

Алег Гардзіенка

Беларускі кангрэсавы
камітэт Амэрыкі (БККА)

Беларускі інстытут навукі й мастацтва

Бібліятэка Бацькаўшчыны

Міжнароднае грамадскае аб'яднанне
«Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына»

Кніга 16

Алег Гардзіенка

**Беларускі кангрэсавы
камітэт Амэрыкі
(БККА)**

Смаленск
2009

УДК 325.2(73)(=826)(091)

ББК 63.3(4Бел)

Г20

Сэрыя заснаваная ў 2004 годзе

**БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ
КАМІТЭТ АМЭРЫКІ**

Выдавецкая камісія:

Касоўская Алена —

старшыня камісіі

Цупрык Робэрт —

старшыня БККА

Арцюшэнка Жорж

Аўдзей Ірына

Брылеўская Лёнгіна

Запруднік Надзя

Лешчанка Жорж

Літаровіч Ліза

Навумчык Жорж

Сенька Валянціна

Сенька Міхась

Цяпціцкі Віталь

**Беларускі інстытут навукі
і мастацтва**

Рэцэнзэнты:

д-р Вітаўт Кіпель

д-р Ян Запруднік

ЗЬМЕСТ

Дзяржаўніцкая арганізацыя	6
Прадмова.....	8
I. БЕЛАРУСКАЯ ЭМІГРАЦЫЯ НА ЗАХАД	
У ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ ХХ СТ.	11
Беларусы ў паваеннай Нямецчыне й Аўстрыі.....	13
<i>Сацыяльныя характарыстыкі</i>	13
<i>Палітычны раскол</i>	18
<i>Царкоўны падзел</i>	28
II. ПРЫЕЗД БЕЛАРУСКІХ УЦЕКАЧОЎ У ЗША	40
Запрашэнне і ўладкаванне Ды-Пі	40
Беларускі Саўт-Рывэр.....	49
III. ПАЧАТКІ ГРАМАДЗКАЙ ДЗЕЙНАСЬЦІ	
БЕЛАРУСАЎ У ЗША ПА II СУСЬВЕТНАЙ ВАЙНЕ	60
Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт (ЗБАДК)	60
Іншыя арганізацыі прыхільнікаў БЦР.....	67
IV. СТВАРЭНЬНЕ БЕЛАРУСКАГА	
КАНГРЭСАВАГА КАМІТЭТУ АМЭРЫКІ	76
Падрыхтоўка да скліканьня агульнабеларускага Кангрэсу.....	76
I Кангрэс беларусаў Амэрыкі	80
V. БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ КАМІТЭТ АМЭРЫКІ	
Ў 1951–1957 ГГ.	85
Умовы дзейнасьці БККА: амэрыканская палітыка	
й эміграцыйная супольнасьць	85
БККА ў 1951–1955 гг.	90
<i>Фармуляваньне «беларускага пытаньня»</i>	
<i>перад амэрыканскім грамадствам</i>	90
<i>Выдавецкая дзейнасьць</i>	95
<i>Грамадзкія мерапрыемствы для беларусаў у ЗША</i>	102
Крызіс у БККА й сыход Мікалая Шчорса	107
VI. БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ КАМІТЭТ АМЭРЫКІ	
Ў 1957–1989 ГГ.	115
II Кангрэс беларусаў Амэрыкі	115
БККА пасля II Кангрэсу: першыя крокі новага кіраўніцтва.....	119
Спробы аб'яднаньня з БАЗА й стварэньня	
супольнай Беларуска-амэрыканскай рады	122
Умовы дзейнасьці БККА ў 1960–1980-х гг.	145

Рэпрэзэнтацыйная дзейнасьць БККА	154
Царкоўнае пытаньне й БККА.....	160
Дзейнасьць рэгіянальных аддзелаў і прадстаўніцтваў БККА ды арганізацыяў, што ў яго ўваходзілі	168
<i>Аддзелы БККА</i>	169
<i>Прадстаўніцтвы БККА</i>	180
Арганізацыі, што ўваходзілі ў БККА	195
Выдавецкая дзейнасьць БККА.....	200
«Справа» Лофтуса.....	212

VII. БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ КАМІТЭТ АМЭРЫКІ

Ў 1990-я	220
Арганізацыйныя зьмены	220
Новыя тэндэнцыі міжнародных дачыненняў і дзейнасьць БККА	225
Кантакты БККА з амэрыканскімі чыноўнікамі й палітыкамі.....	230
БНР / БЦР: канец палітычнага супрацьстаяньня	238

VIII. БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ КАМІТЭТ АМЭРЫКІ

СЁНЬНЯ	247
ЗАКЛЮЧНЫЯ РАЗВАГІ	254

УСПАМІНЫ

<i>Лёнгіна Брылеўская: Як засноўвалася калёнія ў Саўт-Рывэры</i>	258
<i>Барыс Кіт: Мае ўспаміны</i>	265
<i>Лёля Касоўская: Мае ўспаміны пра Івана Іванавіча Касяка</i>	267

ЛІСТАВАНЬНЕ

Ліставаньне Барыса Кіта з Аляксандрам Русаком	269
Ліставаньне Часлава Найдзюка з Іванам Касяком	277
Ліставаньне Васіля Шчэцькі і Івана Касяка	319

ДАКУМЕНТЫ

Открытое письмо к американцам белорусского происхождения.....	321
Браты Беларусы! (Зварот Галоўнай управы ЗБАДК)	322
Да беларускае арганізаванае грамадзкасьці ў ЗША	324
Заклік Першага Беларуска-амэрыканскага кангрэсу да ўсіх беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў і да ўсіх амэрыканцаў беларускага паходжаньня	325
Рэзалюцыя Першага Беларуска-амэрыканскага кангрэсу ў ЗША ў справе супрацоўніцтва паміж нацыянальнымі групамі.....	326

Тэкст сьветчаньня старшыні Беларускага кангрэсавага камітэту перад падкамісіяй замежных справаў Палаты рэпрэзэнтантаў	327
Ініцыятыўная група па выдачы беларускага часопісу	332
Сьвяткаваньне 25 сакавіка ці 43-іх угодкаў абвешчэньня Беларускай Народнай Рэспублікі ў Каларада	333
Зварот да беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў і да ўсяго беларускага грамадзянства ў ЗШААмэрыкі	334
Ліст Станіслава Станкевіча да Кастуся Мерляка	336
Ліставаньне Мікалая Падлазьніка і Івана Касяка	337
Дарагія суродзічы (Віншаваньне з Днём Волі ад Хведара Шыбуга — прадстаўніка БККА на штат Каларада)	339
Прамова сп. Расьціслава Завістовіча, старшыні Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі, на Першым Зьездзе беларусаў сьвету ў Менску 8.07.1993	339
Дарагія суродзічы! (Віншаваньне БККА ад 25 сакавіка 1995 г.)	342
Паважанае спадарства! (Віншаваньне з Днём Волі ад амбасадара Сяргея Мартынава)	343
Статут Кангрэсаў беларусаў Амэрыкі	343
Статут Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамагавага камітэту	348
Бібліяграфія артыкулаў часопісу «Беларуская думка»	352
Біяграфічны паказьнік	395
Іменны паказьнік	411

ДЗЯРЖАЎНІЦКАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ

Эміграцыя зь Беларусі ў Амэрыку — зьява больш як двухсотгадовае даўнасьці. Аднак праявы палітычна-незалежніцкай дзейнасьці беларускай дыяспары ў гэтай краіне — фэномэн параўнальна новы, яго пачатак ляжыць у першай палове XX ст.

У Злучаных Штатах Амэрыкі, дзе паводле ашацаваньняў-падлікаў аселі 600–650 тыс. выхадцаў зь Беларусі, арганізацыйны ўдзел беларусаў у палітычных мерапрыемствах: мітынгх, сьвяткаваньнях — праводзіцца ад першых дзесяцігодзьдзяў мінулага стагодзьдзя, а першыя грамадзка-палітычныя арганізацыі зь дзяржаўнай ідэалёгіяй заснаваныя ў 1920-х гг.

Значна шырэйшая палітычная дзейнасьць беларускай дыяспары ў ЗША пачалася па II Сусьветнай вайне, калі ў краіну прыехала хваля паваенных эмігрантаў, выкліканая падзеямі 1941–1945 гг. Гэтыя эмігранты адрозьніваліся ад сваіх папярэднікаў тым, што былі амаль поўнасьцю нацыянальна сьведамыя, у бальшыні незалежнікі, прыхільнікі адраджэньня беларускай дзяржавы.

У канцы 1940-х — пачатку 1950-х гг. у ЗША паўстала ладная колькасьць беларускіх грамадзка-палітычных арганізацыяў, былі заснаваны царкоўныя структуры — беларускія, непадуладныя расейскім праваслаўным юрысдыкцыям, ды, што надзвычай важна, запаткаваны сталы беларускі пэрыядычны друк. Бясспрэчна, пачалася новая фаза ў жыцьці беларускае дыяспары.

У гэтай манаграфіі Алег Гардзіенка, малады гісторык з Бацькаўшчыны, аналізуе ў шырокім абсягу, на аснове архіўных дакумэнтаў ды друкаваных крыніцаў, а таксама шматлікіх інтэрвію з удзельнікамі беларускага арганізацыйнага жыцьця, дзейнасьць аднае з найстарэйшых грамадзка-палітычных арганізацыяў у ЗША — Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі (БККА). Заснаваны ў 1951 г. на Зьезьдзе беларусаў Амэрыкі як «арганізацыя арганізацыяў», Беларускі кангрэсавы камітэт сфармуляваў свае заданьні ў гэткім пляне: інфармаваць урадавыя колы й шырокае грамадства Амэрыкі, прадстаўнікоў дзяржаваў — членаў ААН аб каляніяльным стане псэўданезалежнае дзяржавы БССР; выкрываць генацыдную й русіфікатарскую палітыку савецкае ўлады ў Беларусі; пашыраць у вольным дэмакратычным сьвеце веду пра гістарычнае разьвіцьцё беларускае нацыі ў эўрапейскім

кантэксьце ды насъвятляць-абгрунтоўваць, падтрымліваць імкненьне беларускага народу да адраджэньня Беларускае Дэмакратычнае Дзяржавы. Беручы за пачатак дзяржаўнасьці Беларусь часу Полацкага й Тураўскага княстваў, а пасля — удзел у складзе Вялікага Княства Літоўскага, Беларускі кангрэсавы камітэт праз тысячы мэмарандумаў, удзел у канфэрэнцыях, сьведчаньні ў амэрыканскім кангрэсе інфармаваў міжнародную грамадзкасьць пра вызвольнае змаганьне беларускага народу, жаданьне вырвацца з маскоўска-савецка-расейскае імперыі ды адрадзіць незалежную беларускую дзяржаву, абвешчаную 25 сакавіка 1918 г. Беларускую Народную Рэспубліку.

Зусім абгрунтавана й лягічна, палітычнае кіраўніцтва БККА, як і значная частка беларускага грамадства ў ЗША, уважала й постакавіковую палітычную дзейнасьць Беларускага Руху як працу дзяржаўніцкую, крокі да аднаўленьня незалежнасьці. Гэтак, нацыянальная актыўнасьць у часе ваенных гадоў 1941–1944 залічалася ў прагрэс нацыянальнага руху. Створанья ў гэтыя гады Беларуска народная самапомач, Саюз беларускай моладзі, Беларуска краёвая абарона, юрыспрудэнцыя, школьніцтва, Сабор Беларускай праваслаўнай царквы ды крокі да аднаўленьня аўтакефаліі, а найбольш — арганізацыя Беларускай Цэнтральнай Рады ды пацьверджаньне пастановаў 25 сакавіка 1918 г. II Усебеларускім кангрэсам 27 чэрвеня 1944 г. — усё гэта лічылася крокамі Беларускага Нацыянальнага Адраджэньня ды станавіла аснову дзеяньня Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі.

Безумоўна, дзейнасьць БККА на працягу больш як паўстагодзьдзя залічаецца ў рэстар дзяржаўніцкага поступу Беларускага Нацыянальнага Руху. А кнігу пра БККА аўтарства маладога гісторыка зь Беларусі, дасьледніка, аддаленага ад падзеяў ваеннага часу, належыцца прывітаць як важнае дасягненьне ў вывучэньні найноўшае гісторыі разьвіцьця беларускае нацыі.

Вітаўт Кіпель

ПРАДМОВА

Сьвядомая паваенная эміграцыя на Захадзе стварыла безліч вялікіх і малых арганізацыяў, што дапамагалі нашым суайчыньнікам вырашаць уласныя сацыяльна-культурныя праблемы й рэпрэзэнтаваць сябе ў чужым грамадстве. Некаторыя зь іх ператварыліся ў сапраўды знакавыя фэномэны эміграцыйнага жыцьця. У ліку такіх арганізацыяў можна назваць і Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі. Ён ад самага пачатку меўся аб'яднаць усіх беларусаў у ЗША, незалежна ад іхных палітычных, рэлігійных і іншых поглядаў, выступаць ад імя ўсіх суайчыньнікаў-выгнанцаў. Дзякуючы яго намаганьням амэрыканскія ўлады доўгі час атрымоўвалі праўдзівую інфармацыю пра Беларусь і беларусаў.

За ўвесь пэрыяд свайго існаваньня Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі шмат працаваў для забесьпячэньня беларускіх інтарэсаў, аднак ён не зьявруў на сябе належнай увагі навукоўцаў-гісторыкаў. Адмысловага дасьледаваньня, нават у выглядзе асобнага артыкулу, прысьвечанага дзейнасьці арганізацыі, так і не зьявілася. Інфармацыю пра БККА можна знайсці ў кнізе Вітаўта Кіпеля «Беларусы ў ЗША»¹ і яе ангельскамоўнай вэрсіі², у выданьні «Беларусь учора і сьняня»³. Невялічкі артыкул зьмешчаны ў «Беларускай энцыклапэдыі»⁴, а мэты і задачы БККА былі акрэсьленыя ў інтэрвію старшыні БККА Расьціслава Завістовіча, зьмешчаным у зборніку Леаніда Пранчака «Беларуская Амэрыка»⁵.

Разам з тым, дзейнасьць Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі адлюстравалася ў шматлікіх архіўных дакумэнтах, на жаль, малавядомых беларускім дасьледнікам. Асноўныя крыніцы падзеленыя паміж двума вялікімі зборамі: архівамі, што захоўваюцца пры

¹ Кіпель В. Беларусы ў ЗША. Менск, 1993. С. 175–176.

² Kipel V. Belarusians in the United States. Lanham — New York — Oxford: University Press of America, 1999. P. 220–222.

³ Найдзюк Я., Касяк І. Беларусь учора і сьняня. Менск, 1993. С. 356.

⁴ Ляднёва А. Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі // Беларуская энцыклапэдыя. У 18 т. Т. 2: Аршыца — беларусцы. Мінск, 1996. С. 472.

⁵ Пранчак Л. Беларуская Амэрыка. Менск, 1995.

царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры, і архівам Івана Касяка ў бібліятэцы Ратгерскага ўнівэрсытэту ў Нью-Брансўіку.

Саўт-рывэрскія архівы вартыя асобнага дасьледаваньня, настолькі яны багатыя і рэпрэзэнтатыўныя. Фармаваньне збору пачалося пры канцы 1970-х — пачатку 1980-х. Тут сабраныя ня толькі дакумэнты што да дзейнасьці Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі й Беларускай Цэнтральнай Рады, але й паперы, што тычаць парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, беларускага скаўтыngu ў Нямецчыне, архівы грамадзкіх дзеячаў Анатоля Плескачэўскага, Аляксандра Русака, Юркі Віцьбіча, Аркадзя Арэхвы ды інш., асабістыя архівы Радаслава Астроўскага, беларуская эміграцыйная пэрыёдыка, нават гадавікі менскага «Голасу Радзімы». Уласна архівы БККА складаюць невялікую частку саўт-рывэрскага збору. У пераважнай большасьці гэта мэмарандумы, адозвы, пратаколы, пастановы, унутраная дакумэнтацыя ды інш.

Прыкладна такія ж са зьместу дакумэнты знаходзяцца ў архіве Івана Касяка ў бібліятэцы Ратгерскага ўнівэрсытэту. Паперы перадала сюды Лёля Касоўская — жонка ягонага брата Лявона.

Яшчэ адзін цікавы корпус дакумэнтаў — архіў трэцяга старшыні БККА (1990–2000) Расьціслава Завістовіча, што захоўваўся ў ягоным доме ў Танталоне пад Вашынгтонам. Частка гэтых дакумэнтаў была таксама выкарыстаная пры падрыхтоўцы гэтай кнігі.

Нягледзячы на існаваньне згаданай багатай крыніцазнаўчай базы, розныя пэрыяды дзейнасьці БККА нераўназначна адлюстроўваюцца ў дакумэнтах. Няшмат зь іх датычыць гісторыі арганізацыі 1951–1957 гг. Не захаваліся пратакол I Кангрэсу беларусаў Амэрыкі. Нястачу дакумэнтальных крыніцаў, праўда, магчыма часткова пераадолець дзякуючы згадкам пэрыядычнага друку (звесткі пра дзейнасьць БККА зьяўляліся ў «Беларускай трыбуне», «Беларускай думцы», часопісе «Царкоўны сьветач»), а таксама ўспамінам удзельнікаў і сьведкаў тых падзеяў (Лізы Літаровіч, Вітаўта Кіпеля, Лёнгіны Брылеўскай, Кастуся Вайцяхоўскага, Жоржа Навумчыка, Янкі Шыбута і інш.).

Выкарыстаньне ўсяго комплексу друкаваных, рукапісных і вусных сьведчаньняў дазваляе аднавіць гісторыю і сучаснасьць Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі ва ўсёй неадназначнасьці ды разнастайнасьці, паспрабаваць упісаць дзейнасьць гэтай арганізацыі ва ўжо вядомага дасьледнікам і аматарам эміграцыйнай гісторыі падзеі беларускага жыцьця ў ЗША. Такім чынам, магчыма ў некаторай ступені выправіць пэўную гістарычную несправядлівасьць айчынай гістарыяграфіі — няўвагу да БККА — ды адкрыць новую старонку ў вядомай грамадзкасьці гісторыі *замежнай Беларусі*.

Вялікая падзяка за дапамогу і фактычнае ініцыяваньне працы над кнігай належыць Вітаўту Кіпелю й Янку Запрудніку. Бязь іх актыўнага спрыяньня, кансультацыяў, парадаў, а таксама заўвагаў да рукапісу не было б гэтай кнігі.

За апеку й гасьціннасьць у Саўт-Рывэры шчыра дзякую Валянціне й Міхасю Сенькам, Віталю ды Ірыне Цярпіцкім, Янку й Надзеі Запруднікам, Жоржу Навумчыку. За парады й дасланья звесткі — сардэчная падзяка Ірэне Цупрык (Саўт-Рывэр, Нью-Джэрзі), Янку Шыбуту (Норт-Плэйт, Нэбраска), Кастусю Вайцяхоўскаму (Сан-Дыега, Каліфорнія), Юр'ю Туронку (Варшава, Польшча), Лёлі Касоўскай (Трэнтан, Нью-Джэрзі), Аляксандру Адзінцу (Боблінген, Нямецчына). Асабліва ўдзячны Лізе Літаровіч (Саўт-Рывэр) за сталую дапамогу матэрыяламі, успамінамі, фатаздымкамі, а таксама апеку ў Саўт-Рывэры.

За перахаваньне й арганізацыю архіўнай часткі БККА ў Вашынгтоне шчыра падзяка спадарыні Іраідзе Завістовіч і спадарычні Алесі Кіпель.

Адмысловая падзяка за падтрымку і дапамогу ў працы над кнігай — Лявону Юрэвічу (Нью-Ёрк), а таксама маёй жонцы Натальлі Гардзіенцы — самаму першаму чытачу, рэдактару, дарадцы і кансультанту.

Алег Гардзіенка

I. БЕЛАРУСКАЯ ЭМІГРАЦЫЯ НА ЗАХАД У ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ ХХ СТ.

Злучаныя Штаты Амэрыкі прынялі некалькі хваляў беларускай эміграцыі. Найбольшая прыйшлася на канец XIX — пачатак XX ст. (да 1914 г.). Цягам двух дзесяцігодзьдзяў у пошуках лепшай долі беларускія губэрні пакінулі некалькі соцень тысячаў чалавек. Нашы суайчыньнікі зьяжджалі ў розных напрамках. У 1907–1914 гг., падчас правядзеньня сталыпінскай аграрнай рэформы, у Сібір зь беларускіх губэрняў пераехалі 335,4 тыс. чалавек (у абсалютнай большыні сяляне-беларусы), назад вярнуліся толькі 10,5% перасяленцаў (36,5 тыс.)¹. У адрозьненне ад перасяленцаў у Сібір, якіх расейскі ўрад намагаўся больш-менш дакладна ўлічваць, эмігрантаў таго ж часу ў заходнім кірунку асабліва не пільнавалі. А выяжджалі беларусы й на сэзонныя працы ў Заходнюю Эўропу: Францыю, Нямецчыну, Данію, — і з пэрспэктывай далейшага ўладкаваньня — у ЗША, Бразылію, Аргентыну, Канаду.

Пасьля афармленьня замежнага пашпарту губэрнскія ўлады мала цікавіліся лёсам нашых суайчыньнікаў. Да таго ж, частка перасяленцаў перабіралася ў ЗША й іншыя краіны нелегальна, у абыход тагачасных расейскіх законаў. Таму статыстыка выездаў жыхароў зь беларускіх губэрняў ня можа рэальна адлюстроўваць памераў тагачаснай хвалі эміграцыі. Амэрыканскія ж улады не рэгістравалі беларусаў, як і шмат якія іншыя нацыянальныя групы, як асобную нацыю, фіксуючы пераважна дзяржаўную прыналежнасьць імігрантаў. Акрамя таго, у статыстычным уліку новых амэрыканцаў адыгрывала сваю ролю й іх яскрава вызначаная канфэсійная самасьвядомасьць. У выніку, праваслаўныя найчасьцей запісваліся рускімі, а каталікі — палякамі.

¹ Сталыпінская аграрная рэформа // Энцыкляпэдыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Т. 6. Мінск, 2001. С. 399–400.

Расейская дарэвалюцыйная статыстыка ацэньвае колькасць сваіх падданных, што на стала аселі ў ЗША перад I Сусветнай вайной, у 1 млн. 300 тыс. асобаў². Пераважна яны паходзілі з паўночна-заходніх і заходніх рэгіёнаў імперыі: Фінляндыі, Прыбалтыкі, Прывісьленскага краю, украінскіх і беларускіх земляў. Каля паловы ўсіх эмігрантаў з Расеі — габрэі. Паводле беларускіх даследнікаў, да 1914 г. у Злучаных Штатах аселі каля 450–500 тыс. этнічных беларусаў³. У асноўным гэта былі бедныя сяляне, малаадукаваныя або проста

Выспа Эліс-Айленд, куды спачатку прыбывалі эмігранты з Эўропы.

непісьменныя і нацыянальна несьвядомыя. Яны не маглі стварыць нацыянальных арганізацый, паколькі не разумелі, што такое нацыянальная свядомасць, а далучаліся, у залежнасці ад канфэсійнай прыналежнасці, да рускіх, украінскіх, польскіх ці агульнаславянскіх суполак⁴. Такім чынам, нягледзячы на адносна вялікую ў колькасці прысутнасць у ЗША

выхадцаў зь беларускіх земляў на пачатку XX ст. яны былі амаль не заўважныя сярод іншых імігрантаў і нябачныя для амэрыканскіх эміграцыйных ведамстваў як асобная нацыянальная група.

У міжваенныя дзесяцігодзды іміграцыя беларусаў у ЗША не была значная. У гэты час нашыя суайчыньнікі выяжджалі амаль выключна з Заходняй Беларусі і больш ахвотна

² Оболенский (Осинский) В. Международные и межконтинентальные миграции в довоенной России и СССР. Москва, 1928. С. 14.

³ Ціхаміраў А. Беларуская эміграцыя ў 90-я гады XIX ст. — 1917 г. Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата гістарычных навук. Мінск, 1994. С. 22.

⁴ Падрабязней пра гэта гл.: Кіпель В. Беларусы ў ЗША. Менск, 1993. С. 99–100.

накіроўваліся ў Канаду й Аргентыну⁵. У ЗША ж перабраліся, верагодна, толькі некалькі тысячаў беларусаў⁶. Сярод іншых на пачатку 1920-х у Чыкага пераехалі палітычныя ўцекачы зь Беларусі: першы прэм'ер-міністар БНР (старшыня Народнага сакратарыяту) Язэп Варонка ды грамадзкі дзеяч Янка Чарапук. У 1923 г. супольна зь беларускімі дзеячамі Макарам Аблажэем і Ігнатам Лабачом яны заснавалі Беларуска-амэрыканскую нацыянальную асацыяцыю (БАНА)⁷. Цягам дваццаці гадоў БАНА (з 1941 г. — БАНРада) была адзінай беларускай арганізацыяй, а Чыкага — адзіным месцам, дзе на амэрыканскім кантынэнце была беларускасьць.

Сапраўдную ж *Беларускую Амэрыку* стварыла іншая хваля эміграцыі, тая беларусы, што пакінулі радзіму ў часе II Сусветнай вайны. Пераважная іх бальшыня перабралася ў ЗША з паваеннай Нямеччыны й Аўстрыі, былыя палонныя са скандынаўскіх краінаў, Англіі, а таксама — у нязначнай ступені — з Марока.

Але менавіта ў Эўропе закладаліся падваліны грамадзкага й культурнага жыцця беларускай дыяспары, і адтуль яе дасягненні й праблемы разышліся ва ўсім сьвеце й былі прынесеныя ў тым ліку і ў Паўночную Амэрыку.

Беларусы ў паваеннай Нямеччыне й Аўстрыі

Сацыяльныя характарыстыкі

Пасля капітуляцыі ў траўні 1945 г. Нямеччына й Аўстрыя былі падзеленыя саюзнікамі на чатыры акупацыйныя зоны: савецкую, брытанскую, амэрыканскую й францускую.

⁵ Паводле польскіх звестак, у 1926–1938 гг. з тэрыторыі тагачаснай Польшчы ў Канаду выехалі 57 тыс. украінцаў і беларусаў (улічваліся як адна катэгорыя), а ў Аргентыну — 50 тыс. беларусаў. Гл.: Janowska H. Emigracja z Polski w latach 1918–1939 // Emigracja z ziem polskich w czasach nowożytnych i najnowszych. Warszawa, 1984. S. 423.

⁶ Паводле польскіх звестак, у 1926–1938 гг. у ЗША выехалі каля 5 тыс. украінцаў і беларусаў. Суадносіны ў межах гэтай статыстычнай групы не вызначаліся польскімі дасьледнікамі. Гл.: Janowska H. Emigracja z Polski w latach 1918–1939... S. 422–423.

⁷ Старшынём арганізацыі стаў Язэп Варонка, скарбнікам — Макар Аблажэй, Янка Чарапук — старшынём рэвізійнай камісіі. Гл.: Кіпель В. Беларусы ў ЗША. Менск, 1993. С. 107.

Перад канцом вайны на тэрыторыі Нямеччыны, Аўстрыі й Італіі апынуліся каля 6 млн. чалавек немясцовага насельніцтва⁸. Гэта былі прымусова вывезеныя на працы на тэрыторыю Трэцяга Райху людзі, шмат палонных жаўнераў розных войскаў ды палітычных вязняў канцэнтрацыйных нацысцкіх лягераў. Толькі на прымусовыя работы зь Беларусі ў Нямеччыну трапілі 399 тыс. чалавек⁹.

Гэтаксама пад канец вайны на тэрыторыі Трэцяга Райху апынуліся сотні тысячаў чалавек, якія ўцякалі ад пагрозы трапіць пад савецкую ўладу. Збольшага гэта былі прадстаўнікі народаў Усходняй ці Паўднёвай Эўропы: палякі, рускія, украінцы, мусульманскія народы Расеі, каўказцы, балты, чэхі, сэрбы, харваты й г. д. Былі сярод іх і беларусы, якія пакінулі сваю радзіму ўлетку 1944 г. Вызначыць іх дакладную колькасць немагчыма, паколькі ні нямецкая, ні беларуская адміністрацыі такой статыстыкі падчас хаатычнай эвакуацыі не вялі¹⁰.

З усталяваньнем саюзніцкай акупацыйнай адміністрацыі на тэрыторыі Нямеччыны й Аўстрыі паўстала пытаньне будучыні вымушаных перасяленцаў. Бальшыня остарбайтэраў

⁸ Паводле: Kay D., Miles R. Refugees or Migrant Workers? European Volunteer Workers in Britain 1946–1951. London — New York, 1992. P. 44.

⁹ Беларускія остарбайтэры: іст.-аналіт. ісслед. / Г. Д. Кнатько, В. И. Адамушко, Н. А. Бондаренко, В. Д. Селеменев; Под ред. Г. Д. Кнатько. Минск: НАРБ, 2001. С. 108

¹⁰ Савецкая гістарыяграфія не заўважала эміграцыі 1944 г. Калі й з'явілася гэтая тэма, то ў асноўным пісалі пра купку адшчапенцаў-паліцаяў, што здраділі радзіме, супрацоўнічаючы з нацыстамі. Колькасць тых, хто эміграваў у 1944 г., не называлі, але стваралася ўражаньне, што лік ідзе на лічаныя сотні.

У 1990-х гг. дасьледнікі ў Беларусі таксама не займаліся падлікамі, традыцыйна спасылаючыся на ранейшыя эміграцыйныя працы, дзе лічбы часам перабольшваліся. Рабілася гэта, з аднаго боку, з-за адсутнасці крыніцаў для падліку ці статыстыкі. З другога боку — сьвядома, каб дабіцца пэўных прэфэрэнцыяў і субсыдыяў ад замежных урадаў (напрыклад, заснаваньня радыё). Аўген Калубовіч ацаніў колькасць нашых суайчыньнікаў, якія ў 1944 г. пакінулі Беларусь, у некалькі сотняў тысячаў чалавек, без уліку ваеннапалонных і вывезеных на прымусовыя працы (Калубовіч А. Нашы папярэднікі // Крокі гісторыі. Менск — Вільня — Беласток, 1993. С. 38).

жадала вярнуцца на радзіму. Гэта прадугледжвалі й міжнародныя дамовы. Паводле Ялцінскіх пагадненняў 1945 г., у СССР мусілі вярнуцца грамадзяне СССР (БССР), вывезеныя на прымусовыя працы ў Нямеччыну, ваеннапалонныя, якія былі ўзятыя ў палон у нямецкай ваеннай форме, асобы, што належалі да савецкіх узброеных сілаў да 22 чэрвеня 1941 г., савецкія грамадзяне, калі было даказана, што яны супрацоўнічалі з немцамі¹¹. Каб спрыяць павароту на радзіму ды палегчыць працэс, савецкія рэпатрыяцыйныя місіі былі адкрытыя на ўсёй тэрыторыі Нямеччыны й Аўстрыі.

Не падлягалі рэпатрыяцыі асобы, што мелі да верасня 1939 г. польскае грамадзянства ці да лета 1940 г. грамадзянства прыбалтыйскіх краінаў. Гэта было істотна для жыхароў Заходняй Беларусі, якія складалі прыкладна 70–75% беларускіх уцекачоў 1944 г. Побач зь імі з такой магчымасці застацца на Захадзе скарыстоўвалі й суайчыньнікі з Усходняй Беларусі. Яны выраблялі сабе фальшывыя дакумэнты, што сьведчылі, нібыта іх уладальнікі нарадзіліся на тэрыторыі Польшчы і, адпаведна, мелі польскае грамадзянства. Такую практыку згадваў, прыкладам, Кастусь Вайцяхоўскі:

Аднойчы вяртаюся з працы, а рабіў я на кухні, і бачу перад хатай амэрыканскі аўтамабіль. Салдаты нам кажуць: «Зьбірайцеся, педзеце дадому, на радзіму». Бацька [Ксенафонт Вайцяхоўскі] і адказвае: «Прабачце, мы — былыя грамадзяне Польшчы, і рэпатрыяцыйныя дамовы нас не чапляюць».

Дарэчы, тата перад уцёкамі на Захад набраў на працы стос афіцыйных блянкаў зь пячаткамі. І потым, запоўніўшы, раздаваў іх усходнім беларусам, каб тыя маглі пазьбегчы прымусовага вяртаньня ў СССР. Пазначаў, што ўраджэнцы Заходняй Беларусі. Шмат каго ад сьмерці выратаваў...¹²

Часам падман тычыўся толькі «краіны нараджэньня», гды як месца нараджэньня падавалася рэальнае. Так, у сьпісах Беларускага цэнтральнага прадстаўніцтва ў пэрсанальных зьвестках падавалася, што Масей Сяднёў сапраўды нарадзіў-

¹¹ Вініцкі А. Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939–1951 гадох. Менск, 1994. С. 63–64.

¹² Кастусь Вайцяхоўскі: Сакрэтны агент // Адзінец А. Паваяенная эміграцыя: скрыжаваньні лёсаў. Менск, 2007. С. 197.

ся ў в. Мокрае, але не ва ўсходняй Магілёўшчыне, а на тэрыторыі Польшчы, Мікалай Партлезьнік — Менск (краіна — Польшча)¹³. Для большай надзейнасці нашыя суайчыльнікі запісваліся таксама літоўцамі, латышамі.

Пасля рэпатрыяцыі на тэрыторыі Заходняй Эўропы сталася каля мільёна ўцекачоў, што не жадалі ці ня мелі магчымасці вяртаньня на радзіму (рускія, украінцы, балты, каўказцы, габрэі, палякі, харваты, славакі, румыны, сэрбы, баўгары, вугорцы)¹⁴. Гэтыя людзі атрымалі статус перамешчаных асобаў, або *Displaced Persons* (Ды-Пі) і на пэўны тэрмін сяліліся ў адмысловых лягерах, якімі апекавалася ЮНРРА (Адміністрацыя Аб'яднаных Нацыяў па дапамозе й рэабілітацыі — *UNRRA — United Nations Relief and Rehabilitation Administration*). У 1947 г. яе змяніла Міжнародная арганізацыя справаў уцекачоў (*International Refugees Organization — IRO*), якая актыўна занялася расьсяленьнем уцекачоў па розных краінах на сталае жыхарства.

Лягеры Ды-Пі часта арганізаваліся паводле нацыянальнай прыкметы са сваёй унутранай адміністрацыяй. Насельнікі жылі ў былых казармах, бараках пры фабрыках ці заводах альбо спэцыяльна адведзеных будынках. Лягеры мелі ўласную адміністрацыю, паліцыю, тут дзейнічалі школы, садкі, шпіталі, прафэсійныя курсы, дазвалялася грамадзкая дзейнасьць. Жыхары Ды-Пі-лягераў забясьпечваліся з боку ЮНРРА харчаваньнем (2 300 калёрыяў на дзень), вопраткай і абуткам¹⁵.

Дакладна ня вызначана, колькі беларусаў апынулася ў лягерах Ды-Пі. Беларускі нацыянальны камітэт у Рэгенсбургу ацэньваў колькасць тых, хто не пажадаў вяртацца ў СССР, у 75–100 тыс. чалавек¹⁶. Чыноўнікі Міжнароднай арганізацыі справаў уцекачоў, якая займалася непасрэдным расьсяленьнем па розных краінах перамешчаных асобаў, наагул зазначалі,

¹³ U Halounuju Upravu Bielaruskaha Cantralnaha Pradstaunictva. Sprava: Persanalnuja danuja. З архіву БЦР. Царква сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэрз (штат Нью-Джэрзі, ЗША).

¹⁴ International Migration 1945–1957. International Labour Office Studies and reports. New Series. № 54. Geneva, 1959. P. 51.

¹⁵ Вініцкі А. Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі... С. 94.

¹⁶ Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 159.

што за 1946–1951 гг. зь Нямеччыны былі расьселеныя 25 тыс. беларусаў, прычым толькі 5 145 пазначылі сябе такімі¹⁷.

У адрозьненне ад эміграцыйнай хвалі пачатку XX ст. ўцекачы часу II Сусьветнай вайны былі больш нацыянальна сьвядомыя. Гэтую сьвядомасьць шмат хто зь іх прыдбаў як у Заходняй, так і Ўсходняй Беларусі. Значная частка набыла сьвядомасьць за часамі нямецкай акупацыі. Хваля беларусізацыі за немцамі найперш закранула вучнёўскую моладзь ды супрацоўнікаў мясцовай адміністрацыі й паліцыі (што часам былі вымушаныя вызначаць сваю нацыянальную адметнасьць у супрацьвагу палякам). Другая хваля беларусізацыі закранула ўцекачоў у лягерах Ды-Пі. Тут, у беларускіх лягерах ці беларускіх суполках інтэрнацыянальных лягераў, існавалі сапраўдныя нацыянальныя міні-рэспублікі: дзейнічала ўласная адміністрацыя, паліцыя (найперш у Рэгенсбургу, Міхэльсдорфе, Ватэнштэце), працавалі беларускія школы, гімназіі, дзіцячыя садкі, дзейнічалі мастацкія й тэатральныя калектывы й распаўсюджваліся дзясяткі найменьняў беларускіх друкаў.

У лягерах Ды-Пі жыла істотная праслойка нацыянальнай інтэлігенцыі: грамадзкіх дзеячаў, пісьменьнікаў, журналістаў, музыкаў, якія сваёй прысутнасьцю й грамадзкай дзейнасьцю значна ўплывалі на шараговых насельнікаў.

Яшчэ адно адрозьненне гэтай хвалі беларускай эміграцыі — яе выразны антыкамунізм, часам нават пры ўнутрыбеларускай апалітычнасьці. Калі пры канцы XIX — на пачатку XX ст. Беларусь пакідалі найперш сацыяльна неўладкаваныя пласты грамадства, то ў 1944 г. Беларусь пакідалі заможныя сяляне, сяляне-сераднякі, якія не прымалі савецкага ладу жыцьця й калгаснай сыстэмы. Падчас вайны яны былі вымушаныя цярпець ад партызанскіх рэквізыцыяў. Галоўным віноўнікам свайго выгнаньня яны лічылі савецкую ўладу. Іншую частку выгнанцаў складала антысавецкі настроеная інтэлігенцыя, што за немцамі працавала на беларусізацыю й не магла разьлічваць на спакойнае жыцьцё ў Савецкай Беларусі. Пакінулі Беларусь у 1944 г. і некалькі дзясяткаў праваслаўных сьвятароў са сваімі сем'ямі, што ратаваліся таксама перад пагрозай рэпрэсіяў. Нелюбоў да сацыялістычнага ладу жыцьця й страх перад са-

¹⁷ IRO Press Release № 231/1 of the 22nd of October, 1951.

вецкай рэпрэсійнай сыстэмай большыня згаданых эмігрантаў пранесла праз усё жыццё на чужыне¹⁸.

Палітычны раскол

З капітуляцыяй Нямеччыны з-за боязі перад рэпрэсіямі саюзнікаў за супрацоўніцтва з нацыстамі на кароткі час спынілі дзейнасць усе беларускія арганізацыі, створаныя яшчэ ў першай палове 1940-х або прыбылыя сюды ў 1944 г. зь Беларусі. Пад пагрозай было далейшае існаваньне найбольш значнай і прадстаўнічай з іх — Беларускай Цэнтральнай Рады. 24 верасня 1945 г. на паседжаньні XI Пленуму, што прайшло ў вёсцы Эшэрсбэкен пад Вюрцбургам, усе наяўныя ў Нямеччыне сябры арганізацыі вырашылі часова прыпыніць дзейнасць БЦР¹⁹. Абгрунтаваньне такой пастановы было звязанае з тым «каб (...) ня даць бальшавіком магчымасьці выкарыстаць перад заходнімі саюзнікамі фармальна тактычнае супрацоўніцтва зь немцамі ў мэтах канчальнага зьнішчэньня супрацьбальшавіцкага актыву»²⁰.

Ідэю Астроўскага — *БЦР ня можа быць зьліквідаваная, але яе дзейнасць павінна быць часова ўстрыманая* — падтрымалі ўсе сябры БЦР. XI пленум БЦР часова прыпыніў дзейнасць арганізацыі, але не распускаў яе (пытаньне нават ня ставілася на галасаваньне)²¹. Тым ня менш, Радаслаў Астроўскі, што заставаўся адной з цэнтральных фігураў на эміграцыі, ператварыўся ў генэрала бяз войска. Ён быў пазбаўлены апоры на арганізацыю, на якую яшчэ ў Беларусі ўскладаў вялікія надзеі. БЦР ня здолела стаць эміграцыйным урадам, які, як пры-

¹⁸ Усё ж невялікая частка новых эмігрантаў трапіла пад камуністычны ўплыў, як, напрыклад, пісьменьнік Уладзімер Клішэвіч. Захаваў піетэт да БССР узору 1920-х Янка Ліманоўскі.

¹⁹ У пленуме бралі ўдзел сябры БЦР: Радаслаў Астроўскі, Франц Кушаль, Аўген Калубовіч, Сымон Кандыбовіч, Пётра Орса, Станіслаў Станкевіч, Васіль Рагуля, Анатоль Шкутка (апошні быў уключаны ў склад Рады ўвосень 1944 г.), а таксама грамадзкія дзеячы: Мікола Шчорс і Аляксей Сянькевіч. Двое сяброў прэзыдыюму БЦР увесну 1945 г. трапілі ў рукі Саветаў: Канстанцін Езавітаў і Мікола Шкялёнак. Сьцяпан Калядка добраахвотна выехаў у СССР.

²⁰ Праатакол паседжаньня Беларускай Цэнтральнай Рады ў Эшэрсбэгене (Нямеччына) з дня 23–24 верасня 1945 г. З архіву БЦР.

²¹ Тамасама.

пушчальна меркаваў Астроўскі, аб'яднаў бы ўсіх беларусаў на чужыне²².

Мікола Абрамчык.
Здымак 1950-х.

Улетку 1945 г. на палітычную арэну выйшаў новы моцны дзеяч — інжынер Мікола Абрамчык²³. У 1920-х гг. ён быў эмісарам Рады БНР на Маладзечаншчыне й Вялейшчыне, у 1930-х — адным з арганізатараў беларускага жыцця ў Францыі, а падчас II Сусветнай вайны — кіраўніком Беларускага камітэту самапомачы ў Нямеччыне. Першапачаткова Мікола Абрамчык быў мала знаёмы эмігрантам ваеннай хвалі, але даволі хутка набраў вядомасць²⁴. Ён меў зразумелую праграму пераадолення крызісу ў беларускім грамадскім жыцці праз аднаўленьне дзейнасці Рады БНР.

Рада БНР не была звязаная зь нямецкімі акупацыйнымі ўладамі: падчас

²² На думку Юр'я Туронка, у першай палове 1944 г. Радаслаў Астроўскі разглядаў БЦР як прамежкавы этап для сваёй будучай дзейнасці на эміграцыі. Ён ведаў, што канец акупацыі не за гарамі, а разам з гэтым надыхдзе і эміграцыя зь Беларусі. Менавіта на эміграцыі БЦР і мела заняць нішу Рады БНР, якая са сьмерцю 14 сакавіка 1943 г. яе старшыні Васіля Захаркі спыніла нават намінальную дзейнасць. У гэтым рэчышчы і трэба разглядаць скліканьне 27 чэрвеня 1944 г. II Усебеларускага кангрэсу, які прайшоў пад гукі савецкай ваеннай кананады і збораў нямецкіх чыноўнікаў: 28 чэрвеня пачалася эвакуацыя зь Менску. На Кангрэсе дэлегаты ўручылі БЦР і Радаславу Астроўскаму сымбалічны мандат на рэпрэзэнтацыю беларускіх інтарэсаў у будучыні. Гл.: Туронак Ю. Беларусь пад нямецкай акупацыяй. Менск, 1993. С. 185.

²³ **Мікола Абрамчык** (16.08.1903, в. Сычавічы Вялейскага пав. Віленскай губ., сёння Маладзечанскі р-н Менскай вобл. — 29.05.1970, Парыж). У 1932 г. у Францыі заснаваў арганізацыю беларускіх эмігрантаў «Хаўрус». У 1939–1943 гг. жыў у Бэрліне, працаваў у Беларускім камітэце самапомачы ў Нямеччыне, супрацоўнічаў з газэтай «Раніца».

²⁴ Росту аўтарытэту Міколы Абрамчыка паспрыяла й заснаваньне першага ў паваяннай Эўропе беларускага пэрыёдыку «Беларускія навіны» (рэдактар — Лявон Рыдлеўскі), які выдаваўся ў Парыжы ад 25 сьнежня 1945 г. да 28 чэрвеня 1947 г. Нягледзечы на тое, што выйшла толькі восем нумароў, газэта адыграла важную ролю лучніка для беларусаў, што былі рассяярушаныя па ўсёй Эўропе.

І Сусьветнай вайны яна наагул не выяўляла ніякай дзейнасьці, што (так уважалі шмат хто з тагачасных беларускіх лідэраў) было добрым аргумэнтам у вачах заходніх саюзьнікаў. Мікола Абрамчык таксама ня быў звязаны зь нямецкай акупацыйнай адміністрацыяй у Беларусі, таму ня мог быць зьвінавачаны ў супрацоўніцтве з нацыстамі²⁵. Акрамя таго, зьявілася інфармацыя пра тое, што апошні старшыня Рады БНР Васіль Захарка перад сьмерцю ў сакавіку 1943 г. пераказаў Міколу Абрамчыку й Ларысе Геніюш паўнамоцтвы перахаваньня архіву, сымболікі БНР.

Такім чынам, на арэну выйшлі два цэнтры рэпрэзэнтацыі палітычнае дзяржаўнасьці Беларусі: БЦР (Беларуская Цэнтральная Рада) і Рада БНР (Беларускае Народнае Рэспублікі) — і пачалася барацьба за ўплыў на дзясяткі тысячаў беларускіх уцекачоў паміж «старым» беларускім лідэрам Радаславам Астроўскім і «новым» — Міколам Абрамчыкам. Барацьба, якая на дзесяцігодзьдзі перадвызначыла будучыню беларускай эміграцыі ва ўсім сьвеце.

Грамадзкія дзеячы, якія падтрымлівалі Радаслава Астроўскага, закідалі Міколу Абрамчыку, што ён дзеля сваіх палітычных мэтаў наладзіў цеснае супрацоўніцтва з Ватыканам, які, на іх думку, даваў грошы на Раду БНР. Ватыкан, які заплюшчваў вочы на палянізацыю насельніцтва Заходняй Беларусі ў 1920–1930-х гг., а часам і патураў ёй, быў, паводле ўяўленьняў праваслаўнай беларускай грамады, што складала 80–85% эмігрантаў, значным ворагам.

З ідэяй аднаўленьня Рады БНР не пагаджаўся й Радаслаў Астроўскі. Ён меркаваў, што й Рада БНР, і БЦР — справы мінулага, практы, якія варта пахаваць для гісторыі: неабходна стварыць

*Радаслаў Астроўскі.
Здымак пачатку 1940-х.*

²⁵ Пра старшыньства Міколы Абрамчыка ў Беларускай камітэце самапомачы, які атрымліваў дапамогу ад Міністэрства ўнутраных справаў нацысцкай Нямецчыны, ніхто ня згадваў.

новую арганізацыю для прадстаўніцтва беларускіх інтарэсаў. Такім меўся стаць Беларускі нацыянальны цэнтар, заснаваны 15 жніўня 1945 г. на сходзе беларускага актыву ў Рэгенсбургу. Кіраўніком новае структуры быў абраны Аўген Калубовіч²⁶. Пазьней яго замяніў Мікола Абрамчык, прычым сам Радаслаў Астроўскі рэкамэндаваў свайго будучага заклятага ворага на гэтую пасаду²⁷. Аднак стварыць агульнабеларускую надпартыйную арганізацыю, якая б яднала ўсіх беларусаў, не ўдалося. Ужо празь некалькі месяцаў прыхільнікі Радаслава Астроўскага былі выцснутыя з БНЦ прыхільнікамі Міколы Абрамчыка.

У 1947–1948 гг. у дачыненні да г. зв. «астроўшчыкаў» пачалася кампанія дыскрэдытацыі. БЦР і яе прэзыдэнт абвінавачваліся ў супрацоўніцтве з нацыстамі, прычым закіды рабілі экс-чальцы БЦР, што самі прымалі актыўны ўдзел у грамадскім і ваенным жыцці на акупаванай Беларусі: Барыс Рагуля — намеснік прэзыдэнта БЦР на Наваградскую акругу, Аўген Калубовіч, Антон Адамовіч, Станіслаў Станкевіч, Франц Кушаль, Янка Станкевіч. Характэрны ў гэтым сэнсе артыкул «Антыбальшавізм і антыфашызм»²⁸, надрукаваны ў газэце «Бацькаўшчына» ў пачатку 1948 г., дзе даваўся паказальны адлуп «беларускім квісьлінгам»²⁹.

Паплечнікі Радаслава Астроўскага, у сваю чаргу, вінавацілі Міколу Абрамчыка й яго прыхільнікаў (Аўгена Калубовіча, Антона Адамовіча, Сымона Кандыбовіча, Франца Кушала, Станіслава Станкевіча) у супрацоўніцтве з польскімі спэцслужбамі й камуністычнай Масквой у 1920–1930-х гг. Праўда, яны «забываліся», што Радаслаў Астроўскі ў 1924–1925 гг. быў віцэ-старшынём Беларускай сялянска-работніцкай

²⁶ Праатакол паседжання Беларускай Цэнтральнай Рады ў Эшэрсбэкен (Нямеччына) з дня 23–24 верасня 1945 г. З архіву БЦР.

²⁷ Максімук Я. Аднаўленьне Рады БНР пасяля Другой Сусьветнай вайны // Запісы БІНІМ (Нью-Ёрк — Менск). № 25. 2001. С. 41–48.

²⁸ Бацькаўшчына (Нямеччына). № 3 (6). 8 лютага 1948 г. С. 1–2.

²⁹ Найменьне «калябарант» у дачыненні да тых, хто супрацоўнічаў з нацыстамі падчас нямецкай акупацыі, зьявілася пасяля выхаду ў 1952 г. Францускай энцыкляпэдыі. Калябарантамі называліся тыя, хто ў 1940 г. пайшоў на супрацоўніцтва зь немцамі, каб вонкава захаваць незалежнасьць Францыі: г. зн. урад Вішы (маршал Пэтэн, прэм'ер-міністар Ляваль і г. д.). Да гэтага часу тых, хто супрацоўнічаў з нацыстамі, называлі на прозьвішча нарвэскага прэм'ер-міністра Відкуна Квісьлінга, які ў 1940 г. падпісаў зь немцамі перамір'е.

грамады (БСРГ), узначальваў Віленскі каапэратыўны банк, празь які паступалі з Масквы грошы на фінансаваньне БСРГ і беларускага нацыянальнага руху.

Радаслава Астроўскага добра ведалі ў беларускіх асяродках у паваеннай Нямецчыне й Аўстрыі празь яго папярэдняю амаль саракагадовую грамадскую й пэдагагічную працу: ён быў арганізатарам першай беларускай гімназіі (Слуцак, 1917), міністрам асьветы ва ўрадзе БНР Рамана Скірмунта (1918 г.), загадчыкам Арганізацыі амэрыканскае дапамогі некаторым раёнам Заходняй Беларусі, аўтарам некалькіх падручнікаў³⁰, цягам 12 гадоў, з 1924 па 1936 г., — дырэктарам Віленскай беларускай гімназіі. Дадавала вядомасьці Радаславу Астроўскаму й актыўная грамадзкая дзейнасьць падчас нямецкай акупацыі ды тое, што ён пагадзіўся ўзначаліць пры канцы 1943 г. БЦР. Ягонья заслугі прызнавалі й палітычныя апанэнты. Вялікай павагай Астроўскі карыстаўся ў моладзі, чые юначыя гады — школьніцтва і ўдзел у Саюзе беларускай моладзі — прыпалі на 1943–1944 гг. і пэўная частка якой апынулася на эміграцыі.

Актыўна пашыраў кола сваіх прыхільнікаў у Эўропе й Мікола Абрамчык. Барацьба двух лідэраў усё больш абвастралася. Сярод Ды-Пі зьявіліся чуткі, што беларусы на эміграцыі будуць абіраць з гэтых дзвюх асобаў свайго прэзыдэнта.

У студзені [1947] я атрымаў ліст ад Аркадзя Арэхвы, у якім ён пытаў выказаць свой пагляд на справу прэзыдэнцкіх кандыдатаў: Радаслава Астроўскага й Міколы Абрамчыка. У адказ на ліст Арэхвы я выказаў думку, што да гэтай справы трэба падходзіць ня з пункту фармалістычна-праўнага, а з пункту дамэтнасьці. Паколькі М. Абрамчык праводзіць некаторую карысную для Беларусі дзейнасьць, дык не было б дамэтным выступаць супраць ягоных прэзыдэнцкіх прэтэнзіяў, але з другога боку, няма сэнсу ствараць факты, пацвярджаючыя ягоныя прэтэнзіі.

Хай кажны з прэтэндэнтаў працуе й свайей працай выкажа сваю карысьць для Беларусі [вылучэньне А. Г.], а лепшаму зь іх юрысты ўжо знойдуць належнае праўнае афармленьне. З такім становішчам згадзіўся і В. Тумаш, якому я паказаў ліст³¹.

³⁰ American Relief Administration European Children's Fund Mission to Poland. Warsaw, May 1922. Радаслаў Астроўскі быў аўтарам наступных падручнікаў: «Касмаграфія» (Вільня, 1924), «Беларускі правапіс» (1925, 1930), «Арытмэтычны задачнік для пачатковых школ. Ч. 1», «Арытмэтычны задачнік для пачатковых школ. Ч. 2» (1929).

³¹ Галяк Л. Успаміны. Кніга 2. ЗША, 1983. С. 70.

Выбараў, зразумела, не адбылося, затое сталі зьяўляцца асобныя арганізацыйныя структуры прыхільнікаў абодвух дзеячаў. Групоўка Міколы Абрамчыка стварыла Акруговы камітэт у амэрыканскай акупацыйнай зоне, паплечнікі Радаслава Астроўскага — Міжлягерную раду, пазьней — Беларускае цэнтральнае прадстаўніцтва. Паступова афармляўся грамадзка-палітычны падзел у асяродзьдзі беларускіх Ды-Пі.

Спрычыніўся да падзелу эмігранцкіх колаў і лінгвістычны канфлікт. У паваяеннай Нямеччыне, асабліва для саюзынскай адміністрацыі, словы «Беларусь» (*Belarus*), «беларускі» стала асацыяваліся з Расеяй (*Russia*) і БССР, што часам магло значыць для нашых суайчыньнікаў прымусовую рэпатрыяцыю ў СССР. Дзеячы з асяродзьдзя Міколы Абрамчыка: Янка Станкевіч, Антон Адамовіч, Вацлаў Пануцэвіч — згадалі ідэі Вацлава Ластоўскага пачатку XX ст. і пачалі замяняць этнонімы «Беларусь» і «беларускі» на «Крывія» і «крывіцкі», каб дыстанцыяваць беларусаў ад Расеі й Савецкага Саюзу.

Частка эмігрантаў, найперш моладзь, што падтрымлівала ідэю адраджэньня Рады БНР, ухваліла гэтую прапанову. Сталі стварацца моладзевыя арганізацыі, што мелі ў сваіх назвах слова «крывіцкі» (напрыклад, Крывіцкае студэнцкае згуртаваньне, Згуртаваньне крывіцкіх скаўтаў на чужыне й г. д.).

Аднак пераважная частка эмігрантаў паставілася рэзка нэгатыўна да гэтай ініцыятывы. У выніку, ад крывіцкай ідэі было вырашана адмовіцца, але словы «крывічы» і «крывіцкі» сталі трывала асацыявацца з прыхільнікамі Рады БНР на эміграцыі, хоць у гэтым асяродзьдзі з часам станаўлілася ўсё больш праціўнікаў зьмены назвы.

Пры канцы 1947 г. палітычны падзел аформіўся «юрыдычна». 29 сьнежня 1947 г. у Остэргофэне (Нямеччына) на сходзе, прысьвечаным 30-й гадавіне I Усебеларускага кангрэсу, было афіцыйна абвешчана пра аднаўленьне дзейнасьці Рады БНР на чале з прызьдэнтам Міколам Абрамчыкам. У склад адноўленай

3-я сьсія Рады БНР, Остэргофэн, 1948.

Рады БНР увайшлі 72 асобы, а ўрад БНР узначаліў Аўген Калубовіч (Каханоўскі).

На наступны дзень, 30 сьнежня 1947 г., Радаслаў Астроўскі зьвярнуўся да беларускай эміграцыі ў Нямеччыне, заклікаючы «спыніць усе спрэчкі паміж беларускім актывам» ды правесцьці выбары ў Беларускае цэнтральнае прадстаўніцтва — арганізацыю, якая павінна была аб'яднаць прыхільнікаў БЦР. Нягледзячы на тое, што пра само аднаўленьне БЦР пакуль гутаркі не вялося, Радаслаў Астроўскі падпісаў згаданы зварот як яе прэзыдэнт і пацьвердзіў магчымае аднаўленьне дзейнасьці арганізацыі:

Беларусы і беларускі!

У 1944 г., калі тварылася Беларуская Цэнтральная Рада, для ўсіх было хіба ясна, што немцы вайну прайгралі. Тым больш гэта было ясна для мяне, які стаяў на старожах разьвіцьця міжнародных падзеяў.

Не зважаючы, аднак, на гэта, я лічыў сваім абавязкам падпарадкавацца грамадзкай дысцыпліне і прыступіць да арганізацыі Беларускай Цэнтральнай Рады [вылучэньне А. Г.].

Наступныя падзеі паказалі, што рашэньне грамадзкага актыву ў гэтай справе было правільным: ашалелы ад няўдачаў на франтах нямецкі гітлерызм бязьлітасна паліў нашыя вёскі ды нішчыў народ на занятых усходніх абшарах. І вось, якраз дзякуючы існаваньню БЦР, удалося ўратаваць ад вынішчэньня сотняў беларускіх вёсак і захаваць жыцьцё дзясяткаў тысячаў беларусаў.

Уважаючы, што пасья гітлерызму найбольшай небясьпекай для ўсяго сьвету зьяўляецца маскоўскі бальшавізм, Беларуская Цэнтральная Рада, апынуўшыся па-за межамі свае Бацькаўшчыны, не спыніла сваёй працы, а супольна з усімі паняволенымі народамі былой Расіі ўтварыла адзіны супроцьбальшавіцкі фронт.

Аднак пасья капітуляцыі Нямеччыны і Японіі ды фармальнага заканчэньня ваенных дзеяньняў БЦР уважала мэтазгодным часова спыніць сваю палітычную дзейнасьць, каб гэтым самым ня даць бальшавікам магчымасьці выкарыстаць перад заходнімі саюзьнікамі фармальна тактычнае супрацоўніцтва БЦР зь немцамі ў мэтах канчальнага знішчэньня супроцьбальшавіцкага беларускага актыву, які апынуўся на тэрыторыі Нямеччыны.

Арганізацыяй беларускай эміграцыі ў Нямеччыне заняўся гэтак званы Беларускі Цэнтар, які і павінен быў стварыць беларускае аўтарытэтнае эміграцыйнае прадстаўніцтва.

І вось прайшло ўжо больш двух гадоў, а такога беларускага аўтарытэтнага эміграцыйнага прадстаўніцтва, на жаль, як не было, так і няма. Замест гэтага ўтварыліся шматлікія, часта нават фікцыйныя арганізацыі і ўстановы, якія, безумоўна, усяе беларускае эміграцыі не рэпрэзэнтуюць і рэпрэзэнтаваць яе ня могуць. У выніку такога нездаровага зьявішча пачаліся нутраныя міжарганізацыйныя сваркі, якія прывялі да пэўнай дэзарганізацыі сярод беларускай эмігрцыі.

Браты беларусы! Бацькаўшчына наша ізноў паняволена чужынцам. Сем'і нашыя, страціўшыя падчас вайны тры чвэрці свайго складу, ізноў выганяюцца бальшавіцкімі чысткамі ў далёкую і халодную тайгу Сібіру, сёлы і вёскі пусьцеюць... А вы? Замест таго, каб на чужыне стварыць адну дружную беларускую сям'ю і загартаваць дух свой для прадаўжэньня барацьбы за вызваленне Беларусі, паднімаеце шкодныя пустыя ды нікому не патрэбныя спрэчкі.

Дарагія сябры! Заклінаю вас усім сьвятым, з пашаны да пралітае найлепшымі сынамі нашай Бацькаўшчыны крыві, спыніць гэтыя шкодныя сваркі.

Шмат хто з Вас ужо выехаў у далёкія заакіяўскія краіны, недалёкі той час, калі ўсіх вас разьвязуць па ўсім сьвеце. Хто ведае, якімі шляхамі пойдучь міжнародныя падзеі? Хто ведае, у якія варункі трапяць нашы эмігранты ў чужых краінах? Хто ж за іх заступіцца, хто іх абароніць? Мы і толькі мы самі, калі будзем арганізаванымі і дружнымі. Толькі нашая адзіная эміграцыйная беларуская рэпрэзэнтацыя здольна будзе споўніць гэтае заданьне.

Заходнія саюзьнікі сяньня ўжо пазналі сапраўднае аблічча бальшавізму, і дзеля гэтага ў трох заходніх зонах Нямеччыны вы можаце зусім свабодна выказаць сваю волю, карыстаючыся агульным, роўным, беспасярэднім, тайным і прапарцыянальным галасаваньнем. Такі і толькі такі сапраўды дэмакратычны спосаб пакліканьня эміграцыйнага прадстаўніцтва будзе аўтарытэтным і здольным бараніць вас. Дзеля гэтага зьявртаюся заклікам у першую чаргу да тых парлямэнтарных прадстаўнікоў на чужыне, якія маюць індывідуальны давер усяго народу, а таксама да найбольш актыўных дзеячоў як з моладзі, так і з старэйшага грамадзянства: Вазьмеце ініцыятыву ў свае рукі! Правядзеце па ўсіх зонах выбары на чэсных дэмакратычных падставах для ўтварэньня *беларускага эміграцыйнага прадстаўніцтва* [вылучэньне А. Г.].

Да працы, беларускі сялянска-работніцкі актыў!

Да працы, беларуская інтэлігенцыя!

Спынеце шкодныя звадкі ды спрэчкі!

Згуртуйцеся ў адну дружную беларускую сям'ю на чужыне!
Кожная страта часу можа быць сьмерці падобнай.

Эміграцыя, сьнежань 1947 г.

Праф. Радаслаў Астроўскі,
Прэзыдэнт Беларускай Цэнтральнай Рады³².

Хутка пасьяля зьяўленьня гэтага дакумэнту, у студзені 1948 г., да Радаслава Астроўскага зьвярнулася група беларускіх дзеячаў (Васіль Рагуля, Юры Сабалеўскі, Мікола Шыла ды інш.) з просьбай аднавіць дзейнасьць БЦР. 9 траўня 1948 г. у Эльвангене быў скліканы XII Пленум БЦР³³, на якім Беларуска Цэнтральная Рада была абвешчаная «выканаўчым і прадстаўнічым на эміграцыі органам незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі».

БЦР прызнавала Акт 25 сакавіка 1918 г., дзейнасьць Рады БНР у 1918–1920 гг., але лічыла сябе пераемніцай ураду й Рады БНР, якія — паводле ўяўленьняў «астроўшчыкаў» — канчаткова спынілі сваё існаваньне па сьмерці Васіля Захаркі.

На пленуме ў Эльвангене Радаслава Астроўскага пераабралі прэзыдэнтам на чарговы чатырохгадовы тэрмін³⁴. Першым віцэ-прэзыдэнтам БЦР стаў Васіль Рагуля, другім — Мікалай

³² Тэкст быў выдадзены й распаўсюджваўся ў выглядзе ўлёткі.

³³ Удзел у XII Пленуме ўзялі 48 чалавек: Радаслаў Астроўскі, Янка Бекіш, Аляксандар Буглай, Аляксандар Вабішчэвіч, Ксенафонт Вайцяхоўскі, Людвік Галубовіч, Аляксандар Гузоўскі, Сьцяпан Дашкевіч, Раіса Евец, Міхаіл Ігнатовіч, Хведар Ільляшэвіч, Ілья Калько, Іван Касяк, Яўхім Кіпель, Барыс Крыстовіч, Янка Кудрук, Антон Курыловіч, Уладзімер Лазарэвіч, Мікалай Лапіцкі, Нік Лапушынскі, Іван Любачка, Віктар Мелюк, Мікалай Мінкевіч, Часлаў Найдзюк, Алесь Падун, Анатоль Плескачэўскі, Юры Прускі, Васіль Рагуля, Усевалад Родзевіч, Сяргей Розмысл, Аляксандар Русак, Юры Сабалеўскі, Ціхан Селівончык, Уладзімер Сенька, Юры Стукаліч, Масей Сяднёў, Павал Сьвірыд, Аляксей Сянькевіч, Анатоль Ушал, Віктар Чабатарэвіч, Андрэй Чарэўка, Іван Шакун, Сымон Шаўцоў, Анатоль Шкутка, Марк Шпакоўскі, Мікалай Шчорс, Хведар Шыбут, Эмануіл Ясюк. Паводле: Сьпіс удзельнікаў Сэсіі БЦР (XII Пленум) у Эльвангене. З архіву БЦР.

³⁴ Тады ўжывалася польскае слова «кадэнцыя».

Шчорс. Старшынём Рады міністраў быў абраны Юры Сабалеўскі, сакратаром БЦР — Іван Касяк³⁵.

Пасля Пленуму БЦР у Эльвангене. 1948.

Уладзімер Каракулька быў прызначаны першым віцэ-міністрам фінансаў Беларускай Народнай Рэспублікі, Усевалад Родзевіч — другім віцэ-міністрам фінансаў, Уладзімер Сенька — віцэ-міністрам унутраных справаў, Мікалай Мінкевіч — міністрам аховы здароўя й грамадзкай апекі, Ксенафонт Вайцяхоўскі — віцэ-міністрам культуры й асветы, Эмануіл Ясюк — міністрам замежных справаў, Юры Стукаліч (Віцьбіч) — міністрам прэсы й прапаганды, Анатоль Шкутка — віцэ-старшынём Рады міністраў Беларускай Народнай Рэспублікі, Аляксандар Русак — міністрам фінансаў, Сьцяпан Шнэк — міністрам Краёвай абароны, Іван Касяк — міністрам унутраных справаў, Янка Бекіш, Сьцяпан Рудзь — раднымі БЦР, Мікалай Сьцяпанаў — міністрам культуры й асветы.

³⁵ На пасаду першага віцэ-прэзыдэнта былі вылучаныя тры кандыдатуры: Васіля Рагулі (19 галасоў), Юр'я Сабалеўскага (14) і Анатоля Шкуткі (7). Мікалай Шчорс набраў 29 галасоў, Анатоль Шкутка — 17 (тут галасаваньне ішло за пасаду другога віцэ-прэзыдэнта). Паводле чарнавікоў пратаколу і бягучых папераў XII Пленуму БЦР у Эльвангене. З архіву БЦР.

Іван Ермачэнка быў вызначаны паўнамоцным паслом БЦР у Злучаных Штатах³⁶.

Такім чынам, былі арганізацыйна аформленыя два цэнтры прыцягнення беларускіх паваенных эмігрантаў: Рада БНР і БЦР. А раскол, які падзяліў беларускіх Ды-Пі ў Нямеччыне й Аўстрыі, зь іх выездам на сталае жыццё ў іншыя краіны быў перанесены ў наваствораныя беларускія асяродкі ва ўсім сьвеце.

Царкоўны падзел

Палітычныя супярэчнасьці ў асяродзьдзі беларускіх Ды-Пі ў Нямеччыне былі цесна пераплеценыя з царкоўным падзелам. Мітрапаліт Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы Андрэй (Крыт) так характарызаваў памкненьні беларускіх эмігрантаў:

Мы прыйшлі на эміграцыю з маленькімі дзеткамі, са старэнькімі бабулямі і замеж таго, каб спачатку разбагацець, пачалі капаць духовую крыніцу — будаваць цэрквы, каб гэтым падзякаваць Богу за свой ратунак, каб пакінуць пасля сябе вечны помнік нашага побыту на выгнаньні — Беларускаю Царкву, творачы гэтым карысьць для будучай Вольнай Беларусі³⁷.

Сапраўды, менавіта рэлігійная самасьведомасьць у значнай ступені была элемэнтам, які лучыў беларускую дыяспору. Большыню эмігрантаў паваеннай хвалі складалі сяляне, што як у Беларусі, так і на эміграцыі не ўяўлялі сябе па-за межамі рэлігійнай супольнасьці. Для шараговага беларускага эмігранта — як і для ўкраінца, рускага, паляка, харвата — важным было рэгулярнае наведваньне царквы, адзначэньне галоўных гадавых рэлігійных сьвятаў, магчымасьць хрысьціць дзіця, вянчацца й г. д.

³⁶ Паводле загадаў Радаслава Астроўскага. З архіву БЦР.

³⁷ Васіль (Касьцюк), епіскап Бруклінскі і Баранавіцкі. Гісторыка-кананічны нарыс Беларускае Праваслаўнае Царквы на эміграцыі (1944–2004). Гэты тэкст быў размешчаны ў 2004 г. на сайце БАПЦ (www.belaos.com) — прыхільнікаў мітрапаліта Ізяслава, але пасля чарговага крызісу ў царкве і выдаленьня Васіля (Касьцюка) з ЗША быў прыбраны. Цыт. паводле электроннай вэрсіі, захаванай у аўтара гэтай кнігі.

Бальшыня беларускіх Ды-Пі была праваслаўная. І менавіта гэта сталася своеасаблівай гарантыяй захавання нацыянальнай ідэнтычнасці й давала магчымасць не згубіцца ў безлічы нацыяў спачатку ў паваеннай Эўропе, а потым і ва ўсім свеце.

У пачатку XX ст. у беларускіх эмігрантаў, якія ня мелі ні сваёй дзяржавы, ні сваіх арганізацыяў, не было выбару. У залежнасці ад канфэсійнай прыналежнасці яны далучаліся або да рускіх праваслаўных, або да польскіх каталіцкіх парафіяў, а часта й стваралі іх.

Паказальная ў гэтым сэнсе гісторыя гораду Саўт-Рывэр у Нью-Джэрзі, дзе ў першай палове XX ст. асела значная колькасць выхадцаў зь беларускіх земляў. Гэтыя маласьведомыя эмігранты-беларусы пабудавалі тут дзеве найбуйнейшыя й найвышэйшыя сьвятыні гораду: касцёл Маці Божай Вастрабрамскай і Рускую царкву сьв. Пятра й Паўла. Падобныя сытуацыі, калі нарадзінцы Беларусі будавалі цэрквы й касцёлы ды складалі значную частку вернікаў гэтых храмаў, мелі месца і ў іншых рэгіёнах Амэрыкі.

Уласна ж беларускія — у зьмесьце й форме — цэрквы адкрывала менавіта паваенная эміграцыя. Яна прыйшла на чужыну, дасьведчаная ў спробе стварэння падчас нямецкай акупацыі Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы³⁸. Абвяшчэнне аўтакефаліі дэ-факта ў 1942 г. мела важнае значэнне. Урэшце з'явілася свая беларуская, незалежная ад Масквы й ад Варшавы, царква. Структуры БАПЦ (япархіі й благачыніі) аформіліся толькі на тэрыторыі Генэральнай акругі Беларусь — там, дзе знаходзілася цывільная адміністрацыя. А 80% тэрыторыі Генэральнай акругі Беларусь да 1939 г.

³⁸ 30 жніўня — 2 верасня 1942 г. у Менску прайшоў Царкоўны сабор, на якім агучылі рашэнне абвясціць аўтакефалію Беларускай праваслаўнай царквы. Канчатковае развязанне пытання адклалі да канца вайны й вызнання іншымі аўтакефальнымі цэрквамі, аднак быў створаны синод БАПЦ, які ўзначаліў мітрапаліт Панцеляймон (Ражноўскі). За супраціў аўтакефалізацыі БПЦ мітрапаліт быў ізалюваны нямецкімі ўладамі напачатку ў манастыры ў Лядах (Смялявіцкі раён), а потым у Вялейцы. Функцыі Панцеляймона выконваў архіепіскап Філафей (Нарко). У кіраўнітва БАПЦ уваходзілі таксама архіепіскап Венядзікт (Бабкоўскі), япіскапы Апанас (Мартас), Сымон (Сеўба), Георгі (Барышкевіч), Аляксандар (Іназемцаў).

уваходзіла ў склад Польскай дзяржавы і, у параўнанні з саветызаванай Усходняй Беларуссю, на гэтай тэрыторыі быў вышэйшы ўзровень нацыянальнай сьвядомасці насельніцтва. Аднак менавіта тут у 1930-х праваслаўныя службы сталі пераводзіцца на польскую мову, што сустрэла пасіўны супраціў і непрыманьне з боку беларусаў. Абвяшчэньне аўтакефаліі ў 1942 г. з энтузіязмам успрынялі грамадзкія дзеячы³⁹. Але эвакуацыя 1944 г. перакрэсьліла пляны далейшай разбудовы БАПЦ.

Разам зь дзясяткамі тысячаў вернікаў-беларусаў на эміграцыю выехала царкоўнае кіраўніцтва, а таксама некалькі дзясяткаў сьвятароў, таму здавалася, што на эміграцыі ня будзе складанасьцяў аднавіць БАПЦ. Аднак у лягерах для перамешчаных асобаў зьявіліся некалькі беларускіх прыходаў: у Рэгенсбургу, Ватэнштэце, пазьней — у Остэргофэне, Віндзішбэргердорфе.. Увесну 1946 г. у нямецкім Рэгенсбургу

³⁹ Самі яраіх БАПЦ досыць скептычна глядзелі на падзеі 1942 г. Самы беларускі (г. зн. які вельмі прыхільна ставіўся да беларускага нацыянальнага руху) зь іх, япіскап Апанас, пісаў: «У верасьні 1942 г. у Менску адбыўся Царкоўны сабор, які складаўся з выбраных прадстаўнікоў духавенства й цывільных вернікаў. Гэты сабор быў скліканы на патрабаваньне нямецкага генэральнага камісара Беларусі для абвяшчэньня аўтакефаліі Беларускай Праваслаўнай Царквы. Натхніў на гэта немцаў беларускі актыў у Менску, што складаўся зь пяці-шасьці чалавек, якія карысталіся даверам немцаў. Але дэлегаты, што зьехаліся на сабор, не абвясцілі незаконна аўтакефаліі, толькі зацьвердзілі статут для гэтай царквы. Абвяшчэньне аўтакефаліі адклалі да спрыяльных кананічных умоваў пасля вайны й незалежнасьці Беларусі. Немцы зьмірыліся з гэтым і не цікавіліся справай. Калі адбываўся Царкоўны Сабор, то мітрапаліт Панцеляймон знаходзіўся ў нямецкай высылцы ў былым манастыры Ляды за 30 км ад Менску. Ад яго запатрабавалі паўнамоцтвы архіепіскапу Філафею, як ягонаму намесьніку. Мітрапаліт гэтае паўнамоцтва выдаў пад пагрозай. Адсюль яго ў хуткім часе перавезьлі ў горад Вілейку і памясьцілі ў доме сьвятара. Перад Вялікаднем 1943 г. на нашае запатрабаваньне — трох япіскапаў: Філафея, Стэфана (Сеўбы) і мяне, — немцы вярнулі яго ў Менск, дзякуючы чаму мы склалі паседжаньне Сыноду пад старшынствам мітрапаліта. Немцы тады ўжо ішлі на саступкі, бо іхнія посьпехі на савецкім фронце цяпелі фіяска. Царкоўны сабор 1942 г. перастаў усіх цікавіць. Пра яго змаўчалі нават царкоўныя актывісты. Стваралася ўражаньне, што гэтага сабору і не было» (цыт. паводле: Архіепіскап Апанас (Антон Маргас). На ніве Хрыстовай: у пяцідзсятых ўгодкі сьвятарства 1928–1978. Успаміны. Нью-Ёрк — Менск — Варшава, 2005. С. 91–92).

намаганьнямі айца Мікалая Лапіцкага была пабудаваная царква сьв. Эўфрасіньні Полацкай, якую высвяціў 25 сакавіка 1946 г. япіскап Апанас (Мартас), што падараваў скаўтам нацыянальны сьцяг з надпісам з аднаго боку «Крывія», з другога — «Беларусь». Сьцяг вышыла матушка Валянціна Лапіцкая⁴⁰. Іншыя беларускія сьвятары, а іх толькі ў Нямеччыне ў 1944–1945 гг. было каля васьмідзсяці асобаў⁴¹, занялі пазыцыю чаканьня або шукалі кантактаў з Расейскай зарубежнай праваслаўнай царквой (РЗПЦ).

Царква сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Рэгенсбургу. Здымак 1946 г.

Кіраўніцтва БАПЦ амаль адразу па сваім пераездзе ў Нямеччыну распачало інтэнсіўныя перамовы з РЗПЦ аб пераходзе пад яе юрысдыкцыю («для молитвенного и духовного единения»). Пра гэта даведаўся беларускі грамадзкі актывіст і, каб не дапусьціць страты паўсталай у часе вайны аўтакефаліі, арганізаваў царкоўны камітэт на чале з а. Мікалаем Лапіцкім — настояцелем праваслаўнай царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай. 5 траўня 1946 г. ініцыятыўная група, куды ўваходзілі Наталья

⁴⁰ Заўвагі Вітаўта Кіпеля да рукапісу гэтай кнігі ад 11 сьнежня 2007 г.

⁴¹ Беларускія праваслаўныя сьвятары ў Нямеччыне ў 1944–1945 гг. // Запісы БІНІМ (Нью-Ёрк — Менск). № 30. 2006. С. 246–249.

Арсеньнева, Аляксандар Асіпчык, Юрка Віцьбіч, Іван Касяк, Хведар Шыбут, склікала ў Рэгенсбургу I Зьезд беларускіх праваслаўных вернікаў. На ім прысутнічалі больш за шэсьцьдзсят дэлегатаў з трох акупацыйных зонаў Нямецчыны й Аўстрыі: амэрыканскай, брытанскай і францускай⁴². Старшынём зьезду быў абраны Мікалай Шчорс, які шмат зрабіў для ўнезалежненьня беларускай царквы ў першай палове 1940-х. Менавіта дзякуючы Шчорсу ў 1941 г. мітрапаліт ПАПЦ Дзяніс пагадзіўся высьвяціць беларускіх япіскапаў для будучае БАПЦ.

На парадак дня зьезду ў Рэгенсбургу былі вынесеныя тры пытаньні: арганізацыя рэлігійнага жыцьця на чужыне, стварэньне Беларускага праваслаўнага аб'яднаньня, прыняцьце адозвы да беларусаў на чужыне⁴³. Удзельнікі сьлёзна прасілі япіскапаў БАПЦ не далучацца да РЗПЦ, а «застацца незалежнымі з сваім народам. Тым больш што Бел. Праваслаўная Царква ўжо стаіць на глыбокім шляху да Аўтакефальнай Беларускай Праваслаўнай Царквы»⁴⁴. Дэлегаты ня ведалі, што ў лютым 1946 г. епіскапат РЗПЦ ужо прыняў ярархаў БАПЦ у сваю юрысдыкцыю, а на саборы япіскапаў Расейскай зарубежнай праваслаўнай царквы, што прайшоў 7 траўня 1946 г. у Мюнхэне

⁴² Сярод удзельнікаў зьезду былі: Мікола Сільвановіч (Вярба), Мікола Шчаглоў-Куліковіч, Міхал Ігнатовіч, Леанід і Лідзія Стаднікавы, Масей Сяднёў, Уладзімер Тамашчык, тры браты Шчорсы: Мікалай, Ігар, Барыс — і іх бацька Васіль, Уладзімер Сядура, Парфіры Трысмакоў, Міхась Белямук, браты Міхась і Ўладзімер Сенькі, Аляксандар Асіпчык, Юрка Віцьбіч, Раіса Жукоўская (будучая жонка старшыні Рады БНР Вінцэнта Жук-Грышкевіча), Хведар Ільяхэвіч, Аляксандар Калодка, Васіль Стома, Уладзімер Пеляса, Кастусь Сіткоўскі, Уладзімер Русак, Аўген Кабяка, Мікола Грэбень, Хведар Шыбут, Васіль Кендыш, Іван Касяк ды інш. (гл.: Лапіцкі М. У служэньні Богу й Беларусі / Укл., прадм., камэнт. Ю. Гарбінскага. Нью-Ёрк — Варшава, 2005. С. 589–590) — тыя, хто праз два гады апынуўся ў розных палітычных групах беларускай эміграцыі: лягерах прыхільнікаў Рады БНР і БЦР.

⁴³ Чацьвертым пытаньнем было прыняцьце ліста да прэзыдэнта ЗША Гары Трумэна, але гэтая акцыя была хутчэй данінай часу. Зьезд праходзіў у амэрыканскай акупацыйнай зоне, адпаведна, улада тут належала ЗША. Калі б зьезд адбываўся ў брытанскай акупацыйнай зоне, найхутчэй, аналягічны ліст быў бы накіраваны прэм'ер-міністра Брытаніі Клемэнту Этлі. Пра зьезд больш падрабязна гл.: Гарбінскі Ю. Прадмова // Лапіцкі М. У служэньні Богу й Беларусі... С. XXVII.

⁴⁴ Тамсама.

пад старшынствам кіраўніка РЗПЦ мітрапаліта Анастасія (Грыбаноўскага), гэтае далучэнне было аформленае юрыдычна. Да РЗПЦ у той дзень далучыліся й некаторыя ўкраінскія аўтаномныя япіскапы, праўда, бязь вернікаў. Сама ж Украінская аўтакефальная праваслаўная царква засталася незалежнай, а зь ёй сотні тысячаў вернікаў пацьвердзілі адданасць аўтакефаліі⁴⁵.

Учынак беларускага епіскапату выклікаў шок сярод дзяспары ды паставіў беларускіх вернікаў перад пытаннем: што рабіць далей? У 1947 г. паспрабавалі аднавіць БАПЦ пад кіраўніцтвам мі-

Архіепіскап Філафей.
Ашафэнбург, 1948.

трапаліта Пінскага Аляксандра (Іназемцава), які не прызнаў далучэння да РЗПЦ. Мітрапаліт Польскай праваслаўнай царквы Дзяніс падараваў мітрапаліту Аляксандру грамату на апеку над Віленскай, Пінскай і Гарадзенскай япархіямі БАПЦ — заходнебеларускімі тэрыторыямі, што ў 1920–1930-х гг. уваходзілі ў склад Заходняй Беларусі і дзе існавалі парафіі Польскай аўтакефальнай праваслаўнай царквы (ПАПЦ). Гэтым самым Польская праваслаўная царква дала дазвол на беларускую аўтакефалію. Аднак мітрапаліт Аляксандар адмовіўся ўзначаліць БАПЦ⁴⁶, а ягоная сьмерць 9 лютага 1948 г. у Мюнхэне пры загадкавых варунках (мітрапаліта скінулі зь лесьвіцы) канчаткова пахавала праект, які выглядаў юрыдычна законным і, галоўнае, прымальным для ўсіх плыняў эміграцыі.

Беларускія дзеячы, што спрычыніліся да аднаўленьня ў 1947–1948 гг. Рады БНР, палічылі адзіна правільным зьвярнуцца па дапамогу да Ўкраінскай аўтакефальнай праваслаўнай царк-

⁴⁵ Архіепіскап Апанас (Антон Мартас). На ніве Хрыстовай... С. 108.

⁴⁶ Ліст а. Мікалая Лапіцкага да а. Віталія Сагайдакіўскага ад 24 травня 1963 г. // Лапіцкі М. У служэньні Богу й Беларусі... С. 469.

вы, якой кіраваў мітрапаліт Палікарп (Сікорскі)⁴⁷. Кіраўніцтва УАПЦ пагадзілася паспрыяць беларускай аўтакефаліі й нават «дэлегавала» для беларусаў, якія цяпер ня мелі сваіх япіскапаў, япіскапа Сяргея (Ахатэнку).

5 чэрвеня 1948 г., у дзень сьв. Эўфрасіньні Полацкай⁴⁸, у горадзе Канстанц, на беразе Бодэнскага возера (Бадэн-Вюртэмбэрг, Нямецчына) прайшоў саборык БАПЦ, які быў скліканы з ініцыятывы Беларускага часовага праваслаўнага рэлігійнага камітэту ў Нямецчыне (старшыня — протаярэй Сьцяпан Войтанка). У саборыку ўдзельнічалі япіскап Сяргей (Ахатэнка), мітрафорны протаярэй Анані Сагайдакіўскі, протаярэі Барыс Маслоўскі, Якаў Мяфодзіўскі, дыякан Уладзімер Піндзюра і некалькі сьвецкіх дзеячоў. Яны абвясцілі пра аднаўленьне БАПЦ і яе часовае падпарадкаваньне япіскапу Сяргею (Ахатэнку)⁴⁹. Тым самым БАПЦ, вонкава захоўваючы незалежнасьць, перайшла ў пэрсанальную вунію, празь япіскапа Сяргея, з УАПЦ. У юрысдыкцыю япіскапа Сяргея, які кіраваў праваслаўным царкоўным жыцьцём у францускай зоне акупацыі Нямецчыны (паўднёва-заходняй частцы краіны), перайшлі беларускія сьвятары Аляксандар Кулакоўскі, Анатоль Кунцэвіч, дыякан Уладзімер Зялінскі, высьвячаны падчас саборыку ў сьвятары Міхась Шчурко, Хведар Данілюк⁵⁰. Саборык заявіў пра пераемнасьць традыцыі Беларускай праваслаўнай царквы, выводзячы яе ад Рыгора Цамблака (1414–1419) і незалежнай Наваградзкай мітраполіі ды пацэвяджаючы сабо-

⁴⁷ У кастрычніку 1947 г. на зьездзе ў Ашафэнбургу адбыўся раскол, ад УАПЦ была адлучаная частка япіскапаў на чале з Грыгорыем (Агійчуком).

⁴⁸ На эміграцыі парафіі, названыя ў гонар сьв. Эўфрасіньні Полацкай, належалі да канстантынопальскай (г. зн. кананічнай, сусьветнай) юрысдыкцыі: у Мэльбурне, Лёндане, Таронта, Саўт-Рывэры.

⁴⁹ Мінулай датай у пратакол саборыку былі ўнесеныя беларускія сьвятары Сьцяпан Войтанка й Аляксандар Казлоўскі. Гл.: Ліст япіскапа Сяргея да а. Сьцяпана Войтанкі ад 7 чэрвеня 1948 г. // Збор дакументаў сьв. Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы (на выгнаньні). Authorized by Metropolitan Andrew. Compiled by the Consistory of ВАОChurch. [Б. м.], 1983. С. 11.

⁵⁰ Першыя чацьвёра выехалі ў Аўстралію, дзе спрычыніліся да разбудовы беларускага праваслаўнага жыцьця, Хведар Данілюк і Сьцяпан Войтанка — у ЗША, дзе стварылі парафіі БАПЦ у Нью-Брансўіку й Нью-Ёрку.

ры 1922 і 1942 гг. Удзельнікі саборыку вырашылі працягнуць дзейнасць БАПЦ на эміграцыі пад часовым кіраўніцтвам япіскапа мелітопальскага УАПЦ Сяргея (Ахатэнкі)⁵¹ да моманту зьяўлення двух япіскапаў-беларусаў⁵². У 1948 г. была створаная Кансысторыя БАПЦ у складзе гераманаха Васіля (былога грамадзкага дзеяча Ўладзімера Тамашчыка), які за кароткі час прайшоў шлях ад палітычнага дзеяча да сьвятара й япіскапа БАПЦ, аа. Хведара Данілюка, Аляксандра Кулакоўскага, Міхася Шчурка й сьвецкіх дзеячаў Аляксея Вініцкага, Міколы Дзямідава, Лявона Савёнка.

19 сьнежня 1949 г. у Розэнгайме ераманых Васіль быў высьвячаны ў япіскапы⁵³, а цягам наступных некалькіх гадоў парафіі БАПЦ былі заснаваныя ў Новым Сьвеце: у 1950 г. — сьв. Кірылы Тураўскага ў Нью-Ёрку, у 1951 г. — парафіі ў Кліўлэндзе й Нью-Брансўіку (абедзьве — Жыровіцкай Божай Маці)⁵⁴, у 1954 г. — у Таронта (сьв. Кірылы Тураўскага). У 1951 г. парафія БАПЦ была зарэгістраваная ў Адэляйдзе (Паўднёвая Аўстралія). Такім чынам, праект БАПЦ, што вонкава выглядаў найперш на палітычны, можна было лічыць удалым.

Тым ня менш, у БАПЦ зьявілася шмат праціўнікаў у асяродзьдзі беларускіх эмігрантаў. Найперш гэта былі палітычныя апанэнты Рады БНР — прыхільнікі БЦР і Радаслава Астроўскага. Для дыскрэдытацыі БАПЦ яны заявілі, што аднаўленьне царквы на саборыку ў Канстанцы й высьвячэньне Васіля (Уладзімера Тамашчыка) у япіскапы адбылося незаконна, з парушэньнямі ўстаноўленых кананічных і царкоўных нормаў. Зьяврталася ўвага на тое, што япіскап УАПЦ Вячаслаў (Лісіцкі), які браў удзел у высьвячэньні, празь некаторы час

⁵¹ Мітрапаліт УАПЦ Палікарп выдаў 5 лютага 1944 г. япіскапу Сяргею адпаведнае пасьведчаньне: «Даецца це посвідчення Епископові Сергію (Охотенко) в тому, що він є Епископом Української Автокефальної Православної Церкви і керує Мелітопольською Епархією, що стверджую сваим підписом і печаткою» (цыт. паводле: Збор дакумантаў сьв. Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы... С. 6).

⁵² Збор дакумантаў сьв. Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы... С. 7.

⁵³ Канчаткова БАПЦ адасобілася ад Украінскай царквы ў 1968 г., калі былі высьвячаныя два япіскапы: Мікалай (Мацукевіч) і Андрэй (Крыт).

⁵⁴ Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 219–222.

быў перавысьвячаны: г. зн. на момант хіратоніі Тамашчыка япіскапам не зьяўляўся⁵⁵.

Непрыманьне палітычных апанэнтаў выклікала сама асоба Ўладзімера Тамашчыка, вядомага палітычнага й грамадзкага дзеяча, аднаго з ініцыятараў аднаўленьня Рады БНР (у 1930-х будучы япіскап БАПЦ, які ў той час жыў у Празе, быў сакратаром пры старшыні Рады Васілю Захарку). У 1945–1948 гг. Уладзімер Тамашчык быў адным з галоўных палітычных дзеячаў у Нямеччыне, правай рукой Міколы Абримчыка, адным з арганізатараў Сусьветнага зьезду беларускай эміграцыі, што прайшоў у лістападзе 1948 г. у Парыжы. Ён уваходзіў у склад Рады БНР і пазьней, ужо маючы япіскапскае званьне. Дадаваліся сюды й кантакты дзеячаў Рады БНР з Ватыканам і папам Піем XII, найперш у адукацыйнай сфэры, што давала падставы вінаваціць дзеячаў Рады БНР у прапагандзе *вуніі*. Спрыяла росту гэтага недаверу й актыўная дзейнасьць апостальскага візытатара й адміністратара вуніяцкай царквы ў Нямеччыне а. Міхаіла Ваякоўскага, які выдаў адозву да беларусаў з заклікам запісвацца ў вуніяцкія сьвятары, а таксама стварэньне беларускіх каталіцкіх місіяў у асноўных асяродках: у Францыі (а. Леў Гарошка), Вялікабрытаніі (а. Часлаў Сіповіч), Рыме (а. Пётра Татарыновіч), у Нямеччыне (а. Міхась Маскалік)⁵⁶.

Асноўнай прычынай непрыманьня БАПЦ было тое, што яе аднаўленьне ініцыявалі прыхільнікі Рады БНР. У барацьбе за ўплыў на грамаду беларускіх уцекачоў БЦР і адданыя ёй арганізацыі мусілі прапанаваць уласны рэцэпт захаваньня незалежнай беларускай царквы. Пэўны час лідэры гэтага кола эміграцыі спрабавалі пераканаць япіскапаў пакінуць шэрагі РЗПЦ і вярнуцца да беларускіх вернікаў. На гэта наклалася сытуацыя з аднаўленьнем у 1948 г. БЦР і навязаньнем кантактаў з заходнім сьветам, калі важна было заручыцца падтрымкай маральных аўтарытэтаў для беларусаў — япіскапаў БАПЦ, якія цяпер складалі Беларускаю мітраполію РЗПЦ⁵⁷. Вонкавая аўтаномія Беларускай праваслаўнай царквы захавалася, паколькі РЗПЦ

⁵⁵ Аднак паводле кананічнага права, калі хаця б адзін з трох япіскапаў, што высьвячаюць кандыдата на япіскапскую пасаду, быў высьвячаны кананічна (праўна), то само высьвячэньне новага ярарха лічыцца правамоцным.

⁵⁶ Найдзюк Я. Касяк І. Беларусь учора і сьняня. Менск, 1993. С. 351.

⁵⁷ Галяк Л. Успаміны. Кн. 2... С. 76.

была незалежная ад непрымальнай на Захадзе Маскоўскай патрыярхіі ды рэзка нэгатыўна ставілася да камунізму. Беларускія япіскапы РЗПЦ і падначаленыя ім сьвятары на-самрэч апекаваліся беларусамі ў лягерах для перамяшчаных асобаў, спрыялі ім у расьсяленьні ў розныя краіны, падпісвалі й афармлялі неабходныя дакумэнты. Заўважных зьменаў у рэлігійных практыках з далучэньнем да РЗПЦ таксама не назіралася. Таму шмат хто ўспрыняў індывідуальную праблему на-конт таго, каму беларускія сьвятары мусяць падпарадкавацца на эміграцыі. Найлепшым чынам адлюстраваная сытуацыя прыклад архіепіскапа Апанаса: з аднаго боку, яго, як і іншых япіскапаў, вінавацілі ў палітычнай здрадзе, зь іншага — падчас багаслужбаў прымалі прыхільна.

На сьвята Дабравесьця Прасьвятой Дзевы Марыі я служыў літургію ў царкоўнай супольнасьці ў Заўльгаў на поўдні Баварыі і ўсклаў мітру на настаўцеля гэтай супольнасьці протаярэя Ю. Альхоўскага, які належаў да Наваградзкай япархіі на радзіме. Потым я правёў Набажэнства ў горадзе Равэнсбургу, дзе служыў сьвятаром протаярэі М. Гарбацэвіч з катэдральнага сабору ў Наваградку. Адтуль мяне павезьлі ў вёску, дзе часова жыла група бежанцаў са Слоніму, якіх абслугоўваў протаярэі А. Самойлавіч. Гэтыя тры царкоўныя супольнасьці былі маёй паствай з наваградзкай япархіі з радзімы. У сьвята Пяцідзясятніцы я служыў літургію ў горадзе Марбургу, дзе знаходзілася група студэнтаў з Наваградчыны, якія вывучалі мэдыцыну. У час літургіі яны сваім хорам сьпявалі на працягу ўсяго набажэнства. Іх настаўцелем быў а. Барадаеў. Усюды мяне прымалі добра й з радасьцю. Я рады быў наведваць сваіх землякоў на чужыне й маліцца зь імі⁵⁸.

Падтрымка япіскапаў грамадзкімі дзеячамі з кола БЦР трывала некалькі гадоў і зьнікла пры канцы 1940-х — пачатку 1950-х. У 1946 г. перайшоў у каталіцтва япіскап Бранскі Павал (Мяленьцеў). 30 сьнежня 1950 г. памёр кіраўнік беларускай мітраполіі РЗПЦ мітрапаліт Панцеляймон, 3 верасьня 1951 г. — Венядзікт (Бабкоўскі). Зь іх сыходам намінальная аўтаномія Беларускай мітраполіі ў складзе РЗПЦ зьнікла. Пазасталыя япіскапы так і не паддаліся на ўгаворы вярнуцца ў БАПЦ, а таму цікавасьць да іх з боку прыхільнікаў БЦР паступова аслабла. Аднак на доўгія дзесяцігодзьдзі за прыхільнікамі БЦР

⁵⁸ Архіепіскап Апанас (Антон Мартас). На ніве Хрыстовай... С. 108–109.

замацавалася мянушка «зарубежнікі», таксама як і мянушка «крывічы» ў дачыненні да ўсяго крыла Рады БНР.

Разам з тым, уласны варыянт існавання «кананічнай» беларускай царквы рэлігійныя й сьвецкія дзеячы з кола БЦР знайшлі, празь беспасярэдняе падпарадкаваньне сваіх парафіяў юрысдыкцыі канстантынопальскага патрыярха. Менавіта з Канстантынопалю ў пачатку XV ст. Беларусь атрымала аўтакефалію. Гэтая патрыярхія, як і сам патрыярх, паводле рашэньняў VII Усяленскага Сабору (VI ст.) лічыцца Сусьветнай, г. зн. галоўнай сярод праваслаўных цэркваў. Сёньня Канстантынопальскі патрыярхат ёсьць найбуйнейшай праваслаўнай структурай у сьвеце: у 1950-х гг. ён аб'ядноўваў 12 мітрапаліцтваў, 60 япархіяў: 39 у Грэцыі, 10 — на выспах вакол Грэцыі, а таксама па адной у Англіі, Аўстраліі, Паўночнай Амэрыцы⁵⁹. Менавіта на карысьць гэтай, не залежнай ні ад кога іншага юрысдыкцыі й аддалі перавагу беларускія сьвятары з кола БЦР. Ініцыятар «грэцкай юрысдыкцыі» а. Мікалай Лапіцкі казаў: «З Канстантынопалю нашы продкі прынялі праваслаўную веру, а таму Бізантыя зьяўляецца маткай нашай Беларускай Праваслаўнай Царквы, а не Масква»⁶⁰. Аднак пераход пад апеку Канстантынопалю адбываўся ўжо па-за паваеннай Нямецчынай і Аўстрыяй, і найперш у ЗША.

Усе згаданыя палітычныя, рэлігійныя й моўныя супярэчнасьці справакавалі глыбокі раскол сярод беларускіх уцекачоў, адштурхнулі ад грамадзкай дзейнасьці вялікую колькасьць эмігрантаў, што не жадалі браць удзелу ў спрэчках і часта не разумелі іх прычынаў.

Сапраўды, прыхільнікі й Радаслава Астроўскага, і Міколы Абрамчыка былі патрыётамі-незалежнікамі, вызнавалі ідэалы 25 Сакавіка й лічылі галоўнай мэтай змаганьня стварэньне незалежнай беларускай дзяржавы з усімі яе дэмакратычнымі атрыбутамі, нэгатыўна ставіліся да бальшавізму й не прызнавалі БССР. А карані расколу палягалі ў рэчышчы міжасабовых

⁵⁹ Юрысдыкцыя канстантынопальскага (г. зн. сусьветнага) патрыярха была досыць сымбалічная. У Турцыі, дзе жыву патрыярх, ён знаходзіўся ў няпэўным стане й быў фактычна пустэльнікам у Стамбуле, таму рэальнае ўлады ня меў.

⁶⁰ Лапіцкі М. Канстантынопальскі патрыярхат // Лапіцкі М. У служэньні Богу й Беларусі... С. 275.

дачыньненняў і пэрсанальных амбіцыяў лідэраў, а не ў ідэалагічных супярэчнасьцях іх праграмаў.

Праўда, у падзеле беларускай эміграцыі сталі абвінавачваць савецкія спэцслужбы, якія, нібыта, імкнуліся не дапусьціць адзінства беларускай эміграцыі. Зазначалі, што непасрэдна да расколу спрычыніўся славуты савецкі разьведчык Кім Філбі. Ён быў шэфам сакрэтнага аддзелу брытанскай выведкі (аддзел 9) і сапраўды ў 1945–1946 гг. навязаў кантакты з Радаславам Астроўскім⁶¹. Аднак імкненьне сьпісаць раскол выключна на дзейнасьць савецкай выведкі наўрад ці можа мець абгрунтаваньне. Асноўнымі прычынамі расколу былі ўласныя амбіцыі беларускіх палітычных дзеячаў, іх жаданьне аднаасобна кіраваць на эміграцыі ды рэпрэзэнтаваць Беларусь на міжнароднай арэне, а таксама няўменьне ісьці на кампраміс з апанэнтамі.

⁶¹ Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі. Праніклівасьць і практычны падыход. Нью-Ёрк, 1992. С. 118–119.

II. ПРЫЕЗД БЕЛАРУСКІХ УЦЕКАЧОЎ У ЗША

Запрашэньне і ўладкаваньне Ды-Пі

Выезд зь лягераў Ды-Пі пачаўся ў ліпені 1947 г. і працягваўся да пачатку 1950-х. Усяго Міжнародная арганізацыя справаў уцекачоў (*IRO*) дапамагла ў выездзе на сталае месца жыхарства ў розныя краіны сьвету 1 млн. 39 тыс. чалавек⁶².

Для выезду неабходна было атрымаць запрашэньне зь якой-небудзь краіны. У кожнай быў свой інтэрас і патрабаваньні да імігрантаў. Прыкладам, іміграцыйная палітыка Вялікабрытаніі была скіраваная на працоўную іміграцыю. У выніку, брытанскія выспы прынялі больш за 80 тыс. Ды-Пі, пераважна працоўнага ўзросту. Меркавалася, што частка зь іх, адпрацаваўшы патрэбны тэрмін на вугальных шахтах, тэкстыльных фабрыках ці ў сельскай гаспадарцы, пакіне краіну. Па сканчэньні тэрміну кантрактнай працы блізу чвэрці былых Ды-Пі выехалі на сталае месца жыхарства з Брытаніі ў іншыя краіны⁶³. Аўстралія напачатку таксама аддавала перавагу маладым нежанатым мужчынам, якія б асвойвалі новыя землі, будавалі гідраэлектрастанцыі і г. д. Але ўжо ад 1949 г. Аўстралія пачала прымаць Ды-Пі цэлымі сем'ямі й сустрэла каля 182 тыс. імігрантаў⁶⁴.

Акрамя таго, з паваеннай Нямецчыны, Аўстрыі, Італіі запрашалі Ды-Пі Канада (125 тыс. чалавек), Францыя (38 тыс. чалавек), Аргентына (33 тыс. чалавек), Бразылія (29 тыс. чалавек), Бэльгія (22 тыс. чалавек) і іншыя краіны. 132 тыс. чалавек

⁶² International Migration 1945–1957... P. 50.

⁶³ Гардзiенка Н. Беларускія перамешчаныя асобы (DP) у Вялікай Брытаніі // Беларускі гістарычны агляд (Мiнск). Т. 13. Сш. 2 (25). 2006. С. 254.

⁶⁴ International Migration 1945–1957... P. 283.

з'ехалі ў Ізраіль⁶⁵. Аднак найбольшую колькасць паваенных ўцекачоў прынялі ЗША.

Злучаныя Штаты Амэрыкі адны зь першых прапанавалі прытулак ўцекачам II Сусьветнай вайны. Яшчэ ў чэрвені 1944 г. прэзыдэнт Франклін Дэлано Рузвэльт абвясціў пра стварэньне ў Асўэга ў штаце Нью-Ёрк адмысловага часовага лягеру для тысячы ўцекачоў. Сюды прыбылі 982 чалавекі з Італіі, якія па сканчэньні вайны мусілі вярнуцца на радзіму. Аднак пераважная бальшыня насельнікаў гэтага лягеру адмовілася выязджаць у Эўропу і ў 1945 г., паводле пастановы прэзыдэнта Гары Трумэна, атрымала статус імігрантаў⁶⁶. Тая ж дырэктыва ад 22 сьнежня 1945 г. вызначала й новы парадак выдаваньня візаў для імігрантаў з паваеннай Эўропы, спрыяльны для прыбыцьця ў ЗША адносна вялікай групы ўцекачоў. Перавага мусіла быць аддадзена дзецям-сіротам. Кандыдаты на прыезд у ЗША павінны былі атрымаць так званы «карпаратыўны афідавіт» — запрашэньне ад якой-небудзь грамадзкай арганізацыі, што возьме на сябе апеку над новапрыбылымі ў ЗША⁶⁷.

Арганізацыяй перасяленьняў і апекай займаліся некалькі дабрачынных інстытуцыяў. Найбольш спрычыніліся пра-тэстанцкая сусьветная арганізацыя *World Church Service*, каталіцкая дабрачынная *Caritas Catholica*, з грамадзкіх арганізацыяў вялікую ролю ў запрашэньні ўцекачоў з СССР адыграў Талстоўскі фонд (*Tolstoy Foundation*), заснаваны дачкой пісьменьніка Ганнай Талстой⁶⁸.

У выніку рэалізацыі пастановы Трумэна да канца чэрвеня 1948 г. у ЗША прыбылі больш за 41 тыс. Ды-Пі. Сярод іх было каля 16 тыс. нарадзінцаў Нямецчыны, каля 12 тыс. — Польшчы, каля 3,5 тыс. — Чэхаславацчыны, каля 2 тыс. — СССР, а

⁶⁵ International Migration 1945–1957... P. 51.

⁶⁶ Vernant J. The Refugee in the Post-War Period. New Haven: Yale University Press, 1953. P. 480.

⁶⁷ Тамсама. P. 481–482.

⁶⁸ Ульянкина Т. Роль Толстовского фонда в спасении русских ученых-эмигрантов от репатриации в послевоенной Европе (1944–1952). <http://www.russcience.euro.ru/papers/ul02i.htm>; Судьба Ди-Пі. [Передача Российской службы Радио «Свобода» от 24.09.2005]. <http://www.svoboda.org/programs/otbl/2005/otbl.092405.asp>.

таксама асобы зь іншых краінаў⁶⁹. Былі сярод іх і беларусы, якія, праўда, пераважна ня ўлічваліся як асобная нацыянальная група. Так, сярод тых, хто апынуўся ў ЗША дзякуючы закону, падпісанаму Гары Трумэнам, былі Франук Шаўроўскі, Майк Філіповіч, Іван Ермачэнка, Барыс Кіт, Міхаіл Ігнатовіч і іншыя беларускія дзеячы.

Відавочна, што запыт на выезд у ЗША сярод Ды-Пі ў Эўропе быў значна большы, чым прадугледжвала пастанова Трумэна 1945 г., і 41 тыс. прыбылых у краіну істотна ня зьменшылі канцэнтрацыі ўцекачоў на тэрыторыі паваеннай Нямецчыны, Аўстрыі й Італіі. Таму ў 1948 г. амэрыканскі прэзыдэнт ініцыяваў разгляд і прыняцьце кангрэсам адмысловага Закону аб перамешчаных асобах (*The Displaced Persons Act 1948*), які прадугледжваў запрашэньне ў ЗША каля 400 тыс. Ды-Пі да канца 1951 г. У выніку ад 1 ліпеня 1948 г. да 31 сьнежня 1951 г. у краіну пераехалі 339 тыс. асобаў розных нацыянальнасьцяў, што складае амаль траціну (31,6%) ад усёй колькасьці зарэгістраваных Ды-Пі⁷⁰. Большыню тых, хто эмігравалі ў ЗША паводле новага закону, складалі нарадзінцы Польшчы (амаль 155 тыс. асобаў)⁷¹. Пераехалі за акіян 74 тыс. украінцаў, 37,5 тыс. жыхароў Латвіі⁷², 36 тыс. жыхароў СССР, каля 25 тыс. літоўцаў, 20 тыс. жыхароў Югаславіі, каля 13,5 тыс. вугорцаў і прадстаўнікі іншых нацыянальных групаў⁷³. Найбольшая колькасьць беларусаў пераехала ў ЗША таксама дзякуючы закону 1948 г.

Дакладны лік беларусаў, што перабраліся з Эўропы ў ЗША, вызначыць немагчыма, паколькі ў афіцыйнай статыстыцы асобна яны пераважна не пазначаліся й найчасцей прыбывалі паводле польскай квоты (як былыя польскія грамадзяне). Улічваючы колькасьць беларускіх Ды-Пі, жаўнераў Арміі Андэрса, а таксама афіцыйную статыстыку, можна

⁶⁹ Vernant J. The Refugee in the Post-War Period... P. 497.

⁷⁰ Тамсама.

⁷¹ За дзесяць гадоў, ад 1945-га да 1954 г., у ЗША прыбылі каля 178 тыс. асобаў, што назвалі сябе нарадзінцамі Польшчы. Гл.: Stany Zjednoczone, Displaced Persons // Encyklopedia Polskiej Emigracji i Polonii. Т. 4. Warszawa, 2005

⁷² Усяго з 1948-га па 1961 г. у ЗША прыехалі 40 тыс. латышоў. Гл.: Апине И. Латышская диаспора в России и Америке — психологические особенности // Диаспоры. 2002. № 3. С. 131–152.

⁷³ Vernant J. The Refugee in the Post-War Period... P. 497.

меркаваць, што ў ЗША па вайне перабраліся каля 20 тыс. беларусаў⁷⁴.

Злучаныя Штаты Амэрыкі прымалі адразу цэлымі сем'ямі. Акрамя згаданага вышэй афідэвіту (запрашэньня) неабходныя былі ашуранс (паручыцельства, якое ўключала ў сябе страхаваньне запрошанай асобы, а таксама забраніраванае месца працы), а часам унясенне залогу за пераезд у памеры 150 даляраў на асобу. Паколькі ў бальшыні нашых суайчыннікаў такіх грошай не было, іх уносіла адна з вышэй названых арганізацыяў. У некаторых выпадках цягам году ці некалькіх гадоў гэтыя грошы трэба было вярнуць або адпрацаваць у любым вызначаным для імігранта месцы.

Перад выездам зь Нямецчыны кожны Ды-Пі мусіў прайсьці г. зв. скрынінг (ад анг. «фільтрацыя», «прасейваньне») — адмысловую праверку ў *CIC*⁷⁵. Тут высьвятлялі, ці не зьяўляецца патэнцыйны перасяленец ваенным злачынцам або ворагам амэрыканскага ладу жыцьця — напрыклад, камуністам. Ад вынікаў скрынінгу залежала атрыманьне права на прыезд у ЗША. Зважаючы на наяўнасьць пэўнай канкурэнцыі за магчымасьць атрыманьня амэрыканскай візы сярод Ды-Пі, а таксама ўлічваючы згаданую вышэй барацьбу палітычных групак у асяродзьдзі беларускіх уцекачоў, правяральнікі з выведкі не заўсёды рабілі праўдзівыя высновы. На гэта працавалі тайныя й адкрытыя ўзаемныя абвінавачаньні кандыдатаў на выезд (практыка такіх даносаў у асяродзьдзі грамадзкіх дзеячаў актыўна выкарыстоўвалася яшчэ ў час нямецкай акупацыі⁷⁶). Напрыклад, кіраўнік СБМ на Слуцкую акругу журналіст Палікарп Манькоў у пачатку 1950-х праз такія даносы не прайшоў скрынінг і не атрымаў амэрыканскай візы, а здолеў выехаць у ЗША толькі ў 1958 г.⁷⁷. Пра падобныя справы згадваў і Яўхім Кіпель:

⁷⁴ Нягледзячы на тое, што розныя дзеячы і арганізацыі вызначалі колькасьць паваяеннай хвалі беларусаў у ЗША ў 50 тыс. асобаў і гэты ж лік прыняты Вітаўтам Кіпелем для кнігі «Беларусы ў ЗША», сам аўтар апошняй больш схіляецца да ліку блізу 20 тыс. (Ліст Вітаўта Кіпеля да Алега Гардзіенкі ад 4 верасьня 2007 г.)

⁷⁵ *CIC* — Counter Intelligence Corps.

⁷⁶ Падрабязней гл.: Гардзіенка А. Граблі міталагізацыі // *ARCHE*. 2007. № 3. С. 67–73.

⁷⁷ Ліставаньне Аляксандра Русака і Дзьмітрыя Касмовіча. З архіву Аляксандра Русака, што захоўваецца пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры (штат Нью-Джэрзі, ЗША).

Ну, брат, нарэшце і мяне паклікалі да SIS. Першае ўражаньне супрацоўнікі SIS зрабілі на мяне такое, што яны нібыта хацелі мяне рэпатрыяваць. Прызнацца табе, я трошачкі струсіў, і, як хлапчук, пачаў запірацца: што ні я і г. д. Яны ўзялі кінулі мяне і паехалі. Тут я супакоіўся і сам паехаў да іх у Людвігсбург. Там я паказаў паперы свае і расказаў ім, хто я. Праз два дні яны йзноў прыехалі, апыталі мяне, а потым казалі, каб я напісаў сваю біяграфію. У заключэньне яны казалі, што пытаньне аб маёй эміграцыі вырашыцца ня так скоро — празь месяц або два. У часе гутарак я зразумеў, што на мяне пададзены велізарнейшы данос, што я, адным словам, камуніст і ў лягерах, калі і быў, дык памагаў камуністам.

Пра ўсё гэта я даў грунтоўны адказ пра маю ролю ў Б[еларускай] Ц[энтральнай] Радзе да капітуляцыі і ў барацьбе з «крывічамі» пасьля капітуляцыі. Цікавіліся Астроўскім і Сабалеўскім, іншымі не цікавіліся. Дакумэнты мае аб лягерах трымалі тыдні два, а потым вярнулі, таксама цікавіліся дыплёмам, паказаў я ім усе газэты, якія я выдаваў. Ну вось і ўсё.

Ад твае нявесткі я атрымаў ліст. Пісала яна аб сваіх справах, больш за ўсё аб сваіх сяброўках.

Ну, брат, «крывічы» і даліся нам у знакі. Яны кажуць, што мяне ні за што ня пусьцяць у Амэрыку. Ігнатовічу адмовілі ў эміграцыі ў ЗША, прычыны невядомыя. Таксама па даносу [затрымалі] Жарскага сьвяшчэньніка і да гэтага часу яшчэ ня высветлілі. Яму па даносу «крывічэй» прад'явілі абвінавачваньне, што ён агент маскоўскага патрыярха. Вось, брат, на якія гадасьці здольныя «крывічы»⁷⁸.

Натуральна, што й апанэнты, г. зн. прадстаўнікі крыла БЦР, ня грэбавалі такімі ж даносамі.

Пры пасьпяховым праходжаньні скрынінгу патэнцыйны перасяленец з пакедам неабходных дакумэнтаў адпраўляўся на поўнач Нямецчыны, бліжэй да партоў на Паўночным моры (Брэмэрхафэн, Гамбург, Вільгельмсхафэн) у часовыя транзытныя лягеры. У такіх лягерах эмігранты знаходзіліся ад некалькіх дзён да некалькіх тыдняў. У ЗША пасяленцы траплялі на амэрыканскіх ваенных караблях «Генэрал Старгіс», «Генэрал Мюір», «Генэрал Блэйк» ды інш. За адзін рэйс (а іх было за 400) перавозілі ад 700 да 900 чалавек. У часе пераезду ў ЗША на караблях працавалі беларускія лекары, выдаваліся беларускамоўныя бюлетэні⁷⁹.

⁷⁸ Ліст Яўхіма Кіпеля да доктара Мікалая Сьцяпанавы, напісаны ў 1950 г. (бяз даты). З архіву Івана Касяка.

⁷⁹ Кіпель В. Беларусь ў ЗША... С. 164.

Атрыманьне запрашэньня й сама вандроўка за акіян у невядомае рабілі вялікае ўражаньне на эмігрантаў. Беларускі грамадзкі дзеяч Леанід Галяк згадваў:

Празь некалькі дзён павезьлі нас у Брэмэрхафэн. Цягнік пад'ехаў амаль да самага карабля, там пастаяўшы з гадзіну ў чарзе, трапілі на борт гэтага ваеннага транспарту. Мужчыны й жанчыны асобна. Паказалі, дзе знаходзіцца прызначанае памешканьне, а ложка выбіралі самі. Ложкі ў два паверхі. Памешканьне вялікае, ад барту да барту — ніжэй паверхні вады. Пры кожным ложку ратаўнічая камізэлька, набітая капокам. Ручны багаж у гэтым самым памяшканьні. (...) Са знаёмых на караблі былі: Сянькевічы, Палягошка, П. Кулеш, А. Плескачэўскі й Сапанкевіч. Усіх працаздольных прыдзялілі да розных рабочых брыгадаў. Я зрабіўся на час падарожжа маляром, маляваў карабель звонку⁸⁰.

Іншая беларуска Ліза Літаровіч (дзявочае прозьвішча Кайко) пісала:

Мае бацькі плянавалі паехаць у Аўстралію, куды выехаў мой брат Уладзімер, але ён ня мог нас узяць, бо мусіў адрабляць кантракт 2 гады. У між часе *Church World Service* брала ў Амэрыку, і так мы прайшлі камісію і 2 лютага 1950 г. селі на ваенны параплаў *General Sturgis*,плылі 3 тыдні, бо пагода была вельмі бурлівая... На параплаве было 900 асобаў розных нацыяў. Палякі, украінцы, найбольш гэбраяў. І беларусаў можа 50 чалавек. Усіх прозьвішчаў ня ведаю... Грычыкі — 3 чалавекі — паехалі ў Каліфорнію, матушка Еўдакія Стукаліч [маці Юркі Віцьбіча. — А. Г.] ехала з намі, і мы ёй апекаваліся. Стукалічы былі ў адным з намі бараку ў Міхэльсдорфе⁸¹.

Лёнгіна Брылеўская, якая напісала ўспаміны спэцыяльна для гэтай кнігі, так апісвала свой пераезд у ЗША:

Знаёмых беларусаў на параплаве [*General Muir*. — А. Г.] не было відаць. Гэта быў першы транспарт з Ангельскай зоны, дзе акрамя Ватэнштэту беларускіх лягераў не было. Ехалі ўсе па афідавіту ад крэўных у ЗША. Ніхто на сабе не насіў цэтліка, хто ён і куды. Тым больш што кожны беларус ехаў або на польскую, або на расейскую квоту. Залезала, дзе ты радзіўся. Мы ехалі на польскую

⁸⁰ Галяк Л. Успаміны. Кн. 2... С. 101–102.

⁸¹ Ліст Лізы Літаровіч да Алега Гардзіенкі ад 3 траўня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

квоту, Барыс Кіт — на расейскую [Барыс Кіт нарадзіўся ў Санкт-Пецярбургу. — А. Г.], а беларускай як такой не было. Кожны ехаў затаіўшы дыханьне, а ну ж нехта з «прыяцеляў» па зайздрасьці (ці іных междуўсобіцаў) зробіць уладам данос і... цябе, ужо ў дарозе на моры, высадзяць і адвядуць на месца, адкуль выехаў (было й такое)...⁸²

У ЗША беларусы прыбывалі ў парты Бостану, Нью-Ёрку, Балтымару. Тут іх сустракалі прадстаўнікі дабрачынных арганізацыяў, сваякі або калегі па лягерах, што прыехалі ў Амэрыку раней. Згаданая Лёнгіна Брылеўская так апісвала той узьнёслы настрой чаканьня новага лепшага жыцьця, зь якім разам з мужам ступіла на амэрыканскі бераг:

У гэтым [2006] годзе мінула 57 гадоў, як амэрыканскі параплаў «Джэнэрал Мюір» пасяля дзевяцідзённага калыханьня на Атлянтычным акіяне падплыў да прыстані ў Бостане (ЗША). Капітан у мікрафон жадаў нам усім посьпехаў і шчасьлівага жыцьця ў новай краіне. На беразе Амэрыканскі Чырвоны Крыж вітаў нас кубкам кавы і абаранкам (донут). Мяне з мужам Уладзімерам разам з другімі пасажырамі ў гэтым кірунку пасадзілі ў поезд з напрамкам да Нью-Ёрку, дзе ўжо вечарам на станцыі Цэнтрал-Стэйшан чакалі нас нашыя спонсары-сваякі: цётка Анця, сястра маёй маці, з мужам Джовам Сасонка і Зося Казак — дачка маёй другой цёткі, Марылі Асташонак (Зося Казак — матка будучага амэрыканскага амбасадара [Майкла Козака. — А. Г.] у Беларусі за часоў прэзыдэнтуры Біла Клінтана).

У сьціплай кватэры ў паўдзённым Мангэтэне, дзе жыла цётка Марыля з мужам Юзікам Асташонкам, мы сядзелі, гаварылі, глядзелі адзін на аднаго, пазнаваліся. Цётку Анцю я памятала з часоў, як яна прыяжджала на Бацькаўшчыну ў 1928 г. Цётку Марылю бачыла ўпершыню. Яна выехала ў Амэрыку ў 1912 г. Першая сусьветная вайна перакрэсьліла іх усе пляны на будучыню. Яны тут ужо 37 гадоў, але не расплыліся ў «амэрыканскім катле». Мы ўсе гаварылі на адной мове, як дома⁸³.

Геаграфія расьсяленьня новых беларускіх імігрантаў у ЗША вельмі шырокая: ад Новай Англіі на беразе Атлянтычнага акіяну (Нью-Гэмпшыр, Мэйн, Масачусэтс,

⁸² Ліст Лёнгіны Брылеўскай да Алега Гардзіенкі ад 24 траўня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

⁸³ Успаміны Лёнгіны Брылеўскай. Захоўваюцца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

Канэктыкут, Род-Айлэнд) да ўзьбярэжжа Ціхага акіяну: Каліфорніі, Арэгону, Вашынгтону. Шмат хто, найперш выпісаныя *Church World Service*, адправіліся адпрацоўваць кантракты ў заходнія й паўднёва-заходнія землі: Арызону, Арканзас, Аклахому, дзе жылі спонсары, што дасылалі запрашэньні. Сям'я Рагалевічаў апынулася ў Пэнсільваніі, Кіркевічы — у Каліфорніі, Палюховічы — у Паўночнай Караліне, Бахары — у Місысыпі, Шыбуты — у Каларада, Вайцяхоўскія — у Арканзасе.

Нашыя суайчыньнікі ня мелі асаблівага выбару, пасля сталінскіх рэпрэсіяў, нямецкай акупацыі, паўгалоднага існаваньня ў Ды-Пі-лягерах з пагрозай выдачы савецкім рэпатрыяцыйным місіям яны першым часам радаліся любой працы. З прыездам у ЗША многім давялося забыцца на ранейшую — часам інтэлектуальную — працу або адукацыю. Рабочыя, сяляне, былыя вайскоўцы, інтэлігенты апынуліся ў аднолькавых умовах, і большыня пачынала ад некваліфікаваных і малааплатных работнікаў.

Кадравы ваенны, шэф Беларускай краёвай абароны, а на эміграцыі адзін з кіраўнікоў Рады БНР, старшыня Беларуска-амэрыканскага задзіночання Франц Кушалъ зарабляў на жыцьцё ў ЗША, працуючы ліфтарам. Падчас пераезду ў ЗША Кушалю было 55 гадоў (нарадзіўся ў 1895 г.), занадта вялікі ўзрост для перавучваньня. Акрамя таго, ён ня ведаў і не хацеў вучыць ангельскай мовы⁸⁴. Ягоная жонка беларуская пэтка Натальля Арсеньнева на адным зь нью-ёрскіх прадпрыемстваў раскладвала гуркі ў слоікі⁸⁵. Выпускнік Віленскага ўнівэрсытэту, магістар права, перакладчык Леанід Галяк (нарадзіўся ў 1910 г.) сярод іншага намазваў салодкую патаку на вафлі на фабрыцы ў Нью-Ёрку⁸⁶. Сьвятар Мікалай Лапіцкі працаваў у адзеле пакаваньня на фабрыцы, што вырабляла лямпы для тэлевізараў⁸⁷. Навуковец, супрацоўнік Інбелкульту Яўхім Кіпель па прыездзе ў ЗША працаваў на кандытарскай фабрыцы, ягоная жонка Марыя Кіпель, настаўніца з адукацыі, палола

⁸⁴ Кушалъ Уладзімер: Немцам было напляваць, чым займаюцца іх будучыя рабы // Адзінец А. Паваенная эміграцыя... С. 284.

⁸⁵ Натальля Арсеньнева пра сябе // Запісы БІНІМ. № 30. 2006. С. 272–273.

⁸⁶ Галяк Л. Успаміны. Кн. 2... С. 120–121.

⁸⁷ Лапіцкі М. У служэньні Богу й Беларусі... С. 533.

кветкі ў парніках⁸⁸. Віцэ-прэзідэнт БЦР, пасол польскага сойму Юры Сабалеўскі рабіў сталяром у нью-ёрскім шпіталі⁸⁹.

Для тых, хто паходзіў зь сялянскага (вясковага) асяроддзя, пераезд у ЗША быў пераходам на новы ровень жыцця. Як, напрыклад, для сям'і Лізы Літаровіч.

Па прыездзе ў Ньют-Ёрк нас паразьбіралі розныя арганізацыі. Наша сям'я (а. Эмільян Кайко, матушка Вера, мой брат Сяргей, я, мая сястра Ніна, цяпер Сільвановіч) і яшчэ некалькі беларускіх сямей аўтобусамі прывезьлі ў *Windsor, Maryland*. Па прыезде: уражаньні і новы лад жыцця «як у раі».

Тут намі апекаваліся два тыдні. Нашу сям'ю (потым) забрала *Church of Brethren* у *Elizabethtown, Pennsylvania*. Тут намі заапекаваліся на 100%. Усіх адзелі, 6 месяцаў кармілі, дабудавалі 2 пакоі да малога дому, пасадзілі агарод. Далі працы бацькам, Сяргей меў прафэсію сьлесара, так і ўладзіўся (з дапамогай) у горад *Lancaster, Pennsylvania*. Я пайшла ў 3-ю клясу гімназіі. Я не размаўляла па-ангельску, і мне далі дзяўчыну Маргу. Яна мяне спатыкала з аўтобуса (*School Bus*), мы ішлі да яе дому, там яна займалася са мной мовай — вусна, гледзячы на абразкі дзіцячых кніжак. У 8:30 ішлі ў школу — я толькі слухала, ніякіх лекцый яны мне не задавалі. У верасьні 1950 г. я пачала тую самую клясу з тымі самымі вучнямі. Гэтым разам я нармальна адрабляла заданьні. У Пэнсільваніі мы пражылі паўтара году⁹⁰.

Калі ў сям'і Кайко ўражаньні ад Пэнсільваніі былі пазытыўныя, то беларусам Вайцяхоўскім у паўднёвым Арканзасе не спадабалася.

Беларусаў там [у Арканзасе. — А. Г.] сабралася чалавек 70, быў з намі і бацюшка Аляксандар Лічко. Найцяжэйшай працы цяжка прыдумаць: з шостаі раніцы да шостаі вечара поўзаеш на каленях і зьбіраеш вату. Жылі ў драўляных халупах, якія час ад часу затаплівала Місысыпі. Сьпякота, машката ў хату прэцца — расчараваньне страшэннае. Зараблялі каля даляра ў дзень. Сабраныя 100 фунтаў ваты каштавалі 2,5 даляра⁹¹.

⁸⁸ Кіпель Я. Эпізоды. Ньют-Ёрк, 1998. С. 250.

⁸⁹ Паводле архіву Юр'я Сабалеўскага, што захоўваецца ў царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры (Ньют-Джэрзі, ЗША).

⁹⁰ Ліст Лізы Літаровіч да Алега Гардзіенкі ад 3 сакавіка 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

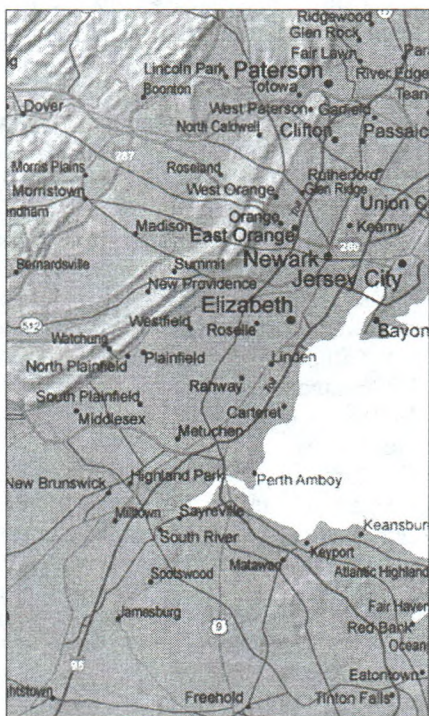
⁹¹ Кастусь Вайцяхоўскі: Сакрэтны агент... С. 197–198.

Празь некаторы час сем'і Вайцяхоўскіх і Кайко пераехалі ў штат Нью-Джэрзі, дзе пражывала вялікая колькасць беларусаў.

Беларускі Саўт-Рывэр

Многія паваенныя эмігранты, прыяжджаючы ў ЗША, абіралі месцам пражывання горад Нью-Ёрк або сяліліся ў штаце Нью-Джэрзі, які з трох бакоў (захаду, поўначы, поўдня) абступае Нью-Ёрк⁹². Нью-Джэрзі, нягледзячы на сваю мянушку (*nickname*) «штат садоў» (*Garden state*), ёсць прамысловым штатам, тут сканцэнтраваныя фармацэўтычная, хімічная, электронная, аўтамабільная, харчовая вытворчасці, ёсць значныя сельскагаспадарчыя прадпрыемствы. Працы — хоць і некваліфікаванай — тут мусіла хапіць усім.

Разам з тым, у Нью-Джэрзі няма буйных прамысловых цэнтраў. Толькі чатыры гарады сёння маюць насельніцтва больш за 100 тыс. чалавек⁹³. Бальшыня мястэчак мае насельніцтва па 10–20 тыс.

Карта сярэдняй часткі штату Нью-Джэрзі.

⁹² Штат Нью-Ёрк толькі невялікім перашыйкам на поўдні далучаны да гораду Нью-Ёрк.

⁹³ У Ньюарку жыве 274 тыс. чалавек, Джэрзі-Сіці — 240 тыс., Патэрсане — 150 тыс., Элізабэце — 121 тыс. Паводле звестак на 2006 г.

Прыбылыя ў Нью-Джэрзі беларусы сяліліся ў розных кутках штату. У паўночнай частцы яны жылі ў акругах Юніён, Бэрген, Гудзон, Эсэкс: у гарадах Гарфілд, Уолінгтан, Рутэрфорд, Кліфтан. Гэтыя мястэчкі разьмешчаныя за дзясятка кілямэтраў на паўночны захад ад Нью-Ёрку. Вялікае паселішча беларусаў зьявілася ў Пасэйку. Тут пасяля вайны жылі каля 50 тыс. чалавек⁹⁴, і амаль дзясятую частку іх складалі беларусы (пераважна старой эміграцыі). З паваенных імігрантаў у Пасэйку пасяліліся Яўхім і Марыя Кіпелі, Сымон Жамойда, Бэрнард Букатка, а Мікалай Лапіцкі, у блізкіх Ірвінгтане й Гарфілдзе — Анатоль Плескачэўскі, Эмануіл Ясюк, Аляксандар Русак.

Іншы беларускі асяродак склаўся ў цэнтральнай частцы штату: у гарадах Саўт-Рывэр, Нью-Брансўік, Іст-Брансўік. Самая моцная грамада беларусаў склалася ў Саўт-Рывэры (акруга Мідлсэкс).

Паселішча ў Саўт-Рывэры (*South River* — ад анг. «паўднёвая рака») было заснаванае яшчэ ў каляніяльны час, у 1720 г. Але гэтую назву і само найменьне гораду Саўт-Рывэр атрымаў толькі пры канцы XIX ст.⁹⁵ Тады пачаўся імклівы рост мястэчка, чаму спрыялі і эмігранты. У 1890 г. у Саўт-Рывэры жылі 1 796 чалавек, у 1900-м — 2 792 чалавекі, у 1905-м — 3 585, у 1910-м — 4 772, у 1915-м — 6 691. І Сусьветная вайна спыніла прыток эмігрантаў. У 1920 г. у горадзе жылі 6 596 чалавек, але ўжо да 1930 г. насельніцтва павялічылася больш чым у 1,5 разу — да 10 759 чалавек. У 1930-х гг. колькасць насельніцтва крыху зьменшылася, але ад канца 1940-х — часу прыбыцьця паваенных эмігрантаў — стала павольна расьці. У 1950 г. — 11 308, у 1960-м — 13 397, у 1970-м — 15 428, у 1980-м — 14 361, у 1990-м — 13 692, у 2000-м — 15 322⁹⁶.

⁹⁴ Цяпер насельніцтва Пасэйку складае 67 тыс. чалавек.

⁹⁵ Сэмюэл Ўілет (*Willett*), унук першага мэра Нью-Ёрку Томаса Ўілета, выбраўся ў разведку ваколіцаў рэчак Гудзон і Рарытан-Рывэр і натрапіў на пасяленьне некалькіх сямей у Саўт-Рывэр-Лэндынг. Новае месца было названае Ўілеттаўнам, пакуль у 1784 г. не было перайменаванае ў Вашынгонтаўн. У 1870 г. Вашынгонтаўн быў далучаны да суседняга Іст-Брансўіку. Прычынай было тое, што часам высыланая ў Вашынгонтаўн пошта памылкова прыходзіла ў Вашынгонтаўн у акрузе Ўорэн. У 1897 г. Саўт-Рывэр аддзяліўся ад Іст-Брансўіку і абраў свайго першага мэра — Джэймза Бісэта.

⁹⁶ Паводле сайту <http://www.rootsweb.com/~njsrhps/history/population.html>.

Што да нацыянальнага складніка, то ў 1900 г. перапіс зафіксаваў: з 2 792 чалавек, якія жылі ў Саўт-Рывэры, 1 154 нарадзіліся па-за межамі ЗША. Найбольшая колькасць імігрантаў прыбыла з Польшчы (293 чалавекі) і Нямецчыны (285), іншыя паходзілі з Вугоршчыны (134), Ірландыі (107), Швайцарыі (95), Аўстрыі (51), Даніі (43), Расеі (38), Італіі (33)⁹⁷.

Верагодна, першыя беларусы сталі сяліцца ў Саўт-Рывэры ад канца XIX — пачатку XX ст. побач зь вялікімі асяродкамі вугорцаў (вэнграў), палякаў, габрэяў. Беларусь не фігуравала ў перапісе як краіна паходжаньня імігрантаў, на тагачаснай палітычнай мапе такой краіны й не было. Праўда, не было й Польшчы, аднак новапрыбылыя пазначалі яе як край свайго паходжаньня. Беларусы, у адрозьненне ад палякаў, на той час былі нацыянальна несьведомыя. Хутчэй за ўсё, сярод тых, хто называў месцам свайго нараджэньня Польшчу, былі ня толькі этнічныя палякі й габрэі, якія масава выяжджалі з тых земляў, але й беларусы-каталікі, а часам і праваслаўныя з заходнебеларускіх земляў (пераважна Віленшчыны й заходняй Меншчыны). Былі беларусы й сярод тых, хто задэкляраваў свае расейскія карані (бо паходзілі з Расейскай імперыі).

Каталікі, што лічылі сябе палякамі й якіх тут налічвалася 252 сям'і з 450 дзецямі, пабудавалі ў пачатку XX ст. у Саўт-Рывэры касьцёл у гонар Маці Божай Вастрабрамскай⁹⁸. Лічыцца, што пераважна яны паходзілі зь Віленшчыны.

Можна дапусьціць, што на пачатку XX ст. нарадзінцы беларускіх земляў складалі ў Саўт-Рывэры некалькі сотняў чалавек. Так, менавіта сяляне з ваколіцаў Менску, Маладзечна, Вялейкі пабудавалі ў 1905–1906 гг. у горадзе Рускую праваслаўную царкву сьв. Пятра й Паўла й заснавалі ўласную парафію⁹⁹. У 1906–1915 гг. тут налічвалася 250 парафіянаў¹⁰⁰.

⁹⁷ Далей лічбы былі такія: Англія — 25, Францыя — 13, Багемя (Чэхія) — 11, Швэцыя — 8, Шатляндцыя — 6, Ісьляндцыя — 5, Нарвэгія — 3, Канада, Кітай, Англія — па 1, народжаны ў моры — 1. Паводле: <http://www.rootsweb.com/~njsrtps/history/population.html>.

⁹⁸ Commemorative Book. In celebration of South River's 275th Anniversary 1720–1995. [South River, 1995]. P. 36.

⁹⁹ Тамсама. P. 34.

¹⁰⁰ Тамсама.

Сярод праваслаўнага насельніцтва гораду нашыя землякі мелі абсалютную бальшыню.

*Касьцёл Вастрабрамскай Божай
Маці ў Саўт-Рывэры.*

Саўт-Рывэр быў горадам індустрыі жаночай вопраткі, а гэтым самым — горадам імігрантаў¹⁰¹: польскіх, мадзярскіх і беларускіх або рускіх — як яны, беларусы, сябе называлі — імігрантаў пярэдня Першай сусьветнай. Уласьнікі фабрык (жыды) забіралі іх з Эліс-Айлэнд («Выспа сьлёз»)¹⁰² [у Нью-Ёрку. — А. Г.] і аўтобусамі прывозілі ў Саўт-Рывэр. Беларускія эмігранты, на дзіва, амаль усе былі з-пад Маладэчна. Амаль усе мае землякі, якія зналі майго дзеда й бацьку. Тут я знайшла двух дзядзькоў: Андрэй Вайцяховіч і Тамаш Аўсяёнак — для іх я была жаваранкам з роднага поля¹⁰³.

Беларускія насельнікі Саўт-Рывэру пачатку ХХ ст. не ўсьведамлялі сябе беларусамі: праваслаўныя лічылі сябе рускімі, каталікі — палякамі. І першыя, і другія гутарылі між сабой па-беларуску і часам ня ведалі ні рускай, ні польскай мовы. Ліза Літаровіч згадвала такі выпадак. У канцы 1950-х у Саўт-Рывэр на сталае пераехала з Бразыліі сапраўдная руская. Дачуўшыся, што ў гарадку жывуць «рускія», яна моцна ўзрадавалася й загарэлася сустрэцца зь імі. Сустрэліся, але паразумецца ня

¹⁰¹ На тэкстыльных прадпрыемствах традыцыйна быў меншы заробак, а таму на іх працавалі менавіта імігранты, стаўка аплаты працы якіх была ніжэйшай за агульнасярэдняю.

¹⁰² На востраве Эліс-Айлэнд знаходзіўся офіс міграцыйнай службы, якая «фільтравала» новапрыбылых, правярала дакумэнты, наяўнасьць грошай. У пачатку ХХ ст. патрабавалася мець з сабой на ўезд пэўную суму. Каля 30% новапрыбылых не праходзілі працэдур адбору і адпраўляліся назад. Таму Эліс-Айлэнд і атрымаў назву «Выспа сьлёз».

¹⁰³ Успаміны Лёнгіны Брылеўскай.

здолелі. Нашыя землякі, якія лічылі, што гавораць па-руску, не разумелі сапраўднай рускай мовы гэтай жанчыны. Тады яны прыйшлі да беларусаў — прадстаўнікоў паваеннай хвалі. «Мы не разумеем, якой мовай яна гаворыць». — «Яна гаворыць па-руску». — «Няпраўда, гэта мы гаворым па-руску, а яна невядома на якой мове». Урэшце ўдалося пераканаць, што яны гавораць па-беларуску, а жанчына — па-руску¹⁰⁴.

На «рускіх» могілках пры праваслаўнай царкве сьв. Пятра і Паўла больш чым на 90% магільных плітаў — беларускія прозьвішчы, пераважна зь вялейска-маладзечанскага рэгіёну. Уласна рускія прозьвішчы сустракаюцца на адносна нядаўніх пахаваньнях, г. зн. належаць пазьнейшым імігрантам.

Беларусы ў Сайт-Рывэры мелі свае крамы, трымалі бэнзапраўку, стаматалягічны кабінэт, кіравалі паліцыяй. Так, у 1960-х камісарам паліцыі быў нарадзінец беларускіх земляў Сыраквас, а ў 1970–1975 г. на пасадзе мэра гораду знаходзіўся беларус Ўолтэр (Уладзімер) Кулік.

Браты Шакі, што паходзілі з-пад Вялейкі, укладалі грошы ў добраўпарадкаваньне гораду. Яны пабудавалі грамадскую за-

Праваслаўная царква сьв. Пятра і Паўла ў Сайт-Рывэры.

¹⁰⁴ З расповеду Лізы Літаровіч ад 13 лістапада 2006 г.: «Лічачы сябе рускімі, нашы землякі нават называлі мясцовыя вуліцы імёнамі вядомых расейскіх пісьменьнікаў: Пушкіна, Талстога, Горкага. Была ў Сайт-Рывэры Маскоўская вуліца (Moscow street). Падчас халоднай вайны вуліцы былі перайменаваныя» (цыт. паводле: Commemorative Book. In celebration...).

лю¹⁰⁵, дзе праходзілі гарадзкія імпрэзы, у тым ліку й беларускія. Шакі таксама купілі вялікі надзел зямлі ў паўднёвай частцы Саўт-Рывэру пад могілкі для Рускай праваслаўнай царквы сьв. Пятра й Паўла. Удзячныя жыхары паставілі ім помнік на гэтых могілках ды назвалі ў іх гонар у горадзе вуліцу¹⁰⁶.

Першым беларусам, які пасьля II Сусьветнай вайны прыехаў у Саўт-Рывэр, быў, напэўна, Франук Шаўроўскі — былы начальнік паліцыі ў мястэчку Лебедзева (Маладзечанскі раён). Яго «выпісалі» (даслалі запрашэньне й паручыцельства) зь Нямецчыны сваякі, што перасяліліся ў Саўт-Рывэр яшчэ да пачатку I Сусьветнай. Франук Шаўроўскі, у сваю чаргу, выпісаў зь Нямецчыны Мікалая Філіповіча, а ў пачатку 1948 г. у Саўт-Рывэр зь Нью-Ёрку да сваякоў жонкі Ніны Корсак, што таксама паходзіла зь Лебедзева пад Маладзечнам, пераехаў Барыс Кіт.

У ЗША я прыехаў зь Нямецчыны ў пачатку 1948 г. Сярод паваенных беларускіх эмігрантаў ступіў на амэрыканскую зямлю адным зь першых. Што мне дапамагло так хутка, у параўнаньні з астатнімі, пакінуць зруйнаваную Эўропу? Па-першае, будучы народжаным у Санкт-Пецярбурзе, я выкарыстаў расейскую квоту. (...) Па-другое, меў на руках пасьведчаньне, што быў перасьледаваны нацыстоўскім рэжымам, сядзеў у гестапаўскіх турмах.

Спыніўся напачатку ў Нью-Ёрку. Але празь якіх пару тыдняў перабраўся ў штат Нью-Джэрзі, у горад Саўт-Рывэр. Там жыла значная колькасьць выхадцаў зь Беларусі, старых эмігрантаў, сярод якіх былі й сваякі маёй жонкі, што паходзілі з Маладзечаншчыны. З паваенных эмігрантаў быў толькі Франук Шаўроўскі, які й запрапанаваў пачаць супольную справу. З Франуком я пазнаёміўся

¹⁰⁵ Пазьней яе перакупілі новыя эмігранты — Арцюшэнкі, а ў 1990-я яна стала ўласнасьцю партугальцаў, цяпер тут рэстаран *Ria Mar*. Ад сярэдзіны 1970-х беларусы больш ахвотна ішлі ў свой грамадзкі цэнтар.

¹⁰⁶ Сёньня ў Саўт-Рывэры з эмігрантаў візуальна пераважаюць партугальцы. У ЗША частка насельніцтва мае традыцыю вывешваць ля ўласнага дому сьцягі. Натуральна, што сьцягі вісяць не каля кожнага, і не каля кожнага другога дому. Але на поўначы штату Нью-Джэрзі, у гарадках Хаўарт ці Бэргенфілд абсалютна пераважаюць амэрыканскія сьцягі. А ў Саўт-Рывэры дзьве траціны сьцягоў ля хаты — партугальскія.

ў Лебедзеве, на радзіме маёй жонкі, дзе я жыў на пачатку нямецкай акупацыі...¹⁰⁷

Шаўроўскі, Кіт і Філіповіч¹⁰⁸ аб'ядналіся й сталі систэматычна выпісваць зь Нямецчыны суайчыньнікаў. Паралельна ў Нью-Ёрку гэтым займаліся Іван Ермачэнка й Віктар Чабатарэвіч. Увосень 1948 г. сваю ініцыятыву яны аформілі юрыдычна, заснаваўшы й зарэгістраваўшы ў Олбані (сталіца штату Нью-Ёрк) Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт¹⁰⁹. Ідэя масава выпісваць беларусаў узнікла ў Франука Шаўроўскага, які празь некаторы час адышоў ад актыўнага грамадзкага жыцця, але сваёй дзейнасьцю на пачатковым этапе відавочна спрычыніўся да беларусізацыі Саўт-Рывэру.

Ад 1949 г. каардынаваць працэс выпісваньня беларускіх сем'яў зь лягераў Ды-Пі стаў Барыс Кіт. Ягоны дом на Гэрман-стрыт (*Herman street, 24*) стаў сапраўдным беларускім штабам¹¹⁰. Тут, а таксама ў спэцыяльна нанятым Злучаным беларуска-амэрыканскім дапамаговым камітэтам доме на Юніён-стрыт, размяшчалі на некалькі дзён новапрыбылых, папярэдне сустрэўшы ў нью-ёрскім порце й правёўшы ў Саўт-Рывэр¹¹¹.

У Саўт-Рывэры ці яго ваколіцах новыя эмігранты-

Дом па адрасе Гэрман-стрыт, 24.
Здымак 2006 г.

¹⁰⁷ Успаміны Барыса Кіта, запісаныя Аляксандрам Адзінцом у Нямецчыне ўзімку 2007 г. на просьбу Алега Гардзіенкі.

¹⁰⁸ «Тры Кіты» — паводле вобразнага вызначэння доктара Івана Ермачэнкі.

¹⁰⁹ Падрабязней пра гэтую арганізацыю глядзі ў наступным разьдзеле кнігі.

¹¹⁰ Інфармацыя ад Віталя Цярпіцкага для аўтара кнігі ад 9 кастрычніка 2006 г.

¹¹¹ Мэты і заданьні ЗБАДК. Бюлетэнь Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту. Адзел Нью-Ёрк. № 1. Жнівень 1953 г.

мужчыны працавалі або на заводзе «Форд», або ў прыватных гаспадароў і на дробных прадпрыемствах. Жанчыны — на фабрыках вопраткі або таксама на невялікіх прадпрыемствах. Заробак мужчынаў быў крыху вышэйшы за жаночы: ад 80 цэнтаў да 1 даляра за гадзіну (6,4–8 даляраў за дзень або да 200 даляраў за месяц). Жанчыны атрымлівалі 60 цэнтаў за гадзіну (4,8 даляра за дзень). На ежу выдаткоўвалі блізу 1 даляра на дзень, найманьне кватэры каштавала 20–30 даляраў за месяц, патрыманы аўтамабіль — ад 500 даляраў, уласны дом, у залежнасці ад раёну й выгляду, — ад 3 да 12 тыс. даляраў¹¹².

Мая першая праца была ў *Brodsky* (кіеўскі жyd), у фабрыцы блюзак за 60 цэнтаў на пачатак. Як запісалася ў прафсаюз — стаўка 1,00 даляр альбо акорд (зздзельная). На акорд можна было вырабіць 80–120 даляраў за тыдзень. Але гадамі працуючы на акорд — тэмпа жыцця становілася акордным.

Мужа першая праца была «па прафэсіі» — у яблычным садзе *Herr Schmidt*, абшарніка-садавода за 65 цэнтаў за гадзіну. Доўга там не пабыў, шукаючы больш аплатную працу. У канцы апынуўся ў Форда на канвэры, дзе працаваў на працягу 16 гадоў, аж да часу пераезду ў Фларыду.

Першае, што мы купілі ў Амэрыцы, гэта раскладушку-канапу, бо прыяжджалі людзі зь Нямецчыны. Трэба было спатыкаць, уладкоўваць¹¹³.

Барыс Кіт афармляў запрашэньні для беларускіх Ды-Пі на просьбу Беларускага цэнтральнага прадстаўніцтва ў Нямецчыне — грамадзкай арганізацыі, што аб'ядноўвала прыхільнікаў БЦР. Кіраўнік арганізацыі Аляксандар Русак раіў, каго трэба найперш выпісаць, складаў сьпісы, афармляў усю неабходную дакумэнтацыю й вёў працу ў Нямецчыне. Барыс Кіт і ягоныя паплечнікі рыхтавалі неабходныя для ўезду паперы, рабілі афідавіты (запрашэньні) і ашурансы (страхавалі імігрантаў), шукалі для іх працу, дамаўляючыся з працадаўцамі — і ўрэшце высылалі запрашэньні ў Нямецчыну.

Патрабавалася паперка, што ён (спонсар) гарантуе выпісанаму эмігранту жыльлё, працу й лекарскую апеку. Мы ў Саўт-Рывэры пачалі «фабрыкаваць» такія паперкі, шукаючы спонсараў. З працай

¹¹² Ліст Лёнгіны Брылеўскай да Алега Гардзіенкі ад 24 траўня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

¹¹³ Тамсама.

для жанчын праблемаў не было. Фабрыканты рады былі новаму наплыву эмігрантаў, бо плацілі ім па 60 цэнтаў у гадзіну ў той час, калі стаўка дзяржаўная была 1,00 даляр у гадзіну. З працай для мужчын было цяжэй, бо дэмабілізаваны амэрыканскі жаўнер запаўняў рынак працы.

З пачаткам 1950 г. пачалі прыбываць намі выпісаных людзі. Трэба было кожнага спаткаць у порце, прывезьці ў Саўт-Рывэр і заапекавацца ўладжаньнем на кватэру, на працы. Тыя, што прыехалі, выпісвалі другіх, і ўсе ўплывалі ў калёнію «старой іміграцыі». У кожнага зь іх знаходзіўся пакойчык, кватэра, старыя мэблі. І ўсе чуліся як дома¹¹⁴.

Барыс Кіт пісаў Аляксандру Русаку, адзначаючы цяжкасьці ў запрашэньні нашых суайчыннікаў.

...Хачу адразу зазначыць, што нашая акцыя помачы ў прыездзе ў ЗША нашых Ды-Пі, на жаль, не змагла прыняць такіх разьмераў, як у ўкраінцаў ці іншых народаў. А толькі агранічылася да таго, што кожны з нас, лічаных асобаў, стараўся знайсці такіх тутэйшых амэрыканцаў, маючых дамы і прадпрыемствы, якія згадзіліся б падпісаць для нашых Ды-Пі гэтак званыя запэўніваньні памяшканьня і працы. У большасьці, калі не ў ва ўсіх выпадках, прышлося прыракаць гэтым паручыцелям, што нашы людзі не прынясуць ім ніякіх турботаў, што пасля іх прыезду мы самі імі цалком зоймемся і дапаможам ім уладзіцца тут. Мне такім чынам удалась здабыць тут каля 25 такіх дакумэнтаў на 25 нашых сем'яў.

Як бачыце, дзейнічалі мы толькі індывідуальна і не арганізацыйна. Чым гэта было выклікана? Чаму мы не маглі нічога зрабіць арганізацыйна? Прычынаю гэтаму ўсяму ёсьць тое, што мы не знайшлі сярод тутэйшых беларусаў, прыехаўшых сюды раней, ніякага падтрыманьня.

Ня глядзячы на тое, што мы залажылі і залегалізавалі Беларускі Дапамаговы Камітэт, зварочваліся да беларусаў празь мясцовыя ўкраінскія і расейскія газеты, вынік быў ніякі. Здэнацыяналізаваны камплектна, запісаныя ў розныя расейскія ці польскія арганізацыі, замест падтрымаць нас, аднесьліся да нас проста варожа.

Аляксандар Русак.
Здымак сярэдзіны
1940-х.

¹¹⁴ Успаміны Лёнгіны Брылеўскай.

Не маючы падтрыманьня ад сваіх, мы шукалі помачы ў сваіх «родных братоў» украінцаў. І так яшчэ ўвосені прошлага году доктар Галан, старшыня дапамаговага ўкраінскага камітэту, абяцаў публічна на сходзе, што дапаможа нам прывезці 100 нашых сем'яў. У гэтай справе я асабіста езьдзіў у Філадэльфію і пасьяля атрыманьня слова ад доктара Галана, што сапраўды нам паможа хоць невялікай колькасьці патрэбных сьпісак нашых Ды-Пі. Пасьяля двухмесячнага маўчаньня сягоньня [14 траўня 1949] якраз атрымаў адказ, што яны нічога нам ня могуць дапамагчы. На гэтым канчаецца «помач» нам ад украінцаў¹¹⁵.

Дзякуючы саўт-рывэрскаму аддзелу Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту ды асабіста Барысу Кіту ў ЗША перабраліся Хведар Шыбут зь сям'ёй, Вячаслаў і Вольга Сэлях-Качанскія, браты Шчорсы, Іван Касяк, Мікалай Шчаглоў-Куліковіч, Часлаў Найдзюк, Юры Віцьбіч, Хведар і Леў Высоцкія, Сьвятаслаў Коўш, Аляксей Шудзейка, Пётра Орса, Аўген Кудасаў, Вітаўт Рамук, Аўген Вярбіцкі, Філарэт Родзька зь сям'ёй, Эмануіл Ясюк, Мікалай Хмыз ды інш. Было дасланае запрашэньне й пісьменьніку ды журналісту Хведару Ільяхшэвічу. Але 6 лістапада 1948 г. ён загінуў у аўтамабільнай катастрофе ля Ватэнштэту ў паўночна-заходняй Нямеччыне. Усяго ж Барыс Кіт выпісаў зь Нямеччыны некалькі дзясяткаў сем'яў. Таксама дасылалі запрашэньні суайчыньнікам Іван Ермачэнка, Майк Філіповіч, Францішак Шаўроўскі, Лёнгіна і Ўладзімер Брылеўскія. Бальшыня выпісаных належала да лягеру БЦР (за выняткам раднага БНР Філарэта Родзькі) і была сябрамі ці сымпатыкамі Беларускага цэнтральнага прадстаўніцтва ў Нямеччыне.

Так, на пачатку 1950-х гг. Саўт-Рывэр стаў сталіцай прыхільнікаў БЦР ня толькі ў ЗША, але й ва ўсім заходнім сьвеце. Паўстаньню тут «беларускага» гораду з колькімі арганізацыямі паспрыяла й заснаваньне ў 1950 г. беларускай праваслаўнай парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай (настаяцель — а. Мікалай Лапіцкі). Беларуская царква прыцягнула ў Саўт-Рывэр яшчэ больш народу, бо рэлігійная самасьвядомасьць у беларускіх імігрантаў часам пераважала над нацыянальнай.

Ад пачатку 1950-х у Саўт-Рывэры сталі рэгулярна праходзіць імпрэзы й грамадзкія сходы пад эгідай БЦР і прыязных

¹¹⁵ Ліст Барыса Кіта да Аляксандра Русака ад 14 траўня 1949 г. З архіву Аляксандра Русака.

ёй арганізацыяў. Тут прайшлі ўсе кангрэсы беларусаў Амэрыкі, тры зь пяці праведзеных у ЗША пленумаў БЦР. Адбыліся ў Саўт-Рывэры й некалькі зьездаў беларусаў Канады й ЗША.

Прыклад Саўт-Рывэру паказальны для цэлага штату Нью-Джэрзі, які ўжо на самым пачатку 1950-х стаў самым грамадзка актыўным беларускім штатам у ЗША. Тут склаўся моцны асяродак Беларуска-амэрыканскага задзіночаньня, дзейнічалі два з чатырох аддзелаў Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту (у Пасэйку й Саўт-Рывэры). З часам у штаце Нью-Джэрзі былі адкрытыя чатыры беларускія праваслаўныя парафіі: у Саўт-Рывэры, Гайлэнд-парку / Нью-Брансўіку, Пасэйку, Дораці¹¹⁶. Акрамя таго, толькі ў Нью-Джэрзі былі заснаваныя ўласныя беларускія нэкропалі: у Іст-Брансўіку (парафіі БАПЦ Жыровіцкай Маці Божай) і Саўт-Рывэры (парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай у юрысдыкцыі канстантынопальскага патрыярха).

У выніку актыўнай дзейнасьці асобных беларускіх паваенных эмігрантаў на невялікай тэрыторыі аднаго штату ЗША сканцэнтравалася даволі значная група беларусаў. Яны вызначаліся даволі высокім (у параўнаньні з імігрантамі папярэдніх хваляў) узроўнем нацыянальнай сьвядомасьці. Гэта давала трывалы грунт для стварэньня беларускіх арганізацыяў і наладжваньня грамадзкага жыцьця беларусаў у розных яго праявах.

¹¹⁶ У Нью-Брансўіку / Гайлэнд-парку і Дораці былі цэрквы БАПЦ, у Саўт-Рывэры — парафія ў юрысдыкцыі канстантынопальскага (сусьветнага) патрыярха, у Пасэйку — царква на «раздарожжы», што не прымкнула ні да тых, ні да другіх. Гл. падрабязней: Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 221–228.

III. ПАЧАТКІ ГРАМАДЗКАЙ ДЗЕЙНАСЬЦІ БЕЛАРУСАЎ У ЗША ПА II СУСЬВЕТНАЙ ВАЙНЕ

Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт (ЗБАДК)

Як адзначалася вышэй, у ЗША беларускія імігранты прыхалі ўжо падзеленымі паводле палітычных прыхільнасьцяў і менавіта згодна зь імі пачалі ствараць свае арганізацыі: грамадзкія, моладзевыя, спартовыя, жаночыя ды інш.

Прыхільнікі БЦР заснавалі Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт, а прыхільнікі Рады БНР — Беларуска-амэрыканскую дапамогу;

прыхільнікі БЦР утварылі Аб'яднаньне беларуска-амэрыканскай моладзі, прыхільнікі Рады БНР — Згуртаваньне беларуска-амэрыканскай моладзі;

прыхільнікі БЦР мелі Арганізацыю беларускіх вайскоўцаў, прыхільнікі Рады БНР — Згуртаваньне беларускіх вэтэранаў;

прыхільнікі БЦР стваралі парафіі ў юрысдыкцыі канстантынопальскага патрыярха, прыхільнікі Рады БНР — прыходы БАПЦ (у Брукліне, Гайлэнд-парку, Кліўлэндзе, у 1960-х гг. — у Дэтройце);

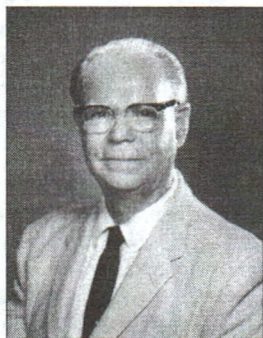
прыхільнікі БЦР мелі Арганізацыю беларускіх жанчын, прыхільнікі Рады БНР — жаночую сэкцыю пры Беларуска-амэрыканскім задзіночаньні.

Часам палярныя арганізацыі ствараліся сынхронна. Але самую першую паваенную арганізацыю беларусаў у ЗША — Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт (ЗБАДК) — заснавалі менавіта БЦРаўцы.

Месцам стварэньня й легальна-юрыдычнага афармленьня першых беларускіх арганізацыяў у ЗША стаў Нью-Ёрк. Сюды зь Нямеччыны адным зь першых вядомых грамадзкіх дзеячаў перабраўся доктар Іван Ермачэнка.

Іван Абрамавіч Ермачэнка нарадзіўся 1 траўня 1894 г. у в. Капачаўка (сёння Барысаўскі р-н Менскай вобласці) у сялянскай сям'і. Неўзабаве сям'я пераехала ў Маскву, дзе галава сям'і працаваў на чыгунцы. Іван Ермачэнка скончыў гімназію, паступіў на электратэхнічны факультэт, але вучобу перапыніла Першая сусветная вайна. І. Ермачэнка скончыў школу прапаршчыкаў і быў накіраваны на фронт, дзе даслужыўся да паручніка. Меў некалькі ўзнагарод. У 1918 г. трапіў у палон, адкуль уцёк. Далучыўся да Белага руху, быў ад'ютантам генэрала Ёрангеля ў званні палкоўніка. У 1920 г. эвакуаваўся ў Канстантынопаль (Стамбул), дзе па даручэнні ўраду БНР выконваў функцыі генконсула БНР на Балканах. У 1922 г. пераехаў у Прагу. Скончыў мэдыцынскі факультэт Карлавага ўніверсітэту (1929). Займаўся лекарскай практыкай, зрабіў выдатную кар'еру. Займаўся грамадзка-палітычнай дзейнасцю. Узначальваў беларускі адзел таварыства «Сокал», фундаваў розныя беларускія праекты, напр. часопіс «Іскры Скарыны». У 1925 г. разам са старшынём Рады БНР Пётрам Крэчэўскім, Васілём Захаркам, Тамашом Грыбам не прызнаў рашэнняў Бэрлінскай беларускай канфэрэнцыі, дзе аб'явілі пра роспуск ураду БНР. У 1939 г. наладзіў кантакты з бэрлінскімі чыноўнікамі. Разам з Васілём Захаркам апрацаваў мэмарандум да Гітлера, у якім яны прасілі звярнуць пільную ўвагу на вырашэнне беларускага пытання.

У 1940 г. заснаваў у Празе Беларускі камітэт самапомачы, стварыў уласнае прыватнае выдавецтва, што выпусціла пяць кніг¹¹⁷. 22 кастрычніка 1941 г. міністар усходніх акупаваных тэрыторыяў

Іван Ермачэнка.
Здымак 1969 г.

¹¹⁷ Ермачэнка Я. Пранцы (сыфіліс). Прага, рататар, карэспандэнцыйныя курсы беларусаведы, 1941. — 10 с; Станкевіч Я. Курс беларускай мовы. Прага, рататар, карэспандэнцыйныя курсы беларусаведы, 1941. Лекцыя першая. — С. 1–12. Лекцыя другая. — С. 13–20; Станкевіч Я. Курс гісторыі Крывіі — Беларусі. Прага, рататар, карэспандэнцыйныя курсы беларусаведы, 1941. Лекцыя першая. — С. 1–7; Лекцыя другая. — С. 8–21; Лекцыя трэцяя. — С. 22–31; Дабрынская З. Арыгмэтыка. Ад вучэння ў школе й дома. Для 3 аддзела. Прага, 1942. — 84 с.; Як правільна гаварыць і пісаць па-беларуску. Пастановы зборкаў чысціні беларускай мовы. Прага. Беларускія карэспандэнцыйныя курсы ў Празе. Сш. 1. — 13 с. // Туронак Ю. Беларуская кніга пад нямецкім кантролем (1939–1944). Мінск, 2002.

прызначыў Ермачэнку старшынём Беларускай народнай самапомачы ў Менску. БНС задумвалася акупацыйнымі ўладамі як дабрачынная арганізацыя для апекі над беднымі сляямі насельніцтва. Але дбаньнем самога Ермачэнкі ўдалося стварыць агульнабеларускую арганізацыю, якая займалася ня толькі сацыяльнымі праблемамі, але й пытаннямі школьніцтва, культуры, грамадзкага жыцця. У чэрвені 1942 г. пры БНС быў створаны Вольны корпус беларускай самааховы для барацьбы з партызанамі. Шэфам корпусу быў прызначаны таксама Ермачэнка ў чыне палкоўніка. Таксама ў чэрвені пры БНС было створана выдавецтва, пад грыфам якога былі выпушчаныя тры кнігі¹¹⁸.

У сакавіку 1943 г. на зьездзе акруговых кіраўнікоў і актывістаў БНС быў прыняты мэмарандум да нямецкіх уладаў, у якім патрабавалася даць Беларусі незалежнасць зь беларускім прэзыдэнтам, міністэрствамі, войскам узамен на нямецкі патранат. Праўда, некалькімі месяцамі раней супраць Ермачэнкі распачало працу СС у Бэрліне, пабачыўшы ва ўзвышэньні гэтага дзеяча пэўную небяспеку. Дзейнасць Вольнага корпусу самааховы была згорнута, а каб не надаваць справе палітычнага адценьня, праведзеная фінансавая праверка БНС, вынікам чаго стала абвінавачаньне Ермачэнкі ў фінансавых злоўжываньнях і рэарганізацыя БНС у Беларускую самапомач, якая цяпер мусіла займацца выключна дабрачыннай дзейнасцю. Ужо ў канцы красавіка 1943 г. Ермачэнка быў выдалены ў Прагу пад нагляд гестапа. Між іншым, пасля забойства Кубэ 22 верасня 1943 г. ён быў арыштаваны па падазрэнні ў датычнасці да забойства свайго былога шэфа, прыяцеля, аднадумца.

Пры канцы вайны Ермачэнка пакінуў Прагу і перабраўся ў Нямеччыну. Пасля капітуляцыі працаваў у структурах ЮНРРА. Тады ж займеў добрыя дачыненні з амэрыканскімі акупацыйнымі ўладамі, у тым ліку дзякуючы сяброўству з адным з кіраўнікоў амэрыканскай вайскавай адміністрацыі ў Нямеччыне, падпалкоўнікам Ярамірам Посьпішылам, зь якім пазнаёміўся падчас знаходжаньня ў Стамбуле. Пры канцы 1947 г. — на пачатку 1948 г. пераехаў у Нью-Ёрк.

Адразу пасля пераезду ў ЗША Іван Ермачэнка разам зь ляркарскай практыкай распачаў і актыўную грамадзкую працу. У траўні 1948 г. ён быў прызначаны паўнамоцным паслом БЦР у ЗША. Пабачыўшы складанасці ў справе дапамогі ў прыездзе беларускіх Ды-Пі й цяжкія ўмовы іх жыцця ў Нямеччыне, Іван Ермачэнка зрабіў спробу наладзіць сувязі са старой бе-

¹¹⁸ Туронак Ю. Беларуская кніга пад нямецкім кантролем (1939–1944). Мінск, 2002. С. 20–21, С. 35–40.

ларускай эміграцыяй і пераканаць яе дапамагаць суродзічам у Эўропе, на ўзор украінскай, польскай, рускай дыяспараў.

Дзеяч звярнуўся да старой эміграцыі праз рускамоўную прэсу й заклікаў стварыць у Амэрыцы беларускую грамадскую арганізацыю — зямляцтва, мэтай якога будзе дапамога суайчыннікам у Нямецчыне запрашэньнямі, грашыма, працай і жыльлём.

От имени инициативной группы новоприехавших белоруссов, совместно со старыми белоруссами — американцами, мы обращаемся ко всем белоруссам с призывом принять участие в работе по оказанию помощи нашим страдающим братьям в Германии, Австрии, Франции и Италии. В Нью-Йорке, Бруклине и Саут-Ривер, мы собрали инициаторов для организации общеамериканского белорусского землячества.

Для многих неясно, для чего создавать еще одну организацию, раз существует уже много благотворительных русских организаций.

Как бывший в течение двух лет чиновник УННРА, я знаю, как производится дело помощи в лагерях Ди-Пи. Во всех лагерях американской, английской и французской зон все беженцы Ди-Пи зарегистрированы по местам рождения и автоматически разбиты на национальные лагеря. Таким образом возникли польские, украинские, русские, чешские и белорусские лагеря. Каждый имеет свое самоуправление.

Все национальные группировки за границей и главным образом из Америки помогают своим лагерям, но нашим белорусским лагерям, которых во всех зонах 14, никто не помогает, потому что здесь, в Америке, белорусских организаций нет.

Разве виноваты земляки из Минской, Витебской, Виленской и других губерний Белоруссии, что их американцы считают отдельной народностью и выделили в отдельные лагеря? Разве мы имеем право отказать им в помощи только за то, что они считают себя белоруссами? [вылучана А. Г.] Мы должны понять это трагическое положение наших земляков и здесь образовать землячество, которое задастся целью облегчить их тяжелую судьбу.

Один из американских белоруссов на мою ему благодарность за оказанную помощь одному старому и больному белоруссу в Германии написал мне такие слова: «Доктор! Вы не благодарите меня за то, что я делаю, что мне подсказывает моя совесть! Ведь делать добро так приятно!» Побольше бы таких писем!

Как обидно нашим людям, которые видят, что, например, к русским или украинцам приезжают их земляки из Америки, что они поддерживают их словом и делом и спрашивают: «Разве нет в Америке ни одного богатого белоруса, который бы приехал бы

сюда к нам и порадовал нас, что у нас есть люди, которые думают и заботятся о нас?»

Мы, недавно приехавшие в Америку, убедились, что здесь большинство старой эмиграции — люди белорусского происхождения, и нам непонятно, как же это они, приехавшие сюда много лет тому назад, забыли, что они сыны своей родины и не хотят признавать своей матери — Белоруссии.

Помощь должна быть скорая и действительная. По новому закону о Ди-Пи некоторое количество виз может прийти и на белорусские лагеря. Для этого необходимо, чтобы желающие помочь своим землякам нашли им работу и помещение. За предоставленную работу и квартиру наши люди, которые происходят в большинстве из крестьян и ремесленников, отблагодарят честным трудом!

Нельзя забывать и того, что в Америку приедут только здоровые и трудолюбивые люди! Кто же позаботится о больных туберкулезом и инвалидах, которым въезд в Америку запрещен? Таких ведь наберется по крайней мере около двух тысяч человек. Для этого мы призываем Вас войти в ряды организуемого землячества. Ваше активное в нем сотрудничество мы будем приветствовать, а Ваши пожертвования будут употреблены на посылку лекарств и пищевых пакетов.

Желающих принять участие в общем добром деле прошу обращаться по адресу...¹¹⁹

За гэты неадназначны з нацыянальнага гледзішча зварот Івана Ермачэнку крытыкавалі ў беларускім друку. Прадстаўнікі ж старой іміграцыі пераважна сустрэлі заклік маўчаньнем. Шмат хто зь іх пад уплывам камуністычных і расейскіх прапагандыстаў з падазронасьцю ставіліся да новапрыбылых, лічылі іх нацысцкімі злачынцамі¹²⁰.

¹¹⁹ Зварот быў надрукаваны ў некалькіх газэтах, напр.: Россия (Нью-Йорк). 22 сьнежня 1948.

¹²⁰ Вітаўт Кіпель распавядаў, як аднойчы ў беларускі камітэт у Саўт-Рывэры прыйшоў мужчына сталага веку і заявіў, што шукае свайго стрыечнага брата. Ён адно ведаў, што брат — «фашыст» і падчас нямецкай акупацыі служыў у паліцыі. Барыс Шчорс, які ў гэты час знаходзіўся ў камітэце, пачаў задаваць пытаньні. Высьветлілася, што спадар Васіль Коська (так звалі наведніка) шукаў свайго стрыечнага брата Яўхіма Кіпеля. Апошні ні дня падчас нямецкай акупацыі не служыў у паліцыі, аднак быў заангажаваны ў нацыянальна-культурнае жыццё: працаваў у выдавецкім аддзеле ў падрыхтоўцы школьных праграмаў і падручнікаў. Гэтая гісторыя яркая сьведчыць, наколькі плённа працавала савецкая прапаганда нават у ЗША.

Нягледзячы ні на што, колькасьць новапрыбылых беларусаў з кожным месяцам усё большала. Таму насыпела неабходнасьць заснаваць уласную арганізацыю самапомачы, а таксама сваё пэрыядычнае выданьне, якое выконвала б камунікацыйныя функцыі, гуртуючы раскіданых па ўсёй краіне беларусаў. У сваю чаргу арганізацыя самапомачы ці ўзаемадапамогі мела-ся стаць трывалым фінансавым падмуркам для эмігрантаў, бо зьбіралася б добраахвотныя ўнёскі ад суайчыньнікаў і дапамагала тым, хто меў у гэтым патрэбу: суайчыньнікам у Ды-Пі-лягерах або імігрантам пры пераездзе й размяшчэньні іх у ЗША. Аналягічна дзейнічалі рускія, украінскія, польскія ды іншыя арганізацыі.

Задумы ўдалося ажыцьцявіць увосень 1948 г. У верасьні было заснаванае першае ў ЗША паваеннае пэрыядычнае выданьне на беларускай мове — часопіс «**Беларус у Амэрыцы**». Гэты мясячнік, выдаваны рататарным спосабам, выходзіў да сакавіка 1949 г. у Саўт-Рывэры. Матэрыялы ў ім друкаваліся па-беларуску й па-ангельску. Рэдактарамі выданьня былі Янка Ніхаёнак і Барыс Кіт¹²¹. Напэўна, супрацоўніцтва рэдактараў было абумоўленае іх ранейшым знаёмствам, яшчэ падчас нямецкай акупацыі. Сын эмігрантаў першай хвалі (бацькі вярнуліся на Маладзечаншчыну ў першай палове 1920-х) Янка Ніхаёнак жыў у Лебедзеве, дзе ў 1941 г. некаторы час у бацькоў жонкі жыў Барыс Кіт. Але ў Амэрыцы пасля кароткага супрацоўніцтва шляхі двух дзеячаў разышліся. Янка Ніхаёнак улетку 1949 г. стаў адным са стваральнікаў Беларуска-амэрыканскага задзіночаньня, то бок прызнаў вяршэнства палітычнай плятформы Рады БНР. Барыс Кіт у лістападзе 1948 г. стаў адным са стваральнікаў Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту, арганізацыі, сябры якой пераважна падтрымлівалі БЦР.

Магчыма, менавіта гэтая акалічнасьць і паўплывала на тое, што выданьне «Беларуса ў Амэрыцы», які меў шанец стаць агульнаэміграцыйным пэрыёдыкам, спынілася на чацьвертым нумары. Надалей беларускія выданьні, што засноўваліся ў ЗША, адразу вызначаліся ў сваіх палітычных прыярытэтах.

8 лістапада 1948 г. паўстала першая паваенная беларуская арганізацыя ў ЗША: у штаце Нью-Ёрк быў зарэгістраваны з

¹²¹ Vitaut Kipel, Zora Kipel. *Belarusian Publishing in the West: A Bibliography*. Warsaw, 2006. P. 584.

правам юрыдычнай і фінансавай дзейнасьці **Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт**. У першы яго ўрад увайшлі: Іван Ермачэнка (старшыня), Барыс Кіт, Майк Філіповіч ды амэрыканка ўкраінскага паходжаньня Джын Скуба (*Jean Skuba*), якая шмат дапамагала беларусам¹²².

Паводле статуту арганізацыі, мэтамі ЗБАДК былі: наладзіць сувязі паміж прадстаўнікамі дзевюх хваляў эміграцыі, дапамагаць новым эмігрантам адаптавацца ў краіне, аказваць дапамогу суайчыньнікам у Нямеччыне, рэпрэзэнтаваць Беларусь і беларускую дыяспару перад амэрыканскімі ўладамі як на фэдэральным, так і штатавым узроўні¹²³.

Нягледзячы на ўласную ініцыятыву ў стварэньні арганізацыі й вялікі абсяг заплянаванай дзейнасьці, празь некалькі месяцаў па заснаваньні ЗБАДК доктар Іван Ермачэнка пакінуў пасаду яго старшыні. Прычынай сталі даносы, зробленыя беларускімі «добразычліўцамі» ў амэрыканскую выведку¹²⁴. Дзеяча абвінавацілі ў цесным супрацоўніцтве зь немцамі падчас акупацыі Беларусі. Аднак галоўнай прычынай даносаў было, верагодна, імкненьне палітычных апанэнтаў спыніць кантакты Івана Ермачэнкі з амэрыканскімі чыноўнікамі. Дзеяч меў трыццацігадовы досьвед міжнароднай працы й мог хутка наладзіць шчыльныя стасункі з Вашынгтонам. Ва ўмовах канкурэнцыі за рэпрэзэнтацыю перад амэрыканскімі ўладамі беларускіх інтарэсаў палітычныя апанэнты (у гэтым выпадку зь лягеру прыхільнікаў Рады БНР) імкнуліся як мага больш сапсаваць рэпутацыю Ермачэнкі ў вачах амэрыканцаў. Абвінавачаньні настолькі моцна падзейнічалі на дзеяча, што ён ня толькі пакінуў пасаду кіраўніка ЗБАДК, але й назаўсёды наагул сышоў з актыўнага грамадзкага жыцьця, беручы толькі пасіўны ўдзел у імпрэзах і сьвяткаваньнях. Цкаваньне Ермачэнкі ў 1949 г. было настолькі моцнае, што ён захварэў на дэпрэсію¹²⁵.

Новым старшынём ЗБАДК стаў доктар Мікалай Сьцяпанаў, які кіраваў арганізацыяй да лістапада 1949 г. — часу правя-

¹²² Бюлетэнь Злучанага Беларуска-Амэрыканскага Дапамаговага Камітэту, адзел Нью-Ёрк. № 2, лістапад 1953.

¹²³ Статут Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту. 1948 г. Гл. у Дадатку да кнігі.

¹²⁴ Ліст Аляксандра Русака да Івана Ермачэнкі ад 7 лютага 1949 г. З архіву Аляксандра Русака.

¹²⁵ Тамсама.

Мікалай Шчорс.

дзеньня II З'езду, калі кіраўніком Галоўнай управы быў абраны Барыс Кіт. На наступным, III З'ездзе (5 лютага 1950 г.) ЗБАДК узначаліў доктар Мікалай Шчорс.

За першыя гады дзейнасці (да 1950 г.) філіялы Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамагавога камітэту ўжо існавалі ў Нью-Ёрку (тут аддзел быў створаны першым), Пасэйку, Саўт-Рывэры, Лос-Анджэлесе¹²⁶. У 1953 г. у ЗБАДК налічвалася дзевяць актывістых сяброў ва ўсіх ЗША¹²⁷.

Натуральна, што Камітэт спрыяў найперш прыезду ў ЗША прыхільнікаў БЦР. У сваю чаргу прыхільнікі Рады БНР выпісвалі

сваіх паплечнікаў. Уласную арганізацыю — Беларуска-амэрыканскае задзіночаньне (БАЗА) — яны стварылі на паўгоду пазней за ЗБАДК, 31 ліпеня 1949 г. на сходзе актыву ў Нью-Ёрку.

Акрамя ЗБАДК прыхільнікі БЦР ад самага пачатку сваёй дзейнасці ў ЗША заснавалі шэраг іншых арганізацыяў, забяспечваючы разнастайнасьць формаў удзелу беларусаў у грамадзкім жыцці, а таксама імкнучыся перамагчы ў суперніцтве з палітычнымі апанэнтамі з кола Рады БНР.

Іншыя арганізацыі прыхільнікаў БЦР

Сярод першых арганізацыяў прыхільнікаў БЦР у ЗША згадваецца **Аб'яднаньне беларускіх жанчын** (АБЖ, ужывалася й назва **Згуртаваньне беларускіх жанчын**). У 1948 г.

¹²⁶ Аддзел у Лос-Анджэлесе часам называўся каліфарнійскім, што не зусім адпавядала рэчаіснасьці, паколькі ўсё грамадзкае жыццё беларусаў канцэнтравалася менавіта ў «горадзе анёлаў».

¹²⁷ Да пятых угодкаў існаваньня ЗБАДК // Бюлетэнь Злучанага Беларуска-Амэрыканскага Дапамагавога Камітэту. Аддзел Нью-Ёрк. № 2. Лістапад 1953.

прадстаўнічка Беларусі ўдзельнічала ў адным з украінскіх святаяў як дэлегатка гэтай арганізацыі. Аб'яднаньне юрыдычна не афармлялася, а дзейнічала як ініцыятыўная група, што займалася надзённымі справамі. Жанчыны, якія намінальна належалі да АБЖ, ладзілі імпрэзы, бралі на сябе арганізацыю банкетаў, абедаў, грамадзкіх святкаваньняў, праводзілі дабрачынныя акцыі, зьбіралі пасылкі суайчыньнікам у Нямецчыну, а пазьней у Польшчу. Сярод актыўных дзячак былі Лёнгіна Брылеўская, Валянціна Шудзейка, Марыя Кіпель, Алена Кіркевіч, Ірына Калоша, Ліда Божка, Тацяна Жамойда, Лёля Касоўская, Валянціна Вайцяхоўская ды інш. Пасьля таго як грамадзкае жыцьцё гэтага крыла эміграцыі змясьцілася ў Саўт-Рывэр, Аб'яднаньне беларускіх жанчын таксама гуртавалася пераважна вакол гэтага гораду. У 1950–1951 гг. тут быў створаны аддзел АБЖ, які фактычна дубляваў дзейнасьць усёй арганізацыі. У канцы 1951 — пачатку 1952 г. у кіраўніцтва аддзелу ўваходзілі Лёнгіна Брылеўская (старшыня), Вера Коўш і Надзея Занкавіч¹²⁸. Аднак ужо ў сярэдзіне 1950-х дзейнасьць Аб'яднаньня спынілася, а ягоныя функцыі пераняла сястрыцтва пры створанай у 1950 г. у Саўт-Рывэры парафіі царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай.

Пры царкве Эўфрасіньні заўсёды было сястрыцтва. Было шмат старшыняў, зь іх самыя актыўныя сп-ня Надзея Занкавіч і сп-ня Люда Махнюк. Сястрыцтва ўпрыгожвала царкву і рабіла розныя імпрэзы, каб зарабіць грошы на карысьць царквы. (...) Беларускае жанчыны заўсёды цяжка працавалі. Яны рабілі розныя імпрэзы і заробкі аддавалі на беларускія справы. Яны ўсё рабілі бясплатна¹²⁹.

Арганізаванае Згуртаваньне жанчын паўстала пазьней і толькі ў лякальным маштабе. Аддзелаў па ўсёй Амэрыцы не стварылі, бо ўсім было не да гэтага. Кожны быў заняты працай на хлеб штодзённы і клопатамі пра сям'ю. Нягледзячы на ўсё жанчыны ўлажылі многа працы ў жыцьцё і разьвіццё калёніі ў Саўт-Рывэры. Маладыя выходзілі замуж, радзілі новае пакаленьне, будавалі сем'і. Тыя, што прыехалі ў ЗША ўжо сямейныя, — сьпяшаліся радзіць перад адквітаньнем. Нягледзячы на ўсё былі робленыя банкеты: праф. Р. Астроўскаму (2), Кавылю, Сяднёву, *Thanksgiving Day*

¹²⁸ Беларуская трыбуна. № 1–2 (9–10). 1952.

¹²⁹ Ліст Лёлі Касоўскай да Алега Гардзіенкі ад 5 чэрвеня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

(дажынкi — амэрыканскае сьвята), калядныя ялінкі для беларускіх дзяцей, навагоднія сустрэчы, вясельлі, хрэсьбіны і г. д. Пры ўсім гэтым выступленьні хораў у Саўт-Рывэры, Пасэйку, Нью-Брансўіку ў Ратгерскім унівэрсытэце, на *Rova Farm* у Нью-Ёрку, Таронта, Канада. Сягоньня гэту работу перабрала Сястрыцтва пры царкве¹³⁰.

Дзейнасьць сястрыцтва пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай, у якое трансфармавалася Аб'яднаньне беларускіх жанчын, працягваецца й сёньня.

24 верасьня 1950 г. (паводле іншых зьвестак — 9 ліпеня 1950 г.)¹³¹ было заснаванае **Аб'яднаньне беларускай моладзі ў Амэрыцы (АБМА**, ад другой паловы 1950-х — Саюз беларуска-амэрыканскай моладзі). Першым старшынём АБМА стаў Міхась Сенька, заступнікам старшыні — Кастусь Вайцяхоўскі, сакратаром — Лявон Шурак¹³².

Міхась Сенька.

Аб'яднаньне беларускай моладзі ў Амэрыцы мела больш акрэсьленую структуру, чым арганізацыя жанчын, дый сама моладзь, не зьвязаная сямейнымі павязямі, была больш мабільнай і актыўнай сілай. Сябры АБМА мелі досьвед грамадзкай працы: большыня іх была сябрамі або функцыянерамі Саюзу беларускай моладзі ў 1943–1944 г., а пасля вайны ў лягерах Ды-Пі брала актыўны ўдзел у скаўтынгу, навучалася ў беларускіх школах і гімназіях. Арганізацыя моладзі была даволі вялікай. Напрыклад, у II Зьездзе АБМА, які прайшоў 30 траўня 1953 г. у Саўт-Рывэры, узялі ўдзел семдзесят дэлегатаў. Старшынём перабралі Міхася Сеньку, першым заступнікам — Кастуся Вайцяхоўскага, другім заступнікам стала Валя Дульская, акрамя таго, у склад управы ўвайшлі Ўладзімер Пеляса, Анатоль Шурак, Валянціна Вайцяхоўская,

¹³⁰ Ліст Лёнгіны Брылеўскай да Алега Гардзіенкі ад 22 лютага 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

¹³¹ Першую дату дае «Беларуская трыбуна», другую — Вітаўт Кіпель у кнізе «Беларусы ў ЗША» (с. 181).

¹³² Беларуская трыбуна. № 2. 5 лістапада 1950.

Мікалай Ігнатовіч, Віталь Цярпіцкі. Рэвізійную камісію склалі Ёладзімер Траскевіч, Вольга Лапека, Хведар Беразоўскі¹³³.

Пераважна дэлегаты II З'езду рэпрэзэнтавалі Нью-Джэрзі, а менавіта Саўт-Рывэр і ваколіцы. А саўт-ривэрскі аддзел быў найбольшы ў арганізацыі. Напрыклад, у 1953 г. старшынём аддзелу быў абраны Рыгор Арцюшэнка, заступнікам — М. Казакоў, сябрамі ўправы Генрык Яцэвіч, Міхась Палюховіч, Расьціслаў Завістовіч, Сяргей Казакоў. У склад рэвізійнай камісіі ўвайшлі Мікалай (Нік) Касьцюк, Стася Шурак, Соня Арцюшэнка¹³⁴.

Акрамя ўвагі да спорту (дзейнічаў **спартовы клуб «Нёман»**, які рэгулярна браў удзел у розных спартовых мерапрыемствах) і правядзеньня моладзевых вечарынаў, сябры арганізацыі актыўна займаліся грамадзка-палітычнай дзейнасцю. Фактычна, АБМА была моладзевым крылом Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту й Беларускага цэнтральнага прадстаўніцтва ў Амэрыцы, а ад 1951 г. і Беларускага кангрэсавага камітэту. Акрамя таго, моладзевая арганізацыя забясьпечвала астатнія пэрспэктыўнымі кадрамі. Сябры АБМА бралі ўдзел у розных імпрэзах і акцыях, ладжаных згаданымі структурамі, у тым ліку й у Парадах лялянасьці ці антыкамуністычных акцыях.

Шмат пазьней Саюз беларуска-амэрыканскай моладзі на фоне крокаў у збліжэньні розных грамадзка-палітычных суполак у Амэрыцы навязаў лучнасьць са Згуртаваньнем беларуска-амэрыканскай моладзі (ЗБAM) — арганізацыяй, што знаходзілася ў блізкіх дачыньнях з БАЗА (галоўнай інстытуцыяй прыхільнікаў Рады БНР у ЗША). У 1959 г. была наладжаная супольная спартовая сустрэча, а ў 1962 г. СБAM і ЗБAM нават сталі разам выдаваць часопіс «Беларуская моладзь»¹³⁵. Такім чынам, моладзь у ЗША першай здолела аб'яднацца насуперак розным палітычным канцэпцыям разьвіцьця эміграцыі¹³⁶.

15 кастрычніка 1950 г. у Саўт-Рывэры ініцыятыўная група заснавала **Аб'яднаньне праваслаўных беларусаў у Амэрыцы**

¹³³ Беларуская трыбуна. № 1–2 (15–16). 1953.

¹³⁴ Тамсама.

¹³⁵ У 1959–2062 гг. «Беларуская моладзь» выдавалася Згуртаваньнем беларускай моладзі.

¹³⁶ У 1960–1970-я ладзіліся «Алімпіяды на Белэр-Менск».

(АПБ), якое ставіла на мэце «арганізацыю беларускага праслаўнага рэлігійна-царкоўнага жыцця ў Амэрыцы»¹³⁷. Сябры АПБ не вызнавалі саборыку ў Канстанцы (Заходняя Нямеччына) у 1948 г., на якім была адноўленая Беларуская аўтакефальная праслаўная царква. 23 лістапада 1950 г. на Зьездзе праслаўных беларусаў Саўт-Рывэру й ваколіцаў, што прайшоў у Залі Шакаў на Ёайтгэд-авэню, 25, утварылі Беларускі праслаўны царкоўны камітэт у Амэрыцы, куды ўвайшлі Ёладзімер Брылеўскі (старшыня), Сьвятаслаў Коўш, Міхась Сенька, Расьціслаў Завістовіч, Віктар Літаровіч, Хведар Высоцкі¹³⁸. У гэты ж дзень была заснаваная беларуская праслаўная парафія сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры, настаяцелем якой стаў а. Мікалай Лапіцкі.

Першая багаслужба ў саўт-рывэрскай парафіі была адпраўленая на Каляды 6–7 студзеня 1951 г. Паколькі свайго будынку не было, арандавалі царкву мэтадыстаў на рагу Мэйн-стрыт і Гордан-стрыт¹³⁹. Потым зьнялі залю па адрасе Ёайтгэд-авэню, 44. У 1953 г. габрэйская грамада Саўт-Рывэру прадала беларускаму царкоўнаму камітэту за 15 тыс. 250 даляраў сваю сынаногу, якая разьмяшчалася на Ёайтгэд-

Беларускі царкоўны камітэт у Амэрыцы (Саўт-Рывэр):

Сядзяць зьлева направа: Хведар Высоцкі, а. Мікалай Лапіцкі, Ёладзімер Брылеўскі.

Стаяць зьлева направа: Расьціслаў Завістовіч, Сьвятаслаў Коўш, Міхась Сенька, Віктар Літаровіч.

¹³⁷ Беларуская трыбуна. № 2. 5 лістапада 1950.

¹³⁸ Памятная кніга. 1950–1975. [South River], Byelorussian Greek Orthodox Church of St. Euphrosynia, 1975. С. 19.

¹³⁹ У 1967 г. было вырашана пабудаваць уласную царкву ў Саўт-Рывэры. Набылі пляц зямлі на поўдні гораду за вуліцай Ёайтгэд-авэню, стварылі будаўнічы камітэт пад кіраўніцтвам Віталя Цярпіцкага. У 1972 г. было завершанае будаўніцтва, і новы храм урачыста асьвячоны. Падрабязней пра гэта ў: Памятная кніга. 1950–1975. [South River], Byelorussian Greek Orthodox Church of St. Euphrosynia, 1975. — 79 с.

авэню, 187. Першая багаслужба тут адбылася 13 кастрычніка 1953 г., сьвятар Мікалай Лапіцкі цягам сямі гадоў ездзіў у Саўт-Рывэр з Пасэйку кожныя выходныя адпраўляць службы, пакуль разам зь сям'ёй не перабраўся сюды на стала¹⁴⁰.

Таксама на зьездзе 23 лістапада 1950 г. Сьвятаслаў Коўш прапанаваў зьвярнуцца да архіяпіскапа Міхаіла, экзарха канстантынопальскага патрыярха, каб той прыняў «пад сваю духоўную апеку й юрысдыкцыю ўсе беларускія парафіі, якія будуць паўставаць у Амэрыцы стараньнем Б[еларускага] П[раваслаўнага] Ц[аркоўнага] К[амітэ]ту»¹⁴¹. Празь месяц архіяпіскап Міхаіл такую згоду даў. 14 кастрычніка 1953 г. у Дзень Пакрову Найсьвяцейшай Багародзіцы царкву сьв. Эўфрасіньні ў Саўт-Рывэры на Ёайтгэд-авэню, 187 высьвяціў архіяпіскап Міхаіл, экзарх канстантынопальскага патрыярха¹⁴².

У 1952 г. у канстантынопальскую юрысдыкцыю перайшоў наваствораны прыход сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Таронта (настаяцель — а. Міхась Мігай), у 1959 г. прыход сьв. Юр'я ў Чыкага. У Англіі — прыходы сьв. Мікалая ў Манчэстэры і Нотынгеме і Жыровіцкай Божай Маці ў Сток-он-Трэнце — гэтыя тры парафіі былі створаныя а. Алегам Мірановічам¹⁴³. У сярэдзіне 1950-х у Мэльбурне (Аўстралія) быў заснаваны прыход сьв. Эўфрасіньні Полацкай (настаяцель — а. Аляксандар Грыцук), які таксама знаходзіўся ў юрысдыкцыі канстантынопальскага патрыярха. Паказальна, што ўсе прыходы, якія падпарадкоўваліся сусьветнаму патрыярху, насілі імя сьв. Эўфрасіньні.

Пазьней Аб'яднаньне праваслаўных беларусаў стала ядром Беларускай царкоўнай рады Паўночнай Амэрыкі, якая аб'яднала парафіі ў юрысдыкцыі канстантынопальскага патрыярха (Саўт-Рывэр, Чыкага, Таронта, Рычманд-Гіл).

У 1950 г. у Амэрыцы ўзьнікла **Арганізацыя беларускіх вайскоўцаў** (старшыня Аўген Занкавіч), якая мусіла аб'яднаць удзельнікаў усіх войнаў, але найперш гуртавала тых, хто

¹⁴⁰ Ліст Лёнгіны Брылеўскай да Алега Гардзіенкі ад 24 траўня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

¹⁴¹ Памятная кніга. 1950–1975... С. 19.

¹⁴² З таго часу Дзень Пакрову лічыцца парафіяльным сьвятам царквы.

¹⁴³ У 1970-х у Англіі зьявіўся яшчэ адна парафія ў юрысдыкцыі канстантынопальскага патрыярха, парафія сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Лёндане.

служыў падчас II Сусьветнай вайны ў паліцыі, БКА ці быў у Арміі Андэрса. Дзейнасьць АБВ зводзілася, у асноўным, да ўдзелу яго прадстаўнікоў у агульных беларускіх сьвятах, а таксама шэсьці сяброў арганізацыі падчас антыкамуністычных дэманстрацыяў, адзначэньні асноўных вайсковых датаў, як, напрыклад, гадавіна Слуцкага збройнага чыну. Таксама ганаровая варта сяброў АБВ узяла непасрэдны ўдзел у грамадзянскай паніхідзе й пахаваньні прэзыдэнта БЦР Радаслава Астроўскага на могілках у Саўт-Рывэры ў кастрычніку 1976 г., у пахаваньнях Яўхіма Кіпеля, Нікандра Мядзейкі, Эмануіла Ясюка.

У 1952 г. у Саўт-Рывэры было створанае **Аб'яднаньне беларуска-амэрыканскіх студэнтаў (АБАС)**. Падтрымліваючы палітычную плятформу БЦР, Аб'яднаньне знаходзілася ў сяброўскіх дачыньнях з ЗБАДК і БККА. Старшынём АБАС быў абраны Анатоль Шурак. На II Агульным гадавым зьездзе сяброў АБАС, у 1953 г., былі выбраныя новыя кіраўнічыя органы. Анатоль Шурак быў пераабраны старшынём арганізацыі, Лёля Лапіцкая (Касоўская) стала сакратаром арганізацыі, Валянціна Вайцяхоўская — скарбнікам. У рэвізійную камісію ўваходзілі Сяргей Казакоў, Лідзія Каліноўская, Міхась Палюховіч¹⁴⁴. Арганізацыя імкнулася аб'яднаць унівэрсытэцкую моладзь, што вызнавала палітычную плятформу БЦР і БККА, а яе сябры бралі ўдзел у розных грамадзкіх сьвяткаваньнях, а таксама антыбальшавіцкіх дэманстрацыях, пераважна ў тых, што праходзілі ў Нью-Ёрку й Вашынгтоне. У параўнаньні зь Беларускім студэнцкім таварыствам (што аб'ядноўвала прыхільнікаў ідэалыгічнай плятформы Рады БНР), АБАС мела меншую колькасць сяброў і адпаведныя магчымасьці.

У Саўт-Рывэры працавалі **Згуртаваньне пісьменьнікаў і паэтаў «Шыпшына»** (Юры Стукаліч) і **Беларускае культурна-мастацкае й навуковае аб'яднаньне**, якое ўзначальваў Антон Даніловіч (Янка Золак). Абодва аб'яднаньні прыкметнай актыўнасьці не выяўлялі, іх праца зь большага абмяжоўвалася дзейнасьцю старшыняў, а таксама прадстаўніцтвам гэтых старшыняў на розных грамадзкіх імпрэзах.

¹⁴⁴ З студэнцкага жыцьця // Бюлетэнь Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту. Адзьзел Нью-Ёрк. № 1. Жнівень 1953.

Пісьменьнікі: Уладзімер Сядура, Юрка Віцьбіч, Міхась Кавыль.
Здымак 1950-х.

У 1949 г. у Саўт-Рывэры быў створаны **Беларускі мяшаны хор**, якім кіравалі ў розны час Аркадзь Евец, Ксаверы Барысавец, Вячаслаў Селях-Качанскі, Юльян Рымко. Найбольшага поспеху хор дасягнуў у 1950–1960-я, дзякуючы арганізатарскім здольнасцям Барыса Шчорса, пад кіраўніцтвам якога былі запісаныя некалькі плытак песень¹⁴⁵. Хор выступаў ня толькі перад беларускімі арганізацыямі, але й іншымі этнічнымі групамі.

У 1970-х гг. гэты хор, у той час пад кіраўніцтвам Дзьмітрыя Верасава, стаўся асновай беларускае песні ў Беларускіх фестывалях 1976, 1977 і 1979 гг., на якія збіралася ад трох да пяці тысячаў гледачоў.

У 1963 г. на аснове саўт-рывэрскага хору паўстаў асобны жаночы хор «**Каліна**», якім кіраваў Ксаверы Барысавец¹⁴⁶.

У пачатку 1950-х у Саўт-Рывэры Вячаслаў Селях-Качанскі заснаваў **тэатральную студыю**, якая аб'яднала маладых людзей, што жадалі вучыцца асновам тэатру й выканаўчага май-

¹⁴⁵ Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 205.

¹⁴⁶ Тамсама. С. 206.

стэрства¹⁴⁷. У былога опэрнага сьпевака, тэнара Марыінскага тэатру, а ў 1927–1933 г. дырэктара Беларускага дзяржаўнага тэатру (БДТ-1 — сённяшні Купалаўскі), пастаноўшчыка першай опэры на беларускай мове («Русалка», 1927) быў немалы досьвед. У Нямецчыне ў 1944 г. Вячаслаў Селях-Качанскі арганізаваў тэатральна-мастацкую трупку «Жыве Беларусь!», якая пасьпяхова гастралювала ў беларускіх асяродках. Дзейнасьць трупы аднавілася ўжо ў ЗША. У Саўт-Рывэры тэатральная студыя ставіла спектаклі ды арганізоўвала мастацкія імпрэзы, а яе аснову складалі актыўныя сябры ЗБАДК, БККА, парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай¹⁴⁸.

Так, ужо на пачатку 1950-х г. прыхільнікі БЦР паспрабавалі наладзіць дзейнасьць арганізацыяў розных кірункаў, прызначаных для аб'яднаньня розных сацыяльных групаў. Аналягічныя высілкі прыкладалі й супернікі зь лягеру Рады БНР. Ня ўсе спробы былі аднолькава ўдалыя, а структуры жыццяздольныя, аднак усе працавалі на больш шчыльнае гуртаваньне грамады вакол нацыянальнай ідэі. Разам з тым, каб зрабіць дзейнасьць розных арганізацыяў эфэктыўнай, неабходна было стварыць адзіны каардынацыйны цэнтар — арганізацыю, што магла б выступаць ад імя ўсяе беларускае дыспары адразу.

¹⁴⁷ Тамсама. С. 207.

¹⁴⁸ Па сьмерці Вячаслава Селях-Качанскага ў 1976 г. фактычнае кіраваньне пераняла былая акторка Купалаўскага тэатру Ірэна Цупрык — маці сённяшняга кіраўніка Беларускага кангрэсавага камітэту.

IV. СТВАРЭНЬНЕ БЕЛАРУСКАГА КАНГРЭСАВАГА КАМІТЭТУ АМЭРЫКІ

Падрыхтоўка да скліканьня агульнабеларускага Кангрэсу

ЗБАДК праз сваю сацыяльна-дабрачынную скіраванасьць ня мог каардынаваць дзейнасьці ўсіх суполак сваіх прыхільнікаў. Таму паўстала ідэя стварэньня новай арганізацыі, якая пераняла б на сябе агульныя функцыі «рэпрэзэнтацыі беларускага грамадства перад амэрыканскім грамадствам».

Ініцыятарам заснаваньня такой арганізацыі быў старшыня ЗБАДК Мікалай Шчорс, якога падтрымалі Лёнгіна Брылеўская й Аляксандар Русак. У жніўні 1950 г. яны выдалі зварот «Да Беларускае Арганізаванае Грамадзкасьці ў ЗША», дзе акрэсьлілі цяжкасьці, зь якімі сутыкнуліся новыя эмігранты, ды асноўныя праблемы існаваньня дыяспары. Аўтары звароту заўважалі, што дасягненьняў было куды меней, чым паразаў. Галоўная прычына слабасьці беларускага руху на эміграцыі, у параўнаньні з польскім ці ўкраінскім, хавалася ў саміх беларусах: непатрэбнай канкурэнцыі між рознымі грамадзкімі аб'яднаньнямі, а таксама адсутнасьці агульнай «беларуска-амэрыканскай рэпрэзэнтацыі». Згаданыя акалічнасьці, на думку аўтараў звароту, паралюшавалі нацыянальна-грамадскую працу ў ЗША¹⁴⁹. Выйсьце бачылася ў скліканьні «панамэрыканскай канфэрэнцыі беларускіх арганізацыяў для стварэньня беларускае цэнтральнае нацыянальна-грамадзкае ўстановы».

Мы, ніжэй падпісаныя, прадстаўнікі розных беларускіх арганізацыяў, выступаем з ініцыятывай ды заклікам скліканьня агульна-амэрыканскае канфэрэнцыі беларускіх арганізацыяў з мэтай даклад-

¹⁴⁹ Да Беларускае Арганізаванае Грамадзкасьці ў ЗША // Беларуская трыбуна (Нью-Ёрк). № 1. 27 жніўня 1950.

нага прааналізаваньня сучаснага палажэньня ды пакліканьня ў ЗША беларускае цэнтральнае нацыянальна-грамадзкае ўстанова, якая б:

1. плянавала,
2. каардынавала нацыянальна-грамадскую працу,
3. рэпрэзэнтавала нас навонкі, як перад афіцыйнымі дзейнікамі, так і перад іншымі нацыянальнасьцямі.

Браты Беларусы! Камуністычна-бальшавіцкая мафія знаходзіцца ў поўным наступе да апанаваньня сьвету. Гэты апошні стаіць напярэдадні вельмі важных і важкіх падзеяў. Падзеі гэтыя ня могуць прайсьці звонку, або побач нас. Яны павінны застаць нас у Вольнай і Дэмакратычнай Амэрыцы, гэтай найбольшай спарборніцы за правы адзінкі і народаў, зарганізаванымі, ацэмантаванымі ў адзін моцны беларускі маналіт.

Хопіць партыкулярызму і партызаншчыны ў нашых шэрагах на амэрыканскай зямлі.

Хай жыве супольны, адзіны і моцны беларускі фронт у Злучаных Штатах Амэрыкі.

Інжынэр А. Русак, старшыня Беларускага Цэнтральнага Прадстаўніцтва,

Др. М. Шчорс, старшыня Галоўнай Управы ЗБАДК

Л. Брылеўская. Старшыня Згуртаваньня Беларускіх Жанчын¹⁵⁰.

Сьледам за зваротам быў прыняты яшчэ адзін дакумэнт — «Арганізацыйныя асновы Першага Беларуска-Амэрыканскага кангрэсу ў Амэрыцы», які рэглямэнтаваў прынцыпы адбору дэлегатаў. Удзельнікамі Кангрэсу маглі быць усе беларусы, што пражывалі ў гэтай краіне: як народжаньня ў ЗША, так і тыя, хто прыбыў у краіну некалькі гадоў таму ці зусім нядаўна. Дэлегат выступаў або ад арганізацыі, або ад пэўнага асяродку (паселішча, гораду, штату) — абсалютная бальшыня новых эмігрантаў у гэты час, у 1950 г., працавала па кантракце, таму пераяжджала зь месца на месца, з гораду ў горад, са штату ў штат. Дэлегат выступаў ад імя 15 сяброў пэўнай арганізацыі ці асяродку. Калі зь нейкіх прычынаў (вялікая адлегласьць ці хвароба) абраны дэлегат ня мог прыбыць на Кангрэс, то арганізацыя ці асяродак мелі магчымасьць дэлегаваць свой голас даверанай асобе зь іншай мясцовасьці. Такія паўнамоцтвы неабходна было заверыць натарыяльна¹⁵¹.

¹⁵⁰ Да Беларускае Арганізаванае Грамадзкасьці ў ЗША...

¹⁵¹ Arhanizacyjnaja asnovy Pieršaha Bielaruska-Amerykanskaha Kangresu u Amerycy. З архіву Івана Касяка.

Запрашэньні на Кангрэс атрымалі ўсе аддзелы Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамагавага камітэту. Чакалі прадстаўнікоў Арганізацыі беларускіх вайскоўцаў, Аб'яднаньня беларускіх жанчын, Аб'яднаньня беларускіх студэнтаў (БЦРаўскае), Аб'яднаньня прываслаўных беларусаў, Аб'яднаньня беларуска-амэрыканскай моладзі, Цэнтральнага прадстаўніцтва беларускай эміграцыі ў ЗША, Царкоўнай рады парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, Беларуска-амэрыканскай Рады ў Чыкага (Ігнат Лабач), Праваслаўнага Жыровіцкага брацтва ў Нью-Брансўіку, якое ўзначальваў Аляксандар Асіпчык. Згуртаваньне пісьменьнікаў і паэтаў у ЗША рэпрэзэнтаваў Юры Стукаліч (Віцьбіч). Быў запрошаны прадстаўнік ад Беларускае ініцыятыўнае групы з Кліўлэнду (штат Агаё, кіраўнік групы — Юры Харытановіч), якая яшчэ не аформілася ў трывалую арганізацыю¹⁵².

Геаграфія індывідуальных запрашэньняў была шырокая. Іх атрымалі беларусы Нью-Ёрку, Флэшынгу¹⁵³ (Віктар Чабатарэвіч), Брукліну (Ян Асіповіч), Стэтэн-Айлэнду (праф. Мікалай Сьцяпанаў), Гарфілду¹⁵⁴ (Эмануіл Ясюк), Ўолінгтану¹⁵⁵ (Аляксей Шудзейка), Сэйрэвілу¹⁵⁶ (Міхась Кавыль), Чыкага (Міхаіл Шасткоўскі), Рокфарду (Ілінойс, Ракуць), Спрынгфілду (Ілінойс, Аўген Русецкі), Сан-Францыска (Алена Кіркевіч), Дэйтану (Агаё, Антон Вайтовіч), Пуэбла (Каларада, Хведар Шыбут), Фэніксвілу (Пэнсільванія, а. Эмільян Кайко), Кору (Пэнсільванія, Канстанцін Маталіцкі), Пэрт-Амбою (Нью-Джэрзі, Міхаіл Сокал), Мэдфарду (Арэгон, Міхаіл Запольскі), Ньюарку (Нью-Джэрзі, Іван Аўдзей), Дэтройту (Ян Скуратовіч і Пётра Палягошка), Алімфо (Пэнсільванія, Юліян Рымко)¹⁵⁷.

¹⁵² *Vyslanyja zaprosiny na Pieršy Bielaruska-Amerykanski Kangres. Bielaruskija arhanizacyi u USA.* З архіву Івана Касяка.

¹⁵³ Флэшынг — раён Вялікага Нью-Ёрку на востраве Лонг-Айлэнд.

¹⁵⁴ Гарфілд — горад у паўночна-ўсходняй частцы штату Нью-Джэрзі, за 15 міляў на паўночны захад ад Нью-Ёрку. У 2006 г. у Гарфілдзе пражывалі 29 786 чалавек.

¹⁵⁵ Ўолінгтан — горад у паўночна-ўсходняй частцы штату Нью-Джэрзі. У 2006 г. тут пражывалі каля 11 тыс. чалавек. Наагул у 1950-х гг. у гэтай частцы Нью-Джэрзі пасялілася вялікая колькасьць беларускіх эмігрантаў: гарады Гарфілд, Ўолінгтан, Ірвінгтан

¹⁵⁶ Сэйрэвіл — горад, што з паўночнага ўсходу прымыкае да Саўт-Рывэру.

¹⁵⁷ *Vyslanyja zaprosiny na Pieršy Bielaruska-Amerykanski Kangres...*

Былі таксама дасланыя запрашэньні палітычным апанэнтам: БАЗА (а таксама пэрсанальнае яго кіраўніку Міколу Гарошку), Крывіцкаму навуковаму таварыству імя Пранціша Скарыны (старшыня — Янка Станкевіч), асобным суполкам БАЗА ў Кліўлэндзе (Міхась Белямук), Саўт-Рывэры (Філарэт Родзька), Арганізацыі беларускіх студэнтаў (Міхась Тулейка), рэдакцыі газэты «Беларус»¹⁵⁸.

Аднак усе «крывіцкія» арганізацыі адмовіліся ад удзелу ў Кангрэсе. Дый калі б яны прынялі запросіны, наўрад удалося б зь імі дамовіцца. У пачатку 1950-х кожная з супрацьдзейных групаў эміграцыі лічыла, што толькі яна мае права рэпрэзэнтаваць беларусаў за мяжой.

Арганізатары Кангрэсу запрасілі й прадстаўнікоў іншых нацыянальнасьцяў, журналістаў этнічных газэтаў, а таксама аўтарытэтных грамадзкіх дзеячаў: Язэпа Варонку — першага прэм'ера ўраду БНР у 1918 г., Юр'я Сабалеўскага, Івана Ермачэнку, Вітаўта Тумаша, а таксама доктара Аляксандра Багдановіча, баптысцкага прапаведніка Данілу Яська, пісьменьнікаў Уладзімера Клішэвіча (Каліфорнія) ды Масея Сяднёва (Саўт-Рывэр), гісторыка, выкладчыка Гарвардзкага ўнівэрсытэту Мікалая Вакара.

Былі дасланыя запрашэньні і ў Канаду: у Вініпэг — Беларускай нацыянальнай радзе, а таксама Згуртаваньню беларусаў Канады й рэдакцыі «Беларускага эмігранта»¹⁵⁹. Меркавалася, што калі ў Кангрэсе возьмуць удзел прадстаўнікі Канады, арганізацыя зможа называць сябе паўночнаамэрыканскай. Рыхтавалі нават адпаведныя праекты рэзалюцыяў. Але прадстаўнікі Канады на Кангрэс не зьявіліся: ЗБК і «Беларускі эмігрант» з-за палітычнага антаганізму, дэлегаты зь Вініпэгу — з прычыны аддаленасьці.

Такім чынам, задуманы як агульнабеларускі эміграцыйны форум, Кангрэс ад самага пачатку рызыкаваў ператварыцца ў чарговую арганізацыю адной з групавак і рэпрэзэнтаваць толькі прыхільнікаў БЦР.

¹⁵⁸ Vyslanyja zaprosiny na Pieršy Bielaruska-Amerykanski Kangres...

¹⁵⁹ Тамсама.

I Кангрэс беларусаў Амэрыкі

I Кангрэс беларусаў Амэрыкі прайшоў 11 лютага 1951 г. у Сайт-Рывэры, у Залі Шакаў. Пракалолу мерапрыемства, як і бальшыні дакумэнтаў Кангрэсу, не захавалася, таму дакладная колькасць прысутных невядомая. Але ўдзельнікі Кангрэсу згадвалі пра 30–40 чалавек, сабраных у залі. У I Кангрэсе бралі ўдзел прадстаўнікі ад ЗБАДК, Беларуска-амэрыканскай нацыянальнай рады (Чыкага), Аб’яднаньня беларуска-амэрыканскай моладзі, Аб’яднаньня беларускіх жанчын, Аб’яднаньня праваслаўных беларусаў, Цэнтральнага прадстаўніцтва беларускай эміграцыі¹⁶⁰.

Прыхільнікі Рады БНР на Кангрэс не прыехалі, таму форум стаў зьездам аднадумцаў: людзей, якія аднолькава бачылі мэты й задачы арганізацыі. Старшынём Кангрэсу быў абраны настаяцель парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай а. Мікалай Лапіцкі, які быў маральным аўтарытэтам для новых беларускіх эмігрантаў. Віцэ-старшынём стаў Язэп Ляшчынскі (Міхась Кавыль)¹⁶¹ — на той час галоўны рэдактар «Беларускай трыбуны», друкаванага органу ЗБАДК. Сакратаром Кангрэсу была абраная Лёнгіна Брылеўская, а ў склад прэзыдыюму ўвайшлі Леў Высоцкі, Ігар Шчорс, Алег Махнюк і Лявон Шурак.

Найбольш прадстаўнічым зьездам беларусаў Амэрыкі — у гэтым выпадку прыхільнікаў БЦР — быў абвешчаны **Кангрэс беларусаў Амэрыкі**. Меркавалася, што яны будуць склікацца раз на тры гады. У форс-мажорных варунках павінен быў склікацца Надзвычайны кангрэс. Але гэтае права ні разу больш чым за пяцьдзясят гадоў не выкарыстоўвалася.

Выканаўчым органам кангрэсаў беларусаў Амэрыкі абвешчаўся **Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі (БККА)**, які мусіў весьці ўсю грамадскую працу ў пэрыяд між форумамі.

¹⁶⁰ Першы беларускі кангрэс у ЗША // Беларускае трыбуна (Нью-Ёрк). Нядзеля, 25 лютага 1951.

¹⁶¹ У паваенных лягерах Нямецчыны Міхась Кавыль для большай пэўнасьці (каб ня быць дэпартаваным у СССР) зьмяніў сваё прозьвішча *Лешчанка* на *Ляшчынскі* і некалькі гадоў карыстаўся гэтым прозьвішчам, у тым ліку і пасля прыезду ў ЗША (напрыклад, у паперах БККА і газэтах ён пазначаны як Язэп Ляшчынскі). Потым ён зьвярнуўся да свайго сапраўднага — Лешчанка, хоць у беларускім асяродзьдзі наагул больш карыстаўся літаратурным псеўданімам — Кавыль.

Сярод задачаў БККА былі: каардынаваць працу розных беларускіх арганізацыяў у ЗША, выступаць ад іх імя перад амэрыканскімі палітычнымі й грамадзкімі, а таксама міжнароднымі арганізацыямі¹⁶². Выбары сяброў БККА мелі праходзіць шляхам тайнага галасавання на саборнай аснове ці агульным сьпісам. Падчас Кангрэсу ўправа (уряд) БККА здавала справаздачу яго ўдзельнікам, якія ацэньвалі зробленую працу, абіралі новы склад Кангрэсавага камітэту й рэвізійную камісію, вызначалі плян дзейнасьці на наступныя тры гады¹⁶³.

Першым старшынём БККА стаў Мікалай Шчорс — на той час кіраўнік арганізацыі, што стала фундамэнтам БККА — **Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту**. Акрамя яго ў склад БККА абралі: першым віцэ-старшынём — Ігната Лабача (БАНР, Чыкага), другім віцэ-старшынём — Барыса Кіта (ЗБАДК, Каліфорнія), выканаўчым сакратаром (скарбнікам) — Івана Хіхлушу, сакратаром — Міхася Сеньку. Урад БККА: Сьвятаслаў Коўш (віцэ-старшыня Галоўнай управы ЗБАДК), які павінен быў курыраваць пытаньні культуры, асьветы й рэлігіі; Аляксандра Сабалеўская (АБЖ); Аляксандар Русак (старшыня Беларускага цэнтральнага прадстаўніцтва) — рэфэрэнт міжнародных зносінаў; Мікалай Філіповіч — скарбнік і рэфэрэнт сацыяльнай апекі; Сымон Жамойда — прэс-сакратар¹⁶⁴.

Галоўнай мэтай Кангрэсу беларусаў Амэрыкі абвешчалася «абарона інтарэсаў Амэрыкі і Беларусі». Арганізацыя павінна была дзейнічаць ва ўсіх ЗША «шляхам супрацоўніцтва з урадам ЗША ды іншымі ўрадавымі дзейнікамі, з прадстаўніцтвам беларускага народу й праводзіць адпаведную дзейнасьць сярод амэрыканцаў беларускага паходжаньня»¹⁶⁵.

Сярод іншых дакумэнтаў, прынятых I Кангрэсам беларусаў Амэрыкі, быў адзін цікавы дакумэнт, што выдатна характарызуе настроі ў асяродзьдзі тагачаснай беларускай эміграцыі ў

¹⁶² Першы Панамэрыканскі Беларускі Кангрэс у ЗША // Беларуская трыбуна (Нью-Ёрк). № 2 (5). 25 сакавіка 1951. С. 3–4.

¹⁶³ Statut Bielaruskaha (Demakratychnaha) Kangresavaha Kamitetu Ameryki [Prajekt]. 1951. З архіву Івана Касяка.

¹⁶⁴ Першы Панамэрыканскі Беларускі Кангрэс у ЗША...

¹⁶⁵ Фінансавое забеспячэньне мусіла ісьці празь беларускія арганізацыі шляхам адлічэньняў, прадугледжваліся таксама і ахвяраваньні паасобных дзеячаў. Гл.: Статут Беларускага Кангрэсавага камітэту. З архіву Івана Касяка.

сьвеце. Маецца на ўвазе тэлеграма да кіраўніка *NATO* — і на той час віцэ-прэзыдэнта ЗША — Дўайта Эйзэнгаўэра:

Першы Беларуска-Амэрыканскі Кангрэс у ЗША, які адбыўся ў Саўт-Рывэры, N. J., дня 11 лютага 1951 г. вітае Вас на новым адказным становішчы і жадае як найлепшых посьпехаў у Вашай дзейнасьці.

Мы, беларусы ў Амэрыцы, дэкларуем поўную салідарнасьць з Вамі і поўную падтрымку ў змаганьні вольнага сьвету з камуністычным імперыялізмам.

Беларускі народ — першая ахвяра савецкага імперыялізму, больш 30 гадоў знаходзіцца ў няроўнай барацьбе з расейска-большавіцкім агрэсарам і побач іншых народаў зьяўляецца натуральным саюзьнікам дэмакратыяў¹⁶⁶.

Зьяўленьне гэтай тэлеграмы было выклікана тагачаснымі падзеямі на Далёкім Усходзе, а менавіта вайной у Карэі (1950–1953).

У першай палове 1950-х прадстаўнікі паваеннай хвалі эміграцыі разглядалі сваё знаходжаньне на чужыне як часовае. Быў нават такі тэрмін: «сядзеньне на валізах». Шмат хто спадзяваўся, што ў хуткай будучыні краіны дэмакратычнага блёку пачнуць вайну супраць СССР, вынікам якой для ўцекачоў П Сусьветнай стане магчымасьць вяртаньня на радзіму. Падчас прэзыдэнцтва Гары Трумэна (1945–1952) была выпрацаваная дактрына актыўнага супраціву камунізму, якая й жывіла надзеі беларусаў. З асаблівым энтузіязмам успрынялі вайну ў Карэі, калі на абарону Паўднёвай Карэі ад экспансіі Кітаю, КНДР і СССР стаў увесь дэмакратычны блёк. Беларускае эмігранты — ня толькі ў ЗША, але ў Аўстраліі, Канадзе, Аргентыне, Англіі — чакалі, што гэтая вайна справакуе ваенны канфлікт з СССР, і той пацерпіць паразу. Таму шмат якія беларусы й «сядзелі на валізах»: не прымалі грамадзянства новай краіны, ня бралі доўгатэрміновых крэдытаў і г. д.

У рэчышчы гэтых надзеяў падтрымка курсу Захаду ў барацьбе з камунізмам выглядае лягічнай. Аднак гэта быў ня першы падобны дакумэнт для беларускай эміграцыі. Яшчэ 7 ліпеня 1950 г. зьявілася адозва прэзыдэнта БЦР Радаслава Астроўскага «Да Ёсяе Беларускае Эміграцыі» з заклікам да беларусаў запісвацца добраахвотнікамі на вайну¹⁶⁷. Гэтай вай-

¹⁶⁶ Беларускае трыбуна (Нью-Ёрк). № 1 (4). Нядзеля, 25 лютага 1951.

¹⁶⁷ Астроўскі Р. Да Ёсяе Беларускае Эміграцыі... Поўны тэкст звароту зьмешчаны ў Дадатку да кнігі.

ной, на думку Астроўскага, павінен быў пачацца крыжовы паход за вызваленне сьвету ад камуністычнай чумы. Аднак зварот не тлумачыў мэханізму вярбоўкі беларускіх добраахвотнікаў, дый уласна вярбоўка «ў розных прадстаўніцтвах і дэлегатурах БЦР» была праблематычнай. Таму адозву Радаслава Астроўскага варта разглядаць хутчэй як заклік быць нападготове палітычнай сытуацыі і пры спрыяльных варунках рыхтавацца да вяртаньня ў Беларусь. У падобным рэчышчы дзейнічала тады й Рада БНР, заснаваўшы ў 1950 г. Беларускі антыбальшавіцкі фронт, што таксама быў водгукам на пачатак Карэйскай вайны. Таму цалкам зразумела, што Кангрэс беларусаў Амэрыкі, што абвясціў сябе рэпрэзэнтантам беларускай эміграцыі, мусіў таксама выказацца ў падтрымку антыкамуністычнага змаганьня. Прычым першапачатковы тэкст тэлеграмы быў нашмат больш жорсткі, але цягам абмеркаваньня фармулёўкі значна зьмягчылі¹⁶⁸.

Таксама была высланая вітальная тэлеграма прэзыдэнту Гары Трумэну, у якой выказвалася поўная падтрымка захадам амэрыканскага ўраду ў справе вайны ў Карэі.

Беларуска-амэрыканскі кангрэс ад імя амэрыканцаў беларускага паходжаньня й новае беларускае іміграцыі ў ЗША з задавальненьнем вітае апошнія мерапрыемствы ачольванага Вамі ўраду ЗША, накіраваныя супроць расейска-камуністычнае агрэсіі, выражае словы ўдзячнасьці за праводжаньне іх у жыцьцё ды выказвае сваю поўную гатоўнасьць да іх рэалізацыі ўключна аж да збройнага змаганьня за рэпрэзэнтаваньня Вамі і Амэрыканскім Народам ідэалы: Волі і Свабоды!¹⁶⁹

Гэта былі першыя дакумэнты ў падтрымку антыкамуністычнай палітыкі ЗША, якую надалей стала выказваў БККА. І яшчэ адна акалічнасьць: ад самага пачатку знаходжаньня ў ЗША новая беларуская эміграцыя імкнулася называць сябе

¹⁶⁸ «Мы, беларусы ў Амэрыцы, дэкларуем поўную салідарнасьць з Вамі і дапамогу ў справе разгрому савецкай тыранскай турмы народаў і вызваленьня паняволеных бальшавізмам народаў. Беларускі народ на бацькаўшчыне збройна змагаецца з крывавай савецкай акупацыяй і зьяўляецца Вашым натуральным саюзнікам у супольнай барацьбе з супольным ворагам — бальшавіцкім агрэсарам» (цыт. паводле дакумэнту з архіву Івана Касяка).

¹⁶⁹ Прэзыдэнту Гары Трумэну // Беларуская трыбуна (Нью-Ёрк). № 1 (4). Нядзеля, 25 лютага 1951.

амэрыканцамі беларускага паходжаньня, г. зн. яны прымалі лад і дапамогу гэтай краіны, чаго не было ў Вялікабрытаніі, Канадзе й Бэльгіі.

Асобны пункт статутузначаў, што Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі зьяўляецца часовай установай, пакуль усе беларускія арганізацыі на амэрыканскім кантынэнце не аб'яднуюцца пад парасонам Кангрэсу беларусаў Амэрыкі. Але рэальная гісторыя БККА аказалася іншай, як меркавалася пры яго стварэньні. Паўплывалі на яе розныя абставіны.

V. БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ КАМІТЭТ АМЭРЫКІ Ў 1951–1957 ГГ.

Умовы дзейнасьці БККА: амэрыканская палітыка і эміграцыйная супольнасьць

Для разуменьня ініцыятываў і ўмоваў дзейнасьці БККА варта найперш акрэсьліць асаблівасьці тагачаснага грамадзкага жыцьця ў ЗША і сьвеце.

У першыя паваенныя гады, калі мінула захапленне ад супольнай перамогі над нацызмам, паміж ранейшымі саюзьнікамі пачалося новае процістаянне: халодная вайна¹⁷⁰. ЗША, як і іншыя краіны заходняга блёку, сталі разглядаць СССР у якасьці верагоднага праціўніка ў барацьбе за ўплыў у сьвеце. Аднак у новай сытуацыі прыярытэтным бачылася ня столькі ваеннае вырашэньне супрацьстаяння, колькі мірнае. На дапамогу былі пакліканыя мэтады палітычнай прапаганды ды — як важны сродак у супрацьдзеянні СССР — некалькі сотняў тысячаў выхадцаў з СССР/Расеі, што засталіся жыць у эміграцыі, пераважна ў Паўночнай Амэрыцы. У жніўні 1948 г. была зацьверджаная сакрэтная дырэктыва Рады нацыянальнай бясьпекі 20/1 «Мэты ЗША ў дачыненні Расеі». Яе галоўная выснова сьцьвярджала магчымасьць дасягненьня мэтаў вайны ў мірны час без прымяненьня сродкаў узброенага гвалту¹⁷¹. Найлепшым варыянтам лічылася палітычнае ўрэгуляваньне крызісу, а ў пэрспэктыве замена ўраду ў СССР на дэмакратычны. Абаперціся ў гэтай справе было вырашана на розныя

¹⁷⁰ Традыцыйна пачаткам халоднай вайны лічыцца знакамітая прамова Ёінстана Чэрчыля, сказаная ім 5 сакавіка 1946 г. у Фултанскім каледжы ў ЗША.

¹⁷¹ Карпов С. В. Российская эмиграция в информационной войне против Советского Союза. <http://nature.web.ru/db/msg.html?mid=1187221>.

эмігранцкія суполкі. Першая спроба стварэння такой базы з апорай на прадстаўнікоў даваеннай эміграцыі мела месца яшчэ ў другой палове 1940-х гг., але праект пацярпеў паразу¹⁷².

18 студзеня 1951 г. Дзярждэпартамент ініцыяваў стварэнне Амэрыканскага камітэту вызвалення народаў Расеі. Ён быў заснаваны як прыватная арганізацыя ў штаце Дэлаўэр, каб дэ-юрэ адмежавацца ад афіцыйнай палітыкі Вашынгтону й падаваць дзейнасьць Камітэту як прыватную ініцыятыву выхадцаў з СССР¹⁷³. Галоўнай задачай новай арганізацыі (першы кіраўнік — Юджын Лаёنز) было стварэнне адзінага каардынацыйнага цэнтру змаганьня народаў Расеі супраць бальшавізму¹⁷⁴.

Амэрыканскі камітэт завязаў шчыльныя кантакты з эмігранцкімі арганізацыямі ў ЗША й Заходняй Эўропе. Гэтым разам стаўка рабілася на паваенную эміграцыю — былых Ды-Пі, уцекачоў ад савецкай улады, жаўнераў вайсковых фармаваньняў, перадусім уласаўцаў, красноўцаў і г. д. — усіх тых, хто надта адмоўна ставіўся да савецкай улады. Разам з этнічнымі рускімі ўдзельнічаць у паступовым разбурэньні СССР павінны былі іншыя народы былой Расейскай імперыі. Каб захавоць да супрацоўніцтва, дэкларавалася стварэнне магутнай радыёстанцыі для трансляцыі на СССР, а таксама шырокая фінансавая падтрымка розных выдавецкіх ды іншых эмігранцкіх праектаў¹⁷⁵. 17–20 жніўня 1951 г. на зьездзе ў Штутгарце пры палітычным і матэрыяльным спрыяньні Амэрыканскага камітэту вызвалення народаў Расеі быў створаны **Саюз вызвалення народаў Расеі (СВНР)** са штаб-кватэрай у Мюнхэне. У гэтую арганізацыю ўвайшлі Ліга барацьбы за свабоду народаў СССР, Нацыянальна-працоўны саюз, Расейскі народны рух, Саюз барацьбы за свабоду Расеі, Саюз барацьбы за вызваленне народаў Расеі¹⁷⁶.

Дактрына Саюзу вызвалення народаў Расеі палягала ў барацьбе з камуністычнаю дыктатураю да яе поўнай ліквідацыі,

¹⁷² Карпов С. В. Российская эмиграция в информационной войне против Советского Союза...

¹⁷³ Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 120.

¹⁷⁴ Тамсама.

¹⁷⁵ Карпов С. В. Российская эмиграция в информационной войне против Советского Союза...

¹⁷⁶ Панямонскі М. [Мікалай Шчорс]. Аб'яднаньне расейскай эміграцыі, а паняволеныя Масквою народы? // Беларуская трыбуна (Нью-Ёрк). № 5 (8). Нядзеля, 30 верасня 1951.

прызнанні раўнапраўя ўсіх народаў, вызнанні іх права на вызначэньне ўласнага лёсу на падставе ўсенароднага галасавання, пераглядзе тэрытарыяльных захопаў, ажыццёўленых камуністамі; аднаўленьні дзяржаўнага сувэрэнітэту краінаў, гвалтам далучаных да СССР¹⁷⁷. Савет СВНР павінен быў складацца з шасцідзсяці сяброў: дваццаць расейцаў, дваццаць прадстаўнікоў нацыянальнасцяў Расейскай імперыі (СССР): беларусы, украінцы, грузіны й г. д. — і дваццаць вядомых палітычных і культурных дзеячаў, незалежна ад нацыянальнасцяў (мелі вылучацца першымі сарака сябрамі паводле ўзаемнага пагаднення)¹⁷⁸. Саюз распачаў актыўныя перамовы зь іншымі этнічнымі арганізацыямі, у тым ліку й беларусамі. 17 верасня 1951 г. адзін з кіраўнікоў СВНР, старшыня Часовага ўраду Расейскай рэспублікі ў 1917 г. Аляксандар Керанскі, звярнуўся да прэзідэнта Рады БНР Міколы Абрамчыка. У выніку 7 лістапада 1951 г. у Вісбадэне было падпісанае пагадненне аб супрацоўніцтве. Свае подпісы пад дакумэнтам паставілі прадстаўнікі 12 эмігранцкіх арганізацыяў — пяці расейскіх: Народна-працоўнага саюзу (НТС), Саюзу барацьбы за вызваленне Расеі, Саюзу барацьбы за вызваленне народаў Расеі, Расейскага народнага руху, Лігі барацьбы за народную свабоду, а таксама: Азэрбайджанскі народны савет, Грузінскі нацыянальны савет, Туркестанскі нацыянальны камітэт, Саюз за свабоду Армэніі, Паўночнакаўкаскі антыбальшавіцкі нацыянальны рух і Рада БНР¹⁷⁹. Ад імя апошняй падпісаўся *М. Брагуля* — такі псеўданім выкарыстаў намесьнік старшыні Рады БНР Барыс Рагуля, правая рука Міколы Абрамчыка.

Вісбадэнскае пагадненне замацоўвала г. зв. прынцып «непрадрашэнства»: спачатку перамога над бальшавізмам, а пасля шляхам скліканьня Устаноўчага сходу — вырашэньне нацыянальных пытанняў. Беларуска грамадзкія дзеячы на эміграцыі справядліва непакоіліся, што ў выніку нацыянальнае пытаньне павісьне ў паветры, і беларусы, нават па тэарэтычным вызваленні ад бальшавізму, застануцца ў складзе Расеі. Улічваючы даволі далёкія перспэктывы магчымай пе-

¹⁷⁷ Юрэвіч Л. Архіў Рады БНР // Запісы. № 31. 2008.

¹⁷⁸ Тамсама.

¹⁷⁹ Карпов С. В. Российская эмиграция в информационной войне против Советского Союза...

рамогі над СССР, значная частка беларускіх дзеячаў палічылі прынцып непрадрашэнства за фактычную адмову ад прыярытэту нацыянальнага, ад няхай і пакуль сымбалічнага прызнання незалежнасці Беларусі. Таму Мікола Абрамчык і Барыс Рагуля сутыкнуліся з жорсткай крытыкай ня толькі з боку палітычных апанэнтаў зь Беларускай Цэнтральнай Рады, але і ўнутры Рады БНР. Падпісаньне Вісбадэнскага пагаднення выклікала крызіс у Радзе БНР, што спрычыніўся да выхаду зь яе групы дзеячаў¹⁸⁰. Ярлык «непрадрашэнства» стаў успрымацца як сынонім здрады нацыянальным інтарэсам дзеля асягнення пэўнай фінансавай выгады, паколькі дзейнасьць створаных на яго падставе структур шчодро фінансавалася амэрыканскім урадам¹⁸¹.

Тым ня менш Рада БНР — а менавіта Мікола Абрамчык і Барыс Рагуля — працягвала кантактаваць з Саюзам вызвалення народаў Расеі. Хоць і не заўсёды адкрыта, а праз наваствораную арганізацыю, як, напрыклад, Беларускі антыбальшавіцкі фронт (старшыня — Янка Жытка). Зь іншага боку, 14 сакавіка 1953 г. на паседжаньні ў Парыжы «нерасейскія народы» дадаткова заснавалі Міжнацыянальны антыбальшавіцкі каардынацыйны блёк (Парыскі блёк), куды ўвайшлі прадстаўнікі Армэніі, Азэрбайджану, Беларусі, казакоў, Грузіі, Крыму (туркі), Паўночнага Каўказу, Туркестану, Украіны. Гэты блёк цесна супрацоўнічаў з Каардынацыйным цэнтрам антыбальшавіцкай барацьбы (КЦАБ) — так стаў называцца Саюз вызвалення народаў Расеі пасля пратэсту «нерасейскіх народаў» — выступілі й іншыя нацыянальныя арганізацыі: украінскія, прыбалтыйскія, некаторыя загаўкаскія ды мусульманскія. 14 кастрычніка 1951 г. у Нью-Ёрку была створаная арганізацыя паняволеных народаў Расеі «Клюб Прамэтэй», у якую ўвайшлі й беларусы. У 1953 г. яе ўзначаліў Мікалай Шчорс,

¹⁸⁰ VII сэсія Рады БНР (7–8 лістапада 1953 г., 4 красавіка 1954 г.) ухваліла супрацоўніцтва з Амэрыканскім камітэтам, прычым насуперак рэкамэндацыям, агучаным падчас VI сэсіі. Дэклярацыя VII сэсіі выклікала шмат пярэчанняў і пратэстаў, што прывяло да сыходу шэрагу дзеячаў з Рады БНР. Цягам найбліжэйшых месяцаў Раду БНР пакінулі Аўген Каханоўскі, Лявон Савёнак, Міхась Рагуля, Леанід Галяк, Янка Станкевіч ды інш.

¹⁸¹ Прадстаўнікі народаў падпісалі дакумэнт, у якім абавязаліся не рабіць ніякіх крокаў да часу поўнага вызвалення народаў СССР ад бальшавізму.

а ад беларусаў таксама ўваходзіў Віктар Чабатарэвіч. Але ў параўнаньні з КЦАБ сур'ёзнай ролі на эміграцыі ні Парыскі блёк, ні тым больш «Праметэй» не адыгрывалі.

Што да Каардынацыйнага цэнтру антыбальшавіцкай барацьбы, то ён канчаткова аформіўся ў кастрычніку 1952 г. (кіраўнік Сяргей Мельгуноў) зь сядзібай у Мюнхэне. У 1953 г. быў запачаткаваны галоўны праект Амэрыканскага камітэту й КЦАБ — радыё «Вызваленьне» (цяпер — радыё «Свабода»). У структуры радыё была створаная й Беларускае рэдакцыя (першы кіраўнік — Вінцэнт Жук-Грышкевіч). Трыма гадамі раней, у 1950 г., у Мюнхэне быў заснаваны Інстытут вывучэньня СССР, які ад 1951 г. стаў атрымліваць сталыя датацыі Амэрыканскага камітэту. Галоўнай мэтай Інстытуту было навуковае дасьледаваньне жыцьця ў СССР (з гістарычнага, геаграфічнага, рэлігійнага, культурнага, статыстычнага гледзішча), што цалкам адпавядала новай канцэпцыі супрацьстаяньня. Былі сярод супрацоўнікаў Інстытуту й беларусы (Антон Адамовіч, Сымон Кандыбовіч, Станіслаў Станкевіч, Павал Урбан, Надзея Тэадаровіч (Абрамава), Алесь Марговіч ды інш.), выдаваліся беларуска- і ангельскамоўныя «Беларускія зборнікі»¹⁸².

У згаданых умовах зацікаўленасьці ў актыўнасьці эмігранцкіх арганізацыяў антысавецкай скіраванасьці й нават сур'ёзнага спрыяньня іх дзейнасьці з боку амэрыканскіх уладаў пачынаў сваю працу Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі, што меркаваў выступаць ад імя ўсяе беларускай дыяспары ў краіне.

Віктар Чабатарэвіч.
Здымак пачатку 1950-х.

¹⁸² Беларускі зборнік / Рэд. Станіслаў Станкевіч. Мюнхэн: Інстытут Вывучэньня Гісторыі й Культуры СССР. Кн. 1, студзень — сакавік 1955 — кніга 12, 1960; Belorussian Review. 1955–1960 (выйшла 8 кніг, частка матэрыялаў перакладалася зь беларускай мовы). Гл.: Vitaut Kipel, Zora Kipel. Belarusian Publishing in the West... P. 580, 662.

БККА ў 1951–1955 гг.

Для беларусаў у ЗША (як і ў іншых краінах) канец 1940-х — пачатак 1950-х быў пікам грамадзкай актыўнасьці. Гэта быў час вялікіх спадзяваньняў на будучыя перамены. Удзельнікамі грамадзкіх арганізацыяў рухала шчырае жаданьне рабіць нешта карыснае для беларусаў і Беларусі. Акрамя таго, трывалымі былі яшчэ навязаныя ў Нямецчыне кантакты й жаданьне трымацца разам, захаваць сваю адметнасьць у новым шматнацыянальным сьвеце.

Дзейнасьць БККА павінна была ісьці ў пяці кірунках:

- 1) інфармаваньне аб беларускай праблеме амэрыканскіх палітычных, грамадзкіх і культурных колаў;
- 2) рэпрэзэнтацыя амэрыканска-беларускага арганізаванага грамадства перад афіцыйнымі й прыватнымі ўстановамі ды інстытуцыямі;
- 3) актыўны ўдзел у працы антыкамуністычных амэрыканскіх установаў;
- 4) удзел ў амэрыканскім грамадзкім і палітычным жыцьці;
- 5) супрацоўніцтва зь іншанацыянальнымі арганізацыямі¹⁸³.

Такім чынам, найперш актыўнасьць Кангрэсавага камітэту мусіла мець рэпрэзэнтацыйны характар.

Фармуляваньне «беларускага пытаньня» перад амэрыканскім грамадствам

16 верасьня 1951 г. з ініцыятывы ўправы БККА ў Саўт-Рывэры адбылася канфэрэнцыя прадстаўнікоў беларускіх арганізацыяў штатаў Нью-Ёрк і Нью-Джэрзі. У паседжаньні апроч кіраўніцтва БККА ўзялі ўдзел сябры Галоўнае ўправы ЗБАДК, яго аддзелаў, Аб'яднаньня беларускіх жанчын, Беларускага выдавецкага фонду, Галоўнай кватэры Аб'яднаньня беларускіх скаўтаў, Беларускага праваслаўнага царкоўнага камітэту, Галоўнай управы Аб'яднаньня беларускай моладзі, Беларускага спартовага аб'яднаньня «Нёман», Беларускага хору ды прадстаўнікі рэдакцыяў «Царкоўнага сьветачу» й «Беларускай трыбуны». Некаторыя ўдзельнікі нарады выступалі адразу ад некалькіх арганізацыяў, таму канфэрэнцыя не была асабліва шматлюднай.

¹⁸³ Справаздача аб дзейнасьці І Кангрэсу беларусаў Амэрыкі за 1951–1956 гг. З архіву Івана Касяка.

Сярод сфармуляваных задачаў БККА на найбліжэйшы час была спроба стварэння Беларускай рэдакцыі радыёстанцыі «Голас Амэрыкі»¹⁸⁴ для «інфармавання амэрыканскага грамадства пра жыццё ў СССР і жыхароў БССР пра жыццё ў вольным свеце»¹⁸⁵.

Раней увядзеньня беларускіх перадачаў дамагаўся сам Мікалай Шчорс. «З усіх паняволеных маскоўскім імперыялізмам народаў толькі наш беларускі да гэтага часу ня мае магчымасьці пачуць у роднай мове аб тым, чым жыве, што робіць і думае дэмакратычны сьвет вонкі жалезных заслонаў»¹⁸⁶, — пісаў ён у адным зь лістоў у Дзярждэпартамент. Аднак пэрсанальныя звароты плёну не давалі. Каб быць пачутымі, неабходна было прамаўляць ад імя арганізацыі ці шэрагу арганізацыяў. Ад 1951 г. такім калектыўным голасам беларусаў у справе радыёперадачаў і стаў БККА. Ён здолеў падключыць і іншыя арганізацыі. Меркавалася павялічыць колькасць зваротаў як ад цэнтральных структураў, так і аддзелаў, каб праблема стала ярчэйшая. У звароце, разасланым прыязным БККА арганізацыям, падаваліся «рэкамэндацыі», як правільна складаць звароты:

Паводле думкі БКК ёсьць вельмі пажаданым, каб усе існуючыя беларускія арганізацыі, незалежна ад геаграфічнага палажэньня тэрэну дзеяньня, улучыліся ў гэтую важную акцыю: 1) пішучы ад імя арганізацыі ўматываваныя мэмарыялы-дамаганьні аўдыцыяў у

¹⁸⁴ Радыёстанцыя «Голас Амэрыкі» заснаваная кангрэсам ЗША ў 1942 г. напачатку дзеля трансляцыі на нацысцкую Нямецчыну. Першая перадача выйшла ў этэр 24 лютага 1942 г., радыёперадачы вяліся на нямецкай мове. Пасьля 1945 г. праца «Голасу Амэрыкі» была перапрафіляваная на краіны, што трапілі пад камуністычны ўплыў ці акупацыю. Напр. першая перадача Ўкраінскай рэдакцыі выйшла ў сьнежні 1949 г. (першы рэдактар Украінскай службы — Нікіфар Грыгор'еў), па-расейску — у 1957 г. Цяпер, у 2009 г., «Голас Амэрыкі» (www.voanews.org) транслюе на 44 мовах, маючы штодня 1 тыс. гадзінаў этэрнага часу. Мае інтэрнэт-сайты нацыянальных рэдакцыяў, а таксама тэлеканал. Напрыклад, Украінская служба «Голасу Амэрыкі» штотыдзень мае пяць этэрных гадзінаў радыёпраграмаў і тры гадзіны тэлепраграмаў на ўкраінскай мове.

¹⁸⁵ Беларуская трыбуна. № 5 (8). 30 верасьня 1951.

¹⁸⁶ Ліст Мікалая Шчорса ў адзел ЗБАДК у Нью-Ёрку ад 07.10.1951. З архіву БККА, што захоўваецца пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры (штат Нью-Джэрзі, ЗША).

беларускай мове і 2) уплываючы на сваіх сяброў у напрамку складаньня індыўідуальных дамаганьняў ды дапамагаючы апошнім у тэхнічным правядзеньні гэтае справы (мова і г. д.).

Трэба закідаць дэцыдууючыя ўстановы пісьмамі-дамаганьнямі і пісаць ня раз, а сыстэматычна аж да пазытыўнага выніку.

Паводле БККА пісаць трэба міністру Ачэсону [кіраўнік Дзярждэпартаменту. — А. Г.].

*Department of State, Washington DC, USA. Копіі высылаць: Mr Foy Kohler abo Mr A. Puhon IBD, 250 57 st. New York, NY*¹⁸⁷.

Выступае Мікалай Шчорс.

Аналягічныя захады ў стварэньні Беларускай рэдакцыі «Голасу Амэрыкі» рабілі й дзеячы БАЗА, Рада БНР, БІНІМу, Згуртаваньне беларускай моладзі ў Амэрыцы.

Тым ня менш, высылкі так і не далі плёну¹⁸⁸. У амэрыканскай статыстыцы беларусы, у адрозьненьне ад украінцаў, да 1980 г. ня ўлічваліся як асобная нацыянальная катэгорыя, і амэрыканцы ня бачылі неабходнасьці выдаткоўваньня грошай на

беларускія радыёперадачы. Акрамя таго, ад 20 траўня 1954 г. у Мюнхэне пачала трансляцыю Беларускае радыё

¹⁸⁷ Ліст Мікалая Шчорса ў аддзел ЗБАДК у Нью-Ёрку ад 07.10.1951. З архіву БККА.

¹⁸⁸ Вітаўт Кіпель зазначае: «Значна пазьней, у гадох 1975–1985, калі мне давялося шмат актывізавацца па лініі рэспубліканскай ды сустрэкацца часта з афіцыйнымі бюракратамі ў Вашынгтоне, давялося пачуць, што на самым пачатку арганізаваньня «Голасу Амэрыкі» супраць увядзеньня беларускае мовы ў праграмы асабліва войстра паставіліся літоўцы. Сам першы рэдактар літоўскіх перадачаў — ён, дарэчы, размаўляў і па-беларуску, аўтарытэтная, пераконліва заявіў амэрыканцам — беларускамоўных перадач не патрэбна». (Ліст Вітаўта Кіпеля да аўтара кнігі ад 4 сьнежня 2007 г.) Тым ня менш, весткі пра Беларусь падае ў расейскай праграме Аркадзь Чарапанскі (мае 15-хвілінны выпуск) — былы беларускі дыплямат, які вырашыў застацца ў ЗША.

«Вызваленне» (сённяшняе радыё «Свабода»), якая таксама існавала на грошы амэрыканскага ўраду, стварэньне асобнай беларускай сэкцыі «Голасу Амэрыкі» з улікам адзначанай «нябачнасьці» аўдыторыі не было мэтазгоднае. Трэба ўлічваць і тое, што амэрыканскія чыноўнікі арыентаваліся ў сытуацыі ў БССР, ведалі пра дэбеларусізаванае й саветызаванае насельніцтва, якое добра разумее па-расейску, а таму ня мае патрэбы ў яшчэ адной радыёстанцыі.

На абазнанасьць амэрыканскага чынавенства, палітыкаў і грамадзтва наагул у праблемах беларусаў у СССР, між іншага, уплывала й актыўная інфармацыйная дзейнасьць Беларускага кангрэсавага камітэту. Яго сябры складалі мэмарыялы, мэмарандумы, пісалі даведкі зь беларускай гісторыі, асабіста кантактавалі з грамадзкімі дзеячамі, навукоўцамі. Адной з формаў інфармаваньня сталі *сьветчаньні* пра бальшавіцкія рэпрэсіі перад камісіямі й падкамісіямі кангрэсу ЗША, якія займаліся дасьледаваньнем злачынстваў камунізму.

Першае такое сьветчаньне прайшло 15 ліпеня 1953 г. у падкамісіі замежных справаў Палаты прадстаўнікоў. Нагодай стала рэзалюцыя № 58 аб навязаньні непасрэдных дыпляматычных стасункаў Злучаных Штатаў з БССР і УССР. Рэзалюцыя, падрыхтаваная кангрэсманам Лорэнсам Г. Сьмітам, пасья абмеркаваньня ў парлямэнце й Дзярждэпартамэнце была скіраваная ў падкамісію замежных справаў. Яе ўзначальвала Фрэнсіс П. Болтан. Дзеячы ўкраінскай і беларускай эміграцыі падтрымалі ратыфікацыю дакумэнту, даказваючы, што беспасярэднія дыпляматычныя стасункі — а не праз трыбуну ААН — могуць паспрыяць у палепшаньні становішча беларускага і ўкраінскага народаў у СССР, а таксама ў наладжваньні кантактаў з замежжам і аслабленьні ўплыву Масквы.

У слуханьнях 15 ліпеня 1953 г. узялі ўдзел адмірал Г. Мэнц, старшыня Ўкраінскага кангрэсавага камітэту Амэрыкі прафэсар Леў Дабранскі, доктар Мэнінг, доктар А. Граноўскі, доктар Раман Смаль-Стоцкі, доктар М. Пап, доктар І. Рэшэтар — усе, апроч адмірала Мэнца, украінцы. Ад беларускага боку ўдзельнічаў толькі Мікалай Шчорс як дэлегат БККА й БЦР. Доктар Шчорс заўважаў:

Шматлікія амэрыканцы нават, на глыбокі жаль, у гэтым ліку прадстаўнікі навукі й палітыкі, упрощваючы праблему Ўсходняй Эўропы, скідаюць усё, што мае тыя ці іншыя да яе дачыненьні,

у адзін супольны кацёл, зачыняючы апошні векам з надпісам «Расея» й не ўнікаючы глыбей у тое, што ўласьціва пад гэтым векам знаходзіцца. Ёсць і такія, якія геапалітычную й эканамічную структуру СССР празь бескрытычную аналёгію ўтажсамляюць із структурай Злучаных Штатаў Амэрыкі, прыраўноўваючы Ўкраіну да Пэнсільваніі, Беларусь да Ілінойс, а іншыя савецкія рэспублікі да іншых штатаў Вялікага Саюзу, якім зьяўляюцца Злучаныя Гаспадарствы Амэрыкі¹⁸⁹.

Мікалаі Шчорс даводзіў, што ўхваленне рэзалюцыі будзе карысным як ЗША, так і Беларусі з Украінай, бо найперш аслабіць савецкую прапаганду: «Яна [рэзалюцыя] выкажа фікцыйнасьць рэкламаванай Крамлём «незалежнасьці» гэтых рэспублікаў і пэрфідную¹⁹⁰ ману аб быццам справядлівым разьвязаньні нацыянальнага пытаньня ў Савецкім Саюзе»¹⁹¹.

Падтрымалі рэзалюцыю Кангрэс палякаў Амэрыкі ды іншыя арганізацыі выхадцаў з Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы. Рэзка супраць выступілі прарасейскія арганізацыі: Нацыянальна-працоўны саюз, Расейскі народны рух, Саюз барацьбы за свабоду Расеі, Саюз барацьбы за вызваленьне народаў Расеі. Яны склалі калектыўны пратэст да кангрэсменаў ЗША, назначаючы, што спачатку неабходна перамагчы бальшавізм, а потым ужо дзяліць СССР і займацца нацыянальнымі пытаньнямі. Урэшце прарасейскае лобі як больш магутнае перамагло, і рух рэзалюцыі быў спынены. Дыпляматычныя стасункі ЗША й Беларусі былі наладжаныя толькі ў 1992 г., ужо пасья здабыцьця незалежнасьці.

Больш пасьпяховым стала супрацоўніцтва БККА са Спецыяльнай камісіяй дасьледаваньня бальшавіцкіх рэпрэсіяў у дачыненні нерасейскіх народаў СССР (камісія кангрэсмэна Чарлза Керстэна). Ініцыятыва ў гэтай справе таксама належала Мікалаю Шчорсу. У 1954 г. ён наведаў камісію з дакумэнтамі, якія пацвярджалі рэпрэсіі з боку камуністычнай Масквы ў дачыненні беларускага народу. Да дакумэнтаў былі далучаныя адмыслова напісаныя ўспаміны сьведкаў і ахвяраў рэпрэсіяў у СССР ды матэрыялы з гісторыі Беларусі, напісаныя Леанідам

¹⁸⁹ Тэкст сьветчаньня старшыні Беларускага Кангрэсавага Камітэту перад падкамісіяй замежных справаў Палаты рэпрэзэнтантаў // Беларуская трыбуна (Нью-Ёрк). 1953. № 3 (17).

¹⁹⁰ Ад анг. *perfidy* 'вераломны', 'зрадніцкі'.

¹⁹¹ Тэкст сьветчаньня старшыні Беларускага Кангрэсавага Камітэту...

Галяком, Мікалаем Шчорсам і Іванам Касяком¹⁹². У выніку ў 1955 г. пад патранатам амэрыканскага кангрэсу была выдадзеная брашура «Захоп і акупацыя Беларусі камуністамі»¹⁹³. Праўда, зьяўленьнем гэтага выданьня былі сур’ёзна абураныя літоўскія эміграцыйныя арганізацыі, якія вінавацілі беларусаў у шавінізьме (справа тычылася прэтэнзіяў на спадчыну ВКЛ і Вільню)¹⁹⁴.

Зь іншых ініцыятываў БККА варта згадаць зварот у 1956 г. да Іміграцыйнай службы (*Immigration and Naturalization Service*) з мэмарандумам аб прызнаньні беларускай нацыянальнасьці пры атрыманьні амэрыканскага грамадзянства. Аднак вырашэньне гэтага пытаньня зацягнулася на некалькі дзесяцігодзьдзяў.

На першым этапе сваёй дзейнасьці БККА сапраўды здолеў аб’яднаць намаганьні прыхільнікаў БЦР у рэпрэзэнтацыі інтарэсаў беларусаў у амэрыканскім грамадстве. Захоўваючы самастойнасьць у сваёй дзейнасьці, арганізацыі каардынавалі й праз Кангрэсавы камітэт скіроўвалі свае высілкі ў найбольш важных напрамках. Акрамя таго, сам БККА, яго кіраўніцтва часта выступалі ініцыятарамі важных для рэпрэзэнтацыі беларусаў у ЗША мерапрыемстваў. Ня ўсе захаваныя прыносілі плён, ня ўсе ўспрымаліся адназначна іншымі эміграцыйнымі арганізацыямі, аднак найбольш важным было тое, што былі навязаныя важныя кантакты ў палітычных колах ЗША. Быў створаны грунт для далейшай рэпрэзэнтацыйнай працы беларусаў, бо амэрыканскія грамадзкія й палітычныя дзеячы «заўважылі» іх.

Выдавецкая дзейнасьць

Акрамя рэпрэзэнтацыйнай дзейнасьці ад імя беларусаў у амэрыканскім грамадстве БККА пашыраў і ўзмацняў нутраныя сувязі беларускай грамады — у тым ліку праз выдаваньне ўласнага пэрыёдыку.

¹⁹² Леанід Галяк апісаў пэрыяд знаходжаньня Беларусі ў складзе Расейскай імперыі, доктар Шчорс — у міжваенны пэрыяд, Іван Касяк — у пэрыяд II Сусьветнай вайны.

¹⁹³ Communist take over and occupation of Byelorussia. Special Report no. 9 of the Select Committee, 83rd Congress, 2nd Session. H. Res 346 and H. Res 438. House Report no. 2684, pt 11. Washington, 1955. — 29 p.

¹⁹⁴ Vitaut Kipel, Zora Kipel. *Belarusian Publishing in the West...* P. 172.

Адной зь першых ініцыятываў навастворанага Кангрэсавага камітэту было заснаваньне 24 чэрвеня 1951 г. Беларускага выдавецкага фонду для «стварэньня здаровай матэрыяльнай базы пад выдавецкую справу»¹⁹⁵. Узначаліў фонд Барыс Шчорс, брат кіраўніка БККА Мікалая Шчорса й грамадзкага актывіста Ігара Шчорса.

Сям'я Шчорсаў вартая асобнага дасьледаваньня. Стары Васіль Шчорс стаўся правобразам Базыля Трайчанскага ў трылогіі «На ростанях». Усе Шчорсы: Васіль, Сафія й іх сыны Мікалай, Барыс, Ігар — бралі актыўны ўдзел у беларускім руху як на радзіме, так і на эміграцыі.

Ігар быў наймалодшым. Сапраўдны беларус, артыст. У Міхэльсдорфе (Нямеччына) выступаў з групай Селяха-Качанскага. У «Загубленым жыцьці», «Пінскай шляхце», «Паўлінцы» і многіх іншых пастаноўках у Саўт-Рывэры¹⁹⁶.

Барыс — гэта быў чалавек на ўсе рукі: інтэлігент, арганізатар, будаўнік. Як ён памёр, у нас многае завалілася. Ён вёў усё. Барыс быў сапраўдны беларускі дзеяч. Як ён памёр, то ўся царква плакала. Мой муж Лёня ня мог пагадзіцца, як такі чалавек адышоў у 63 гады¹⁹⁷.

Намаганьнямі Барыса Шчорса Беларускі выдавецкі фонд стаў адным з самых пасьпяховых праектаў на эміграцыі¹⁹⁸. Фонд прычыніўся й да выданьня газэты «**Беларуская трыбуна**».

Газэта наагул стала першай у ЗША, што выходзіла цалкам па-беларуску¹⁹⁹. Першыя тры нумары рэдагаваў Язэп Лешчанка (Міхась Кавыль), потым рэдактар не пазначаўся. Аднак мяркуючы з характару матэрыялаў, можна сьцьвярджаць, што галоўным рэдактарам «Беларускай трыбуны» быў Мікалай Шчорс. Яго прыватны адрас на Джэксан-Гайтс у Нью-Ёрку быў пазначаны як афіцыйны адрас гэтага выданьня.

¹⁹⁵ [Хроніка] // Беларуская трыбуна. № 4 (7). Нядзеля, 29 ліпеня 1951.

¹⁹⁶ Маюцца на ўвазе эстрадная група «Жыве Беларусь», што дзейнічала ў Нямеччыне, і Тэатральная студыя Вячаслава Селяха-Качанскага ў Саўт-Рывэры.

¹⁹⁷ Ліст Лізы Літаровіч да Алега Гардзіенкі ад 3 сакавіка 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

¹⁹⁸ [Хроніка] // Беларуская трыбуна. № 4 (7). Нядзеля, 29 ліпеня 1951.

¹⁹⁹ Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 266. БАЗА заснавала сваю газэту — «Беларус» — праз чатыры тыдні, 20 верасня 1950 г.

Па першым часе заснавальнікам газеты, якая выходзіла з пазначэньнем «Орган незалежнай беларускай думкі», выступіў Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт. Прынамсі так дэкларавалася ў першых сямі нумарах. Беларускі выдавецкі фонд стаў афіцыйным выдаўцом газеты пасля свайго стварэньня. Адпаведна, ад № 8 «Беларуская трыбуна» стала неафіцыйным органам БККА, а таму на сваіх старонках старалася надаваць увагу ўсім арганізацыям, што ўваходзілі ў камітэт.

27 жніўня 1950 г. на чатырох старонках фарматам крыху большым за А3²⁰⁰ пабачыў сьвет першы нумар «Беларускай трыбуны». Тут быў надрукаваны шэраг праграмных матэрыялаў, якія арэсьлівалі меркаванае месца й ролю газеты на эміграцыі. Так, у рэдакцыйным артыкуле «Маўчаць нельга» тлумачыліся мэты, якія будзе перасьледаваць пэрыёдык. Гаворка ішла найперш пра маральную дапамогу беларусам, што апынуліся па іншы бок жалезнай заслоны, у БССР. Аўтары звароту («Рэдкалегія») ясна здавалі сабе справу, што новыя эмігранты нават нягледзячы на міжнародную каньюнктуру занадта слабыя, каб рэальна вызваліць сваіх суайчыньнікаў на Бацькаўшчыне. Таму неабходна было шукаць нейкія іншыя формы дапамогі, адна зь якіх заключалася ў друкаваным слове. Газэце, на думку аўтараў звароту, было наканавана стаць *беларускай трыбунай* у вольным сьвеце: «Нас тут, па гэты бок, ня шмат. Мы яшчэ заслабыя, каб разьбіць ланцугі няволі й вызваліць зь іх наш народ. Пакуль што ў нашым распараджэньні маецца адзіная зброя. Гэтай зброяй зьяўляецца **слова**»²⁰¹. Гэтае слова сілаю не павінна было саступаць атамнай бомбе, і яго трэба было выкарыстоўваць як мага прадукцыйна.

Зважаючы на тое, што ў ЗША апынулася больш за ўсё паваенных эмігрантаў, выдаўцы спадзяваліся, што «Беларуская трыбуна» будзе газэтай ня толькі амэрыканскай, але й для ўсёй беларускай дыяспары ў сьвеце.

²⁰⁰ Гэткім фарматам у Беларусі выдаюцца газеты «Прессбол», «Комсомольская правда в Беларуси», «Белорусы и рынок», а ў ЗША — сёньняшняя газэта «Беларус». І надалей фармат і колькасьць старонак у «Беларускай трыбуне» захоўваліся. У 1952 і 1953 гг., калі яна стала выдавацца падвойнымі нумарамі, колькасьць старонак вагалася ад шасьці да васьмі.

²⁰¹ Маўчаць нельга // Беларуская трыбуна. 1953. № 1. Нядзеля, 27 жніўня 1950 г.

Побач з жывым словам мы павінны мець сваё друкаванае слова, сваю газэту-трыбуну, зь якой можна б крыкнуць на ўвесь сьвет аб запраўдным абліччы крамлёўскіх заправілаў, аб пакутах нашага народу, аб тым, хто мы і чаго мы жадаем.

Усе мы зараз цяжка працуем. Усе мы яшчэ вельмі бедныя. Але, калі патрэбна жыцьцё ахвяраваць на аўтар бацькаўшчыны, — ахвяруем. Дык што ж тады каштуе для нас не паспаць лішнюю хвіліну, не пагуляць, а сесьці і напісаць пару слоў у сваю газэту ці паслаць для яе надрукаваньня пару даляраў, фунтаў ці марак.

Мы, ініцыятыўная група, якая ўзяла на свае плечы абавязак рэдагаваньня і выпуску газэты, спадзяемся, што наш пачын знойдзе ўсебаковую падтрымку з боку тых беларусаў, якім залежыць на лёсе нашага народу, нашай Радзімы.

Маўклівымі праходзімі не застанемся²⁰².

На першай старонцы была зьмешчаная вядомая адозва прэзыдэнта БЦР Радаслава Астроўскага да «Ўсяе Беларускае Эміграцыі» з заклікам записвацца добраахвотнікамі на вайну ў Карэй²⁰³ ды артыкул В. Дуба «З Аб'еднанымі нацыямі за Незалежную Беларусь», дзе тлумачыліся некаторыя палажэньні адозвы Астроўскага й дадалася патрыятычная рыторыка.

Заклік на Карэйскі фронт зьяўляецца арганізаваць і канцэнтраваць нашыя сілы пад сьцягам Аб'еднаных Нацыяў і нашым бел-чырвона-белым сьцягамі да вызваленьня нашае бацькаўшчыны.

Бяручы пад увагу ўсю сур'ёзнасьць агульна-сусьветнага палажэньня, ніводзін сумленны беларус, ніводная шчырая беларуска ня могуць знайсьціся вонкі гэтае акцыі.

(...)

Сьцяг Аб'еднаных Нацый ужо ўзняты супроць бальшавізму, побач яго мы павінны ўзняць высока і свой бел-чырвона-белы сьцяг на змаганьне на нашую шматпакутную Бацькаўшчыну-Беларусь²⁰⁴.

Нібы ў пацьверджаньне слушнасьці ідэі змагацца за Беларусь са зброяй у руках, у нумары былі зьмешчаныя некалькі прапагандысцкіх зацемак, якія яшчэ больш мусілі калі не заахвоіць эмігрантаў на збройнае змаганьне супраць камунізму.

²⁰² Маўчаць нельга...

²⁰³ Падрабязней гл. у папярэдніх разьдзелах.

²⁰⁴ Дуб В. З Аб'еднанымі Нацыямі за Незалежную Беларусь // Беларуская трыбуна. 1953. № 1. Нядзеля, 27 жніўня 1950 г.

му, то прынамсі падагрэць у іх нянавісьць да бальшавікоў: «Вылюдненьне Беларусі» і «Партызаны змагаюцца». Апошні артыкул нібы мімаходзь паведамляў, што супраць партызанаў органы бясьпекі прымянілі танкі²⁰⁵. Гэты допіс, з аднаго боку, безапэляцыйна сьцьвярджаў пра магутны партызанскі рух — супраць іх нават прымянілі цяжкую тэхніку! — з другога боку, лішні раз падкрэсьлівалася бесчалавечнасьць сталінскага рэжыму. Зьмяшчаўся таксама прынагодны мілітарысцка-рэлігійны верш Міхася Кавыля «Мая малітва», які — нягледзячы на няпэўнасьці рыфмы й гістарычныя недакладнасьці — павінен быў натхняць на будучую барацьбу²⁰⁶.

Змагарны патас першага нумару «Беларускай трыбуны» цалкам зразумелы. Гэта быў пачатак 1950 г., Захад рыхтаваўся да вайны з СССР (прынамсі, думаў, што рыхтуецца), таму такія допісы ў чаканьні новай вайны не былі выпадковыя. Імі грашыла й іншая беларуская эміграцыйная прэса. І надалей рэдакцыя «Беларускай трыбуны» часта зьмяшчала матэрыялы пра партызанскую барацьбу ў Беларусі, на парадак перабольшваючы прыведзеныя зьвесткі. Так, беларуская прэса на Захадзе, у тым ліку й «Беларуская трыбуна», неаднаразова перадрукавала артыкул зь нямецкага «Ост-Вэст Кур'ер», у якім штабс-фэльдфэбэль Гагенакер прыводзіў «сэнсацыйныя зьвесткі» пра магутную партызанку ў БССР: тры дывізіі партызанаў вялі змаганьне з бальшавікамі.

²⁰⁵ Весткі з Бацькаўшчыны // Беларуская трыбуна. 1953. № 1. Нядзеля, 27 жніўня 1950 г.

²⁰⁶ Крыжы і кроў. На цэлым сьвеце,
Як хлеб, ці сьвет, — штодзённы дар
Народжаны ў Назарэце,
Збавіцель наш і Уладар.
Як паміраючы бяз хлеба
Аб хлебе буду паўтараць:
Зьдзі яшчэ адзін раз зь неба.
Не навучаць — зьдзі караць.
Адамаў род ня верыць цуду,
А слова праўды — не кажы,
І мы, як Ты, па волі Юды
Пакуты зносім на крыжы.
Зьдзі, зьбяры раскрыжаваных,
Вьдзі ў сьвяты, апошні бой.
Пакутнікі зь зямлі устануць
І пойдучы з намі за Табой [9.4.50].

Пасьпяховая акцыя II дывізіі трывала да сакавіка 1951 г., да часу, пакуль агентам МВД не ўдалося пралезьці ў рады партызанаў і намовіць каманданта дывізіі зрабіць напад на тайны савецкі ваенны лягер каля Менску. 6 і 7 палкі савецкае арміі зрабілі заставу на партызанаў, у якую апошнія і трапілі, больш 13 000 забітых асталася на асьветленым пражэктарамі полі бою²⁰⁷.

У першым нумары «Беларускай трыбуны» друкавалася й самая каштоўная зь сённяшняга гледзішча інфармацыя: хроніка беларускага жыцьця на чужыне — зьвесткі пра падзеі ў Канадзе, Аўстраліі, Нямецчыне, але найперш — у ЗША. Больш увагі, натуральна, аддавалася імпрэзам, якія арганізоўваў ЗБАДК. Менавіта ў першым нумары «Беларускай трыбуны» быў выдрукаваны згаданы вышэй зварот «Да Беларускае Арганізаванае Грамадзкасьці ў ЗША», падпісаны Мікалаем Шчорсам (старшыня ЗБАДК), Аляксандрам Русаком і Лёнгінай Брылеўскай, які заклікаў беларускія грамадзкія арганізацыі да аб'яднаньня.

Надалей «Беларуская трыбуна», захоўваючы структуру свайго зьместу (перадавіца, жыцьцё ў грамадзкіх суполках, а таксама падзеі ў Беларусі), стала прысьвячаць больш увагі агульнаграмадзкім падзеям у ЗША, асабліва датычным замежнапалітычнаму курсу амэрыканскага ўраду. Другі нумар газэты²⁰⁸ (выйшаў 5 лістапада 1950 г.) зьмясьціў некалькі такіх матэрыялаў: «Пятая гадаўшчына ААН», «Арышты [камуністаў] у ЗША», «Генэрал Маршал міністрам абароны ў ЗША», «Савецкія войскі ў Кітаі», «Кангрэс зацьвердзіў антыкамуністычны закон» і г. д.²⁰⁹ Такая ўвага захоўвалася й надалей. Акрамя таго, газэта старалася як мага больш паведамляць пра падзеі ў беларускай дыяспары ў ЗША (безумоўна, пра арганізацыі, блізкія да ЗБАДК), а таксама тлумачыць важныя моманты зь міжнароднага і ўнутрыамэрыканскага жыцьця.

З заснаваньнем БККА²¹⁰ канцэпцыя выданьня «Беларускай трыбуны» крыху зьмянілася. Газэта, апроч падрабязнага апісань-

²⁰⁷ Беларуская трыбуна. № 1–2 (9–10). Студзень 1952.

²⁰⁸ Ад № 2 зьмяніўся пазначаны ў газэце адрас рэдакцыі: 45, Мэйн-авэню ў Ўолінгтане (Нью-Джэрзі). Па гэтым адрасе пражываў Аляксей Шудзейка.

²⁰⁹ Беларуская трыбуна. № 2. Нядзеля, 5 лістапада 1950 г.

²¹⁰ Ад № 4 (люты 1951 г.) чарговы раз зьмяніўся адрас рэдакцыі. Цяпер гэта быў Гарфілд, Пасэйк, 44, дзе жыў будучы кіраўнік амэрыканскіх прыхільнікаў БЦР Эмануіл Ясюк.

ня жыцця беларускай дыяспары ў ЗША (перадусім імпрэзаў у Саўт-Рывэры й Нью-Ёрку), Канадзе (найперш сяброўскага да БККА асяродку ў Вініпэгу), Аргентыне, Аўстраліі, Англіі, стала аддаваць шмат месца й агульным артыкулам на розныя зладзённыя тэмы. Такія тэксты найчасьцей пісалі Радаслаў Астроўскі (пад псеўданімамі А. Корбут і Р. Калюш), Мікалай Шчорс (М. Панямонскі), Сьцяпан Шнэк (С. Ляднінскі). Матэрыялы тычыліся як агульнай міжнароднай сытуацыі, барацьбы з бальшавізмам, так і змаганьня са сваімі палітычнымі апанэнтамі: Радай БНР і палітыкай непрадрашэнства.

З заснаваньнем у чэрвені 1951 г. Беларускага выдавецкага фонду выраслі ахвяраваньні на ўтрыманьне газэты. Так, паводле публікацыі ў № 2 (5) на яе друк было ахвяравана больш за 270 даляраў. Але нягледзячы на стварэньне трывалай фінансавай базы, на сямнаццатым нумары ў лістападзе 1953 г. выданьне «Беларускай трыбуны» спынілася.

Гэта быў лягічны фінал. Пэрыядычнасьць газэты ўжо ў 1952 г. паменшала: калі ў 1951 г. выйшла пяць нумароў, то ў 1952 г. — тры падвойныя, у 1953 г. — таксама тры нумары, але першы за гэты год (№ 1–2 (15–16) пабачыў сьвет толькі ў ліпені. Аднак спыненьне было нечаканасьцю для чытацкай аўдыторыі. У апошнім (№ 17) нумары ніякага разьвітання з чытачамі не было. Публікавалася вялікая падрабязная справаздача Мікалая Шчорса пра яго сьветчаньні аб злачынствах бальшавікоў у дачыненні да беларусаў, матэрыял «Банкроты пры працы» — аб непрадрашэнскіх арганізацыях, артыкул «Ягядкі апартунізму», які цяжкой артылерыяй біў па арганізацыі-канкурэнце: БАЗА й яе выдавецкім праекце газэце «Беларус»²¹¹.

Прычынай спынення выданьня газэты сталі, напэўна, непаразуменьні між яе галоўным рэдактарам і Беларускаім выдавецкім фондам, што больш актыўна падтрымліваў БЦР (хоць фондам кіраваў Барыс Шчорс). Мікалай Шчорс прызнаваў БЦР за палітычнае прадстаўніцтва беларусаў на эміграцыі, але лічыў, што Рада не павінна ўмешвацца ў грамадзкія справы. Узніклі супярэчнасьці паміж Шчорсам і БЦРаўцамі — Аляксандрам

²¹¹ Ягядкі апартунізму // Беларуская трыбуна. № 3 (17). Лістапад 1953. У артыкуле сьцьвярджалася, што фундатарам «Беларуса» быў Фонд вольнай Расеі — арганізацыя, што апрывёры павінна была нэгатыўна ставіцца да беларускіх незалежніцкіх памкненьняў. Дзеячы Рады БНР у пачатку 1950-х імкнуліся не афішаваць крыніцы фінансаваньня газэты «Беларус».

Русаком, Аркадзею Арэхам, Яўхімам Кіпелем, якія хацелі мець больш «сваю» газету: больш БЦРаўскую, чым беларуска-амэрыканскую.

Да спынення выхаду газеты таксама спрычынілася й агульнае зьніжэньне грамадзкай актыўнасьці, якое стала заўважацца ўжо ад 1952 г., а таксама стагнацыя ў дзейнасьці БККА, што прыйшлася на 1954 і 1955 гг.

Грамадзкія мерапрыемствы для беларусаў у ЗША

Важным кірункам дзейнасьці Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі, як і ўсіх беларускіх арганізацыяў на чужыне, былі супольныя беларускія мерапрыемствы. Грамадзкія сустрэчы, адзначэньне розных сьвятаў дапамагалі паваеннай эміграцыі захаваць нацыянальную ідэнтычнасьць ды застацца ў коле прыцягненьня дыяспары. Галоўным грамадзкім сьвятам беларусаў паваеннай хвалі эміграцыі быў дзень абвяшчэньня незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі — 25 Сакавіка. Практыку сьвяткаваньня паваенная эміграцыя прывезла зь Беларусі. У Заходняй Беларусі адзначэньне Дня Волі ў прыватным парадку не забаранялася польскімі ўладамі. А падчас нямецкай акупацыі на тэрыторыі Генэральнай акругі Беларусь — адкуль паходзіла найбольшая колькасьць эмігрантаў — гэты дзень быў афіцыйным грамадзкім сьвятам. Яго шырака адзначалі ў гарадах і мястэчках, у якіх дзейнічала нямецкая й беларуская адміністрацыі. Так, у 1944 г. у Менску Дзень 25 Сакавіка быў урачыста адзначаны на Пляцы Волі. Да прысутных з балкону прамаўляў старшыня гораду Анатоль Комар. Гэты балкон, дарэчы, захаваўся і да нашага часу.

25 Сакавіка пачалі адзначаць адразу пасля пераезду паваеннай эміграцыі на амэрыканскі кантынэнт. У 1949 г. першы Дзень Волі на амэрыканскай зямлі сустрэлі беларусы Нью-Ёрку й Саўт-Рывэру²¹². У наступным, 1950-м, 25 Сакавіка адзначалі таксама ў Кліўлэндзе, Чыкага, Лос-Анджэлесе²¹³. Безумоўна, розныя палітычныя колы паваеннай эміграцыі сьвяткавалі беларускі Дзень Незалежнасьці асобна ад апанэнтаў. Часам даходзіла да абсурду, калі адначасова ў Нью-Ёрку зьбіраліся дзьве групыкі: прыхільнікі БЦР (сябры Злучанага беларуска-

²¹² Панькоў М. Хроніка беларускага жыцця на чужыне: 1945–1984. Менск, 2001. С. 44.

²¹³ Тамсама. С. 44.

амэрыканскага дапамаговага камітэту й БККА) адзначалі 25 Сакавіка сваёй грамадой, прыхільнікі Рады БНР (у гэтым выпадку БАЗА) — сваёй.

Сябры ЗБАДК і створанага за паўтара месяца да гэтага БККА сабраліся ў Нью-Ёрку ў залі ў Ст'ювізэн Казіно²¹⁴. Пачала мерапрыемства ўрачыстая багаслужба, якую адправілі а. Мікалай Лапіцкі й беларускі сьвятар, што належаў да Рускай зарубежнай праваслаўнай царквы, Эмельян Кайко. Затым з урачыстым словам да гасьцей зьвярнуўся старшыня БККА Мікалай Шчорс. Сваю прамову ён скончыў словамі надзеі, што

...не за гарамі ўжо час, калі прарочыя словы нашага песьняра Янкі Купалы: — *і будзе ўнукаў панаваньне, там, дзе сягодня плача дзед* — стануцца рэчаістасьцю і Беларускі Народ як роўны з роўным зойме свой пачэсны пасады ў сям'і вольных народаў сьвету²¹⁵.

Віктар Чабатарэвіч прачытаў рэфэрат аб значэньні дня 25 Сакавіка, а саўт-рывэрскі хор пад кіраўніцтвам Аркадзя Еўца выканаў амэрыканскі й беларускі нацыянальныя гімны, пасля чаго ўдзельнікі імпрэзы перайшлі да мастацкай праграмы, якая складалася з дэлямаваньня Лёнгінай Брылеўскай вершаў Янкі Купалы. З уласнымі вершамі выступіў Міхась Кавыль. Прагучалі музычныя творы ў выкананьні Раісы Евец, Мікалая Сіцька, Аркадзя Еўца. Гваздом праграмы стаў выступ мяшанага саўт-рывэрскага хору пад кіраўніцтвам Аркадзя Еўца²¹⁶. Гэты калектыў карыстаўся вялікай папулярнасьцю сярод беларусаў. «Сьвяткаваньне пакінула найлепшае ўражаньне», — падвёў вынік карэспандэнт «Беларускай трыбуны»²¹⁷.

Больш маштабнае сьвяткаваньне беларускага Дня Незалежнасьці адбылося ў 1952 г. Пра значнасьць падзеі й аўтарытэтнасьць беларускай грамады сьведчыць тое, што ўрачыстую багаслужбу ў саслужэньні беларускага духавенства адправіў экзарх канстантынопальскага патрыярха, архіпіскап Міхаіл²¹⁸.

²¹⁴ Тут і далей будзе весьціся гаворка пра сьвяты, што адзначаліся пад эгідай БККА.

²¹⁵ Беларуская трыбуна. № 3 (6). April 29, 1951.

²¹⁶ Тамсама.

²¹⁷ Тамсама. Найхутчэй, гэты артыкул у «Беларускай трыбуне» пісалі Міхась Кавыль або Мікалай Шчорс.

²¹⁸ 25 Сакавіка ў Нью-Ёрку // Беларуская трыбуна. № 3–4 (11–12). 1952.

Грамадзкая акадэмія таксама прайшла ў Ст'ювэзэн Казіно. Адкрыў яе прывітальным словам старшыня БККА Мікалай Шчорс, а пазт Масей Сяднёў выступіў з прынагодным дакладам. Адмысловы рэфэрат прачытаў і адзін з кіраўнікоў амэрыканскага камітэту Ды-Пі, што апекаваўся перасяленцамі пасля іх пераезду ў ЗША, прыяцель беларусаў Эдвард О'Конар.

У сваім 45-мінутным дакладзе прэлегент выявіў глыбокую веду гісторыі беларускага народу, дакладную ар'ентацыю ў сьняняшнім палажэньні беларускага нац.-палітычнага руху на Беларусі й на эміграцыі ды шчырае спачуваньне беларускаму народу ў ягоным змаганьні за волю й свабоду. Даклад быў уважліва выслушаны прысутнымі й шмат разоў прарываны бурнымі воплескамі. Пасьля заканчэньня дакладу прэлегенту была зладжана бурная авацыя²¹⁹.

*Выступ М. Шчорса
на сьвяткаваньні беларускага
Дня Незалежнасьці ў 1952 г.*

Прывітальныя тэлеграмы ўдзельнікам імпрэзы прыйшлі ад прэзыдэнта БЦР Радаслава Астроўскага, кангрэсмэнаў К. Армстранга й Чарлза Керстэна, генэральнага консула Літвы Будрыса²²⁰. Большую частку імпрэзы заняла канцэртная праграма. Хор пад кіраўніцтвам Аркадзя Еўца выканаў тры песьні: «Гэй, сябры ўдалыя» (музыка Алімпа Мяленьцева, «Падняты родны сьцяг дзяржавы» (Іванова), «Я ад Вас далёка» (Міколы Шчаглова-Куліковіча); дуэт Аркадзя й Раісы Еўцаў — песьні «Сьвеціць месяц маладзенькі», «Ціхі летні вечар», жаночы ансамбль сьпеў тры

²¹⁹ 25 Сакавіка ў Нью-Ёрку...

²²⁰ Шмат заходніх дзяржаваў, у тым ліку й ЗША, не прызналі акупацыі прыбалтыйскіх краінаў у 1940 г. Савецкім Саюзам, таму сымбалічныя консульствы гэтых краінаў, у гэтым выпадку Літвы, былі адчыненыя.

народныя песьні: «Пасею гурочкі», «Як сарву я ружу-кветку», «Чырвоная каліначка». Затым Лёнгіна Брылеўская прадэклямавала верш Янкі Купалы «Паўстань з народу нашага, прарок...». Пры канцы Беларускай хор пад кіраўніцтвам А. Еўца выканаў песьні «Перапёлка», «А ў лузе каліна», Ой, зялёна, зялёна». У канцы ўрачыстасьці прагучала «Пагоня».

Пад асьвятленьне мерапрыемства «Беларуская трыбуна» адваля цэлую старонку. Сапраўды, адзначэньне 34-й гадавіны абвешчэньня незалежнасьці БНР мела важнае значэньне ў жыцьці беларускай грамады ў ЗША.

Апроч 25 Сакавіка беларускія эмігранты сьвяткавалі гадавіны Слуцкага збройнага чыну (27 лістапада), I Усебеларускага кангрэсу (канец сьнежня). Першыя некалькі гадоў адзначаліся ўгодкі сьмерці Янкі Купалы (28 чэрвеня) — панаваў і пануе пагляд, што песьняра забілі саветы. Але 4 ліпеня — праз тыдзень — быў Дзень незалежнасьці Амэрыкі, на які таксама прыпадалі нейкія агульныя беларускія зборкі, і ў пачатку 1950-х 28 чэрвеня перасталі адзначаць. Не прыжылося на эміграцыі штогадовае сьвяткаваньне мабілізацыі ў Беларускаю краёвую абарону (23 лютага). Магчыма, прычына была ў тым, што БКА была інтэграваная ў сыстэму нямецкіх вайсковых фармаваньняў. Праўда, адзначаліся круглыя даты гадавіны БКА: 10, 20, 25 гадоў. Займелі на эміграцыі грамадскую афарбоўку й традыцыйныя рэлігійныя сьвяты — Каляды й Вялікдзень.

Прыхільнікі Радаслава Астроўскага й Беларускай Цэнтральнай Рады сьвяткавалі гадавіны II Усебеларускага кангрэсу (27 чэрвеня 1944 г.), дэлегаты якога ўручылі БЦР і прэзыдэнту Астроўскаму сымбалічны мандат адзінага законнага прадстаўніка беларускага народу на эміграцыі. Аднак, упадабенцы Рады БНР не лічылі гэта за сьвята, уважаючы дзейнасьць БЦР на эміграцыі ад імя ўсяго беларускага народу за незаконную.

Апроч таго, у ЗША беларусы адзначалі амэрыканскі Дзень Незалежнасьці (4 ліпеня), Мэморыял-дэй (30 траўня) — Дзень памяці палеглых у войнах Амэрыкі, Дзень вэтэранаў (другая субота лістапада), Дзень працы (Лэйбор-дэй, у першыя выходныя верасьня), Дзень падзякі (трэці чацьвер лістапада).

Ці ня першае агульнаамэрыканскае сьвята было адзначае беларусамі ў лютым 1951 г., калі сябры Беларускага кангрэсавага камітэту й беларусы Саўт-Рывэру сустрэклі 219-ю

гадавіну з дня народзінаў першага прэзыдэнта ЗША Джорджа Вашынгтона. Для нашых суайчыньнікаў гэта быў адмысловы Дзень падзякі — падзякі зямлі Вашынгтона за тое, што яна дала прытулак вымушаным выгнанцам.

Па ініцыятыве аддзелу Беларуска-амэрыканскага Кангрэсавага камітэту ў Саўт-Рывэр[ы] была наладжана Акадэмія з нагоды 219-й гадавіны Дня народзінаў Джорджа Вашынгтона, першага прэзыдэнта Злучаных Штатаў Амэрыкі. Акадэмія адбылася 24 лютага ў «Шакс-Гол» [Залі Шакаў. — А. Г.]. Быў прачытаны рэфэрат аб жыцьці й дзейнасьці Вашынгтона, пасля чаго адбылася літаратурна-мастацкая частка з удзелам хору пад кіраўніцтвам сп. Еўца, дэкламацыямі, дуэтамі ў выкананьні артыстак Марыі й Валянтыны Мяленьцевых пад акампанэмент Алімпа Мяленьцева. Дэкламавалі сп. сп. Цупрык і Брылеўская. Акадэмія пакінула на шматлікую аўдыторыю самае лепшае ўражаньне²²¹.

Двума месяцамі раней у Саўт-Рывэры сьвяткавалі 30-ю гадавіну Слуцкага паўстаньня. Імпрэзу арганізавалі Галоўная ўправа ЗБАДК і аддзел ЗБАДК у Саўт-Рывэры. На ўрачыстасьці з дакладам выступіў Сьвятаслаў Коўш.

Ад 1950 г. беларусы бралі сталы ўдзел у Парадзе лялянасьці, які звычайна праводзіўся прадстаўнікамі этнічных групаў пры канцы красавіка — на пачатку траўня, у піку сьвята 1 Мая, якое мела выразную калі не камуністычную, то сацыялістычную афарбоўку, то бок было апазыцыйным існаму ў Амэрыцы ладу. Парады лялянасьці сьведчылі падтрымку курсу ўраду. Першы раз беларусы ўзялі ўдзел у Парадзе лялянасьці ў 1950 г. Калёну нашых суайчыньнікаў сфармаваў ЗБАДК²²². Наступныя разы арганізацыяй беларускіх групаў займаўся БККА, а з боку палітычных апанэнтаў — Беларуска-амэрыканскае задзіночаньне. Амэрыканцы, якіх мала цікавілі расколы ў беларускай дыяспары, прымушалі беларусаў да аб'яднаньня хаця б у рамках праходжаньня парадам па Нью-Ёрку.

«30 траўня 1951 г., у Мэморыял-дэй, беларусы Саўт-Рывэру ў нацыянальных строях прайшлі ў складзе агульнай калёны месьцічаў да гарадзкіх могілак, дзе ад свайго імя ўсклалі бел-чырвона-белы вянок да помніка загінулым у сусьветных

²²¹ Дзень Вашынгтона // Беларуская трыбуна. № 2 (5). March 25, 1951.

²²² Беларуская трыбуна. № 1. Sunday, August 27, 1950.

войнах. Удзел беларусаў адзначыла ў публікацыях мясцовая ангельскамоўная прэса»²²³. Лёнгіна Брылеўская згадвала:

У 1950 г., калі нас ужо было многа, у дзень Памяці Амэрыканскіх Герояў дзвюх сусьветных войнаў (Мэморыял Дэй), 30 траўня, мы ўсе выйшлі на вуліцу на парад з жыхарамі гораду і вэтэранамі, каб паказаць сваю салідарнасьць і аддзяліцца ад «чырвоных».

Мы выйшлі зь бел-чырвона-белым вянкам з надпісам «To the fighters for freedom — [Палеглым за свабоду]» і амэрыканскім сьцягам. Першы раз у гісторыі гораду Саўт-Рывэру быў пастаўлены бел-чырвона-белы вянок побач амэрыканскага вянка. Ніхто з нас ня меў яшчэ фотаапарата, каб сфатаграфавач гэту падзею, і ніхто з нашых «вялікіх лідэраў» не сказаў талковага прынагоднага слова, бо яшчэ не ўладаў ангельскай мовай²²⁴.

У арганізацыі беларускіх грамадзкіх мерапрыемстваў у ЗША з ініцыятывы БККА ці суполак, што ў яго ўваходзілі, на пачатку 1950-х гг. толькі пачыналі закладацца ўласныя традыцыі. Для дзеяньняў-імпрэзаў абіраліся нагоды рознага кшталту. Найбольш важна было як мага спраўней выкарыстаць тое натуральнае памкненьне трымацца ў грамадзе, што панавала ў эмігранцкім асяродзьдзі ў першыя гады жыцьця на чужыне. І закладзеныя ў гэты пэрыяд традыцыі сьвяткаваньняў мусілі стаць неад'емнай часткай супольнага жыцьця беларускай грамады.

Крызіс у БККА й сыход Мікалая Шчорса

Сярэдзіна 1950-х адзначылася зьменай прыярытэтаў міжнароднай і амэрыканскай палітыкі й настрояў у эмігранцкіх колах. Надзеі на пачатак вайны з СССР хутка разьвейваліся. У першай палове 1950-х спынілася закідваньне дывэрсантаў у БССР для стварэньня агентурнай сеткі й будучай Арміі вызваленьня. Герой II Сусьветнай вайны, кіраўнік НАТО, віцэ-прэзыдэнт Дўайт Эйзэнгаўэр у сваёй кампаніі рабіў стаўку на гучныя палітычныя лёзунгі: перамога над камуністамі ў Карэі й далейшы актыўны супраціў экспансіі камунізму. Беларусы (як і іншыя імігранты) яшчэ ня мелі грамадзянства ЗША, але зь цікавасьцю сачылі за пэрыпэтыямі прэзыдэнцкай гонкі.

²²³ Беларуская трыбуна. № 4 (7). Sunday, July 29, 1951.

²²⁴ Успаміны Лёнгіны Брылеўскай.

У эмігранцкіх асяродках (у тым ліку й беларускіх) адбывалася вярбоўка ахвотнікаў для дывэрсійнай працы (гэта былі вельмі нацыянальна сьведомыя асобы), што, паводле гучных абяцанняў, мелі рыхтавацца да ваенных дзеянняў на савецкай тэрыторыі, а Эйзэнгаўэр без праблемаў апырэдзіў на выбарах кандыдата ад Дэмакратычнай партыі Эдлая Стывэнсана.

Аднак хутка пасля выбараў агрэсіўную рыторыку адкінулі, і на зьмену канцэпцыі вызваленьня ад камунізму паступова прыйшла дактрына «стрымліваньня камунізму, там, дзе ён знаходзіцца»²²⁵. ЗША і іх эўрапейскія саюзьнікі амаль ніяк не адрэагавалі на падаўленьне антысавецкіх выступленьняў у сацыялістычных краінах. У 1953 г. былі задушаныя народныя пратэсты ў Нямецкай Дэмакратычнай Рэспубліцы, у 1956 г. — хваляваньні ў Польшчы й антысавецкае паўстаньне ў Вугоршчыне. Куды большую цікавасьць Захад выяўляў цяпер да краінаў Трэцяга сьвету, дзе й ЗША, і СССР больш рэальна спаборнічалі за сфэры ўплыву.

На хвалі гэтых зьменаў Амэрыканскі камітэт вызваленьня народаў Расеі, які дасягнуў сваёй галоўнай першапачатковай мэты — вонкава аб'яднаў эмігрантаў з СССР і стварыў магутную прапагандысцкую машыну ў выглядзе радыё «Вызваленьне» — ад 1954 г., затрымаўся на здабытых пазыцыях, а шмат у якіх дзялянках і згарнуў сваю дзейнасьць.

Па зьмяншэньні цікавасьці амэрыканскай і міжнароднай палітыкі да імігрантаў з Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы надзвычай важным стала аб'яднаць намаганьні розных нацыянальных арганізацыяў для ўтрыманьня ўвагі да тае ці іншае дыяспары. Аднак у выпадку беларусаў, і гэта засьведчыла дзейнасьць БККА, пераадоленьня нутраных супярэчнасьцяў у беларускай грамадзе не адбылося.

Іншай важнай зьявай сярэдзіны 1950-х гг., справакаванай стратай спадзеваў на хуткую вайну з СССР і вяртаньне на радзіму, стала паступовая зьмена прыярытэтаў у жыцьці саміх эмігрантаў. Ранейшае «сядзеньне на валізах» з адчуваньнем часовасьці эміграцыі ўсё больш яскрава замяняла «распакоўваньне» — уладкаваньне ў чужой краіне на стала, з улікам доўгатэрміновых пэрспэктываў будучыні на чужыне. З кожным годам імігрантаў з такой сьведомасьцю становілася ўсё

²²⁵ Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона. Ростов-на-Дону, 1997. С. 444–454.

больш. Яны разумелі, што вяртаньне на радзіму калі й рэальнае, то адкладаецца, а таму трэба імкнуцца рэалізоўвацца тут і цяпер: зарабляць грошы, інтэгравацца ў палітычнае й эканамічнае жыццё новай краіны, прымаць яе грамадзянства, — трывала станавіцца на ногі, каб дабівацца прэфэрэнцыяў для сябе як дыяспары ў ЗША (Канадзе, Англіі й г. д.) і знаходзіць магчымасьці для дапамогі сваім суайчыньнікам у Беларусі.

Прыкметай масавага працэсу «распакоўваньня валізаў» беларускімі імігрантамі стала заснаваньне ўласных беларускіх могілак у Саўт-Рывэры. Стварэньне свайго нэкропаля (у адрозьненне ад, напрыклад, пабудовы царкваў ці грамадзкіх дамоў) азначае, што беларусы рэальна разьвіталіся з ілюзіямі вяртаньня на радзіму й вырашалі ня толькі жыць, але й паміраць на чужыне. Укладзеныя ў набыццё царквы ці грамадзкага будынку грошы можна вярнуць праз продаж, могілкі ж — не прадасі²²⁶.

Вынікам «распакоўваньня валізаў» стаў паступовы адток пэўнай, раней актыўнай часткі дыяспары ад грамадзкіх арганізацыяў. Імігранты сталі больш засяроджвацца на ўладкаваньні ў новым грамадзтве, набыцці свайго жылля, магчымай прафэсійнай самарэалізацыі, забесьпячэньні будучыні дзяцей. Грамадзкія справы й патрэба трымацца разам з часам сталі адыходзіць на другі плян. Тыя ж, хто застаўся актыўным у грамадзкім руху, пачалі больш выразна атаясамліваць сябе з новай краінай, вызначаючы сябе менавіта амэрыканскімі беларусамі, і ставіць на першы плян дасягненьне сваіх мэтаў у ЗША.

На час згаданых зьменаў прыярытэтаў у амэрыканскіх уладных колах і эмігранцкім асяродзьдзі прыпаў першы значны крызіс дзейнасьці Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі. Нягледзячы на выразныя дасягненьні першага этапу яго працы па рэпрэзэнтацыі нацыянальных інтарэсаў беларусаў, нама-

²²⁶ Пляц пры Гілсайд-авэню, разьмешчаны па другі бок ад гарадзкіх могілак, быў куплены ў 1953 г. Тут было вырашана разьмясьціць беларускія могілкі пры царкве сьв. Эўфрасіньні. Па іроніі лёсу, першым тут быў пахаваны стараста гэтай царквы Сьцяпан Прыдыбайла, які памёр у лістападзе 1956 г. Другім стаў бурмістар Баранавічаў падчас нямецкай акупацыі, старшыня Беларускага цэнтральнага прадстаўніцтва й сябра ўраду БККА Старшыня Выканаўчага органу БЦР Аляксандар Русак (памёр у сакавіку 1957 г.) — адзін з тых, чым дбаньнем быў створаны беларускі Саўт-Рывэр.

ганьні аб'яднаць беларускую грамаду ў ЗША пацярпелі паразу, значнасьць якой добра ўсьведамляў кіраўнік БККА Мікалай Шчорс. Ягоная пазыцыя й дзеяньні сталі адлюстраваньнем крызісу ў арганізацыі.

7 жніўня 1955 г. у Саўт-Рывэры прайшла чарговая Міжарганізацыйная нарада прадстаўнікоў беларускіх арганізацыяў штатаў Нью-Ёрк і Нью-Джэрзі. У нарадзе ўзялі ўдзел 18 чалавек: Віктар Чабатарэвіч, Уладзімер Брылеўскі, Іван Касяк, Нікандар Мядзейка, Пётра Ораса, Тодар Высоцкі, Віталь Цярпіцкі, Уладзімер Пеляса, Аляксей Шудзейка, Ксенафонт Вайцяхоўскі, Аляксандар Русак, Яўхім Кіпель, Язэп Лешчанка (Міхась Кавыль), Мікалай Новік, Барыс Шчорс, Лёнгіна Брылеўская, Расьціслаў Завістовіч, Васіль Місюль²²⁷.

На паседжаньні Мікалай Шчорс нечакана для ўсіх заявіў пра тое, што пакідае пасаду старшыні БККА. Сыход тлумачыўся рознымі няўдачамі, найперш невыкананьнем галоўнай мэты статуту БККА — аб'яднаньня ўсяе беларускай эміграцыі. Доктар Шчорс разумеў, што дасягнуць пэўных прэфэрэнцыяў ад амэрыканскіх уладаў, ня маючы супольнай арганізацыі, немагчыма. Падтрымаўшы ў 1948 г. аднаўленьне БЦР, ён ужо ў 1952 г. пакінуў яе шэрагі. Мікалай Шчорс лічыў БЦР мінулым днём, арганізацыяй, якая, як і Рада БНР, павінна адысьці ў гісторыю. Дзьве сілы прэтэндавалі на званьне беларускага ўраду на выгнаньні ў той час, калі насыпела патрэба глыбокай інтэграцыі ў жыцьцё на чужыне, а значыць, стварэньня агульнай грамадзкай, а не палітычнай структуры²²⁸.

Адстаўка Шчорса шакавала паплечнікаў. Старшыня БККА карыстаўся вялікім аўтарытэтам сярод беларускай дыяспары й быў добра вядомы чыноўнікам у Вашынгтоне. Складанасьць сытуацыі, у якой апынуўся Камітэт з сыходам Шчорса, адлюстроўвае заклік сакратара Міхася Сенькі да Івана Касяка. На шаблённым, загадзя падрыхтаваным тэксьце, які рассылаўся

²²⁷ Ліста прысутных на арганізаванай БКК у Амэрыцы Міжарганізацыйнай нарады Беларускіх арганізацыяў штатаў Нью-Ёрк і Нью-Джэрзі. З архіву БККА.

²²⁸ Вітаўт Кіпель зазначае: «Прыпушчаю таксама, што шмат энэргіі ў Шчорса брала лекарская практыка. Каб пашырыць практыку, ён выехаў у Пляцбург. Гэтае разважаньне выцякае з майго знаёмства з д-рам Тумашам. Колькі разоў доктар Тумаш адмаўляўся ад павышэньня на працы, выключна з-за таго, каб мець больш часу для беларускае дзейнасьці». Ліст да аўтара кнігі Алега Гардзіенкі ад 3 сьнежня 2007 г.

розным дзеячам²²⁹, Сенька дапісаў для Касяка ад рукі просьбу абавязкова прыехаць на паседжаньне 21 жніўня 1955 г.: «Прыедзьце ж абавязкова. Трэба ратаваць вытварыўшуюся сытуацыю, бо інакш прападуць зусім дарма нашыя высылкі грамадзкага й палітычнага жыцця на абшары ЗША»²³⁰.

На паседжаньні грамадзкія дзеячы звярнуліся да доктара Шчорса з просьбай застацца на пасадзе старшыні, прынамсі фармальна, да часу правядзеньня II Кангрэсу беларусаў Амэрыкі:

[Мы] пастанавілі звярнуцца да Вас з наступнымі справамі:

1. Неадкладна абняць становішча старшыні Беларуска-Амэрыканскага Кангрэсавага Камітэту, да чарговых выбараў Б-АКК на 2-м Кангрэсе.

2. Падрыхтаваць і злажыць у адпаведным часе справаздачу Б-АКК за пару яго дзейнасьці ад 1951 г.

3. Ачоліць статутową камісію Б-АКК і дапільнаваць падрыхтоўку практу зьменаў статуту Б-АКК у тэрміне да дня 30 верасьня 1955 г.²³¹.

Мікалай Шчорс пагадзіўся на просьбу сяброў арганізацыі. У 1956 г. ён зрабіў чарговую спробу аб'яднаць беларускую грамаду ў ЗША, гэтым разам навязаўшы кантакты непасрэдна зь Беларуска-амэрыканскім задзіночаньнем. VI Кангрэс БАЗА паклікаў спэцыяльную камісію ў складзе Вітаўта Тумаша, Канстанціна Мерляка й Міхася Тулейкі, якая мусіла весці перамовы з БККА аб стварэньні супольнай Беларускай кангрэсавай рады Амэрыкі для «каардынацыі беларускай працы на замежным кірунку».

Былі распрацаваныя два варыянты статуту. Камісія БАЗА ў чэрвені выпрацавала свой варыянт і перадала яго доктару

²²⁹ «У сувязі з тым, што на апошняй міжарганізацыйнай нарадзе др. М. Шчорс зрокся з займамага становішча старшыні БККА, і згодна пастанова міжарганізацыйнае нарады з дня 7-га жніўня паведамляю Вас, што ў нядзелю 21-га жніўня а 1-й гадзіне пасля паўдня ў залі паравільянае школкі пры царкве сьв. Эўфрасіньні ў Саўт-Рывэры адбудзецца нарада сяброў управы БККА, Экзэкутывы, Камісіяў Статутовай і Рэзальюцыйнай дзеля палагоджаньня заіснаваўшага крызісу ў БККА і наладжаньня далейшага пляну працы» (цыт. паводле: Ліст Міхася Сенькі да Івана Касяка ад 14 жніўня 1955 г. З архіву БККА).

²³⁰ Ліст Міхася Сенькі да Івана Касяка ад 14 жніўня 1955 г. З архіву БККА.

²³¹ Зварот да Мікалая Шчорса ад 21 жніўня 1955 г. З архіву БККА.

Шчорсу, які праз тры з паловай месяцы паказаў уласны варыянт²³². 17 студзеня 1957 г. БАЗА выказала свае заўвагі да прапановаў Шчорса... Але ў хуткім часе супрацоўніцтва між БККА й БАЗА было спыненае.

Прычыны перарваньня кантактаў праясьніў у сваіх успамінах Канстанцін Мерляк: ідэю супольнай Беларускай кангрэсавай рады пахавалі менавіта сябры БЦР, якія не жадалі ні з кім аб'ядноўвацца. Тым самым Мікалай Шчорс заставаўся, фактычна, сам-насам са сваёй ініцыятывай.

Мерляк спаслаўся на артыкул «Дарэмныя намаганьні» А. Аркея, выдрукаваны ў органе БЦР у Амэрыцы — газэце «Беларускае Слова» (№ 2 (3), кастрычнік 1958 г.). Мяркуючы з стылістыкі, пад псеўданімам А. Аркея выступіў старшыня Выканаўчага органу БЦР Аркадзь Арэхва — другая асоба пасья Радаслава Астроўскага ў кіраўніцтве Цэнтральнай Рады. Аркея закідаў Мікалаю Шчорсу, што ён зьвязаўся з «крывіцкім рухам», які ёсьць не беларускім у сутнасьці, а чужою агентураю.

У такім выпадку «зарубежнікам», — піша Мерляк, — не выпадала пакінуць сваё зарубежжа ды яднацца зь не-беларусамі. У гэтым артыкуле нямала давялося др. М. Шчорсу, вялікаму дзеячу й палітыку, а перадусім беларускаму патрыёту за тое, што ён «палічыў крывічоў за беларусаў»²³³.

У хуткім часе Мікалай Шчорс зрабіў яшчэ адну спробу аб'яднаньня беларускай грамады ў ЗША. 14 сьнежня 1958 г. ён разам зь Янкам Станкевічам спрычыніўся да заснаваньня ў Нью-Ёрку новай арганізацыі — Беларуска-амэрыканскі зьвяз (БАЗ)²³⁴. Мэтай было аб'яднаньне беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў у кааліцыю, «якая б прадстаўляла й прапагандавала ідэю незалежнасьці Беларусі»²³⁵. У кіраўнічы ўрад БАЗ увайшлі Янка Станкевіч (віцэ-прэзыдэнт), які ў тым самым годзе добраахвотна пакінуў шэрагі Рады БНР у знак нязгоды зь яе палітыкай, Леанід Галяк (сакратар), Міхась Бахар (скарбнік) ды Лёнгіна Брылеўская. На жаль, Беларуска-амэрыканскі зьвяз так і застаўся суполкай, колькасьць сяброў у якой не пе-

²³² Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 147.

²³³ Тамсама. С. 148.

²³⁴ Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 178.

²³⁵ Тамсама.

равышала колькасьці чальцоў ураду. Зарганізаваць рэальнай дзейнасьці не атрымалася, як і аб'яднаць беларускую грамаду. Апошняя актывізацыя БАЗ, пасля дзесяцігодзьдзя маўчаньня, адносіцца да 1970 г.²³⁶. Відаць, яна была выкліканая сьмерцю прэзыдэнта Рады БНР Міколы Абрамчыка, калі ўзьніклі ілюзіі аб кроках насустрач сярод розных крылаў палітычнай эміграцыі. «Так нічога й не зьвязалі», — самакрытычна ахарактарызавала дзейнасьць арганізацыі Лёнгіна Брылеўская²³⁷. Больш жорстка выказаўся Кастусь Мерляк:

У актыве розных палітычных напрамкаў у Зьвязе не было людзей па-за яго ўрадам. У даным выпадку палітычнага напрамку ніхто не рэпрэзэнтаваў, хіба толькі свайго асабістага палітычнага погляду, зь якім ніхто не лічыўся, бо яны ў сапраўднасьці былі эгаістычныя індывідуалістычныя, не рэальныя, а перадусім незразумелыя. І вось гэтыя людзі сабіраліся аб'яднаць, пашыраць супрацоўніцтва, увесці дэмакратызм, талеранцыю ўнутры беларускага грамадства ў вольным сьвеце, і хто б падумаў, што ў людзей на погляд разумных магла быць такая фантазія²³⁸.

Даволі хутка Мікалай Шчорс зразумеў марнасьць сваіх аб'яднаўчых высілкаў і канчаткова сышоў з грамадзка-палітычнай арэны. «Плюну і адыду, — казаў ён. — Ня знаю, ці плюнуў, але адышоў», — іранізуе Лёнгіна Брылеўская²³⁹. Доктар Шчорс пакінуў Нью-Ёрк, дзе ён жыве ў паўночна-заходнім Мангэтэне ў раёне Ёшынгтан-Гайлэндс, і пераехаў на поўнач штату ў памежны з Канадай Пляцбург. Там доктар Шчорс адчыніў клініку, дзе потым лячыліся беларусы, што прыежджалі адмыслова з розных куткоў Злучаных Штатаў.

Мікалай Шчорс зрабіў выдатную кар'еру ў мэдычнай галіне, быў абраны віцэ-прэзыдэнтам Амэрыканскай асацыяцыі хірургаў. Займаўся і дабрачыннай дзейнасьцю. Напрыклад, быў адным з асноўных фундатараў падчас пабудовы царквы ў Саўт-Рывэры, ахвяраваўшы 6,5 тыс. даляраў. Кожны год на

²³⁶ Пасля маўчаньня ў некалькі гадоў, у 1970-м была выдадзена Дэклярацыя Беларуска-амэрыканскага зьвязу. Гл. у: Vitaut Kipel, Zora Kipel. *Belarusian Publishing in the West...* P. 308.

²³⁷ Ліст Лёнгіны Брылеўскай да Алега Гардзіенкі ад 22 лютага 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

²³⁸ Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 165.

²³⁹ Успаміны Лёнгіны Брылеўскай.

25 Сакавіка Мікалай Шчорс прыяжджаў у Саўт-Рывэр, каб адзначыць зь землякамі Дзень Незалежнасьці БНР.

Доктар Мікалай Шчорс хоць і ня быў царкоўным чалавекам, але цаніў традыцыю праваслаўнай рэлігіі й арганізаванае жыццё вакол царквы. Цаніў высілак пабудовы новай царквы ў Саўт-Рывэры, памагаючы шчодрымі датацыямі.

З прычыны ўжо слабога здароўя перайшоў на адпачынак, перабраўшыся жыць у цёплую Фларыду. У выпадку сьмерці хацеў быць пахаваным у сваёй грамадзе, сярод сваіх на беларускім могільніку ў Саўт-Рывэры. Ведаючы, што ня мог спадзявацца на жонку, запэўніў сваё пахаваньне на беларускім могільніку кантрактам з уласьнікам пахароннага бюро *Maliszewski Funeral Home* з подпісамі сьведкаў: Міхася Сенькі й Ігара Шчорса (брат).

На магільніку ў Саўт-Рывэры ўжо не хапае месца для наплыву новых кандыдатаў. Усе мроі пра вольную Беларусь, увесь энтузіязм, усе сваркі, споры, міжусобіцы — усё спакойна лягло на горцы беларускага Алімпу. Ад прафэсара Радаслава Астроўскага, а. Мікалая Лапіцкага да Івана Касяка, Юрыя Стукаліча, Масея Сяднёва, Антона Даніловіча, Вячаслава Селях-Качанскага, Аркадзя Еўца, Дзьмітрыя Верасова, Ксавэрыя Барысаўца, Барыса і Ігара Шчорсаў і іх маці Сафіі, Уладзіміра Брылеўскага.

А доктара Міколы Шчарса там няма. Пасьля яго сьмерці 22 сьнежня 1995 г. жонка-немка ліквідавала зроблены доктарам Шчорсам кантракт, забрала ўложанья там 10 тысяч даляраў, ліквідавала месца на могілках, дзе ён хацеў спачыць вечна. Ягонае цела дала спаліць — і ніхто ня ведае, дзе ягоны прах²⁴⁰.

Асоба Мікалая Шчорса была ў значнай меры вызначальнай на першым этапе існаваньня Беларускага кангрэсавага камітэту Амерыкі, ён быў рухавіком арганізацыі. Аднак мара пра аб'яднаньне пад шыльдай БККА ўсіх беларускіх сілаў у ЗША ня мела шанцаў ажыцьцявіцца на той час: занадта сьвежы быў раскол, занадта вялікія амбіцыі й пляны асобных дзеячаў. Тым ня менш, ініцыятыва доктара Шчорса «стварыла прэцэдэнт» памкненьняў аб'яднаньня ў лягеры прыхільнікаў БЦР, які пазьней спрабавалі выкарыстаць іншыя дзеячы ў БККА. Першы пэрыяд дзейнасьці Камітэту засьведчыў таксама тую вялікую ролю, якую ў гісторыі гэтай арганізацыі адыгрывалі асобы яе кіраўнікоў.

²⁴⁰ Успаміны Лёнгіны Брылеўскай.

VI. БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ КАМІТЭТ АМЭРЫКІ Ў 1957–1989 ГГ.

II Кангрэс беларусаў Амэрыкі

Рашэньне аб правядзеньні II Кангрэсу беларусаў Амэрыкі было прынятае на нарадзе беларускага актыву 19 траўня 1957 г. у залі парафіяльнай шkolкі пры царкве сьв. Эўфрасіньні. У ёй бралі ўдзел 15 чалавек²⁴¹, старшыняваў Міхась Сенька, сакратаром быў Лявон Шурак. Удзельнікі нарады вырашылі склікаць II Кангрэс беларусаў Амэрыкі 30 чэрвеня 1957 г. у Саўт-Рывэры, у той самай Залі Шакаў. Іван Касяк — а менавіта ён разглядаўся ў якасьці галоўнага кандыдата на пасаду старшыні БККА — узяўся падрыхтаваць новы статут арганізацыі з улікам тых зьменаў, што адбыліся ў жыцьці беларускай грамады ў ЗША за шэсьць гадоў.

У адрозьненьне ад I Кангрэсу беларусаў Амэрыкі, калі запрашэньні высылалі да беларускіх арганізацыяў бяз розьніцы палітычных поглядаў, гэтым разам у форуме ад самага пачатку меркаваўся ўдзел толькі прадстаўнікоў аднаго — «антыкрывіцкага» — кола эміграцыі. На II Кангрэс дэлегаваліся прадстаўнікі Галоўнай управы ЗБАДК і яе чатырох аддзелаў, беларускага аддзелу Амэрыканскіх прыхільнікаў Антыбальшавіцкага блёку народаў, Саюзу беларуска-амэрыканскай моладзі, Аб'яднаньня беларуска-амэрыканскіх студэнтаў, Беларуска-амэрыканскай нацыянальнай рады ў

²⁴¹ Ксенафонт Вайцяхоўскі — старшыня ЗБАДК, Віталь Цярпіцкі, Іван Касяк, Ігар і Барыс Шчорсы, Мікалай Новік, Аляксей Шудзейка, Тодар Высоцкі, Віктар Чабатарэвіч, Барыс Плескачэўскі, Міхась Сенька, Лявон Шурак, Уладзімер Брылеўскі, Антон Даніловіч, а. Мікалай Лапіцкі. Выпіска з пратаколу паседжаньня беларускага грамадзкага актыву ў Саўт-Рывэры 19 траўня 1957 г. З архіву БККА.

Чыкага, Беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту ў Кліўлэндзе, Беларускага страхавога аддзелу, Беларускага царкоўнага камітэту. Асабістыя запрашэньні атрымалі 29 асобаў: Іван Калоша, Хведар Шыбут, Іван Аўдзей, Юрка Віцьбіч, Пётра Палягошка, Бэрнард Букатка ды інш.

На Кангрэсе прысутнічалі разам 56 чалавек — найбольшая колькасьць дэлегатаў за ўсю гісторыю гэтых мерапрыемстваў. Дэлегатамі былі Эмануіл Ясюк, Нікандар Мядзейка — прэзыдэнт БЦР у 1976–1987 гг., Іван Касяк, Барыс Шчорс, Бэрнард Букатка, Расьціслаў Завістовіч, Ксенафонт Вайцяхоўскі, Уладзімер Пеляса, Віталь Цярпіцкі, Барыс Плескачэўскі ды інш. Не вытупалі ні ад якіх арганізацыяў, але ў якасьці ганаровых гасьцей бралі ўдзел Іван Ермачэнка, Юры Сабалеўскі, Вячаслаў Сэлях-Качанскі, Іван Касяк, Аркадзь Арэхва, Яўхім Кіпель, Анатоль Шурак, Віктар Літаровіч. Вёў Кангрэс Іван Касяк, а ў прэзыдыюм увайшлі Бэрнард Букатка, Лёнгіна Брылеўская (сакратар) і Аляксей Шудзейка (старшыня мандатнай камісіі).

З прывітальным словам да дэлегатаў звярнуўся адзін з найстарэйшых беларускіх дзеячаў — Юры Сабалеўскі. Празь некалькі дзён пасья гэтага апошняга публічнага выступу ён пакінуў Амэрыку й вярнуўся ў Нямецчыну, дзе нечакана памёр ад сардэчнага завалу 26 сьнежня 1957 г. Вітаў Кангрэс і Іван Ермачэнка, які падзяліўся ўспамінамі пра Раду БНР у 1918–1920 гг. Ня здолеў прыехаць на сустрэчу Радаслаў Астроўскі, у якога ўзьніклі праблемы зь візай, але прэзыдэнт БЦР даслаў зварот, які зачытаў яго намесьнік Аркадзь Арэхва.

Адным з найбольш важных пунктаў парадку дня Кангрэсу было абмеркаваньне новага статуту БККА. Іван Касяк падаў свой праект, і Эмануіл Ясюк прапанаваў прыняць яго за аснову. Але спакойны ход абмеркаваньня перарваў Яўхім

Юры Сабалеўскі. Здымак 1940-х гадоў.

Кіпель, які рэзка раскрытыкаваў новы статут. Яго абурыла тое, што ў дакумэнце ня згадвалася прэса БККА (яго друкаваныя органы), а таксама не акрэсьліваліся ўзаемадачыненныя паміж БККА й БЦР ды БККА й крывіцкімі арганізацыямі. Яўхіма Кіпеля падтрымаў Аркадзь Арэхва, які дадаткова прапанаваў у рамках БККА ўвесці Грамадзкі суд. Такі суд, фактычна, можна было б выкарыстоўваць для публічнага разгляду ўчынкаў сяброў арганізацыі. Аднак ініцыятывы абодвух дзеячаў не знайшлі падтрымкі ўдзельнікаў Кангрэсу. За прапанову Яўхіма Кіпеля аб вызначэньні ўзаемадачыненняў БККА й БЦР ды крывіцкіх арганізацыяў выказаліся толькі тры чалавекі. Не знайшла падтрымкі й прапанова Аркадзя Арэхвы пра абавязковае ўзгадненне дзейнасьці БККА з БЦР. Гэтай прапанове запырэчыў Іван Касяк — адзін з блізкіх сяброў Радаслава Астроўскага, які сам меў уплыў на палітыку БЦР. Ён заявіў, што БККА ёсць арганізацыяй выключна амэрыканскага характару й не павінна падлягаць ніякай вонкавай структуры, у тым ліку й такой сяброўскай, як БЦР²⁴².

Узьніклі спрэчкі й вакол назвы арганізацыі. Бэрнард Букатка прапанаваў пакінуць варыянт 1951 г. — *Whiteruthenian Congress Committee*, згодна з традыцыяй. Супраць выказаўся Аркадзь Арэхва, які лічыў, што першае слова варта пісаць як *Byelorussian*, паводле аналёгіі з назвай, якая ўжывалася ў Арганізацыі Аб'яднаных Нацыяў. Таксама Аркадзь Арэхва прапанаваў выкінуць са статуту пункт аб мэтах БККА: «Бараніць існуючы лад Амэрыкі», — маўляў, гэта пярэчыць прынцыпам статуту БЦР — «вызваленьня беларускага народу ад розных акупантаў». Але ўдзельнікі Кангрэсу былі аднадушныя й прагаласавалі супраць прапановы. Таксама вырашылі пакінуць у назьве прыметнік *Whiteruthenian*.

Некаторыя дэлегаты падтрымалі Яўхіма Кіпеля й Аркадзя Арэхву, таму пытаньні паправак да праекту статуту паставілі на галасаваньне. За прапанову Яўхіма Кіпеля прагаласавалі толькі 8 чалавек, супраць — 23, 16 — устрымаліся. За праект Касяка прагаласаваў 31 чалавек, супраць — 5, устрымаліся — 20²⁴³.

²⁴² Праатакол II-га Кангрэсу Беларускага Кангрэсавага Камітэту ў Амэрыцы, які адбыўся дня 30 чэрвеня 1957 г. у Залі Шакаў у Саўт-Рывэры а гадз. 14.00 з наступным парадкам дня. З архіву Івана Касяка.

²⁴³ Тамсама.

Самыя вялікія спрэчкі разгарэліся вакол абраньня старшыні БККА. Здавалася, Іван Касяк, які рыхтаваў Кангрэс да працы, без праблемаў зойме пасаду старшыні. Але перад самым паседжаньнем паўстала іншая кандыдатура — Бэрнарда Букаткі, які падчас II Сусьветнай вайны ўзначальваў Беларускае прадстаўніцтва ў Бэрліне.

Лёнгіна Брылеўская згадала пра гэтую сытуацыю:

Прайшлі чуткі, што зарганізаванай групе эмігрантаў з Усходняе Эўропы (выхадцы із Сав. Саюзу), дзеля антысавецкай прапаганды ў халоднай вайне, амэрыканскі ўрад будзе даваць пэўныя нейкія субсыды. Вось усе і паднялі вушы!

На Кангрэс БККА ў Саўт-Рывэры зьявілася найбольшая колькасць людзей: зь Нью-Ёрку, Пасэйку, Саўт-Рывэру. Па дарозе ў залю Шакаў, дзе меў адбыцца Кангрэс, пасэйкаўцы Ясюк, Ігнатовіч, Маслоўскі, Букатка заехалі да Сьвеціка Каўша, добра падбадзёрліся, выбралі спасярод сябе кандыдатуру Букаткі на старшыню БККА і ўвесь час, падчас паседжаньня, уносілі абструкцыю па ўсіх прапанавах. Кангрэс выбраў Івана Іванавіча Касяка²⁴⁴.

Прычынай канфлікту былі ня толькі дэструктыўныя паводзіны групы дэлегатаў, але й тэхнічная «памылка», што ўзьнікла падчас вылучэньня кандыдатур у кіраўнічыя органы БККА.

Адмысловая камісія (г. зьв. «камісія маткі») прапанавала на пасаду старшыні БККА выбраць кандыдата з двух асобаў: Івана Касяка ці Бэрнарда Букаткі. Акрамя таго, на заступнікаў былі прапанаваныя Аркадзь Арэхва й Ксенафонт Вайцяхоўскі, на сакратара — Міхась Сенька й Расьціслаў Завістовіч, на скарбніка — Пётра Ораса й Барыс Шчорс, у склад сяброў ураду БККА — Яўхім Кіпель, Карповіч, Мікалай Новік, у склад рэвізійнай камісіі — Эмануіл Ясюк, Віталь Цярпіцкі, Уладзімер Пеляса й Лявон Шурак²⁴⁵.

Аднак галасаваньне па такім «галіновым» сьпісе супярэчыла статусу БККА, у якім прадугледжвалася галасаваньне паводле агульнага сьпісу сяброў ва ўправу. Гэтую супярэчнасьць заўважыў Барыс Плескачэўскі, і Кангрэс прыняў заўвагу. Але пасля спрэчак і самаадводаў за аснову быў усё ж узяты гэ-

²⁴⁴ Ліст Лёнгіны Брылеўскай да Алега Гардзіенкі ад 24 траўня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

²⁴⁵ Пракаол II-га Кангрэсу Беларускага Кангрэсавага Камітэту ў Амэрыцы...

ты складзены «камісіяй маткі» сьпіс, дзе было зазначана, што Івана Касяка падалі на пасаду старшыні, Бэрнарда Букатку — на намесьніка, а ў сябры ўраду БККА прапанавалі ўключыць Міхася Сеньку, Лёнгіну Брылеўскую, Мікалая Новіка, Ксенафонта Вайцяхоўскага, Аляксея Шудзейку. Мандатная камісія папрасіла не зважаць на ранейшыя пазнакі й адмыслова адзначаць пры галасаваньні насупраць, напрыклад, Івана Касяка або Бэрнарда Букаткі, ці абіраюць яго «на старшыню» ці «на намесьніка».

Бэрnard Букатка, што ў старым сьпісе фігураваў на другім месцы як кандыдат на намесьніка старшыні, агулам набраў 49 галасоў. За Івана Касяка прагаласавалі толькі 45 чалавек, але ўсе пазначылі, што яго бачаць як старшыню (такіх пазнакаў насупраць прозьвішча Бэрнарда Букаткі не было). Аднак Букатка не пагадзіўся з такой трактоўкай і запатрабаваў прызнаць яго абраным на пасаду старшыні. Дэлегаты Кангрэсу, трымаючыся апошніх правілаў галасаваньня, вызналі старшынём БККА Івана Касяка²⁴⁶.

Пастанова Кангрэсу моцна пакрыўдзіла Бэрнарда Букатку, празь нейкі час ён увогуле адышоў ад актыўнай працы ў БККА. Як сьведчыў Вітаўт Кіпель, Букатка наагул дэманстрацыйна аддаліўся ад беларусаў, не жадаючы мець зь імі нічога супольнага.

ІІ Кангрэс беларусаў Амэрыкі прыняў новы статут і абраў новага старшыню арганізацыі, перадвызначыўшы такім чынам прыярытэты яе далейшай дзейнасьці ў новых грамадзка-палітычных абставінах. Ён жа засьведчыў наяўныя супярэчнасьці ў самім лягеры прыхільнікаў плятформы БЦР і розьніцу поглядаў грамадзкіх дзеячаў на месца БККА ў сыстэме беларускіх эміграцыйных арганізацыяў.

БККА пасья ІІ Кангрэсу: першыя крокі новага кіраўніцтва

З новым кіраўніцтвам і статутам, але старымі задачамі Беларускае кангрэсавы камітэт Амэрыкі павінен быў дзейнічаць у іншай грамадзкай сытуацыі. Неабходна было ўлічваць і зьменення прыярытэты амэрыканскай палітыкі, і зьмяншэньне актыўнасьці ды памкненьняў шараговых сяброў беларускай

²⁴⁶ Праатакол ІІ-га Кангрэсу Беларускага Кангрэсавага Камітэту ў Амэрыцы...

грамады. Без уліку згаданых варункаў дзейнасьць арганізацыі наўрад ці магла быць пасьпяховай.

Першае паседжаньне новага ўраду БККА прайшло ўжо 14 ліпеня 1957 г., праз два тыдні пасля II Кангрэсу. У нарадзе, што адбылася ў Саўт-Рывэры, бралі ўдзел дзевяць чалавек: Іван Касяк, Бэрнард Букатка, Аляксей Шудзейка, Мікалай (Нік) Новік, Эмануіл Ясюк, Лёнгіна Брылеўская, Ксенафонт Вайцяхоўскі, Віталь Цярпіцкі й Расьціслаў Завістовіч²⁴⁷. Прысутныя былі людзьмі рознага ўзросту. Найстарэйшым зь іх быў старшыня ЗБАДК Ксенафонт Вайцяхоўскі, яму на той час было 58 гадоў. наймаладзейшым — Расьціслаў Завістовіч, якому было 29.

Удзельнікі нарады разьмеркавалі абавязкі кіраўніцтва БККА. Расьціслаў Завістовіч і Лёнгіна Брылеўская сталі сакратарамі арганізацыі, Аляксей Шудзейка — скарбнікам. Галоўная праца — рэпрэзэнтацыя Беларусі на замежным кірунку — ускладалася на старшыню арганізацыі.

Беларускі кангрэсава камітэт Амэрыкі, пры падтрымцы шматлікіх беларускіх грамадзкіх арганізацыяў, узяў на сябе абавязак праводзіць працу беларускага амбасадара ў ЗША.

Праца БККА выяўляецца перадусім у рэпрэзэнтацыі свайго народу і навязваньні кантактаў з уладамі Аб'яднаных Нацыяў, урадавымі дзейнікамі ЗША, іншанацыянальнымі групамі, а таксама праз утрымоўваньне цеснага кантакту зь беларускімі арганізацыямі ЗША і Канады супольна ладжанымі спатканьнямі і сьвяткаваньнямі сваіх нацыянальных сьвятаў²⁴⁸.

У сваёй рэпрэзэнтацыйнай дзейнасьці Кангрэсава камітэт павінен быў улічваць новыя тэндэнцыі замежнай палітыкі ЗША. На першай нарадзе БККА з новым складам кіраўніцтва была абмеркаваная рэзалюцыя, што тычылася стварэньня пры амэрыканскім Дзярждэпартаманце «аддзелаў вызваленьня паняволеных народаў»²⁴⁹. Паводле рэзалюцыі, меркавалася, што ў аддзелы будучь уваходзіць прадстаўнікі кожнага з такіх на-

²⁴⁷ Пратакол № 1 Нарады інаўгурацыйнае Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі, якая адбылася 14-га ліпеня 1957 г. у Саўт-Рывэры. З архіву БККА.

²⁴⁸ Зварот Беларускага кангрэсавага камітэту ад 25 верасьня 1961 г. З архіву БККА.

²⁴⁹ Пратакол № 1 Нарады інаўгурацыйнае Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі, якая адбылася 14-га ліпеня 1957 г. у Саўт-Рывэры.

родаў. Ад БККА былі прапанаваныя наступныя кандыдаты: Іван Касяк, Бэрнард Букатка, Расьціслаў Завістовіч, Лёнгіна Брылеўская, Аляксей Шудзейка, а. Мікалай Лапіцкі. Толькі апошні не ўваходзіў у кіраўніцтва БККА, але ён зьяўляўся сябрам управы Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамагавага камітэту й быў настаяцелем парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, якая была падмуркам беларускіх арганізацыяў, што складалі Кангрэсавы камітэт. Зрэшты, далей дэкларацыяў аб неабходнасьці стварэньня такой структуры пры Дзярждэпе справа не пайшла.

Вялікі ўплыў на дзейнасьць БККА, вызначэньне прыярытэтаў і мэханізмаў працы на новым этапе, як гэта было й раней, рабіла асоба кіраўніка арганізацыі. Іван Касяк належаў да катэгорыі новых эмігрантаў, якія лічылі, што беларусам-уцекачам трэба рэалізоўвацца на эміграцыі. Ён зарабіў грошы ня толькі як інжынэр-архітэктар, але і ўмела гуляючы на біржы²⁵⁰. Акрамя таго, Іван Касяк браў актыўны ўдзел у грамадзкім жыцьці: радзе Беларускай праваслаўнай (кананічнай) царквы, Беларускай Цэнтральнай Радзе, старшыняваў у БККА. Магчыма, такой актыўнай грамадзкай дзейнасьці ў розных кірунках спрыяла тое, што Іван Касяк быў у тым часе нежанаты, а таму меў больш вольнага часу, чым ягоныя паплечнікі. Ён патрабаваў ад сваіх падначаленых па БККА большай актыўнасьці. Напрыклад, у лісьце да сакратара арганізацыі Міхася Сенькі (30 верасьня 1958 г.) Касяк крытыкаваў сяброў управы за пасіўнасьць.

Нарада нашага Кангрэсавага камітэту, скліканыя мною на 28 верасьня б. г., не адбылася, бо прыбылі толькі два сябры. Я живу далёка ад Саўт-Рывэру і *не магу ведаць аб асабістых плянах паасобных сяброў* Камітэту, бальшыня зь якіх пражывае ў Саўт-Рывэры. А таму не магу трапна выбраць часу на паседжаньні Камітэту. Можна, Вы будзеце ветлівы і склічаце чарговую нараду Камітэту, прадбачачы ўспомненую вышэй акалічнасьць. Можна, будзе адпаведнай дата 12 кастрычніка, калі маецца адбыцца царкоўная ўрачыстасьць. Нарада забярэ мала часу — каля 1 гадзіны і, хіба, ня будзе перашкодай паасобным сябром у іх асабістых справах²⁵¹.

²⁵⁰ Успаміны Лёлі Касоўскай пра Івана Касяка, напісаныя спэцыяльна для аўтара кнігі. Захоўваюцца ў прыватным архіве Алега Гардзіенкі.

²⁵¹ Ліст Івана Касяка да Міхася Сенькі ад 30 верасьня 1958 г. З архіву Івана Касяка.

З часам новаму старшыню БККА давялося зьмірыцца з такім становішчам справаў і падладжвацца пад акалічнасьці іншых сяброў арганізацыі. У другой палове 1950-х — 1960-х гг. паседжаньні ўправы БККА праходзілі больш-менш рэгулярна, раз на месяц ці раз на два месяцы. Дзейнасьць арганізацыі паранейшаму праходзіла ў двух кірунках: узаемадачыненьні зь беларускімі арганізацыямі ўнутры ЗША, супрацоўніцтва зь іншымі арганізацыямі, г. зьв. замежная палітыка. Прыкладам, на паседжаньні ўправы БККА 22 верасьня 1957 г. абмяркоўваліся дачыненьні Кангрэсавага камітэту й Антыбальшавіцкага блёку народаў (АБН)²⁵². Кіраўніцтва прыхільнікаў АБН настойвала на тым, каб БККА ўступіў у арганізацыю. Кіраўніцтва БККА, у сваю чаргу, было катэгарычна супраць, зь перакананьня, што Беларускі кангрэсавы камітэт мусіць заставацца незалежнай грамадзкай арганізацыяй.

Спробы аб'яднаньня з БАЗА й стварэньня супольнай Беларуска-амэрыканскай рады

Зь Беларускім кангрэсавым камітэтам у Амэрыцы канкуравала Беларуска-амэрыканскае задзіночаньне, якое нягледзячы на большую колькасьць сяброў пакуль прайгравала БККА на замежным кірунку працы. Камітэт намаганьнямі Мікалая Шчорса ўжо ў 1953 г. наладзіў трывалыя кантакты з кангрэсам ЗША. Але Вашынгтон даваў выразны сыгнал: беларусам для вырашэньня сваіх пытанняў найлепей выступаць адзіным фронтам. Пагатоў рыхтавалася Кангрэсавая пастанова аб вызначэньні й адзначэньні Тыдня паняволеных народаў.

У 1959 г. быў адроджаны праект супольнай Беларускай кангрэсавай рады Амэрыкі. Цяпер ініцыятыва аб'яднаньня сыходзіла адначасова ад абодвух структураў: кіраўніцтва БККА й кіраўніцтва БАЗА, на чале якога ў 1959 г. стаў Кастусь Мерляк.

Мерляк прыехаў у ЗША з Аргентыны, дзе ён стварыў мясцовае Згуртаваньне беларусаў. Грамадзкае жыцьцё ў гэтай лацінаамэрыканскай краіне пасля вайны істотна розьнілася ад дзейнасьці беларускіх грамадаў у іншых рэгіёнах сьвету. У сярэдзіне 1940-х, да прыезду паваяеннай хвалі эміграцыі, у

²⁵² Удзел у паседжаньні ўзялі таксама Расьціслаў Завістовіч, Лёнгіна Брылеўская, Барыс Шчорс, Мікалай Новік, Міхась Сенька, Ксенафонт Вайцхоўскі, Віталь Цярпіцкі, Лявон Шурак, Нікандар Мядзейка.

Аргентыне працавалі шаснаццаць беларускіх арганізацыяў, але ўсе яны былі аб'яднаныя ў Фэдэрацыю беларускіх арганізацыяў, што знаходзілася пад моцным уплывам савецкай амбасады²⁵³. Дзякуючы ўмелай савецкай прапагандзе да новапрыбылых яны паставіліся варожа. Некалькі сотняў нашых суайчыньнікаў, што прыехалі ў Аргентыну пасля вайны, былі вымушаныя трымацца разам, каб процістаяць адмоўна настроеным суродзічам. У такой сытуацыі падзелу на прыхільнікаў БЦР і Рады БНР у Аргентыне проста не магло быць. «Да пераезду ў ЗША я ня ведала пра існаваньне на эміграцыі двух лягераў — «крывічоў» і «зарубежнікаў». Муж, канечне, пра гэта ведаў, аднак ніколі пра іх не расказваў — у Буэнас-Айрэсе мы ўсе жылі па-сяброўску», — згадвала ў сваіх успамінах Ганна Мерляк²⁵⁴.

Зь пераездам у ЗША Кастусь Мерляк актыўна ўключыўся ў тамтэйшае грамадзкае жыццё. У кастрычніку 1954 г. ён ужо быў абраны старшынём аднаго з найбуйнейшых аддзелаў арганізацыі — БАЗА-Нью-Ёрк, а са сьнежня 1954 г. заняў пасаду старшыні Сэктару Рады БНР на ЗША. Гэты сэктар быў найбуйнейшы на эміграцыі, колькасна ён пераважаў усе астатнія такія структуры, і часам пастанова, прынятая Амэрыканскім сэктарам, была вырашальнай.

Пасля пераезду ў ЗША Кастусь Мерляк паспрабаваў змякчыць палітычны падзел эміграцыі. Ён быў шчыры прыхільнік Рады БНР, але БЦРаўцы былі для яго выключна палітычнымі апанэнтамі, а ня ворагамі. Апроч таго, Мерляк дазваляў сабе раз-пораз крытыкаваць кіраўніцтва Рады БНР і БАЗА. Найбольш даставалася канцэпцыі непрадрашэнства. Аднак нягледзячы на тое, што погляды Кастуся Мерляка афіцыйна разыходзіліся з поглядамі кіраўніцтва рады БНР і духоўных лідэраў дыяспары ў Амэрыцы, у 1959 г. на VIII Кангрэсе яго абралі кіраўніком Галоўнай управы БАЗА. І адразу па сваім абраньні Мерляк рабіў спробы наладзіць кантакт з кіраўніцтвам БККА.

Першае агульнае паседжаньне сяброў дзвюх арганізацыяў-апанэнтаў прайшло 1 лістапада 1959 г. Ад БАЗА ў ім узялі ўдзел Кастусь Мерляк і Франціш Бартуль, ад БККА Іван Касяк, Валянціна Вайцяхоўская, Ксенафонт Вайцяхоўскі, Міхась Сенька, Уладзімер Пеляса, Лёнгіна Брылеўская. Старшыняваў

²⁵³ Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 63–64.

²⁵⁴ Мерляк Ганна: У Аргентыне не было падзелу на «крывічоў» і «зарубежнікаў» // Адзінец А. Паваенная эміграцыя... С. 296–301.

на нарадзе Ёладзімер Пеляса²⁵⁵. Сябры БККА прапанавалі абмеркаваць чатыры пытаньні: «справа дзяржаўнай рэпрэзэнтацыі», царкоўны падзел, пытаньне «непрадрашэнства» ды Антыбальшавіцкага блёку народаў і г. зв. «ватыканскую акцыю». Аднак спыніліся толькі на першым пытаньні: аб'яднаньні ўнутраных высілак у стварэньні агульнай беларускай арганізацыі ў Амэрыцы²⁵⁶. Вынікам паседжаньня стаў Зварот да беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў у ЗША. БАЗА зьвярталася да сваіх сяброўскіх арганізацыяў, БККА — да сваіх. (У 1959 г. у склад БККА ўваходзілі: Беларуска-амэрыканская нацыянальная рада ў Чыкага, Саюз беларускай моладзі ў Нью-Джэрзі, Аб'яднаньне (саюз) беларуска-амэрыканскіх студэнтаў, ЗБАДК, Праваслаўны царкоўны камітэт.) Кіраўнікі БККА прапаноўвалі сваім арганізацыям адказаць на пытаньні, што тычыліся патрэбы стварэньня такой агульнай беларускай арганізацыі:

З мэтай шуканьня шляхоў для аб'яднаньня высілкаў беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў, падзеленых на розныя ідэалгічныя напрамкі, для больш эфэктыўнай дапамогі нацыянальна-вызвольнай справе беларускага народу, паняволенага Савецкай Расеяй, дня 1-га лістапада 1959 г. у Нью-Ёрку адбылася ўступная нарада прадстаўнікоў Беларускага Кангрэсавага камітэту Амэрыкі і Беларуска-амэрыканскага задзіночаньня ў Амэрыцы. Народа сьцьвердзіла, што вырашэньне гэтай справы належыць да самых пасобных арганізацыяў і таму пастанавіла зьвярнуцца да ўсіх беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў з наступнымі запытаньнямі:

1. Як Ваша арганізацыя ацэнівае сучасны стан абслугоўваньня вонкавага адрэзка беларускай нацыянальна-вызвольнай справы ў СШПАмэрыкі?

2. Як Вы ацэніваеце факт адсутнасьці адзінага беларуска-амэрыканскага кіраўніцтва на вонкавым адрэзку беларускай справы ў СШПАмэрыцы?

3. Якое вырашэньне Вы прапануеце для сучаснай сытуацыі вышэй парушанай працы?

4. Ці Вы ўважаеце за магчымае і карыснае неадкладна арганізацыйнае аб'яднаньне ўсіх беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў у форме стварэньня супольнага камітэту для выступленьняў на вонкі ў СШПАмэрыкі?

²⁵⁵ Пратакол паседжаньня грамадзкага актыву 1 лістапада 1959 г. у Нью-Ёрку. З архіву Івана Касяка.

²⁵⁶ Тамсама.

5. Калі адказ на 4-е пытаньне будзе пазытыўны, то якую арганізацыйную схему Вы прапануеце для трывалага аб'яднання: а) парытэтнае прадстаўніцтва ад ідэалогічных напрамкаў, ці б) прадстаўніцтва ад паасобных арганізацыяў прапарцыянальна колькасці іх сяброў, ці в) па якому іншаму ключу?

5а. Калі адказ на 4-е пытаньне будзе нэгатыўны, то якія прычыны Вы бачыце на перашкодзе гэтаму і якую іншую форму аб'яднання ці каардынацыі дзейнасці на вонкавым адрэзку ў СШПАмэрыкі Вы знаходзіце зараз магчымай?

Просім прыслаць Ваш адказ у бліжэйшым часе, бо ад яго будзе залежаць далейшы ход парушанай справы каардынацыі²⁵⁷.

Зварот высылася ня толькі грамадскім арганізацыям, але й асобным людзям, у тым ліку Васілю Пунтусу (БАНР у Чыкага), Янку Шымчыку (Беларускі вызвольны фронт, Кліўлэнд), Кастусю Еўсу (Беларуска-амэрыканскае культурна-дапамаговае аб'яднаньне, Кліўлэнд), а. Мікалаю Лапіцкаму, Хведару Высоцкаму (Праваслаўны царкоўны камітэт у Саўт-Рывэры), Мікалаю Шчорсу (Беларуска-амэрыканскі зьвяз), Леаніду Галяку (Камітэт незалежнай Беларусі), Уладзіславу Рыжаму-Рыскаму (Саюз вольных журналістаў), Нікандру Мядзейку, Ксенафонту Вайцяхоўскаму (кіраўніцтва ЗБАДК), Уладзімеру Пелясу (адзел ЗБАДК у Нью-Ёрку), Аляксею Сянкевічу (адзел ЗБАДК у Саўт-Рывэры), Аляксею Шудзейку (адзел у Пасэйку), Барысу Шчорсу (Беларускі выдавецкі фонд), Рыгору Арцюшэнку (Саюз беларуска-амэрыканскай моладзі), Лёлі Касоўскай (Аб'яднаньне беларуска-амэрыканскіх студэнтаў), А. Бендзераву (Беларускі асэкурацыйны адзел у Пасэйку), Ігару Шчорсу (Беларускі асэкурацыйны адзел у Саўт-Рывэры), Эмануілу Ясюку (Рэвізійная камісія БККА). Інфармацыя пра магчымае аб'яднаньне была дасланая й прэзыдэнту БЦР Рада-славу Астроўскаму ў Лёндан, Сяргею Хмару — галоўнаму рэдактару «Беларускага голасу» і Рыгору Беразоўскаму — кіраўніку Беларускага нацыянальнага аб'яднання ў Таронта²⁵⁸.

З арганізацыяў адказы даслалі Амэрыканска-беларускае культурна-дапамаговае аб'яднаньне, царкоўны камітэт Беларускай праваслаўнай царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай, Беларускі вызвольны фронт, Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт. Усе пагаджаліся з даўно насыпелай па-

²⁵⁷ Зварот да беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў у СШПАмэрыкі. З архіву Івана Касяка.

²⁵⁸ Spisy dla rassyłki Zvarotu. З архіву Івана Касяка.

трэбай стварэння агульнай арганізацыі, зазначаючы, што аб'яднаньне трэба рабіць неадкладна.

Камітэт незалежнай Беларусі: «...Нашая арганізацыя ня мае дастатковых даных для ацэнкі сучаснага стану абслугоўвання вонкавага адрэзку беларускай нацыянальна-вызвольнай справы; калі прыняць, што ўсялякая праца ў гэтым кірунку аб'ектыўна зафіксавана прэсай, дык у такім выпадку, безумоўна, гэтая праца ёсць недастатковай.

П. 2. Факт адсутнасці адзінага кіраўніцтва на вонкавым адрэзку беларускай справы ў Амэрыцы нашая арганізацыя ацэнівае як для нас некарысны.

П. 3. Для вырашэння гэтай справы найбольшай карысным было б дакладнае выясненне пазыцыяў, займаных паасобнымі арганізацыямі ў найбольш важных беларускіх справах. (...)

П. 4. Нейкую форму арганізацыйнага аб'яднання беларускіх арганізацыяў у З. Ш. Амэрыкі ўважаем за карысную, але лічым таксама, што безадкладна гэтага зрабіць нельга, бо перад гэтым трэба правесці вялікую працу...»²⁵⁹.

Амэрыканска-беларускае культурнае дапамаговае аб'яднаньне ў Кліўлэндзе: «АБКДА лічыць факт адсутнасці адзінага супольнага рэпрэзэнтацыйнага камітэту на вонкі шкодным.

Арганізацыя АБКДА ўважае вельмі патрэбным стварэнне такога супольнага камітэту, як адзінай рэпрэзэнтацыі беларусоў Амэрыкі.

АБКДА лічыць карысным і неадкладным арганізаваць усе Беларуска-амэрыканскія арганізацыі СШАмэрыкі ў форме камітэту»²⁶⁰.

Царкоўны камітэт Беларускай праваслаўнай царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай: «Абслугоўваньне вонкавага адрэзку беларускай нацыянальна-вызвольнай справы ў СШП Амэрыкі ёсць незадавальняючае, і для больш эфэктыўнай дапамогі нацыянальна-вызвольнай справе беларускага народу, паняволенага Савецкай Расеяй, неабходна аб'яднаньня беларускіх арганізацыяў, якія сёння падзелены на розныя ідэалгічныя напрамкі;

адсутнасць адзінага беларуска-амэрыканскага кіраўніцтва на вонкавым адрэзку ў СШП Амэрыкі зьяўляецца ад'емным і шкодным;

пры абгаворваньні справы, стварэння супольнага камітэту для выступленьняў на вонкі, ня трэба парушаць царкоўных спраў, якія належаць да духавенства, вернікаў і царкоўных арганізацыяў;

²⁵⁹ Беларускаму Кангрэсавому Камітэту ў Амэрыцы. [Адказ Камітэту незалежнай Беларусі ад 4 студзеня 1960 г.]. З архіву Івана Касяка.

²⁶⁰ Ліст Амэрыка-беларускага культурна-дапамаговага камітэту да І. Касяка ад 8 сьнежня 1959 г. З архіву Івана Касяка.

неадкладнае арганізацыйнае аб'яднаньне ўсіх беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў, падзеленых на розныя ідэалёгічныя напрамкі, у форме стварэньня супольнага камітэту для ўступленьняў на вонкі, ёсьць вельмі карысным;

парытэтнае прадстаўніцтва ад ідэалёгічных напрамкаў ёсьць больш прыемлівае і справядлівае, чымся іншыя ключы»²⁶¹.

Беларускі вызвольны фронт. Краёвы штаб у Амэрыцы (Кліўлэнд): «Краёвы штаб Беларускага Вызвольнага Фронту ня ёсьць беларуска-амэрыканскай арганізацыяй, а чыста беларуская нацыянальная вайсковая арганізацыя і беспасярэдне падпарадкуецца БЦР і Галоўнаму Штабу БВФ, але Краёвы Штаб БВФ лічыць факт адсутнасьці адзінага супольнага рэпрэзэнтацыйнага камітэту ў Амэрыцы як за недастатковае зразуменьне беларускімі арганізацыямі той вялікай вартасьці такога Галоўнага і адзінага рэпрэзэнтаваньня.

Краёвы Штаб БВФ уважае вельмі патрэбным і карысным, а такжа за неадкладным арганізаваньнем такога супольнага каардынацыйнага камітэту ў Амэрыцы»²⁶².

Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт: «Пасобныя выступленьні існуючых беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў з рознымі ідэалёгічнымі напрамкамі і на вонкавым адрэзку ствараюць, паводле нашай думкі, непатрэбны і некарысны дуалізм.

Нягледзячы на разыходжаньні нутранага характару справа ўтварэньня адзінага рэпрэзэнтацыйнага беларускага воргану на вонкі, на наш пагляд, зьяўляецца зусім магчымай і пажаданай.

Дзеля гэтага мы прапануем неадкладна арганізаваць супольны Каардынацыйны камітэт, у які ўвайшлі б прадстаўнікі масавых арганізацыяў: старэйшага грамадства, моладзі і студэнтаў бэцэраўскай арыентацыі і прадстаўнікі аналягічных арганізацыяў бээнэраўскай арганізацыі»²⁶³.

Толькі Фэдэрацыя вольных журналістаў — ад яе імя выказаўся Ўладзіслаў Рыжы-Рыскі — прапанавала, каб у новую арганізацыю ў роўнай колькасьці ўваходзілі прыхільнікі ня дзвюх, а трох палітычных сілаў: Рада БНР, БЦР, а таксама

²⁶¹ Да БККА. [Адказ Царкоўнага камітэту БПЦ імя сьв. Эўфрасіньні Полацкай] ад 15 сьнежня 1959 г. З архіву Івана Касяка.

²⁶² Ліст Начальніка Краёвага Штабу Беларускага вызвольнага фронту К. Гоўшы да старшыні БККА І. Касяка ад 10 сьнежня 1959 г. З архіву Івана Касяка.

²⁶³ Да Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі. [Адказ БККА ад 15 лютага 1960 г.]. З архіву Івана Касяка.

арганізацыі, якія афіцыйна дыстанцыяваліся ад БНР і БЦР²⁶⁴. Галоўныя — і часам адзіныя — ролі ў згаданых арганізацыях «незалежнікаў» выконвалі Ўладзіслаў Рыжы-Рыскі й Сяргей Сіняк (Хмара).

Нягледзячы на хуткую падтрымку ініцыятывы БАЗА й БККА працэс аб'яднання расьцягнуўся на чатыры гады. Да гэтага спрычыніліся рэдкія зборкі ініцыятыўнай групы, якія адбываліся раз ці два разы на год.

Актывізацыя адбылася ў 1963 г. Кіраўнікі БАЗА й БККА выпрацавалі новую адозву «Да беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў і да ўсяго беларускага грамадзянства ў ЗШПАмэрыкі». У дакумэнце чарговы раз зьвярталася ўвага на падзел эміграцыі, які перашкаджаў «адзінству беларускай акцыі пры абароне беларускай праблемы перад вонкавым сьветам»²⁶⁵. Натуральна, аб'яднаньне вымагала саступак аднаго з бакоў. Пэўная саступка была зробленая, калі ў 1962 г. Радаслаў Астроўскі прыпыніў дзейнасьць БЦР, склаўшы зь сябе паўнамоцтвы прэзыдэнта з увагі на ўзрост (яму было 77 гадоў)²⁶⁶. Фармальна БЦР працягвала існаваць, паколькі выканаўчы орган не распускаўся, але рэальнай дзейнасьці да 1974 г.²⁶⁷, вяртаньня Астроўскага, не выяўляла.

Вынікам намаганьняў у аб'яднаньні сталі супольныя сьвяты. Першае зь іх адбылося ў 1963 г., на 45-ю гадавіну абвяшчэньня незалежнасьці БНР. За некалькі месяцаў да сьвяткаваньня кіраўніцтва БККА зьвярнула зь лістом да Галоўнай Управы БАЗА з прапановай супольна адзначыць Дзень беларускай незалежнасьці. Пытаньне абмеркавалі на нарадзе прадстаўнікоў БККА й БАЗА 19 студзеня 1963 г. «Пасьля дыскутаваньня спрэчных прынцыповых разыходжаньняў» паставілі:

²⁶⁴ У адказе гаварылася: *Asnova reprezentacyji u Kaardynacyjnym Kamitecie; a) Weseeraŭskaja hrupa, b) Radabeeneraŭskaja hrupa, c) Niezaleznyje, jak, napryklad, FVBZ [Federacyja volnych bielaruskich žurnalistaŭ], Bielaruska-Amerykanski Žviaz, BNA, Bielaruska-Amerykanskaja Nac. Rada u Čykahu, Internacyjanalny Instytut Bielarusaviedy sv. Eŭfrasiŭni Polackaj, Litaraturnaja Sustac «Bajavaja Ūskaloš».* Jaho Miłaści Staršyni Bielaruskaha Kanhresovaha Kamitetu Ameryki inž. I. Kasiaku... Ks. Dr. U. Rzyzy-Ryski z uraŭnavažneńnia Federacyji Volnych žurnalistaŭ. З архіву Івана Касяка.

²⁶⁵ Зварот да беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў і да ўсяго беларускага грамадзянства ў ЗШПАмэрыкі. З архіву БККА.

²⁶⁶ Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 404.

²⁶⁷ Дэкрэт Радаслава Астроўскага ад 17 жніўня 1974 г. З архіву БЦР.

1. Неабходна арганізаваць разам агульнабеларускі Сакавіковы юбілей у Нью-Ёрку ў 1963 г. на базе беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў.

2. Пастаноўлена ўключыць у праграму інфармацыйных матэрыялаў усю гісторыю беларускага народу, уключаючы дзейнасць з пэрыяду 2-е сусьветнай вайны, як: 2-гі Ўсебеларускі Кангрэс, дзейнасць Беларускай Цэнтральнай Рады, барацьбу Беларускай Краёвай Абароны і г. д.

3. Існуючыя асобныя дзяржаўныя рэпрэзэнтацыі і асобныя царкоўныя арганізацыі пастаноўлена трактаваць на маніфэстацыі раўнапраўна, у форме, не навязваючай сторанам не адпавядаючага прызнавання.

4. Пастаноўлена не прыцягваць да актыўнага ўдзелу ў сьвяткаваньні непрадрашэнцаў.

5. Для падрыхтоўкі і правядзеньня сьвяткаваньня створаны Задзіночаны Беларуска-Амэрыканскі Сьвяткавальны Камітэт, які складаецца з 2-х старшыняў і 4-х сяброў, у роўнай колькасьці з кожнага ўзору²⁶⁸.

Супольнае сьвяткаваньне 45-й гадавіны незалежнасьці Беларусі адбылося 24 сакавіка 1963 г. у Нью-Ёрку, у Білтмарг-атэлі. Урачыстасьць наведалі прадстаўнікі розных этнічных групаў, арганізацыяў, журналісты этнічных газэтаў²⁶⁹.

²⁶⁸ Беларуская думка. 1963. № 5. С. 31.

²⁶⁹ На сьвяткаваньні прысутнічалі прадстаўнікі наступных арганізацыяў: Асамблея эўрапейскіх народаў, паняволеных СССР; Амэрыканскі камітэт народаў, паняволеных у СССР; Амэрыканскія прыхільнікі АБН; Канфэрэнцыя амэрыканцаў з Усходне-Цэнтральнай Амэрыкі; Выканаўчы камітэт Украінскай нацыянальнай рады; Польшка-амэрыканскі кангрэс; Украінскі кангрэсавы камітэт Амэрыкі; Камітэт вольнай Албаніі; Усеіндыяская фэдэрацыя нацыянальных цэркваў; Украінскі народны саюз; Амэрыканская рада незалежнай Казакіі; Казацкі нацыянальны вызвольны рух; Харвацкая нацыянальная рада; Грузінскі саюз у Амэрыцы; Баўгарскі нацыянальны фронт; Украінскі работніцкі саюз; Галоўнае казацкае прадстаўніцтва на эміграцыі; Казацка-амэрыканскі нацыянальны саюз; Паўночна-казацкае аб'яднаньне; Украінскі клуб круглага стала; Арганізацыя абароны лемкаўшчыны; рэдактар польскай газэты «Новы сьвят»; Саюз украінска-амэрыканскай моладзі; Польшкае аб'яднаньне ў Брукліне; Украінскі цэнтар у Пасэйку.

Прывітальныя лісты даслалі розныя беларускія арганізацыі, а таксама кангрэсмэны й генэральныя консулы Незалежнай Літвы і Эстоніі — Злучаныя Штаты не прызналі акупацыю ў 1940 г. прыбалтыйскіх краінаў, таму ў ЗША дзейнічалі іх незалежныя консульствы.

вай і прыкладам мог запаліць паплечнікаў. «Ён [Мерляк] ажывіў беларускае жыццё ў Нью-Ёрку ва ўсіх напрамках, праявіўшы якасці лідэра, якога так не хапала нашым арганізацыям», — згадваў Васіль Шчэцька²⁷³.

Кастусь Мерляк меў у БАЗА сваіх прыхільнікаў, Станіслаў Станкевіч — сваіх, пераважна з асяродку інтэлектуалаў. Падарэла канфлікт прамова на сумесным з БККА святкаванні 25 Сакавіка ў 1963 г., калі Мерляк скрытыкаваў дзейнасць Рады БНР і асабіста Міколу Абрамчыка за палітыку непрадрашэнства:

Адзначаючы 45-ыя ўгодкі абвешчання незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі, мы, беларусы на эміграцыі, заявім, што ідэал, выяўлены ў Акце 25 Сакавіка, не зьяўляецца й ніколі ня будзе зьяўляцца аб'ектам гандлю, уступак ці якога-небудзь кампрамісу, што воля беларускага народу не падлягае ніякім інтэрпрэтацыям у святле непрадрашэнства, што мы на эміграцыі будзем старацца дапамагаць, пакладаючы ўсе нашы сілы, каб наш народ на Бацькаўшчыне змог вызваліцца як найхутчэй зь няволі²⁷⁴.

Словы Мерляка азначалі фактычнае непадпарадкаванне БАЗА рашэнням Рады БНР і парушэнне субардынацыі. У выніку ў нетрах Задзіночання зарадзілася апазыцыя, якую ўзначаліў Станіслаў Станкевіч. Празь некаторы час Кастусь Мерляк быў пазбаўлены пасады кіраўніка.

Адбылося гэта падчас выбараў новай управы БАЗА на X Кангрэсе арганізацыі ў 1963 г. Кангрэс праходзіў драматычна. Найбольшыя спрэчкі разгарнуліся над справаздачным дакладам Кастуся Мерляка, наконт якога выказаліся аж 25 дэлегатаў. Церазь некалькі гадоў былы старшыня БАЗА здолеў паглядзець на сытуацыю 1963 г. з іроніяй: «Адны апрабавалі дзейнасць, другія ганьбілі, а трэція балбаталі бяз толку»²⁷⁵. Сэнс спрэчак зводзіўся да аднаго: ухваліць дзейнасць управы за старшыняваннем Кастуся Мерляка ці не. Галоўную ролю ў канфлікце адыграў старшыня прэзідыому X Кангрэсу Антон Адамовіч — найбліжэйшы паплечнік Станіслава Станкевіча.

²⁷³ Шчэцька Васіль. Гартаючы старонкі біяграфіі // Адзінец А. Паваенная эміграцыя... С. 444–445.

²⁷⁴ Прамова К. Мерляка, старшыні Галоўнай Управы БАЗА на Акадэміі, ладжанай 24 сакавіка 1963 г. у Нью-Ёрку // Беларуская думка. 1963. № 5. С. 2–4.

²⁷⁵ Мерляк К. Дзейнасць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 240.

Старшыня кангрэсу праф. Адамовіч, чымся паставіць прапановы [аб праробленай працы] на галасаваньне, узяў апошняе слова. Ён сыпаў рэплікі для ўступаючага старшыні К. Мерляка, паказваючы веліч свае эрудыцыі, зласьлівымі прыметнікамі й цынізмам старшыня кангрэсу пералічыў усе Мерляковыя недахопы ў дзейнасьці: несубардынацыя Радзе БНР, крытыка яе палітыкі і дзейнасьці прэзыдыюму Рады БНР, спробы адарваць БАЗА ад БНР, антыбээнэраўская прамова на акадэміі 45-х угодкаў 25 Сакавіка, спробы аб'яднацца з БЦР і г. д. — ды скончыў словамі: «Ніякае падзякі таварышу Мерляку». Тут Мерляк не ўцярпеў і запратэставаў: «Таварыш адносіцца да Вас, прафэсар Адамовіч. Я выйшаў не з тае самае школы». У выніку галасаваньня прайшла абсалютнай большынёй прапанова рэвізійнай камісіі²⁷⁶.

Такім чынам, старшыню БАЗА абвінавачлі ў грэбаваньні субардынацыяй у дачыненьні Рады БНР, крытыцы кіраўніцтва Рады, антыабрамчыкаўскай прамове на сьвяткаваньні 25 Сакавіка, а таксама спробах аб'яднання з БККА. Але дэлегаты ўхвалілі дзейнасьць Мерляка за яго кіраваньнем Галоўнай управай БАЗА ў 1959–1963 гг.²⁷⁷. Аднак на выбарах новага старшыні зь перавагай у два галасы перамог Станіслаў Станкевіч.

Кастусь Мерляк пазьней заявіў, што выбары старшыні БАЗА прайшлі незаконна: заміж заяўленых павод-

Станіслаў Станкевіч і Антон Адамовіч.
1960-я гг.

²⁷⁶ Тамсама. С. 241.

²⁷⁷ Тамсама. С. 240–241.

ле рэглямэнту пяці дэлегатаў ад Кліўлэндзкага аддзелу прыехалі на Кангрэс дванаццаць, якія й прагаласавалі за кандыдатуру Станіслава Станкевіча. Але Мерляк дапусьціў істотную памылку: не аспрэчыў адразу вынікаў выбараў, а спачатку зьмірыўся з паразай і нават 16 чэрвеня 1963 г. перадаў усе справы новай управе БАЗА й толькі потым падаў пратэст аб працэсуальных парушэньнях на Кангрэсе. Гэты пратэст ужо не адыграў важнае ролі, паколькі Мерляк раней, фактычна, прызнаў сваю паразу²⁷⁸.

Паводле меркаваньня Васіля Шчэцкі, сапраўднай прычынай замены Кастуся Мерляка на пасадзе старшыні БАЗА была пазыцыя прэзыдэнта Рады БНР Міколы Абрамчыка, які й ініцыяваў гэтае адхіленьне:

У 1960 г. вонкі сэсіі Рады БНР К. Мерляк пастанавіў пагаварыць на тэму «пазыцыі» з прэзыдэнтам Абрамчыкам сам-насам. Вынікам гутаркі было, што «прэзыдэнт падумае аб гэтым і адкажа Мерляку». Ад гэтае гутаркі К. Мерляк стаўся «ворагам народу» ў БНР. Прэзыдэнт Абрамчык і група даверу выдалі прысуд Мерляку: здрада кірунку БНР. Пастанавілі адсунуць гэтага пасягальніка на ўладу з кіраўнічых становішчаў як БНР, так і ўсіх ейных арганізацыяў. І пайшло ўсё ўверх дном! Наступныя гады былі часам пазбаўленьня К. Мерляка права кіраваць беларускім палітычным і царкоўным жыцьцём.

Гэта была самая неабдуманая й блізарукая палітыка М. Абрамчыка й яго дараднікаў. Яна прывяла да рэарганізацыі ў Радзе БНР, падзел у Нью-Ёрскім аддзеле БАЗА, цывільны ад БАПЦ і падзел прыходу ў Брукліне, Нью-Ёрк²⁷⁹.

Некаторы час Кастусь Мерляк заставаўся кіраўніком акруговай управы БАЗА ў Нью-Ёрку, але 14 чэрвеня 1964 г. на Агульным гадавым сходзе акругі частка сяброў управы пакінула па-

²⁷⁸ Леанід Галяк пісаў: «У вас быў вельмі моцны козыр у руках, а менавіта: вы не павінны былі перадаваць новавыбранаму ўраду становішча й справаў, і праз гэта або змусілі б новавыбраны ўрад стаць на судовую дарогу і дамагацца перадачы БАЗА, і тады самім сабой справа важнасьці пастановаў кангрэсу сталася б прадметам судовага вырашэньня: шляхам новых выбараў ці нечага падобнага» (цыт. паводле: Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 242–243).

²⁷⁹ Шчэцка В. Прадмова // Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. VII–XII.

седжаньне. Праз два тыдні, 27 чэрвеня 1964 г., яны стварылі паралельную акруговую ўправу. Спрэчка наконт легітымнасці структураў цягнулася некалькі месяцаў, пакуль Галоўная ўправа БАЗА ня стала на бок новай акруговай управы, забараніўшы прыхільнікам Кастуся Мерляка й Васіля Шчэцкі карыстацца назвай арганізацыі.

У выніку, Кастусь Мерляк з папличнікамі 5 чэрвеня 1965 г. канчаткова пакінулі шэрагі БАЗА й заснавалі **Беларуска-амэрыканскае аб'яднаньне ў Нью-Ёрку (БАА)**. Сярод яго найбольш актыўных сяброў, акрамя старшыні Кастуся Мерляка, былі Пётра Мельяновіч, Васіль Захаркевіч, Васіль Юрцэвіч, Ян Казылякоўскі, Пётра Зыбайла ды іншыя. У верасні 1965 г. сябры БАА паспрабавалі зьявіцца на Кангрэс БАЗА, што прайшоў у Гайлэнд-парку (Нью-Джэрзі), аднак мандатная камісія не прызнала іх паўнамоцтваў.

Пры канцы 1965 г. кіраўніцтва БАА распаўсюдзіла зварот да беларусаў Нью-Ёрку й ваколіцаў, дзе зазначала, што былыя сябры Акруговай управы БАЗА (хто жадае) аўтаматычна станавіліся сябрамі Аб'яднання:

Управа БАА падае да ведама сваім сябром і ўсім зацікаўленым наступнае:

1. Кожны сябра былога Акруговага Адзелу БАЗА аўтаматычна зьяўляецца сябрам Беларуска-Амэрыканскага Аб'яднання, і ня патрабуецца ніякага пераафармленьня. Новыя сябры, жадаючы ўступіць у БАА, павінны злажыць пісьмовыя заявы.

2. Правы і абавязкі сяброў БАА застаюцца бязь зьменаў.

3. Сяброўскія складкі ў суме 12.00 даляраў за год павінны сплачвацца рэгулярна. Управа просіць усіх сяброў неадкладна ўрэгуляваць аплату складак, перасылаючы грошы скарбніку БАА спадару: D. Klinceвич, 1148 Blake Avenue, Brooklyn, N. Y., 11208.

4. Управа БАА зьвяртае ўвагу ўсіх грамадзян на тое, каб не прыдавалі ніякага значэньня заклікам сп. Р. Гарошкі перасылаць на ягоны адрас нейкія складкі і афяры ў БАЗА, бо ўсім ведама, што ім патрэбныя толькі грошы, а не Беларусы²⁸⁰.

З выдаленьнем Кастуся Мерляка з кіраўніцтва БАЗА перамовы наконт агульнай Беларускай кангрэсавай рады спыніліся,

²⁸⁰ Bulletin. Byelorussian-American Union of New York = Бюлетэнь. Беларуска-Амэрыканскае Аб'яднаньне Нью-Ёрку. Люты 1966.

але супольныя святкаваньні працягваліся. Так, у 1964 г. Дзень 25 Сакавіка БККА адзначаў разам з галоўнай управай БАЗА, а пасля разрыву дачыненняў з кіраўніцтвам, у 1965 г. было наладжанае супольнае святкаваньне разам зь Нью-Ёрскай акруговай управай, якую тады яшчэ ўзначальваў Кастусь Мерляк²⁸¹. Між іншага, гэтае святкаваньне адбылося ў прэстыжным нью-ёрскім гатэлі «Астор». Упершыню ў імпрэзе ўзяў удзел афіцыйны амэрыканскі чыноўнік: кангрэсмэн ад штату Нью-Ёрк Сэймур Галпэрн. Гэта адлюстравала пэўны плён рэпрэзэнтацыйнай дзейнасьці беларусаў, некаторую ўвагу да іх з боку афіцыйнага Вашынгтону. Амэрыканскія палітыкі праз увагу да беларускай дыяспары спадзяваліся на крокі ў адказ: падтрымку з боку беларусаў таго ці іншага кандыдата на выбарах. Прамова Сэймура Галпэрна на святкаваньні «вызначалася глыбінёй думак, веданьнем гісторыі й праблемы Беларусі ды аптымізмам, што да разьвязаньня гэтае праблемы»²⁸². Выступіў на імпрэзе й прадстаўнік управы акругі Мідлсэкс, у якую ўваходзіць Саўт-Рывэр, — Джон Бёрн.

Сэймур Галпэрн зьявіўся й на наступным святкаваньні, з нагоды 48-й гадавіны БНР (1966). Гэтым разам БККА ладзіла мерапрыемства ў гатэлі «Асторыя» супольна зь Беларуска-амэрыканскім аб'яднаньнем.

...Урачыстую акадэмію, якая адбылася 20 сакавіка ў гатэлі «Астор» на Таймз-Сквэры ў Нью-Ёрку і на якой прысутнічала каля 300 удзельнікаў, папярэдзілі багаслужбы ў царкве БАПЦ сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне і ў царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры.

Акадэмію, якую кіраваў сп. К. Мерляк — старшыня Беларуска-амэрыканскага аб'яднаньня, распачалася Амэрыканскім і беларускім гімнамі ў выкананьні жаночага хору «Каліна» з Саўт-Рывэру. Рэфэраты на тэму дня былі зачытаны: па-ангельску — студэнтам права і палітычных навук Аўг. Дубовікам, а па-беларуску А. Даніловічам.

²⁸¹ Pratakol pasiedzańnia pradstaŭnikoŭ BAZA i BKKA ŭ sprawie supolnaha šviatkavańnia 25-ha sakavika 1965 hodu, jakoje adbylosia na kvatery sp. U. Pielesy, 9-ha studzienia 1965 hodu. Prysutnyja: sp. Anatol Pleskačeŭski, Kastuś Mierliak, Vasil Ščečka, Jurka Stankievič, Uladzimir Pielesa. З архіву Івана Касяка.

²⁸² 47-ыя ўгодкі незалежнасьці Беларусі // Беларуска думка. № 7. 1965. С. 31.

Пасля рэфэрату выступіў з прамоваю кангрэсмэн Сэймур Галпэрн, які гаварыў аб змаганні беларускага народу за сваё вызваленне і незалежнасць і аб каляніяльнай палітыцы Савецкага Саюзу ў адносінах да Беларусі. (...)

...У канцэртнай частцы чудаўна сьпяваў жаночы хор «Каліна» пад мастацкім кіраўніцтвам кампазытара Ксаверыя Барысаўца. Хор выканаў некалькі народных песьняў на словы беларускіх паэтаў: Н. Арсеньневай, М. Кавыля, А. Русака, Л. Геніюш, А. Бачылы, музыка да якіх напісана кампазытарамі: К. Барысаўцом, М. Куліковічам, Любанам, Семянякам, Цітовічам. Танцавальны гурток Згуртавання беларускай моладзі Амэрыкі, пад кіраўніцтвам А. Дубовіка, выканаў беларускія народныя танцы «Крыжачок» і «Мікіта»²⁸³.

У сярэдзіне 1960-х здарыўся таксама раскол у парафіі сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне, вынікам якога стаў сыход групы парафіянаў на чале з Кастусём Мерляком. Прычынай стаў канфлікт з архіепіскапам БАПЦ Васілём (Тамашчыкам) і даўнія супярэчнасці паміж ім і Мерляком²⁸⁴.

²⁸³ Рэха 25-га Сакавіка. 48-ыя Ўгодкі абвешчання незалежнасці Беларусі // Беларуская думка. № 9. 1966.

²⁸⁴ З непаразуменьнямі паміж Мерляком і Васілём у фінансавай спрэчцы сярэдзіны 1950-х знаёмімся ў аўтабіяграфіі К. Мерляка, напісанай ад трэцяй асобы: «Аднаго разу (...) яму [Кастусю Мерляку] удалося дастаць ад Амэрыканскага камітэту [вызвалення народаў Расеі — вызвалення ад бальшавізму] пэўную суму грошай на пакрыццё коштаў прыезду М. Абрамчыка ў Амэрыку па справах Парыскага блёку і VIII сэсіі Рады БНР, якая мела распачацца 23 верасня 1956 г. Тут Ул. Васіль паважна заявіў выплаціць яму палову гэтай сумы. Такое дамаганне Кастуся моцна здзівіла, але ён запытаўся, чаму плаціць і каму? Ул. Васіль паясніў, што перад самым саборам [БАПЦ] у Канстанцы ў чэрвені 1948 г. быў зроблены дагавор між ім і Радай БНР, што атрыманья звонку беларускага засягу дзеяння Радай БНР фонды будуць падзелены на роўныя часці між ім і Радай БНР. Кастусь запытаў, роўная палавіна мае быць выплачана асабіста Ўладыку ці епархіяльнай кансысторыі? «Нікому іншаму, а толькі мне», — адказаў Уладыка. Кастусь сказаў, што ён ня верыць, каб такі дагавор быў зроблены людзьмі, думачымі падзяражаўнаму, і ў даным выпадку ён не прызначаць нікому грошы, атрыманья на канкрэтную мэту. Грошы мусяць быць выдаткаваныя па прызначэнню. Грошы былі выдаткаваныя на аплату выдаткаў М. Абрамчыка, на арганізацыю VIII сэсіі Рады БНР, а рэшта ўручаная Абрамчыку перад ад'ездам дадому ў Парыж» (цыт. паводле: Мерляк К. Дзейнасць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 333–334).

Калі ў сярэдзіне 1950-х канфлікт япіскапа Васіля й Кастуся Мерляка ўдалося прытушыць, то ў 1965 г. ён выплыў на паверхню ў выглядзе закалоту ў бруклінскай парафіі БАПЦ імя Кірылы Тураўскага. Гэты канфлікт храналягічна ішоў следам за змяшчэньнем Кастуся Мерляка з пасады старшыні Галоўнай управы БАЗА, выкідваньня яго зь нью-ёрскага акруговага аддзелу БАЗА й заснаваньня ім і ягонымі прыхільнікамі Беларуска-амэрыканскага аб'яднаньня, пра што размова вялася вышэй.

Нягледзячы на тое, што Мерляк і яго паплечнікі пакінулі ўсе структуры БАЗА й заснавалі БАА, яны складалі немалую актыўную частку парафіі сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне. Пагатоў пры Мерляку — калі ён узначальваў нью-ёрскі аддзел БАЗА — і быў набыты будынак царквы на Атлянтэк-авэню, 401, які стаў лічыцца саборам — асноўным храмам БАПЦ у ЗША.

14 лістапада 1965 г. на чарговым агульным сходзе вернікаў сабору сьв. Кірылы Тураўскага была пераабраная царкоўная рада парафіі. У яе склад увайшлі: Янка Казылякоўскі — стараста, Кастусь Мерляк — намесьнік, Васіль Шчэцька — сакратар, Даніла Клінцэвіч — скарбнік, Васіль Захаркевіч — царкоўны стараста, Васіль Місюль, Пятро Мельяновіч, Васіль Юрцэвіч, Міхась Бразоўскі — сябры рады²⁸⁵. У адрозьненьне ад управы, абранай 7 лістапада 1963 г., у склад не ўвайшлі Міхась Тулейка, Аляксандар Міцкевіч і Барыс Данілюк²⁸⁶. Новая рада цалкам складалася зь сяброў Беларуска-амэрыканскага аб'яднаньня ў Нью-Ёрку, што выйшла са складу БАЗА. З такім становішчам не хацеў мірыцца япіскап БАПЦ Васіль (Тамашчык)²⁸⁷.

27 лютага 1966 г. уладка Васіль аб'явіў, што не прызнае абранай 14 лістапада 1965 г. управы. Ён сфармаваў са сваіх прыхільнікаў царкоўную раду, якую ўзначалілі Аляксандар Міцкевіч, Барыс Данілюк, Янка Ніхаёнак, і звярнуўся да амэ-

²⁸⁵ Панькоў М. Хроніка беларускага жыцьця на чужыне... С. 175; а таксама Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 261.

²⁸⁶ Панькоў М. Хроніка беларускага жыцьця на чужыне... С. 162.

²⁸⁷ Апроч таго, пасля сьмерці 29 ліпеня 1960 г. настояцеля парафіі Хведара Данілюка япіскап Васіль выконваў абавязкі настояцеля. У красавіку 1964 г. з просьбай аб высвячэньні і прызначэньні ў парафію звярнуўся дьякан Юры Абрэмскі. 12 жніўня 1964 г. ён быў рукапакладзены ў сьвятары, але настояцелем парафіі не прызначаны. Гл.: Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 339.

рыканскіх уладаў, у гэтым выпадку паліцыі, «каб яго ахоўвалі ад людзей, апанаваных злымі духамі»²⁸⁸.

8 траўня 1966 г. у саборы сьв. Кірылы Тураўскага адбыўся надзвычайны сход дзеля ўрэгуляваньня непаразуменьняў паміж уладкамі Васілём і царкоўнай радай²⁸⁹. На сходзе прысутнічалі 90 з 135 парафіянаў²⁹⁰. 86 чалавек прагаласавалі за рэзалюцыю, у якой выказваўся поўны давер абранай 14 лістапада 1965 г. царкоўнай радзе, пастанаўлялася даручыць ЦР прыняць захады ў нармалізацыі жыцця парафіі, а ўладыку Васілю перадаць ЦР усе парафільныя дакумэнты. Надзвычайны сход прызнаў Юр'я Абрэмскага, паколькі шэсьць гадоў парафія існавала без наяўнасьці, за наяўнасьці царквы сьв. Кірылы Тураўскага²⁹¹. Апошнім пунктам рэзалюцыя зазначала: «Сход дамагаецца, каб наша парафія была вольнаю, як і ўсе іншыя парафіі япархіі. Іншыя парафіі вядуць сваё жыццё, тады, калі ў нас уладыка Васіль уважае парафію за нейкую сваю ўласнасьць. Сяньня людзі ня ёсьць уласнасьць ніякага іншага другога чалавека, а таму павінна скончыцца гэта практыка тых, хто на гэта пасягае»²⁹².

Канфлікт патушыць не ўдалося. Ня вырашыў яго й III епархіяльны сабор БАПЦ 26 лістапада 1966 г. у Таронта²⁹³. Аднак на наступныя некалькі месяцаў спрэчка прыцішылася. У царкве Кірылы Тураўскага суіснавалі дзьве рады й рэальна дзьве

²⁸⁸ Рэзалюцыя, прынятая на надзвычайным агульным сходзе прыхаджанай парафіі Катэдральнага сабору сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне, дня 8 травня 1966 г. у залі, 401, Атлянтэк Авэню, Бруклін, Нью-Ёрк // Беларуская думка. 1966. № 9. С. 26.

²⁸⁹ Да нас пішуць: Прысутны. Агульны надзвычайны сход прыхаджанай парафіі Катэдральнага сабору сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне, БАПЦ // Беларуская думка. 1966. № 9. С. 25.

²⁹⁰ Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 337.

²⁹¹ Рэзалюцыя, прынятая на надзвычайным агульным сходзе прыхаджанай...

²⁹² Тамсама.

²⁹³ На ім у знак пратэсту супраць ініцыятывы Васіля (Тамашчыка) — замест выбараў самому прапановаць кандыдатаў у епархіяльную ўправу — пакінулі паседжаньне наяўнасьці Кліўлэндзкай парафіі Аляксандар Крыт, дэлегаты Кліўлэнду, а таксама ў знак салідарнасьці дэлегаты царквы сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне на чале з а. Юр'ем Абрэмскім. Гл.: Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 339–340.

царкоўныя плыні: адным служыў Ю. Абрэмскі, другім — япіскап Васіль. Гром грывнуў у кастрычніку 1967 г., калі ўладыка Васіль перад чарговым выбарчым сходам парафіі адлучыў ад царквы Кастуся Мерляка й Васіля Юрцэвіча, забараніўшы ім прыходзіць. Але перадвыбарчы агульны сход парафіі, што прайшоў 29 кастрычніка 1967 г., выбраў у склад царкоўнай управы наступных асобаў: Янка Казылякоўскі — старшыня, Кастусь Мерляк — заступнік старшыні, Васіль Шчэцька — сакратар, Пятро Мельяновіч — скарбнік, Леанід Ляўковіч — стараста, Васіль Юрцэвіч, Міхась Бразоўскі, Пётра Саўчыц, Васіль Захаркевіч — радныя. Рэвізійная камісія — Леанід Галяк, Аўген Протас, Янка Юхнавец²⁹⁴.

Уладыка Васіль ня толькі не прызнаў новай царкоўнай рады, але прызначыў часовую камісію — у складзе Барыса Данілюка, Пётры Манькоўскага, Аляксандра Міцкевіча, Міхася Тулейкі, Янкі Яновіча — да часу скліканьня новага сходу вернікаў, пазбавіў сьвятарскага сану Юр'я Абрэмскага, а сябрам царкоўнай рады забараніў уваходзіць у царкву, заявіўшы, што ад 12 лістапада 1967 г. царква будзе зачыненая. Сябры царкву адчынілі, а Юры Абрэмскі, каб захаваць сан, перайшоў у юрысдыкцыю Ўкраінскай праваслаўнай царквы. У адказ уладыка падаў у сьвецкі суд (суд штату Нью-Ёрк) на а. Юр'я Абрэмскага й царкоўную раду²⁹⁵. Суд імкнуўся прымірыць абодва бакі, таму 1 жніўня 1968 г. прыняў саламонавае рашэньне: выбары царкоўнай рады ад 29 кастрычніка 1969 г. прызнаць сапраўднымі, адлучэньне ад царквы неправамерным. Але суд вызначыў вярнуць у парафію Васіля Тамашчыка. Уладыка Васіль, які адмаўляўся служыць у адным будынку зь Юр'ем Абрэмскім, надаў паўторна ў суд. Паўторнае рашэньне зноў прадпісвала вярнуць Васіля Тамашчыка ў парафію. Тыя, хто ня бачыў сваёй будучыні зь япіскапам Васілём, на надзвычайным сходзе парафіі 12 кастрычніка 1968 г. звярнуліся да ўладыкі Андрэя (у лютым 1968 г. Аляксандар Крыт быў высьвячаны ў япіскапы БАПЦ) з просьбай прыняць апеку над парафіяй. Андрэй (Крыт) не пагадзіўся, раячы дамовіцца з уладыкам Васілём²⁹⁶.

²⁹⁴ Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 342.

²⁹⁵ Тамсама. С. 342–347.

²⁹⁶ Тамсама. С. 349.

Вынікам трохгадовага супрацьстаяння стаў сыход Мерляка й ягоных верных прыхільнікаў з бруклінскай парафіі на Атлантак-авэню, 401 і заснаваньне 10 лістапада 1968 г. яшчэ адной парафіі сьв. Кірылы Тураўскага на той жа самай вуліцы (Атлантак-авэню), але ў іншым яе канцы, у раёне Кўінзу — Рычманд-Гіл. Гэтая парафія вырашыла перайсьці ў юрысдыкцыю канстантынопальскага патрыярха, і па першым часе яе ўзначаліў а. Сьвятаслаў Коўш²⁹⁷. Уласную царкву скончылі будаваць толькі праз 15 гадоў, і 30 кастрычніка 1983 г. япіскап Мікалай (Сьміско) высьвяціў яе²⁹⁸.

Адразу па сваім заснаваньні й БАА, і новая парафія сталі актыўна наладжваць супрацоўніцтва з БККА, а актывістам навастворанай парафіі стаў Іван Касяк, які жыў непдалёк. Як вынік, у 1969 г. на VI Кангрэсе Камітэту ў склад БККА былі прынятыя БАА й парафія сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле. Дэлегатамі ад БАА й парафіі на Кангрэсе былі Кастусь Мерляк, Васіль Шчэцька, Васіль Юрцэвіч, Сяргей Рагалевіч, Сьвятаслаў Коўш, Ян Казьлякоўскі, Васіль Захаркевіч, Пётра Саўчыц, Леанід Ляўковіч, Пятро Мельяновіч²⁹⁹.

Пасьля сыходу з бруклінскай парафіі групы Кастуся Мерляка й заснаваньня новага прыходу сьв. Кірылы Тураўскага рэлігійныя ўрачыстасьці ў гонар 25 Сакавіка сталі адбывацца ў Саўт-Рывэры й Рычманд-Гіле, а летнія імпрэзы, найчасцей, сталі адбывацца ў набытым у 1963 г. селішчы Белэр-Менск у штаце Нью-Ёрк. Найперш тут сьвяткавалі гадавіны II Усебеларускага кангрэсу, Дзень беларускага жаўнера, Дзень незалежнасьці ЗША. Прыяжджалі беларусы з Кліўлэнду, Чыкага, а таксама Канады — да Белэр-Менску ім было дабірацца бліжэй, чым да Саўт-Рывэру. Іншыя сьвяты — восеньскія,

²⁹⁷ Пазьней настаяцелямі былі: Віктар Нікіфараў (ліпень — жнівень 1977), Юльлян Троцкі (жнівень — верасень 1977, 16–31 кастрычніка 1977), Сяргей Няпрыл (верасень — кастрычнік 1977, студзень — сакавік 1980), Пётра Саўчыц (лістапад 1977 — студзень 1980), Язэп Строк (сакавік 1980 — лістапад 1981), Віталь Сагайдакіўскі (лістапад 1981 — сакавік 1982), Грыгоры О'Кіф (сакавік 1982 — сярэдзіна 1990-х).

²⁹⁸ Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 227. Падрабязней пра парафію таксама ў кнізе: Памятка высьвячэньня Царквы сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычмонд-Гіл, Нью-Ёрк. 30 кастрычніка 1983 г. Нью-Ёрк, 1983 г.

²⁹⁹ Пратакол Шостага Кангрэсу Беларусаў Амэрыкі. 29 лістапада 1969 г., які адбыўся ў Саўт-Рывэры, Нью-Джэрзі. З архіву Івана Касяка.

зімнія й вясновыя — ад сярэдзіны 1970-х сталі традыцыйна ладзіцца ў Саўт-Рывэры. З аднаго боку, старэйшае пакаленьне, якое канцэнтравалася ў сярэдняй частцы Нью-Джэрзі, стала менш мабільным, цяжэй было выбірацца на агульныя імпрэзы ў Нью-Ёрк. Зь іншага — у 1972 г. у Саўт-Рывэры побач з царквой быў пабудаваны Беларуска-амэрыканскі грамадзкі цэнтар, дзе можна было ладзіць мерапрыемствы без аплаты арэнды памяшканьня. Так, прыкладам, у 1985 г. асноўныя мерапрыемствы сьвята 25 Сакавіка прайшлі менавіта ў Саўт-Рывэры, тады як у Рычманд-Гіле Дзень Незалежнасьці адзначаўся толькі парафіянамі.

24 сакавіка папаўдні ў залі Беларускага культурнага цэнтру ў Саўт-Рывэры сабралася значная колькасьць мясцовых беларусаў, каб адзначыць традыцыйны Дзень 25 Сакавіка.

Урачыстасьць адчыніў інж. Міхась Бахар. Пасьля адсьпяваньня ўсімі прысутнымі амэрыканскага нацыянальнага гімну цікавы рэфэрат прачытаў паэт Масей Сяднёў. Наступна Міхась Бахар даў слова мэру гораду Саўт-Рывэру Рыгісу Вылюду, які зачытаў сваю «Праклямэйшэн». Аналягічныя Вылюдавай былі атрыманы, як сказаў М. Бахар, праклямацьці ад губэрнатараў: Нью-Джэрзі, Нью-Ёрку і Пэнсільваніі.

У Мастацкай частцы гучэлі галасы паэтаў. Янка Золак прачытаў тры новыя моцныя патрыятычныя вершы, Міхась Кавыль выступіў з новай гістарычнай пэмай, Масей Сяднёў завяршыў мастацкую частку мастацкімі вершамі і пэмай.

Апрача мэра Вылюды на ўрачыстасьці прысутнічалі: начальнік Саўт-Рывэрскай паліцыі, беларус з паходжаньня, Джордж Сыракваш і карэспандэнтка газэты «Гоўм Ньюс» Катлін Дзеляк.

Адсьпяваньнем Беларускага нацыянальнага гімну закончылася ўрачыстасьць, а затым інж. М. Бахар запрасіў прысутных на гарбату і на «айрыш коффі»³⁰⁰.

Відавочна, што на геаграфію й зьмест сьвяткаваньняў няўдалыя спробы супрацоўніцтва БККА з палітычнымі апанэнтамі накладалі свой адбітак. Яшчэ ў 1963 г., пакуль канфлікт унутры БАЗА не дасягнуў найвышэйшай кропкі, кіраўніцтва БККА спадзявалася на тое, што й новае кіраўніцтва тае арганізацыі будзе ісьці на супрацоўніцтва. Пра гэта сьведчаць рашэньні IV Кангрэсу БККА 31 жніўня 1963 г. у Саўт-Рывэры, калі была ўхвалена праграма далейшага

³⁰⁰ 67-ыя сакавіковыя ўгодкі // Беларуская думка. 1985. № 30. С. 25–26.

супрацоўніцтва з БАЗА. Прынялі прапанову аб сумесным з БАЗА ўдзеле ў Міжнароднай выставе ў Нью-Ёрку й нават стварылі адмысловы камітэт, куды ўвайшлі прадстаўнікі Беларуска-амэрыканскага задзіночання й БККА³⁰¹. Аднак паступова супрацоўніцтва было згорнутае. 5 студзеня 1964 г. старшыня Галоўнай Управы БАЗА Станіслаў Станкевіч даслаў кіраўніцтву БККА ліст, у якім абвінаваціў кіраўніцтва Кангрэсавага камітэту ў дэструктыўных паводзінах і сабатаваньні супрацоўніцтва, тым самым фактычна адмовіўшыся ад сумеснай працы³⁰².

Такім чынам, намаганьні БККА ў аб'яднаньні зноў не прынеслі вялікага плёну. Адколатая ад БАЗА частка беларусаў, што далучылася да БККА, ня вырашыла праблемы неабходнасьці шырокага аб'яднання сілаў дыяспары ў рэпрэзэнтацыі сваіх інтарэсаў перад амэрыканскім урадам. Актуальнасьць праблемы не была зьнятая. Таму ў 1974 г. паўстала чарговая спроба навязаць супрацоўніцтва «для каардынацыі дзейнасьці навонкі» паміж БАЗА й БККА. І зноў яна скончылася нічым. Кіраўніцтва БККА сьцьвярджала, што БАЗА пакінула іх просьбу без увагі.

³⁰¹ Пратакол 4-га Кангрэсу Беларусаў Амэрыкі, які адбыўся 31 жнівеня 1963 г. у Саўт-Рывэры. З архіву Івана Касяка.

³⁰² «Вось жа дазвольце зьвярнуць Вашу ўвагу на тое, што гэтая Вашая матывацыя не адказвае праўдзе. У мінулым 1963 г. у праводжаньні Сакавіковага сьвяткаваньня прыймаў актыўны ўдзел і навет адкрываў Сакавіковую Акадэмію Архіепіскап БАПЦарквы Васіль, які, паводле Вашай фармулёўкі, ужо й тады працаваў для прыватнага Амэрыканскага камітэту ў той жа самай форме, у якой «працуе» і адзін з вызначаных намі прадстаўнікоў у супольны Сьвяткавальны камітэт. Ня думаем, каб гэты факт ня быў Вам тады ведамы. У сувязі з вышэйшым, высоўванае цяперака Ваше «прыныповае дамаганьне» із спасылкай на тое, што было «стасаванае» ў 1963 г., можа быць разглядае ня чым іншым, як спробай сарваць супольнае сьвяткаваньне Акту 25 Сакавіка ў 1964 г. Таму яшчэ раз заклікаем Вас перагледзець Вашу пастанову й даць нам пісьмовы адказ да пятніцы 10 студзеня сёлета, бо на гэты ж дзень ужо вызначанае паседжаньне Галоўнай Управы БАЗА ў справе Сакавіковага Сьвяткаваньня. Неатрыманьне да гэтага тэрміну ніякага адказу з Вашага боку або адмоўны адказ будзе разглядацца як Ваш канчальны зрыў усякіх захадаў дзеля наладжваньня супольнага сьвяткаваньня 25 Сакавіка» (цыт. паводле: Ліст Станіслава Станкевіча да старшыні БККА ад 5 студзеня 1964 г. З архіву Івана Касяка).

Яго міласьці
Паважанаму спадару Р. Гарошка, Старшыні
Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання

Глыбакапаважаны спадар Гарошка!

Мы выслалі Вам ліст дня 5 сакавіка 1974 г., прапануючы ня-
дзелю 21 красавіка 1974 г., 1:00 дня ў Беларуска-Амэрыканскім Асяродзьдзі пры
401 Аглянтых Аваню, — для спатканьня прадстаўнікоў Галоўнае
Ўправы БАЗА з прадстаўнікамі Беларускага Кангрэсавага Камітэту
Амэрыкі па справе каардынацыі дзейнасьці нагонкі, з жаданьнем
Вашае згоды на названую дату, пару і мейсца спатканьня.

Паведамляем Вас, што да сягоньня мы не атрымалі ад Вас
весткі аб Вашай згодзе на вышэйпададзенае. Калі Вашае паведам-
леньне аб згодзе не будзе намі атрымана на тыдзень перад днём
21 красавіка б. г., то будзем уважаць, што гэтае спатканьне Вамі
адхіляецца.

З пашанай,
І. Касяк, старшыня³⁰³.

Цікава, што Станіслаў Станкевіч і Кастусь Мерляк паміж
сабою памірыліся ў 1973 г., калі галоўны рэдактар «Беларуса»
завітаў на сьвяточную акадэмію з нагоды Дня 25 Сакавіка
(праводзілася 1 красавіка 1973 г.), ладжаную ў Рычманд-Гіле
Беларуска-амэрыканскім аб'яднаньнем³⁰⁴.

Годам пазьней Станіслаў Станкевіч зрабіў спробу памірыць-
ца й з прэзыдэнтам БЦР Радаславам Астроўскім і дэ-факта
прызнаў свае памылкі канца 1940-х гг.:

Наш пагляд на дзейнасьць Беларускай Цэнтральнай Рады ў часе
нямецкай акупацыі й на Другі Ўсебеларускі Кангрэс мы выказалі
ў артыкуле «На 30-я ўгодкі Другога Ўсебеларускага Кангрэсу» ў
чэрвеньскім нумары «Беларуса» сьлетняга году. Гэты пагляд і ацэ-
на пазытыўныя. Я перакананы, што дзейнасьць БЦР і ў Нямеччыне
напрыканцы мінулае вайны была пазытыўная таксама. Адной з
найбольшых ейных заслугаў у гэным часе было тое, што яна не
дапусьціла да фарсаванага Нямцамі падпарадкаваньня беларускіх
вайсковых адзінак арміі генэрала Ўласава.

У новай палітычнай сытуацыі пасля заканчэньня вайны й
перамогі заходніх хаўрусьнікаў БЦР выявіла свой палітычны ро-

³⁰³ Ліст Р. Гарошку 2 красавіка 1974 г. З архіву Івана Касяка.

³⁰⁴ Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 400.

зум, калі на сваім пленуме ўвосень 1945 г. у баварскай вёсцы пад Вюрцбургам у Заходняй Нямеччыне на Вашую прапанову аднаго-лосна пастанавіла спыніць сваю дзейнасць.

(...) Прымеце, Спадар Астроўскі, словы запраўднае пашаны³⁰⁵.

Нягледзячы на разуменьне неабходнасці сумеснай рэпрэзэнтацыйнай дзейнасці ад імя беларусаў і актыўныя спробы аб'яднання намаганняў у гэтай галіне з боку кіраўніцтва БККА станоўчы вынік так і ня быў атрыманы. Кангрэсавы камітэт пад кіраўніцтвам Івана Касяка працягваў сваю працу па-ранейшаму, абапіраючыся толькі на адно «БЦРаўскае» кола беларускіх імігрантаў у ЗША.

Умовы дзейнасці БККА ў 1960–1980-х гг.

Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі, як і раней, галоўную ўвагу надаваў міжнароднаму кірунку працы³⁰⁶. На дынаміку гэтай дзейнасці істотна ўплывалі ўнутраныя працэсы ў грамадстве ЗША. Падчас прэзідэнцтва Джона Ф. Кенэдзі (1961–1963) і Ліндана Б. Джонсана (1963–1968) дабрабыт амэрыканцаў — а значыць і нашых суайчыньнікаў у краіне — істотна ўзрос. Сярэдні прыбытак амэрыканскіх сем'яў у 1960-х павялічыўся на 85%, а колькасць насельніцтва, што жыло ніжэй за ўзровень пражыткавага мінімуму, знізілася з 17% у 1965 г. да 11% у 1973 г.³⁰⁷. Гэтыя якасныя змены закраналі найперш сем'і імігрантаў, якія традыцыйна мелі меншы ўзровень дабрабыту. Тыя, хто ня змог вывучыцца ці перакваліфікавацца пасля пераезду ў ЗША, стараліся забяспечыць атрыманьне адукацыі сваімі дзецьмі, каб тыя самі будавалі сваю амэрыканскую мару. Як згадвалася вышэй, посьпехі інтэграцыі ў мясцовае грамадства часта ішлі на шкоду працы нацыянальных арганізацыяў, паколькі іх сябрам даводзілася рабіць выбар: або займацца «палітыкай», або будаваць уласную кар'еру.

³⁰⁵ Ліст Станіслава Станкевіча да Радаслава Астроўскага ад 29 верасня 1974 г. З архіву БЦР.

³⁰⁶ Увага зьвярталася таксама і на чыста амэрыканскі (бытавы) кірунак — прапаганда назвы і краіны Беларусь. Пачынаючы ад канца 1950-х БККА ўваходзіць у асноўную энцыклапедыю-даведнік амэрыканскіх арганізацыяў. Уключаны БККА і ў іншыя даведнікі.

³⁰⁷ Американские президенты... С. 483–484.

У 1960–1970-х гг. склалася іншая міжнародная сытуацыя. Ні Джон Кенэдзі³⁰⁸, ні Ліндан Джонсан, ні наступныя прэзідэнты — Рычард Ніксан, Джэралд Форд і Джымі Картэр — ня толькі не збіраліся ваяваць з СССР, але нават не дэкларавалі пра неабходнасць перамогі над СССР з прапагандысцкімі мэтамі. Рычард Ніксан (1968–1974) наагул стаў першым амэрыканскім прэзідэнтам, што наведаў СССР, у тым ліку й Менск³⁰⁹, і Кітай: ягоныя паездкі 1972 г. разглядаліся як спробы наладзіць стасункі з гэтымі дзяржавамі. Першапачатковыя мары пра хуткую вайну й перамогу Захаду ў асяродзьдзі эмігрантаў паступова зьніклі. Тым ня менш, беларускія дзеячы на эміграцыі стараліся падтрымаць палітыкаў, якія больш бескампрамісна ставіліся да палітыкі Масквы. Напрыклад, у 1964 г. і БККА, і БАЗА заклікалі падтрымаць на прэзідэнцкіх выбарах кандыдата ад Рэспубліканскай партыі Бары Галдўотэра, які пабудаваў кампанію на двух лёзунгах: перамога над камунізмам у сьвечце й як мага найменшае ўмяшаньне фэдэральных уладаў у эканоміку. Аднак кандыдат-рэспубліканец перамог толькі ў шасьці штатах і з істотным адставаньнем прайграў выбары больш памяркоўнаму ў дачыненні да СССР Ліндану Джонсану³¹⁰.

Беларускі кангрэсаваы камітэт падтрымліваў карэспандэнцыйную сувязь з рознымі асобамі і групамі антыкамуністычнага кірунку. Прыкладам, у карэспандэнцыйнай папцы БККА за

³⁰⁸ Хоць Джон Кенэдзі ўспрымаўся вельмі дадатна, асабліва пасля «кубінскага крызісу», калі СССР быў вымушаны забіраць свае ракеты з Кубы.

³⁰⁹ Ва ўнясенні ў праграму візыту Менску была немалая заслуга беларускіх арганізацыяў. Юрэвіч Лявон. Летапісны звод чалавека сьведмага. Менск, 2006. С. 116–117; Беларус. № 207, 1974.

³¹⁰ **Беларускія дэмакратычныя клюбы** склаліся яшчэ пры канцы 1920-х. Напрыклад, у 1928 г. беларусы падтрымлівалі на прэзідэнцкіх выбарах Алфрэда Сьміта, які прайграў тады Гербэрту Гувэру. Другое дыханьне клюбы набылі ў 1960-х гг., калі яны дзейнічалі ў штатах Мічыган, Нью-Джэрзі, Нью-Ёрк. Моцнай была суполка ў Саўт-Рывэры, дзе клуб узначальваў Янка Цупрык. Першы ж **Беларускі рэспубліканскі клуб** аформіўся ў 1958 г. у Дэтройце (ягоны заснавальнік — Васіль Пляскач). У 1972 г. была заснаваная Фэдэрацыя беларускіх рэспубліканскіх клубаў, якую ачоліў Вітаўт Кіпель. Падрабязней пра гэта: Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 195–196.

1972 год ёсць перапіска з Кацярынай Іваноўскай, якая выступала ў 26 штатах ЗША, распавядаючы пра пагрозу камунізму сьвету і пра стан у БССР. У кнізе Вітаўта і Зоры Кіпеляў «Беларускі друк на Захадзе» (2006) пад № 2303 ёсць пазыцыя — Іваноўская — аўтарка лістоўкі «Божа, блаславі гэту краіну» (1967) — зьмест дакладу яе ў сярэдняй школе гораду Рамсэй (Нью-Джэрзі) аб пагрозе камунізму. Арганізатар дакладу і выданьня ўлёткі — John Birch Society — вельмі кансэрватыўнае амэрыканскае палітычнае таварыства.

У гэты час у беларускім жыцьці ў ЗША зьявіўся новы фактар: пачаўся працэс зьмены пакаленьняў — на грамадзкую арэну паступова стала выходзіць маладая эміграцыя (дзеці імігрантаў II Сузьветнай), хоць галоўную ролю працягвала адыгрываць старэйшае пакаленьне. Праўда, колькасна актыўнага маладога пакаленьня эмігрантаў было меней, і таму, з увагі на фізычны адыход старэйшых дзеячаў, стала назірацца зьніжэньне колькаснага складу ўдзельнікаў беларускіх арганізацыяў. Як вынік, пачалася паступовая стагнацыя, а потым і спад грамадзкай актыўнасьці беларусаў у Амэрыцы.

Калі ў II Кангрэсе беларусаў Амэрыкі (30 жніўня 1957 г.) удзельнічалі 56 дэлегатаў (цягам пяцідзесяці гадоў гэтая колькасьць так і не была пераўздызёная), то ўжо ў III Кангрэсе (23 кастрычніка 1960 г.) іх колькасьць зьменшылася на траціну (у форуме ўдзельнічалі 38 чалавек). Наступныя два дзесяцігодзьдзі лічба істотна не мянялася. У IV Кангрэсе (31 жніўня 1963 г.) удзельнічалі 33 дэлегаты, у VI (29 лістапада 1969 г.), VII (2 сьнежня 1972 г.) і VIII Кангрэсах (2 траўня й 20 чэрвеня 1976 г.) — па 34 чалавекі. У IX Кангрэсе (7 красавіка 1979) бралі ўдзел толькі 20 чалавек.

Зьмяншэньне актыўнасьці грамадзкага жыцьця было характэрнае й для іншых беларускіх арганізацыяў, прычым ня толькі ў Амэрыцы. Прыкладам, у апошнім пленуме БЦР (1987 г.) бралі ўдзел толькі восем асобаў, якія, аднак, мелі дэлеганьня галасы ад больш як трыццаці чалавек, што ня здолелі прыбыць у Саўт-Рывэр. Для параўнаньня, на XII Аднаўленчым пленуме БЦР у 1948 г. зарэгістраваліся 54 чалавекі³¹¹. Праўда, другая палова 1940-х была пікам беларускага грамадзкага жыцьця на чужыне.

³¹¹ Праатакол XII Пленуму БЦР у Эльвангене. З архіву БЦР.

Традыцыйна ня бралі фізычнага ўдзелу ў кангрэсах дэлегаты, што жылі ў аддаленых ад Нью-Джэрзі штатах — усе кангрэсы й надалей праходзілі ў Саўт-Рывэры. Прыкладам, ніводнага разу не прыяжджаў на форумы прадстаўнік БККА з Каліфорніі Часлаў Найдзюк. Пераезд цягнуком быў занадта доўгім, а самалётам ён лётаць баяўся. Таму свой голас і справаздачу Часлаў Найдзюк заўсёды перадаваў праз сакратара БККА Міхася Сеньку. Аналягічна з магчымасці дэлегавання голасу карысталі Хведар Шыбут (Каларада), Янка Шыбут (Нэбраска), дэлегаты з Канзасу, а часам і Чыкага (штат Ілінойс). Пасьля свайго пераезду ў Фларыду перастала прыяжджаць і адна з закладальніц БККА Лёнгіна Брылеўская. Разам з мужам Уладзімерам яны перасылалі дэлегацкі мандат і справаздачу праз шматгадовага сакратара й сябра прэзыдыюму Міхася Сеньку.

Часта ўдзельнікі Кангрэсу выступалі ад імя некалькіх арганізацыяў і мелі адразу некалькі дэпутацкіх паўнамоцтваў. У IX Кангрэсе беларусаў Амэрыкі (7 красавіка 1979 г.) непасрэдна бралі ўдзел дваццаць чалавек³¹², у той час як агульная колькасць мандатаў, што мелі права голасу, раўнялася сарака³¹³. Прыкладам, Антон Даніловіч (Янка Золак) быў адначасова дэлегатам ад парафіі Беларускай праваслаўнай царквы ў Саўт-Рывэры, Беларускага культурна-мастацкага й навуковага таварыства, часопісу «Беларуская думка». Віталь Цярпіцкі — ад Беларускага кангрэсавага камітэту ў Амэрыцы, клубу Беларускага грамадзкага цэнтру ў Саўт-Рывэры, парафіі сьв.Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры. Сьвятаслаў Коўш — ад парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, БККА й Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту. Жорж Навумчык — Саюзу беларуска-амэрыканскай моладзі, клубу Беларускага грамадзкага цэнтру, футбольнага клубу «Нёман», БККА. Толькі

³¹² На IX Кангрэсе беларусаў Амэрыкі прысутнічалі: Анатоль і Барыс Плескачэўскія, Антон Даніловіч, Мікалай Сіцько, Аляксандар Дарафейчук, Аўген Занкавіч, Міхась Бахар, Сьвятаслаў Коўш, Нікандар Мядзейка, Грыгоры Арцюшэнка, Язэп Марахоўскі, Іван і Жорж Навумчыкі, Іван Касяк, Міхась Сенька, Аляксандар Банкет, Вітаўт Кіпель, Аркадзь Евец, Ігар Шчорс.

³¹³ Рэстар дэлегатаў, удзельнікаў Дзевятага Кангрэсу Беларусаў Амэрыкі, 7 красавіка 1979 г. Саўт-Рывэр, Н. Дж. З архіву Івана Касяка.

пяць чалавек выступалі ад імя адной арганізацыі³¹⁴ ды Вітаўт Кіпель зьяўляўся пэрсанальна запрошаным дэлегатам³¹⁵.

Яшчэ адна характэрная рыса пэрыяду. Калі ў I і II Кангрэсах адносна бальшыня ўдзельнікаў дэлегалася ад ЗБАДК ці БККА, то пазней перавага была за радай Беларускай праваслаўнай царквы й непасрэдна парафіі сьв. Эўфрасіньні ў Саўт-Рывэры. Так, сярод удзельнікаў IX Кангрэсу дзесяць асобаў рэпрэзэнтавалі саўт-рывэрскі прыход сьв. Эўфрасіньні Полацкай³¹⁶, а дзевяць чалавек — БККА³¹⁷. Ад Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамаговага камітэту прысутнічаў адзін чалавек³¹⁸ — Сьвятаслаў Коўш, які адначасовы быў і дэлегатам парафіі ў Саўт-Рывэры, і БККА.

Менавіта рэлігійныя суполкі аказваліся больш жыцьцяздольнымі. Нават у паваеннай хвалі беларускай эміграцыі рэлігійная сьвядомасьць значна пераважала над нацыянальнай. Вялікая колькасьць нашых суайчыньнікаў пачувалася беларусамі, прыхільна ставілася да беларускай справы, аднак іх заангажаванасьць у жыцьці дыяспары не выходзіла далей за рамкі той ці іншай парафіі. Напрыклад, прыход сьв. Эўфрасіньні Полацкай у сярэдзіне 1970-х яднаў каля 350 парафіянаў — колькасьць, пра якую іншыя беларускія парафіі ці арганізацыі маглі б толькі марыць. Натуральна, што частка парафіянаў належала да ЗБАДК, БККА, БЦР і іншых, але бальшыня цікавілася толькі жыць-

³¹⁴ Анатоль Плескачэўскі — ад Амэрыканскіх прыхільнікаў АБН, Аўген Занкавіч — ад БККА, Іван Навумчык — ад парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, Міхась Сенька — ад БККА (ён дадаткова меў 2 галасы: Ўладзімера й Лёнгіны Брылеўскіх), Іван Касяк — ад БККА.

³¹⁵ Рэстар дэлегатаў, удзельнікаў Дзевятага Кангрэсу Беларусаў Амэрыкі, 7 красавіка 1979 г. Саўт-Рывэр, Н. Дж. З архіву Івана Касяка.

³¹⁶ Барыс Плескачэўскі, Антон Даніловіч, Аляксандар Дарафейчук, Сьвятаслаў Коўш, Нікандар Мядзейка, Язэп Марахоўскі, Іван Навумчык, Віталь Цярпіцкі, Ігар Шчорс, Аркадзь Евец.

³¹⁷ Барыс Плескачэўскі, Анатоль Плескачэўскі, Аляксандар Дарафейчук, Сьвятаслаў Коўш, Язэп Марахоўскі, Віталь Цярпіцкі, Іван Касяк, Міхась Сенька, Аляксандар Банкет.

³¹⁸ Са сьмерцю ў 1976 г. доўгачасовага старшыні ЗБАДК а. Мікалая Лапіцкага дзейнасьць арганізацыі амаль спынілася. Аднавіць яе ўдалося толькі ў пачатку 1980-х, пасья разьвязаньня розных юрыдычных праблемаў — гэтым і тлумачыцца, што на Кангрэсе ў 1979 г. ад ЗБАДК быў адзін чалавек, яго старшыня.

цём прыходу³¹⁹. Стытуацыя захавалася да нашага часу, і цяпер асноўная актыўнасьць часта групуецца вакол парафіяў, паколькі пры іх гуртуюцца людзі, якія ў ніякія арганізацыі не ўваходзяць, і грамадзкія дзеячы гэта ўлічваюць³²⁰.

Нягледзячы на агульнае зьніжэньне колькасьці актыўных удзельнікаў грамадзкага жыцьця, кангрэсы беларусаў Амэрыкі заставаліся галоўнай падзеяй грамадзкага жыцьця аднаго крыла эміграцыі. Падчас кангрэсаў ня толькі падсумоўвалася зробленае БККА й арганізацыямі, якія ў яго ўваходзілі, а часам абмяркоўваліся дачыненні з палітычнымі й грамадзкімі арганізацыямі, як беларускімі, так і амэрыканскімі. Вырашаліся таксама «рэлігійныя пытаньні», як, напрыклад, справа юрысдыкцыі беларускіх кананічных праваслаўных парафіяў і высьвячэньне асобнага япіскапа для беларусаў.

На III Кангрэсе беларусаў Амэрыкі (23 кастрычніка 1960 г.) прэзыдэнт БЦР Радаслаў Астроўскі заявіў, што старэйшае пакаленьне мусіць пакінуць актыўнае грамадзкае жыцьцё, «каб даць дарогу маладым»³²¹. Абраны днём раней на пленуме ў Саўт-Рывэры на пасаду прэзыдэнта БЦР на чарговую пяцігадовую кадэнцыю, дзеяч склаў зь сябе паўнамоцтвы. Канчаткова Радаслаў Астроўскі сышоў з палітычнай арэны ў 1962 г., вярнуўшыся да кіраваньня БЦР толькі ў 1974 г. Гэтыя дванаццаць гадоў БЦР дэ-факта бязьдзейнічала.

Магчыма, прмова найстарэйшага беларускага палітыка паўплывала на дэлегатаў Кангрэсу, і ў кіраўнічыя органы БККА прыйшло шмат новых маладзейшых асобаў. Старшынём арганізацыі перабралі Івана Касяка, віцэ-старшынямі сталі Барыс Шчорс і Міхась Сенька, а генэральным сакратаром — Лёнгіна Брылеўская. На скарбніка выбралі Пётру Орсу, на сяброў ураду БККА — Уладзімера Пелясу, Валянціну Ковэт (Вайцяхоўскую), Лёлю Касоўскую й Міхася

³¹⁹ Адметна, што нэкралёгаў, напісаных па парафіянах (у Таронта, Саўт-Рывэры, Гайлэнд-парку), болей, чым нэкралёгаў па грамадзкіх дзеячах.

³²⁰ Палітычна-грамадзкая эліта эміграцыі па II Сусьветнай вайне зьвярталася ўвагу на арганізацыі беларускіх прыходаў. У 1910–1920-я нацыянальная эліта на царкву зьвярталася малую ўвагу. Царква прыцягвае масы, якія лічаць сябе беларусамі. — *Заўв. Вітаўта Кіпеля да рукапісу кнігі ад 11 сьнежня 2007 г.*

³²¹ Пракакол III Кангрэсу Бел. Амэрыкі, каторы адбыўся дня 23 кастрычніка 1960 г. у Саўт-Рывэры ў залі Шакаў, 25 Уайтхэд Авэ а 13.00 пасьяла паўдня. З архіву Івана Касяка.

Бахара. Праўда, у рэвізійную камісію ўвайшлі прадстаўнікі старэйшага пакалення: Нікандар Мядзейка (старшыня, 1911 г. н.), Хведар Высоцкі (1887 г. н.) і Васіль Місюль (1889 г. н.) — для захавання своеасаблівага кантролю за дзейнасцю маладых³²².

На фоне зніжэння прадстаўніцтва кангрэсаў беларусаў Амэрыкі расла колькасць удзельнікаў кіраўнічых органаў БККА. Калі на III Кангрэсе (1960) у кіраўніцтва арганізацыі былі абраныя згаданыя вышэй 12 чалавек, то пасля IV Кангрэсу (1963) іх ужо было 16, а колькасць сяброў Рады павялічылася да сямі чалавек³²³, на V Кангрэсе вырасла таксама колькасць сяброў рэвізійнай камісіі (з трох да пяці), а колькасць сяброў Рады БККА — да 17³²⁴.

Пасля IX Кангрэсу (1979) колькасць сяброў кіраўніцтва БККА наагул перавысіла сорок чалавек, а ў Раду ўваходзілі больш за дваццаць асобаў. Склад кіраўнічых органаў БККА выглядаў так: І. Касяк — старшыня; Анатоль Плескачэўскі, В. Цярпіцкі, М. Бахар — віцэ-старшыні; Міхась Сенька, Аляксандар Дарафейчук — сакратары; Жорж Навумчык — скарбнік. Сябры ўраду: Грыгоры Арцюшэнка, Мікалай Манцывода, Кастусь Мерляк, Андрэй Мінчук, Уладзімер Пеляса, Васіль Пунтус, Ігар Шчорс, Кастусь Вайцяхоўскі. Рэвізійная камісія:

³²² Праатакол III Кангрэсу Бел. Амэрыкі, каторы адбыўся дня 23 кастрычніка 1960 г.

³²³ Іван Касяк — прэзідэнт, Эмануіл Ясюк і Анатоль Плескачэўскі — віцэ-прэзідэнты, Міхась Сенька, Лявон Шурак — сакратары, Ксенафонт Вайцяхоўскі — скарбнік. Сябры ўраду: Міхась Бахар, У. Брылеўскі, В. Цярпіцкі, У. Пеляса, В. Пунтус, А. Сацэвіч, Б. Шчорс. Пастанова аб выданні «Гісторыі Беларусі» ў ангельскай мове. З архіву Івана Касяка.

³²⁴ Іван Касяк — прэзідэнт, Анатоль Плескачэўскі й Міхась Бахар — віцэ-прэзідэнты, Барыс Шчорс, Міхась Сенька — сакратары, Віталь Цярпіцкі — скарбнік. Сябры ўраду БККА: Эмануіл Ясюк, Васіль Пунтус. *Рэвізійная камісія*: Нікандар Мядзейка — старшыня, сябры — Аляксандар Буглай, Нік Касьцюк. *Рада БККА*: Антон Даніловіч (старшыня), Уладзімер Брылеўскі (сакратар). Сябры: Мікалай Лапіцкі, Алег Мірановіч, Д. Дзядовіч, Сяргей Касьцюк, Мікалай Манцывода, Андрэй Мінчук, М. Міжэвіч, Сьцяпан і Жорж Навумчыкі, Міхась Палюховіч, Уладзімер Пеляса, Ігар Шчорс, Аляксей Шудзейка, Хведар Высоцкі, Ксенафонт Вайцяхоўскі, Аўген Занковіч (паводле афіцыйнага блянку БККА ў 1966–1969 гг. З архіву Івана Касяка).

Аляксандар Банкет, Барыс Плескачэўскі, Ян Марахоўскі. Рада БККА: Антон Даніловіч — старшыня, Лёля Касоўская — сакратар. Сябры: Сьвятаслаў Коўш, Язэп Строк, Пётра Саўчыц, Алег Махнюк, Рыгор Арцюшэнка-малодшы, Ксаверы Барысавец, Бабі Цупрык, Адам Горбат, К. Юрцэвіч, Камянкова, Міхась Кавыль, Пётра Клінцэвіч, С. Касьцюк, Я. Казьлякоўскі, Люда Махнюк, П. Мельяновіч, Я. Мяжэвіч, Сьцяпан Навумчык, Міхась Палюховіч, Янка Шымчык, Кастусь Вайцяхоўскі, Пётра Захаркевіч, Пётра Зыбайла. Прадстаўнікамі БККА ў штатах былі: Лёнгіна Брылеўская, Валянціна Ковет (Паўночная Караліна), Сяргей Грамыка (Канэктыкут), сп-ня Н. Кучура (Канзас), Мікола Латушкін (Ілінойс), Часлаў Найдзюк (Каліфорнія), Аркадзь Сацэвіч (Агаё), Хведар Шыбут (Каларада), Янка Шыбут (Нэбраска), Ян Супрунюк (Мэйн), Аляксандар Шостак (Дэлаўэр), Сымон Жамойда (Нью-Джэрзі)³²⁵.

Амаль такі ж склад захаваўся й пасья Х Кангрэсу зь невялікімі выняткамі: толькі Жорж Навумчык стаў віцэ-прэзыдэнтам БККА, Сьцяпан Навумчык — сакратаром, а Леў Высоцкі — скарбнікам. Дадаўся таксама прадстаўнік БККА на штат Нью-Ёрк Васіль Шчэцька³²⁶.

Вялікую колькасць людзей у кіраўнічых органах можна вытлумачыць жаданьнем лішні раз падштурхнуць пазасталых сяброў БККА, найперш моладзь, да працы, штучна падтрымаць грамадскую актыўнасьць. Часта маладое пакаленьне не разумела важнасьці працы, што рабілася іх бацькамі. Так, Канстанцін Вайцяхоўскі прызнаваў: «Жыцьцё ў Амэрыцы, асабліва маладых людзей, шматфазавае, са шматлікімі рознымі цікавасьцямі й інтарэсамі. І мала хто з нас асэнсоўваў важнасьць нашага жыцьця для будучых пакаленьняў, ці то беларусаў, ці наагул іншых людзей»³²⁷.

Напярэдадні Х Кангрэсу з адкрытым лістом да ягоных дэлегатаў зьвярнуўся Кастусь Мерляк, які зь сямейных прычынаў ня мог прыехаць, аднак выказваў свой погляд на актывізацыю дзейнасьці БККА, улічваючы, што «нацыянальна

³²⁵ Паводле афіцыйнага блянку БККА ў 1979–1982 гг. З архіву БККА.

³²⁶ Паводле афіцыйнага блянку БККА, што выкарыстоўваўся ў 1982–1986 гг. З архіву БККА.

³²⁷ Ліст Кастуся Вайцяхоўскага ад 9 сакавіка 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

сьведамы беларускі актыў зьменшыўся й паступова зьменшваецца надалей»³²⁸. Кастусь Мерляк прапаноўваў рэанімаваць ідэю стварэньня беларускага агульнага грамадзка-палітычнага прадстаўніцтва на эміграцыі. Для дасягненьня гэтае мэты трэба было «пакінуць Раду БНР і БЦР і іхнія заслугі для гісторыі». Для ўмацаваньня аўтарытэту Кангрэсавага камітэту Кастусь Мерляк заклікаў чарговы раз актывізаваць працу ў стварэньні Беларускага праваслаўнага епіскапату на эміграцыі³²⁹. Але ідэі віцэ-старшыні БАЗА не ўхвалілі іншыя сябры арганізацыі.

Грамадзкая актыўнасьць нават у рамках кіраўнічых органаў БККА стала згасаць. З прычыны фізычнага адыходу некаторых грамадзка-актыўных беларусаў, а таксама ад'езду Івана Касяка ў 1976 г. зь Нью-Ёрку ад другой паловы 1970-х перасталі склікацца паседжаньні ўправы БККА. Старшыня арганізацыі ажаніўся з полькай Крыстынай і пасяліўся ў ваколіцах Чыкага, а таму з-за аддаленасьці³³⁰ ня мог удзельнічаць у паседжаньнях у Саўт-Рывэры. У 1980-х перастала выконвацца палажэньне статуту БККА аб скліканьні раз на тры гады Кангрэсу беларусаў Амэрыкі. Так, X Кангрэс (15 кастрычніка 1982 г.) стаў апошнім пры жыцьці Івана Касяка. На ім не прынялі нейкіх важных рашэньняў, толькі традыцыйныя рэзалюцыі:

1. Пажаданьне ўвядзеньня ў праграму радыё «Голас Амэрыкі» беларускай мовы — выслаць сакратару Дзяржаўнага дэпартаменту ў Вашынгтоне і іншым дзейнікам.

2. Пажаданьне ўвядзеньня ў беларускую праграму радыё «Свабода» беларускіх нацыянальна-вызвольных і дзяржаўных спраў — выслаць сакратару Дзяржаўнага дэпартаменту, дырэкцыі радыё «Свабода» і іншым дзейнікам.

3. Высьвятляючы сутнасьці расейска-савецкага юбілею 60-годзьдзя СССР, адзначанага ў гэтым годзе — выслаць [рэзалюцыі] місіям дзяржаў Аб'яднаных Нацыяў³³¹.

³²⁸ Зварот К. Мерляка да старшыні БККА Івана Касяка ад 21 красавіка 1976 г. З архіву БККА.

³²⁹ Тамсама.

³³⁰ Адлегласьць паміж Чыкага і Нью-Ёркам складае 797 міляў, г. зн. прыкладна столькі паміж Чыкага і Саўт-Рывэрам.

³³¹ Рэзалюцыя 10-га Кангрэсу Беларусаў Амэрыкі з дня 16 кастрычніка 1982 г. у Саўт-Рывэры, Н. Дж. З архіву Івана Касяка.

Надалей да 1990-х кангрэсы больш не склікаліся. Сама ж дзейнасьць БККА стала зводзіцца да супольнага — разам з управай Беларускага грамадзкага цэнтру ў Саўт-Рывэры, парафіяй сьв. Эўрасіньні Полацкай і Беларуска-амэрыканскім аб'яднаньнем у Нью-Ёрку — адзначэньня нацыянальных або рэлігійных сьвятаў. Праўда, працягвалася праца на міжнародным і рэгіянальным кірунках.

Рэпрэзэнтацыйная дзейнасьць БККА

Цягам некалькіх кангрэсаў, з 1957-га па 1982 г., старшынем Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі перабіраўся Іван Касяк. Гэта тлумачылася ня толькі адсутнасьцю альтэрнатывы — Іван Касяк неаднаразова падчас кангрэсаў прасіўся ў адстаўку. На IV Кангрэсе (31 жніўня 1963 г.) падчас вылучэньня кандыдатураў у кіраўнічыя органы БККА дзеяч папрасіў не вылучаць яго з увагі на праблемы са здароўем. Аднак Ксенафонт Вайцяхоўскі, Эмануіл Ясюк, Аўген Занкавіч, Янка Шымчык, Васіль Пунтус і а. Мікалай Лапіцкі — актыўны Камітэту — дамагліся, каб Іван Касяк і надалей кіраваў арганізацыяй, прынамсі, вылучыў кандыдатуру на выбарах³³². Цягам чатырох наступных кангрэсаў ён абіраўся кіраўніком БККА на безальтэрнатыўнай аснове.

Галоўная прычына нязьменнасьці хавалася ў добра наладжаных сувязях старшыні БККА з прадстаўнікамі кангрэсу ЗША, уплывовымі чыноўнікамі, а таксама ва ўменьні складаць мэмарандумы, якія рассылаўся зацікаўленым амэрыканскім кангрэсэмам, супрацоўнікам Дзярждэпартаменту, губэрнатарам, дэлегацыям пры ААН. Сотні, калі ня тысячы асобнікаў мэмарандумаў БККА некалькі разоў на год распаўсюджваліся ў палітычных колах амэрыканскага грамадства. Яны зьяўляліся напярэдадні 25 Сакавіка, гадавіны Слуцкага паўстаньня, а таксама перад важнымі датамі й падзеямі: прыездам савецкага кіраўніцтва ці беларускіх пісьменьнікаў у ЗША, савецкімі выставамі, гадавінамі СССР ці народзінамі Леніна й г. д.

³³² Пракакол 4-га Кангрэсу беларусаў Амэрыкі, які адбыўся 31 жніўня 1963 г. у Саўт-Рывэры. З архіву Івана Касяка.

Старшыня БККА Іван Касяк, прэзыдэнт БЦР Радаслаў Астроўскі, зяць Астроўскага Мікалай Мінкевіч. 1974 г.

У мэмарандумах найперш зьвярталася ўвага на тое, што незалежнасьць БССР у рамках СССР (і як прыклад — прадстаўніцтва ў ААН) — ня больш чым фікцыя. Аўтары гэтых дакумэнтаў (і перадусім Іван Касяк) канцэнтравалі ўвагу на тым, што Беларусь — край з даўнімі традыцыямі незалежнасьці, які быў акупаваны Савецкай Расеяй і гвалтам уключаны ў СССР у 1922 г. Неаднаразова даводзілася, што Савецкі Саюз мэтадычна зьнішчаў беларускую інтэлігенцыю, сялянства, заганяў апошніх у самае сапраўднае рабства — калгасы, вёў бязьлітасную вайну з рэлігіяй, разгарнуў жорсткую русіфікацыю, вынікам якой стаў заняпад усяго беларускага.

Найбольш паказальным ёсьць мэмарандум, высланы ў 1982 г. (больш за 150 копіяў) кангрэсэмнам ЗША, прысьвечаны 60-й гадавіне ўтварэньня СССР (савецкая прапаганда зьбіралася выкарыстаць гэтую дату дзеля сваіх мэтаў). У тэксьце мэмарандуму Іван Касяк падкрэсьліваў, што нягледзячы на дэ-

кляраваную савецкую сям'ю народаў беларускае пытаньне ў ёй далёкае ад вырашэньня³³³.

Для беларускага народу мінулыя 60 гадоў існаваньня СССР, гэтай турмы народаў, становяць пэрыяд гісторыі з найбольш цяжкай нацыянальнай няволяй, прыгнётам, прасьледам і бядой. На працягу гэтых гадоў Маскоўскі камуністычны ўрад даканаў нязлычаных злачынстваў над беларускім народам і краем. Пэралічым некаторыя зь іх. Маскоўскі камуністычны ўрад Савецкай Расеі:

— патаптаў права беларускага народу на самаазначэньне: напаў, збройна заваяваў і зьнішчыў Беларускаю Народную Рэспубліку, дзяржаву з волі народу;

— гвалтам накінуў Беларусі сваю фікцыйную форму дзяржаўнасьці БССР і сам уключыў яе ў склад сваёй СССР;

— забраў ад Беларусі і далучыў да Расейскай СФСР беларускія землі, дзе і зараз трымае амаль трэцюю частку беларускай этнаграфічнай тэрыторыі;

— увёў сыстэму масавага ўрадавага тэрору, шпіянажу ўсяго насельніцтва, даносаў і прасьледу ЧКА, ГПУ, НКВД, МВД, КГБ і іншых органаў, мардуючы ў турмах і вынішчаючы ў канлягерох Сыбіру і іншых на працягу 60 гадоў свайго панаваньня больш за 6 мільёнаў вядучай і нацыянальна сьведамай часткі беларускага народу;

— масава калянізаваў Беларусь расейцамі й іншымі нацыяналамі, даючы ім кіраўніцтва краю ад міністраў да старшынь калгасаў, якія цяпер і рэпрэзэнтуюць Беларусь, сьпіхаючы беларусоў на грамадзкія нізы;

(...)

Урадава зрусіфікаваў беларускую мову, уведзячы ў яе расейскія граматычныя і сынтаксычныя правілы ды мноства расейскіх словаў;

³³³ «Савецкая прапаганда праз урадавыя й партыйныя ўстановы, прэсу, радыё, тэлебачаньне, грамадзкія сходы і інш. прадстаўляе СССР за добраахвотны саюз дзяржаваў, якія маюць роўныя правы ў гэтым саюзе і ў якім усе яны цешацца аднолькавай узаемнай пашанай. Атрымліваецца ўражаньне, што самастойныя дзяржавы паасобных народаў паводле волі сваіх выбраных урадаў добраахвотна дамовіліся і стварылі супольную саюзную дзяржаву — СССР, у якой усе яны фактычна маюць роўныя правы і поўную ўзаемную пашану. Аднак фактычныя гістарычныя падзеі тварэньня СССР, як і наступная практыка існаваньня гэтага саюзу, вельмі далёка адыходзяць ад такой ідыліі, прадстаўляючай савецкай прапагандай» (цыт. паводле: 60-годзьдзе ўтварэньня СССР // Беларуская думка. № 25–26. 1981–1982. С. 45).

— заместа беларускай мовы ўвёў расейскую ўва ўсім краі ва ўрадах, школах, культурным і гаспадарчым жыцці, у друку і інш., пакідаючы дробныя выняткі для прапагандовых патрэб;

— выбраў зь бібліятэк усе кнігі, часапісы і газеты з нацыянальным беларускім зместам і знішчыў іх. На Беларусі масава пашыраюцца камуністычныя кнігі, часапісы і газеты на расейскай мове, друкаваныя ў БССР і прывожаныя масава з РСФСР;

— фальшаваў і фальшуе далей гісторыю Беларусі, абмінаючы або чэрнячы барацьбу беларускага народу за сваю нацыянальную самастойнасць і дзяржаўную незалежнасць, а пашыраючы весткі аб неіснуючым імкненні беларусаў да задзіночання з расейскім народам;

— знішчыў мноства старажытных памятнаў арыгінальнай беларускай архітэктуры, а будзе на Беларусі адналітныя ў характары з Расеяй будынкі;

— знішчыў Аўтакефальную праваслаўную Беларускаю Царкву, падпарадкоўваючы Расейскаму Патрыярху ў Маскве рэшткі ўцалелых прыходаў;

— вынішчае Рыма-Каталіцкія прыходы, не дапушчаючы да прызначэння духаўнікоў у прыходы пасля сьмерці папярэдняга ксяндза;

— русіфікуе беларускі народ і край, сілячыся гвалтам зьліць іх у адно непадзельнае з Расеяй і з савецкім народам, знішчаючы этнічную асобнасць беларускага народу і краю;

— гвалтам увёў камуністычную сыстэму дзяржаўнага капіталізму ў вольную гаспадарку краю. Усе сродкі прадукцыі адабраў ад собсьнікаў, пераважна мардууючы іх. Работнікаў і сялян абярнуў у прыгонных нявольнікаў, кіраваных новай клясай — камуністычнай элітай. Працоўнае насельніцтва трымаецца ў паўгалодным стане і пастаяннай нэндзе дзеля аблягчэння кіравання імі...³³⁴

Распаўсюджвання БККА мэмарандумы прымушалі карэктаваць вонкавую палітыку ЗША ў дачыненні да СССР, адыходзячы ад ранейшага атаесамлення рускіх зь іншымі народамі. Дзякуючы дзейнасці беларускіх арганізацыяў, у тым ліку й БККА, у 1959 г. быў прыняты Закон аб паняволеных нацыях, куды былі ўключаныя народы СССР, у тым ліку й беларусы. Прыняцце акту было перамогай антыкамуністычнага фронту адпаведна паразай СССР, які пастаянна імкнуўся давесці,

³³⁴ 60-годзьдзе ўтварэння СССР // Беларуская думка. № 25–26. 1981–1982. С. 45.

Управа БККА ў 1975 г. Стаяць зьлева направа: Эмануіл Ясюк, Андрэй Мінчук, а. Мікалай Лапіцкі, Іван Касяк, Нікандар Мядзейка, Аляксандар Банкет.

што Савецкі Саюз зьяўляецца добраахвотнай супольнасцю народаў.

Апроч таго, мэмарандумы траплялі як да беларускай савецкай дэлегацыі ў Нью-Ёрку, так і ў БССР. Савецкая прапаганда не шкадавала фарбаў, каб ачарніць дзейнасць павяненнай эміграцыі, называючы яе прадстаўнікоў вылюдкамі й фашысцкімі паслугачамі. Найбольш у гэтым старалася менская газета «Голас Радзімы» (у 1955–1960 гг. выдавалася пад назвай «За вяртанне на радзіму»). Яна друкавала спецыяльныя матэрыялы, дзе часта наўмысна хлусіла, выкрываючы «фашысцкае мінулае» дзеячаў эміграцыі. Найперш дастава-

лася кіраўнікам грамадзкага жыцця ў тых ці іншых краінах. У ЗША пад пастаянным агнём крытыкі знаходзіліся Вітаўт Тумаш, Антон Адамовіч, Радаслаў Астроўскі, Станіслаў Станкевіч, Іван Касяк, Франц Кушалъ ды інш. Асобнікі «Голасу Радзімы» бясплатна дасылаліся за мяжу, і было відавочна, што савецкая прапаганда добра праінфармаваная пра нутранае палажэньне рэчаў у беларускай дыяспары. Такім чынам, рэпрэзэнтацыйная дзейнасьць БККА, як і іншых беларускіх эміграцыйных арганізацыяў, была ў пэўнай ступені небясьпечная, калі не для саміх дзеячаў, то для іх сваякоў, што засталіся на Бацькаўшчыне.

Тым ня менш, актыўная праца БККА ў інфармаваньні амэрыканскіх уладаў мела вынікам тое, што пра Беларусь у Вашынгтоне даведаліся раней, чым яна здабыла незалежнасьць і былі наладжаныя дыпляматычныя сувязі. Гэтую акалічнасьць згадваў старшыня БККА ў 1990–2000 гг. Расьціслаў Завістовіч:

Увесь час [з 1951 г.] сябры Камітэту папулярызавалі імя Беларусі сярод амэрыканцаў. Дзякуючы нашым намаганням пра Беларусь ведалі яшчэ задоўга да абвяшчэньня яе сувэрэнітэту³³⁵.

Больш іранічны погляд на практыку падрыхтоўкі мэмарандумаў выказала Лёнгіна Брылеўская:

Я зь Мішам Сенькам вечарамі адбівалі на машыне ды на ратары рэзалюцыі, рассылалі кангрэсэзнам у Вашынгтоне дзеля асьведамленьня іх пра Беларусь і яе долю. Дарма што некаторыя зь іх (кангрэсэмены) чыталі гэтыя рэзалюцыі ці адозвы да пустой залі кангрэсу, але празь некаторы час мы атрымоўвалі гэтыя прамовы, надрукаваныя ў *Congressional Record*³³⁶.

Верагодна, з рэпрэзэнтацыйнай дзейнасьцю зьвязана й тое, што пасля 1966 г. была зьмененая назва арганізацыі. Ранейшы прыметнік *Whiteruthenian* у ангельскім варыянце назвы быў заменены на больш сучасны адпаведнік *Byelorussian*. Можна меркаваць, што апошні варыянт быў прыняты як больш ужывальны на той час на міжнародным узроўні.

³³⁵ Наша мэта — яднаньне беларусаў: Інтэрвію з Расьціславам Завістовічам // Пранчак Л. Беларуская Амэрыка. Мінск, 1994. С. 25.

³³⁶ Успаміны Лёнгіны Брылеўскай.

Сталая прысутнасць беларусаў у інфармацыйнай прасторы амэрыканскіх палітычных колаў (праз мэмарандумы й непасрэдня кантакты з кангрэсманамі) адыграла сваю ролю ў фармаваньні як стаўленьня ЗША да БССР, гэтак і ўласна да беларускай дыяспары й БККА як аднаго зь яе актыўных рэпрэзэнтантаў.

Царкоўнае пытаньне й БККА

На працягу сваёй дзейнасьці, і асабліва ў 1960–1980-х гг., БККА быў цесна зьвязаны з тымі працэсамі, што адбываліся ў рэлігійным жыцьці беларускіх імігрантаў у ЗША. Нездарма ці не найбольш трывалымі структурамі ў Камітэце былі парафіі. Таму без асьвятленьня царкоўнага пытаньня ў працы БККА немагчыма зразумець некаторыя моманты гісторыі арганізацыі.

Ад канца 1950-х насыпела неабходнасьць аб'яднаць усе праваслаўныя «кананічныя», як яны самі сябе называлі, парафіі ў ЗША й Канадзе. 31 жніўня 1958 г. у Саўт-Рывэры ў Залі Шакаў прайшоў I Зьезд беларусаў Амэрыкі й Канады, які быў зладжаны пад супольным пратэктаратам БККА, Беларускага нацыянальнага аб'яднаньня й Беларускага праваслаўнага царкоўнага камітэту ў Амэрыцы³³⁷. Пытаньні, вынесеныя на Зьезд, былі наступныя:

Узьняцьце пратэсту супроць уціску і прасьледу беларускага народу на акупаванай Беларусі праз урад Савецкай Расеі,

Арганізацыйнае ўняцьце беларускіх праваслаўных прыходаў, існуючых па розных краінах вольнага сьвету, у беларускую супольную адзінку³³⁸.

У першай палове 1960-х гг. вялася падрыхтоўчая праца па афармленьні «кананічных» парафіяў у асобную структуру ў Паўночнай Амэрыцы. Актыўную ролю ў гэтым адыграў ня толькі галоўны ініцыятар а. Мікалай Лапіцкі, але й старшыня БККА Іван Касяк ды некаторыя іншыя дзеячы БККА. На

³³⁷ У эміграцыйнай прэсе такія зьезды называліся «бэцэраўскімі». Аналягічныя «бээнэраўскія» зваліся зьездамі беларусаў Паўночнай Амэрыкі.

³³⁸ Запросіны на I Зьезд беларусаў ЗША і Канады ад 12 жніўня 1958 г. З архіву БККА.

III Зьездзе беларусаў Канады й ЗША, які прайшоў 1 верасня 1963 г. у Саўт-Рывэры (на наступны дзень пасля правядзеньня V Кангрэсу беларусаў Амэрыкі) прынялі рашэньне аб'яднаць усе «кананічныя» парафіі ў адну праваслаўную беларускую царкву Амэрыкі й Канады:

Зьезд Беларусаў Амэрыкі й Канады падтрымлівае імкненьні праваслаўных беларусаў Амэрыкі й Канады да царкоўнага аб'яднаньня й стварэньня адной Праваслаўнай Беларускай Царквы Амэрыкі й Канады на кананічных асновах.

Зьезд зьвяртаецца да ўсіх беларускіх праваслаўных цэркваў па справе скліканьня ў бліжэйшым часе агульна-праваслаўнага зьезду па справе рэалізацыі гэтага аб'яднаньня³³⁹.

Але з розных прычынаў, найперш праз агульнае зьніжэньне грамадзкай актыўнасьці й недахоп людзкіх рэсурсаў, справа аб'яднаньня расьцягнулася на доўгія гады³⁴⁰. Зьезду папярэднічалі захады па хіратоніі ў япіскапы Беларускай праваслаўнай царквы ў Паўночнай Амэрыцы ераманаха Язэпа Строка³⁴¹ — былога ігумена манастыра сьв. Ануфрыя ў Яблачыне (у той час Люблінскае ваяводзтва, Польшча).

Менавіта на Язэпа Строка ўскладаліся надзеі, што ён узначаліць Беларускую праваслаўную царкву ў Паўночнай Амэрыцы. Але супраць яго хіратоніі запратэставала Польская праваслаўная царква, якая абвінаваціла сьвятара ў злоўжываньнях у Яблачыне, а таксама заявіла пра тое, што беларусы ня

³³⁹ Рэзалюцыя III Зьезду беларусаў ЗША і Канады. З архіву БККА.

³⁴⁰ Найдзюк Я., Касяк І. Беларусь учора і сьняня... С. 355.

³⁴¹ **Язэп Строк** нарадзіўся ў 1904 г. у Шыловічах (сёньня Слоніўскі р-н Гарадзенскай вобл.). У 1927 г. скончыў праваслаўную сэмінарыю ў Вільні, дзе атрымаў сьвятарскія пасьвячэньні. Падчас нямецкай акупацыі працаваў у Барысаве. Некалькі разоў наведваў Менск, дзе і пазнаёміўся з а. Мікалаем Лапіцкім.

Пасьля прыходу савецкіх войскаў быў арыштаваны й высланы на пяць гадоў на Салаўкі. Па вызваленьні сьвятарстваваў у Рослаўлі (Смаленская вобл.) і адначасова вучыўся ў духоўнай акадэміі ў Ленінградзе. Пасьля таго, як адмовіўся ад супрацоўніцтва з КДБ, быў пазбаўлены месца сьвятара. Урэшце ў 1959 г. рэпатрыяваўся ў Польшчу, узначаліў манастыр у Яблачыне. Праз закатоты ў манастыры выехаў у 1968 г. у ЗША. Больш падрабязная біяграфія ў кн.: Garbinski J., Turonek J. Białoruski ruch chrześcijański w XX wieku... Warszawa, 2003. S. 408.

мусяць мець сваіх структураў, а «павінны падпарадкоўвацца Маскоўскай патрыярхіі». Выступіла супраць Язэпа Строка й Маскоўскай патрыярхіі³⁴².

Пасля няўдачы з высвячэннем архімандрыта Язэпа была зробленая чарговая спроба навярнуць у беларускую царкву архіяпіскапа Філафея й архіяпіскапа Апанаса (Мартаса), што знаходзіліся ў юрысдыкцыі РЗПЦ. (Першыя такія спробы рабіліся ў ЗША яшчэ ў 1950-х.) На пасаду разглядаўся таксама япіскап ПАПЦ на чужыне Мацьвей (Канстанцін Сямашка)³⁴³, які жыў у Лёндане й у тым ліку апекаваўся мясцовымі праваслаўнымі

³⁴² Найдзюк Я., Касяк І. Беларусь учора і сьняня... С. 355.

³⁴³ **Мацьвей (Mateusz) (Канстанцін Сямашка, 1894–1985).** Нарадзіўся 22 кастрычніка 1894 г. у в. Бабіцэ Білгорайскага павету (сёння — паўднёва-ўсходняя Польшча) у сям’і праваслаўнага сьвятара. Скончыў гімназію ў Хэлме (1912), вучыўся ў мясцовай праваслаўнай духоўнай сэмінарыі, з 1914 г. — у Варшаўскім унівэрсытэце. У 1915 г. эвакуаваны ў Нежын Чарнігаўскай губэрні, дзе скончыў Гісторыка-філялягічны інстытут. Працаваў у гімназіі. Ад чэрвеня 1919 г. да лютага 1920 г. — паручнік артылерыі ў Добрахвотніцкай арміі ген. Дзянікіна. З 1920 г. — у Польшчы, жыў у Аляксандраве-Куяўскім. Узяў шлюб з Ганнай Карпікавай, у 1922 г. нарадзілася дачка Ірына. Працаваў у мясцовай гімназіі, з красавіка 1921 па чэрвень 1922 г. — рэфэрэнт праваслаўнай мітрапалітальнай кансысторыі ў Варшаве. 25 чэрвеня 1922 г. высвячаны на сьвятара мітрапалітам Варшаўскім Юр’ем (Ярашэўскім). Служыў настацелем у Тарнаградзе (Білгорайскі павет). У красавіку 1925 г. Міністэрствам вайсковых справаў прызначаны акруговым капэлянам у штабе Акруговага корпусу ў Кракаве, з 1932 г. — дэкан праваслаўнага душпастырства ў Акруговым корпусе ў Львове. 12 лістапада 1938 г. паstryжаны ў Пачаеўскай Лаўры ў манахі пад імем Мацьвей (Матэвуш) — з 1923 г. ён быў удаўцом, 28 лістапада атрымаў тытул біскупа Браслаўскага і дапаможнага біскупа Віленскага. Са сьнежня 1938 г. — фактычны кіраўнік Віленскай япархіі (быў заступнікам захварэлага Віленскага архіяпіскапа Феадосія), зьяўляўся кіраўніком управы Праваслаўнага навукова-выдавецкага інстытуту ў Горадні, са студзеня 1938 г. выдаваў на польскай мове «Двухтыднёвік Праваслаўны».

З пачаткам II Сусветнай вайны жыў у Рызе, зь лістапада 1939 г. — у Францыі, дзе ўвайшоў у эміграцыйны ўрад Уладзіслава Сікорскага. Са студзеня 1945 г. жыў у Англіі, служыў у чыне палкоўніка протаярэя ў Міністэрстве нацыянальнай абароны, быў шэфам праваслаўнага душпастырства I корпусу Войска Польскага ў Шатляндыі. Затым пераехаў у Лёндан. Ад 1948 г. лічыўся біскупам ПАПЦ на эміграцыі. Памёр 13 сакавіка 1985 г.

беларусамі. Кандыдатура Мацьвеева была больш зручная, бо ён знаходзіўся ў юрысдыкцыі экзарха канстантынопальскага патрыярха ў Англіі, таму дазвол іншых цэркваў на ачольваньне беларусаў не патрабаваўся. Але найлепшым варыянтам на пасаду кіраўніка Беларускай праваслаўнай царквы ў Паўночнай Амэрыцы быў архіепіскап Апанас (Мартас). Народжаны на Нясвіжчыне³⁴⁴, у адрозьненне ад сваіх калегаў-ярархаў ён пачуваўся беларусам і прыхільна ставіўся як да беларускіх арганізацыяў, так і да беларусізацыі праваслаўнай службы. У 1950–1960-х гг. архіепіскап Апанас ахвотна наведваў беларускія асяродкі, ліставаўся з грамадзкімі дзеячамі. Адыгрывала ролю й яго клясычная адукацыя, паступовае пераадоленьне ўсіх прыступак ерархічнай лесьвіцы, бездакорная рэпутацыя ў вачох іншых царкоўных дзеячаў. Праўда, у 1960-х у архіепіскапа ўзьніклі свае праблемы. Ягоная прынцыповасьць у арганізацыі царкоўнага жыцьця, нежаданьне звязвацца з палітычнымі сіламі сярод расейскай эміграцыі выклікалі нелюбоў і непрымальнасьць у пэўнай часткі кіраўніцтва РЗПЦ³⁴⁵. Разам з архіепіскапам Філафеем

³⁴⁴ У той час Наваградзкі павет.

³⁴⁵ «Узьніклі таксама праблемы й на месцы, у Аргентынскай япархіі ў Буэнас-Айрэсе, куды быў пераведзены архіепіскап з Аўстраліі ў 1956 г., «паклёпнікі зьбіралі матэрыялы супраць мяне зь першага дня майго прыезду ў Аргентыну. Мая віна перад духавенствам япархіі заключалася ў тым, што я выдаў цыркулярнае распараджэньне з патрабаваньнем праводзіць Набажэнствы па ўстаноўленым парадку і ня ўносіць сваіх зьменаў пры служэньні розных багаслужбовых малітвасловаў: малебнаў, паніхід і інш. У сваім цыркуляры я пазначаў нават падрабязны парадак гэтых набажэнстваў. Маёй спробай было ўвесці аднастайнасьць у царкоўна-багаслужбовую практыку і пазьбегнуць разнабою, які я засьпеў у гэтых адносінах у Аргентынскай япархіі. Нябожчык архіепіскап не звяртаў увагі на гэта, і сьвятары прывыклі да сваёй практыкі. «Вось нябожчык уладыка быў добры і ўважлівы да духавенства, а гэты, прыезджы, іншы, кепскі». Паўтаралі вернікам сьвятаты айцы даверанай мне япархіі, асабліва двое з іх, пра якіх папярэдзвалі мяне яшчэ ў Аўстраліі: мітрафорны протаэрэй Т. Соін і памянёны протадыякан. Знайшліся нелюбныя людзі, якія сталі распаўсюджаць чуткі пра цуды нябожчыка архіепіскапа і называлі яго сьвятым. Пісалі ў газэтах пра гэта, але папулярнасьці ня мелі. Рабілі гэта, вядома, насупраць мяне, але я не звяртаў увагі на выхадкі такога характару. Хутка ўсё заглохла, і пра цуды забыліся. Супакоіліся Архіепіскап Апанас (Антон Мартас)» (цыт. паводле: Архіепіскап Апанас (Антон Мартас). На ніве Хрыстовай...

Беларуская царква сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Сайт-Рывэры, 2006 год.

Апанас нават выказваў намер перайсьці ў юрысдыкцыю Амэрыканскай праваслаўнай мітраполіі, што ў свой час вылучылася з РЗПЦ. Але мітрапаліт Лявонці адмовіў ім у гэтым³⁴⁶.

Даведаўшыся пра захады архіепіскапа Апанаса, беларускія дзеячы, і найперш а. Мікалай Лапіцкі, зрабілі новыя спробы пераканаць яраарха ўзначаліць беларускую япархію. Рабілася гэта й праз БККА, і падчас зьездаў беларусаў ЗША й Канады. Так, дэлегаты царкоўнага беларускага зьезду, што прайшоў 25 сьнежня 1964 г., звярнуліся да архіепіскапа Апанаса з просьбай узначаліць парафію Паўночнай Амэрыкі. Яраарх вітаў такое імкненьне, але зазначыў, што ажыццяўленьне пастанова аб арганізацыі БПЦ на чужыне, для якой ён апрацаваў статут, вымагае даўжэйшага часу³⁴⁷.

Новая хваля цікаваньня архіепіскапа Апанаса ў РЗПЦ узялася пасля выхаду ў 1966 г. на расейскай мове кнігі «Белорусь

³⁴⁶ Гарбінскі Ю. Уступнае слова // Архіепіскап Апанас (Антон Мартас). На ніве Хрыстовай... С. 16.

³⁴⁷ Лапіцкі М. У служэньні Богу й Беларусі... С. 302.

в исторической государственной и церковной жизни». Расейскія чытачы-шавіністы ўгледзелі ў ёй антырасейскасьць і беларускі шавінізм. Нападкі прывялі да таго, што ярарха пазбавілі аргентынскай катэдры ды вярнулі ў Аўстралію, а ў 1970 г. наагул перавялі па-за штат, пазбавіўшы й катэдры ў Сыднэі. Распаўсюд манаграфіі быў афіцыйна забаронены Сынодам РЗПЦ. Цкаваньне й даносы не канчаліся. Архіепіскапа таксама вінавацілі ў тым, што ён загадвае выносіць з цэркваў расейскія сьцягі й здымаць нацыянальныя стужкі зь лямпдаў перад іконамі³⁴⁸.

На гэтым фоне наперад ізноў выйшаў «беларускі фактар». 27 і 28 сакавіка 1970 г. у Саўт-Рывэры адбыўся прадстаўнічы царкоўны зьезд духавенства й вернікаў. Удзельнічалі шэсьцьдзесят дэлегатаў ад парафіяў у Нью-Ёрку (Рычманд-Гіл, сьв. Кірылы Тураўскага), Таронта (сьв. Эўфрасіньні Полацкай), Чыкага (сьв. Юр'я), Саўт-Рывэру (сьв. Эўфрасіньні Полацкай). Ад кіраўніцтваў парафіяў бралі ўдзел а. Язэп Строк (Таронта), Алег Мірановіч (Чыкага), а. Мікалай Лапіцкі й дыякан Алег Махнюк (Саўт-Рывэр) і а. Сьвятаслаў Коўш. Адным з арганізатараў зьезду быў старшыня БККА Иван Касяк, а вітаў дэлегатаў тэлеграмай экзарх Канстантынопальскай патрыярхіі, архіепіскап Якавас. Старшынём зьезду быў абраны а. Мікалай Лапіцкі, сакратарамі — віцэ-старшыні БККА Кастусь Мерляк і Міхась Сенька³⁴⁹.

Дэлегаты праслухалі справаздачу з усіх чатырох парафіяў і абралі Раду Беларускай праваслаўнай царквы ЗША й Канады, у якую ўвайшлі аа. Мікалай Лапіцкі, Алег Мірановіч, Язэп Строк, Сьвятаслаў Коўш, дыякан Алег Махнюк і па чатыры прадстаўнікі ад парафіяў. На другі дзень галоўным пытаньнем парадку дня была «справа аднаўленьня Беларускага епіскапату ў Вольным сьвеце». Ідэю ўхвалілі, і дэлегаты зьезду зьвярнуліся з мэмарандумам да сусьветнага патрыярха Атэнагора з прось-

³⁴⁸ Гарбінскі Ю. Уступнае слова // Архіепіскап Апанас (Антон Мартас). На ніве Хрыстовай... С. 16.

Ю. Гарбінскі ў прадмове прыводзіць адзін з такіх адкрытых лістоў да архіепіскапа Апанаса, надрукаваных у «Сеятеле» (Буэнас-Айрэс): «Вы нікогда не поймете наших чувств. Вы нікогда не станете истинным пастырем Русской Зарубежной Церкви. Вот уже 25 лет как вы епископ Православной Церкви. Но Вы за это время даже не сочли нужным выучить русский язык. Вы не наш, аже хуже того, Вы наш враг. Можем ли мы забыть оскорбления, которые Вы так щедро рассыпали по страницам «Беларуси» по отношению к нашей великой России?» (с. 13).

³⁴⁹ Царкоўны зьезд // Беларуска думка. № 11–12. 1970. С. 36.

бай блаславіць і высьвяціць для БПЦ двух япіскапаў³⁵⁰. Сьнод у Канстантынопалі на сваім паседжаньні 6 траўня 1971 г. прыняў Беларускаю праваслаўную царкву ў духоўную юрысдыкцыю сусьветнага канстантынопальскага патрыярха, а таксама пацьвердзіў права беларусаў на япіскапа³⁵¹.

Калі б вернікі-беларусы зрэалізавалі пляны й япіскап быў высьвячаны, магчыма, Беларуска праваслаўная царква займела б такі ж аўтаномны статус, як і Фінляндзкая аўтаномная царква, Эстонская праваслаўная апостальская царква, Албанская праваслаўная япархія, Карпата-руская праваслаўная царква, Украінская праваслаўная царква Канады й ЗША. Усе яны, захоўваючы аўтаномны статус, што мала адрозьніваецца ад аўтакефальнага, намінальна падпарадкоўваюцца сусьветнаму (канстантынопальскаму) патрыярху. Але справа так і ня зрушылася зь месца. І менавіта праз адмову Канстантынопальскай патрыярхіі высьвячаць у япіскапы архімандрыта Язэпа (Строка). Магчыма, беларускім дзеячам варта было больш настойліва прапаноўваць кандыдатуры архіяпіскапа Апанаса ці япіскапа Мацьвея (Сямашкі). Першы зь іх, нават нягледзячы на цкаваньні ў РЗПЦ, не наважыўся яе пакінуць дзеля беларусаў. Моцная група падтрымкі ў Буэнас-Айрэсе — «Общество почитателей архиепископа Афанасия» — дамаглася перагляду рашэньня Сьноду РЗПЦ, і Апанас атрымаў ізноў катэдру ў Буэнас-Айрэсе. У нерашучасьці Апанаса адыграла таксама ролю боязь 70-гадовага чалавека атрымаць адмову ў Канстантынопалі: навідавоку быў прыклад з а. Язэпам (Строкам): «Можа трэба дапушчаць, што Патрыяршы Сьнод ці патрыярх мне й ня дасць права ўзглаўляць бел[арускія] прыходы, прыняўшы пад увагу некія пратэсты, вродзе крывічоў ці Хмары. У такім выпадку я астаўся б без усялякага прыдзелу, нібы міністрам без партфэлю, а можа й горш. Усё гэта мяне трывожыць і не ўнушае даверу ў посьпех Вашай і маёй добрай ініцыятывы й нашага імкненьня. Я мог бы тады выйграць, як Заблоцкі на мыле, адарваўся бы ад неба й зямлі не дастаў бы. А проста павіс бы ў паветры»³⁵². Япіскап Мацьвей таксама ня быў гатовы пакінуць месца ў Вялікабрытаніі са сталым утрыманьнем, каб пераехаць у ЗША. Апроч таго, беларусы

³⁵⁰ Царкоўны зьезд // Беларуска думка. № 11–12. 1970. С. 36.

³⁵¹ Найдзюк Я., Касяк І. Беларусь учора і сьняня... С. 355–356.

³⁵² Ліст а. Апанаса а. Мікалаю Лапіцкаму // Лапіцкі М. У служэньні Богу й Беларусі...

былі ў дачыненні яго недастаткова настойлівыя, ды і стаўленьне беларускай дыяспары да Мацьвея ў Брытаніі было халоднае.

Праўда, некаторы час беларускія дзеячы спрабавалі й далей пераканаць Апанаса зрабіць крокі насустрач, але намаганьні нічым ня скончыліся. Магчыма, да нечаканай сьмерці а. Мікалая Лапіцкага 8 жніўня 1976 г. спрычыніліся й праблемы з прызначэньнем беларускага япіскапа, якія сталіся для сьвятара сур'ёзнай асабістай паразай.

Новы царкоўны зьезд беларусаў Паўночнай Амэрыкі адбыўся 11 кастрычніка 1980 г. У ім бралі ўдзел дэлегаты ад парафіяў у Саўт-Рывэры, Таронта, Чыкага й Рычманд-Гіле. Старшынём зьезду быў абраны а. Павал Вялікі (Таронта), сакратарамі — Кастусь

Мерляк і Міхась Сенька. Агульную справаздачу падрыхтаваў адміністратар рады протапрэсьвітэр Сьвятаслаў Коўш, які па сьмерці а. Лапіцкага заняў пасаду адміністратара беларускіх кананічных парафіяў у Паўночнай Амэрыцы. Удзельнікі зьезду зноў разглядалі пытаньне беларускага япіскапа, але ня маючы кандыдатураў, пагадзіліся працягваць пошукі³⁵³. У 1980-х правялі яшчэ некалькі зьездаў, якія плёну не далі. У 1983 г. памёр архіяпіскап Апанас, у 1985 г. — Мацьвей, і нават умоўных кандыдатаў на беларускага япіскапа не засталася.

Крыху актывізавалася зацікаўленая ў япіскапе беларуская грамада ў 1986 г., калі быў высьвячаны а. Мечыслаў Брынкевіч, які прыехаў у ЗША зь Беласточчыны. На ўрачыстасьці Кастусь Мерляк, расчуліўшыся, назваў мерапрыемства вялікай гістарычнай падзеяй у жыцьці беларускай эміграцыі й «шчаслівай хвілінай часу ў гісторыі беларускага народу», што Саўт-Рывэру прызначана гісторыяй быць сталіцай для

*Аляксандар Банкет —
старшыня парафіяльнага
камітэту ў 1960 —
I пал. 1970-х.*

³⁵³ Хроніка // Беларуская думка. № 24. 1980. С. 49.

ўсяе беларускай эміграцыі, быць рэзыдэнцыяй Сыноду БПЦ на чужыне³⁵⁴. Але й а. Мечыслаў Брынкевіч не апраўдаў надзеяў ні ў дачыненні да стварэння беларускага япіскапства, ні да ачольвання беларускай грамады ў Саўт-Рывэры. У выніку ад канца 1980-х пытаньне аб асобным беларускім япіскапе, можа прыпушчаць, наагул не разглядалася БККА.

Па сьмерці ў 1976 г. свайго духоўнага лідэра а. Мікалая Лапіцкага царкоўная рада парафіяў Беларускай праваслаўнай (кананічнай) царквы ў Паўночнай Амэрыцы значна зьменшыла актыўнасьць. А пасля адыходу з пасады настаяцеля парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай а. Сьвятаслава Каўша, які таксама выконваў функцыі адміністратара царкоўнай рады, ідэя высьвячэння асобнага япіскапа ніколі не ўзьнімалася. Адпаведна, адпала неабходнасьць у дзейнасьці самой царкоўнай рады, якая й прыпыніла сваё прадстаўніцтва ў БККА. Пытаньне беларускага япіскапа ў грэцкай юрысдыкцыі застаецца адкрытае³⁵⁵.

Тым ня менш, праваслаўныя парафіі сталі найбольш даўгавечнымі беларускімі праектамі на эміграцыі наагул і ў складзе БККА ў прыватнасьці. Яны прыцягвалі большую колькасьць людзкіх рэсурсаў і грашовых сродкаў. Прыкладам, гадавы абарот царквы сьв. Эўфрасіньні ў 1990-х гг. складаў 60 тыс. даляраў, тады як гадавы абарот БККА яшчэ ў 1970-х не перавышаў 1 тыс. даляраў³⁵⁶. Царква ў Саўт-Рывэры ў 1970-х налічвала ў горадзе й ягоных найбліжэйшых ваколіцах каля 350 чалавек, у той жа час грамадзкімі арганізацыямі было ахоплены толькі некалькі дзясяткаў чалавек. Зразумела, што рэлігійнае пытаньне й дзейнасьць парафіяў накладалі свой адбітак на працу рэгіянальных структураў БККА.

Дзейнасьць рэгіянальных аддзелаў і прадстаўніцтваў БККА ды арганізацыяў, што ў яго ўваходзілі

Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі ад самага пачатку ствараўся найперш для каардынацыі дзеяньняў ужо існых

³⁵⁴ Урачысты дзень // Беларуская думка. № 32. 1987. С. 31–32.

³⁵⁵ Вітаўт Кіпель мяркуе, што «як толькі беларусы зажадаюць мець свайго япіскапа, грэкі высьвяцяць. Цяпер ход за беларусамі». Ліст Вітаўта Кіпеля да Алега Гардзіенкі ад 3 сьнежня 2007 году.

³⁵⁶ Паводле папераў парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай і БККА. З архіву, што захоўваецца пры царкве сьв. Эўфрасіньні ў Саўт-Рывэры (штат Нью-Джэрзі, ЗША).

беларускіх арганізацыяў. З часам колькасць і характар арганізацыяў, аб'яднаных у БККА, змяняліся, засноўваліся адмысловыя аддзелы Камітэту, яго прадстаўніцтвы, ствараліся новыя суполкі — як рэгіянальныя структуры. Усе яны, аддаючы БККА функцыі агульнага вонкавага прадстаўніцтва, займаліся працай у рэгіёнах, у тым ліку й рэпрэзэнтацыяй беларусаў «на месцах». Адэфектыўнасьці дзеяньняў рэгіянальных структураў залежала ў пэўнай ступені актыўнасьць (і яе зьмест) уласна Камітэту.

Аддзелы БККА

Паводле параграфу 17 статуту кангрэсаў беларусаў Амэрыкі, аддзелы БККА маглі быць створаныя ў тых штатах, дзе існавалі дзьве (ці больш) арганізацыі, якія ўваходзілі ў Камітэт. Аддзел ствараўся з прадстаўнікоў гэтых арганізацыяў. Дзейнасьць аддзелу БККА рэглямэнтавалася статутам, пастановамі кангрэсаў беларусаў Амэрыкі і ўправы арганізацыі. Зразумела, што мэты цэнтральнага кіраўніцтва БККА й аддзелаў супадалі, толькі ажыцьцяўляліся на розных узроўнях.

Фармальна аддзелы БККА існавалі ў Ілінойсе (Чыкага), Агаё (Кліўлэнд), Каліфорніі (Лос-Анджэлес), Нью-Джэрзі й Нью-Ёрку. Аднак толькі ў першых двух рэгіёнах можна казаць пра рэальную дзейнасьць гэтых структураў Камітэту. Аддзел у Каліфорніі існаваў нядоўга й ад сярэдзіны 1950-х ператварыўся ў прадстаўніцтва БККА. Нью-Джэрзі ж быў месцам афіцыйнай рэгістрацыі БККА, і дзейнасьць аддзелу ў гэтым штаце была спалучаная зь дзейнасьцю Галоўнай управы. Дзейнасьць афіцыйна заснаваная на штат Нью-Ёрк аддзелу БККА зводзілася выключна да гораду Нью-Ёрку — г. зн. аб'яднаньня беларусаў, што пасяліліся ў раёнах Бруклін, Кўінз, Мангэтан.

Чыкага

Штат Ілінойс і горад Чыкага адметныя сваімі даўнімі беларускімі традыцыямі. Менавіта тут у 1923 г. пасяліўся першы прэм'ер-міністар Беларускай Народнай Рэспублікі Язэп Варонка. Яго намаганьнямі была створаная Беларуска-амэрыканская рада, заснаваная газэта «Белорусская трибуна», а таксама зробленыя захады ў арганізацыі беларускіх перадачаў на мясцовым радыё. У 1930-х суполка грамадзка актыўных беларусаў істотна пабольшала, у выніку чаго ў

1941 г. паўстала Беларуска-амэрыканская нацыянальная рада (БАНР, першы старшыня — каталіцкі сьвятар Ян Тарасевіч), якая цягам некалькіх дзесяцігодзьдзяў была найважнейшай арганізацыяй беларусаў Чыкага. У 1951 г. БАНР стала адным з сузаснавальнікаў БККА, а яе старшыня Ігнат Лабач быў абраны віцэ-старшынём Кангрэсавага камітэту. І надалей асяродак у Чыкага быў вельмі актыўным у структуры БККА, а кіраўнікі БАНР адыгрывалі істотную ролю ў гісторыі арганізацыі. Яны пастаянна абіраліся ў прэзыдыюм кангрэсаў беларусаў Амэрыкі, прычым на кіруючыя пасады: віцэ-старшыні, чальцы ўправы БККА (Ігнат Лабач, Васіль Пунтус, Мікалай Новік ды інш.) Гэта сьведчыла пра аўтарытэт беларусаў Чыкага ў жыцьці дыяспары ў Амэрыцы.

Жыцьцё беларускай дыяспары ў Чыкага, зразумела, не пазьбегла закалотаў, хоць мясцовыя беларусы й намагаліся трымацца ў баку ад палітычных спрэчак. Калі пачаўся падзел эміграцыі, створаны яшчэ да II Сусьветнай вайны асяродак не сьпяшаўся станавіцца на той ці іншы бок. Урэшце Язэп Варонка пры канцы жыцьця падтрымаў Беларускаю Цэнтральную Раду.

28 чэрвеня 1953 г. у Чыкага быў заснаваны аддзел БАЗА, кіраўніцтва якога склалі Лявон Трусэвіч, Вацлаў Пануцэвіч, Баляслаў Грабінскі, Антон і Людвіка Бяленісы, Часлаў Будзька, Янка Чарапук (Змагар)³⁵⁷. Але ўжо 23 лістапада 1953 г.

арганізацыя была афіцыйна зарэгістраваная ўладамі штату як **Згуртаваньне беларусаў штату Ілінойс**. Тым самым сябры гэтай арганізацыі дэкляравалі пра сваю роўнаададаленасьць як ад

*Язэп Варонка і Макар Аблажэй.
Здымак 1931 г.*

³⁵⁷ Панькоў М. Хроніка беларускага жыцьця на чужыне... С. 84.

БАЗА, так і БАНР. Згуртаваньне было актыўным у беларускім грамадзкім жыцці Амэрыкі: ладзіла канцэрты, шматлікія лекцыі, якія папулярызавалі веды пра Беларусь, запачаткавала штодзевыя беларускія навуковыя канфэрэнцыі³⁵⁸.

Ад канца 1950-х пра сваю нэўтральнасць да ідэйнага змаганьня Рады БНР і БЦР афіцыйна заявіла БАНР. Нягледзячы на тое, што арганізацыя ўвесь час свайго існаваньня ўваходзіла ў БККА (вонкава апалітычную арганізацыю, але з выразнымі сымпатыямі да БЦР), лідэры Беларуска-амэрыканскай нацыянальнай рады афіцыйна не падтрымлівалі ні Раду БНР, ні БЦР.

Чыкаскія беларусы былі адзіныя на амэрыканскім кантынэнце, хто меў цэрквы дзвюх розных канфэсіяў³⁵⁹. У 1955 г. была заснаваная вуніцкая парафія Хрыста Збаўцы, духоўным лідэрам якой стаў а. Ян Хрызастом Тарасевіч³⁶⁰. Царкву наведвалі сем'і Пануцэвічаў, Бяленісаў, Махначоў, Рамукоў, Гайдзеляў ды інш.

8 красавіка 1958 г. у Чыкага стараньнямі архімандрыта Ўладзімера Фінкоўскага ўзьнікла праваслаўная парафія сьв. Юр'я³⁶¹. А ўжо 5 лістапада 1958 г. абвесьцілі пра засна-

Былая Беларуска вуніцкая парафія Хрыста Збаўцы.

³⁵⁸ Kipel V. *Belarusans in the United States*. Lanham — New York — Oxford, University Press of America, 1999. P. 241.

³⁵⁹ Аналягічная сытуацыя была толькі ў Лёндане (Вялікабрытанія), дзе дзейнічала Беларуска каталіцкая місія ўсходняга абраду й дзьве праваслаўныя парафіі беларусаў. Праўда, апошнія так і ня здолелі набыць сваіх царкоўных будынкаў.

³⁶⁰ 15 сьнежня 1959 г. быў набыты асобны будынак, а 2 ліпеня 1961 г. царква была ўрачыста высьвячаная біскупам Чаславам Сіповічам. Гл.: Кіпель В. *Беларусы ў ЗША*... С. 234–236.

³⁶¹ Панькоў М. *Хроніка беларускага жыцця на чужыне*... С. 122.

ваньне яшчэ адной Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы, а Ўладзімер Фінькоўскі быў высвячаны ў япіскапы³⁶². У траўні 1959 г. парафія займела ўласны будынак па адрасе Мэйплвуд-авэню, 1500, дзе, між іншага, размяшчаўся юрыдычны адрас Беларуска-амэрыканскай нацыянальнай рады. Гэтая наваствораная БАПЦ (далей БАПЦ-2) не падпарадкоўвалася Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царкве (БАПЦ-1), створанай у 1948 г., якой кіравалі архіпіскап Сяргей (Ахатэнка) і япіскап Васіль (Тамашчык). Архіпіскапам чыкаскай БАПЦ-2 стаў япіскап Грыгоры (Агійчук), выключаны ў кастрычніку 1947 г. на зьездзе ў Ашафэнбургу са складу Ўкраінскай аўтакефальнай праваслаўнай царквы. Адпаведна, ён быў праціўнікам мітрапаліта Палікарпа (Сікорскага), які ў 1948 г. і багаслаўляў аднаўленчы сабор БАПЦ-1. Магчыма, праз спрыяньне стварэньню БАПЦ-2 Грыгоры (Агійчук) зводзіў асабістыя рахункі.

³⁶² **Уладзімер Фінькоўскі** нарадзіўся 13 лютага 1906 г. у Гальшанах (сёньня Ашмянскі р-н Гарадзенскай вобл.). Высвячаны на сьвятара ў 1927 г. Беларус паводле нараджэньня і выхаваньня, Фінькоўскі быў зацятым праціўнікам Польскай аўтакефальнай праваслаўнай царквы, за што неаднаразова перасьледаваўся царкоўнымі і сьвецкімі ўладамі Варшавы. З пачаткам нямецкай акупацыі пераехаў у Менск. «Народ спаткаў сьвятара зь вялікай радасьцяй. У Менску быў арганізаваны царкоўна-будаўнічы камітэт, які распачаў рамонт уцалелых цэркваў (...). Гарадзкая ўправа дапамагла гэтай дзейнасьці, і ў жніўні 1941 г. сьв[ятар] Фінькоўскі распачаў богаслужэньні ў Праабражэнскай царкве. Богаслужэньні прыцягвалі мноства народу і рабілі вялікае ўражаньне на народ. Сьв[ятар] Фінькоўскі наведваў іншыя гарады і мястэчкі Ўсходняй Беларусі, арганізаваў там будаўнічыя камітэты для адбудовы і рамонту існуючых цэркваў і прызначаў туды сьвятароў. Народ масава прывозіў малых і прыводзіў старэйшых дзяцей да хрышчэньня. Ераманах Фінькоўскі паходзіў зь беларускай сялянскай сям'і, аднак прапаведваў па-расейску і трымаўся здалёк ад беларускай адміністрацыі ў Менску» (цыт. паводле: Найдзюк Я., Касяк І. Беларусь учора і сяння... С. 264). У 1942 г. а. Уладзімер Фінькоўскі быў выдалены ў Варшаву. Паводле адной з вэрсіяў, іншыя праваслаўныя сьвятары, пабачыўшы ў ім небясьпечнага канкурэнта, напісалі данос, абвінаваціўшы яго ў прарасейскіх сымпатыях. Паводле другой вэрсіі, Фінькоўскі дапамагаў партызанам прадуктамі і быў выдалены ў Варшаву, дзе сеў у турму. Гл.: Іскрыцкі М. З майго жыцця Мітрафорнага Пратаярэя Міхаіла Іскрыцкага. [Манчэстэр], выдавецтва БВР, [2005]. С. 58.

Стварэнне яшчэ адной БАПЦ, як і высвячэнне ў япіскапы ўладзімера Фінькоўскага, стала калі ня шокам, то вялікай навіной і для БАПЦ-1, а значыць прыхільнікаў Рады БНР, і для іх ідэйных праціўнікаў у Радзе Беларускай праваслаўнай (кананічнай) царквы ў падпарадкаванні канстантынопальскага патрыярха, а таксама прыхільнікаў БЦР.

У развязанні справы істотную ролю адыграў БККА. 2 лютага 1959 г. Іван Касяк з'явіўся з адкрытым лістом-пратэстам да кіраўніка БАНР Васіля Пунтуса і старшыні Праваслаўнага царкоўнага камітэту ў Чыкага Яна Панкевіча, дзе выказаў здзіўленне прычынамі «тварэння новай асобнай юрысдыкцыі ў беларускім праваслаўным жыцці ў Амэрыцы»³⁶³. Старшыня БККА даводзіў, што патрэбы ў стварэнні дадатковай юрысдыкцыі няма, калі й без таго беларускае праваслаўнае жыццё на чужыне падзеленае на прыхільнікаў БАПЦ, паводле Касяка некананічнай, і Беларускаю праваслаўную кананічную царкву (г. зн. у канстантынопальскай юрысдыкцыі). Старшыня БККА сьцьвярджаў, што грамадзкія дзеячы з Чыкага і Уладзімер Фінькоўскі асабіста парушылі дамоўленасці саўт-рывэрскай царкоўнай нарады ад 31 жніўня 1958 г., на якой было вырашана склікаць Беларускі царкоўны зьезд «для ўнармавання беларускага царкоўнага жыцця»³⁶⁴ ды аб'яднаць усе беларускія парафіі канстантынопальскай юрысдыкцыі ў адну структуру.

Актыўная пазыцыя Івана Касяка пры падтрымцы а. Мікалая Лапіцкага спрычынілася да адхілення а. Уладзімера Фінькоўскага ад пасады кіраўніка парафіі і яго далейшага выцяснення з Чыкага. Ужо ў 1959 г. мясцовы прыход часова ўзначаліў а. Міхась Мігай — настояцель беларускай праваслаўнай царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Таронта — і вярнуў яго ў юрысдыкцыю канстантынопальскага патрыярха. У 1963 г. з Англіі ў Чыкага пераехаў а. Алег Мірановіч — ства-

³⁶³ Ліст Івана Касяка да Васіля Пунтуса і Яна Панкевіча ад 2 лютага 1959 г. З архіву Івана Касяка.

³⁶⁴ «Архім. Уладзімер забавязаўся не ўваходзіць у сувязь зь яп. Грыгорам, да якога былі засьцярогі з боку сьвятара зь беларускага прыходу з Канады, а ўвайсці ў сувязь з экзархам Канстантынопальскай патрыярхіі ў Амэрыцы. Такім чынам мела тварыцца Беларуская Праваслаўная Царква, абапіраючыся на беларускую Матку-Царкву Канстантынопальскую Патрыярхію» (цыт. паводле: Ліст Івана Касяка да Васіля Пунтуса і Яна Панкевіча ад 2 лютага 1959 г. З архіву Івана Касяка).

ральнік парафіяў БПЦ у Манчэстэры й Нотынгаме, а Ўладзімер Фінькоўскі пакінуў ЗША й вярнуўся ў Францыю³⁶⁵.

Ад сярэдзіны 1960-х гг. грамадзкае жыццё ў Чыкага стала пакрысе спакайнец, а ранейшыя антаганісты пачалі рабіць крокі насустрач адзін аднаму. У 1973 г. быў створаны Каардынацыйны камітэт беларускіх арганізацыяў, які ставіў за мэту ўзаемадзеянне беларускіх суполак у штаце Ілінойс, перадусім пры адзначэньні агульных сьвятаў³⁶⁶.

Аднак у 1970-х у Чыкага, як і ў іншых беларускіх асяродках, пачаўся спад грамадзкай дзейнасьці, выкліканы зьмяншэньнем актыўнай грамады, міжасабовымі канфліктамі ды натуральным сыходам старога пакаленьня. Калі ў канцы 1950-х гг. парафію сьв. Юр'я складалі 97 сем'яў, то ў 1972 г. іх лік зьменшыўся да 50–55³⁶⁷. У 1980-х колькасьць парафіянаў у Чыкага яшчэ больш зьнізілася.

Зьніжэньню актыўнасьці аддзелу БККА і ўсяе беларускай грамады ў Ілінойсе спрыяў і фактар аддаленасьці ад іншых беларускіх асяродкаў (Нью-Ёрку й Нью-Джэрзі). Адлегласьць ад Чыкага да Нью-Ёрку й Саўт-Рывэру складала больш за 1 500 км, таму грамадзкія дзеячы з часам усё радзей бралі ўдзел у мерапрыемствах у Саўт-Рывэры або Глэн-Спэі (у адпачынкавым асяродку Белэр-Менск на поўнач ад Нью-Ёрку, дзе зь сярэдзіны 1970-х ладзіліся грамадзкія сьвяты ці зьезды беларусаў ЗША й Канады). Чыкаскія беларусы часта выказвалі незадавальненьне з таго, што аддаленасьць робіць немагчымым прыезд у Саўт-Рывэр ці Глэн-Спэі і прапаноўвалі перанесьці частку мерапрыемстваў у разьмешчаны на паўдарозе з Чыкага ў Нью-Ёрк Кліўлэнд. Аднак гэтая ідэя так і не была рэалізаваная.

³⁶⁵ Іншы погляд на асобу Ўладзімера Фінькоўскага выказала ўдава сьвятара беларускай парафіі ў Чыкага Вячаслава Ільчука Ірэна Ільчук: «Служыў у нас свой час і Ўладзімер Фінькоўскі, надзвычайны сьвятар, якога вельмі любілі прыхаджане. Ён быў, як кажуць, сьвятаром ад Бога. Але, думаю, ён быў тут чужым, бо ягоным другім домам стала Францыя. Магчыма, менавіта там ён і скончыў свой жыццёвы шлях» (цыт. паводле: Ільчук Ірэна: тут ветлівая, але чужая зямля // Адзінец А. Паваенная эміграцыя... С. 265).

³⁶⁶ Ліст Васіля Пунтуса да Івана Касяка ад 14 сакавіка 1973 г. З архіву Івана Касяка.

³⁶⁷ Ліст Міколы Латушкіна да Івана Касяка ад 27 жніўня 1972 г. З архіву Івана Касяка.

Некаторай актывізацыі грамадзкага жыцця ў аддзеле БККА спрыяў пераезд у 1978 г. у гарадок Рывэр-Форэст за пяць кілямэтраў ад Чыкага Івана Касяка, які далучыўся да парафіі сьв. Юр'я ды стаў заўважна ўплываць на дзейнасьць мясцовай грамады. Праўда, не абышлося без непаразуменьняў. Старшыня БККА час ад часу адмаўляўся супрацоўнічаць зь мясцовымі прыхільнікамі Рады БНР. З гэтай нагоды прадстаўнік БККА ў Каліфорніі Часлаў Найдзюк пісаў Івану Касяку:

Даходзяць да нас галасы з Чыкага, што Вы не дапускаеце да супольнага сьвяткаваньня другіх. У нас ужо даўно з гэтым няма ніякай праблемы. І так сьвяткаваньне выходзіць даволі слабым. Без дэманстрацыі задзіночаньня мы будзем усё больш слабым. «Што сп. Касяк тут шкодзіць і мы яго ня любім — ня ёсьць прычына, каб Вы зь ім не сябравалі». Людзкая натура вельмі скамплікавана — надта многа прычынаў, што чалавек думае так ці іначай — толькі Бог ведае ўсе тайніцы душы. Трэба камунікавацца, гаварыць...³⁶⁸

Новая хваля эміграцыі, што пачала прыбываць у Чыкага ад канца 1980-х, дала імпульс грамадзкаму жыццю, але аднавіць яго на ўзроўні 1950-х не змагла. Тым часам нарэшце зьнік палітычны падзел — яшчэ ў 1980-х гг. перасталі існаваць ранейшыя антаганісты Згуртаваньне беларусаў Ілінойсу й БАНР. Новая эміграцыя цяпер дзейная, часта ладзяцца культурныя мерапрыемствы. Істотную ролю адыгрывае Ванкарэм Нікіфаровіч, які дапамагае БАЗА, БККА, БІНІМу.

Нягледзячы на дастаткова актыўнае на пачатку грамадзкае жыццё ў Чыкага, вялікай дзейнасьці аддзел БККА тут ня выявіў. Розныя арганізацыі самі рабілі захады ў рэпрэзэнтацыі беларусаў перад мясцовымі ўладамі, а таму структурная адзінка БККА ў Чыкага, якую ад 1959 г. узначальваў Мікола Латушкін, фактычна дублявала аналягічную дзейнасьць іншых суполак.

Кліўлэнд

Грамадзкае жыццё беларусаў у Кліўлэндзе аформілася пры канцы 1940-х гг. У 1950 г. тут быў створаны аддзел БАЗА, які напачатку аб'яднаў прыхільнікаў розных палітычных плыняў.

³⁶⁸ Ліст Часлава Найдзюка да Івана Касяка ад 28 лютага 1985 г. З архіву Івана Касяка.

30 сьнежня 1951 г. у Кліўлэндзе было створанае Згуртаваньне беларускае моладзі ў Амэрыцы (ад 1967 г. — Арганізацыя беларуска-амэрыканскай моладзі), якое аб'яднала аддзелы ў штатах Нью-Ёрк, Нью-Джэрзі, Агаё, Мічыган, Каліфорнія³⁶⁹. Згуртаваньне падтрымала плятформу Рады БНР. У 1952 г. быў заснаваны Злучаны беларускі камітэт у Кліўлэндзе (старшыня Аўген Калубовіч), які павінен быў каардынаваць дзейнасьць усіх арганізацыяў. Але ўжо праз тры гады беларускую грамаду ў штаце Агаё напаткаў раскол. У 1955 г. у выніку непаразуменьня з кіраўніцтвам БАЗА пакінуў старшынёўства ў мясцовым адзеле гэтай арганізацыі Аўген Калубовіч, які празь нязгоду з палітыкай непрадрашэнства годам раней сышоў з пасады старшыні ўраду БНР.

На зьмену Калубовічу й ягоным паплечнікам у кіраўніцтва Кліўлэндзкім адзінакам БАЗА прыйшлі прыхільнікі Радаслава Астроўскага на чале зь Міколам Латушкіным. Але ў 1957 г. яны пакінулі арганізацыю з-за палітыкі Галоўнага кіраўніцтва й заснавалі **Амэрыканска-беларускае культурна-дапамагавое аб'яднаньне** (Кастусь Еўса — старшыня, Леанід Харытановіч — віцэ-старшыня, Тодар Пагуда — сакратар, Аркадзь Сацэвіч — скарбнік, Мікола Латушкін — культурны рэфэрэнт). Даведаўшыся пра кліўлэндзкі інцыдэнт, кіраўніцтва БККА прапанавала Амэрыканска-беларускаму культурна-дапамагавому аб'яднанню ўвайсьці ў склад арганізацыі. Але ўправа АБКДА адмовілася, матывуючы гэта тым, што БККА недастаткова ясна акрэсьліў сваё стаўленьне да БЦР. На яе думку, сувязі зь Беларускай Цэнтральнай Радай мусілі быць больш шчыльнымі:

Урад Беларуска-амэрыканскага культурна-дапамагавога аб'яднаньня ў Клівелэнд, атрымаўшы запыт на Кангрэс Беларускага Кангрэсавага камітэту Амэрыкі, упайнаважыў быў гасп. С. Каўша рэпрэзэнтаваць нашу арганізацыю на Кангрэсе, бо ўважаў за рэч натуральную, што АБКДА павінны быць сябрам Кангрэсу беларусаў Амэрыкі. Атрымаўшы, аднак, інфармацыі аб прабегу Кангрэсу, аб высказваньнях большыні дэлегатаў ды вынесенымі імі пастановамі, Урад АБКДА дайшоў да перакананьня, што погляды ўраду Кангрэсу беларусаў Амэрыкі шырока разыходзяцца з поглядамі сяброў нашай арганізацыі, так на заданыя

³⁶⁹ Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 179.

нашай арганізацыі, як і на яе дачыненні да нашага дзяржаўнага прадстаўніцтва — Беларускай Цэнтральнай Рады³⁷⁰.

Распачаліся доўгія месяцы перамоваў, у якіх кожны з бакоў імкнуўся адстаяць сваю рацыю. Урэшце АБКДА пагадзілася, што аднаасобна ня здолее нічога зрабіць, і далучылася да БККА. Такім чынам, Амэрыканска-беларускае культурна-дапамагавое аб'яднаньне, з аднаго боку, працягвала захоўваць унутраную аўтаномію й заставалася самастойнай адзінкай сярод грамадзкіх арганізацыяў у Амэрыцы, а з другога — магла ўплываць на прыняцьце рашэньняў унутры БККА, а таксама атрымлівала інфармацыйную й інтэлектуальную падтрымку з боку Галоўнай управы БККА.

Прыкладна ў той жа час у Кліўлэндзе аформіўся мясцовы аддзел Беларускага вызвольнага фронту³⁷¹. Праўда, гэтая структура дзейнічала пераважна вакол аднаго чалавека — Янкі Шымчыка.

Кліўлэндзкі асяродак досыць хутка ўключыўся ў працу БККА. Ужо ў IV Кангрэсе беларусаў Амэрыкі (31 жніўня 1963 г.) ад яго бралі ўдзел тры чалавекі. Аркадзь і Яўген Сацэвічы рэпрэзэнтавалі АБКДА, а Янка Шымчык — Беларускі вызвольны фронт у Кліўлэндзе. Пазьней Янка Шымчык і Аркадзь Сацэвіч доўгі час былі прадстаўнікамі БККА на Агаё.

Мясцовы аддзел БККА дыстанцыяваўся ад аддзелу БАЗА. Дзейнасьць зводзілася да сьвяткаваньня ў вузкім коле, а таксама жыцьці «нагонкі» — г. зн. удзеле ў цэнтральных падзеях, што праходзілі пад эгідай БККА ў Саўт-Рывэры ці Белэр-Менску. У адрозьненьне ад іншых беларускіх асяродкаў (апроч Саўт-Рывэру), у Кліўлэндзе прабээнэраўская суполка была ў некалькі разоў мацнейшая, і асяродак БККА й Беларускага вызвольнага фронту ня мог скласьці ім дастойнай канкурэнцыі.

³⁷⁰ Ліст сяброў АБКДА да старшыні БККА ад 14 верасня 1957. З архіву Івана Касяка.

³⁷¹ Беларускі вызвольны фронт быў створаны ў 1954 г. прыхільнікамі Радаслава Астроўскага як адказ на самаўпраўныя дзеянні кіраўніка Беларускага вызвольнага руху Людвіка Зарэчнага. Доўгачасовым старшынём арганізацыі быў Дзьмітры Касмовіч (Нямеччына). БВФ меў аддзелы ў Англіі, ЗША (Кліўлэнд), Канадзе, Аўстраліі. Браў актыўны ўдзел у розных міжнародных антыкамуністычных канфэрэнцыях.

Беларускай справай у Кліўлэндзе я займаўся больш праз амэрыканскую палітыку, а не праз нашыя арганізацыі, якія больш ваявалі й спрачаліся, чым штосьці рабілі. Тыя ж Кастусь Калоша, Сяргей Карніловіч усё хацелі рабіць самі, нікога да сваіх справаў не падпускалі. Да ўсіх гэтых падзелаў на «крывічоў», «дрыбічоў», «зарубежнікаў» я быў абыякавы, паколькі быў адказны за больш сур'ёзныя справы. У групе, якая гуртавалася вакол мэра гораду, займаўся справамі этнічных груп дванаццаці нацыянальнасьцяў³⁷².

Закрануў падзел і заснаваную ў 1951 г. парафію Жыровіцкай Божай Маці Беларускай аўтакефальнай праваслаўнай царквы, што аб'яднала больш за сто беларускіх сем'яў (найбольш актыўнымі парафіянамі былі: Міхась Страпко, Аляксандар Лічко, Кастусь Калоша, Сяргей Карніловіч, Андрэй Стрэчань, Ірэна Каляда-Сьмірнова ды інш.). Парафія была заснаваная пры падтрымцы БАПЦ і належала да яе юрысдыкцыі. У пачатку 1960-х выдзелілася групоўка — яе ачолілі Аркадзь Сацэвіч, Леанід Харытановіч, Янка Шымчык, — якая паспрабавала з дапамогай а. Мікалая Лапіцкага заснаваць асобную парафію ў юрысдыкцыі канстантынопальскага патрыярха, але з гэтых намераў нічога ня выйшла³⁷³.

Кліўлэндзкі асяродак БККА фармальна існаваў і ў 1970-х гг., але істотнае дзейнасьці ня веў. Праўда, актыўныя сябры аддзелу Аркадзь Сацэвіч і Янка Шымчык сканцэнтраваліся на дзейнасьці менавіта Беларускага вызвольнага фронту³⁷⁴.

Каліфорнія

Беларуская дзейнасьць у гэтым штаце распачалася ў 1950 г. з прыездам сюды з усходняга ўзьбярэжжа Барыса Кіта й Часлава Найдзюка. 23 лістапада 1950 г. у Норт-Галівудзе (раён

³⁷² Раковіч Янка: Беларускае жыцьцё ў нас у запусьценні // Адзінец А. Паваенная эміграцыя... С. 309–312.

Вітаўт Кіпель зазначае, што Янка Раковіч сапраўды меў добрыя стасункі з рэспубліканцамі. «У значнай ступені ён паспрыяў «кар'еры» Джорджа Вайновіча — сьгодняшняга сэнатара ад Агаё. Янка Раковіч дапамагаў Вайновічу выйграць выбары, калі той ішоў на пасаду мясцовага маштабу. Быўшы ў добрых стасунках з Дж. Вайновічам, ён знаёміў беларусаў зь ім, у тым ліку і мяне». Ліст Вітаўта Кіпеля да аўтара кнігі Алега Гардзіенкі ад 11 сьнежня 2007 г.

³⁷³ Лапіцкі М. У служэньні Богу й Беларусі... С. 443–455.

³⁷⁴ Больш падрабязна пра беларускі Кліўлэнд у кнізе: Белямук М. Свайго лёсу не мінеш. Вільня, 2006. — 204 с.

Лос-Анджэлесу) быў заснаваны аддзел Злучанага беларуска-амэрыканскага дапамагавага камітэту на штат Каліфорнія, які ўзначаліў Часлаў Найдзюк. Праз 11 месяцаў арганізацыя стала называцца аддзелам БККА на штат Каліфорнія (у студзені 1952 г. яго ачоліў Барыс Кіт)³⁷⁵. Аддзел гуртаваў толькі нешматлікую беларускую грамаду, што жыла ў Лос-Анджэлесе й ягоных ваколіцах: сем'і Ермінаў, Найдзюкоў, Мяленьцевых ды інш. Барыс Кіт згадваў: «У Каліфорніі я працягнуў займацца беларускай справай. Разам з маім вучнем і сябрам Чэславам Найдзюком мы зарганізавалі філію Дапамагавага камітэту, а пазьней — і філію Кангрэсавага камітэту. Аднак актыўнай нашай дзейнасць не была, бо колькасць сьведомых беларусаў у Каліфорніі была невялікай — штосьці каля дзясятка чалавек. Найчасцей зьбіраліся разам зь літоўцамі й украінцамі, рабілі супольныя сустрэчы»³⁷⁶.

Колькасць удзельнікаў беларускага грамадскага жыцця была мізэрная, хоць у другой палове XX ст. у штаце пражывала каля 50 тыс. беларусаў³⁷⁷. Адною з прычынаў была аддаленасць ад цэнтраў беларускага жыцця — Нью-Ёрку й Нью-Джэрзі. У выніку ў сярэдзіне 1950-х дзейнасць аддзелу БККА ў Каліфорніі спынілася. Гэта тлумачылася як пераездам кіраўніка аддзелу Барыса Кіта ў Вашынгтон, так і агульным крызісам у БККА, выкліканым сыходам Мікалая Шчорса. Але аддзел ЗБАДК працягваў дзейнічаць, і на ягонай аснове пасля II Кангрэсу беларусаў Амэрыкі было створанае прадстаўніцтва БККА.

Нью-Ёрк

Сябры Нью-Ёрскага аддзелу БККА (доўгі час ім кіраваў Уладзімер Пеляса) жылі выключна ў горадзе Нью-Ёрку (пераважна раёны Бруклін і Кўінз). Яны бралі актыўны ўдзел у розных імпрэзах, што праводзіліся ў Нью-Ёрку. Пазьней да аддзелу далучыліся сябры Беларуска-амэрыканскага аб'яднання й парафіі сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле (найперш Кастусь Мерляк і Васіль Шчэцька), што ажывіла актыўнасць. Аднак дакумэнтаў што да дзейнасці аддзелу бракуе, і куды больш вядома пра працу ўпаўнаважаных прадстаўнікоў аддзе-

³⁷⁵ Vitaut Kipel. *Belarusians in the U. S. P.* 214.

³⁷⁶ Успаміны Барыса Кіта, запісаныя Аляксандрам Адзінцом спецыяльна для аўтара кнігі.

³⁷⁷ Кіпель В. *Беларусы ў ЗША...* Статычныя звесткі, зьмешчаныя на вокладцы кнігі.

лу, у кампэтэнцыю якіх уваходзіла зьвяртацца да мэра Нью-Ёрку і ў Олбані да губэрнатара штату з просьбай абвясьціць 25 сакавіка Беларускам Днём.

Аддзелы часта дублявалі дзейнасьць іншых арганізацыяў у пэўным штаце/горадзе (Чыкага, Кліўлэнд), а галоўныя функцыі зводзіліся да напісаньня мэмарандумаў, зваротаў да мясцовых уладаў, гэта мала чым рознілася ад дзейнасьці прадстаўніцтваў БККА.

Прадстаўніцтва БККА

Прадстаўніцтва Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі дзейнічалі ў штатах, дзе не было беларускіх арганізацыяў, але жылі нашыя суайчыньнікі. Найчасьцей прадстаўніцтва ўзьнікала ў зьвязку зь пераездам у той ці іншы штат з прычыны вучобы ці працы пэўнага грамадзкага дзеяча. Мэханізм «адкрыцьця» такіх структураў БККА быў наступны: Іван Касяк па атрыманьні інфармацыі пра перамяшчэньне якойсьці грамадзка значнай асобы дасылаў прапанову стаць прадстаўніком БККА. Пасьля згоды дзеяч атрымліваў фірмовыя блянкі Кангрэсавага камітэту, пячатку, камплект друкаваных матэрыялаў, а надалей інфармацыйную падтрымку ад Галоўнай управы.

Адной з галоўных функцыяў, што выконваў прадстаўнік БККА, былі звароты да губэрнатара штату й мэра адпаведнага гораду з просьбамі пра абвясчэньне (г. зн. выданьне праклямацыі) беларускага Дня Незалежнасьці. Такая праклямацыя азначала аўтаматычнае прызнаньне штатнымі ўладамі існаваньня беларускай этнічнай групы. На Дзень 25 Сакавіка перад будынкам мэрыі (*City Hall*) побач з амэрыканскім уздымаўся бел-чырвона-белы сьцяг, а галоўнае беларускае нацыянальнае сьвята ўносілася ў рэстар сьвятаў штату ці гораду. Прадстаўнік БККА быў абавязаны інфармаваць грамадзкасьць штату — найперш перад беларускімі нацыянальнымі сьвятамі й важнымі датамі — аб становішчы ў Беларусі, кантактаваць зь іншымі этнічнымі групамі й рэпрэзэнтаваць беларусаў на розных этнічных і агульнаамэрыканскіх сьвятах. Пагатоў палітыка амэрыканскіх уладаў — як на фэдэральным, так і на лякальным узроўні — зводзілася да заахвочваньня дзейнасьці такіх этнічных групаў. Амэрыканцы лічылі, што калі чалавек атаясамлівае сябе з краінай сваіх бацькоў, паважае іх былою

радзіму, бярэ ўдзел у працы этнічных суполак, ён будзе паважаць і сваю новую радзіму Амэрыку й будзе прыносіць ёй карысьць. Ліза Літаровіч згадвала:

...нам гаварылі: «Людзі, якія шануюць свае абрады *Roots of origin*, будуць добрымі для Амэрыкі. Бо хто не шануе сваёй роднай краіны і мовы, ня можа любіць сваю прыдбаную краіну Амэрыку». Гэта назаўсёды нам прывілося³⁷⁸.

Зь пераездам у *Нэбраску* Янкі Шыбута, старшыня БККА прапанаваў яму стаць прадстаўніком Кангрэсавага камітэту на гэты штат. Той пагадзіўся, хоць і ўсьведамляў, што ягоная дзейнасьць вельмі ўмоўная:

Пераехаўшы³⁷⁹ ў Нэбраску, тут беларусаў не спаткаў³⁸⁰. Як людзі пытаюць пра Беларусь, дык іх і інфармуем. Працуючы псы-холягам, гэта здараецца часта³⁸¹.

Больш прыкметнай была дзейнасьць беларусаў у штаце *Каларада*³⁸² — сем'і Калошаў і Шыбутаў. Сям'я Хведара Шыбута, вядомага дзеяча ў Заходняй Беларусі, пераехала ў Каларада ў пачатку 1950-х і пасялілася ў Пуэбла — горадзе, які знаходзіцца ў паўднёвай частцы штату. Ад канца 1950-х Хведар Шыбут стаў выконваць абавязкі прадстаўніка БККА ў Каларада. 19 сакавіка 1961 г. у Пуэбла, у пратэстанцкай царкве, адбылося сьвяткаваньне Дня незалежнасьці Беларусі. Хведар Шыбут праінфармаваў прысутных (30 чалавек, зь беларусаў была толькі сям'я Шыбутаў) аб Акце 25 Сакавіка, 43-й гадавіне абвяшчэньня незалежнасьці БНР, сучасным становішчы ў Беларусі й эміграцыі зь яе пасля II Сусьветнай вайны. Паведамленьні аб гадавіне Акту 25 Сакавіка двойчы гучалі на мясцовым ра-

³⁷⁸ Ліст Лізы Літаровіч да Алега Гардзіенкі ад 12 траўня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

³⁷⁹ Ліст Янкі Шыбута да Алега Гардзіенкі ад 3 студзеня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

³⁸⁰ Паводле Вітаўта Кіпеля, у Нэбрасцы пражывае каля 5 тыс. выхадцаў зь Беларусі, што сапраўды вельмі мала, і прысутнасьць нашых суайчыннікаў амаль незаўважная.

³⁸¹ Ліст Янкі Шыбута да Алега Гардзіенкі ад 3 студзеня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі

³⁸² Найбуйнейшыя гарады: Дэнвэр, Каларада-Спрынгс, Пуэбла.

дыё, а матэрыял аб сьвяткаваньні быў надрукаваны ў мясцовай рэгіянальнай газэце³⁸³.

У 1963 г. Іван Касяк, задаволены супрацоўніцтвам з Хведарам Шыбутам, зьвярнуўся да яго з просьбай не спыняць працы. 66-гадовы беларускі дзеяч пагадзіўся, але са свайго боку выказаў засьцярогу:

Шчыра дзякую за давер і абавязкі прадстаўніка К-ту. Буду старацца па меры маіх магчымасьцяў выканаць — аднак вельмі прашу не зьмяшчаць майго прозьвішча на фармуляры К-ту — а то дзеля таго, што на Бацькаўшчыне асталіся мае трох братоў і сястра — маю весткі, што яны на месцы — аднак пасья толькі аднаго лістка ад сястры і майго адказу на яе ліст — братам былі робленья прыкрасьці — сястра больш ня піша і я таксама — і я таксама не жадаю спрычыніцца да іх няшчасьця — і дзеля гэтага яшчэ раз прашу прозьвішча майго не зьмяшчаць — за гэта шчыра дзякую³⁸⁴.

Згаданыя вышэй акалічнасьці рэпрэзэнтацыйнай дзейнасьці БККА й іншых беларускіх арганізацыяў і супрацьдзеяньні савецкай прапаганды дазваляюць зразумець засьцярогі Хведара Шыбута³⁸⁵. Тым ня менш ён да самай сьмерці ў 1985 г. сумлен-

³⁸³ Сьвяткаваньне 25 Сакавіка ці 43-іх угодкаў абвяшчэньня Беларускай Народнай Рэспублікі ў Каларада. З архіву Івана Касяка. Цалкам тэкст дакумэнта можна прачытаць у Дадатку.

³⁸⁴ Ліст Хведара Шыбута да Івана Касяка ад 3 сьнежня 1963 г. З архіву Івана Касяка ў Аляксандраўскай бібліятэцы Ратгерскага ўнівэрсытэту (Нью-Брансўік, штат Нью-Джэрзі, ЗША). Пасья правядзеньня кожнага Кангрэсу беларусаў Амэрыкі Іван Касяк паўторна зьвяртаўся да тых ці іншых асобаў з просьбамі надалей выконваць абавязкі прадстаўнікоў БККА ў тым ці іншым штаце (так вымагаў статут). У архівах захаваўся толькі адказ Хведара Шыбута ад 3 сьнежня 1963 г., хоць як сведчаць іншыя дакумэнты, абавязкі прадстаўніка БККА ён выконваў ад канца 1950-х.

³⁸⁵ Хведар Шыбут браў удзел у беларускім грамадзкім жыцьці падчас нямецкай акупацыі і таму меў прычыны баяцца за сваякоў. Іншыя дзеячы вялі перапіску з роднымі праз знаёмых у Польшчы. Дасылалі туды лісты, там іх знаёмыя перакладвалі ў чыстыя капэрты, перападпісвалі адрасы й перасылалі ў Беларусь. Прыкладам, Вінцэнт Жук-Грышкевіч, старшыня Рады БНР у 1970–1982 гг., які і дня ня быў пад нямецкай акупацыяй (у 1939 г. ён быў рэпрэсаваны, высланы на эўрапейскую поўнач Расеі, у 1942 г. далучыўся да Арміі Андэрска і ўдзельнічаў у барацьбе з нацыстамі) калі пісаў у Беларусь сваякам, падпісваўся імем Віктар, таксама праз боязь за лёс сваякоў.

на выконваў свае абавязкі прадстаўніка БККА. На жаль, пра сваю дзейнасць, як і пра жыццё беларусаў у Каларада, ён не пакінуў успамінаў. Даведацца пра гэта можна зь яго ўласных лістоў або лістоў сына.

...Мой бацька, Хведар, як штатны прадстаўнік БККА, зьвяртаўся да губэрнатара і да кіраўнікоў гораду Пуэбла, дзе жылі, каб яны выдавалі праклямацыі на ўгодкі 25 Сакавіка. (...) У Каларада было трохі нашых людзей, аднак пра Беларусь было мала інфармацыі. Дык вось як былі міжнародныя спатканьні, бацька і матка надзявалі народны касцюм ды прымалі людзей, [расказваючы] пра Беларусь. Я, як быў студэнтам ва ўніверсітэце ў Каларада, дык належаў да інтэрнацыянальнай групы, дзе мы часта інфармавалі людзей пра свае краіны³⁸⁶.

Натуральна, што плёнам працы Хведара Шыбута былі праклямацыі ўладаў Каларада. Адна зь іх была выдадзеная да 25 сакавіка 1984 г. на 66-ю гадавіну абвяшчэньня незалежнасьці БНР губэрнатарам Рычардам Ламам.

Загад

Абвяшчэньне Беларускага Дня Незалежнасьці 25 Сакавіка 1984 г.

Улічваючы, што 25 Сакавіка адзначаецца гадавіна абвяшчэньня незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі; і

Улічваючы, што Беларускай Народнай Рэспубліка ўзьнікла пасля распаду царскай Расейскай Імпэрыі, але была акупавана ўрадам савецкай Расеі; і

Улічваючы, што людзі беларускага паходжаньня, якія жывуць у Каларада, зацікаўленыя ў вызваленьні Беларусі,

Улічваючы, што каларадцы цэняць індывидуальную свабоду і незалежнасьць,

У гэты момант, Рычард Лам, губэрнатар штату Каларада, абвяшчаю дзень 25 Сакавіка 1984 г. Беларускай Днём незалежнасьці

У штаце Каларада.

Дадзена маёй рукой і галоўнай пячаткай

20 сакавіка 1984 г.

³⁸⁶ Ліст Янкі Шыбута да Алега Гардзіенкі ад 3 студзеня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

Рычард Д. Лам, губэрнатар³⁸⁷.

Са сьмерцю Хведара Шыбута ўсякая беларуская дзейнасць у Каларада спынілася. Іван Касяк паспрабаваў звярнуцца да іншага грамадзкага актывіста ў Пуэбла Івана Калошы з прапановай стаць прадстаўніком БККА. Але той адмовіўся, спаслаўшыся на слабы стан здароўя³⁸⁸.

³⁸⁷ Executive order

Proclamation
Byelorussian Independence Day

March 25, 1984

Whereas, March 25th marks the anniversary of the proclamation of independence of the Byelorussians Democratic Republic; and

Whereas, the Byelorussian Democratic Republic was established following the collapse of the Tsarist Russian Empire but was subsequently annexed by the government of the Soviet Union; and

Whereas, people of Byelorussian descent living in Colorado share a concern for the liberation of Byelorussia; and

Whereas, all Coloradoans value individual freedom and national independence;

Now, THEREFORE, I, Richard D. Lamm, Governor of the State of Colorado, do hereby proclaim March 25, 1984, as Byelorussian Independent Day in the State of Colorado

Given under my hand and the Executive Seal of the State of Colorado, this twentieth day of March, A. D. 1984

Richard D. Lamm, Governor

³⁸⁸ «Паважаны сп. Касяк!

Атрымаў вашае пісьмо і прапанову ад 28 студзеня 1986 г. і як найхутчэй стараюся даць адказ.

Ёсць многа прычынаў, чаму я не змагу прыняць на сябе так вялікую адказнасць — як прадстаўніка Кангрэсавага камітэту на штат Colorado.

Мажліва, найбольшая із іх — гэта тое, што я знаходжуся, із-за стану сэрца, пад строгім кантролем доктара, які даў мне дырэктыву, каб я ўнікаў нават малейшага «excitement» [хваляваньня], калі хоча яшчэ пажыць пару год.

З маім характарам пры такой функцыі ад такога стану ўнікнуць немагчыма. Ёсць яшчэ і другія прычыны (вы самі добра ведаеце), могуць сёння прынесці для маёй сям'і непрыемны час.

Я шчыра вам дзякую за давер'е, але, як бачыце самі, змушаны катэгарычна адказацца».

(Цыт. паводле: Ліст Івана Калошы да Івана Касяка ад 4 лютага 1986 г. з архіву Івана Касяка.)

У Фларыдзе беларускія эмігранты зьявіліся, як і ў іншых штатах, у пачатку ХХ ст. Ад 1960-х сюды сталі пераяжджаць прадстаўнікі паваеннай хвалі, якія жылі ў паўночных штатах (Нью-Ёрк, Нью-Джэрзі, Мічыган, штаты Новай Англіі). Паводле сённяшняе статыстыкі, у Фларыду перабіраецца кожны восьмы амэрыканец, які дасягнуў пэнсійнага ўзросту. Штат прыцягвае законам аб адсутнасці падатку на даходы, круглагадовым цёплым кліматам, высокім узроўнем мэдыцынскага й сацыяльнага абслугоўваньня³⁸⁹.

Зь беларускіх дзеячаў на сталае жыццё сюды пераехалі Франак Шаўроўскі, Лёнгіна і Ўладзімер Брылеўскія, некаторы час у Маямі жыву Кастусь Мерляк, заснавальнікі ЗБАДК і БККА Мікалай Шчорс (Маўнт-Дора) і Іван Ермачэнка (Дэлрэй-Біч), дачка й зяць Радаслава Астроўскага Галіна й Мікалай Мінкевічы (Маямі). У Гейнсвіле на стала пасяліліся Ян і Аліцыя Пятроўскія, што заснавалі ў гэтым горадзе — а фактычна ў сваім доме — Беларускі харытатыўны фонд. У Санкт-Пітэрсбэргу жыву пісьменьнік Алесь Змагар. Часам некаторыя беларусы набывалі ў Фларыдзе свае дамы, куды перабіраліся на зіму. Як, напрыклад, старшыня Рады БНР (1982–1996) Язэп Сажыч з Эн-Арбару (Мічыган), ці Ліза Літаровіч, Віталь і Ірына Цярпіцкія з Саўт-Рывэру. Усяго ж у Фларыдзе ў другой палове ХХ ст. жылі каля 40 тыс. беларусаў³⁹⁰.

Нягледзячы на дастаткова вялікую грамаду, спробы Ўладзімера й Лёнгіны Брылеўскіх заснаваць у штаце беларускую апалітычную арганізацыю культурніцка-дапамаговага характару пацярпелі паразу. Адною з прычынаў была раскіданасць нашых суайчыньнікаў па ўсім штаце (плошча якога складае 150 тыс. квадратных кілямэтраў, што раўняецца 3/4 тэрыторыі Беларусі), але галоўнае: нашы суайчыньнікі індыфэрэнтна, а то й ваража паставіліся да такой ініцыятывы³⁹¹. Таму Брылеўскія, якія прывыклі браць самы актыўны ўдзел у беларускім жыцці ў Саўт-Рывэры (сяброўства ў ЗБАДК, БККА,

³⁸⁹ Цвей Лана. Пенсионная Флорида. [Русские часы как лекарство от старости]. Радиопрограмма на Русской службе Би-Би-Си. http://news.bbc.co.uk/hi/russian/life/newsid_6932000/6932939.stm.

³⁹⁰ Кіпель В. Беларусы ў ЗША... Статыстычныя звесткі, зьмешчаныя на вокладцы кнігі.

³⁹¹ Брылеўская Л. Сызежкі жыцця // Адзінец А. Паваенная эміграцыя... С. 193.

царкоўным камітэце парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай), шукалі магчымасьці дзейнасьці ў іншых сфэрах. Уладзімер Брылеўскі пісаў нарысы пра свае сустрэчы зь дзеячамі беларускага нацыянальнага руху (Радаславам Астроўскім, Вінцэнтам Гадлеўскім, Кастусём Езавітавым і г. д.), супрацоўнічаў з пaryскай «Культурай» Ежы Гедройца. Лёнгіна Брылеўская выконвала абавязкі прадстаўніка БККА на Фларыду. Як і ў іншых штатах, дзейнасьць прадстаўніка абмяжоўвалася зваротамі да губэрнатара Фларыды ці — што найчасьцей — мэру Маямі — з просьбай абвясьціць 25 сакавіка Беларускам Днём, прадстаўніцтва беларускай групы ў этнічных арганізацыях ці этнічных імпрэзах.

Уладзімер Брылеўскі, Галіна і Мікалай Мінкевічы, Лёнгіна Брылеўская.

Акрамя таго, Лёнгіна Брылеўская ўваходзіла ў Камітэт павяноленых народаў на Паўднёвую Фларыду, які аб'ядноўваў уцекачоў з СССР і эўрапейскіх краінаў савецкага блёку. Камітэт пастаянна ладзіў пікеты, дэманстрацыі, імпрэзы, якія найчасьцей праходзілі ў Маямі. Апроч сям'і Брылеўскіх, актыўны ўдзел у такіх мерапрыемствах бралі Галіна і Мікалай Мінкевічы.

З часам дзейнасьць камітэту стала згасаць: не было прытоку маладых кадраў і пэрспэктывы дзейнасьці — парады, імпрэзы, адозвы паўтараліся з году ў год, але на зьмяненьне міжнароднай сытуацыі й становішча саміх беларусаў ніякім чынам не ўплывалі. У адным зь лістоў да Івана Касяка Лёнгіна Брылеўская крытычна ацаніла й сваю дзейнасьць у Камітэце паняволеных народаў у Фларыдзе, і ў цэлым дзейнасьць Камітэту паняволеных народаў у ЗША:

Да Камітэту Паняволеных Народаў Паўдзённай Фларыды я належу як прадстаўніца ад БККА. З году ў год аплачвала сяброўскія складкі із сваёй кішэні, якія ў апошнім годзе дайшлі да \$50.00. Фактычнымі сябрамі Камітэту зьяўляюцца прадстаўнікі наступных народаў: Беларусі, Кубы, Чэхаславацкіны, Эстоніі, Латвіі, Летувы, Мядзяршчыны (*Rt. Rv.* Джон-Пол Надзь — старшыня), Польшчы, Румыніі і Ўкраіны. Усяго разам дзесяць прадстаўнікоў. Дзейнасьць камітэту зводзіцца толькі да адсьвяткаваньня Дня Паняволеных Народаў у ліпені месяцы, раней дэманстрацый у парку ці кавалькадай самаходаў па вуліцах Маямі — сягоньня толькі да зладжаньня акадэміі ў залі і разасланьнем мэмарандумаў сьакім-такім кангрэс-мэнам і сэнатарам у Вашынгтоне.

Пастор Надзь быў першы, які залажыў Камітэт Паняволеных Народаў у Маямі на просьбу Ласла Пастора, а я там апынулася па рэкамэндацыі Анатоля Плескачэўскага. 1986 г. быў апошнім годам майго там удзелу. Сп. Надзь прыехаў у Амэрыку ў 1936 г., шукаючы працы. Цяпер у Маямі мае малую парафію рэфармаванай царквы, а Камітэт Паняволеных Народаў ужывае для сваёй асабістай кар’еры. (...)

Цяпер, пасля прачытаньня арыткулу *Thomas A. Lane* у газэце *The Wanderer* ад ліпеня 1974 г. (пры гэтым залучанага) ліцьвіну Сіласу зрадзілася думка стварыць уплывовую арганізацыю Паняволеных Народаў, г. зн. ахапіць 450.000 усіх прыехаўшых у Амэрыку Ды-Пі і іх сем’яў, што дало б сілу ў некалькі мільёнаў чалавек. Гэта (на маю думку) *marzenia scietej glowy*. Пра тое, што сп. Дабранскі зьяўляецца Галоўным Старшынём Паняволеных Народаў ніхто тут ня ведае і нікога лістовага кантакту зь ім не ўтрымоўвае.

Камітэт Паняволеных Народаў Паўдзённае Фларыды не пастараўся нават быць камітэтам на цэлую Фларыду, ахапіўшы толькі малыя групкі людзей у Сэнт-Пітэрсбургу, акрузе Тампа, Арланда, Палм-Біч, Дэлрэй, дзе жывуць прадстаўнікі паняволеных народаў.

У суме ўсё зводзіцца (як характэрна для нас усіх) да высокіх палётаў, пафосных дыскусіяў, высакародных плянаў, а ў кан-

*Лёнгіна Брылеўская на маніфэстацыі падчас
Тыдня паняволеных народаў у Маямі.*

цы — да поўнай імпатэнцыі. Сябры нашага тут камітэту — гэта прадстаўнікі старэйшага пакаленьня зь вельмі сьціплымі ведамі ангельскай мовы ў канвэрсацыі, а тым больш у пісьме, уключна із самім рэвэрэндам Надзем. З нагоды сьвята Ўваскрасеньня Хрыстовага нашы найлепшыя пажаданьні да Вас і для Вашай Пані Крыстыны. Хрыстос Уваскрос!³⁹²

Сыход Лёнгіны Брылеўскай са складу камітэту амаль не адбіўся на жыцьці беларускай грамады ў Фларыдзе й яе стасунках з уладамі штату й іншымі этнічнымі гру-

памі. Дзейнасьць прадстаўніцтва прыпынілася ў першай палове 1990-х, пры новым старшыню БККА Расьціславе Завістовічы, які адмовіўся ад інстытуту прадстаўнікоў у тым ліку й таму, што Беларусь атрымала незалежнасьць і патрэба ў Беларускам дні на ўзроўні гораду ці штату прапала — беларусы перасталі Быць паняволеным народам. Тым ня менш, Нью-Джэрзі, Нью-Ёрк і надалей адзначаюць Тыдзень паняволеных народаў.

Пасьля спынення дзейнасьці аддзелу БККА ў *Каліфорніі* Іван Касяк паспрабаваў арганізаваць у штаце хаця б прад-

³⁹² Ліст Лёнгіны Брылеўскай да Івана Касяка ад 15 красавіка 1987 г. З архіву Івана Касяка.

стаўніцтва арганізацыі. Па II Кангрэсе беларусаў Амэрыкі ён зьвярнуўся да Часлава Найдзюка як кіраўніка аддзелу ЗБАДК з просьбай падаць кандыдатуры «для працы ў аддзеле БККА». Часлаў Найдзюк адказаў, што такіх асобаў няма³⁹³.

На Вашае пісьмо, першае ў гэтай справе, ня даў Вам адказу таму, што:

1. Не было ў мяне кандыдатаў, заінтэрэсаваных быць такімі раднымі.

2. Адзел наш не зьяўляецца поўнасьцю актыўнай арганізацыяй, ня маючы пазытыўнага падтрыманьня яе з боку большасьці ейных сяброў, аб чым я ўжо заявіў у сваім лісьце да БЦР (Прэзыдэнту Астроўскаму) на просьбу аб прысланьні дэлегата на пленум БЦР.

3. Не ўважаў, што пры такім арганізацыйным стане ў нас шмат радных мелі б нейкае практычнае значэньне для Вас³⁹⁴.

Нечакана ў справу ўмяшаўся яшчэ адзін жыхар Лос-Анджэлесу, пісьменьнік Уладзімер Клішэвіч. Яго зьняважыла, што стаць прадстаўніком Кангрэсавага камітэту на штат Каліфорнія прапанаваў Чаславу Найдзюку, а не яму. Уладзімер Клішэвіч у лісьце да Івана Касяка абвінаваціў свайго «канкурэнта» ў тым, што ён — рыма-каталік.

Паважаны І. Касяк!

«Як ты ваўка ні кармі, а ён у лес глядзіць», — гаворыць прыказка. Такім ёсьць Ч[аслаў] Найдзюк. Найдзюк — каталік-фанатык. У яго справы рэлігійныя вышэй за нацыянальныя. Ён католік большы нават за самога Папу рымскага.

Доўгі час ён шукаў сабе жонку і толькі [падкрэсьленьне У. Клішэвіча. — А. Г.] каталічку. Ажаніўся на беларусцы-каталічцы³⁹⁵, якая да прыезду ў Амэрыку працавала ў «Бацькаўшчыне». Па сваіх палітычных поглядах яна зьяўляецца заядлым абрамчыкаўцам.

³⁹³ Ліст Часлава Найдзюка да Івана Касяка ад 26 студзеня 1958 г. З архіву Івана Касяка.

³⁹⁴ Тамсама.

³⁹⁵ Маецца на ўвазе Юзэфа Брэчка.

Хутка пасьяля жаніцьбы (1956) Найдзюк пачаў выказваць крыўду на астроўшчыкаў за тое, што яны надта неталерантна адносяцца да каталіцызму і глыбока закранаюць рэлігійныя пачуцьці католіка Найдзюка. Мне здаецца, што ён пісаў у Цэнтральнае Кіраўніцтва скаргі на І. Касяка за ягоную «Гісторыю праваслаўнай царквы беларускага народу»³⁹⁶, на нябожчыка Сабалеўскага і на а. Лапіцкага.

Тут яго пачалі падпякаць абрамчыкаўцы-каталікі: «Як гэта ты церпіш! Тваю веру так апаганілі, а тым маўчыш і працуеш разам зь імі. Сеў ты не ў свае сані».

Гэта яшчэ больш падліло масла ў агонь. Паступова на тармазох пачаў ён спускацца. Будучы старшынёй камітэту, ён ня мог пайсьці адразу на супрацоўніцтва, ды тады яшчэ аддзелу БАЗ'ы не было.

Цяпер у яго разьвязаныя рукі, і ён як прыватная асоба ідзе на супрацоўніцтва, і на якое?

(...)

Найдзюк і раней нічога не зрабіў, а зараз дашчэнту разбурыў тое, што сам некалі клеіў, і гэтым самым паказаў свой сапраўдны твар, твар не беларуса, а каталіка. Безумоўна, ён тут зрабіў паскудную справу, ён сваімі паводзінамі ўбіў нож у сьпіну астроўшчыкаў.

Але надта праймацца гэтым ня варта. Ці мала такіх «малойчыкаў» скачуць з аднае палітычнае плыні да другое. Час — найлепшы доктар. Пачакаем і пабачым, што тут адбудзецца далей, бо я думаю, Найдзюка гадзілі, пакуль запраглі: «Кось, кось, пакуль у аглоблі, а там і пугу пакажуць...»³⁹⁷

У адказ на ліст Уладзімера Клішэвіча Іван Касяк... чарговы раз прапанаваў Чаславу Найдзюку стаць прадстаўніком БККА на штат Каліфорнія. Той, магчыма, каб не дапусьціць да старшынёўства таго ж Клішэвіча, пагадзіўся. Напэўна, вырашальным у справе стала не канфэсійная прыналежнасьць абодвух грамадзкіх дзеячаў, а ранейшае, яшчэ па Віленскім унівэрсытэце, сяброўства й супрацоўніцтва Часлава Найдзюка й Івана Касяка, працягнутае за часам нямецкай акупацыі, калі

³⁹⁶ Выйшла ў 1956 г.

³⁹⁷ Ліст Уладзімера Клішэвіча да Івана Касяка ад 1 кастрычніка 1959 г. З архіву Івана Касяка. Поўны тэкст ліста чытайце ў Дадатку.

першы займаў грамадзкія пасады, а пазьней працаваў судзьдзём у Вялейскай акрузе, на радзіме Касякоў. У Вялейскай акрузе падчас нямецкай акупацыі працаваў таксама брат Івана Касяка, Кастусь, які, у сваю чаргу, выратаваў ад сьмерці Барыса Кіта, блізкага супрацоўніка Часлава Найдзюка³⁹⁸.

Пасьля вайны сяброўства Івана Касяка й Часлава Найдзюка працягнулася, апошні падтрымаў аднаўленьне БЦР, узяўшы ўдзел у пленуме 9 траўня 1948 г. у Эльвангене.

Уладзімер Клішэвіч, аднак, меў рацыю, напісаўшы, што «час — найлепшы доктар». Акурат Клішэвіч ужо ў 1960-х гг. пачаў паціху адыходзіць ад беларускіх справаў, мінімізаваўшы кантакты зь беларускім асяродкам у Каліфорніі ды наадварот, наладзіўшы шчыльныя стасункі з прасавецкімі арганізацыямі ў Амэрыцы, а потым і з БССР. Вершы Ўладзімера Клішэвіча сталі рэгулярна зьяўляцца на старонках беларускай савецкай прэсы, а ў 1973 г. у Менску (бібліятэка «Голасу Радзімы») выйшаў зборнік вершаў «Сьняцца сны мне залатыя» ды сам аўтар наведваў БССР. Але ворагаў гэтым Уладзімер Клішэвіч сабе ў Каліфорніі не здабыў. Беларусаў хутчэй пераймала тое, што ён аддаліўся ад грамадзкага жыцьця і наагул стаў закрывацца ў сабе, чым ягоньня кантакты з савецкай амбасадай і афіцыйным Менскам. Таму сьмерць пісьменьніка ў

³⁹⁸ Барыс Кіт згадваў: «У 1943 г. я ў трэці раз у жыцьці трапіў у турму. Гэтым разам мяне выратаваў толькі цуд. Я вяртаўся ў Паставы зь Лебедзева. Вёз з сабою пакункі з харчамі, што насыцярожыла немцаў — можа, нейкі спэкулянт? Пачалі правяраць кішэні, а ў іх — поўна нямецкіх прапускоў. Гэта была мая найвялікшая памылка, якая амаль мяне не загубіла. Аўтаматычна я падпаў пад самае жудаснае падзрэньне — у сувязі з партызанамі. Трыццаць дзён я праседзеў у склепе глыбоцкай турмы, трыццаць начэй 25 чалавек, падзроных у сувязях з партызанамі, расстрэльвалі, а я заставаўся ў шчаслівай пяцёрцы... Як я потым даведаўся, за мяне стараўся беларускі актыў. Празь месяц мяне ў ланцугох перавезьлі ў галоўную цэнтралю гестапа ў Вялейцы. А ў гэтым горадзе працаваў у адміністрацыі мой вучань Кастусь Касяк, брат Івана й Лявона Касякоў. Менавіта ягонымі намаганьнямі я вырваўся з пасткі сьмерці. Яго таксама замардавалі, толькі Саветы, павесіўшы хлопца [у 1944 г.] на шыбеніцы на цэнтральнай плошчы Вялейкі». Кіт Б. Агідна было глядзець, як зьнічтожвалі Радаслава Астроўскага // Адзінец А. Паваенная эміграцыя... С. 537–538.

1978 г. была ўспрынятая як страта шанаванага беларускага дзеяча³⁹⁹.

Што да дзейнасці прадстаўніка БККА ў Каліфорніі, то яна заключалася, як і ў іншых штатах, у рассыланьні мэмарандумаў да ўладаў штату, зваротаў да губэрнатара й мэра Лос-Анджэлесу з просьбамі прызнаваць беларускі Дзень Незалежнасці, супрацоўніцтве зь іншымі этнічнымі групамі ў Каліфорніі, падтрыманьні беларускага жыцця ў штаце. У 1959 г. у Лос-Анджэлесе быў створаны каліфарнійскі адзел Беларуска-амэрыканскага задзіночання, і меркавалася, што пэўны час паміж ім і прадстаўніцтвам БККА будзе канкурэнцыя. Гэтага не адбылося.

У сакавіку 1961 г. Часлаў Найдзюк і кіраўнік адзелу БАЗА Язэп Арцюх адначасова зьвярнуліся да мэра Лос-Анджэлесу з просьбай выдаць праклямацыю з нагоды чарговай гадавіны абвяшчэньня незалежнасці БНР. Мэр падтрымаў беларусаў і адаслаў праклямацыі... паблытаўшы капэрты. Зварот на

³⁹⁹ Часлаў Найдзюк у лісьце да Івана Касяка (ліст ад 3 сьнежня 1978 г.) напісаў: «14. XI. памёр тут Ул. Клішэвіч. На просьбу ўдавы былі з жонкай на паніхідзе ў расейскай царкве. 16. XI. пахованы Нябожчык на сэрскім могільніку. На паніхідзе каля царквы было якіх 20 асоб. Удава прывіталася з усімі каля царквы. Амаль усе прысутныя былі беларусы. Аб паховінах і памінках ведаем толькі з расказаў другіх. Памёр ён каля свайго дому, па дарозе да суседкі, калі яму раптам зрабілася нядобра, і ён упаў мёртвым. Перад гэтым ён адбыў дарогу аўтам да Сан-Францыска да свайго сына. Малодшы сын ягоны вельмі рослы і прыгожы хлопец. Усе тры сыны былі на паховінах».

Аналягічна выказаўся й Янка Золак на старонках часопісу «Беларуская думка»: «Ці выслужыўся ён перад бальшавікамі, г. зн. ці быў ён рэабілітаваны пасля сьмерці Сталіна, як некаторыя іншыя паэты Савецкай Беларусі? Хто ведае! Нам ведама толькі, што да самае сьмерці Ул. Клішэвіч жыў у ЗША, дзе распаўсюджвалася кніжачка ягоных вершаў «Сьняцца дні мне залатыя», выдадзеная ў 1973 г. у «Бібліятэчцы газеты «Голас Радзімы». Гэты неабдуманьні (а можа, з чыйгосьці прымусу) разрыў зь беларускай эміграцыяй і зьявіўся, мабыць, для Клішэвіча прычынаю ў апошнія гады ягонае настальгіі. Амаль штогадовыя турыстычныя паездкі Клішэвіча ў СССР і БССР ня толькі ня вылечылі настальгіі, а яшчэ паглыбілі яе, бо ён бачыў, што звароту на бацькаўшчыну для яго няма. У выніку, у красавіку 1978 г. — першы сэрсавы прыпадак, а ў лістападзе — другі фатальны (паводле: Яз. Дольны [Янка Золак]. Памёр Ул. Клішэвіч // Беларуская думка. № 21–22. 1977–1978. С. 32).

імя БККА прыйшоў аддзелу
БАЗА:

...у залучэнні перасылаю
Вам атрыманыя мною адказы
(копіі) ад губэрнатара і мэра,
з каторых відаць, чаму няма
праклямацьяў. На мэраўскім ад-
казе няма й адрасу да мяне, бо
ёсьць яшчэ правадная паперка,
якая, як ні сьмешна, задрасавана
на імя БАЗА, а канвэрт быў
на маё імя. Ня ведаю, што тут
атрымалі базаўцы. Пакуль што
гэта я скрыў ад людзей⁴⁰⁰.

Магчыма, гэты выпадак
падштурхнуў да супрацоў-
ніцтва аддзел БАЗА й прад-
стаўніцтва БККА. У 1963 г.
высылкі абедзвюх структураў
былі аб'яднаныя, напярэдадні
45-й гадавіны БНР утвораны сьвяткавальны камітэт, які
ўзначаліў кіраўнік каліфарнійскага аддзелу БАЗА Язэп
Арцюх. Намаганьнямі камітэту й было наладжанае ўрачыстае
адзначэньне гадавіны 25 Сакавіка:

*Часлаў Найдзюк разам з мэрам
Лос-Анджэлесу з нагоды
абвяшчэньня Беларускага Дня
ў горадзе.*

Сёлетняе сьвяткаваньне 45-х угодкаў абвешчання незалежна-
сьці Беларусі адбылося ў Лос-Анджэлесе ў залі *Humanity Calls* у
нядзелю 24-га сакавіка. Праграмаю кіраваў Я. Арцюх як старшыня
сьвяткавальнага камітэту, сябрамі каторага былі і Ю. Найдзюк і
В. Стус.

Праграма пачалася амэрыканскім гімнам і малітваю
«Магутны Божа». Былі прачытаны прывітаньні: ад мэра г. Лёс-
Анджэлесу, сакратара Кікеля, БККА, БАЗА ды інш. Рэфэрат аб
Акце 25-га сакавіка 1918 г. на фоне гісторыі барацьбы беларусаў
за сваю дзяржаўную незалежнасьць прачытаў К. Вайцяхоўскі. З
дэклмацыямі вершаў выступілі дзеткі: Аня і Люся Вініцкія, Ядзя
Найдзюк ды Ірэна і Нюся Стусы. Ю. Найдзюк прачытала верш
айца Я. Гэрмановіча «Сон аўтара». Верш Янкі Купалы «Гэй, на-

⁴⁰⁰ Ліст Часлава Найдзюка да Івана Касяка ад 10 красавіка 1961 г. З архіву
Івана Касяка.

перад» прадэклямаваў Ч. Найдзюк. Ядзя Найдзюк пратанцавала зь лялькай польку «Янку» пад акампанэмэнт А. Мяленьцева на акардзеоне. Праграма закончылася амэрыканскім і беларускім гімнамі.

У сьвяточным сямейным настроі адбыўся і пачастунак. Агульнае ўражаньне са сьвята добрае. Найбольш вясёласьці праявілі дзеці, асабліва сваімі груповымі спантанічнымі скокамі⁴⁰¹.

І надалей беларусы Каліфорніі (сем'і Вініцкіх, Канановічаў, Хмызоў, Арцюхоў, Найдзюкоў) праз малую колькасьць грамады мусілі трымацца разам. «Энтузіязму няма ніякага. Цяжка яго стварыць», — заклапочана пісаў Часлаў Найдзюк у адным зь лістоў да Івана Касяка. Думка пра дэпрэсіўны стан беларускай дыяспары ў Каліфорніі праходзіла праз усе 20 зь лішкам гадоў ліставаньня двух дзеячаў. Тым ня менш, імкненьню беларусаў у далёкім штаце трымацца разам спрыялі нават сямейныя варункі. Напрыклад, жонка Часлава Найдзюка Юзэфа была сяброўкай управы каліфарнійскага аддзелу БАЗА.

Такім чынам, у выпадку каліфарнійскага прадстаўніцтва БККА можна сьцьвярджаць, што яго дзейнасьць амаль праз увесь час была супольная зь дзейнасьцю «ідэалягічных апанэнтаў» з БАЗА і, верагодна, праз гэта прыносіла свой плён у рэпрэзэнтацыі беларусаў перад уладамі штату ды захаваньні ўласнабеларускай грамады.

У 1960-х была зробленая спроба заснаваць прадстаўніцтва БККА ў *Вашынгтоне*, дзе блізкасьць да Белага Дому магла даць пэўныя перавагі. З гэтай прычыны Іван Касяк зьвярнуўся адразу да некалькіх беларусаў. Працаваў у Вашынгтоне Расьціслаў Завістовіч, які спрыяў друку ў стэнаграфічных справаздачах кангрэсу *Congressional Record* прысьвечаных Беларусі прамоваў кангрэсмэнаў і разам з Анатолем Шураком наладжваў кантакты і рыхтаваў сустрэчы зь высокімі чыноўнікамі, сябрамі палаты прадстаўнікоў і сэнату. Аднак заснаваць у той час аддзел так і не ўдалося.

Найбольш кантактавалі ў той час у Вашынгтоне з амэрыканскімі кангрэсмэнамі і сэнатарамі прадстаўнікі беларускіх рэспубліканскіх клюбаў.

⁴⁰¹ Залучнік да ліста Часлава Найдзюка да Івана Касяка ад 7 красавіка 1963 г. З архіву Івана Касяка.

Акрамя згаданых вышэй, цягам 1960–1980-х гг. прадстаўнікамі БККА ў розныя гады ў розных штатах і гарадах былі: сп-ня Н. Кучура (Місуры), Валянціна Ковэт-Вайцяхоўская (Паўночная Караліна), Сяргей Грамыка (Нью-Лёндан, Канэктыкут), Аляксандар Шостак (Ўілмінгтан, Дэлаўэр), Янка Супрунюк (Мэйн), Васіль Мельяновіч (Оўінгс-Мілз, Мэрылэнд), Мікола Грэбень (Фэніксвіл, Пэнсільванія), Васіль Косараў (Эры, Пэнсільванія), Аўген Протас (Стэмфард, Канэктыкут), Кастусь Вайцяхоўскі (Сан-Хасэ, Каліфорнія), Аўген Сацэвіч (Кліўлэнд, Агаё), Тацяна Новік (Чыкага, Ілінойс), Эмануіл Ясюк (Пасэйк), Уладзімер Сядура (Трой, Нью-Ёрк).

Найбольшую актыўнасьць тут праяўляў Аляксандар Шостак (штат Дэлаўэр). У якасьці прадстаўніка БККА ён шмат сустракаўся з кангрэсмэнамі, а ў штаце рэгулярна сьвяткаваўся Дзень 25 Сакавіка. Аналягічную дзейнасьць праводзіў у штаце Пэнсільванія Мікола Грэбень. Жыхар Чыкага Васіль Пунтус пасля выхаду на пэнсію пераехаў у Індыяну, дзе спрычыніўся да стварэньня прадстаўніцтва БККА. У гэтым цэнтральнаамэрыканскім штаце пару разоў адзначаўся Дзень 25 Сакавіка.

Фактычна, эфэктыўнасьць дзейнасьці прадстаўніцтва БККА яшчэ ў большай ступені, чым аддзелу гэтай арганізацыі, залежала ад прыватнай ініцыятывы, а таксама жыцьцёвых варункаў. Верагодна, разьлік выключна на ўласныя сілы ў прадстаўнікоў Кангрэсавага камітэту рабіў іх дзейнасьць больш прагматычнай і скіраванай на атрыманьне канкрэтнага выніку, а таму й больш плённай у параўнаньні з рэальнай працай аддзелаў БККА.

Арганізацыі, што ўваходзілі ў БККА

У 1960–1970-х гг. да Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі належалі некалькі арганізацыяў. Частка зь іх дзейнічала ў Саўт-Рывэры і часам дублявала працу адна адной.

Найбольшай па колькасьці ўдзельнікаў была арганізацыя **Амэрыканскія прыхільнікі БЦР**. Лічылася, што асобы, якія ўваходзяць у Беларускаю Цэнтральную Раду, як прадстаўніцтва беларускага народу на эміграцыі, не маглі прымаць амэрыканскага грамадзянства, паколькі зьяўляліся грамадзянамі Беларускай Народнай Рэспублікі й сябрамі законнага прадстаўніцтва беларускага народу на эміграцыі — БЦР. Арганізацыя Амэрыканскіх прыхільнікаў БЦР была заснаваная 30 лістапада 1957 г. на XV Пленуме БЦР у Саўт-Рывэры. Спачатку стварылі

ініцыятыўную групу ў складзе Бэрнарда Букаткі, Эмануіла Ясюка й Ксенафонта Вайцяхоўскага, што заняліся рэгістрацыяй сяброў, падрыхтоўкай статуту й скліканьнем арганізацыйнага сходу⁴⁰². У 1958 г. была аформленая арганізацыя Амэрыканскіх прыхільнікаў БЦР, якая паводле сваёй дзейнасьці зьяўлялася прадстаўніцтвам БЦР на амэрыканскім кантынэнце, асабліва пасьля пераезду сюды ў 1960 г. на пастаяннае месца жыхарства Радаслава Астроўскага⁴⁰³.

Пры канцы 1950-х да арганізацыі належалі 24 чалавекі: Анатоль Плескачэўскі (старшыня), Эмануіл Ясюк, Бэрnard Букатка, Мікалай Карповіч, Барыс Шчорс, Ксенафонт Вайцяхоўскі, Расьціслаў Завістовіч, Мікалай Новік, а. Сьвятаслаў Коўш, а. Мікалай Лапіцкі, Васіль Місюль, Рыгор Арцюшэнка, Іван Ермачэнка, Уладзімер Траскевіч, Аркадзь Арэхва, Нікіфар Кавалёў, Васіль Пунтус, Фёдар Пагуда, Янка Лічко, Янка Шымчык, Аўген Занкавіч, Пётра Орса, Хведар Высоцкі, Яўхім Цыган, Віталь Цярпіцкі, Аляксей Шудзейка⁴⁰⁴. Часам сяброўства ў арганізацыі было выключна фармальным, паколькі пераважна пералічаныя людзі былі задзейнічаныя ў іншых арганізацыях.

Арганізацыя Амэрыканскіх прыхільнікаў БЦР уваходзіла ў Кангрэс беларусаў Амэрыкі й БККА ад 1960 г. да канца свайго існаваньня. Дзейнасьць яе спынілася па сьмерці ў 1976 г. Радаслава Астроўскага, а таксама найбольш актыўных сяброў Эмануіла Ясюка (1977 г.) ды Анатоля Плескачэўскага (1980 г.). А падчас прэзыдэнцтва Міхася Зуя (1987–1995) база БЦР наагул перамясьцілася ў Аўстралію.

У першай палове 1970-х у Саўт-Рывэры было створанае **Літаратурна-мастацкае й навуковае аб'яднаньне**, якім кіраваў Антон Даніловіч (Янка Золак). Аб'яднаньне, якое зьяўлялася нашчадкам створанага ў 1950 г. Антонам Даніловічам Культурна-мастацкага й навуковага аб'яднаньня, займалася ладжаньнем мастацкіх выставаў у Беларускай грамадзкай цэн-

⁴⁰² Ліст прадстаўнікоў ініцыятыўнай групы да Ўладзімера Пелясы. З архіву Ўладзімера Пелясы, што захоўваецца пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры (штат Нью-Джэрзі, ЗША).

⁴⁰³ У адрозьненьне ад Канады, Аўстраліі, Нямецчыны, у ЗША не было агульнай дэлегацыі (г. зн. прадстаўніцтва) на гэтую краіну.

⁴⁰⁴ Сьпіс сяброў Амэрыканскіх прыхільнікаў БЦР. З архіву Анатоля Плескачэўскага, што захоўваецца пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры (штат Нью-Джэрзі, ЗША).

тры ў Саўт-Рывэры, на якіх дэманстраваліся вырабы беларускіх мастакоў (як прафэсіяналаў, так і аматараў) у розных формах жывапісу, скульптуры й г. д.⁴⁰⁵. Як дэлегат ад аб'яднання Антон Даніловіч браў удзел у кангрэсах БККА ў 1970-х гг. Можна меркаваць, што дзейнасьць аб'яднання канчаткова прыпынілася ў пачатку 1980-х.

Беларуска-амэрыканскі грамадскі цэнтар у Саўт-Рывэры (БАГЦ) быў арганізаваны адначасова з пабудовай царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай. Ён займаў асобны будынак ля царквы — з падвалам для друкарні, заляй са сцэнай, буфэтам, кухняй. Паводле законаў штату, парафіяльны камітэт ня меў права на адкрыцьцё бару, таму стараньнямі Барыса Шчорса паўстаў асобны камітэт БАГЦ, які атрымаў такі дазвол разам з правам продажу алькагольных напояў. Афіцыйнае адкрыцьцё Цэнтру адбылося 30 ліпеня 1972 г. Пасьля сьмерці Барыса Шчорса яго абавязкі кароткі час выконваў Леў Высоцкі, а зь верасня 1975 г. старшынём быў абраны інжынэр Міхась Бахар.

Менавіта ад 1972 г. у памяшканьні Беларуска-амэрыканскага грамадзкага цэнтру, замест ранейшай Залі Шакаў, сталі праводзіцца кангрэсы БККА, сходы Саюзу амэрыканска-беларускіх вэтэранаў, Саюзу беларуска-амэрыканскай моладзі, ладзіліся грамадскія чытаньні, канцэрты, мастацкія імпрэзы. Здаваўся Цэнтар у арэнду й іншым — небеларускім — арганізацыям гораду⁴⁰⁶. У хуткім часе кіраўнічы камітэт Цэнтру

Будынак Беларускага грамадзкага цэнтру ў Саўт-Рывэры. Здымак 2006 г.

⁴⁰⁵ Найдзюк Я. Касяк І. Беларусь учора і сьняня... С. 358.

⁴⁰⁶ Памятная кніга. 1950–1975...

пачаў адыгрываць прыкметную ролю ў беларускім жыцці ня толькі Саўт-Рывэру, але й Нью-Джэрзі, а кіраўнікі БАГЦ сталі пастаяннымі ўдзельнікамі кангрэсаў беларусаў Амэрыкі. У ІХ Кангрэсе беларусаў Амэрыкі (7 красавіка 1979 г.) з дваццаці дэлегатаў тры рэпрэзэнтавалі Грамадзкі цэнтар: Міхась Бахар, Віталь Цярпіцкі й Жорж Навумчык. БАГЦ адыграў важную ролю і ў падрыхтоўцы беларускіх фэстываляў штату ў Цэнтры мастацтваў у 1976, 1977, 1979 г. Там адбываліся генэральныя пробы, у якіх удзельнічалі 110–150 выступоўцаў. На фэстывалях, куды зьбіраліся тысячы беларусаў, маральную падтрымку даваў і БККА⁴⁰⁷. У Беларускім Цэнтры адбываліся таксама сустрэчы з прадстаўнікамі як мясцовай адміністрацыі, гэтак і прадстаўнікамі Дэмакратычнай і Рэспубліканскай партый.

14 верасня 1964 г. у Пасэйку (поўнач штату Нью-Джэрзі) было заснаванае Беларускае вайсковае аб'яднаньне, якое ў 1965 г. зьмяніла назву на **Саюз амэрыканска-беларускіх вэтэранаў (САБВ)**. Сярод ягоных кіраўнікоў былі Андрэй Мінчук, Мікалай Партлезьнік, Сымон Жамойда⁴⁰⁸. 27 верасня 1966 г. суполка Саюзу была закладзеная таксама ў Саўт-Рывэры. Андрэй Мінчук прапаноўваў утварыць вайсковы камітэт як складовую частку БККА, але атрымаў адмову старшыні Кангрэсавага камітэту. Іван Касяк у сваім адказе адзначыў, што згодна са статутам, Беларускі кангрэсаваы камітэт Амэрыкі зьяўляецца парасонавай структурай, якая яднае пад сваёй шыльдай некалькі арганізацыяў. Старшыня БККА прапанаваў Саюзу беларуска-амэрыканскіх вэтэранаў увайсці ў склад сваёй арганізацыі. Андрэй Мінчук пагадзіўся, і да пачатку 1980-х сябры САБВ выяўлялі актыўнасьць у БККА ды жыцці беларускай дыяспары ў штаце Нью-Джэрзі. Найперш гэта тычылася рэпрэзэнтацыі беларусаў на розных маніфэстацыях, парадах лялянасьці, тыднях паняволеных народаў і г. д. Так, сябры САБВ узялі актыўны арганізацыйны ўдзел у пахаваньні прэзыдэнта БЦР у Саўт-Рывэры, што прайшло ў кастрычніку 1976 г.⁴⁰⁹.

⁴⁰⁷ Ліст Вітаўта Кіпеля да аўтара кнігі ад 3 сьнежня 2007 г.

⁴⁰⁸ Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 186.

⁴⁰⁹ 19 верасня 1973 г. у Нью-Джэрзі была створаная яшчэ адна вэтэранская арганізацыя — Згуртаваньне беларуска-амэрыканскіх вэтэранаў (Сяргей Гутырчык, Пятро Кажура, Віктар Дубяга, Лявон Шурак). Яна яднала прыхільнікаў БАЗА і плятформы Рады БНР. Гл.: Кіпель В. Беларусы ў ЗША... С. 186.

Працягвалі дзейнасьць у складзе БККА таксама Саюз (Аб'яднаньне) беларуска-амэрыканскай моладзі, створаны пры ім Беларускі спартовы клуб «Нёман», Беларускае выдавецкае таварыства, якое апекавалася беларускай друкаванай прадукцыяй, часопісам «Беларуская думка» і г. д. Дзейнасьць гэтых арганізацыяў была заўважнай у 1950–1960-я гг.

Некаторы час працавалі створаныя пры Ўкраінскім раб-отніцкім саюзе беларускія страхавыя аддзелы (рэгістрацыя ўласна беларускіх арганізацыяў такога кшталту была даволі складаная). Ініцыятыва стварэньня страхавых аддзелаў належала яшчэ Мікалаю Шчорсу ў 1950 г. Яны паўсталі ў Пасэйку, Саўт-Рывэры, Нью-Ёрку, Чыкага. Спачатку была дасягнутая вусная дамова з украінцамі, што калі беларускія страхавыя саюзы трывала стануць на ногі, яны адасобяцца ад УРС. Украінцы дамовы не датрымалі, і беларускія саюзы не змаглі выйсьці зь іх са сваімі фондамі. У выніку, праца беларускіх страхавых саюзаў была згорнутая. Хоць, прыкладам, Уладзімер Пеляса да 1980-х браў удзел у розных беларускіх імпрэзах менавіта як прадстаўнік беларускага страхавога аддзелу. Меркавалася, што беларускія страхавыя аддзелы здолеюць на пачатковым этапе забясьпечваць суайчыньнікаў падчас няшчасных выпадкаў або аказваць неабходную фінансавую дапамогу ў выпадку пераезду ў ЗША, уладкаваньня на новым месцы, пры розных сямейных абставінах і г. д.

Кожная са згаданых арганізацыяў мела сваю гісторыю й абсяг дзейнасьці, частку якой — вонкавую рэпрэзэнтацыю беларусаў перад амэрыканскімі ўладамі ды іншымі нацыянальнымі групамі, браў на сябе Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі. У сваю чаргу, самі арганізацыі, што ўваходзілі ў БККА, у няспынным супрацоўніцтве паміж сабою праводзілі рэпрэзэнтацыйныя й іншыя мерапрыемствы на мясцовым узроўні.

Ад 1973 г. у Саўт-Рывэры, у новазбудаваным побач з царквой Беларускім грамадскім цэнтры, пачалі праводзіцца штогадовыя выставы беларускага мастацтва й народных вырабаў. Ідэю падалі прадстаўнікі старэйшага пакаленьня, сябры БККА Іван Касяк, Ксенафонт Вайцяхоўскі, Антон Даніловіч, Барыс Шчорс⁴¹⁰. Ініцыятыву падтрымала выпускніца мастац-

⁴¹⁰ Запруднік Я. Як гэта ўсё пачалося. Прадмова // Беларускія мастакі ў замежжы: Памяткавы альбом пра 25 гадавых выставак беларускага мастацтва і народных вырабаў у Беларускім Грамадскім Цэнтры ў Саўт-Рывэры (1973–1997). Брыджўотэр — Сомэрсэт, 2001. С. 2.

кага каледжу ў штаце Пэнсільванія Ірэна Рагалевіч-Дутко (у 1980–1990-я — сяброўка ўправы БККА, віцэ-старшынька ў пытаньнях культуры й мастацтва), якая ўвесь час і зьяўлялася кіраўніччай выставак⁴¹¹. Традыцыйна мастацкая імпрэза адкрывалася ў Беларускаім грамадзкім цэнтры за тыдзень да гадавіны 25 Сакавіка.

На першы паказ у 1973 г. было сабрана хто што меў, і экспанатаў набралася даволі, каб пераканацца, што насамрэч паказваць ёсьць што. Першая выстаўка сагрэла сэрца і арганізатарам, і наведнікам. Пасьля яе людзі пачалі знаходзіць у сабе іншыя цікавыя рэчы. І на далейшыя паказы экспанатаў набіралася ўжо нават больш, чымся хапала месца на сьценах і сталох разьмяшчэньня іх. Давялося рабіць адбор⁴¹².

А ўсяго за два з паловай дзесяцігодзьдзі ў выстаўках узялі ўдзел каля двухсот чалавек, прычым ня толькі з ЗША й Канады. Да традыцыі далучыліся прадстаўнікі новай хвалі эміграцыі 1990-х, а таксама мастакі зь Беларусі, як, напрыклад, Анатоль Кляшчук і Міхась Раманюк.

Выдавецкая дзейнасьць БККА

Выдавецкая дзейнасьць была адным з важных кірункаў актыўнасьці Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі, як і іншых значных эміграцыйных арганізацыяў. Дзякуючы друкаваным выданьням магчыма было ня толькі пашыраць свае погляды на тыя ці іншыя падзеі ў жыцьці дыяспары ці мэтраполіі, але й трымаць няспынную лучнасьць зь беларускай грамадой, існаваць у супольнай інфармацыйнай прасторы. Нездарма пытаньне выданьня сталага друкаванага органу арганізацыі ўздымалася ад самага пачатку яе існаваньня⁴¹³.

Праблема аднаўленьня беларускае газэты ці заснаваньня новага пэрыядычнага выданьня некалькі разоў абмяркоўвалася на

⁴¹¹ Запруднік Я. Як гэта ўсё пачалося... С. 2.

⁴¹² Таксама.

⁴¹³ З 1956 г. у ЗША выдавалася «Беларускае слова» — фактычна друкаваны орган БЦРаўцаў. Асобы, што мелі непасрэднае дачыненне да выданьня газэты — А. Арэхва, Я. Кіпель, Ю. Віцьбіч — не жадалі даваць слова М. Шчорсу і БККА, таму было ўзьнятае пытаньне пра новы орган. *Заўв. Вітаўта Кіпеля да рукапісу кнігі ад 11 сьнежня 2007 г.*

нарадах БККА, але не знаходзіла свайго вырашэння. Справа зрушылася пры канцы 1950-х, калі 29 лістапада 1959 г. на нарадзе ў Саўт-Рывэры прысутнічаў ледзь ня ўвесь грамадзкі актыў гораду й ваколіцаў: Лёнгіна Брылеўская, Ксенафонт Вайцяхоўскі, Лявон Галяк, Антон Даніловіч, Сымон Жамойда, Расьціслаў Завістовіч, Іван Касяк, Сяргей Казакоў, Вітаўт Кіпель, Язэп Лешчанка (Міхась Кавыль), Нікандар Мядзейка, Міхась Палюховіч, Уладзімер Пеляса, Анатоль Плескачэўскі, Міхась Сенька, Барыс Шчорс, Лявон Шурак⁴¹⁴. Удзельнікі сходу пастанавілі выдаваць не газету, а часопіс, які адпаведна з ідэямі БККА, павінен быў падтрымліваць пастановы I і II кангрэсаў, але ў той жа час заставацца незалежным ад любой партыі ці арганізацыі. Для забеспячэння рэгулярнага выхаду часопісу ў пачатку 1960 г. было створанае Выдавецкае таварыства, зь якога, у сваю чаргу, вылучыліся рэдкалегія й адміністрацыя выдання. Канчатковае рашэнне аб заснаванні пэрыядыку прынялі на нарадзе грамадзкага актыву 14 сьнежня 1959 г.⁴¹⁵.

Грамадзка-палітычны й літаратурна-мастацкі часопіс «**Беларуская думка**» (меў паралельную назву на ангельскай мове *Byelorussian Thought*), выйшаў амаль праз год, у кастрычніку 1960 г. Ён меў фармат крыху меншы за А4 і быў выдадзены на 32 старонках, а месцам выдання пазначаліся Нью-Ёрк і Саўт-Рывэр.

У першы склад рэдакцыйнай калегіі ўвайшлі Антон Даніловіч (галоўны рэдактар), Леанід Галяк, Міхась Кавыль, Іван Касяк, а. Мікалай Лапіцкі, Мікалай Шчорс. Адрас рэдакцыі — як і некалі ў «Беларускай трыбуны», асобнага офісу не было — пазначаўся па месцы жыхарства галоўнага рэдактара, Антона Даніловіча, у Гайлэнд-парку — гарадку, размешчаным за некалькі кілямэтраў на поўнач ад Саўт-Рывэру⁴¹⁶. Калі Антон Даніловіч

Жорж Навумчык. Здымак
1996 г.

⁴¹⁴ Ініцыятыўная група па выдачы беларускага часопісу. З архіву БККА.

⁴¹⁵ Тамсама.

⁴¹⁶ A. Danilovich, 111 So Fourth Ave, Highland Park, N. J.

перабраўся ў блізкалеглы Мілтаўн, у якасьці адрасу рэдакцыі стаў пазначацца гэты гарадок.

Першы нумар «Беларускай думкі» адкрываўся зваротам «Ад рэдакцыі», дзе акрэсьліўліся мэты й кірункі працы часопісу:

Беларуская палітычная эміграцыя, якая пасля другой усясьветнае вайны пераехала зь лягероў ДП у Нямецчыне на сталае жыцьцё ў ЗША, у першыя гады свайго асяленьня на вольнай зямлі Вашынгтона шмат увагі аддавала і друкаванаму слову. Варта ўспомніць хоць бы такія выданьні, як: рататарныя — «Беларус у Амэрыцы», «Беларускае Слова ў Амэрыцы», «Віці», «Шыпшына», друкаваныя — «Беларус», «Беларуская Трыбуна», «Беларускае слова», «Конадні», «Запісы БІНІМ», «Веда»⁴¹⁷ і інш., каб пераканацца ў гэтым. Аднак усе вышэй названыя выданьні, пратрымаўшыся даўжэй ці карацей, спынілі сваё існаваньне. І цяпер, у апошнія два-тры гады, беларуская эміграцыя ў ЗША ня можа пахваліцца сваім друкам: яна амаль ня мае пэрыядычнага выданьня грамадзкага характару.

Ніхто ня будзе аспрэчваць, што адсутнасьць пэрыядычнага друку — зьява непацешная і непажаданая. Каб хоць у невялікай меры прычыніцца да ліквідацыі гэтай прыкрай зьявы, група амэрыканцаў беларускага паходжаньня, працаўнікоў на грамадзкай беларускай

⁴¹⁷ Пра «Беларуса ў Амэрыцы» і «Беларускую трыбуну» распавядалася вышэй. «Беларускае слова ў Амэрыцы» — грамадзка-літаратурны часопіс. Выдаваўся ў Нью-Брансўіку, рэдактар — Сьвятаслаў Коўш. Выйшлі два нумары: у студзені і сакавіку 1950 г. «Віці» выдаваліся Згуртаваньнем беларускай моладзі й Беларускім студэнцкім таварыствам з чэрвеня 1952 г. па люты 1957 г. Усяго дзесяць нумароў. «Шыпшына» выходзіла з 1946 па 1950 г. (дзевяць нумароў). «Беларускае слова» (рэдактары: А. Русак, Ю. Стукаліч, Ю. Сабалеўскі) выдавалася з 17 сьнежня 1948 г. па 25 сакавіка 1954 г. у Нямецчыне, ад сьнежня 1956 г. (першы нумар рабілі Я. Кіпель і а. Мікалай Лапіцкі) па красавік-чэрвень 1958 г. — у Саўт-Рывэры. Шэсьць нумароў «Конадніў» пабачылі сьвет у 1954–1958 гг. Аднак апошні, сёмы, нумар выйшаў у 1963 г. у Мюнхэне, г. зн. праз тры гады пасля напісаньня адозвы. Натуральна, што аўтары адозвы не маглі ведаць пра пляны ў аднаўленьні «Конадніў». «Веда» (рэдактар Янка Станкевіч) выходзіла з 1951 г. па 1954 г. Адноўленае выданьне ў 1973 г., выйшлі толькі два нумары. «Беларус» не выходзіў ад 20 верасня 1958 г. да лістапада 1961 г. Першыя шэсьць нумароў «Запісаў» зьявіліся з 1952 г. да 1954 г. у Нью-Ёрку. Ад 1962 г. да 1970 г. выданьне як орган БІНІМу аднавілася ў Мюнхэне. Потым — ізноў Нью-Ёрк. Ад № 25 (2001 г.) — гэта сталы менска-нью-ёрскі праект.

ніве, на сваіх сходах дыскатувала справу аднаўлення пэрыядычнага беларускага друку. У выніку гэтых дыскусіяў у пачатку 1960 году арганізавалася Беларускае Выдавецкае Таварыства, якое не залежыць ні ад якое палітычнае партыі ці групы як з ідэалагічнага, так і з матэрыяльнага (фінансавага) боку. Засноўваючы Беларускае выдавецкае таварыства, ініцыятыўная група ня ставіць сваёй мэтай абмяжоўвацца тою ці іншаю колькасцю сяброў: сябрам БВТ можа быць кожны дарослы беларус ці беларуска, сталыя жыхары ЗША, якія заплочаць гадавую складку ў памеры 10 дал.

На першых сваіх сходках Беларускае выдавецкае таварыства вырашыла выдаваць грамадзка-палітычны і літаратурна-мастацкі часопіс «Беларуская Думка». Першы нумар яго БВТ і прапануе чытачу.

Звычайна кожны новы часопіс ці газета ў першым нумары інфармуе чытачоў аб сваіх мэтах і заданьнях, акрэсьлівае сваю пляцформу. Свае мэты і заданьні мае і наш часопіс. Выказаць іх кратка можна словамі: служыць Беларускаму Народу, беларускай нацыянальна-вызвольнай ідэі і справе дэмакратыі. Заданьне нялёгкае, і выканаць яго наш часопіс зможа толькі тады, калі ўсе сьведамыя беларусы памогуць нам. Помач гэтая можа быць у выглядзе артыкулаў аб беларускіх праблемах, аб жыцці беларусаў на эміграцыі і на Бацькаўшчыне і аб усім, што можа цікавіць беларусаў і тых чужынцаў, якія цікавяцца беларускімі праблемамі. Гэтая помач можа быць таксама ў выглядзе прапановаў, заўвагаў і здаровай крытыкі, накіраваных на палепшаньне працы часопісу. А хто ня можа памагчы нам у вышэй азначаны спосаб, няхай паможа фінансава: або ўступіўшы ў сябры Беларускага Выдавецкага Таварыства, або прысылаючы падпіску ці грашовую ахвяру на часопіс⁴¹⁸.

Зьмешчаныя ў першым нумары матэрыялы ў некаторай ступені абагульнялі тагачасны стан беларускага жыцця на чужыне ў розных сфэрах, былі знакавымі для фармаваньня своеасаблівай ідэалёгіі выданьня. Сярод такіх адметных найгалоўнейшым быў артыкул «За дзесяць год: Бляскі й цені беларускага грамадзкага жыцця ў З. Г. Амэрыцы» аўтарства М. Панямонскага (відаць, псэўданім Мікалая Шчорса). У гэсьце характарызавалася гісторыя беларускай палітычнай эміграцыі ў Амэрыцы, яе раскол і плыні. Кратка пералічыўшы дасягненьні паваеннай эміграцыі, найперш у галіне культуры й кантактах з прадстаўнікамі амэрыканскага кангрэсу, найболь-

⁴¹⁸ Ад рэдакцыі // Беларуская думка. № 1. 1960. С. 1.

шую ўвагу аўтар надаў нэгатыўным рэчам, якія рабілі шкоду агульнай справе, перадусім палітычнаму расколу. Мікалай Шчорс крытыкаваў як палітычны, так і царкоўны падзел эміграцыі.

Вельмі часта тварыліся арганізацыі ці рабіліся пачынаньні ў абставінах, згары выключваючых іх дамэтнасьць, жыцьцёвасьць і працаздольнасьць, не з патрэбы ці карысьці апошніх, а толькі на-суперак сваім праціўнікам. Вынік быў да прадбачаньня — дзье стараны на пэўным часе клаліся на лапаткі, народ дэмаралізаваўся, а справа цярпела. Эмацыяналізм ды нездаровая рэалізацыя зацямялі пачуцьцё рэальнасьці, адбіралі здольнасьць ацэны прышэнства патрэбаў і карысьці іх, даводзячы напр. да таго, што пасуседзку маюцца аж 2 праваслаўныя могільнікі [у Саўт-Рывэры і Іст-Брансўіку. — А. Г.], якія замарозілі тысячы даляраў для даслоўна 11 нябожчыкаў, а няма народнага дому на культурныя патрэбы для сотняў моладзі⁴¹⁹.

Важным матэрыялам у першым нумары «Беларускай думкі» быў артыкул В. Мікалаені (псэўданім Леаніда Галяка) «На рэлігійным адцінку». Тэкст быў пазначаны як дыскусійны, хоць яго хутчэй варта было назваць сэнасацыйным. Леанід Галяк — актыўны прыхільнік аднаўленьня Беларускай аўтакефальнай царквы як у паваеннай Нямецчыне, так і стварэньня яе структураў у ЗША, — спасылаючыся на дакумэнтальныя крыніцы, заявіў, што БАПЦ Васіля (Тамашчыка) ня ёсьць юрыдычна аўтакефальнай, паколькі была зарэгістраваная ў 1952 г. уладамі штату Нью-Ёрк як Украінская праваслаўная царква. Заяву на рэгістрацыю падалі беларускія дзеечы, што пераважна належалі да кіраўніцтва БАЗА (Мікола Гарошка, Мікола Дарашэвіч, Янка Ніхаёнак, Павал Бунчук, Аляксандар Орс⁴²⁰ ды інш. Зрэшты, Леанід Галяк крытыкаваў ня толькі БАПЦ, але й іншы беларускі праваслаўны праект у ЗША — парафіі ў юрысдыкцыі канстантынопальскага патрыярха, за тое, што яны ня раз спрабавалі дамовіцца з былымі беларускімі ярархамі БАПЦ.

⁴¹⁹ Панямонскі М. За дзесяць год: бляскі і цені беларускага грамадзкага жыцьця ў З. Г. Амерыцы // Беларуска думка. № 1. Кастрычнік 1960. С. 9–14.

⁴²⁰ Між іншага, брат Пятра Орсы. Такім чынам родныя браты былі ў процілеглых палітычных лягерах — БНР і БЦР.

Трэці знакавы тэкст першага нумару «Беларускай думкі» — рэфлексія на 500-ты нумар газеты «Бацькаўшчына» — меркаванага канкурэнта на сьціплым беларускім эміграцыйным мэдыярынку. Адаючы належнае доўгатрываласьці «Бацькаўшчыны» й яе дасягненьням найперш у літаратурнай галіне ды інфармаваньні пра жыцьцё ў Беларусі, рэдкалегія «Беларускай думкі» скрытыкавала газету за яе непрымірымае стаўленьне да палітычных апанэнтаў і «фальшаваньне гісторыі беларускай эміграцыі»:

...«Бацькаўшчына» ніколі не была й на сьняняшні дзень не зьяўляецца ані цэнтральным, ані тымбалей агульнаэміграцыйным беларускім ворганам. Цьвердзячы гэта, яна прымітывізуе й зьмяняе беларускі рух на эміграцыі ды спрычыняе беларускай справе неапошняга значэньня шкоду. Праўдай ёсьць, і гэта дасканалая знае ўся беларуская грамадзкасьць на эміграцыі, што «Бацькаўшчына» была й асталася па сьняняшні дзень ворганам толькі аднае групойкі беларускай эміграцыі. І гэтага стану рэчаў ня зьменіць і ня можа зьмяніць нікая матэматычная дыялектыка нахштальт стаўленьня рэдактарамі «Бацькаўшчыны» знаку роўнасьці між паняцьцем групы Абрамчыка й паняцьцем агулу беларускага грамадства за межамі Беларусі. Як частка ня ёсьць цэласьцю, так і група Абрамчыка ня ёсьць і ня можа быць агулам беларускае эміграцыі.

Пачынаючы няслаўным артыкулам аб г.зв. калябарантах, хвальшаванымі г.зв. біяграфіямі сп. Абрамчыка, сп. Адамовіча, вернападданчымі лістамі сваяму прэзыдэнту, некультурнымі й часта правакацыйнымі артыкуламі аб сваіх палітычных праціўніках, «Бацькаўшчына» выразна, так сказаць, «урбі эт орбі» выказала свой чыста груповы твар. І ў гэтым нічога, за выняткам частай некультурнасьці ў палеміцы із праціўнікамі, спэцыяльна дрэннага няма. Кажнае выдавецтва мае права мець свае сымпатыі ці антыпатыі, быць ворганам тае ці іншае палітычнае партыі ці групы. Дрэнным у дадзеным выпадку зьяўляецца тое, што будучы груповым ворганам, «Бацькаўшчына» чамусьці стыдаецца да гэтага прызнацца і ўводзіць у блуд сваіх, у першую чаргу, небеларускіх чытачоў⁴²¹.

Улічваючы тое, што «Бацькаўшчына» пры канцы 1940-х — у 1950-х гг. знаходзілася ў самым эпіцэнтры расколу беларускай эміграцыі й была своеасаблівым рупарам палітычнага падзелу,

⁴²¹ Рэдкалегія. На 500-ты нумар «Бацькаўшчыны» // Беларуская думка. № 1. 1960. С. 30–32.

агучаная ў артыкуле крытыка выглядала цалкам абгрунтаванай. Нават афарбаваная палітычна «Беларуская трыбуна» ў адрозьненьне ад мюнхэнскай канкурэнткі зьмяшчала раз-пораз допісы палітычных праціўнікаў. Наваствораная «Беларуская думка», хоць і была неафіцыйным органам БККА, надалей намагалася заставацца больш лібэральнай у стаўленьні да сваіх палітычных апанэнтаў, нягледзячы на захаваньне ідэалыгічных разыходжаньняў.

Акрамя згаданых «праграмных» артыкулаў, у першым нумары «Беларускай думкі» былі зьмешчаныя вершы Ўладзімера Клішэвіча, рэцэнзія Міхася Кавыля (пад псеўданімам Я. Ляшчына) на надрукаваную ў менскім часопісе «Полымя» камэдыю Л. Вірні «А хто ж паклёпнік», апавяданьне Алеся Змагара «Лесавікі». Такая структура часопісу: артыкулы на грамадзкія й палітычныя тэмы, успаміны, агляд сацыяльна-эканамічнага жыцьця ў БССР (гэтым раз-пораз займаўся Іван Касяк), хроніка беларускага грамадзкага жыцьця ў ЗША, рэцэнзіі, літаратурныя старонкі — пераважна захоўвалася і ў наступных нумарах. Натуральна, што зь цягам часу «Беларуская думка» ўсё больш увагі надавала дзейнасьці БККА: найперш друкаваліся адпаведныя мэмарандумы да міжнародных арганізацыяў і амэрыканскага кангрэсу, падавалася хроніка бягучых падзеяў.

Найбольшаю праблемаю ў выданьні часопісу стала захаваньне роўнага ўзроўню якасьці яго зместу й выгляду. Пры захаваньні фармату, часам вагалася колькасьць старонак нумароў. Найчасцей «Беларуская думка» мела 32 старонкі, але часам і 28, і 34, і 44 старонкі. Калі выходзіў падвойны нумар, колькасьць старонак была большая за пяцьдзесят⁴²².

Не атрымалася захаваць і сталую пэрыядычнасьць выпуску нумароў. Як зазначалася вышэй, яшчэ да выданьня часопісу меркавалася, што часопіс будзе кварталнікам. Але адразу ста-

⁴²² У 1960–1972 гг. «Беларуская думка» друкавалася ў горадзе Сырак'юз (штат Нью-Ёрк), у друкарні Яна Пятроўскага. Ад 1972 г. — у Сайт-Рывэры лінатыпным спосабам у друкарні Беларускага грамадзкага цэнтру Жоржам Навумчыкам. У 1993 г. Ж. Навумчык набыў кампутар і прынтэр і стаў рабіць часопіс ва ўласнай хаце, а друкаваць за мінімальную плату ў друкарні свайго цесця ў Пойнт-Плезант. (Ліст Жоржа Навумчыка да Алега Гардзіенкі ад 20 чэрвеня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.)

ла ясна, што, каб выдаваць яго чатыры разы на год, патрэбная й большая колькасць супрацоўнікаў, і — галоўнае! — большая колькасць матэрыялу. Не ўдалося выдаваць часопіс і два разы на год. У 1961 г. выйшлі два нумары, а ў 1962 г. — толькі адзін. Ужо ад 1963 г. выдаўцы «Беларускай думкі» адмовіліся ад пазначэння на вокладцы месяца, у якім выйшаў нумар, і пакінулі толькі год выдання. Такім чынам, «Беларуская думка» стала гадавіком. Выключэннем быў 1965 г., калі зноў выйшлі два нумары: № 7 і № 8. У другой палове 1960-х — 1970-х гг. з прычыны змяншэння грамадзкай актыўнасці беларусаў ізноў змянілася пэрыядычнасць выхаду «Беларускай думкі». Ад 1967 да 1978 гг. былі выдадзеныя толькі некалькі падвойных нумароў.

Цягам некалькіх дзесяцігодзьдзяў амаль нязьменным рэдактарам «Беларускай думкі» заставаўся Антон Даніловіч. Пасля, ад падвойнага нумару 1983 г. (№№ 27–28) гэтую працу пераняў Міхась Кавыль. Верагодна, менавіта такое сталае рэдактарства паспрыяла захаванню прыблізна аднолькавага ўзроўню зместу часопісу, які ў 1960–1980-х стаў сапраўды адметнай зьявай у беларускай эміграцыйнай інфармацыйнай прасторы.

З выданнем кніг у Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі было складаней. Яны традыцыйна выдаваліся на эміграцыі меншымі накладамі, чым пэрыёдыкі, і, адпаведна, мелі меншую чытацкую аўдыторыю. Выданьне кніг вымагала большых інтэлектуальных рэсурсаў і грашовых выдаткаў і часта было прыватнай ініцыятывай асобных дзеячаў. Сярод сяброў ЗБАДК і Беларускага кангрэсавага камітэту выдавецкай справай займаліся Антон Даніловіч і Ўладзімер Пеляса. Першы найчасцей выдаваў беларускія сьвецкія й царкоўныя календары або зборнікі ўласных вершаў, другі — у 1955 г. на ўласныя грошы выдаў тры паэтычныя зборнікі: Міхася Кавыля «Пад зорамі белымі», Масея Сяднёва «Ля ціхай брамы», Янкі Юхнаўца «Шорах моўкнасьці» — ды сэрью беларускіх паштовак. Але неаднаразовыя заклікі Ўладзімера Пелясы да суайчыньнікаў падтрымаць выданьне беларускіх кніжак або вярнуць грошы за дасланыя бясплатна асобнікі водгуку не знайшлі. У архіве дзеяча ў Саўт-Рывэры перахоўваюцца некалькі шаблонаў звароту, што ён дасылаў атрымальнікам кніг.

Паважаны сп. ...

Гэтым напамінаем, што высланыя Вам у мінулым 1955 г. кнігі: М. Кавыль «Пад зорамі белымі», М. Сяднёў «Ля ціхай брамы», Я. Юхнавец «Шорах моўкнасьці» да гэтага часу Вамі не аплочаныя.

Кіруючыся агульналюдзкай этыкай і дабром роднае справы, лічым, што гэтыя кнігі, паколькі яны не былі адразу зьвернутыя Вамі, Вы пажадалі мець у Вашай асабістай бібліятэцы, а дзеля гэтага просім Вас, не адцягваючы, а ў бліжэйшым часе разьлічыцца з выдавецтвам.

Намі рухтуюцца да друку наступныя выданьні: Я. Пушча — Творы, Хведар Ільяхэвіч — Творы, В. Ластоўскі — Гісторыя Беларускай (Крыўскае) Кнігі, Уладзімер Клішэвіч — Творы, Геаграфія Беларусі і інш...

Мы будзем вельмі рады пачуць Вашы парады і пажаданьні.
З вас належыцца...

З пашанай да Вас, Уладзімер Пеляса⁴²³.

Калі выдавецкая ініцыятыва дзеля пацярпела паразу, ён засяродзіўся выключна на грамадзкай актыўнасьці (у АБН і БККА) і толькі ў 1959 г. узяў удзел у заснаваньні «Беларускай думкі». Аднак так і засталіся нявыдадзенымі згаданыя ў звароце зборнікі твораў Хведара Ільяхэвіча, Язэпа Пушчы, «Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі» Вацлава Ластоўскага, творы Ўладзімера Клішэвіча ды інш.

Надалей асноўны фінансавы й арганізацыйны цяжар выданьня твораў традыцыйна на эміграцыі клаўся на аўтара. Так, Іван Касяк цалкам на ўласныя сродкі выдаў сваю кнігу «З гісторыі праваслаўнай царквы беларускага народу» (Нью-Ёрк, 1956). Як і ў выпадку Ўладзімера Пелясы, з продажу кнігі аўтара не ўдалося пакрыць выдаткі друку. Куды больш шчаслівы лёс мелі выданьні БЦР — зборнікі дакумэнтаў «Другі Ўсебеларускі Кангрэс» (Мюнхэн, 1954) ды «За дзяржаўную незалежнасьць Беларусі» (Лёндан, 1960), на продажы якіх удавалася часткова зьбіраць грошы падчас розных грамадзкіх імпрэзаў і сьвятаў у Саўт-Рывэрз і Нью-Ёрку, пленумаў БЦР і г. д.

Асобнай увагі варта брашура «40-ыя ўгодкі абвешчання Незалежнай Беларускай Народнай Рэспублікі = The 40th anniversary of the proclamation of the independent Byelorussian

⁴²³ Зварот Уладзімера Пелясы ад імя свайго выдавецтва да чытачоў. З архіву Ўладзімера Пелясы.

democratic republic: 1918–1958». На 46 старонках выдання былі змешчаныя вітаньні або прамовы з нагоды беларускага нацыянальнага сьвята губэрнатарай штатаў Нью-Ёрк і Нью-Джэрзі, 25 амэрыканскіх кангрэсмэнаў, вышэйшых канадзкіх чыноўнікаў, кіраўнікоў іншанацыянальных арганізацыяў (напрыклад, прэзыдэнта ўраду УНР С. Вытвыцкага), а таксама беларускіх дзеячаў: Радаслава Астроўскага, Дзьмітрыя Касмовіча, Мікалая Лапіцкага, Леаніда Галяка ды інш. Таксама ў брашуры былі выдрукаваныя ўспаміны доктара Івана Ермачэнкі пра дзейнасць Рады і ўраду БНР у 1920-х гг. у Празе, агучаныя ім на ўрачыстасьці Дня Волі ў Нью-Ёрку 30 сакавіка 1958 г. Гэта выданьне мела вялікі розгалас сярод беларускай грамады ў ЗША й сьвеце ды падтрымала аўтарытэт БККА.

Іншы выдавецкі праект БККА быў ажыццёўлены зь вялікімі цяжкасьцямі. У 1963 г. на нарадзе сяброў Галоўнай управы БККА было прынятае рашэньне аб падрыхтоўцы да друку «Гісторыі Беларусі» ў ангельскай мове. Жаданьне выдаць кнігу па-ангельску было выкліканае імкненьнем паказаць амэрыканцам адрозную ад расейскай і савецкай беларускую гісторыю й давесьці абгрунтаванасьць незалежніцкіх памкненьняў свайго народу. У 1956 г. у ЗША ўжо была выдадзеная ангельскамоўная кніга «Беларусь: стварэньне нацыі», напісаная расейскім гісторыкам-эмігрантам, прафэсарам Гарвардзкага ўнівэрсытэту Мікалаем Вакарам. Праўда, гісторыя Беларусі ў гэтым творы разглядалася з расейскіх пазыцыяў, тым ня менш, кніга была вельмі папулярнай у амэрыканскіх дасьледнікаў і асобаў, што цікавіліся беларускай праблематыкай. Аднак такая сытуацыя не задавальняла беларускіх дзеячаў, у тым ліку й тых, хто

гуртаваўся вакол БККА⁴²⁴. Вырашана было напісаць уласнымі сіламі гісторыю Беларусі й перакласьці яе на ангельскую мову: для амэрыканскага чытача й новага пакаленьня дыяспары, якое больш ахвотна чытала па-ангельску, чым па-беларуску. Стварэньне новага варыянту гісторыі Беларусі вымагала значных інтэлектуальных рэсурсаў, таму за аснову было вырашана ўзяць папулярную кнігу Язэпа Найдзюка «Беларусь учора і сьняня», што выйшла ў пачатку 1944 г. у Менску й была рэкамэндаваная ў якасьці школьнага падручніка. Паколькі з моманту напісаньня гэтай кнігі прайшло дваццаць гадоў, яе зьмест меркавалася дапоўніць разьдзеламі, прысьвечанымі II Сусьветнай вайне й паваеннай эміграцыі. На друк было неабходна 2 500 даляраў, якіх БККА, чые асноўныя фінансы ішлі на падрыхтоўку й дасылку мэмарандумаў, ня мела. Таму быў распаўсюджаны зварот да грамадзкасьці наступнага зьместу:

Дня 8-га кастрычніка 1963 г. Беларускі Кангрэсавы К-т Амэрыкі пастанавіў выдаць «Гісторыю Беларусі» ў ангельскай мове. У апошнія гады выйшлі ў чужых мовах дзьве кніжкі:

E. Engelhardt — Weissruthenian, 1943, Deutschland

N. Vakar — Belorussia, 1956, USA

Гэтыя кніжкі, напісаныя чужынцамі, далёка няпоўна і ў значнай меры суб'ектыўна насьвятляюць жыцьцё і падзеі, якія адбываліся на гістарычным шляху беларускага народу. Адсутнасьць праўдзівых і поўных выданьняў з гісторыі Беларусі ў чужых мовах (асабліва ангельскай), служыць на карысьць нашых суседзяў — захопнікаў, якія цьвердзяць, што Беларусь не зьяўляецца апрычнай нацыяй і што свайго дзяржаўнага жыцьця яна ніколі ня мела.

Беларускі Кангрэсавы Камітэт уважае, што выданьне «Гісторыі Беларусі» ў ангельскай мове на сьняняшні дзень зьяўляецца адным з найгалаўнейшых заданьняў беларускай эміграцыі. Дзеля ажыцьцяўленьня гэтага заданьня будзе створана адмысловая калегія, у склад якой будуць запрошаныя асобы, найбольш кампэтэнтныя ў гэтай галіне і тыя, якія былі жывымі ўдзельнікамі ў гістарычных падзеях астатняга пэрыяду — як прэзыдэнт БЦР

⁴²⁴ У 1960 г. з аналягічнай ініцыятывай выступіла Беларуска-амэрыканскае акадэмічнае таварыства, якое заклікала выдаць гісторыю Беларусі па-ангельску. Сярод меркаваных аўтараў былі: Янка Станкевіч, Вітаўт Тумаш, Юры Станкевіч, Пётра Манькоўскі, Янка Запруднік, Вітаўт Кіпель, Антон Шукелойць, Антон Адамовіч, Мікола Куліковіч. Але кніга ня выйшла: Vitaut Kipel, Zora Kipel. *Belarusian Publishing in the West...* P. 219.

Радаслаў Астроўскі і іншыя дзеячы. Асновай гэтага выдання будзе кніга Язэпа Найдзюка «Беларусь учора і сянняя».

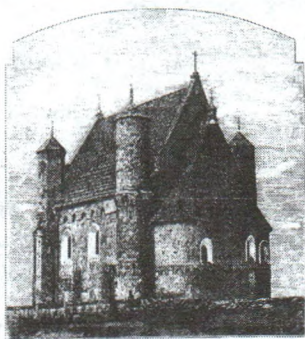
Найтруднейшай праблемай у ажыццяўленьні гэтага задання зьяўляецца недахоп сродкаў. На пераклад і друкаванне гэтай кнігі (прыпушчальна 300 бачын), паводле нашага падліку, патрэбна найменш 2 500 даляраў, якіх БККА ня мае.

Мы пераконаныя, што шырэйшыя колы беларускай эміграцыі, асабліва сьведамая беларуская інтэлігенцыя ў ЗША і іншых краінах вольнага сьвету, поўнасьцю зразумеюць наш намер і падтрымаюць нас, як маральна, так і фінансава⁴²⁵.

Тым ня менш, выданьне кнігі расьцягнулася на два з паловай дзесяцігодзьдзі. Доўгі час ішла апрацоўка й пераклад на ангельскую мову часткі Язэпа Найдзюка, а таксама напісаньне Іванам Касяком разьдзелаў пра часы II Сусьветнай вайны й паваяннае эміграцыі. Урэшце, калі падрыхтоўка тэксту цалкам была скончаная (пачатак 1980-х), зьявіліся праблемы з друкараром у Англіі (друкаваць там каштавала таньней), што зацягнула справу на некалькі гадоў.

Кніга пабачыла сьвет толькі ў 1989 г. пад назвай *Byelorussia: historical outline. Historical material collected, reviewed and prepared for publication by Ivan Kasiak*, і наўрад яе пабачыў сам Іван Касяк, які памёр 13 сакавіка 1989 г. А ў 1993 г. кніга выйшла па-беларуску ў Менску пад агульным аўтарствам Язэпа Найдзюка й Івана Касяка пад назвай «Беларусь учора і сянняя». На жаль, ангельскамоўны варыянт меў нешчаслівы лёс — значная частка накладу не была распаўсюджаная. Больш за 400 асобнікаў гэтай кнігі працягваюць захоўвацца ў прыцаркоўным архіве ў Саўт-Рывэры.

Для разгортваньня больш шырокай выдавецкай дзейнасьці ў Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі не было дастат-

BYELORUSSIA

HISTORICAL OUTLINE

by Ivan Kasiak.

⁴²⁵ Зварот да беларускай грамадзкасьці. З архіву БККА.

ковых інтэлектуальных і матэрыяльных сродкаў, таму пераважна тое, што ўсё ж выходзіла намаганьнямі арганізацыі й яе сяброў, мела прагматычную скіраванасьць, абслугоўвала найбольш істотныя патрэбы беларускай грамады.

Аднак апошнімі гадамі як у колах БККА, гэтак і БАЗА, а таксама ў БЦР і БНР назіраецца тэндэнцыя супрацоўніцтва ў галіне кнігавыдавецтва зь Беларускім інстытутам навукі й мастацтва, што ёсьць пазытыўным і карысным для беларускае культуры. Гэткія выданьні БНІМу, як «Архівы БНР» ці кніга «Ў служэньні Богу й Беларусі» айца Мікалая Лапіцкага, — добрыя довады карыснага супрацоўніцтва.

«Справа» Лофтуса

У першай палове 1980-х жыцьцё беларусаў Амэрыкі было скаланутае «справай» Джона Лофтуса. У траўні 1982 г. у праграме «60 хвілінаў» на папулярным тэлеканале CBS было паказанае інтэрвію з — як высветлілася пазьней — *былым* супрацоўнікам Бюро спэцыяльных расьсьледаваньняў (OSI — *Office of Special investigations*) пры Дэпартаменце юстыцыі Джонам Лофтусам. Ён заявіў, што па вайне Злучаныя Штаты аказалі спрыяньне пры пераездзе ў краіну беларусам, якія падчас нямецкай акупацыі актыўна супрацоўнічалі з нацыстамі: служылі ў паліцыі або займалі высокія чыноўніцкія пасады. Джон Лофтус «выявіў» некалькі соцень такіх асобаў, якія па прыездзе ў ЗША былі завербаваныя амэрыканскай выведкай. Сярод абвінавачаных у супрацоўніцтве з нацыстамі апынуліся Антон Адамовіч, Станіслаў Станкевіч, Радаслаў Астроўскі, Эмануіл Ясюк, Сьвятаслаў Коўш, Франц Кушаль, Вітаўт Тумаш ды інш. памерлыя й жывыя лідэры беларускага грамадзкага жыцьця ў ЗША.

У праграме было прадэманстраванае таксама інтэрвію з грамадзкім дзеячам Антонам Адамовічам, які падчас нямецкай акупацыі працаваў у афіцыйнай «Беларускай газэце» і ўзначальваў прэсавае выдавецтва «Менск», а той «нібыта» гэтага факту не адмаўляў⁴²⁶.

⁴²⁶ Інтэрвію Антона Адамовіча пакладзенае ў аснову дакумэнтальнай драмы Лявона Юрвіча «Сакрэт Антона Адамовіча» (Урачыстасьць у садзе. Драматургія беларускай эміграцыі ХХ стагодзьдзя. Мінск, 2007. С. 283–310).

БККА адрэагаваў на праграму «60 хвілінаў» ужо 14 чэрвеня 1982 г., калі выпусьціў адпаведную рэзалюцыю з адмаўленьнем абвінавачаньняў⁴²⁷. Але празь некалькі месяцаў згаданы сюжэт на CBS быў прадэманстраваны зноў, а ў 1983 г. выйшла кніга Лофтуса *The Belarus Secret*, пабудаваная вонкава на дакумэнтах, якія сьведчылі пра дзейнасьць беларускіх дзеячаў падчас нямецкай акупацыі на пасадах бурмістраў, а таксама адміністрацыйных, прапагандысцкіх пасадаў або ў вайсковых фармаваньнях. У Амэрыцы зь яе моцным габрэйскім лобі й непрыманьнем розных праяваў нацызму гэта было значным ударам па беларусах. Кніга *The Belarus Secret* карысталася такой папулярнасьцю, што праз год яна была перавыдадзеная, а ў 1985 г. на тэлеканале CBS прайшоў паліцэйскі баявік «Беларускі файл (дасье)» (*Kojak: The Belarus File*). У аснову фільму быў пакладзены сюжэт, зьвязаны з жыцьцём паваеннай беларускай эміграцыі. Нью-ёрскі інспэктар паліцыі ў сваёй працы сутыкаецца з шэрагам таямнічых забойстваў і пачынае ўласнае расьсьледаваньне, якое прыводзіць яго ў шэрагі беларускай дыяспары, дзе высвятляецца, што яе прадстаўнікі былі зьвязаныя з нацысцкім рэжымам у Беларусі. Кансультантам фільму быў Лофтус.

18 лютага 1985 г. Джон Лофтус выступіў на канфэрэнцыі ў Роклэндзе (штат Масачусэтс), дзе яшчэ раз паўтарыў свае тэзы: амэрыканская выведка дала прытулак некалькім сотням нацысцкіх злачынцаў зь Беларусі⁴²⁸. Ён таксама абвінаваціў настояцеля царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры а. Сьвятаслава Каўша ў тым, што той быў нацысцкім чыноўнікам падчас II Сусьветнай вайны. Журналісты зьвярнуліся па камэнтар да а. Каўша. Той быў катэгарычны: «Гэты хлопец Лофтус — манюка. Чаму калі мы былі антыкамуністамі, Дэпартамент юстыцыі лічыць, што мы былі нацыстамі?»⁴²⁹ А. Сьвятаслаў Коўш заявіў, што ён падчас нямецкай акупацыі толькі цягам шасьці месяцаў быў чыноўнікам (*county clerk*) у беларускім Засульлі⁴³⁰. Але сьвятар, відаць, прызабыў мінулае: у парафіі Засульле Стаўпецкага раёну ён працаваў да

⁴²⁷ Vitaut Kipel, Zora Kipel. *Belarusian Publishing in the West...* P. 401.

⁴²⁸ Papers list S. River priest as Nazi aide // *The Home News* (New Branswiuk). Tuesday, February 19, 1985.

⁴²⁹ Тамсама.

⁴³⁰ Тамсама.

пачатку вайны ў 1938–1939 г. Падчас жа нямецкай акупацыі Сьвятаслаў Коўш працаваў у адміністрацыі Стаўпецкага павету, пра што было добра вядома Лофтусу, як і ўсёй беларускай дыяспары, а таксама савецкім прапагандыстам у Менску. Настаяцелю парафіі ў Саўт-Рывэры, напэўна, ня варта было адмаўляць факту свайго кіраванья паветам. ЗША ўжывалі захады толькі супраць тых, хто насамрэч быў вінаваты ў ваенных злачынствах.

У сваіх высновах Джон Лофтус базаваўся на рэальных дакумэнтах, але інтэрпрэтаваў іх па-свойму. Па-першае, ён проста ня ведаў, што войска рабіла свае скрынінгі, грунтуючыся не на іміграцыйных законах, а на аснове ўнутраных паняткаў. У часе вайны войска прывозіла палонных у ЗША, а тыя потым там і заставаліся.

Апроч таго, падчас канфэрэнцыі ў Роклэндзе Лофтус пра-дэманстраваў тры дакумэнты, якія, на яго думку, пацвярджалі наяўнасьць у ЗША нацысцкіх злачынцаў зь Беларусі. Згодна з дакумэнтам «А», у Саўт-Рывэры да 1954 г. іх пражывала сто чалавек. Насамрэч, гэта быў проста сьпіс беларусаў, што па вайне перабраліся ў Саўт-Рывэр. Дэманструючы дакумэнт «В» (1948), Джон Лофтус сьцьвярджаў, што гэта сьпіс трыццаці «кіраўнікоў беларускай эміграцыі, што знаходзіліся ў лягерах для перамешчаных асобаў у амэрыканскай і брытанскай зонах акупацыі Нямецчыны й сярод якіх былі нацысцкія злачынцы». Насамрэч, гэта быў сьпіс дэлегатаў Аднаўленчага зьезду БЦР у Эльвангене. І нарэшце дакумэнт «С», які ўяўляў сабой, на думку Лофтуса, «мірнае пагадненьне» паміж беларускімі эмігрантамі — нацысцкімі злачынцамі і ўрадам ЗША 1952 г. На самай справе — праект супрацоўніцтва Радаслава Астроўскага й БЦР з Амэрыканскім камітэтам вызваленьня народаў Расеі.

Нягледзячы на яўнае скажэньне фактаў, інфармацыю, агучаную Джонам Лофтусам, падхапіла мясцовая амэрыканская прэса. Цытаваньня вышэй *The Home News* некалькі разоў надавалі ўвагу «Беларускаму сакрэту». Колькі публікацыяў былі прысьвечаныя беларускім могілкам у Саўт-Рывэры, дзе, паводле Лофтуса, быў пахаваны «нацы-прэзыдэнт» Радаслаў Астроўскі. Таксама былі зладжаныя лякальныя «паляваньні на вядзьмарак». Прыкладам, высветлілася, што жыхар Іст-Брансўіку Васіль Арцюшэнка падчас нямецкай акупацыі служыў у паліцыі ў Хойніках. У выніку той быў пазбаўлены

амэрыканскага грамадзянства. Дзеля справядлівасьці трэба зазначыць, што гэта быў адзіны факт выяўленьня «нацысцкага злачынцы» ў Саўт-Рывэры й яго ваколіцах.

Тым часам разгубленасьць, незадаволенасьць запанавалі ў значнай часткі эмігрантаў. Часлаў Найдзюк пісаў да Івана Касяка:

Хочацца мне пераслаць Вам пры гэтым неадкладна копію рэцэнзіі на кніжку Лофтуса аб беларусах з *Los Angeles Times*, якую даставіла мне дачка Ядзя ў мін[улую] суботу і якую прыпадкам яна мела, бо мы гэтай газэты не выпісвалі. Дачка назвала яе страшнай, а я да гэтага часу змог ужо пачытаць кніжку і пабачыць, як гадка яна напісана! Др. Запруднік пэўны, што дасьць адпаведны адказ — думаю, што і Вы не астанецца ў даўгу. Некаторыя із нашых высказалі патрэбу байкатаваць кніжку і не купляць. Я ўважаю, каб усе яе ўважна прачыталі і прынялі яе як добрую навучку для сябе і «палітграмагу». (...)»⁴³¹

Магчыма, інфармацыйную й інтэлектуальную падтрымку Джону Лофтусу аказваў і савецкі Менск. Так, інфармацыя пра канфэрэнцыю ў Роклэндзе была церазь дзень (!) перадрукаваная менскай «Сельскай газетой»⁴³². Зважаючы на розьніцу ў часе паміж Амэрыкай і СССР, а таксама на тагачасныя мэханізмы й хуткасьці ў выданьні газэтаў, складалася ўражаньне, што «справа Лофтуса» — добра сплянаваная акцыя, прычым ініцыяваная з боку БССР і Масквы. Як высветлілася пазьней, за некалькі месяцаў да свайго скандальнага інтэрвію Джон Лофтус сышоў зь бюро па спэцыяльных дасьледаваньнях Дэпартаменту юстыцыі й прыхапіў з сабой некаторыя дакумэнты. Прыкладна ў 1981–1982 гг. на дом дачкі Радаслава Астроўскага ў Фларыдзе напалі невядомыя⁴³³. Мэтай злачынцаў мог быць менавіта архіў прэзыдэнта БЦР. Прынамсі, гэтым можна вытлумачыць тую боязь і празьмерную асьцярожнасьць, зь якой Галіна Мінкевіч доўгі час перадавала архівы свайго бацькі ў Саўт-Рывэр.

⁴³¹ Ліст Часлава Найдзюка да Івана Касяка ад 14 сьнежня 1982 г. З архіву Івана Касяка.

⁴³² «Белорусское досье» на американских телеэкранах // Сельская газета. 21 февраля 1985. Гл. таксама: Голас радзімы. 28 лютага 1985.

⁴³³ Ліст Лёнгіны Брылеўскай да Алега Гардзіенкі ад 20 жніўня 2007. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

Варта таксама заўважыць, што падобныя падзеі ў 1980-х мелі месца і ў Аўстраліі. Тут у 1986 г. пабачыла сьвет кніга Томаса Кінілі «Сямейнае вар'яцтва» — мастацкі твор, прысьвечаны адной беларускай сям'і, што пасля вайны перабралася ў Аўстралію⁴³⁴. Пастаянным фонам дзеяньняў кнігі былі падзеі нямецкай акупацыі й дзейнасьць падчас яе аднаго з герояў кнігі. Праўда, такога рэзанансу, як «справа Лофтуса», кніга Томаса Кінілі ў Аўстраліі не зрабіла. Пазьней яна была перакладзеная на польскую мову й выдадзеная ў Варшаве.

Хоць удар Джона Лофтуса й тых, хто за ім стаяў, быў накіраваны на ўсю беларускую дыяспару, аўтар, відаць, слаба разьбіраўся ў беларускім палітычным расколе на эміграцыі. Баранілася беларуская эміграцыя паасобку: БККА сваімі сіламі, БАЗА — сваімі, але дапаўняючы адно аднаго.

...На кніжку, апублікаваную пад прозьвішчам Лёфтуса, трэба даць адказ па ўсіх закранутых у ёй асноўных справах. Адказ протапр. Сьвятаслава (Каўша) на ангельскай мове, апублікаваны ў № 34 за 1983 «Царкоўнага Сьветача», дае добрыя насвятленьні аб ілжывасьці парадаў, але пераважна на мясцовыя дачыненні ў Вашых аколіцах. Цыркуляцыя гэтага часапісу досыць абмежаваная і да кіруючых дзейнікаў амаль не трапляе. Трэба насвятліць фактычную сутнасьць гэтага чарненьня і разаслаць гэты матэрыял для кіруючых дзейнікаў перадусім. Я зьбіраю дадзеныя па гэтай справе, а апрацаваньне зойме шмат часу⁴³⁵.

Мэмарандумы, як з боку БАЗА, так і БККА, адыгралі станоўчую ролю — было бачна, што беларусы бароняцца ад хлусьні Лофтуса, прыводзячы свае аргумэнты ці на канкрэтных фактах выкрываюць хлусьню. Інфармацыя была аднатонная, і яе было шмат. Так, Вітаўт Кіпель і Юрка Андрусышын наведвалі кангрэсману і падавалі мэмарандумы, як ад БККА, так і ад БАЗА. Праз пэўны час была разаслана вялікая колькасьць мэмарандумаў, адбыліся сустрэчы зь дзясяткамі кангрэсману, дзе тлумачылася паўсталае сытуацыя.

У сувязі са «справой Лофтуса» ў беларускім асяродзьдзі ў ЗША паўстала ідэя стварэньня праўдзівай кнігі пра

⁴³⁴ Keneally, Thomas. *A Family Madness*. Sydney — London — New York: Simon and Schuster, 1986. — 336 p.

⁴³⁵ Ліст Івана Касяка да Віталія Цярпіцкага ад 9 траўня 1983 г. З архіву Івана Касяка.

II Сусьветную вайну на Беларусі, каб супрацьстаяць закідам у калябаранцтве й супрацоўніцтве з нацыстамі. Але імпэт да яе ажыццяўленьня зьнік у 1989 г., калі выйшла кніга Івана Касяка, дзе даволі падрабязна распавядалася пра падзеі нямецкай акупацыі, ды пабачыла сьвет на польскай мове кніжная вэрсія доктарскай дысэртацыі беларускага гісторыка з Варшавы Юр'я Туронка «Беларусь пад нямецкай акупацыяй». Польская кніга была вельмі папулярная сярод беларусаў ЗША, стаўшы для іх настольнай кнігай⁴³⁶.

«Справа Лофтуса» стала згасаць у сярэдзіне 1980-х, калі яе ініцыятар заняўся іншымі справамі: напісаў аналягічную кнігу пра злачынствы Ватыкану, потым стаў радыёкамэнтатарам у справе яўрэйска-арабскіх дачыненняў, чым даволі сур'ёзна падарваў давер да сябе ў амэрыканскім грамадстве. Зьменшылася ад 1986 г. і цікавасьць амэрыканцаў да беларускіх справаў, на першы плян выйшлі падзеі ў СССР, перабудова й паступовая рэарганізацыя савецкай імперыі.

13 сакавіка 1989 г. у Рывэр-Форэсьце пад Чыкага памёр Іван Касяк, які ўзначальваў Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі на працягу 32 гадоў. Паводле тастамэнту яго цела было перавезенае й пахаванае на беларускім могільніку ў Саўт-Рывэры, дзе жонка паставіла яму *магутны* помнік⁴³⁷.

Надмагільны помнік Івану Касяку ў Саўт-Рывэры.

⁴³⁶ У 1993 г. яна выйшла па-беларуску ў Менску, а ў 2008 г. перавыдадзена з улікам правак аўтара. Але ў саўт-рывэрскім архіве захоўваецца некалькі асобнікаў менавіта польскага выданьня.

⁴³⁷ Вітаўт Кіпель згадвае: «Іван Касяк часта заходзіў да мяне ў [Нью-Ёрскую] бібліятэку, і мы часта зь ім хадзілі выпіць кавы. Неаднаразова ён казаў мне: пакуль ня маем дзяржавы, магутнасьці — хай будуць па нас магутныя помнікі! Відаць, казаў ён гэта і жонцы. Я ж з магутнасьцю помнікаў ніяк не згаджаюся» (цыт. паводле ліста Вітаўта Кіпеля да аўтара кнігі Алега Гардзенкі ад 3 сьнежня 2007 г.).

Дзейнасьць БККА за кіраўніцтвам Івана Касяка можна ўмоўна разьдзяліць на тры этапы.

Пачатковы этап прыйшоўся на 1957–1965 гг. Ён вызначаўся спробамі актывізаваць дзейнасьць БККА, ператварыць яго ў мабільную дынамічную арганізацыю. У 1957–1959 гг. Іван Касяк зрабіў спробу карэнным чынам рэарганізаваць Кангрэсава камітэт (які, паводле статуту, аб'ядноўваў іншыя арганізацыі й быў іх прадстаўніцтвам) у самастойную арганізацыю. Старшыня БККА стараўся павялічыць колькасьць зборак грамадзкага актыву, абавязаць сяброў рабіць справаздачы. Але з увагі на занятасьць дзеячаў сямейнымі, прафэсійнымі абавязкамі, удзел у іншых арганізацыях такі праект ажыццявіць не атрымалася.

У 1959–1963 гг. была зробленая няўдалая спроба аб'яднаньня з БАЗА й стварэньня супольнай Беларускай кангрэсавай рады для «рэпрэзэнтацыі беларускіх арганізацыяў на вонкі». Прычыны няўдачы хаваліся ў супярэчнасьцях унутры БАЗА, а менавіта нежаданьні аб'ядноўвацца крыла, цесна зьвязанага з Радай БНР. Паводле Вітаўта Кіпеля, беларускае шырокае грамадзтва тады яшчэ не сасьпела для аб'яднаньня⁴³⁸. Гэта тычылася ў тым ліку й асяродзьдзя БККА. Менавіта гэтыя самыя людзі сямю гадамі раней, у 1956 г., пахавалі прапановы аб'яднаньня, што сыходзілі ад Міколы Шчорса.

Старэйшае пакаленьне эміграцыі сапраўды не было гатовое да паразуменьня. Жорсткую характарыстыку, дадзеную Кастусём Мерляком адносна сяброў Беларуска-амэрыканскага зьвязу, створанага Міколам Шчорсам — *«яны ў сапраўднасьці былі эгаістычныя, індывідуалістычныя, не рэальныя, а перадусім не зразумелья. І вось гэтыя людзі сабіраліся аб'яднаць, пашыраць супрацоўніцтва, увесці дэмакратызм, талеранцыю ўнутры беларускага грамадзтва ў вольным сьвеце»*⁴³⁹, — можна было перанесьці на ўсю беларускую палітычную грамаду ў Амэрыцы. Аб'яднаньне абодвух крылаў эміграцыі фактычна, а не юрыдычна адбылося толькі ў 1990-х, калі на першыя ролі выйшла маладзейшае пакаленьне, не зьвязанае практыкамі палітычнай барацьбы другой паловы 1940-х.

⁴³⁸ Ліст Вітаўта Кіпеля да Алега Гардзіенкі ад 4 верасьня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

⁴³⁹ Мерляк К. Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі... С. 165.

Правал аб'яднальных працэсаў пачатку 1960-х прымусіў кіраўніцтва БККА перагледзець сваю дзейнасць. Ад 1965 г. пачаўся **іншы этап (1965–1982 гг.)**, калі Кангрэсавы камітэт амаль цалкам сканцэнтравуўся на трох напрамках дзейнасці: стварэнне й распаўсюд мэмарандумаў, удзел у міжнародных антыкамуністычных форумах і дамаганьне прызнання ў штатах і гарадах 25 сакавіка Беларускам Днём Незалежнасці. Адпаведна, многія дзеячы БККА сталі выступаць у кіраўнічых структурах ад свайго імя, а не ад імя арганізацыі.

На фоне спаду грамадзкага жыцця ў 1970-х былі зноў зробленыя спробы штучна зацікавіць пазасталы грамадзкі актыў праз павелічэнне шэрагу кіраўнічых органаў БККА, а адсюль і пашырэнне грамадзкіх абавязкаў. Нягледзячы на гэта ў пачатку 1980-х актыўнае грамадзкае жыццё стала занепадаць.

Абудзіла беларусаў «справа Лофтуса», якая актывізавала грамадзкія сілы, каб пераадолець абвінавачанні ў супрацоўніцтве з нацыстамі. Тым ня менш, **наступны этап (1982–1989 гг.)** характарызуецца спыненнем на некаторых кірунках, апроч абвясчэння Дня 25 Сакавіка і ўдзелу ў міжнародных канфэрэнцыях, дзейнасці БККА.

Ад 1982-га да 1990 г. ня быў праведзены ніводны Кангрэс беларусаў Амэрыкі, што сьведчыць у тым ліку й пра агульную апатыю. Магчыма, паўплываў на гэта й пераезд Івана Касяка ў 1978 г. зь Нью-Ёрку ў Рывэр-Форэст пад Чыкага, дзе ягоная жонка атрымала добрааплатную працу ў шпіталі. Такім чынам, нью-ёрска/нью-джэрэйскі асяродак быў пазбаўлены свайго рухавіка, і калі яшчэ ў першыя гады па ад'ездзе дзеяча (1978–1980) тут намагаліся хоць нейкім чынам захаваць бачнасць грамадзкай працы, то пасля Х Кангрэсу беларусаў Амэрыкі (1982) і развязання «справы Лофтуса» (1983–1986) актыўнасць зьменшылася.

Міжнародныя падзеі, перадусім пачатак перабудовы, а потым і сыход з палітычнай мапы СССР, разбудзілі й дзейнасць нацыянальных, асабліва эўрапейскіх, групаў у ЗША. Не абмінула актывізацыя й беларуска-амэрыканскія арганізацыі, улучна з БККА.

VII. БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ КАМІТЭТ АМЭРЫКІ Ў 1990-Я

Арганізацыйныя зьмены

На XI Кангрэсе беларусаў Амэрыкі (2 чэрвеня 1990 г., Саўт-Рывэр) новым старшынём БККА быў абраны Расьціслаў Завістовіч.

Расьціслаў Завістовіч нарадзіўся 1 верасьня 1928 г. У 1944 г. разам з бацькамі выехаў зь Беларусі. Яго бацька, Міхаіл Завістовіч, у паваеннай Нямеччыне быў актывістам Беларускай Цэнтральнай Рады. Напрыклад, у траўні 1948 г. ён браў удзел у пленуме БЦР у Эльвангене, на якім была адноўленая дзейнасьць арганізацыі. У тым жа годзе сям'я Завістовічаў перасялілася ў ЗША й асела ў ваколіцах Саўт-Рывэру.

Ад канца 1940-х Расьціслаў Завістовіч быў актывістам моладзевых арганізацыяў. У пачатку 1950-х — прызваны ў амэрыканскае войска. Служыў у Нямеччыне, страціў вока. Па дэмабілізацыі Расьціслаў Завістовіч вярнуўся ў ЗША, вучыўся ў Ратгерскім унівэрсытэце (Нью-Джэрзі), пасля сканчэньня якога пераехаў працаваць у Вашынгтон. Там прайшоў усе прыступкі кар'еры, урэшце спыніўшыся на кіраўніцтве аддзелам на інжынэрным прадпрыемстве. Перакладаў звароты БККА на ангельскую мову, рыхтаваў тэксты ў беларускай тэматыцы для *Congressional Record* — запісы прамоваў амэрыканскіх кангрэсмэнаў. Зь сярэдзіны 1960-х адышоў ад грамадзкай працы й вярнуўся толькі ў 1990 г.

У Кангрэсе бралі ўдзел 20–25 чалавек, старшыняваў Кастусь Мерляк, сакратарамі былі Міхась Сенька й Васіль Шчэцька⁴⁴⁰. Дэлегаты прынялі рэзалюцыю пра сучасны момант і задачы БККА на будучыню, у якой выказалі жаданьне ўсталяваць кантакты зь беларускімі дэмакратычнымі арганізацыямі ў мэтраполі⁴⁴¹:

Мы, амэрыканцы беларускага паходжаньня, як прыехаўшыя, так і тут народжанья, ужо ўрасьлі ў структуру амэрыканскага быту, акліматызаваліся і шчыра працуем амаль ва ўсіх галінах амэрыканскага, грамадзкага, рэлігійнага жыцьця. Аднак мы, эмігранты, ня можам забыць краіну нашага паходжаньня Беларусь. Глыбокім сумам і абурэньнем напаўняе нашы сэрцы і думы той стан, у якім Беларусь знаходзіцца. Чырвоныя акупанты «сувэрэнную» БССР здэнацыяналізавалі, а дзесяцігодзьдзямі тэрарызаваны народ давялі да галечы і духовага заняпаду. Праступна-абьякавыя адносіны маскоўскіх сатрапаў і іх услужлівых беларускіх рэнэгатаў да чарнобыльскай катастрофы спрычыніліся да таго, што пасля чатырох гадоў беларусы змушаны жыць на заражанай радыянуклідамі тэрыторыі. Штучна паўстрымоўваньне перасяленьня з заражанай зоны і сьвядома-хлусьлівыя інфармацыі аб велічы «чорнай сьмерці» вечна ня могуць трываць: ужо стала вядомым, што ў забруджаных раёнах Беларусі значна павысіліся захворваньні, асабліва сярод дзяцей.

Мы выказваем сваё глыбокае спачуваньне беларускаму народу, асабліва суродзічам, якія пацярпелі ў чарнобыльскай катастрофе, а таксама жадаем пасьпеху ў аднаўленьні сувэрэнных правоў.

Са свайго боку мы будзем старацца, па меры нашых магчымасьцяў, падтрымліваць БНФ «Адраджэньне» і іншыя патрыятычныя арганізацыі на Беларусі, дапамагачы ахвярам Чарнобылю ў форме мэдыкамэнтаў, мэдычных прыладаў і іншым.

⁴⁴⁰ Колькасьць удзельнікаў Кангрэсу падаецца паводле ацэнак Вітаўта Кіпеля, паколькі пратаколу XI Кангрэсу беларусаў Амэрыкі няма ні ў архівах БЦР у Саўт-Рывэры, ні ў архівах Івана Касяка, што захоўваюцца ў Ратгерскім унівэрсытэце, хоць у ягоных паперах аказаліся дакумэнты БККА 1990-х, перадзеныя сваякамі і калегамі пасля яго сьмерці. Няма пратаколу XI Кангрэсу і ў архівах Расьціслава Завістовіча, перададзеныя летам — восеньню 2007 г. аўтару гэтае кнігі.

⁴⁴¹ У кастрычніку 1988 г. у Менску быў створаны Беларускі Народны Фронт, грамадзкая арганізацыя памяці ахвяраў сталінскіх рэпрэсіяў «Мартыралёг Беларусі», у 1990 г. паўсталі наступныя дэмакратычныя партыі: Беларуская сацыял-дэмакратычная партыя, Аб'яднаная дэмакратычная партыя Беларусі, Народна-дэмакратычная партыя.

Зважаючы на заходзячыя перамены на Бацькаўшчыне, заклікаем усіх беларусаў і амэрыканцаў беларускага паходжаньня падтрымаць змаганьне Беларускага Народу за дэмакратыю і нацыянальнае адраджэньне ўсімі магчымымі сродкамі.

Жыве Беларусь!⁴⁴²

Прыход Расьціслава Завістовіча ў БККА першапачаткова актывізаваў жыцьцё арганізацыі, дзейнасьць якой патрабавала пэўнага рэфармаваньня пасля стагнацыі апошніх гадоў старшыняваньня Івана Касяка. Неабходна было найперш упарадкаваць структуру кіраўнічых органаў БККА. Паводле стану на 1988 г., у кіраўніцтва Камітэту ўваходзілі больш за 60 чалавек⁴⁴³. Пераважная бальшыня займала пасады намінальна, і асаблівай дзейнасьці не вяла. На XI Кангрэсе беларусаў Амэрыкі ў кіраўнічыя органы арганізацыі былі абраныя толькі пяць асобаў: Віталь Цярпіцкі й Міхась Бахар — віцэ-прэзыдэнты, Ірэна Рагалевіч-Дутко — віцэ-прэзыдэнт у грамадзка-культурных справах, Міхась Сенька — сакратар, Леў Высоцкі — скарбнік. Крыху пазьней была створаная рэвізійная камісія, куды ўвайшлі Нік Касьцюк, Міхась Палюховіч, Люда Махнюк. Яшчэ празь некаторы час адноўленая дзейнасьць Рады пры БККА, у склад якой увайшлі: Мікалай Каленік, Мікалай Манцывода, Жорж

⁴⁴² Рэзалюцыя XI Кангрэсу Беларусаў Амэрыкі, прынятая 2 чэрвеня 1990 г., Саўт-Рывэр, Н. Дж. // Беларуская думка. № 36. 1991. С. 4.

⁴⁴³ Іван Касяк — прэзыдэнт; Міхась Бахар, Віталь Цярпіцкі, Жорж Навумчык — віцэ-прэзыдэнты; Міхась Сенька — сакратар; Леў Высоцкі — скарбнік. Сябры прэзыдыюму: Жорж Арцішэнка, Мікалай Манцывода, Кастусь Мерляк, Андрэй Мінчук, Уладзімер Пеляса, Васіль Пунтус, Ігар Шчорс, Кастусь Вайцяхоўскі, Робэрт Цупрык. Рэвізійная камісія: Аляксандар Банкет, Аркадзь Евец, Ян Марахоўскі. Рада: Антон Даніловіч — старшыня, Лёля Касоўская — сакратар. Сябры: сьвятары Святаслаў Коўш, Пётра Саўчыц, В. Санчык, дыякан Алег Махнюк, Жорж Арцішэнка-малодшы, Аляксандар Дарафейчук, Адам Горбат, К. Юрцэвіч, В. Камянкова, Міхась Кавыль, П. Клінцэвіч, С. Касьцюк, Ян Казлякоўскі, Люда Махнюк, Пётра Мельяновіч, Жорж Міжэвіч, Сьцяпан Навумчык, Міхась Палюховіч, Ян Шымчык, Кастусь Вайцяхоўскі, Пётра Захаркевіч, Пётра Зыбайла. Прадстаўнікі БККА: Лёнгіна Брылеўская (Фларыда), Валянціна Ковэт, Мікалай Вайцяхоўскі (Паўночная Караліна), Н. Кучура (Канзас), Мікалай Латушкін (Ілінойс), Часлаў Найдзюк (Каліфорнія), Аркадзь Сацэвіч (Агаё), Янка Супрунюк (Мэйн), Сымон Жамойда (Нью-Джэрзі), Васіль Шчэцька (Нью-Ёрк).

Антон Шукелойць, Міхась Сенька і Віталь Цярціцкі падчас антыкамуністычнай дэманстрацыі.

Навумчык, Уладзімер Пеляса, Кастусь Вайцяхоўскі, Лёнгіна Брылеўская, Робэрт Цупрык⁴⁴⁴. Такім чынам, у першай палове 1990-х кіраўнічыя органы БККА налічвалі ўжо толькі 15 чалавек.

З часам з прычыны фізычнага адыходу людзей старэйшага пакаленьня эміграцыі паступова занепадаў інстытут прадстаўнікоў БККА ў розных штатах. Зрэшты, пасля здабыцця Беларуссю незалежнасьці ў жніўні 1991 г.⁴⁴⁵ адпала ранейшая матывацыя зваротаў да губэрнатараў і мэраў гарадоў з просьбай прызнаць 25 сакавіка Беларускай Днём

⁴⁴⁴ Сьпіс прыводзіцца паводле блянкаў запросінаў, што рассыліліся БККА зь віншаваньнем з 76-й гадавінай абвяшчэньня незалежнасьці Беларускай Народнай Рэспублікі (1994).

⁴⁴⁵ Дэкларацыя аб дзяржаўным сувэрэнітэце Беларусі ў складзе абноўленага СССР была прынятая 27 ліпеня 1990 г., але форму Канстытуцыйнага акту набыла паводле рашэньня пазачарговай сэсіі Вярхоўнага Савету БССР 25 жніўня 1991 г. 18 верасьня 1991 г. БССР стала называцца Рэспубліка Беларусь, а 19 верасьня 1991 г. была зацьвержаная нацыянальная сымболіка — бел-чырвона-белы сыяг і герб «Пагоня».

Незалежнасьці. Засталася патрэба абвешчанняў, каб напамінаць, што беларусы зьяўляюцца аднымі з будаўнікоў ЗША, што беларусы жывуць тут здаўна й шануюць сваіх продкаў.

Фактычна, у 1990-х колькасьць сяброў управы БККА стала паступова адпавядаць рэальнай колькасьці ўдзельнікаў арганізацыі. У 1994 г. у адказ на запыт генэральнага консула Рэспублікі Беларусь у Нью-Ёрку Леаніда Каравайкі Расьціслаў Завістовіч падаў сьпіс сяброў БККА, якім «трэба пасылаць запрашэньні на рознага роду сустрэчы, імпрэзы альбо прыняцьці, ладжаныя прадстаўніцтвам Рэспублікі Беларусь пры Аб'яднаных Нацыях у Нью-Ёрку»: Міхась Бахар, Віталь Цярпіцкі, Міхась Сенька, Леў Высоцкі, Жорж Навумчык, Сьцяпан Навумчык, Лявон Літаровіч, Робэрт Цупрык, Мікалай Касьцюк, Алег Махнюк, Рыгор Арцішэнка, Генры Яцэвіч, Жорж Арцішэнка, Антон Даніловіч, Уладзімер Пеляса, Джым Міжэвіч, Мікалай Грэбень⁴⁴⁶. Усе пералічаныя ў сьпісе асобы, за выняткам Мікалая Грэбня, пражывалі ў штаце Нью-Джэрзі й горадзе Нью-Ёрку (Мікалай Грэбень — у блізкаадлеглай Пэнсільваніі). Па-за гэтымі рэгіёнамі жыла толькі нязначная колькасьць сяброў БККА: Часлаў Найдзюк — у Каліфорніі, Мікалай Вайцяхоўскі й Валянціна Вайцяхоўская-Ковэт — у Паўночнай Караліне, Лёнгіна Брылеўская — у Фларыдзе.

Праўда, рэгіянальныя прадстаўніцтвы з часам таксама працягвалі зьнікаць. Хоць можна згадаць і некаторыя часовыя ўсплескі актыўнасьці на месцах. Прыкладам, у 1990-х гг. каліфарнійскі аддзел БАЗА ўзначаліў сябра ўправы БККА Кастусь Вайцяхоўскі, які быў прыхільнікам БЦР. Але ж са сьмерцю Часлава Найдзюка ў 1995 г. канчаткова спыніла дзейнасьць і прадстаўніцтва БККА ў Каліфорніі.

На некаторы час узьнікла неафіцыйнае прадстаўніцтва БККА ў Вашынгтоне. Расьціслаў Завістовіч сам жыў за пяць кілямэтраў на паўднёвы ўсход ад амэрыканскай сталіцы, у гарадку Танталон. Блізкасьць да Белага Дому й абумовіла характар дзейнасьці трэцяга старшыні БККА, пры якім кантакты з амэрыканскім кангрэсам сталі яшчэ шчыльнейшыя.

⁴⁴⁶ Ліст Расьціслава Завістовіча да Леаніда Каравайкі ад 14 лістапада 1994 г. Архіў Расьціслава Завістовіча.

Новыя тэндэнцыі міжнародных дачыненняў і дзейнасць БККА

Паміж сьмерцю Івана Касяка ў сакавіку 1989 г. і прыходам на пасаду старшыні БККА Расьціслава Завістовіча ў чэрвені 1990 г. на міжнароднай арэне шмат зьмянілася. Па краінах Усходняй Эўропы пракаціўся шэраг аксамітных рэвалюцыяў: быў зрынуты або зьнік камуністычны рэжым у ГДР, Польшчы, Чэхаславаччыне, Вугоршчыне, Румыніі. Фіналам стаў разбор у лістападзе 1989 г. Бэрлінскага муру, які сымбалізаваў жалезную заслону паміж Захадам і Ўсходам. Пачаліся дэмакратычныя працэсы ў СССР, хоць гэта быў вельмі марудны шлях да ўсталяваньня дэмакратыі й пазбаўленьня ад камуністычнай спадчыны. Усё гэта справакавала зьмену задачай эміграцыі ў шэрагах нацыянальных арганізацыяў, у тым ліку БККА. Ранейшая непрымірымасьць у дачыненні да СССР, камуністычнай ідэалёгіі ды пратэсты супраць русіфікацыі адыходзілі на другі плян.

Старшыня Расьціслаў Завістовіч на пачатку 1990-х акрэсьліваў дзейнасць Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі наступным чынам: «Мы легальная беларуска-амэрыканская арганізацыя, якая не займаецца палітыкай і не належыць ні да якіх радаў — ні да БЦР, ні да Рады БНР. Асноўная мэта нашай дзейнасьці — яднаньне беларусаў... Цяпер сваю галоўную мэту мы бачым у тым, каб усімі даступнымі нам сродкамі дапамагаць сваёй Бацькаўшчыне»⁴⁴⁷.

Яшчэ ў другой палове 1980-х былі навязаныя шчыльныя кантакты зь беларусамі Беласточчыны, якія сталі часта прыяжджаць на заробкі ў ЗША на запрашэньні прадстаўнікоў дыяспары. Дзеячы эміграцыі спадзяваліся, што суайчыннікі далучацца да грамадзкага руху й дадуць імпульс актывізацыі дзейнасьці нацыянальных арганізацыяў. Таксама Беласточчына дала надзею, што адтуль будуць прыбываць новыя рэлігійныя кадры — сьвятары ў беларускія парафіі. На жаль, гэтыя надзеі поўнасьцю ня спраўдзіліся.

Ад 1990 г. ЗША сталі часьцей наведваць разнастайныя дэлегацыі зь Беларусі. У сьнежні 1990 г. прыяжджаў мастацкі калектыў «Жывіца», пра што «Беларуская думка» пісала:

⁴⁴⁷ «Наша мэта — яднанне беларусаў»: Інтэрвію з Расьціславам Завістовічам // Пранчак, Л. Беларуская Амерыка. Мінск, 1994. С. 25.

31 сьнежня 1990 г. у залі Грамадзкага цэнтру [у Саўт-Рывэры] адбылося мнагалюднае спатканьне Новага Году. Посьпеху навагодняга спатканьня садзейнічала выступленьне на ім зорак ансамблю «Жывіца» — Валі Пархоменка і Алеся Казака. Гасьцей вітаў інж. Міхась Бахар. Грала аркестра Івана Альхоўскага. Даход з спатканьня прызначаны на закуп неабходных мэдыкамэнтаў для суродзічаў на Бацькаўшчыне, пацярпеўшых ад Чарнобыльскае катастрофы...⁴⁴⁸

Афіцыйны Менск таксама рабіў крокі насустрач прадстаўнікам дыяспары, паступова адмаўляючыся ад погляду на паваянную эміграцыю як на патэнцыйных ворагаў. Відавочна, што галоўную ролю ў зьмяншэньні «антыэміграцыйнай» риторыкі адыгрывала неабходнасьць прыцягненьня інвэстыцыяў у эканоміку й патрэба пераадоленьня наступстваў чарнобыльскай катастрофы, у чым маглі істотна дапамагчы (і, як згадвалася вышэй, дапамагалі) замежныя суайчыннікі.

Больш за астатніх у справе наладжваньня дыялёгу зь беларускай дыяспарай у Паўночнай Амэрыцы зрабіў пастаянны прадстаўнік Рэспублікі Беларусь пры ААН у 1990–1993 гг. Генадзь Бураўкін (меў рангу надзвычайнага й паўнамоцнага пасла). Прызвычайныя дзесяцігодзьдзямі да правакацыяў і хлусьні, нэгатыўнага ўспрыманьні дыяспары, нашы суайчыннікі спачатку паставіліся да дыплямата, як да чарговага афіцыйнага пасланьніка савецкага Менску, які прыехаў сварыць эміграцыю. У «Беларускай думцы» нават зьявіўся артыкул аб XIX Сустрэчы беларусаў Паўночнай Амэрыкі, арганізаванай БАЗА й Згуртаваньнем беларусаў Канады 1–3 верасьня 1990 г. у Кліўлэндзе. Аўтар артыкулу, які падпісаўся як М. Панёманскі, хоць і ня браў удзелу ў сустрэчы, аднак, карыстаючыся даступнымі матэрыяламі пра яе, раскрытыкаваў і само мерапрыемства, і прынятыя рэзалюцыі, і, як яму падалося, «укленчваньне» перад Генадзем Бураўкіным:

1–3 верасьня г. г. у Кліўлэндзе адбылася «Сустрэча Беларусаў Паўночнай Амэрыкі». На зьездзе прысутнічалі адзіночныя госьці із Эўропы і Аўстраліі. Сустрэчу «ўшанаваў» сваёй прысутнасьцю Генадзі Бураўкін, шэф сталай місіі БССР пры Аб'яднаных Нацыях, той самай місіі, якая яшчэ нядаўна абзывала арганізатараў зьезду ды наагул усіх беларускіх эмігрантаў — фашыстамі, нямецкімі калябарантамі ды іншымі ня вельмі культурнымі эпітэтамі.

⁴⁴⁸ [Хроніка] // Беларуская думка. № 36. 1991. С. 32.

Арганізатары зьезду адпаведна віталі «шаноўнага госьця» і зьмясьцілі інтэрвію зь ім усягна зь ягонай фатаграфіяй у сваім воргане «Беларусе». Зьезд адбыўся ў нядаўна вытанчаным прыгожым будынку, збудаваным мясцовай беларускай калёніяй, каторай за гэтай належыцца прызнаньне і ўдзячнасьць.

Гэты новы будынак быў амаль адзінай атракцыяй імпрэзы, зладзіўшых яе палітычна-грамадзкіх арганізацыяў, бо рэшта сустрэчы насіла хутаранска-парахвіяльны характар.

Зьезд закончыўся прыняцьцем даволі цікавай рэзалюцыі і ў сваім сэнсе даволі характэрнай. Рэзалюцыя сапраўды цікавая ўжо хаця бы нават тым, што яна высвятляе праўдзівыя сучасныя ідэалогічныя сыжэжкі-дарожкі яе аўтара⁴⁴⁹.

Аўтара артыкулу найбольш абурыла тое, што ў прынятай на Сустрэчы рэзалюцыі ня згадвалася, як гэта было раней, ні пра бальшавіцкія рэпрэсіі, ні пра татальную русіфікацыю грамадзкага жыцьця ў БССР і г. д. Патлумачыў ён гэта «сэрвільнасьцю перад кіраўніком місіі пры ААН».

Аднак празь нейкі час удзельнікі БККА пабачылі, што Генадзь Бураўкін прыехаў з добрымі намерамі й насамрэч рабіў шмат для наладжваньня прыязнага супрацоўніцтва зь беларускай дыяспарай. Цікава, што менавіта беларусы Саўт-Рывэру пашылі сыжэг для беларускай місіі ААН у Нью-Ёрку.

Калі сэсія Вярхоўнага Савету Беларусі зацьвердзіла новыя дзяржаўныя сымбалі нашай краіны [19 верасьня 1991 г. — А. Г.], у беларускім прадстаўніцтве ў Нью-Ёрку задумаліся: дзе ўзяць новы сыжэг? На дапамогу прыйшлі беларускія эмігранты. Арганізацыя беларуска-амэрыканскай моладзі прэзэнтавала беларускаму прадстаўніцтву бел-чырвона-белы сыжэг, які быў узьняты ля штаб-кватэры ААН. Яшчэ адзін сыжэг для беларускага прадстаўніцтва пашыла Ліза Літаровіч. Міхась Сенька і Леў Высоцкі перадалі яго афіцыйнаму прадстаўніку Беларусі⁴⁵⁰.

З абвяшчэньнем незалежнасьці прадстаўнікі дыяспараў у заходніх краінах сталі часьцей наведваць Беларусь. Акрамя таго,

⁴⁴⁹ Панёманскі М. 19-я Сустрэча Беларусаў... // Беларуская думка. № 36. 1991. С. 5–6. Аўтар публікацыі, відаць, ня ведаў, што з Генадзем Бураўкіным даўно кантактавалі беларусы Нью-Ёрку, аб чым у сваіх успамінах напісала Зора Кіпель (Запісы БНІМ. № 27. 2004. С. 23–24).

⁴⁵⁰ «Любіце сваё, беларускае...» У гасьцях у Лізы і Лявона Літаровічаў // Пранчак Л. Беларуская Амэрыка... С. 155–161.

*Расьціслаў Завістовіч выступае на I Зьездзе беларусаў сьвету ў Менску.
Ліпень 1993 г.*

суайчыннікі з ЗША, Канады, Вялікабрытаніі, Аўстраліі шмат зарбілі для пераадоленьня наступстваў чарнобыльскай катастрофы: засноўвалі камітэты дапамогі, прывозілі мэдыцынскае абсталяваньне й лекі на мільёны даляраў, прымалі на лячэньне й адпачынак беларускіх дзяцей. Гэтая дапамога ішла як праз «старыя» арганізацыі: БАЗА, БККА, так і праз наваствораныя фонды дапамогі ахвярам Чарнобылю ды ініцыятыву прыватных асобаў, вонкава з грамадзкімі арганізацыямі не зьвязаных. Сярод апошніх была, прыкладам, Соня Арцішэнка з Саўт-Рывэру.

Соня Арцішэнка дзясяткамі гадоў працуе на беларускую карысьць. Яна арганізоўвае розныя імпрэзы. Каб пайсьці на іх, мы плоцім, а грошы ідуць на царкву Эўфрасіньні Полацкай або другую Беларускаю карысьць. Пад яе кіраўніцтвам зарбілі многа, многа тысяч даляраў.

У 1993 г. Соня праз імпрэзы зарбіла 30 тыс. даляраў на Ахвяраў Чарнобылю на Беларусі. А амэрыканскія фармацэўтычныя карпарацыі далі Соні і яе памочнікам на больш чым мільён даляраў. Соня і памочнікі завезьлі ўсё гэта на Беларусь⁴⁵¹.

У 1993 г. старшыня БККА Расьціслаў Завістовіч празь пяцьдзясят гадоў жыцьця на чужыне наведаў Беларусь. Як і

⁴⁵¹ Ліст Лёлі Касоўскай да Алега Гардзіенкі ад 4 жніўня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

дзясяткі іншых эмігрантаў, ён узяў удзел у I Зьездзе беларусаў сьвету, які прайшоў 8–10 ліпеня 1993 г. у Менску. Расьціслаў Завістовіч выступіў з прамовай да дэлегатаў форуму, у якой раскрытыкаваў беларускі ўрад за адмежаваньне ад беларускіх эмігрантаў, адмову ім у месцы ў новай Беларусі. Разам з тым старшыня БККА заклікаў эміграцыю й надалей дапамагаць суродзічам у Беларусі, працаваць для яе адраджэньня, не зважаючы на стаўленьне ўраду:

На працягу ўсяго свайго жыцьця мы ў эміграцыі інфармавалі заходні сьвет пра Беларусь і яе народ, стараліся стварыць сярод чужынцаў пачуцьцё прыхільнасьці да нашай Бацькаўшчыны. Я ўпэўнены, што наша праца не прайшла незаўважанай на Захадзе. На жаль, яна была, мне здаецца, неналежна ацэнена ўрадам Беларусі, бо ён у сваіх пастановах пасьпяшыў выкрасьліць замежных беларусаў зь ліку грамадзян Беларусі. Дзякуючы таму, што ў большасьці з нас падыход да адраджэньня нашай Бацькаўшчыны быў чыста альтруістычным, мы не пакідаем працы на карысьць Беларусі, не зьвяртаючы ўвагі на выкрэсьліваньні. Гэтак і зараз мы хочам, каб нашае спатканьне дапамагло нам зрабіць новы крок у адраджэньні нашай Бацькаўшчыны, бо яна для ўсіх нас адна! Няхай адраджаецца беларуская сьвядомасьць! Няхай кожны з нас адчуе гонар за сваю мову, культуру, нашую ні з чым не параўнальную спадчыну. Давайце палюбім самых сябе, адродзім сваю незалежнасьць, зробім сваю Бацькаўшчыну сапраўды сувэрэннай дзяржавай...⁴⁵²

Спадзяваньні беларускай эміграцыі на сапраўднае адраджэньне Бацькаўшчыны цалкам ня спраўдзіліся. Праз год у Беларусі адбыліся прэзыдэнцкія выбары, перамог на якіх Аляксандар Лукашэнка, які выступаў пад лэзунгам інтэграцыі з Расеяй і вяртаньня да СССР. Ужо ў першыя месяцы яго кіраваньня беларусізацыя ў краіне была згорнутая, пачаўся ўціск на незалежную прэсу. Па выніках рэфэрэндуму 14 траўня 1995 г. замест нацыянальнай сымболікі вярнулі старую савецка-беларускую, толькі без сярпа й молата, ды відазьменены герб, а рускай мове надалі статус дзяржаўнай.

У гэтых умовах беларуская дыяспара — і Беларускі кангрэсава камітэт Амэрыкі як яе частка — ізноў абавязалася інфармаваць сьвет пра рэальнае становішча ў Беларусі,

⁴⁵² Прамова сп. Расьціслава Завістовіча, старшыні Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі на I Зьездзе беларусаў сьвету ў Менску 8.07.1993. Цалкам тэкст прамовы зьмешчаны ў Дадатку.

уцісканьне прэсы, палітычны перасьлед нязгодных з афіцыйным курсам прэзыдэнта, які мацнеў з кожным годам. Хутка зноў узнікла неабходнасьць падтрымаць рознымі сродкамі дэмакратычныя працэсы ў Беларусі.

Ужо ў жніўні 1994 г. Расьціслаў Завістовіч далучыўся да створанага ў 1991 г. Фонду адраджэньня Беларусі (ФАБ, *Belarusian Renewal Fund*)⁴⁵³. ФАБ ставіў за мэту спрыяньне дэмакратыі ў Беларусі, а менавіта дапамогу ў выданьні газэтаў, брашураў, правядзеньні сходаў, інфармацыйных мітынгаў і г. д. Сябры арганізацыі прапанавалі Расьціславу Завістовічу далучыцца да дзейнасьці фонду ці, прынамсі, дапамагчы фінансамі⁴⁵⁴. Стараньнямі ФАБ аказвалася вялікая дапамога беларускай незалежнай прэсе, асабліва ў фінансаваньні й абсталяваньні.

У сярэдзіне 1990-х, з нарастаньнем аўтарытарных тэндэнцыяў у краіне, ФАБ трансфармаваўся ў Кааліцыю абароны дэмакратыі й правоў чалавека ў Беларусі (сустаршыні Алекс Сільвановіч і Янка Запруднік). У наваствораную арганізацыю ўвайшлі больш дзясятка арганізацыяў ды інстытуцыяў: БККА, БАЗА, Беларуска-амэрыканскае аб'яднаньне, БНІМ, БАПЦ, Сусьветная асацыяцыя беларускіх габрэяў, Арганізацыя беларуска-амэрыканскай моладзі, Згуртаваньне беларусаў Канады ды інш⁴⁵⁵.

Ва ўмовах новай міжнароднай сытуацыі й палітычных зьменаў у Беларусі яшчэ большую вагу ў дзейнасьці Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі набыла рэпрэзэнтацыя беларускіх інтарэсаў перад афіцыйным Вашынгтонам.

Кантакты БККА з амэрыканскімі чыноўнікамі й палітыкамі

У 1992 г. Беларускі кангрэсава камітэт Амэрыкі ўсталяваў шчыльныя кантакты з амэрыканскім прадстаўніцтвам у Менску. Пры канцы 1991 г. у Беларусь быў прызначаны першы амэрыканскі консул Аляксандар Мееровіч. Перад сваім ад'ездам у Беларусь у студзені 1992 г. ён наведаў Расьціслава Завістовіча.

⁴⁵³ Старшынем выканаўчага камітэту зьяўляўся сьвецкі актывіст БАПЦ і радны БНР Алекс Сільвановіч, у выканаўчы камітэт уваходзілі Юрка Кіпель, Вера Запруднік, Віктар Тур.

⁴⁵⁴ Дакумэнт Фонду адраджэньня Беларусі ад 23 жніўня 1994 г. Архіў Расьціслава Завістовіча.

⁴⁵⁵ Паводле Звароту Кааліцыі ў абарону дэмакратыі і правоў чалавека ў Беларусі ад 5 чэрвеня 1996 г. Архіў Расьціслава Завістовіча.

Сп. Мееровіч цікавіўся ўсім, што тычылася Беларусі. У амаль шасьцігадзіннай гутарцы ён атрымаў вялікую колькасць інфармацыі эканамічнага, палітычнага й побытавага характару пра Беларусь. Трэба прызнаць, што сп. Мееровіч надрэнна арыентуецца ў праўдзівай беларускай гісторыі, як апошніх часоў, так і часоў сярэднявечча.

Пры другім спатканьні 24-га студзеня 1992 г., на гэты раз у Дзяржаўным дэпартаманце ў Вашынгтоне, аўтар гэтых радкоў падараваў новаму консулу кнігу ў ангельскай мове «Беларуская дзяржаўнасьць», выданую пад рэдакцыяй сп. Кіпеляў⁴⁵⁶, і дзьве брашуры — выступленьне міністра замежных спраў Беларусі П. Краўчанкі ў Аб'яднаных Нацыях⁴⁵⁷ і «Кароткі Агляд Гісторыі Беларусі»⁴⁵⁸ П. Рагача [Юркі Станкевіча]⁴⁵⁹.

24 кастрычніка 1994 г. новы амэрыканскі амбасадар у Беларусі Кенэт Ялавіц перад сваім ад'ездам у Беларусь зладзіў у Вашынгтоне прыняцьце для прадстаўнікоў беларускіх арганізацыяў з нагоды ягонай прысягі. На мерапрыемстве прысутнічалі: Язэп Арцюх (рэдактар ангельскамоўнага квартальніка *Belarusian Review*), Алеся Кіпель (БІНІМ), Янка Запруднік (БАЗА), Расьціслаў Завістовіч і Надзея Кудасавы (БККА), Іраіда Завістовіч, Алекс Сільвановіч (старшыня Фонду ахвярам Чарнобылю пры БАПЦ)⁴⁶⁰. 25 кастрычніка гэтая беларуская дэлегацыя была прынятая ў Дзяржаўным дэпартаманце ў Вашынгтоне Джэймзам Колінзам — спэцыяльным дарадчыкам дзяржаўнага сакратара ў правах новых краінаў СНД. Арганізаваў спатканьне Язэп Арцюх⁴⁶¹. Дэлегаты прасілі Дзярждэпартамент актывізаваць дзейнасьць камітэту разьвіцьця амэрыканска-

⁴⁵⁶ Byelorussian Statehood. Reader and Bibliography / Edited by Vitaut and Zora Kipel. Нью-Ёрк: БІНІМ, 1988. — 398 р.

⁴⁵⁷ Краўчанка П. Выступленьне міністра замежных спраў Рэспублікі Беларусь на 46-й Сэсіі Генэральнай асамблеі ААН. Нью-Ёрк, 26 верасьня 1991. [New York] — Мінск: «Беларусь», 1991. — 30 с.

⁴⁵⁸ Маецца на ўвазе кніга: Рагач П. Кароткі агляд гісторыі Беларусі для беларускіх дапаўняльных школаў. Кліўлэнд — Нью-Ёрк: «Беларуская школа», 1968. — 94 с. У 1990 г. кніга была двойчы перавыдадзена: у Беластоку (Беларускай асацыяцыяй студэнтаў) і Кліўлэндзе — Нью-Ёрк — Таліне (так пазначана на тытуле).

⁴⁵⁹ Завістовіч Р. Амэрыканскі консул для Рэспублікі Беларусь // Беларуская думка. № 37. 1992. С. 31–32.

⁴⁶⁰ Прыняцьце беларускай дэлегацыі ў Дзяржаўным дэпартаманце. Архіў Расьціслава Завістовіча.

⁴⁶¹ Тамсама.

беларускіх адносінаў⁴⁶². Зьвярталі таксама ўвагу на магчымасьць выкладаньня беларускай мовы ў Дзярждэпартаманце й падрыхтоўку ў ЗША беларускамоўных дыпляматаў і перакладчыкаў ды большую дапамогу ахвярам Чарнобылю. Беларуская дэлегацыя «прасіла амэрыканскі ўрад, каб ён, купляючы ў Расеі ўзбагачаны ўран, здабыты падчас дэмантажу ядравай зброі, дапамог Беларусі атрымаць ад Расеі плату за той уран, які паступае зь беларускага ўзбраеньня й за які Расея адмаўляецца рабіць Беларусі адпаведную кампэнсацыю»⁴⁶³.

Ад 1995 г. беларусы замежжа пэрыядычна сустракаюцца з прадстаўнікамі Дзярждэпартаманту ЗША, а па выніках такіх сустрэчаў справаздачы падаюцца ў друк: напрыклад, у квартальнік *Belarusian Review*. Традыцыя сустрэчаў трывае да сёньня.

У 1993 г. БККА далучыўся да створанай у тым жа годзе Кааліцыі народаў Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы (*Central and East European Coalition*). Паўстаньне структуры было выкліканае жаданьнем этнічных групаў дапамагчы сваім суродзічам у новых краінах ва Ўсходняй Эўропе й на постсавецкай прасторы.

Лічылася, што наваствораныя незалежныя дзяржавы, якія паўсталі пасля развалу СССР, і дэкамунізаваныя краіны Цэнтральнай Эўропы павінны мець сваіх прыхільнікаў, якія ня толькі будуць бараніць іх інтарэсы перад урадам Злучаных Штатаў, але й рабіць уплыў на стварэньне блізкіх адносінаў паміж Амэрыкай і краінамі Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы⁴⁶⁴.

Апроч БККА, у Кааліцыю ўвайшлі 15 этнічных арганізацыяў ад 12 этнічных групаў: прыбалтыйскія, украінскія, польскія, вугорскія, чэскія, славацкія, румынскія й інш.⁴⁶⁵. Прадстаўнікі гэтых арганізацыяў пільна сачылі за працэсамі, што адбываліся ў краінах Усходняй Эўропы, рэзка рэагуючы на рэанімаваньне імперскіх крокаў з боку Расеі што да суседзяў, а таксама

⁴⁶² Пагадненьне зь ім было падпісанае ў студзені 1994 г. падчас візыту ў Беларусь прэзыдэнта ЗША Біла Клінтана.

⁴⁶³ Прыняцьцё беларускай дэлегацыі ў Дзяржаўным дэпартаманце. Архіў Расьціслава Завістовіча.

⁴⁶⁴ Завістовіч Р. Кааліцыя Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы. Архіў Расьціслава Завістовіча.

⁴⁶⁵ Былі па дзьве вугорскія, польскія, дзьве агульныя балтыйскія і разам зь імі асобна: эстонская, латвійская, літоўская арганізацыі.

вяртаньне гэтых краінаў у сфэру ўплыву Масквы. У 1993 г. Расьціслаў Завістовіч пісаў:

За апошнія гады абставіны рэзка зьмяніліся. Расейскія кіраўнікі ўсё больш і больш адчынена гавораць пра нейкія спэцыяльныя правы, якія, быццам, мае Расея, каб бараніць правы сваіх грамадзянаў, што жывуць у незалежных дзяржавах, створаных пасля развалу СССР. Такім чынам, жаданьне дапамогі сваім братам у гэтых дзяржавах перайшло ў неабходнасьць узьдзеяньня Кааліцыі на палітыку Злучаных Штатаў у адносінах да краінаў Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы. Кааліцыя лічыць, што ў эканамічнай і палітычнай дзейнасьці Злучаных Штаты Амэрыкі павінны падтрымоўваць незалежнасьць і дэмакратычны лад наваствораных і дэкамунізаваных дзяржаваў, рашуча адкідаючы вялікадзяржаўныя прэтэнзіі Расеі да гэтых дзяржаваў⁴⁶⁶.

Як старшыня БККА Расьціслаў Завістовіч таксама браў удзел і ў працы амэрыканскай Камісіі па супрацоўніцтве й бясьпецы ў Эўропе, якую ўзначальваў кангрэсмэн Крыстафэр Сьміт. Камісія ставіла на мэце спрыяньне працэсам дэмакратыі й дапамогі постсавецкім краінам і краінам былога сацыялістычнага блёку.

У 1993 г. у колах амэрыканскай эліты выкрышталізавалася думка аб стварэньні ў Вашынгтоне Мэмарыялу ахвярам камунізму. Ідэйнымі натхняльнікамі пабудовы помніка былі сьпікер Палаты прадстаўнікоў кангрэсу ЗША Ньют Гінгрыч і лідэр рэспубліканскай бальшыні ў сэнаце, даўні прыхільца беларускіх арганізацыяў Робэрт Доўл⁴⁶⁷. У выніку была створаная Фундацыя пабудовы помніка з камісіяй пры ім «У памяць ахвяраў камунізму» (*Coalition for the Victims of Communism*), якую ўзначаліў Гровэр Норквіст. Арганізацыйны камітэт па «ўсталяваньні помніка 100 мільёнам ахвяраў камунізму ў сьвеце» аб'яднаў розныя інстытуцыі: Польшка-амэрыканскі кангрэс, Украінскі кангрэсавы камітэт, Амэрыканска-балтыйскі фонд, Украінскі нацыянальны саюз, Славацкі сусьветны кангрэс, Нацыянальную фэдэрацыю вугорцаў, Літоўска-амэрыканскае

⁴⁶⁶ Завістовіч Р. Кааліцыя Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы. Архіў Расьціслава Завістовіча.

⁴⁶⁷ [Ліст Гровэра Норквіста да Расьціслава Завістовіча ад 29 сакавіка 1995 г.]. Архіў Расьціслава Завістовіча.

аб'яднаньне, Амэрыканска-латвійскае аб'яднаньне, Эстонскі сусьветны саюз, Цэнтар кубінскіх дасьледаваньняў, Кааліцыю для Цэнтральнай Амэрыкі, Інстытут Вашынгтона, Вашынгтонскі міжнародны інстытут і г. д. — усяго 27 арганізацыяў, у тым ліку й адну беларускую — Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі. БККА таксама далучыўся да ахвяраваньняў на ўзьяздзеньне Манумэнту. На пабудову помніка плянавалі сабраць 100 млн. даляраў, а сам праект ажыццявіць за пяць-сем гадоў⁴⁶⁸.

Пабудову першага ў ЗША Мэмарыялу ахвярам камунізму ўхваліў Акт кангрэсу ЗША ад 17 сьнежня 1993 г. і прэзыдэнт Біл Клінтан, а сам праект, сярод іншага, меў на мэце падтрыманьне дэмакратычных працэсаў і прыязных дачыненняў паміж Злучанымі Штатамі і ўсімі новымі дзяржавамі былога Савецкага Саюзу⁴⁶⁹. Праўда, справа пабудовы помніка расьцягнулася больш як на дзесяцігодзьдзе.

Расьціслаў Завістовіч дабіўся таго, чаго ня здолелі зрабіць папярэднія старшыні БККА Мікалай Шчорс і Іван Касяк. Надыйшла іншая эпоха, і ён завязаў кантакты непасрэдна з амэрыканскімі палітыкамі, уключна да прэзыдэнтаў. І, калі ліставаньне з Джорджам Бушам-старэйшым было аднабаковае: пісаў Расьціслаў Завістовіч⁴⁷⁰, а ў адказ прыходзілі стандартныя лісты, складзеныя памочнікамі прэзыдэнта, то перапіска зь Білам Клінтанам была ўзаемная. 42-гі прэзыдэнт Злучаных

⁴⁶⁸ Радзьё Свабода: Інтэрвію з Расьціславам Завістовічам // Беларус (Нью-Ёрк). № 431. Студзень 1996.

⁴⁶⁹ Праект пабудовы ў Вашынгтоне Мэмарыялу ахвярам камунізму // Беларус (Нью-Ёрк). № 424. Травень 1995.

⁴⁷⁰ 30 сьнежня 1991 г. Расьціслаў Завістовіч падзякаваў прэзыдэнту Джорджу Бушу-старэйшаму за прызнаньне незалежнасьці Рэспублікі Беларусь.

Dear Mr. President!

On behalf of the Byelorussian Congress Committee of America, representing Americans of Byelorussian descent in various parts of the nation, I would like to express my appreciation to you for formally recognizing the Independent Republic of Belarus'

The Committee supports your leadership in this important matter. We believe that such a recognition will encourage the Byelorussian people to redouble their efforts in building free and democratic institutions in their country, a goal to which they have aspired for many years.

(Цыт. паводле: Беларуская думка. № 47. 2000. С. 2.)

Штатаў асабіста адказваў кіраўніку БККА. Працытуем некаторыя лісты дзеячаў:

Паважаны сп. Прэзыдэнт!

Ад імя Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі, арганізацыі, якая рэпрэзэнтуе амэрыканцаў беларускага паходжаньня ў Злучаных Штатах Амэрыкі, я хачу выказаць Вам сваю ўдзячнасьць за запысы сп. Станіслава Шушкевіча, Старшыні Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь, наведаць Злучаныя Штаты.

Паколькі сп. Шушкевіч зьяўляецца сымбалам памяркоўнасьці, устойлівасьці і незалежнасьці Беларусі, Беларускаму Кангрэсаву Камітэт Амэрыкі падтрымоўвае Вашу ініцыятыву і верыць, што Вашае спатканьне будзе і надалей садзейнічаць адраджэньню незалежнасьці, свабоды і дэмакратыі і разьвіцьцю вольнага прадпрыемніцтва ў Рэспубліцы Беларусь.

З пашанаю да Вас,

Расьціслаў Завістовіч, старшыня⁴⁷¹.

24 верасьня 1993 г. зь Белага Дому прыйшоў адказ:

Паважаны спадар Расьціслаў!

Дзякую за Ваш ліст. Маё спатканьне з Старшынём Шушкевічам было першым афіцыйным спатканьнем з кіраўніком аднае зь незалежных дзяржаваў колішняга Савецкага Саюзу. Я думаю, што нашае спатканьне было вельмі паспяховым.

Падпісаўшы пагадненьне аб нераспаўсюджваньні ядзернага ўзбраеньня, Старшыня Шушкевіч заслугоўвае пахвалы за тую пад-

⁴⁷¹ Dear Mr. President!

On behalf of the Belarusian Congress Committee of America, representing Americans of Belarusian descent throughout this nation, I would like to express my appreciation for the invitation you gave to Mr. Stanislav Shushkevich, Chairman of the Supreme Council of the Republic of Belarus, to visit the United States.

Since Chairman Shushkevich is a symbol of moderation, stability, and independence of Belarus, the Committee supports your initiative and believes that your meeting with the Chairman will further promote independence, freedom, and democracy and facilitate the development of free enterprise in the Republic of Belarus

Sincerely yours

Russell R. Zavitovich,

President.

(Цыт. паводле: Беларуская думка. № 47. 2000. С. 8.)

трымку, якую Беларусь унесла ў справу нераспаўсюджвання. У час нашага спатканьня я выказаў вялікае зацікаўленьне з боку Злучаных Штатаў у пашырэнні эканамічных сувязяў зь Беларуссю, асабліва ў разьвіцьці гандлёвых і інвэстыцыйных магчымасцяў для амэрыканскіх і беларускіх фірмаў. Спадзяюся, што ў хуткім часе нашы краіны падпішуць двухбаковыя пагадненьні ў галіне інвэстыцыяў, падаткаў і дзейнасьці Корпусу Міру.

Цяпер, калі Злучаныя Штаты супрацоўнічаюць з прадстаўнікамі рэформаў ва ўсіх наваствораных незалежных дзяржавах колішняга Савецкага Саюзу, вітаю Вас з Вашым зацікаўленьнем у гэтым важным пытаньні.

З пашанаю,
Біл Клінтан⁴⁷².

У верасьні 1995 г. беларускія супрацьпаветраныя сілы зьбілі над тэрыторыяй Беларусі паветраны шар з амэрыканскімі грамадзянамі на борце. Расьціслаў Завістовіч выказаў спачуваньні прэзыдэнту Клінтану з гэтай нагоды:

Паважаны сп. Прэзыдэнт!

Беларускі Кангрэсавы Камітэт Амэрыкі, які рэпрэзэнтуюе амэрыканцаў беларускага паходжаньня, моцна асуджае паводзіны ваеншчыны ў Беларусі за тое, што яна зьбіла некіруемы газавы ба-

⁴⁷² Dear Russell!

Thank you for your letter! My meeting with Chairman Shushkievich represented the first official meeting with the head of state of one of the newly independent states of the former Soviet Union. I feel that great progress was made during this meeting.

Chairman Shushkievich can be praised for the support Belarus has given to the cause of non-proliferation by joining the Non-Proliferation Treaty. At our meeting, I also stressed the strong interest of the United States in expanding economic ties with Belarus, particularly in trade and investment opportunities for American and Belarusian firms. I hope that our countries will soon conclude a bilateral investment treaty, a tax treaty, and a Peace Corps agreement.

As the United States works with reformers throughout the newly independent states of the former Soviet Union, I appreciate your continuing interest in this important issue.

Sincerely
Bill Clinton.

(Цыт. паводле: Ліст Біла Клінтана да Расьціслава Завістовіча ад 24 верасьня 1993 г. Архіў Расьціслава Завістовіча.)

Справа налева: прэзыдэнт ЗША Біл Клінтан, старшыня БККА Расьціслаў Завістовіч, віцэ-прэзыдэнт Ал Гор.

лён і забіла двух амэрыканцаў, якія, беручы ўдзел у міжнародных спаборніцтвах, літаральна плылі ў небе Беларусі, пераляцеўшы легальна польскую мяжу.

Нам шкода, што пры сучасным прарасейскім урадзе Беларусі ня толькі жыцьцё нашага шматпакутнага й спакойнага народу, але й палітычнае становішча, адказнае за агрэсіўны дух ураду, пагоршылася настолькі, што яно нагадвае нам савецка-расейскае стаўленьне й паводзіны да іншых падчас халоднай вайны.

Кангрэсавы Камітэт выказвае шчырыя спачуваньні сем'ям загінуўшых амэрыканцаў, якія былі гэтак безразважна расстраляныя ў беларускім небе.

З пашанаю,

Расьціслаў Завістовіч, старшыня⁴⁷³.

Увосень 1995 г. падчас Генэральнай асамблеі ААН у Нью-Ёрку, у якой браў удзел і прэзыдэнт Беларусі А. Лукашэнка, у горадзе адбылася велізарная маніфэстацыя супраць тыраніі й

⁴⁷³ Беларуская думка. № 47. 2000. С. 7.

тыранаў, у якой бралі ўдзел усе беларускія арганізацыі ЗША, у тым ліку й прадстаўнікі БККА⁴⁷⁴.

Ліставаньне зь Білам Клінтанам суцішылася пасля 1997 г., падчас хваробы Расьціслава Завістовіча. Толькі на схіле гісторыі БККА, што праз доўгі час меў трывалыя кантакты з амэрыканскай палітычнай элітай, былі наладжаныя сувязі да ўзроўню прэзыдэнта. Але гэта была ўжо зусім іншая эпоха: развал СССР зьмяніў характар дачыненняў Вашынгтону з арганізацыямі падсавецкіх народаў у ЗША.

Варта адзначыць, што, як і іншыя эміграцыйныя арганізацыі, цягам 1990-х гг. пад уплывам міжнароднай сытуацыі БККА карэктаваў прынцыпы й кірункі сваёй дзейнасьці. Найбольш увагі надавалі разнастайным спосабам уплыву на падзеі ў Беларусі. На гэта працавалі й кантакты з амэрыканскімі чыноўнікамі, і сувязі зь беларускімі дзеячамі на Бацькаўшчыне. Аднак для дасягненьня большай эфэктыўнасьці працы зноў, як і раней, паўстала пытаньне рэальнага аб'яднаньня высілкаў усяе беларускае эміграцыі бяз розьніцы палітычных поглядаў.

БНР / БЦР: канец палітычнага супрацьстаяньня

У 1996 г. мела месца спроба дэ-юрэ ліквідаваць палітычны раскол на эміграцыі — аб'яднаць Раду БНР і БЦР. З такой ініцыятывай на прапанову старшыні Рады БНР Язэпа Сажыча выступіў яго намесьнік Барыс Рагуля. Вырашылі склікаць прадстаўнікоў абедзвюх структураў на нараду ў Нью-Брансўіку. Па дапамогу ў справе вызначэньня дэлегатаў Барыс Рагуля зьвярнуўся да Расьціслава Завістовіча як старшыні адной з аўтарытэтных арганізацыяў беларусаў у ЗША:

Паважаны сп. Завістовіч!

Вельмі прыемна было сёньня пагутарыць з Вамі. Перасылаю Вам праект ліста звароту адносна плянаваньня сходу. Буду вельмі

⁴⁷⁴ У тую восень Лукашэнка прыяжджаў на сэсію ААН. Быў арганізаваны велізарны пратэст-дэманстрацыя супраць усіх дыктатараў, што прыехалі ў Нью-Ёрк. Беларускі ўдзел быў вельмі вялікі — прыпушчаю, найбольшы за ўсе іншыя дэманстрацыі пры ААН. Арганізацыя пратэсту ішла супольна БАЗА — БККА, хоць БАЗА (Шукелойць і В. Кіпель) рабілі найбольшы, бо былі ў Нью-Ёрку. Аднак аўтобус з Саўт-Рывэру ды дзясяткі машынаў добра «падсыпалі» людзей. Па выніках гэтай дэманстрацыі быў зроблены фільм. — *Заўв. Вітаўта Кіпеля да рукапісу кнігі ад 11 сьнежня 2007 г.*

ўдзячны, калі Вы зможаце падрыхтаваць лісту кандыдатаў на тое спатканьне. Сюды павінны быць уключаныя прадстаўнікі ўсіх беларускіх арганізацый, а таксама існуючых цэркваў, якія будуць рэпрэзэнтаваныя прыхаджанамі-несьвятарамі гэтых арганізацый. Тут не павінна быць ніякай розьніцы, хто да якой арганізацыі належыць. Мы хочам стварыць адзіны фронт абароны дэмакратыі і незалежнасьці Беларусі⁴⁷⁵.

На нарадзе ў Нью-Брансўіку (Нью-Джэрзі) дэлегатамі ад БККА былі Міхась Бахар, Віталь Цярпіцкі, Жорж (Юрка) Навумчык. Паседжаньне адбылося пасля сьмерці апошняга прэзыдэнта БЦР Міхася Зуя (памёр у красавіку 1995 г.), які пры жыцьці не пагаджаўся ні на якое аб'яднаньне з палітычнымі апанэнтамі, бо марыў пра аднаўленьне былой велічы БЦР⁴⁷⁶. Нягледзячы на гучныя заявы аб супрацоўніцтве, афіцыйна злучыць БЦР і Раду БНР на нарадзе не ўдалося, і кантакты паміж прыхільнікамі двух палітычных групаў спыніліся⁴⁷⁷. Аднак цяпер гэта ўжо не справакавала новага супрацьстаяння.

Пасьля 1995 г. БЦР не была дзейнай арганізацыяй, хоць афіцыйнага рашэньня пра яе самароспуск не бы-

Віталь Цярпіцкі. Кастрычнік 2006.

⁴⁷⁵ Факс Барыса Рагулі да Расьціслава Завістовіча ад 30 сакавіка 1996 г. Архіў Расьціслава Завістовіча.

⁴⁷⁶ Добрай ілюстрацыяй гэтага ёсьць ліставаньне Міхася Зуя з грамадзкімі дзеячамі: Віталём Цярпіцкім, Дзьмітрыем Касмовічам. У лістах прэзыдэнт БЦР некалькі разоў падкрэсьлівае думку пра неабходнасьць рэанімаваньня актыўнасьці Рады. Аднак ад пачатку 1990-х з увагі на слабое здароўе і ўзрост і Міхась Зуй пакідае гэтую ідэю.

⁴⁷⁷ Ліст Вітаўта Кіпеля да Алега Гардззенкі ад 4 верасьня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

ло. Паводле тастамэнту Міхася Зуя, пасля яго сьмерці ўсе справы БЦР, абавязкі й паўнамоцтвы прэзыдэнта былі перададзеныя Віталю Цярпіцкаму да часу скліканьня XX Пленуму БЦР⁴⁷⁸. Але Віталь Цярпіцкі прыняў рашэньне прыпыніць дзейнасьць БЦР, якая ня мае людзкіх рэсурсаў. На апошнім Пленуме ў 1988 г. прысутнічалі толькі восем чалавек. Віталь Цярпіцкі згадваў:

Афіцыйна [з 1995 г.] ніякіх пасадаў у БЦР я не займаў. Адразу сказаў, што не зьбіраюся гуляць у салдацікі, як БНРаўцы. З адыходам Астроўскага эпоха БЦР скончылася. Я і Міхасю Зую радзіў паставіць кропку⁴⁷⁹.

Дзейнасьць БЦР канчаткова спынілася ў 1995 г., пасля сьмерці Міхася Зуя, хоць ужо ў першай палове 1990-х, з увагі на слабое здароўе апошняга прэзыдэнта, Рада значнай актыўнасьці не выяўляла. Пазыцыі БЦР у сярэдзіне 1990-х ужо не былі вызначальнымі для палітычнага супрацьстаяньня, і арганізацыі «БЦРаўскага» блёку, у тым ліку БККА, самі выбудоўвалі свае дачыненні да ранейшых палітычных апанэнтаў. Палітычны раскол, што трываў з 1948 г., быў урэшце ліквідаваны. Агульнае паслабленьне грамадзкай актыўнасьці прымусала беларускія арганізацыі ў ЗША — найперш ранейшых галоўных канкурэнтаў, БККА й БАЗА, — трымацца разам дзеля супольнай працы ў Амэрыцы й дзеля Беларусі.

Яшчэ ў 1994 г. Расьціслаў Завістовіч як старшыня БККА ўпершыню даслаў віншаваньне 21-й Сустрэчы беларусаў Паўночнай Амэрыкі, што традыцыйна ладзілася высылкамі БАЗА й Згуртаваньня беларусаў Канады. Каб кіраўнік адной з галоўных грамадзкіх арганізацыяў дасылаў прывітаньні сваім канкурэнтам, гэта была беспрэцэдэнтная зьява.

Аб'яднаўшыся вакол ідэі барацьбы за незалежнасьць нашай Бацькаўшчыны і ведаючы, што разнастайнасьць поглядаў стымулюе людзкую творчасць, мы ў эміграцыі павінны зрабіць усё магчымае, каб дапамагчы свайму народу вызваліцца з ланцугоў абыякавасьці і набраць сілы для аднаўленьня поўнае беларускае незалежнасьці.

⁴⁷⁸ Упаўнаважаньне прэзыдэнта БЦР Міхася Зуя ад 25 студзеня 1995 г. З архіву БЦР.

⁴⁷⁹ Цярпіцкі В. Я — астроўшчык // Адзінец А. Паваенная эміграцыя... С. 414–421.

Ня маючы магчымасці праз сваё сардэчнае недамаганьне быць прысутным на зьездзе, ад імя Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі вітаю Вас, дарагія суродзічы, і жадаю Вам духовага ўздому й творчых посьпехаў. Хочацца верыць, што наступная 22-я сустрэча будзе больш аптымістычнай для нас і ўсяго беларускага народу⁴⁸⁰.

Наяўнасьць супольнай мэты дапамагла пераадолець ранейшыя палітычныя непаразуменьні. У выніку, супрацоўніцтва БККА з БАЗА распачалося і ў іншых кірунках.

Зьмены ў стасунках паміж беларускімі эміграцыйнымі арганізацыямі, а таксама ў міжнароднай сытуацыі й становішчы Беларусі знайшлі адлюстраваньне на старонках часопісу «Беларуская думка». Пэрыёдык працягваў выходзіць нягледзячы на зьмяншэньне «чалавечага рэсурсу» БККА. Ад 1996 г. «Беларуская думка» нават стала выдавацца два разы на год: у чэрвені й сьнежні, а колькасьць старонак прыкметна вырасла: вагалася ад 44 да 52. Праўда, зьмянілася й афармленьне часопісу, таму казаць пра тое, што колькасьць матэрыялаў ад 1990 г. пабольшала, не выпадае. Інакшым стаў і іх характар. Часопіс размяшчаў больш тэкстаў пра Беларусь і перадрукаў зь беларускіх выданьняў, зьявіліся пастаянныя аўтары зь Беларусі (Яўген Лецка, Леанід Лыч ды інш.). Акрамя таго, паступова выданьне адышло ад выразнай прабэцэраўскай пазыцыі і ўсё больш ператваралася ў агульнаэміграцыйнае беларускае выданьне.

Апошні прэзыдэнт БЦР Міхась Зуй
(1988–1995).

⁴⁸⁰ Віншаваньне Расьціслава Завістовіча Згуртаваньню беларусаў Канады й Беларуска-Амэрыканскага Задзіночання ад 22 жнівеня 1994 г. Архіў Расьціслава Завістовіча.

Апроч таго, Расьціслаў Завістовіч навязаў працоўныя дачыненні са сваімі былымі сябрамі, што стаялі на пазыцыях БНР. Ён стаў актыўным карэспандэнтам «Беларуса» і падтрымліваў добрыя дачыненні з рэдакцыяй⁴⁸¹.

Найбольш шчыльныя кантакты БККА з БАЗА й іншымі палітычнымі апанэнтамі назіраліся ў галіне сувязяў зь Беларусьсю. Пасьля абвяшчэньня незалежнасьці Рэспублікі Беларусь дзяспара намагалася наладжваць кантакты ня толькі з грамадзкімі арганізацыямі на Бацькаўшчыне, але й з афіцыйнымі інстытуцыямі. У першай палове 1990-х, пакуль Беларусь імкнулася стаць дэмакратычнай дзяржавай, эмігранты мелі прыязныя стасункі зь беларускай амбасадай у Вашынгтоне. Дзячаў БККА, як і іншых беларускіх арганізацыяў, запрашалі на розныя прыёмы, ладжаныя супрацоўнікамі дыпляматычнай структуры. Праўда, БККА наўрад ці выдзялялася беларускімі дыпляматамі з шэрагу эміграцыйных суполак. Прыкладам, супрацоўнікі амбасады некалькі разоў высылалі запрашэньне на імя *Робэрта* Завістовіча, і старшыню БККА даводзілася цярдліва тлумачыць, што ён Расьціслаў, ці «па-амэрыканску» — Расэл⁴⁸².

Сярод іншых папераў у архіве Расьціслава Завістовіча захоўваецца копія віншаваньня, дасланага Беларускаму кангрэсаваму камітэту амбасадарам Сяргеям Мартынавым⁴⁸³ з нагоды 77-й гадавіны абвяшчэньня незалежнасьці БНР.

Беларускаму Кангрэсаваму Камітэту Амэрыкі

Паважанае спадарства!

Шлю Вам шчырыя прывітаньні з 77-мі ўгодкамі 25 Сакавіка.

⁴⁸¹ Юрэвіч Л. Летапісны звод сусьвету Чалавека Сьведамага... С. 146.

⁴⁸² Падборка такіх запрашэньняў захоўваецца ў архіве Расьціслава Завістовіча. У ангельскамоўных краінах славянскія імёны беларускіх эмігрантаў спрашчаліся, і беларусы часам адаптавалі іх да ангельскай: Юры станавіўся Джорджам, Язэп — Джо (Джэймзам), або адаптавалі да падобных. Уладзімер станавіўся Ўолтэрам, Міхаіл — Майкам, Расьціслаў — Расэлам, Мікола — Нікам.

⁴⁸³ У 1993–1997 гг. надзвычайны й паўнамоцны пасол у ЗША, у 2001–2003 гг. надзвычайны й паўнамоцны пасол у Бэльгіі ды пастаянны прадстаўнік Беларусі пры эўрапейскіх супольнасьцях і НАТО па сумяшчальніцтве, з сакавіка 2003 г. — міністар замежных справаў.

Разьвіцьцё самастойнасьці Беларусі, традыцыі якой закладваліся яшчэ ў той памятны час, патрабуе, безумоўна, вялікіх намаганьняў. Шмат цяжкасьцей даводзіцца пераадолюваць беларускаму народу на яго шляху да рэальнага сувэрэнітэту і незалежнасьці. Менавіта таму ідэя нацыянальнай еднасьці, супрацоўніцтва дзеля гэтай справы сумленных беларусаў усяго сьвету набывае вялікае значэньне. Ваша адданасьць духу беларускасьці, якую Вы праяўляеце на працягу дзесяцігодзьдзяў, — гэта тое, што ня можа не прынесці свайго плёну, што дапамагае будаваць сапраўды самасьвядомую і незалежную дзяржаву.

Шчыра зычу Вам, суайчыннікі, па-ранейшаму актыўна спрыяць росквіту Бацькаўшчыны, жадаю ўсім Вам здароўя і посьпехаў.

З глыбокай пашанай,

Сяргей Мартынаў

[амбасада Рэспублікі Беларусь у Вашынгтоне].

У той жа час дзяспара наладжвала кантакты з кіраўніцтвам Беларусі. У 1993 г. ЗША наведалі старшыня Вярхоўнага Савету РБ Станіслаў Шушкевіч, які сустрэаўся з прадстаўнікамі беларускіх арганізацыяў у ЗША, а таксама міністар замежных справаў Пятро Краўчанка. Пахаладаньне ў дачыненьнях з афіцыйным Менскам наступіла пасля рэфэрэндуму 1995 г. і далейшага спаўзання Беларусі ў бок аўтарытарызму. Беларусы ЗША, і БККА ў тым ліку,

Старшыня Вярхоўнага Савету Станіслаў Шушкевіч і старшыня БККА Расьціслаў Завістовіч падчас сустрэчы ў Вашынгтоне. 23 ліпеня 1993 г.

неаднаразова пратэставалі супраць парушэння свабоды слова, правоў чалавека, перасьледу палітычных іншадумцаў у Беларусі, зьвярталіся з мэмарандумамі да амэрыканскіх чыноўнікаў, ставілі беларускае пытаньне ў ангельскамоўнай прэсе.

БККА, БАЗА ды іншыя ўзялі актыўны ўдзел у захадах перад Дзярждэпартамэнтам аб наданьні палітычнага прытулку старшыні БНФ Зянону Пазьняку й яго намесьніку Сяргею Навумчыку, якія ў сакавіку 1996 г., унікаючы імавернага арышту, таемна пакінулі Беларусь. Палітычны прытулак яны атрымалі ў жніўні 1996 г., і гэты факт меў шырокі рэзананс у амэрыканскім друку: пра факт «азылу» паведамлілі каля 50 інфармацыйных агенцтваў і газэтаў⁴⁸⁴.

Ад ліпеня 1996 году я быў блізка зьвязаны з справай атрыманьня палітычнага прытулку ў ЗША Зянону Пазьняку і Сяргею Навумчыку. Я, фактычна, месяцы два быў іх перакладчыкам ва ўсіх фазах працэсу. На апошняй прэс-канфэрэнцыі (калі ўжо было вядома, што Зянон Пазьняк і Сяргей Навумчык атрымалі дазвол на прытулак з вуснаў самое сакратара Дэпартамэнту па іміграцыі) у сьпісках былі афіцыйна зарэгістраваныя прадстаўнікі БККА і БАЗА, і я, выменьваючы-называючы беларускі друк — назваў таксама «Беларуса», пару бюлетэняў і «Беларускую думку».

Пару тыдняў пасля гэтай падзеі БККА разам з БАЗА ў Саўт-Рывэры ў былой «Залі Шакаў» ладзілі Пазьняку і Навумчыку прыняцьце⁴⁸⁵.

У траўні 1996 г. ЗША з афіцыйным візітам наведаў старшыня Вярхоўнага Савету 13-га скліканьня Сямён Шарэцкі. Візыт адбыўся пасля падзеяў Менскай вясны 1996 г.⁴⁸⁶ Амэрыканскія беларусы ўручылі Сямёну Шарэцкаму «Памятную запіску», у

⁴⁸⁴ Ліст Вітаўта Кіпеля да Алега Гардзіенкі ад 4 верасьня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

⁴⁸⁵ Тамсама.

⁴⁸⁶ Увесну 1996 г. у Менску адбыліся тры масавыя акцыі нязгодных з палітыкай прэзыдэнта. 24 сакавіка — з нагоды 78-й гадавіны абвяшчэння незалежнасьці БНР, 2 красавіка — пратэсты супраць інтэграцыі Беларусі й Расеі ды 26 красавіка самае масавае шэсьце (паводле розных ацэнак, узялі ўдзел ад 20 да 50 тыс. чалавек) — традыцыйны Чарнобыльскі шлях, які меў і палітычную афарбоўку. Падзеі траўня 1996 г. не сабралі такой колькасьці людзей. 1 траўня — Дзень салідарнасьці працоўных — сацыял-дэмакраты правялі акцыю салідарнасьці з палітзьявольнымі на Акрэсьціна, 14 траўня — падзеі з нагоды першай гадавіны рэфэрэндуму 1995 г., і 30 траўня адбылася заключная акцыя моладзі, разагнаная на праспэктэ Скарыны АМОНам.

якой выказалі рашучы пратэст супраць умацаваньня дыктатуры ў Беларусі, русіфікацыі й дэнацыяналізацыі краіны⁴⁸⁷.

Выкрыўленьне вынікаў майскага рэфэрэндуму [1995 г.] не спынілася на мове. За здачай аднаго з найгалоўнейшых кампанэнтаў культурнага адраджэньня, нацыянальнай мовы, прыйшла чарга на дзяржаўнасьць. Беларуска-расейскі дагавор ад 2 красавіка 1996 г. гаворыць — са спасылкай на майскі рэфэрэндум — пра «глыбока інтэграванае палітычна і эканамічна Супольніцтва Беларусі і Расеі», тымчасам як у рэфэрэндуме тым пытаньне было толькі пра «эканамічную інтэграцыю».

Беларусы Амэрыкі блізка сочаць ход падзеяў на Бацькаўшчыне і жахаюцца ад таго, што вырабляе з уладаю прэзыдэнт Лукашэнка⁴⁸⁸.

Невядома, ці паўплывала менавіта гэтая «Памятная запіска», але па вяртаньні з ЗША Сямён Шарэцкі перайшоў у апазыцыю да прэзыдэнта Лукашэнка, што ўрэшце прывяло да палітычнага супрацьстаяння ў лістападзе 1996 г. па восі «парлямэнт — прэзыдэнт», пераможцам якога выйшаў кіраўнік дзяржавы⁴⁸⁹.

Крызісныя зьявы ўнутры беларускіх эміграцыйных арганізацыяў, толькі некаторыя зь якіх здолелі паспяхова прайсьці пэрыяд зьмены пакаленьняў, а таксама наяўнасьць супольных інтарэсаў, рэалізацыя якіх была магчымая толькі пры шчыльным супрацоўніцтве, дапамаглі ў 1990-х гг. пакласьці канец

⁴⁸⁷ *Памятная запіска Старшыні Вярхоўнага Савету Рэспублікі Беларусь Сымону Шарэцкаму ад групы амэрыканскіх беларусаў, спатканьне зь якімі адбылося ў Вашынгтоне 21 травня 1996 г. Архіў Расьціслава Завістовіча.*

⁴⁸⁸ Тамсама.

⁴⁸⁹ Падрабязна пра гэта можна пачытаць у кнігах: Федута А. Александр Лукашенко. Москва, 2005. — 704 с.; Краўчанка П. Беларусь на ростанях. Нататкі дыпламата і палітыка. Вільня: Інстытут беларусістыкі, 2007. — 506 с. — (Кнігарня «Наша Ніва»).

Сямён Шарэцкі з часам стаў трэцім прыкметным палітычным уцечкачом зь Беларусі. У 1999 г. ён выехаў у Вільню, а ў 2002 г. перабраўся ў ЗША. Напачатку жыў у Кліўлэндзе, дзе далучыўся да дзейнасьці мясцовай грамады, а потым пераехаў да сына ў Каліфорнію. Падрабязней пра гэта: Сямён Шарэцкі: «Лукашэнка хацеў стаць на чале БНФ» [гутарка]. <http://www.nn.by/index.php?c=ar&i=11115> (перадрук з сайту «Польскага радыё для замежжа». Выстаўлена на сайце «Нашай Нівы» 28 жніўня 2007).

палітычнаму расколу ў дзяспары. Хоць наступствы ранейшага падзелу на ўзроўні міжасабовых зносінаў захаваліся й да сёння.

28 снежня 2000 г. старшыня БККА Расьціслаў Завістовіч памёр. Менавіта Завістовіч, часта аднаасобна, займаўся рэпрэзэнтацыйнай дзейнасьцю ад імя БККА, наладжваў сувязі зь беларускімі арганізацыямі на Бацькаўшчыне й на эміграцыі. Кангрэсавы камітэт усё больш ператвараўся ў сымбалічную арганізацыю, што ўжо рэальна не аб'ядноўвала шырокіх колаў грамады беларускіх эмігрантаў, як гэта было раней. І ня дзіўна, што для абраньня новага старшыні БККА не склікалі адмыслова Кангрэсу, як гэта было раней.

VIII. БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ КАМІТЭТ АМЭРЫКІ СЁНЬНЯ

Сучасны кіраўнік Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі Робэрт (Бабі) Цупрык быў абраны на гэтую пасаду на паседжаньні актыву арганізацыі. Гэта быў першы старшыня, які ня быў эмігрантам, а быў амэрыканцам беларускага паходжаньня.

Робэрт Цупрык нарадзіўся ў ЗША ў 1954 г. у сям'і Янкі Цупрыка й Ірыны з Жылінскіх.

...Бацькі мне шмат казалі пра сваю радзіму. Там быў іх сапраўдны дом. Каб не вайна, мы ніколі б не жылі ў Амэрыцы. Але так склалася, што мае бацькі былі вымушаны пакінуць сваю зямлю, стаць эмігрантамі... Я паходжу зь беларускай сям'і. Мая мама актрыса [тэатру] Ірына Цупрык. Яе тут добра ведаюць. Бацька быў аграномам. Ён вучыўся ў Варшаўскім унівэрсытэце. Ці то празь яго, ці то сам я таксама пайшоў на агранамію. Вучыўся ва ўнівэрсытэце. Але зацікавіўся кампутарамі, і агранома зь мяне не атрымалася. Закончыў бібліятэчную школу і зараз працую ў бібліятэцы ў Ньюарку ў мэдычным унівэрсытэце⁴⁹⁰.

Абраньне на пасаду старшыні БККА прадстаўніка маладога пакаленьня беларускіх эмігрантаў магло стаць своеасаблівым паказьнікам зьмены пакаленьняў у арганізацыі. Аднак сам выбар быў, відаць, зроблены ня ў выніку актыўнай пазыцыі моладзі ў БККА, а праз фактычную адсутнасьць іншых дзейздобных у грамадзкім пляне асобаў.

Беларускі кангрэсавы камітэт працягвае дзейнасьць. Напрыклад, Лёля Касоўская ад імя БККА выступіла ў Менску на IV Зьездзе беларусаў сьвету 16–17 ліпеня 2005 г. Яна ж бра-

⁴⁹⁰ Бабі Цупрык: «Амэрыка дала мне дом і свабоду» // Пранчак Л. Беларуская Амэрыка... С. 169–171.

ла ўдзел у сустрэчах беларускіх арганізацыяў з прадстаўнікамі Дзярждэпартаменту летам — зімой 2006 году. Апроч таго, кіраўніцтва БККА ладзіла сустрэчу з выкладчыцай менскага ўнівэрсітэту Натальляй Звонак у ліпені 2007 г.

Шэрагі сяброў БККА, што ўжо дагэтуль зь дзясятка гадоў пераважна абмяжоўваліся Саўт-Рывэрам, працягваюць зьвужацца цяпер ужо ў самім горадзе. Бо зьмяняецца й сама беларуская грамада ў Саўт-Рывэры. Паводле зьвестак на 2000 г., толькі 42 чалавекі пазначылі сваім месцам народзінаў Беларусь, але за наступныя сем гадоў на тамтэйшых беларускіх могілках стала прыкладна на 25 магілаў болей⁴⁹¹.

Ужо на пачатку XXI ст. фактычна спынілі сваю дзейнасьць апошнія намінальныя прадстаўніцтвы БККА па-за межамі Саўт-Рывэру. Так, пры канцы 2005 г. памёр Мікола Латушкін — прадстаўнік БККА на штат Ілінойс, і прадстаўніцтва БККА тут перастала існаваць. Акрамя таго, у 2003 г. канчаткова распусьцілася ў амэрыканскім моры беларуская вуніцкая парафія імя Хрыста Збаўцы — яе маёмасьць была перададзеная румынскай грэка-каталіцкай царкве⁴⁹². Засталася праваслаўная парафія сьв. Юр'я, у якой на розныя царкоўныя й грамадзкія імпрэзы зьбіраюцца некалькі дзясяткаў чалавек (настаяцель а. Павал Фалькоўскі)⁴⁹³.

Вуніцкая царква Хрыста Збаўцы ў нас, на жаль, закрылася яшчэ пазалетась: засталася зусім мала беларусаў-вернікаў. Старыя, што паробіш: аднаму з выдатнейшых актывістаў Вітаўту Рамуку ўжо 91 год, а ягоная жонка Вера Рамук вельмі хворая. Многія з актыву гэтай царквы паўміралі ўжо.

Праваслаўная беларуская царква сьвятога Юр'я дзейнічае досыць паспяхова... Там многа моладзі, цудоўны хор — былія музыкі з ансамблю «Забава». Шмат людзей зь Беласточчыны...

⁴⁹¹ Усяго ж па стане на 2000 г. у Саўт-Рывэры з насельніцтвам у 15 322 чалавекі пражывалі 4 032 чалавекі, народжаныя па-за межамі ЗША — усяго 53 нацыянальнасьці. Першае месца тут трымалі і трымаюць партугальцы: 1 049 чалавек, потым ідуць бразыльцы — 416, мэксыканцы — 375, палякі — 374, украінцы — 147, філіпінцы — 130, кітайцы — 95, народжаных у Расеі — 92. Беларусы займалі 20-е месца. Гл.: <http://www.rootsweb.com/~njsrhps/history/population.html>.

⁴⁹² Электронны ліст а. Ігара Лабацэвіча да аўтара кнігі ад 12 чэрвеня 2007 г.

⁴⁹³ Парафіянка. [25 сакавіка ў беларускіх асяродках. ЗША]. Чыкага // Беларус. № 520. Травень 2006. С. 4.

Старшыня БККА Робэрт Цупрык (зьлева) і мэр Сайт-Рывэру.

Царква ў юрысдыкцыі грэчаскага патрыярха — вядома, ёсць праблемы.

Нядаўна зьявілася ў нас новае, пераважна моладзевое, аб'яднаньне: «Беларуская хата». Што яны і як — яшчэ ня ведаю. Часам зьбіраецца і «Беларускае зямляцтва» аб'яднаньня «Землякі». Там пераважна габрэі апошняй і перадапошняй хвалі эміграцыі, але там часта гучыць беларуская мова і пэўная цікавасьць да таго, што сёння на Беларусі⁴⁹⁴.

Спынілася пакрысе й беларускае жыцьцё ў Фларыдзе. Спачылі Мікалай (1980 г.), а потым і Галіна Мінкевічы (2004 г.), Мікалай Шчорс (1995 г.), Ян Пятроўскі (2001 г.) ды Ёладзімер

⁴⁹⁴ Электронны ліст Ванкарэма Нікіфаровіча (Чыкага) да аўтара кнігі ад 5 ліпеня 2005 г.

Ня так аптымістычна апісаў стан беларускага жыцьця ў Чыкага былы прадстаўнік БККА і БЦР у Ілінойсе Мікола Латушкін: «...колькі гадоў таму царкву прыняў менскі сьвятар Дзьмітры Башко. Пачалася палітыка па яе далучэньні да Масквы, а мы належалі да грэцкай юрысдыкцыі. Я выступаў жорстка супраць, за што й выкінулі...» (цыт. паводле: Латушкін М. Грамадзкая дзейнасьць у Амэрыцы займала ўвесь час // Адзінец А. Паваянная эміграцыя... С. 287–295).

Брылеўскі (2002 г.). Зь іх сьмерцю ў штаце зьнікла ня толькі дзейнасьць «БЦРаўскага» кола эміграцыі, але й наагул заўважная беларуская дзейнасьць.

Распачатыя БККА праекты сёння працягваюцца хутчэй па інерцыі, прычым ня толькі ўдзельнікамі арганізацыі, але й ранейшымі палітычнымі апанэнтамі. Так, 12 чэрвеня 2007 г. быў нарэшце адкрыты Мэмарыял ахвярам камунізму, у працы па стварэньні якога браў удзел БККА ад часоў Расьціслава Завістовіча. На ўрачыстасьць у Вашынгтон зьехалася шмат амэрыканскіх кангрэсменаў, прадстаўнікоў этнічных групаў. Ад беларусаў выступалі старшыня Рады БНР Івонка Сурвіла, старшыня БАЗА Вячка Станкевіч й дырэктар БНІМу Вітаўт Кіпель. Галоўным прамоўцам на адкрыцьці быў прэзыдэнт ЗША Джордж Буш⁴⁹⁵. Пасьля цырымоніі адкрыцьця помніка сябры беларускай дэлегацыі мелі магчымасьць даць зь дзясятка інтэрвію карэспандэнтам міжнародных СМІ.

Выступаючы ад імя беларусаў, Вітаўт Кіпель між іншага зазначыў, што да бібліятэкі, якая засноўваецца Фундацыяй «Ахвярам камунізму», спрычыняцца ўсе беларускія амэрыканскія арганізацыі: БНІМ, БАЗА, БККА й інш.: у беларускім кніжным арсэнале ёсьць шмат выданьняў, пачынаючы ад Францішка Аляхновіча, прысьвечаных як паасобным канцлягерам, так і паасобным фазам (раскулачваньне, індустрыялізацыя) СССР⁴⁹⁶.

Была нагода расказаць ня толькі пра фізычнае нішчэньне беларускага народу, але й пра русіфікацыйную палітыку камуністычнага й сучаснага рэжымаў⁴⁹⁷. Ідэйны натхняльнік стварэньня Мэмарыялу Расьціслаў Завістовіч не дажыў да адкрыцьця сем гадоў.

У паседжаньнях Кааліцыі народаў Цэнтральнай і Ўсходняй Эўропы яшчэ ў 1990-х побач з ранейшым старшынём БККА брала ўдзел дачка Вітаўта Кіпеля — Алеся, сяброўка БАЗА. Пасьля

⁴⁹⁵ У сьнежні 2007 г. пасьля сустрэчы лідэраў беларускай апазыцыі ў Вашынгтоне з прэзыдэнтам Джорджам Бушам адбылася сустрэча прадстаўнікоў БККА з амэрыканскім лідэрам.

⁴⁹⁶ Ліст Вітаўта Кіпеля да аўтара кнігі Алега Гардзіенкі ад 3 сьнежня 2007 г.

⁴⁹⁷ Падрабязней: І Ш С [Івонка Сурвіла]. Адкрыцьцё помніка ахвярам камунізму // Беларус (Нью-Ёрк). № 534. Ліпень 2007.

сьмерці Расьціслава Завістовіча ў 2000 г. дзячка заняла ягонае месца ў Кааліцыі. Адбылася й структурная замена: месца БККА ў арганізацыі заняла Беларуска-амэрыканскае задзіночаньне. Тым больш, што на палітычную арэну выйшлі маладыя амэрыканцы беларускага паходжаньня — арганізацыйныя рамкі былі для іх умоўнымі — яны прадстаўлялі беларускі пункт гледжаньня. Мэты абодвух арганізацыяў былі аднолькавыя: падтрымка й спрыяньне дэмакратыі ва Ўсходняй Эўропе, таму ніякай супярэчнасьці ў гэтай трансфармацыі не было⁴⁹⁸.

Працягваецца выдаваньне аднаго з найбольш трывалых пэрыёдыкаў на эміграцыі — «Беларускай думкі». За 47 гадоў сваёй гісторыі часопіс меў толькі двух рэдактараў: Антона Даніловіча (пра якога была ўжо згадка вышэй) і Міхася Кавыля, што стаў на чале часопісу ад 1983 г. і застаецца да сёння. Праўда, праз праблемы са здароўем у апошняга рэдактарскія функцыі перайшлі да друкара й выдаўца часопісу Жоржа Навумчыка, які, кансультуючыся зь Міхасём Кавылём, аднаасобна робіць усю працу: ад зьбіраньня матэрыялаў, карэктуры да друку й дасылкі асобнікаў⁴⁹⁹. Наклад часопісу й геаграфія распаўсюду найлепшым чынам ілюструюцца ва ўспамінах Жоржа Навумчыка:

Калі друкавалася «Б. Д.» сп. Пятроўскім, які наклад быў, ня ведаю, а калі пачаў я друкаваць у 1972 г. — наклад быў 500 асобнікаў, а некаторыя нумары друкаваў і больш. У 1980-х наклад быў 300, у 1990-х — 250, а цяпер друкую 150 асобнікаў. А прычына такая, чаму друкуецца ўсё менш і менш — шмат з падпісчыкаў адышлі ў лепшы сьвет.

На Беларусь адсылаю 15–20 асобнікаў. Высылаў бы болей, але паштовая перасылка лятнічай поштай каштуе 4,50 дал. за асобнік. Адзіны сродак аплаты выхаду часопісу ёсьць гэта ахвяры даляраў, якія перасылаюць многія падпішчыкі, а калі не хапае даляраў, то гэта выходзіць з маёй кішэні, але я не наракаю.

Таксама я высылаю якіх 20–25 асобнікаў у іншыя краіны: Польшчу, Расею, Украіну, Літву, Аўстралію і найбольш у Канаду⁵⁰⁰.

⁴⁹⁸ Ліст Вітаўта Кіпеля да Алега Гардзіенкі ад 4 верасьня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

⁴⁹⁹ У рэдакцыйную калегію «Беларускай думкі» афіцыйна ўваходзяць таксама Міхась Сенька, Віталь Цярпіцкі, а выдаўцом лічыцца тое ж Беларускае выдавецкае таварыства: Міхась Кавыль (старшыня), Міхась Сенька (сакратар), Жорж Навумчык (скарбнік).

⁵⁰⁰ Ліст Жоржа Навумчыка да Алега Гардзіенкі ад 20 чэрвеня 2007 г. Захоўваецца ў прыватным архіве аўтара кнігі.

Такім чынам, «Беларуская думка», якая, здаецца, ніколі не была прыярытэтным праектам Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі, здолела захавацца й ня зьнікнуць. Толькі цяпер у адрозьненне ад часопісу ўзору 1960–1980-х большая частка матэрыялаў тут прысьвечаная падзеям у Беларусі, а не на эміграцыі. Разам з тым, жыцьцё беларусаў у ЗША ды іншых краінах прысутнічае на старонках «Беларускай думкі» ў асноўным у выглядзе хронікі. Паказальна, што калі ў 1950–1960-х гг. пераважалі зацемкі, прысьвечаныя сьвецкім арганізацыям, найперш БККА, то ў 1970-х колькасць матэрыялаў пра жыцьцё сьвецкіх і рэлігійных суполак стала прыкладна роўнай, а з 1980-х і тым больш у 1990-х ды на пачатку XXI ст. тэксты пераважна прысьвячаюць падзеям у беларускіх парафіях, у тым ліку грамадзкім сьвятам, што тут адзначаюцца. Так, у № 57 «Беларускай думкі» (чэрвень 2007) у разьдзеле «Хроніка» каля 70% матэрыялаў датычаць падзеяў у парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры й толькі рэшта — сьвяткаваньню Беларускай кангрэсавым камітэтам гадавіны 25 Сакавіка. Такое разьмеркаваньне заканамернае, бо адпавядае сучасным суадносінам паводле трываласьці сьвецкіх і рэлігійных арганізацыяў, створаных паваеннай эміграцыяй. У адрозьненне ад сучаснага «Беларуса», выданьню бракуе карэспандэнтаў зь ліку эмігрантаў маладзейшага пакаленьня.

Сёння ў саўт-рывэрскай царкве афіцыйна запісаныя 160 парафіянаў (безь дзяцей). Штонядзелю, у звычайныя сьвяты, службы наведвае ад 35 да 50 асобаў. Значная частка парафіянаў даяжджае з ваколіцаў⁵⁰¹. Адпраўляе службу амэрыканец украінскага паходжаньня а. Міхаіл. Можна меркаваць, што як зьявіцца беларускі сьвятар — актыўнасьць узрасьце, бо патэнцыял ёсьць.

Як згадвалася вышэй, засталася беларуская парафія ў Чыкага, царква ў Рычманд-Гіле. З грамадзкіх арганізацыяў, што некалі гуртаваліся пад шыльдай БККА, застаўся толькі

⁵⁰¹ У 2007 г. царква паслала ў Івянец, у парафію сьв. Эўфрасіньні, пару дзясяткаў пасылак для дзяцей-сіротаў. А сённяшні парафіянін царквы ў Саўт-Рывэры, вядомы беларускі дзеяч Янка Запруднік, быў уганараваны мітрапалітам Беларускай праваслаўнай царквы Філарэтам мэдалём сьв. Кірылы Тураўскага за дапамогу ў адбудове сьвятыні ў Івянцы.

Беларуска-амэрыканскі грамадзкі цэнтар ды Беларускі выдавецкі фонд, у якім выходзіць «Беларуская думка».

Пакуль рана цьвердзіць, што Беларускі кангрэсава камітэт Амэрыкі спыніў сваё існаваньне. Акрамя згаданых арганізацыяў беларускай грамады Саўт-Рывэрэ працуюць пасабныя сябры БККА, якія час ад часу ладзяць паседжаньні ды некаторыя мерапрыемствы (найперш сьвяткаваньні гадавінаў 25 Сакавіка). Сёння немагчыма пэўна сказаць, ці маладое пакаленьне эміграцыі пяройме ўладу ў Кангрэсавым камітэце. Зьмена пакаленьняў адбываецца на ўзроўні парафіі сьв. Эўфрасіньні. Магчыма, Робэрт Цупрык і ягоныя маладзейшыя сябры беларуска-амэрыканскага паходжаньня Жорж Арцюшэнка й Жорж Лешчанка калісьці будуць мець рэальную падтрымку ад сваіх аднагодкаў-амэрыканцаў беларускага паходжаньня для актывізацыі БККА. Уключаецца ў беларускае грамадзкае жыцьцё й новая хваля эмігрантаў.

Як бы ні склаўся лёс Беларускага кангрэсавога камітэту Амэрыкі надалей, гэта, найхутчэй, будзе ўжо іншая гісторыя ды іншая арганізацыя, з добрай традыцыяй беларускай дзейнасьці на чужыне, важная для культуры і гісторыі нацыі.

ЗАКЛЮЧНЫЯ РАЗВАГІ

Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі, як і шмат якія іншыя арганізацыі паваеннай беларускай эміграцыі (ці нават болей за іх), стаўся вынікам расколу ў асяродзьдзі нашых суайчыннікаў за мяжой. Пакліканы з мэтай аб'яднаньня ўсіх беларускіх суполак дзеля эфэктыўнай рэпрэзэнтацыі нацыянальных інтарэсаў, ён першым часам здолеў аб'яднаць выключна прыхільнікаў Беларускай Цэнтральнай Рады і, тым самым, толькі замацаваў ды паглыбіў палітычны падзел у шэрагах беларусаў у ЗША. У першай палове 1950-х у БККА ўваходзілі грамадзкія, моладзевыя, студэнцкая, вайсковая, царкоўная арганізацыі — тыя, хто прызнаваў палітычную плятформу БЦР. З другой паловы 1950-х, калі стала зразумела, што раскол эміграцыі прыносіць больш шкоды, былі зробленыя крокі насустрач арганізацыям з супрацьлеглага лягеру эміграцыі (спробы стварэньня супольнай Беларускай кангрэсавай рады), а ў склад БККА ўвайшлі аб'яднаньні, якія або не належалі да БЦР, або індывідуальна ставіліся да праблемы палітычнага падпарадкаваньня. У 1958 г. у Беларускі кангрэсавы камітэт увайшоў Беларуска-амэрыканскі зьвяз, які афіцыйна дэклараваў дыстанцыяваньне ад Рады БНР і БЦР, з 1969 г. — Беларуска-амэрыканскае аб'яднаньне ў штаце Нью-Ёрк, якое прызнавала палітычную плятформу Рады БНР.

Нягледзячы на выразную прыхільнасьць БЦР, большасьць сяброў БККА лічылі, што дзеля агульнай карысьці неабходна размяжоўваць дзейнасьць камітэту і БЦР. Для іх Беларуска Цэнтральная Рада была сымбалічнай арганізацыяй, асноўная заслуга якой была ў дзейнасьці падчас нямецкай акупацыі й гуртаваньні беларускай эміграцыі ў паваенных лягерах Нямеччыны. У новых умовах неабходна было абапірацца на новыя структуры, якія маглі больш чуйна рэагаваць на тагачасныя падзеі. Адною з такіх структураў і быў БККА, які займаўся

рэальнай працай гуртаваньня беларускай грамады ў ЗША, наладжваньнем кантактаў з рознымі арганізацыямі — як беларускімі, так і іншых этнічных групаў. У выніку, пры захаваньні агульнай павягі да БЦР, менавіта БККА стаў разглядацца як галоўная арганізацыя гэтага крыла эміграцыі ў ЗША — моцная і незалежная. Усе спробы паставіць Беларускі кангрэсавы камітэт у наўпроставую залежнасьць ад БЦР цяпералі паразу, прычым часам рэзка супраць гэтага выступалі самі актывісты Рады, Мікалай Шчорс і Іван Касяк. Гэтыя дзеячы навучаліся добра разьмяжоўваць агульнапалітычнае і «ўнутрыамэрыканскае».

Вялікае значэньне ў дзейнасьці беларускіх эміграцыйных арганізацыяў заўсёды адыгрывала асоба кіраўніка, які часта сам вызначаў палітыку й прыярытэты дзейнасьці арганізацыі. Падчас кіраваньня БККА *Мікалаем Шчорсам* (1951–1957) шмат увагі надавалася наладжваньню кантактаў у справе інфармаваньня амэрыканскіх палітыкаў, адмысловых камісіяў Кангрэсу ЗША пра становішча ў Беларусі, бальшавіцкія рэпрэсіі.

Падчас старшынства *Івана Касяка* (1957–1989) інфармаваньне амэрыканскай грамадзкасьці аб паняволеным становішчы Бацькаўшчыны, выясьненьне да амэрыканскіх чыноўнікаў і этнічных групаў, што Беларусь — ня частка Расеі, а самастойны край з даўнімі традыцыямі самастойнасьці, стала набываць і новыя формы. У 1960-я гг. узьнікла традыцыя адзначэньня на штатным і гарадзкім узроўні Дня Незалежнасьці Беларусі і ўздыханьня беларускага нацыянальнага сьцяга перад мэрыяй. Дзякуючы захадам прадстаўнікоў БККА Беларускія Дні абвяшчаліся ў штатах Нью-Джэрзі й Нью-Ёрк, Каларада, Ілінойс, Дэлаўэр, у гарадах Саўт-Рывэр, Нью-Ёрк, Лос-Анджэлес, Пуэбла, Ёілмінгтан, Фэніксвіл ды інш. Традыцыя абвяшчэньня Беларускага Дня і да сёньня засталася ў Саўт-Рывэры. Аднак, каб узьнікла гэтая традыцыя, спатрэбілася некалькі гадоў карпатлівай працы ў «адукаваньні» амэрыканскіх чыноўнікаў. Адным з важных дасягненьняў БККА, а таксама арганізацыі супрацьлеглага крыла эміграцыі — Беларуска-амэрыканскага задзіночаньня — стала прыняцьце ў 1959 г. Акту аб паняволеных народах, куды былі ўключаныя й беларусы.

Апроч выкананьня вонкавай рэпрэзэнтацыйнай функцыі, БККА намагаўся кантраляваць і нутранае жыцьцё свайго кола беларускай дыяспары. Ён актыўна ўмешваўся ў справы аргані-

зацыяў, што ў яго ўваходзілі, браў удзел у святкаваньнях, ім-прэзах, адыгрываў прыкметную ролю ў асьветных і культурных мерапрыемствах, спрычыніўся да заснаваньня рэгулярнага часопісу «Беларуская думка», які выходзіць і да сёньня.

Ці не найважнейшай сфэрай, уплываць на якую намагаўся БККА, была рэлігія. Нявырашаная да канца царкоўная праблема і пытаньне юрысдыкцыі Беларускай царквы на эміграцыі, найбольш праяўленае ў 1960-я гг., знайшлі свой адбітак у гісторыі Камітэту. У 1960-я — першай палове 1970-х на адно з найбольш важных месцаў у дзейнасьці БККА выходзіць пытаньне аб'яднаньня беларускіх парафіяў у Паўночнай Амэрыцы, што знаходзіліся ў юрысдыкцыі канстантынопальскага патрыярха, у адну структурную адзінку. Яно, таксама як і праблема высвячэньня асобнага япіскапа, неаднаразова ўздымалася на Кангрэсах беларусаў Амэрыкі й паседжаньнях актыву БККА, паколькі асобы, якія належалі да кіраўнічых органаў БККА, адначасова належалі да царкоўнай рады прыходаў Беларускай праваслаўнай царквы ў Паўночнай Амэрыцы.

У 1980-я гг. у дзейнасьці БККА — як і іншых беларускіх арганізацыяў на эміграцыі — заўважная стагнацыя, што тлумачылася агульным зьніжэньнем грамадзкай актыўнасьці й паступовым адыходам старэйшага пакаленьня. Сьтуацыя зьмянілася з пачаткам дэмакратычных пераўтварэньняў у СССР і сацыялістычных краінах, а потым і атрыманьнем Беларусью незалежнасьці. Былыя палітычныя крыўды і падзелы былі забытыя, і беларускія арганізацыі аб'ядналіся дзеля дапамогі незалежнай Беларусі ў гуманітарнай сфэры, а таксама дзеля абароны дэмакратычных каштоўнасьцяў у краіне. Гэткая дзейнасьць працягваецца і ў XXI ст. У некаторай ступені можна сьцьвярджаць, што ад пачатку 1990-х падчас старшынства *Расьціслава Завістовіча* працэсы аб'яднаньня ў беларускім эміграцыйным асяродзьдзі прынеслі найбольш заўважныя вынікі.

Гісторыя Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі — выдатнае адлюстраваньне ўсяе гісторыі паваеннай беларускай дыяспары ў розны час яе існаваньня, яе асаблівасьцяў і праблемаў. Так, нягледзячы на прысутнасьць беларусаў ва ўсіх ЗША, нацыянальныя грамадзкія арганізацыі існавалі толькі ў некаторых штатах: Нью-Ёрк (прычым толькі ў горадзе Нью-Ёрку), Нью-Джэрзі, Ілінойс, Каларада, Агаё, Каліфорнія, Канэктыкут, Мічыган. Структуры БККА дзейнічалі ва ўсіх гэтых штатах,

за выняткам Канэктыкуту й Мічыгану. Нешматлікасьць нацыянальна сьведамай грамады, якая складала ня больш за адну дваццатую частку ад беларускай эміграцыі ў ЗША, прымушала шукаць розныя формы грамадзкай працы. У выпадку БККА гэта выявілася ў стварэньні прадстаўніцтваў у тых штатах ды гарадах, дзе колькасьць суайчыньнікаў была невялікая (Дэлавэр, Масачусэтс, Мэйн, Фларыда, Нэбраска, Пэнсільванія й г. д.).

Дух пэўнага суперніцтва з палітычнымі апанэнтамі, спалучаны са здаровым разуменьнем заганаў расколу эміграцыі, а таксама агульная для беларускай дыяспары памяць і клопат пра будучыню Бацькаўшчыны разам з традыцыйнай ахвярнай працай дзеячаў-энтузіястаў сталі важнымі фактарамі доўгатрываласьці Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі. А паводле грамадзкай значнасьці й працягласьці дзейнасьці БККА можна паставіць у шэраг найбольш уплывовых арганізацыяў беларускіх эмігрантаў у ЗША й сьвеце.

УСПАМІНЫ

Лёнгіна Брылеўская: Як засноўвалася калёнія ў Саўт-Рывэры¹

У 2006 г. мінула 57 гадоў, як амэрыканскі параплаў «Джэнэрэл Мюір» пасяля дзевяцідзённага калыханьня ў Атлянтэчным акіяне падплыў да прыстані ў Бостане.

Капітан у мікрафон жадаў нам усім посьпехаў і шчасьлівага жыцьця ў новай краіне. На беразе амэрыканскі Чырвоны Крыж вітаў нас кубкам кавы й абаранкам (донут). Мяне з мужам Уладзімерам² разам з другімі пасажырамі ў гэтым кірунку пасадзілі ў поезд з напрамкам да Нью-Ёрку, дзе ўжо вечарам на станцыі Цэнтрал-Стэйшн (*Central Station*) чакалі нас нашыя спонсары-сваякі: цётка Анця — сястра маёй маці — з мужам Джовам Сасонкам і Зося Казак, дачка маёй другой цёткі — Марылі Асташонак (Зося Казак — матка будучага амэрыканскага амбасадара ў Беларусі за часоў прэзыдэнтуры Біла Клінтана). У сьціплай кватэры ў паўдзённым Мангэтэне, дзе жыла цётка Марыля з мужам Юзікам Асташонкам, мы сядзелі, гаварылі, глядзелі адно на аднаго, пазнаваліся. Цётку Анцю я памятала з часоў, як яна прыяжджала на Бацькаўшчыну ў 1928 г. Цётку Марылю бачыла ўпершыню. Яна выехала ў Амэрыку ў 1912 г. Першая сусьветная вайна перакрэсьліла іх усе пляны на будучыню. Яны тут ужо 37 гадоў,

¹ Успаміны скончаныя 18 кастрычніка 2006 г. Напісаньня спэцыяльна для гэтай кнігі. Лёнгіна Брылеўская памерла 8 ліпеня 2008 году.

² **Уладзімер Брылеўскі** (16.08.1917, в. Лоск, сёньня Валожынскі р-н Менскай вобл. — 01.11.2002, Галівуд, Фларыда, ЗША), грамадзкі дзеяч. Падчас нямецкай акупацыі Беларусі быў начальнікам Смаргонскага, потым Жодзішкаўскага павету. Улетку 1943 г. арыштаваны, некаторы час утрымліваўся ў Вялейскай турме, затым адпраўлены ў канцлягер, аднак па дарозе ў яго ўцёк. Паўлегальна пераехаў у Рыгу, дзе працаваў карэктарам часопісу «Новы шлях». З канца 1944 г. — у Нямеччыне. Арганізаваў беларускую школу ў Гановэры. З канца 1940-х — у ЗША, жыве ў Саўт-Рывэры, браў удзел у грамадзкім жыцьці, спрычыніўся да заснаваньня парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай.

але не расплыліся ў «амэрыканскім катле». Мы ўсе гаварылі на адной мове, як дома. Праз пару дзён гасьцяваньня ў цёткі мы адправіліся ў Саўт-Рывэр (Нью-Джэрзі), дзе чакалі нас прафэсар Барыс Кіт, мой дзядзька Франук Шаўроўскі й Мікола Філіповіч. «Тры Кіты», як іх назваў доктар Іван Ермачэнка (пазьнейшы Джон Ерман). Уяўляю, як цешыліся сваякі ў Нью-Ёрку, што мы так сора асвабодзілі іхную малую кватэру.

Саўт-Рывэр — малое мястэчка, разьмешчанае над аднайменнай ракой (*South River* — Паўдзённая Рака). Мястэчка малое й сягоньня, бо ўсе жыхары карыстаюцца адным паштовым кодам — 08882. Рэчка хоць і невялікая, няглыбакая, але карысталіся ёй самагоншчыкі падчас Прагібіцыі³. На лодках па ёй гналі самагонку й дастаўлялі па назначэньню. Карысталіся й рыбаковы, як Міхась Сенька, які вылаўліваў рыбак у рацэ й завозіў і запаўняў рыбкамі з ракі возера ў беларускім рэсорце ў Глэн-Спэй (Белэр-Менск), што ў штаце Нью-Ёрк.

Саўт-Рывэр быў горадам індустрыі жаночай вопраткі, а гэтым самым горадам імігрантаў⁴: польскіх, мадзярскіх і беларускіх, або рускіх — як яны сябе называлі — эмігрантаў пярэдадня Першай сусьветнай. Уласьнікі фабрык (жыды) забіралі іх з Эліс-Айлэнд (востраў Сьлэз)⁵ у Нью-Ёрку й аўтобусамі прывозілі ў Саўт-Рывэр. Беларускія эмігранты, на дзіва, амаль усе былі з-пад Маладзечна. Амаль усе мае землякі, якія зналі майго дзеда й бацьку. Тут я знайшла двух дзядзькоў: Андрэя Вайцяховіча⁶ й Тамаша Аўсяёнка. Для іх я была жаваранкам з роднага поля.

У кнізе «Сьмех у джунглях» Люіса Адаміка (эмігранта-славенца) сказана, што «некалі эмігрантаў у Амэрыцы называлі «гноем» (*dung*), і гэта вельмі адпаведна для іх назоў. Яны былі ўгнаеньнем, якое корміць карэньні цяперашняй і будучай велічы Амэрыкі. Карэньні Амэрыкі ўсьцяж імі жывяцца». Беларуская эміграцыя XIX і XX стст. багата папаўняла гэтыя жыцьцядайныя рэсурсы Амэрыкі. Сягоньня валкуюць у амэрыканскім Кангрэсе, што рабіць з гэтым «данг», які пераліваецца ўжо празь берагі Амэрыкі.

³ Ад *Prohibition* (забарона) — папраўка 18 да Канстытуцыі ЗША аб увядзеньні «сухога закону» ў 1920-я.

⁴ На тэкстыльных прадпрыемствах традыцыйна быў меншы заробак, а таму на іх працавалі эмігранты, стаўка аплаты працы якіх была меншай за агульнадзяржаўную (для грамадзянаў ЗША).

⁵ На Эліс-Айлэнд знаходзілася іміграцыйная служба, дзе эмігранты праходзілі фільтрацыю. У пачатку XX ст. каля 30% эмігрантаў з розных прычынаў «забракоўваліся» на высьпе й вярталіся назад. Таму Эліс-Айлэнд і называўся востравам Сьлэз.

⁶ Андрэй Вайцяховіч зьяўляецца бацькам зоркі амэрыканскага футболу Алекса Вайцяховіча (Alex Wojciechowicz)

Нехта хацеў бы задаць пытаньне: чаму якраз у Саўт-Рывэры (Нью-Джэрзі) паўстала найбольшая калёнія беларусаў у Амэрыцы? У Нямецчыне, у лягерах Ды-Пі ніхто ня чуў — ня ведаў пра такі Саўт-Рывэр, а пазней у ім сабралася беларускага паўсьвету: зь Нямецчыны, Англіі, Францыі, Аргентыны, Бразыліі ды з кожнага кутка Амэрыкі, куды лёс пасьпеў закінуць. Мой дзядзька Франук Шаўроўскі прыехаў у ЗША ў 1947 г. паводле афідавіту крэўных з Стэйтэн-Айлэнду⁷. Мая цётка Анця прывезла Франука ў Саўт-Рывэр на працу ў пякарні Сушкі, дзе яна разам з мужам Джовам у свой час былі партнэрамі ў бізнэсе.

У 1948 г. у Нямецчыне атрымоўваем ад Барыса Кіта ліст з Грогн (ангельская зона акупацыі). Піша: «*Братка, прыедзь, пагаворым. Еду ў Амэрыку праз арганізацыю Church World Service. Нікога ў Амэрыцы ня маю, ня ведаю, ня знаю*». Зь сям'ёй Барыса Кіта ў нас своеасаблівыя адносіны. Бацька майго мужа быў дзяком у Залесьці. Цесьць Барыса Кіта — дзяком у Лебедзеве⁸. Абое сьведамыя беларусы, калегавалі й... абодва адбылі дзесьці гадоў ссылікі. Вярнуліся дамоў яшчэ жывымі ў хрушчоўскую «адлігу». Уладзімер — мой муж — дае Барысу Кіту адрасы маіх цётак у Нью-Ёрку й Франука Шаўроўскага ў Саўт-Рывэры, якога Барыс добра ведаў зь Лебедзева. У чэрвені 1949 г. прыехалі й мы ў Саўт-Рывэр. І так заснавалася калёнія.

У Нямецчыне ІРО ліквідавала лягеры Ды-Пі. Трэба было або рэпатрыявацца дамоў, або эміграваць у сьвет. Дзеля гэтага патрабавалася паперка ад спонсара, што ён (спонсар) гарантуе выпісаную эмігранту жыллё, працу й лекарскую апеку. Мы ў Саўт-Рывэры пачалі фабрыкаваць такія паперкі, шукаючы спонсараў. З працай для жанчын праблемаў не было. Фабрыканты рады былі новаму наплыву эмігрантаў, бо плацілі ім па 60 цэнтаў у гадзіну, у той час калі стаўка дзяржаўная была даляр у гадзіну. З працай для мужчынаў было цяжэй, бо дэмабілізаваны амэрыканскі жаўнер запаўняў рынак працы.

З пачаткам 1950 г. пачалі прыбываць намі выпісаныя людзі. Трэба было кожнага спаткаць у порце, прывезьці ў Саўт-Рывэр і заапекавацца ўладжаньнем на кватэру, на працы. Тыя, што прыехалі, выпісвалі другіх, і ўсе ўплывалі ў калёнію старой іміграцыі. У кожнага зь іх знаходзіўся пакойчык, кватэра, старыя мэблі. І ўсе чуліся як дома. Як кажуць, «до поры, до времени»...

⁷ Сёньня раён на поўдні Вялікага Нью-Ёрку, злучаны мастамі зь Нью-Джэрзі і Мангэтанам.

⁸ Нягледзячы, што сёньня Лебедзева й Залесьсе знаходзяцца ў розных абласьцях, адпаведна ў Маладзечанскім раёне Менскай і Смаргонскім Гарадзенскай, яны адносяцца да аднаго рэгіёну — гістарычнай Вялейшчыны. Паміж вёскамі 15–20 км, дый ляжаць яны ўздоўж чыгункі Маладзечна — Смаргонь.

Чуем, што тут усе прасякнутыя савецкай прапагандай. Тут прадаецца камуністычная газета «Русский Голос». У царкве сьв. Пятра й Паўла вісіць савецкі чырвоны сьцяг. Падчас вайны, як Савецкі Саюз быў амэрыканскім аліянтам, савецкія прапагандысты часта наведвалі саўт-рывэрскіх імігрантаў. Расказвалі ім байкі «пра белага бычка»: як добра цяпер жывецца ў савецкім раі. Наўкола пушчалі свае шапкі, якія шчодро напаўняліся наіўнымі дзядзькамі. Жанчына, каб пахваліцца перад агентам, кажа: «Мы ж ваш прапар [сьцяг] паставілі ў нашай царкве». «Ему там не место», — адказаў агент.

З канцом вайны й пачаткам халоднай вайны царкоўны стараста Паўлоўскі сакрэтна перад прыхаджанамі выкінуў сьцяг з царквы, за што быў пазбаўлены становішча старасты ў царкве.

З наплывам «новай» хвалі эмігрантаў на вуліцах Саўт-Рывэру ішла «гарачая вайна». Мы расказвалі пра сапраўднае жыццё «пад сонцам Сталінскай канстытуцыі». Яны нам паўтаралі словы прапагандыстаў.

Тым часам беларуская калёнія ў Саўт-Рывэры расла й множылася як бактэрыі. Хто дзе каго выпісаў — усе прыяжджалі ў Саўт-Рывэр паглядзець, пашукаць знаёмых, пабыць і... астацца жыць у сваёй грамадзе.

У 1950 г., калі нас ужо было многа, у дзень Памяці амэрыканскіх герояў дзвюх сусьветных войнаў (*Memorial Day*), 31 траўня, мы ўсе выйшлі на вуліцу на парад з жыхарамі гораду й вэтэранамі, каб паказаць сваю салідарнасьць і аддзяліцца ад «чырвоных». Мы выйшлі зь бел-чырвона-белым вянкам з надпісам *To the fighters for freedom*⁹ і амэрыканскім сьцягам. Першы раз у гісторыі гораду Саўт-Рывэр¹⁰ быў пастаўлены бел-чырвона-белы вянок побач амэрыканскага вянка. Ніхто з нас ня меў яшчэ фотаапарату, каб сфатаграфавачь гэтую падзею, і ніхто з нашых «вялікіх лідэраў» не сказаў талковага прынагоднага слова, бо яшчэ не валодаў ангельскай мовай.

У царкве сьв. Пятра й Паўла падчас запрычаснай сьвятар Крэшнік у літургічным аблачэньні насіўся па царкве, сабіраючы грошы, і крывіў вока, калі хто ў яго талерку сыпаў цэнты. У каталіцкім касьцёле Дзевы Марыі ксёндз Вуек з амбона крычаў: «Я не хцэ відзець ту кводрув¹¹». Ніводны з гэтых сьвятароў не сказаў да сваіх парафіянаў, каб можа чым дапамагчы гэтым людзям. Адзін толькі а. О'Конар, пробашч каталіцкай парафіі *Corpus Christi* (Цела Хрыста), прыслаў ліст з прапановай прыйсьці й пагаварыць. Адправілася дэлегацыя: С. Коўш, Лёнгіна Брылеўская, Раіса Евец і Расьціслаў Завістовіч, які адзін з нас с'як-так ужо ведаў ангельскую мову. Тут а. О'Конар

⁹ Змагарам за свабоду.

¹⁰ Горад быў заснаваны ў 1720 г.

¹¹ Напэўна, маецца на ўвазе манэта ў 25 цэнтаў.

прадставіў плян, як дапамагчы беларускім імігрантам. Ён асобна, спэцыяльна для беларусаў-каталікоў будзе адпраўляць набажэнствы (тады яшчэ літургічнай мовай была лаціна) з тым, што беларусы-каталікі запішуцца ў яго парафію. У яго пляне ёсць пабудова новай царквы, і патрабуецца ад кожнага парафіяніна на 1 000 даляраў ахвяраванняў. Мы пакінулі яго офіс, запэўніваючы, што пагаворым са сваімі каталікамі й дадзім яму знаць. Толькі ён нас і бачыў. На той час (і сягоння) каталікоў-беларусаў палічыць па пальцах адной рукі.

Калёнія ў Саўт-Рывэры расла й актывізавалася дзе хто як па сваіх магчымасяцях. Моладзь у спорце, жанчыны — у царкоўным і сьвецкіх хорах — пад кіраўніцтвам Аркадзя Еўца, Вячаслава Селяха-Качанскага, Дзімітрыя Верасава, Ксавэрыя Барысаўца, Юліяна Рымка (мужчынскі) і ладжаньнем абедаў, банкетаў і сустрэчаў. У Нью-Ёрк на Дзень сьвяткаваньня 25 Сакавіка ці на Дзень Лялянасыці (30 красавіка) адпраўляліся два-тры аўтобусы людзей із Саўт-Рывэру. Моладзь ладзіла танцы-сустрэчы. Пазнаваліся, жаніліся. Нармальнае пайшло жыцьцё. Я зь Мішам Сенькам вечарамі адбівалі на машыне ды на рататары рэзальцыі, рассылалі кангрэсэзнам у Вашынгтоне дзеля асьведамленьня іх пра Беларусь і яе долю. Дарма, што некаторыя зь іх (кангрэсэмна) чыталі гэтыя рэзальцыі ці адозвы да пустой залі кангрэсу, але празь некаторы час мы атрымоўвалі гэтыя прамовы, надрукаваныя ў *Congressional Record*.

У 1951 г. [11 лютага] адбылася вялікая нарада беларускага актыву ў Залі Шакаў. Сабралася даволі вялікая група людзей, якія лічылі патрэбным арганізаваць і прадстаўляць Беларусь на вонкі Саўт-Рывэру. Зьявіліся Віктар Чабатарэвіч, Мікалай Шчорс і Іван Касяк зь Нью-Ёрку, Яўхім Кіпель, Аляксей Шудзейка, Аляксандар Русак з Пасэйку. З Саўт-Рывэру Барыс Шчорс, Лёнгіна Брылеўская, Уладзімер Брылеўскі, Нікандар Мядзейка¹², Віталь Цярпіцкі, Ксенафонт Вайцяхоўскі й Хведар Высоцкі, Язэп Лешчанка (Міхась Кавыль), Расьціслаў Завістовіч.

Рэзальцыю аб утварэньні БККА (Беларускага Кангрэсовага Камітэту ў Амэрыцы) падпісалі: др. Мікалай Шчорс — старшыня, Лёнгіна Брылеўская — сакратар і Аляксандар Русак. Хацелася рабіць усё і ўсюды дзеля прапагандаваньня беларускага імя, беларускай культуры, малаведамай у Амэрыцы. Хацелася быць яе амбасадарамі. Вось я, зь Лёляй Лапіцкай¹³, як прадстаўнічкі беларускіх жанчын, едем да Саюзу ўкраінскіх жанчын на іхняе там сьвята (ушанаваньне памяці загінуўшых украінскіх жанчын у Карагандзе¹⁴). З докта-

¹² У той час Нікандар Мядзейка жыў зь сям'ёй у Францыі, але прыехаў узімку 1951 г. у Саўт-Рывэр у госьці да Брылеўскіх, зь якім ён жыў у Маладзечне пад адной страхой падчас вайны.

¹³ Маецца на ўвазе дачка Мікалая Лапіцкага, сёньня — Лёля Касоўская.

¹⁴ Маецца на ўвазе паўстаньне 1953 г.

рам Мікалаем Шчорсам едем у Нью-Ёрк, у нейкі парк, дзе адбываецца нейкая антысавецкая дэманстранцыя. Іншым разам, у дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі, з групай людзей: а. М. Лапіцкі, др. Мікалай Шчорс, Уладзімер Пеляса, Хведар Высоцкі, Валя Вайцяхоўская й Лёнгіна Брылейская з транспарантамі «Свабоду Беларусі» і г. п. пікетуем сядзібу савецкага консульства ў Нью-Ёрку. У сярэдзіну нас не ўпусьцілі, але праз вакно быў відаць чалавек з апаратам, які фатаграфавалі нас усіх і па чарзе кожнага асобна.

Тыдзень перад 25-м сакавіком адпраўляліся з Саўт-Рывэру з а. М. Лапіцкім у Вашынгтон, каб перад сэсіяй Кангрэсу прачытаць малітву за Беларусь і пажадаць ім поспехаў у плённай працы. А пазней пацісканьне рук з «шышкамі» кангрэсу, пазаваньне для фатаграфіяў з гэтымі ж шышкамі. Не заўсёды гэтыя эскапады выглядалі імпазантна, з тае прычыны, што нашы шышкі слаба валодалі — або зусім не — ангельскай мовай, каб, акрамя пажыманья, пазаванья маглі пры такой аказіі паінфармаваць глыбей гэтых амэрыканскіх «шышак» пра Беларусь, пра якую мала хто ізь іх што-небудзь ведаў.

Доктар Мікалай Шчорс, жывучы ў Варшаве¹⁵, заклаў там Беларускі камітэт. Быў у цесным кантакце з украінскімі арганізацыямі, меў украінскіх пацыентаў і прыяцеляў (зь якімі мы пазнаёміліся пазней). У Нямецчыне жыў у Кітцынген (Баварыя). Там ажаніўся з жонкай свайго калегі па фаху. Прыдбалі дачушку Тамарку, якую аддаў пад апеку сваёй маці — каб дачка выхоўвалася ў беларускім духу. З прыездам у Амэрыку ізноў навязаў лучнасьць са сваімі прыяцелямі і украінскімі арганізацыямі, як Украінскі кангрэсовы камітэт.

Як гаварыў сп. Бацьюк, старшыня Ёкраінскага *робітнічага* *союзу*: «Мы, украінцы, з прыездам у Амэрыку, закладалі многа арганізацыяў, але доўга яны не трывалі. Толькі царква й страхавачная арганізацыя, якія ўтрымаліся на фінансавай базе».

Доктар Шчорс, будуючы фінансавую базу, залажыў беларускі адзел самафінансаванья (шэры)¹⁶ у рамках Украінскага *робітнічага* *союзу*. Толькі адзінкі адклікнуліся на прызыў доктара Шчорса, толькі з пашаны да ягонай асобы.

Аднойчы сп. Віктар Чабатарэвіч сказаў: «У вольнай бацькаўшчыне мы маглі б ужо быць міністрамі, амбасадарамі. А тут?..» Доктар Шчорс склікаў гэтых «міністраў» на нарады, паседжаньні, але акрамя нерэальных плянаў варочалі калоды пад ногі. Жаліўся прэзыдэнту Астроўскаму, што няма з кім працаваць. Раз на такой нарадзе, калі ўжо быў сваркамі даведзены да «точкі», сказаў: «...з гэтага ўсяго выглядае, што нарэшце плону й адыду». Ня ведаю, ці плонуў, але

¹⁵ У 1940–1944 гг.

¹⁶ Маецца на ўвазе *share* — ‘доля, квота’, тут: ‘арганізацыя дольшчыкаў’.

адышоў у сваю лекарскую практыку ў Пляцбург (штат Нью-Ёрк). Беларускі кангрэсовы камітэт узначаліў Іван Іванавіч Касяк.

Жыцьцё ў саўт-рывэрскай калёніі стабілізавалася. Маладыя жаніліся, закладалі сем'і, расьлі дзеці новага пакаленьня. Радзелі шэрагі актывістаў, старэйшыя адыходзілі на адпачынак, губляючы надзеі, што некалі можна будзе вярнуцца на бацькаўшчыну.

Доктар Мікалай Шчорс хоць і ня быў царкоўным чалавекам, але цаніў традыцыю праваслаўнай рэлігіі й арганізаванае жыцьцё вакол царквы. Цаніў высілак пабудовы новай царквы ў Саўт-Рывэры, памагаючы шчодрымі данацыямі. З прычыны ўжо слабога здароўя перайшоў на адпачынак, перабраўшыся жыць у цёплую Фларыду. У выпадку сьмерці хацеў быць пахаваным у сваёй грамадзе, сярод сваіх на беларускім могільніку ў Саўт-Рывэры. Ведаючы, што ня мог спадзявацца на жонку, запэўніў сваё пахаваньне на беларускім могільніку кантрактам з уласьнікам пахароннага бюро *Malishewski Funeral Home*¹⁷ з подпісамі сьведкаў: Міхась Сенька й Ігар Шчорс (брат).

На магільніку ў Саўт-Рывэры ўжо не хапае месца для наплыву новых кандыдатаў. Усе мроі пра вольную Беларусь, увесь энтузіязм, усе сваркі, споры, міжусобіцы — усё спакойна лягло на горцы беларускага Алімпу. Ад прафэсара Радаслава Астроўскага, а. Мікалая Лапіцкага да Івана Касяка, Юр'я Стукаліча, Масея Сяднёва, Антона Даніловіча, Вячаслава Селях-Качанскага, Аркадзя Еўца, Дзьмітрыя Верасава, Ксавер'я Барысаўца, Барыса й Ігара Шчорсаў і іх маці Сафіі, Уладзімера Брылеўскага. А доктара Міколы Шчорса там няма. Пасьля яго сьмерці 22 сьнежня 1995 г. жонка-немка ліквідавала зробленыя доктарам Шчорсам кантракт, забрала ўложаныя там 10 тысяч даляраў, ліквідавала месца на могілках, дзе ён хацеў спачыць вечно. Ягонае цела дала спаліць — і ніхто ня ведае, дзе ягоны прах.

Мы ж у 1976 г. пераехалі ў Галівуд¹⁸ (Фларыда) у катэгорыі вольнай прафэсіі. Уключыліся тут у актыўную групу *Captive Nations*¹⁹, Антыбальшавіцкага блёку народаў, Сусьветнай антыкамуністычнай лігі як прадстаўнікі Беларускага кангрэсовага камітэту.

¹⁷ Галоўнае пахавальнае бюро, калі не адзінае, у Саўт-Рывэры.

¹⁸ Прадмесьце Маямі.

¹⁹ Камітэт паняволеных народаў.

Барыс Кіт: Мае ўспаміны²⁰

У ЗША я прыехаў зь Нямецчыны ў пачатку 1948 г. Сярод паваненных беларускіх эмігрантаў ступіў на амэрыканскую зямлю адным зь першых. Што мне дапамагло так хутка, у параўнаньні з астатнімі, пакінуць зруйнаваную Эўропу? Па-першае, будучы народжаным у Санкт-Пецярбурзе, я выкарыстаў расейскую квоту. Па-другое, меў на руках пасьведчаньне, што быў перасьледаваны нацысцкім рэжымам, сядзеў у гестапаўскіх турмах.

Спыніўся напачатку ў Нью-Ёрку. Але празь якіх пару тыдняў перабраўся ў штат Нью-Джэрзі, у горад Саўт-Рывэр. Там жыла значная колькасць выхадцаў зь Беларусі, старых эмігрантаў, сярод якіх былі й сваякі маёй жонкі, што паходзілі з Маладзечаншчыны. З паваненных эмігрантаў быў толькі Франук Шаўроўскі, які й запрапанаваў пачаць супольную справу. З Франуком я пазнаёміўся ў Лебедзеве, на радзіме маёй жонкі, дзе я жыў на пачатку нямецкай акупацыі. Тыя старыя эмігранты нацыянальна былі абсалютна нясьведамыя, але да нас ставіліся прыхільна, стараліся дапамагчы ў нашых справах.

Амэрыканскае жыцьцё пакрыху пачало ўладкоўвацца, але ў Эўропе засталіся ўсе мае сябры, і я пачаў думаць: як магу ім дапамагчы? І якраз тады выйшаў закон прэзыдэнта Трумэна, паводле якога ЗША прымалі новых эмігрантаў. Прычым працэдура пераезду была надзвычай лёгкай. Выкарыстоўваючы гэткую магчымасьць, я адразу пачаў выпісваць зь Нямецчыны беларусаў. Сам зрабіў каля дзясятка такіх выклікаў, а потым пачаў прасіць знаёмых саўтрывэрцаў: падпішы паперку, і ты падпішы, калі ласка! Такім чынам, з маёй дапамогай у Амэрыку перабраліся каля сотні людзей, а мо й больш. Сярод іх такія выдатныя дзеячы, як доктар Мікола Шчорс, інжынэр Пётра Орса, Сьвятаслаў Коўш, настаўнік Вадэйка й шмат хто яшчэ. Даслаў я тую паперку й свайму старому сябру Хведару Ільяшэвічу, але ў той самы дзень, калі пошта дайшла да Ватэнштэту, Хведара ня стала... Падкрэсьлю, што я не дзяліў людзей на «крывічоў» ці «зарубежнікаў», стараўся дапамагчы кожнаму. Езьдзіў спатыкаць суайчыннікаў у нью-ёрскі порт, сяліў іх у сваёй кватэры.

Калі калёнія ў Саўт-Рывэры пачала пашырацца, паўстала патрэба ў больш арганізаванай і масавай дзейнасьці. Было вырашана зарганізаваць [Злучаны] беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт. Найбольшую дапамогу мне аказвалі Сьвятаслаў Коўш і інжынэр Пётра Орса, мы ўсе рабілі разам. Але ўсе нашы высілкі былі б марныя, калі б не братэрская дапамога ўкраінцаў. Яны вельмі спачувалі нам, беларусам, задарма прадаставілі нам свайго адваката, які зарэгістраваў нашу арганізацыю. Старшынём мы хацелі бачыць

²⁰ Успаміны, напісаныя спецыяльна для аўтара кнігі Алега Гардзіенкі ўвесну 2007 г. Запісаў Аляксандар Адзінец.

нейкага паважанага, вядомага дзеяча. І якраз тады ў Штаты прыехаў Іван Ермачэнка, што за нямецкай акупацыяй стаяў пры стварэнні Самапомачы. Змяніў яго доктар мэдыцыны Мікола Сьцяпанаў, які ўзначальваў Магілёўскі мэдычны інстытут. Дарэчы, нейкі час у тым інстытуце вучыўся й я²¹. Адзначу, што доктар Сьцяпанаў (у ЗША ён спачатку працаваў у шпіталі для сухотнікаў, а потым пайшоў у сьвятары²²) быў захоплены дзейнасьцю Астроўскага, быў адданейшым «зарубежнікам». А ўжо трэцім старшынём быў я. Мы працягвалі дапамагаць суайчыньнікам, што жадалі перабрацца з Эўропы ў ЗША, апекаваліся новапрыбылымі людзьмі.

Калі я зь сям'ёй вырашыў выехаць у Каліфорнію, усе справы перадаў доктару Шчорсу. І ён ня толькі працягнуў пачатую мной справу, але й пашырыў яе, залажыўшы Беларуска-амэрыканскі кангрэсавы камітэт — арганізацыю чыста палітычнага кірунку.

У Каліфорніі я працягнуў займацца беларускай справай. Разам з маім вучнем і сябрам Чаславам Найдзюком мы зарганізавалі філію Дапамаговага камітэту, а пазьней — і філію Кангрэсавага камітэту. Аднак надта актыўнай нашая дзейнасьць не была, бо колькасьць сьведамых беларусаў у Каліфорніі была невялікай — штосьці каля дзясятка чалавек. Найчасцей зьбіраліся разам зь літоўцамі й украінцамі, рабілі супольныя сустрэчы. Пасьля ў Каліфорнію пачалі прыязджаць «крывічы», спрабуючы перашкодзіць нашай працы — нью-ёркскі «канібалізм» па-беларуску распаўсюджваўся па ўсёй Амэрыцы. Цікава, што Часлаў Найдзюк, адвакат па адукацыі, быў каталіком, але «зарубежнікам» — зьява на тыя часы вельмі рэдкая.

Пераехаўшы ў Вашынгтон на дзяржаўную службу, беларускай справай я больш не займаўся. Зусім не было вольнага часу. Даволі хутка, канчаткова расчараваўшыся станам беларускай дыяспары ў ЗША, стаміўшыся ад сварак, адышоў ад грамадзка-палітычных справаў і доктар Мікола Шчорс.

²¹ У канцы 1943 г. Магілёўскі мэдыцынскі інстытут быў пераведзены ў Вільню, дзе, верагодна, і навучаўся Барыс Кіт.

²² Вітаўт Кіпель расказваў, што Мікола Сьцяпанаў стаў сьвятаром у Нямеччыне, пасьля таго як памёр пасьля апэрацыі ягоны сын.

Лёля Касоўская: Мае ўспаміны пра Івана Іванавіча Касяка²³

Мой першы ўспамін пра Івана Іванавіча Касяка тычыцца таго часу, калі ён прыехаў на лета адпачываць у Сьцяфанпаль каля Дзісны ў Заходняй Беларусі, дзе мой тата меў прыход. Іван Іванавіч спаў на сене ў стадоле — так хацеў. Ён толькі гаварыў з татам, а нас — дзяцей і маму — ігнараваў. Мы — дзеці — заўважылі, што галава І. І. схілялася набок перад тым, як ён пачынаў гаварыць. Ён правёў у нас цэлае лета і ўвесь час маляваў. І. І. быў вельмі таленавіты маляр.

Зноў мы спаткаліся з Іванам Іванавічам у Менску падчас нямецкай акупацыі. І. І. кожны дзень прыходзіў да мамы на абед. Мая мама, матушка Валянціна Лапіцкая, была вельмі зарадная, і мы заўсёды мелі яду. Тады ён быў вельмі цёплы да мамы, і нам здалося, што нарэшце заўважыў, што я й мой брат Жорж існуем.

Як немцы адступалі, мы выехалі зь Менску. І. І. таксама да нас прылучыўся й адступаў з намі аж да Нямецчыны. Тады мы паехалі ў Прагу, бо там жыла паэтэса Ларыса Геніюш, якая ёсьць першая кузіна маёй мамы, але чэхі нам не дазволілі застацца.

Мая сям'я паехала ў Тыргайм, дзе жылі беларускія архіярэі (епіскапат), а І. І. — у Дрэздэн, дзе перажыў брутальную бамбёжку. Потым І. І. пешкі прыйшоў да нас з Дрэздэну. Падчас падарожжа ён пакалечыў ногі, і мая мама лячыла іх сьмятанай.

Чаму І. І. заўсёды быў з намі? Бо мой бацька, айцец Нікалай Лапіцкі, ды І. І. былі найлепшыя прыяцелі, абодва прафэсіянальныя беларусы, блізкія й шчырыя сябры. Мама не любіла І. І., яна казала, што ён мучыць тату сваёй размовай, асабліва як тата пад канец жыцця не зусім быў здаровы.

Пасьля вайны І. І., як і мы, жыў у Рэгенсбургу ў Беларускам лягэры. Я бачыла рэакцыю І. І. да расколу беларускай грамады на «крывічоў» і «зарубежнікаў» і адыход епіскапату. Гэта было ў Зыдлінг-Рэгенсбургу. Тата меў малельны домік, Іван Іванавіч прыйшоў з сабраньня, хадзіў з аднаго боку ў другі й плакаў. Ён зразумеў важнасьць гэта разлому.

Пераехалі ў ЗША, і ён асяліўся ў Нью-Ёрку, дзе працаваў архітэктарам. Іван Іванавіч быў геніем, ён мог гаварыць на кожную тэму. Іван Іванавіч стаў багатым чалавекам празь біржу (*stock exchange*), знаў, калі купіць і калі прадаць.

І. І. быў вельмі актыўны ў інтэрнацыянальнай арганізацыі Антыбальшавіцкі блэк народаў. Так як ён быў багаты чалавек, то мог сабе дазволіць на зборкі АБН у Японіі, Бразыліі й другіх краінах. Заўсёды браў жонку, якая апранала беларускі касцюм. У год сьмерці

²³ Успаміны скончаныя 6 кастрычніка 2007 г. Напісаныя на просьбу аўтара кнігі.

таты ён запрасіў маму й мяне ў Вашынгтон, каб памагчы развесьці сум. На адным афіцыйным абедзе прамаўляў рускі, ён быў у энтаражэ Сталіна, але ўцёк. Ён даказваў, што трэба змагацца за адзіную недзялімую Расею. Ну, Іван Іванавіч, украінцы й другія ўзбудзіліся й папрасілі Івана Іванавіча, каб ён адказаў, і Іван Іванавіч экспромтам адказаў. Яму доўга апладзіравалі за вельмі разумны адказ. Правадыры другіх нацыяў яго віншавалі.

Іван Іванавіч быў двойчы жанаты на мэдычных дактарах з Польшчы. Першы раз ажаніўся раніцай, а ўвечары яна паехала ў Польшчу й ніколі не вярнулася. Другі раз на доктары Крыстыне Жэндрыховай, і гэта была вельмі шчаслівая жаніцьба. Яны пераехалі зь Нью-Ёрку ў Чыкага, бо Крыстына знайшла вельмі добрую работу ў шпіталі, а Іван Іванавіч тады ўжо быў на пэнсіі. Жылі ў вельмі прыгожым і багатым раёне Чыкага. Крыстына называла яго «Яся».

І. І. быў да канца жыцця мастаком і знаў малярства. І. І. ды Крыстына кожную суботу ездзілі на аўкцыён малюнкаў у старых дамах. Як яны знаходзілі, што ўпадабалі, то пакідалі сабе. Адзін раз купілі малюнак за 300 даляраў, а прадалі за 50 тыс. праз *Sothby Auction House*, дзе прадаваліся рэчы Джэкі Кенэдзі й прынцэсы Дыяны. Іван Іванавіч і Крыстына паехалі ў Нью-Ёрк на аўкцыён іх малюнку. Я была ў захапленні.

Мой муж Лявон ёсьць брат Івана Іванавіча. У нас ёсьць два сыны — Аляксандар і Нікалай. Іван Іванавіч быў вельмі афіцыйны й халодны чалавек, але як дзеці нарадзіліся, ён пачаў праяўляць цеплыню й любоў ды вельмі ганарыўся імі. Як прыйшоў час ісьці на студыі ва ўнівэрсытэт, стараўся радзіць, на якія факультэты.

І. І. памёр у 1989 г. у шпіталі зь пішучай машынкай на століку, ён яшчэ ўсё працаваў на карысьць Беларусі. Крыстына прывезла яго пахаваць на могілках царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры. Ён цэлае жыццё працаваў на незалежнасьць Беларусі, гэта было яго жыццё.

Крыстына памёрла ў 2000 г. і пахавана ў Чыкага, яна не хацела быць пахаванай у зямлі, то яе пахавалі ў маўзалі.

Я заўсёды буду памятаць Івана Іванавіча як вельмі разумнага чалавека, каторы не мог працаваць з масамі, дзеля гэтага ён быў так прывязаны да майго бацькі а. Мікалая Лапіцкага. У старэйшым веку Іван Іванавіч быў вельмі цёплы да свайго брата й сям'і.

ЛІСТАВАНЬНЕ

БАРЫСА КІТА З АЛЯКСАНДРАМ РУСАКОМ

Барыс Кіт адным зь першых паваянных эмігрантаў пасяліўся ў Саўт-Рывэры. Аляксандар Русак, заснавальнік найбуйнейшага беларускага лягера ў Рэгенсбургу і старшыня Цэнтральнага прадстаўніцтва беларускай эміграцыі, стаў адным з ініцыятараў стварэньня новага асяродку ў ЗША, і ў прыватнасьці, у штаце Нью-Джэрзі.

З архіву Аляксандра Русака, што захоўваецца пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры. Друкуецца ўпершыню.

Саўт-Рывэр, 14 траўня 1949 г.

Вельмі паважаны Аляксандар Іванавіч!

Ваш ліст са сьпіскам асоб, якім трэба памагчы пераехаць у Амэрыку, я атрымаў.

У гэтым лісьце хачу Вас пайнфармаваць, што я зрабіў ужо ў гэтай справе і што намерваюся зрабіць. Вось хачу адразу зазначыць, што наша акцыя помачы ў прыездзе ў ЗША нашых Ды-Пі, на жаль, не змагла прыняць такіх разьмераў, як ва ўкраінцаў ці іншых народаў, а толькі агранічылася да таго, што кожны з нас, лічаных асобаў, стараўся знайсці такіх тутэйшых амэрыканцаў, маючых дамы і прадпрыемствы, якія згадзіліся б падпісаць для нашых ДП гэтак званыя запэўніваньні памяшканьня і працы. У большасьці, калі не ўва ўсіх выпадках, прыйшлося прыракаць гэтым паручыцелям, што нашы людзі не прынясуць ім ніякіх турботаў, што пасля іх прыезду мы самі імі цалком зоймемся і дапаможам ім уладзіцца тут. Мне такім чынам удалося здабыць тут каля 25 такіх дакумэнтаў на 25 нашых сем'яў.

Як бачыце, дзейнічалі мы толькі індывідуальна і неарганізацыйна. Чым гэта было выклікана? Чаму мы не маглі нічога зрабіць ар-

ганізацыйна? Прычынаю гэтаму ўсяму ёсьць тое, што мы не знайшлі сярод тутэйшых беларусаў, прыехаўшых сюды раней, ніякага падтрыманьня.

Нягледзячы на тое, што мы залажылі і залегалізавалі Беларускі дапамаговы камітэт¹, зварочваліся да беларусаў празь мясцовыя ўкраінскія і расейскія газеты, вынік быў ніякі. Здэнацыяналізаваныя камплектна, запісаныя ў розныя расейскія ці польскія арганізацыі, замест [таго каб] падтрымаць нас, аднесьліся да нас проста варожа.

Ня маючы падтрыманьня ад сваіх, мы шукалі помачы ў сваіх «родных братоў» украінцаў. І так яшчэ ўвосені прошлага году др. Галан, старшыня Дапамаговага ўкраінскага камітэту, абяцаў публічна на сходзе, што дапаможа нам прывезьці 100 нашых сем'яў. У гэтай справе я асабіста езьдзіў у Філадэльфію і пасьля атрыманьня слова ад доктара Галана, што сапраўды нам паможа хоць невялікай колькасцьці патрэбных, даў сьпісак нашых Ды-Пі. Пасьля двухмесячнага маўчаньня сягоньня якраз атрымаў адказ, што яны нічога нам ня могуць дапамагчы. На гэтым канчаецца «помач» нам ад украінцаў.

Мне вельмі прыкра, бо будучы амаль што пэўным, што гэта справа палагоджана, я паведаміў праз гасп. Віцьбіча² некаторых асоб, якія былі пададзены ў гэтым сьпіску, былі іменна паведамлены аб гэтым: *Шыбут*³, *Качанскі*, *Шчорсы Ігар і Барыс*, [*Іван*] *Касяк*, *Кіпель*⁴, *Калоша*⁵.

Вось так прадстаўляецца справа з нашымі стараньнямі, якія мы рабілі да гэтага часу. А цяпер канкрэтна хачу Вас паінфармаваць, хто

¹ Маецца на ўвазе Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт, заснаваны 8 верасьня 1948 г. у штаце Нью-Ёрк (першы старшыня — Іван Ермачэнка).

² **Юрка Віцьбіч** (ад нараджэньня **Серафім Шчарбакоў**, на эміграцыі **Юры Стукаліч**, 02(15).06.1905 — 04.01.1975), грамадзкі дзеяч, пісьменьнік. Ад 1950 г. жыве ў Саўт-Рывэры, браў актыўны ўдзел у грамадзка-культурным жыцьці беларускай грамады ў Нью-Джэрзі. Пахаваны на беларускіх могілках парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры.

³ Курсівам пазначаны прозьвішчы сяброў БККА, зьвесткі пра якіх прыводзяцца ў біяграфічным даведніку.

⁴ **Яўхім Кіпель** (14.10.1898 — 27.07.1969), грамадзкі дзеяч, навуковец. Бацька Вітаўта Кіпеля. У ЗША ад 1950 г., жыве ў Пасэйку, Рутэрфодзе (Нью-Джэрзі). Браў актыўны ўдзел у грамадзкім жыцьці беларусаў Нью-Джэрзі. Пахаваны на могілках парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры. У 1998 г. выйшлі ўспаміны Я. Кіпеля «Эпізоды» (Нью-Ёрк). Праўда, жыцьцю ў ЗША адведзена ня шмат старонак.

⁵ Відаць, размова пра **Івана Калошу** (1913 — 17.09.1980). У ЗША жыве ў Пуэбла (Каларада), браў удзел у грамадзкім жыцьці дыяспары.

з прысланага Вамі ўжо напэўна атрымаў усе дакумэнты, зацверджаныя ДП-камісіяй у Вашынгтоне.

1. Юры Стукаліч. 2. Сільвановіч Мікола⁶. 3. *Шудзейка Аляксея*. 4. *Найдзюк Часлаў*. Гэтыя людзі ўжо ў парадку.

Што тычыцца іншых, то будзем рабіць у наступны спосаб. 1. Сабалеўскі Юры⁷. 2. Сабалеўская Анна⁸. 3. Качанскі Ёсевалад. 4. Куліковіч Мікалай⁹, няхай звязуцца з *Віктарам Чабатарэвічам*, які пражывае ў Нью-Ёрку. Ён мне казаў, што цікавіцца гэтымі асобамі, і што калі б яны напісалі да яго, ён выстараецца ім дакумэнты. Айца *Лапіцкага* абяцаў мне ўстроіць адзін добры наш беларус *Філіповіч*. Я яму паслаў дадзеныя Лапіцкага. Добра было б, каб Лапіцкі напісаў ліст. *Ігнатовіча* абяцаюць уладзіць дочкі Ермачэнкі, няхай ён да іх беспасярэдне напіша. Сяднёва і *Даніловіча* ўзяўся ўладзіць Клішэвіч¹⁰. Няхай яны трымаюць зь ім кантакт.

Што тычыцца іншых асоб, то пастараемся патрошкі ўсіх перацягнуць сюды. Я спадзяюся, што хутка павінны пачаць прыяжджаць тыя асобы, якія раней палагодзіў. Я і тыя, што прыедуць сюды, усе супольнымі сіламі пастараемся перацягнуць усіх патрэбных нам людзей.

⁶ Магчыма, ідзеца пра **Міколу Сільвановіча** (псэўд. **Вярба**, 09.04.1917 — 13.07.1975), грамадзкага дзеяча, пісьменьніка, што ў 1949 г. выехаў зь Нямеччыны ў Канаду (Вініпэг). Быў адным з заснавальнікаў Беларускага нацыянальнага камітэту й Беларуска-канадзкага нацыянальнага аб'яднання ў Вініпэгу — арганізацыяў, прыязных да БККА й БЦР.

⁷ **Юры Сабалеўскі** (24.04.1889 — 30.12.1957), палітычны й грамадзкі дзеяч, пасол польскага сойму (1922–1926). Пасьля Другой сусьветнай вайны жыў у Нямеччыне, ЗША (Нью-Ёрк), ад жніўня 1957 г. зноў у Нямеччыне. У 1949–1952 гг. узначальваў прэзыдыюм БЦР, у 1955–1957 гг. — Камітэт незалежнай Беларусі. Памёр пры нявысьветленых варунках на чыгуначнай станцыі Кірхгайм-Тэк у Нямеччыне.

⁸ **Ганна (Аляксандра?) Сабалеўская** (10.6.1917 — ?), пляменьніца Юр'я Сабалеўскага. Ад 1950 г. жыла ў ЗША, па першым часе ўваходзіла ў прадстаўнічыя структуры БККА, належала да Арганізацыі беларускіх жанчын.

⁹ **Мікола Шчаглоў** (на эміграцыі **Куліковіч**, 04.04.1896 — 31.03.1969, Чыкага), кампазытар. Ад 1950 г. жыў у Чыкага.

¹⁰ **Уладзімер Клішэвіч** (27.02.1914 — 14.11.1978), пісьменьнік. Ад 1950 г. жыў у Лос-Анджэлесе (Каліфорнія), стараўся трымацца далей як ад прыхільнікаў Рады БНР, так і БЦР. Урэшце навязаў кантакты з савецкім пасольствам, некалькі разоў наведваў БССР. У менскім выдавецтве «Бібліятэчка «Голасу Радзімы» выйшла ягоная кніга «Сьняцца дні мне залатыя».

Шкода, іншай рады мы ня маем. Ніякая арганізацыя не паможа, пакуль ня знойдуцца тут людзі, якія захочуць падпісаць кантракт на працу і памяшканьне, а такіх проста трэба шукаць, хадзіць прасіць або самому падпісваць.

Паважаны Аляксандар Іванавіч, вы бачыце, што я не магу адразу больш зрабіць у гэтай справе, аб якой Вы мне пішаце. Прыедзеце самі сюды, пераканаецеся, як справы тут палагоджваюцца.

Перадайце, калі ласка, усім гэтым людзям, сьпісак якіх Вы мне прыслалі, што мы будзем старацца і зробім усё, што залежыць ад нас, каб дапамагчы ім у пераездзе ў Амэрыку.

Што тычыцца пытаньняў перавозкі газэты¹¹ ў ЗША, я з свайго боку памагу, што толькі ў маіх сілах. Канкрэтна аб усім гэтым пытаньні можа паінфармаваць Чабатарэвіч, які атрымаў уважненьне ад Калегіі БЦР рэпрэзэнтаваць гэтую газэту ў Амэрыцы і палагоджаваць усё справы, зьвязаныя зь яе перавозкай у Амэрыку. Ён мне такое ўпаважненьне паказваў, падпісанае, здаецца, Касяком.

Пасылаю пры гэтым адрасы людзей, якіх успомніў Вам у лісьце.

На гэтым канчаю такі доўгі ліст і жадаю Вам пасьпеху ў грамадзкай працы і многа шчасьця ў асабістым жыцьці.

Жыве Беларусь!

Барыс Кім

Саўт-Рывэр, 28 траўня 1949 г.

Вельмі Паважаны Аляксандар Іванавіч!

Абодва Вашы лісты я сягоньня атрымаў і сьпяшаюся з адказам. Перадусім справа гасп. Дэмшы¹² ўжо некалькі тыдняў як палагоджана, і няхай ён спакойна чакае на выклік. Паперы аб памяшканьні і

¹¹ Ідзеца пра газэту «**Беларускае слова**». Рэдактары: А. Русак, Ю. Стукаліч, Ю. Сабалеўскі. Заснаваная ў Нямецчыне (Міхэльсдорф) 17 сьнежня 1948 г. Напачатку выходзіла як дадатак да газэты «Ukrainian News», а з 25 сакавіка 1949 г. — як самастойнае выданьне. Неафіцыйны орган Беларускай Цэнтральнай Рады. Ад сакавіка 1950 г. да сакавіка 1954 г. не выдавалася. Адноўленая 25 сакавіка 1954 г., а з № 32 (сьнежань 1956 г.) выдавалася ў Саўт-Рывэры (рэдактар — Я. Кіпель). Апошні нумар, № 39, выйшаў у сьнежні 1958 г.

¹² **Аўген Дэмша** (03.07.1905 — 12.02.1987). У паваяеннай Нямецчыне належаў да лягеру БЦР. У 1949–1950 гг. пераехаў у ЗША, жыв у Саўт-Рывэры. Належаў да беларускай парафіі царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры, але пахаваны на могілках парафіі Рускай праваслаўнай царквы сьв. Пятра й Паўла ў Саўт-Рывэры.

працы я сам падпісаў і аб усім напісаў ліст. Дзіўлюся, што ён да гэтага нічога не атрымаў, але магчыма, у гэты мамэнт ён мае мой ліст. Дык няхай будзе спакойны — з майго боку ўсё для гэтага зроблена.

Адносна выезду іншых буду старацца таксама, сколькі толькі змагу. Што тычыцца жаяў на мяне Калошы і [Анатоля] Плескачэўскага, то можа ў поўнасьці яны і ня маюць рацыі, бо тых людзей, якія я выслаў кантракты, я не ўважаю за крывічоў¹³. Вадэйка¹⁴ і Родзька¹⁵ пісалі мне ў лістах, што не зьяўляюцца крывічамі. Калі і я сам цяпер няпэўны аднаго ці двух зь іх, дык я пэўны, што калі прыедуць сюды ў ЗША і пападуць у нашае асяродзішча, дык мы пастараемся адпаведна іх узгадаваць. Як відаць, яшчэ ўсе трываюць рэшты ўплыву крывічоў. З удзячнасьці нам яны будуць цалком на нашай старане. Па-мойму, нам трэба вучыцца ад крывічоў, як не належыць нам паступаць, г. зн. ня трэба нам рабіць тыя самыя памылкі, якія робяць крывічы. Тулейка¹⁶ прыехаў у ЗША не па майму кантракту. Яму кантракт дала Чорч Уорльд Сервіс [Church World Service]. Ясная рэч, каб я меў ад самага пачатку лісту асоб, якую вы мне нядаўна надаслалі, то я дапамог бы ў першую чаргу гэтым людзям. Для поўнай інфармацыі і Вас у канцы дасылаю Вам сьпісак асоб, якія атрымалі ад нас за ўвесь час кантракты.

Шчыра цешуся, што справа Вайцяхоўскіх і Шыбутаў¹⁷ ужо палягоджана, тым больш што іх добра і цягну, а таксама цешуся, што можа яшчэ раз пачую надзвычай прыгожы, проста чароўны сьпеў гасп. Мяленьцевай¹⁸. Перадайце, калі ласка, ім усім ад мяне шчырае прывітаньне.

Вельмі цешуся таксама, што Вы навязалі кантакт з ЧУС [Church World Service]. Да гэтае арганізацыі і маю асобныя сымпатыі і ўсім

¹³ Г. зн. прыхільнікаў Рады БНР.

¹⁴ **Кастусь Вадэйка** (1883–?), грамадзкі й вайсковы дзеяч. Афіцэр царскай арміі, падчас нямецкай акупацыі акруговы начальнік БКА ў Баранавічах.

¹⁵ **Філарэт Родзька** (27.01.1890 — 05.03.1977), грамадзкі дзеяч, пэдагог. У ЗША ад 1949 г. Напачатку жыве ў Саўт-Рывэры, дзе паспрабаваў згуртаваць вакол сябе прыхільнікаў Рады БНР. Пераехаў потым у Самэрсэт, за некалькі кілямэтраў ад Саўт-Рывэру. Быў старшынём аддзелу БАЗА ў штаце Нью-Джэрзі, радным БНР. Пахаваны на беларускім могільніку ў Іст-Брансўіку.

¹⁶ **Міхась Тулейка** (1915–1998), у 1954–1957 гг. — старшыня Галоўнай управы БАЗА.

¹⁷ Апроч **Хведара Шыбута** (гл. біяграму ў канцы кнігі), маюцца на ўвазе **Вольга Шыбут** (у дзявоцтве **Адарыч**, 09.10.1900), іх дачка **Люба Шыбут** (20.05.1930) і **Янка Шыбут** (26.06.1933) — будучы прадстаўнік БККА на штат Нэбраска.

¹⁸ **Жонка кампазытара й музыканта Алімпа Мяленьцева** — **Марыя Мяленьцева**.

яе тут падтрымоўваю, бо дзякуючы выключна ёй і мне ўдалося пераехаць у сваім часе ў Амэрыку.

Што тычыцца справы др. Ермачэнкі, дык цяжка мне нешта яснае і канкрэтнае аб ім сказаць. Гэтыя закіды, якія ставіць яму няведамая асоба, можа часткова праўдзівыя, а часткова не. У кожным выпадку ён да мяне не зварачваўся ніколі, каб атрымаць ад мяне 150 даляраў *за лёжу*. Ён толькі жаліўся мне, што мы ня можам яе аплаціць, як гэта адразу зрабілі іншыя, напрыклад, украінцы. Якія ён веў перамовы з Керанскім ці зь Мікалайчыкам¹⁹, дык ён ніколі мяне аб гэтым не інфармаваў. Тут мы лічым усе, што яго выступленьне на апошнім мітынгу Комон Коз, аб якім вы ўспамінаеце, гэта была ягоная «лебядзіная песня». Як паводле яго слоў, ён выяжджае хутка зь Нью-Ёрку. Мы яго ўжо пакінулі ў супакоі, бо спадзяёмся новых перавыбараў у нядаўна заложаным і залегалізаваным беларускім дапамаговым камітэце, прыплыву новых прыяжджаючых сілаў і далейшай актывізацыі работы камітэту. У кожным выпадку др. Ермачэнка ўсё нешта зрабіў у нашых першых кроках у Амэрыцы, і ў гэтым ляжыць яго заслуга. Апошні ўдзел беларусаў у антыкамуністычным сходзе быў арганізаваны выключна ім. Ён жа выступаў там з прамовай ад беларусаў (БЦР).

Вельмі Паважаны Аляксандр Іванавіч, дазвольце мне ад нашае групы беларусаў у Амэрыцы павіншаваць Вас у сувязі з зацьверджаньнем праз ІРО нашага прадстаўніцтва²⁰. У сувязі зь вялікім посьпехам, які Вы атрымалі ў барацьбе з нашымі ворагамі. Мы часта тут гаварылі і абсэрвалі Вас, падзіўляючы Ваш вялікі патрыятызм, Вашу ахвярнасьць і нязломную энэргію ў змаганьні за нашыя дэмакратычныя прынцыпы, за нашу грамадзкую справядлівасьць, за праўду. Праўда заўсёды ў канцы пераможа.

Перасылаю Вам нашыя найлепшыя пажаданьні посьпеху ў далейшай грамадзкай працы і многа шчасьця ў асабістым жыцьці.

*Бывайце здаровы,
Ваш Барыс Кіт*

18.8.49

Вельмі паважаны Спдар Кіт.

Дзякую Вам шчыра за Ваш ліст з дня 8.8.1949 і ветліва паведамляю, што прысланы мне пратакол я зараз жа перашлю ў адміністрацыю «Беларускага слова». Пратакол ёсьць найлепшым доказам, што час, праведзены Вамі ў Амэрыцы, быў надзвычай добра выкарыстаны, і

¹⁹ Аляксандар Керанскі ўзначальваў адну з плыняў эміграцыі, а Станіслаў Мікалайчык — польскі эміграцыйны ўрад.

²⁰ Маецца на ўвазе Беларускае цэнтральнае прадстаўніцтва.

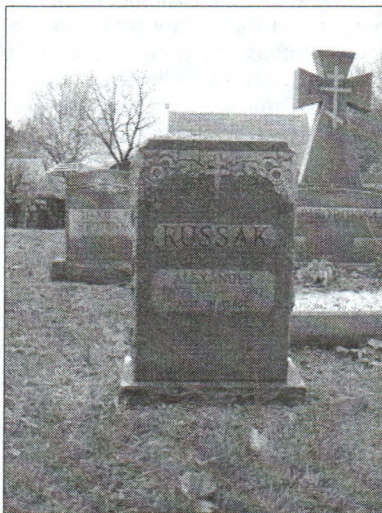
напраўду Вы ўлажылі масу працы ў грамадскую справу. Апошняя Ваша паведамленьне аб высылцы 14 Ашуранс²¹ прынесла масу радасьці і задавальненьня як для асобаў беспасярэдне зацікаўленых, як і для мяне і цэласьці нашага Актыву. Гэта надзвычай вялікае і вартаснае дасягненьне з Вашага боку і з боку ўсіх сяброў, каторыя прычыніліся да зрэалізаваньня так важнага для нас усіх заданьня. Дзякуючы гэтаму прадбачаны Эміграцыйны плян кіраўнічых устаноў да ЗША можа быць зрэалізаваны.

Ад імя Галоўнае ўправы БЦП і ўсяго Актыву выражаю Вам і ўсім сябром найшчырэйшую падзяку за выкананы Грамадзкі Абавязак.

Сьпісак галоўных артыстаў, якіх належыць пераправіць да U. S. A., я Вам перашлю ў найбліжэйшых днёх па атрыманьні з Бакнангу²², куды я зьвярнуся зараз пасля атрыманьня Вашага ліста. Усе справы, парушаныя Вамі ў апошнім лісьце, пераданыя да выкананьня.

Незалежна ад сьпіску Артыстаў, каторы Вам вышлю, ветліва прашу старацца пераслаць яшчэ ашуранс, для наступных асобаў.

1. Др. Янушкоўскі Аляксандар і яго матка і сястра
2. Падлазьнік (даняы мае праф. Сьцяпанаў)
3. Плескачэўскі Барыс (Анатолі Плескачэўскі ўжэ мае)
4. Дэмша Аляксандар, Мозхам б. Рэгенсбург
5. Даніловіч Антон (даняы ў Мая²³)
6. Каліноўска Лідзія²⁴ (даняы ў Мая)
7. Жамойда Сымон (даняы ў Мая)
8. Банкет Аляксандар, Бакнанг б. Штутгарт (а)

Сьціпляя магіла Аляксандра Русака на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

²¹ Запрашэньняў на прыезд у ЗША.

²² Беларускі Ды-Пі-лягер каля Штутгарту.

²³ Маецца на ўвазе **Эмануіл Ясюк** (гл. біяграму ў асобным разьдзеле).

²⁴ **Лідзія Даніловіч** (у першым замустве **Каліноўская**, 29.05.1910 — 07.02.1963), мастачка, жонка Янкі Золака (Антана Даніловіча).

Ежэлі ходзіць а пераказ сабранных ахвяраў на БЦП, гэтую справу парушаю дакладна ў іншым лісьце. Адносна справы *Хмыза*, зразумела, можа, я быў у пэўнай ступені да Вас троха нетактоўны, а ў гэтым выпадку вельмі Вас, сябра, перапрашаю, але Вы павінны зразумець і мяне, калі на кожным паседжаньні, гутарках зь сябрамі заўсёды спатыкаўся з закідамі пад Вашым адрасам, дзе быў вымушаны даказваць, што гэта Вашыя добрыя знаёмыя з французскай зоны. Зразумела, пасья апошняга ліста, у тых асобаў, якія былі незадаволенымі, стварылася зусім іншае ўражаньне, і каб Вы цяпер знаходзіліся між намі, напэўна, яны мелі б слова ўдзячнасьці для Вас, бо трэба шчыра сказаць: з усіх, хто знаходзіцца ў ЗША, вы выканалі найбольшае заданьне.

Ежэлі ходзіць аба мне, то я чакаю кожнага дня на камісію Сі-Сі²⁵ і ежэлі ня хойдуць надзвычайныя перашкоды, то прыблізна за 4 тыдні пакіну Нямецчыну, а за 6 месяцаў буду разам з Вамі. Доктар *Шчорс* ёсьць у прыблізнай сытуацыі, і таксама інж. *Касяк*.

Я ўжэ прасіў Мая і вельмі прашу Вас пастарацца для мяне пакой, магчыма, блізка ад Вас, каб прыехаўшы, можна было супольнымі сіламі прыступіць яшчэ болей энэргічна да працы для дабра нашых Грамадзян.

Перасылаючы найлепшыя прывітаньні для Вас і Вашае сям'і, а таксама ўсіх знаёмых, а спэцыяльна для Мая.

Жыве Беларусь

[Аляксандар Русак]

²⁵ *Secret service* (анг.). Тут: контравыведка, якая высвятляла, ці не перабіраюцца ў ЗША нацысцкія злачынцы, камуністычныя агенты ці злачынцы.

ЛІСТАВАНЬНЕ
ЧАСЛАВА НАЙДЗЮКА З ІВАНАМ КАСЯКОМ

Іван Касяк ліставаўся зь дзеячамі ў ЗША, Канадзе, Францыі, Аўстраліі, Аргентыне. Дарэчы, ліставаньне зь дзеячамі ў Злучаных Штатах ня надта вялікае. З 1950-га па 1978 г. Іван Касяк жыў у Нью-Ёрку і асаблівай патрэбы ў перапісцы не ўзьнікала — амаль штотыдзень беларускія дзеячы зьбіраліся на царкоўныя службы або на грамадзкія імпрэзы: у Нью-Ёрку ці Саўт-Рывэрз, як, напрыклад, з Чаславам Найзюком — прадстаўніком БККА на штат Каліфорнія. Ліставаньне зь большага падтрымлівалася з тымі, хто жыў ня ў межах дасягальнасці.

Іван Касяк і Часлаў Найдзюк былі знаёмыя з 1930-х гг., часу навучаньня ў Віленскім унівэрсытэце. Кантакты працягнуліся падчас нямецкай акупацыі: Найдзюк пэўны час працаваў судзьдзём і ўзначальваў Беларускаю народную самапомач на Вялейшчыне, дзе працавалі браты Івана Касяка — Лявон і Кастусь, а потым перабраўся ў Менск, дзе працаваў старэйшы з Касякоў.

Сяброўскія дачыненні з Іванам Касяком захаваліся і пасля 1944 г. Тым больш што яны мелі аднолькавыя палітычныя погляды: абодва былі прыхільнікамі плятформы БЦР.

Пасля пераезду ў Лос-Анджэлес Часлаў Найдзюк узначаліў мясцовы аддзел ЗБАДК, а потым стаў прадстаўніком БККА на Каліфорнію. У Івану Касяку ён бачыў ня толькі свайго кіраўніка, але і старэйшага таварыша і сябра, зь якім можна было параіцца.

Таму ліставаньне — гэта ня толькі справаздачы прадстаўніка БККА, але і штрыхі да жыцця беларусаў у Лос-Анджэлесе, якія з прычыны малой колькасці мусілі трымацца разам, нягледзячы на палітычныя разыходжаньні. Зь ліставаньня бачна, што вызначальнымі былі не палітычныя прыхільнасці, а міжасабовыя дачыненні.

Ліставаньне захоўваецца ў архіве Івана Касяка, што знаходзіцца ў Александрыйскай бібліятэцы Ратгерскага ўнівэрсытэту. Асобна лісты ня выдзеленыя, а параскіданыя па розных скрынях і тэчках. На 95% гэта лісты Часлава Найдзюка, лісты Івана Касяка, праў-

дападобна, захоўваюцца ў Каліфорніі ў дзяцей Ч. Н., але для некаторых сваіх адказаў Іван Касяк рабіў копіі і падшываў разам зь лістамі Часлава Найдзюка.

Друкуюцца ўпершыню.

Лос-Анджэлес, 26.1.1958

Паважаны спадар Касяк!

У адказ на апошнія афіцыйныя пісьмы ад Беларускага Кангрэсавага К-ту пішу Вам гэты прыватны ліст, што пакуль не магу даць здавальняючага фармальнага адказу ад імені Каліфарнійскага аддзелу ЗБАДК[амітэ]ту²⁶, асабліва ў справе радных у найбліжэйшым часе.

*Дэлегаты БЦР на зьездзе Ўкраінскага кангрэсу
Амэрыкі: Іван Касяк, Эмануіл Ясюк, Часлаў
Найдзюк, 1948 г.*

На Вашае пісьмо, першае ў гэтай справе, ня даў Вам адказу таму, што:

1. не было ў мяне кандыдатаў, заінтэрэсаваных быць такімі раднымі²⁷,

2. Адзел [БККА] наш не зьяўляецца поўнасьцю актыўнай арганізацыяй, ня маючы пазытыўнага падтрыманьня яе з боку большасьці ейных сяброў, аб чым я ўжо заявіў у сваім лісьце да БЦР (Прэзыдэнту Астроўскаму²⁸) на просьбу аб прысьланьні дэлегата на пленум БЦР²⁹.

²⁶ Размова пра Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамагавы камітэт.

²⁷ Іван Касяк як старшыня БККА прапанаваў Чаславу Найдзюку назваць кандыдатуры радных у каліфарнійскі аддзел БККА.

²⁸ **Радаслаў Астроўскі** (25.10.(06.11.)1887 — 17.10.1976), грамадзкі дзеяч, пэдагог, публіцыст, прэзыдэнт БЦР у 1943–1976 гг.

²⁹ Маецца на ўвазе XV Пленум БЦР, які прайшоў у 1957 г. у Саўт-Рывэры.

3. Не ўважаў, што пры такім арганізацыйным стане ў нас нашыя радныя мелі б нейкае практычнае значэнне для Вас.

У сувязі, аднак, з Вашым панаўленьнем просьбы, раблю яшчэ адну спробу, каб палагодзіць яе магчыма дадатна. Сягоньня высылаю прапанову да аднаго із сваіх сяброў. На другога кандыдата прапанаваў бы Вам сп. Б[арыса] Кіта, які пераехаў у [штат] Virginia і быў зь візытай у South River'ы. Зь ім Вы маглі б звязацца нават беспасярэдне. У мяне яшчэ няма ягонага новага адрэсу, і ягонае сяброўства ў нашым адзеле яшчэ фармальна не развязанае. З свайго боку буду старацца навязаць зь ім кантакт церазь ягоную жонку [Ніну Корсак], хоць ён ранейшую маю прапанову не прыняў.

4. Умовы прыватнага жыцця не пазваляюць мне праявіць большай энэргіі для скарэйшага і лепшага палагоджаньня абгаварванай справы.

Адносна пяці даляраў за дэлегата прышлю афіцыйнае выясьненьне. Цяпер толькі значаю, што аб іх павінна было нам быць ведама перад Кангрэсам³⁰. Нашага фармальнага дэлегата не было, упаўнаважаньне было выслана на імя др. Шчорса, які, падобна, на Кангрэсе ня быў. Да таго ж ні ад д-ра Шчорса, ні ад Кангрэсавага К-ту не было ніякага рэха на ўдзел нашага аддзелу ў Кангрэсе.

Сп. Стасевіч К[астусь] ад Каліфорніі на Кангрэсе ня можа лічыцца нашым дэлегатом, бо ён не належыць да К-ту, а чым я паведамляў сп. Сеньку³¹ ў прыватным пісьме.

З пашанаю, Ч. Найдзюк

1 кастрычніка 1959 г.

Паважаны І. Касяк!

«Як ты ваўка ні кармі, а ён у лес глядзіць», — гаворыць прыказка. Такім ёсьць Ч[аслаў] Найдзюк. Найдзюк — каталік-фанатык. У яго справы рэлігійныя вышэй за нацыянальныя. Ён каталік большы нават за самога Папу Рымскага.

³⁰ Маецца на ўвазе II Кангрэс беларусаў Амэрыкі, які прайшоў 30 чэрвеня 1957 г. у Саўт-Рывэры й дзе фармальна (завочна) свае паўнамоцтвы склаў старшыня БККА Мікалай Шчорс, а новым кіраўніком быў абраны Іван Касяк.

³¹ Маецца на ўвазе Міхась Сенька, доўгачасовы сакратар БККА (гл. адпаведную біяграму).

Доўгі час ён шукаў сабе жонку і толькі³² каталічку. Ажаніўся на беларусцы-каталічцы³³, якая да прыезду ў Амэрыку працавала ў «Бацькаўшчыне»³⁴. Па сваіх палітычных поглядах яна зьяўляецца задлым абрамчыкаўцам³⁵.

Хутка пасья жаніцьбы (1956) Найдзюк пачаў выказваць крыўду на астроўшчыкаў за тое, што яны надта неталерантна адносяцца да каталіцызму і глыбока закранаюць рэлігійныя пачуцьці каталіка Найдзюка. Мне здаецца, што ён пісаў у Цэнтральнае кіраўніцтва скаргі на І. Касяка за ягоную «Гісторыю праваслаўнай царквы беларускага народу»³⁶, на нябожчыка [Юр'я] Сабалеўскага і на а. [Мікалая] Лапіцкага.

Тут яго пачалі падпякаць абрамчыкаўцы-каталікі: «Як гэта ты церпіш! Тваю веру так апаганілі, а тым маўчыш і працуеш разам зь імі. Сеў ты не ў свае сані»³⁷.

Гэта яшчэ болей падліло масла ў агонь. Паступова на тармазох пачаў ён спускацца. Будучы старшынёй камітэту, ён ня мог пайсьці адразу на супрацоўніцтва, ды тады яшчэ аддзелу БАЗ'ы³⁸ не было.

Цяпер у яго разьвязаныя рукі, і ён як прыватная асоба ідзе на супрацоўніцтва, і на якое?

³² Тут і далей падкрэсьліваньні Ёладзімера Клішэвіча.

³³ Маецца на ўвазе **Юзэфа Брэчка** (у замове **Найдзюк**, 01.02.1927, Мазуркі Ляхавіцкага пав. — 19.11.2004). Падчас нямецкай акупацыі вучылася ў гандлёва-адміністрацыйнай школе ў Баранавічах, належала да СБМ. З 1944 г. — на эміграцыі скончыла курсы радыстаў. Скончыла Беларускаю гімназію імя Янкі Купалы ў Міхэльсдорфе. Брала ўдзел у скаўтынгу, дапамагала ў адміністраваньні газэты «Бацькаўшчына» і часопісу «Наперад», працавала на радыё «Вызваленьне». У верасьні 1956 г. пераехала ў ЗША. Некаторы час жыла ў Пуэбла (Каларада) у сям'і Хведара Шыбута, празь некаторы час узяла шлюб з Чаславам Найдзюком і пераехала ў Каліфорнію. Нарадзіла трох дзяцей: Карнэлю, Ядзю і Віктара. Пахаваная на могільніку «Форэст-Лоўн-Цэмэтэры» (Forest Lawn Cemetery) у Пасадэне (Каліфорнія).

³⁴ Газэта «**Бацькаўшчына**» выдавалася ад 31 кастрычніка 1947 г. да сьнежня 1966 г. у Заходняй Нямецчыне: зь верасьня 1950 г. — у Мюнхэне. Падтрымлівала Раду БНР.

³⁵ Г. зн. прыхільніцай прэзыдэнта Рады БНР Міколы Абрамчыка.

³⁶ Кніга «3 гісторыі праваслаўнай царквы беларускага народу» выйшла ў 1956 г.

³⁷ У кнізе ў рэзка нэгатыўнай форме ахарактарызаваная дзейнасьць рыма-каталіцкай і вуніяцкай цэркваў у Беларусі.

³⁸ Аддзел БАЗА (Беларуска-амэрыканскага задзіночаньня) быў створаны ў Каліфорніі ў 1959 г.

Супрацоўнічаць зь імі можна ў адным выпадку, калі ў нас будзе свая арганізацыя. Бо БАЗ'у яны заснавалі, і гэтае супрацоўніцтва будзе як роўнага з роўным.

Найдзюк пайшоў сам, але ён прылажыў усе намаганьні, каб і тых, хто зь ім раней супрацоўнічаў, пацягнуць за сабою. І гэтага ён дабіўся. «Куды пайшоў пастух, туды пайшлі і авечкі», — так гаворыць другая прыказка.

Калі былы лідэр Дапам[аговага] Кам[ітэту] сам пайшоў, дык чаму не пайсьці тым, хто падпаў пад яго ўплыў.

Зараз ніякай рэчы і быць ня можа пра якую-небудзь арганізацыю. Людзі пайшлі за ім, і няма з кім працаваць.

Найдзюк і раней нічога не зрабіў, а зараз дашчэнтну разбурыў тое, што сам некалі клеіў, і гэтым самым паказаў свой сапраўдны твар, твар не беларуса, а каталіка. Безумоўна, ён тут зрабіў паскудную справу, ён сваімі паводзінамі ўбіў нож у сьпіну астроўшчыкаў.

Але надта прыймацца гэтым ня варта. Ці мала такіх «малойчыкаў» скачуць з аднае палітычнае плыні да другое. Час — найлепшы доктар. Пачакаем і пабачым, што тут адбудзецца далей, бо я думаю, Найдзюка гладзілі, пакуль запраглі: «Кось, Кось, пакуль у аглоблі, а там і пугу пакажуць».

Дык вось мая кароткая інфармацыя справа. Калі ў Вас ёсьць у Лос-Анджэлесе свае людзі, напішэце ім ад сябе, а мне падайце іхныя адрасы.

*З пашанай да Вас,
Ул. Клішэвіч*

25.X.1960

Беларускаму Кангрэсавому Камітэту Амэрыкі

250 East 4th Street
New York 9, N. Y.

Гэтым ахвотна паведамляю Вас, што згаджаюся прыняць на сябе абавязак прадстаўніка Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі на штат Каліфорнію, у каторым стала пражываю, згодна з просьбай ІІІ Кангрэсу беларусоў Амэрыкі³⁹, атрыманай у Вашым паведамленьні з 12 лістапада 1960 г. За што шчыра дзякую.

Англійская транскрыпцыя майго імя і прозьвішча наступная: Cheslav Najdziuk.

Прашу ў Вашым фармальным упаўнаважаньні на маю вышэй азначаную функцыю прыслаць мне асноўныя інструкцыі і магчы-

³⁹ Адбыўся 23 кастрычніка 1960 г. у Саўт-Рывэры.

масьць далучыць копію charter'у⁴⁰ і эвэнтуальна статуту Камітэту, а таксама фірмовыя блянкеты для афіцыйнай карэспандэнцыі.

Мясцовыя варункі будуць вымагаць ад мяне тут неадкладнай арганізацыі прадстаўніцтва Камітэту, як найменшай магчымай пачаткавай арганізацыйнай адзінкі, неабходнай дзеля навязваньня сувязяў і эвэнтуальна некаторых супольных выступленьняў зь мясцовым аддзелам апазыцыйнай БАЗА'ы⁴¹ ў вадносінах да амэрыканскіх іншанакцыянальных арганізацыяў. Дасюлешняя практыка паказала, што без апазыцыйнай арганізацыі немагчыма абаперці супольныя грамадзкія высылкі на аснову пэўнага партнэрства.

Надзеюся, што сваёй працай апраўдаю Ваш давер і буду мець з Вашага боку поўнае зразуменьне і падтрыманьне ў нашым супрацоўніцтве на карысьць беларускіх нацыянальных інтарэсаў у найлепшым іх зразуменьні.

*З пашанаю,
Ч. Найдзюк
833 S N. Coronado str.
Los Angeles 26, Calif.*

*Ch. Najdziuk
10 красавіка 1961*

Паважаны Спдар І. Касяк!

Дзякую за Ваше пісьмо і матэрыялы. Выбачайце, што не сьпяшаўся з адказам. Перадусім няма, як заўсёды, часу і, на жаль, няма спадзяваных праклямацыяў⁴². Усё ж у залучэньні перасылаю Вам атрыманыя мною адказы (копіі) ад губэрнатара⁴³ і мэра, з каторых відаць, чаму няма пракламацыяў. На мэраўскім адказе няма і адразу да мяне, бо ёсьць яшчэ правадная паперка, якая, як ні сьмешна, задрасавана на імя БАЗА, а канвэрт быў на маё імя. Ня ведаю, што тут атрымалі базаўцы. Пакуль што гэта я скрыў ад людзей.

Найгорш, аднак, выйшла, што і гэтых афіцыйных адказаў не было каму чытаць. Крывічы⁴⁴ мяне зыгнаравалі як прадстаўніка БККА і ня далі мне ніякага адказу на маю прапанову аб супрацоўніцтве і

⁴⁰ Ад *charter* (анг.). Тут: дазвол уладаў на дзейнасьць арганізацыі.

⁴¹ Аддзел БАЗА быў арганізаваны ў Каліфорніі ў 1959 г.

⁴² Маюцца на ўвазе адозвы ад мэра Лос-Анджэlesa пра абвяшчэньне 25 сакавіка Беларускам Днём у горадзе.

⁴³ У 1958–1966 г. губэрнатарам Каліфорніі быў прадстаўнік Дэмакратычнай партыі Эдмунд Браўн.

⁴⁴ Прыхільнікі Рады БНР і прэзыдэнта Міколы Абрамчыка, але ў гэтым выпадку сябра каліфарнійскага аддзелу БАЗА.

маім удзеле ў супольным святкаваньні дня 25-га Сакавіка, каторыяны ладзілі самі. Асабістыя запысыны яны мне прыслалі за тры дні да святкаваньня. Безумоўна, я іх збайкатаваў і паведаміў аб гэтым другіх. За пару выняткамі, нябазаўцы на іхнае святкаваньне не пайшлі. Было позна і немагчыма сабраць людзей, хоць я і пробаваў і прапанаваў ім. Найгорш мяне расчараваў Клішэвіч, які неспадзявана па тэлефоне заявіў мне, што ён увогуле адказваецца ад усялякага супрацоўніцтва са мною, нягледзячы на ўсе мае высілкі яго да супольных выступаў прыцягнуць. Другія не далажылі высілкаў, каб хоць прыйсьці да мяне ў хату і наладзіць хоць скромнае адзначэньне ўгодкаў 25 Сакавіка, якое я ўплянаваў і ім прапанаваў. Далейшых я не чапаў яшчэ. Пачатак, як бачыце, няважны. Але надзей на пэўную паправу не хачу траціць.

«Бел. думкі»⁴⁵ ўсёй я яшчэ не распрадаў. Ня ведаю, ці прапанаваць яе пражываючым у Сан-Францыска, бо яны маюць ад Вас непалярэдне.

Вельмі дзякую за пажаданьні. Узаемна перасылаю і Вам найлепшыя пажаданьні і прывітаньні.

Буду старацца зрабіць больш і напісаць Вам пазьней. Усяго добрага.

З пашанаю, Ч. Найдзюк

Бруклін, 20 траўня 1961

Паважаны спадар Ч. Найдзюк!

Дзякую за Ваш апошні ліст і далучаныя копіі лістоў ад мясцовых уладаў. Пастараемся апублікаваць у «Беларускай думцы», разам з пражываючымі губэрнатараў, прысланае Вамі прывітаньне ад мэра Лос-Анджэлесу⁴⁶.

Вельмі характэрна, што БАЗА па ўсіх мясцовасьцях адкідае супрацоўніцтва з БККА⁴⁷. Прыпушчальна, нейкі вонкавы дзейнік націскае ў гэтым напрамку. Ня будзем праймацца, а будзем выконваць усё магчымае з нашага боку, для беларускае справы.

Вашы захады аб арганізаваньні хаця б і невялікага колькасна адзначэньня 43-га гадовага юбілею БНР былі добрым намерам. Калі

⁴⁵ Тут размова ідзе пра першы нумар часопісу «**Беларуская думка**», які ад кастрычніка 1960 г. выдаваўся ў Саўт-Рывэры. № 2 выйшаў у чэрвені 1961 г.

⁴⁶ Выдрукавана побач з пражываючымі губэрнатараў штатаў Агаё й Нью-Ёрк у № 2 «Беларускай думкі» (чэрвень 1961).

⁴⁷ Сябры БАЗА, у сваю чаргу, лічылі, што менавіта БККА не ідзе на супрацоўніцтва.

не ўдаліся цяпер, то ў будучыні могуць выпасьці лепш. Наагул належыць зьбіраць і арганізаваць расьцярушаных беларусаў пад грамадзікім кутом дзеяньня. Усюды ёсьць у нас людзі, якія не паддаюцца элемэтарнай грамадзкай дысцыпліне, нават пры найбольшай магчымай кампрамісавасьці. Ня будзем дзеля гэтага вешаць галоваў, а будзем працаваць з тымі, якія прыкладваюцца да працы, стараючыся падцягнуць адстаючых. Падобна, сп. *К[анстанцін] Вайцяхоўскі*⁴⁸ перастаў дзеяць на БАЗАўскім полі дзеля неспрыяльнае атмасфэры.

Як вам ведама, праца БККА дзеліцца на два асноўныя абсягі: нутраны і вонкавы. Будзем старацца рабіць магчымае ў обоіх, залежна ад мясцовых абставін.

Да Вас адумысловая просьба праяўляць больш актыўнай ініцыятывы ня толькі датычна Вашага штату, але і цэласьці дзейнасьці БККА. Калі Вы заўважыце пэўнае пытаньне, актуальнае зараз для беларускае справы, зь якім трэба выступіць на вонкі ад усёй нашай арганізацыі, то вельмі прашу неадкладна апрацаваць адпаведны матэрыял, паведаміць БККА аб патрэбным захадзе і г. д. Належыць больш уплываць на цэласьць працы БККА.

Належыць Вам, як і Вашым знаёмым, супрацоўнічаць у «Беларускай Думцы» па пытаньнях, якія будуць Вам адпавядаць: зь бягучага беларускага ці міжнароднага жыцьця, палітычнага, культурнага, з гістарычнае мінуўшчыны і г. д. Нават кароткія матар'ялы, пісанья рознымі асобамі, значна ажыўляюць публікацыі.

Кальпартажам «Бел. Думкі» займаецца сп. *М[іхась] Сенька*. Я пісаў яму аб паведамленьні Вас, каму непасрэдна ў Каліфорніі быў высланы часопіс. Аб выніку ня ведаю.

У бліжэйшым часе вышлем Вам некаторыя актуальныя справы да палагоджаньня і новыя фармуляры БККА.

Жадаю найлепшых посьпехаў.

З пашанай, І. Касяк

Беларусы на балях у Лос-Анджэлесе⁴⁹

Прадстаўнік Беларускага Кангрэсавага Камітэту на Каліфорнію Часлаў Найдзюк разам з супрацоўнікамі другіх мясцовых нацыянальных арганізацыяў прыняў удзел у наладжваньні Інтэрнацыянальным Інстытутам у Лос-Анджэлесе традыцыйнага гадавога вясьнянага балю, які адбыўся ў суботу 3-га чэрвеня 1961 г. (сэлета), арганізацыйны ўдзел прадстаўніка БКК падтрымала група беларусаў, у каторых выдзялялася сваім, уласнай работы, прыгожым нацыянальным касцюмам спадарыня Сабіна Канановіч. Нацыянальная вопратка беларускіх

⁴⁸ **Кастусь Вайцяхоўскі (Кон Ворт)**, гл. біяграму ў адпаведным разьдзеле.

⁴⁹ Тэкст быў далучаны да папярэдняга ліста.

прадстаўнікоў зьвярнула ўвагу філіпінцаў, каторыя запрасілі Сабіну Канановіч выступіць у беларускім касьцюме на іхным нацыянальным сьвяце незалежнасьці 4-га ліпеня сёл. у ведамай залі Palladium у Галівудзе.

Вечарам 4-га ліпеня сёл. з нагоды падвойнага сьвята — Дня незалежнасьці Філіпінаў⁵⁰ і Злучаных Штатаў Амэрыкі — філіпінскае грамадства ў Лос-Анджэлесе (Filipino Community of Los Angeles Inc.) наладзіла вялікі каранацыйны бал у прыгожай галівудзкай залі Palladium. Каранацыя міс Філіпінаў на 1961 г. была адной з галоўных часткаў праграмы вечару. 27 рэпрэзэнтанткаў розных нацыянальнасьцяў пад воплескі перапоўненай вялікай з бальконамі залі прайшлі праз сымбалічную браму з надпісам Arch of International Friendship. Разам зь імі праходзіла і спадарыня Сабіна Канановіч у беларускім нацыянальным касьцюме, як міс Беларусі (была названа Miss Whiteruthenia). Побач зь ёю сядзела Miss Hollywood, як прадстаўнічка USA.

Беларускія прадстаўнікі займалі ганаровыя месцы за адным сталом з прадстаўнікамі ЗША, побач мясцоў зарэзэраваных для консулярнага корпусу. [Матчына сэрца сп. Ф. Канановіч перажыло нямала радасьці і шчасьця, глядзячы з гордасьцю на сваю дачку Сабіну ў ганаровай асысьце падчас каранацыі міс Філіпінаў. Адзін із жвавых фатографуў зрабіў і індывідуальную здымку «Міс Беларусі». За суседнім сталом відаць было беларускім прадстаўнікам і маці Філіпінаў 1960 г.]⁵¹

Сярод інтэрнацыянальных гасьцёў у праграме-сувэніры, люксу-совага выданьня, стаіць і Беларусь.

[Шкада, што ня шмат беларусаў змаглі бачыць, як філіпінцы вельмі гасьцінна прыймалі беларускіх гасьцёў, і як яны цэняць і любяць сваю нацыянальную незалежнасьць.]

Беларускія прадстаўнікі стараліся скарыстаць кожную нагоду, каб паінфармаваць філіпінцаў і другіх аб беларускіх нацыянальных імкненьнях. Характэрна падчыркнуць, што амэрыканскі прадстаўнік у сваім прывітальным слове выразіў пажаданьне, каб усе народы маглі цешыцца сваёй нацыянальнай свабодай і незалежнасьцю. У суботу 15-га ліпеня Прадстаўнік БКК і Сабіна Канановіч прынялі ўдзел у філіпінскай гарбатцы, прысьвечанай выражэньню ўдзячнасьці арганізатарам урачыстага сьвяткаваньня 15-ых угодкаў Незалежнасьці Філіпінаў. Было вельмі прыемна правесці час у беспасрэдным кантакце зь філіпінскімі дзеячамі, паміж каторымі быў прысутны і ведамы філіпінскі генэрал Рамулё, цяперашні філіпінскі амбасадар у ЗША. [Між іншым, у успомненай вышэй праграме ёсьць надрукава-

⁵⁰ Здабылі незалежнасьць у 1946 г.

⁵¹ У квадратныя дужкі ў гэтым тэксце кавалкі тэксту браў Іван Касяк, рыхтуючы матэрыял да друку ў «Беларускай думцы».

ны цікавы інфармацыйны артыкул ген. Рамулё аб Філіпінах за час незалежнасьці, з кароткай зацемкай аб слаўнай дасюлешняй дзейнасьці самога аўтара, як заслужнага дзяржаўнага мужа, журналіста і жаўнера.]

Беларускія прадстаўнікі былі прывітаныя гучнымі воплескамі. Філіпінскі прадстаўнік падняў тост за Беларусь. Прадстаўнік БКК на разьвітаньне выразіў надзею на далейшую жывую сувязь беларусаў зь філіпінцамі.

Ч. Н.

10.VII.1962

Паважаны Спдар Іван Касяк!

Ня ведаю, як лепш пачаць гэтае пісьмо да Вас, да напісаньня якога ня змог так доўга сабрацца. Згары думаю, што Вы такой ненармальнасьці ў карэспандэнцыі з Вамі з майго боку, напэўна, не прадбачвалі. І сам я не спадзяваўся, што да такога стану дойдзе. Паміма гэтага, усё ж такі надзеюся, што Вы гэтае пісьмо, даўно абяцанае ад мяне, наканец атрымаеце, і такім чынам маё слова будзе датрымана. Вельмі прашу мне прабачыць за такое доўгае ненармальнае маўчаньне, каторае не было выкліканае ні маёй лёгкадуманасьцю, ні грубай нядбайлівасьцю! Гэта было створана цяжкім маім палажэньнем пад многімі ўзглядамі, як сямейна-асабістага характару, так і нацыянальна-грамадзкага. Маё асабіста-сямейнае палажэньне Вам цяжэй зразумець, што Вы можа не жанаты, а тым больш без сваіх дзяцей. Грамадзкія адносіны Вам затое добра знаёмыя, і Вы, напэўна, нецярпліва чакалі ад мяне новых зьвестак аб іх зь месца выконваньня маіх абавязкаў як Прадстаўніка БККА.

З тых вестак, якія маглі да Вас дайсьці папярэдне пісьма, што мае першыя пачынаньні ў характары прадстаўніка БККА ня выйшлі здавальняюча ўдалымі. Ня траціў я, аднак, сваёй надзеі на палепшаньне, але менш спадзяваўся [на] пагоршаньне адносінаў. Тымчасам далейшыя мае натугі стварылі мне нямала новых цяжкасьцяў, хлопатаў і расчараваньняў. Перад усім выясьнілася, што і мае прыхільнікі, і мае праціўнікі не разумелі фармальнага боку майго прадстаўніцтва. Не спадзяваліся і не чакалі, што я сам адзін у стане афармляць свае выступы ад імені БККА незалежна ад становішча другіх.

Такім чынам, мясцовыя «базыцы», хоць не хацелі і далей ня хочуць мяне ганараваць як партнэра, былі змушаныя фармальна-арганізацыйна лічыцца з супольных выступленьнях нагонкі з маёй роляй. Прыхільнікі думалі, што я бяз выбараў нічога не змагу зрабіць, а арганізацыі ня хочуць. І вось, каб прыкончыць мяне, базыцы тут прыдумалі прапанову — сьвяткаваць 25-га Сакавіка без арганізацыяў. На гэтую прапанову я гостра зрэагаваў і быў здабыўшы згоднае

падтрыманьне сваіх прыхільнікаў. Базаўцы, аднак, не пайшлі на ніякія ўступкі.

І тут некаторыя з маіх людзей не апраўдалі маіх спадзяваньняў. Захісталіся і заламаліся. Паддаліся, праўдападобна, уплыву і Клішэвіча, якому, мабыць, непрыемна было бачыць, што я мог дзеяць і без ягонага падтрыманьня, і нягледзячы на ягоныя інтрыгі. У некаторы блуд увёў і адзін украінец, жанаты зь беларускай, даказваючы, што сьвяткаваць незалежнасьць трэба і беларусам, як і ўкраінцам, без арганізацыяў. Усё адбывалася пры павышаным эмацыянальным стане, а таму і дайшло да таго, што адна сям'я Шэлестаў рашылася «ратаваць» палажэньне і запрасіць усіх на сьвяткаваньне да мяне. І прышлося ратаваць хоць тое, што было магчымым... Пачатковыя мае надзеі на сапраўднае супольнае сьвяткаваньне з базаўцамі спрычынілася да таго, што я выслаў пісьмо мэру гораду⁵² пазьней за Арцюха⁵³, і як ні дзіўна, атрымаў незадавальняючы адказ ад яго, ужо пасля сьвяткаваньня, копію каторага Вам пры гэтым перасылаю да ведама. Інакш паступіў губэрнатар. Копію statement'у⁵⁴ каторага таксама далучаю пры гэтым. Адну ранейшую такую копію выслаў я пры сваёй карэспандэнцыі аб сьвяткаваньні 25-га Сакавіка ў рэдакцыю «Беларускай думкі»⁵⁵.

Некаторыя ранейшыя карэспандэнцыі я пісаў у «Бацькаўшчыну»⁵⁶ проста, каб больш людзей маглі прачытаць. Безумоўна, мне трэба было б здабыцца на лепшы спосаб падаваньня вестак аб нашым тут жыцьці ў прэсу. Дагэтуль, аднак, было ўсё яшчэ многа «але»... На фоне інфармацыяў згэтуль у [ангельскамоўную] прэсу паўставала таксама многа закатаў, бы ня ўсе яны дакладныя і праўдзівыя. Трэба было б публічна сварыцца, а на гэта няма ахвоты, часу, ды пытаньне, ці варта гэта рабіць? Усё думаецца, што, можа, будзе лепшая нагода для гэтага. Хочацца ўсё паправіць адносіны. У выніку мінулага дасьведчаньня намагаемся праводзіць у жыцьцё новыя прыёмы адносінаў зь людзьмі, больш практычныя. Ня хочацца мірыцца з паглядам, што ў палітыцы не абавязвае парадачнасьць.

Надзеюся, што некаторыя здабыты ўжо пазыцыі працы ўдасца падтрымоўваць, а можа, нешта і разьвіць.

Пасылаю Вам яшчэ і копію пісьма, пасланага мною ў Інтэрнацыянальны Інстытут на нашым фірмовым блянкеце, каб даць ім магчымасьць бліжэй пазнаёміцца з БККА.

⁵² Норусу Поўлсану (Norris Poulson).

⁵³ Старшыня каліфарнійскага аддзелу БАЗА.

⁵⁴ Тут: заявы.

⁵⁵ Матэрыял выдрукаваны ня быў, паколькі наступны нумар «Беларускай думкі» выйшаў толькі ў сьнежні, і тэксты, у тым ліку й зь іншых шта-таў, прысьвечаныя 25 сакавіка, састарэлі.

⁵⁶ Г. зн. газету іншага палітычнага лягеру.

Наагул, практычна працаваць вельмі цяжка. Можна было б расшырыць работу, але не хапае сілаў для гэтага. Хацелася б канкрэтна ўцягнуць людзей да рэгулярнай дзейнасці, але няма ахвотнікаў.

Меў я прапанову супрацоўніцтва з American Committee of California for Freedom of Enslaved Nations⁵⁷. Баюся, аднак, браць новы цяжар толькі на свае ўласныя плечы. Як там у Вас выглядае справа адносінаў да такога камітэту?

Не пісаў я нічога і мэру гораду ад прапанове вывесіць бел-чырвона-белы сьцяг на дзень 25 сакавіка⁵⁸. Ня ведаю, як гэта практычна праводзіцца, і ня чуюся да гэтага падрыхтаваным.

№ 3 «Беларускай Думкі» прыйшоў вельмі позна, але робіць лепшае ўражаньне за папярэдні нумар.

Пасылаю Вам і ўсім нашым супрацоўнікам найлепшыя прывітаньні і пажаданьні!

З пашанай, Ч. Найдзюк

25 ліпеня 1962 г.

Паважаны Спдар Ч. Найдзюк!

Дзякую за Ваш ліст з дня 10 ліпеня і яго залучнікі.

Усе мы маем розныя клопаты асабістыя ці грамадзкія, якія не даюць магчымасці часта перапісвацца. Гэта зусім нармальнае і зразумелае ў нашых абставінах і таму як Вы, так і я будзем адпісваць тады, калі зойдзе канечная патрэба, ня крыўдзячыся на няхуткі адказы.

Паколькі мне ведама, ніхто ня ладзіць ніякіх грамадзкіх выступленьняў «без арганізацыяў». Заўсёды інспіратарам і кіраўніком зьяўляецца нейкая арганізаваная сіла, дзеючая афіцыйна ці неафіцыйна, ад імя аднае арганізацыі ці аформленая міжарганізацыйна. Сама стыхія ня можа сыстэматычна праводзіць мэтанакіраваную дзейнасць на даўжэйшую дыстанцыю часу. Хтось там у Вас, сьведама ці нясьведама, хоча ўводзіць людзей у памылку.

Не належыць праймацца тым, што некаторыя ўраднікі, як напр.: мэры гарадоў маюць звычай, выдаўшы адну праклямацью, не высылаць яе копіяў іншым, зьвяртаючымся да іх арганізацыям, як гэта робяць іншыя ўраднікі ў падобных выпадках. Належыць улічваць існуючыя парадкі і адпаведна да іх паступаць, для карысьці справы.

⁵⁷ Амэрыканскі камітэт у Каліфорніі за свабоду паняволеных нацыяў.

⁵⁸ Калі мэр выдаваў праклямацью пра абвяшчэньня 25 сакавіка Беларускам Днём, то каля мэры вывешваўся бел-чырвона-белы сьцяг.

*Сям'я Шчорсаў. Зьлева направа сыны: Мікалай, Барыс, Ігар.
Пасярэдзіне — бацькі Васіль і Соф'я Шчорсы. Першая палова 1940-х.*

*Пасля аднаўленчага пленуму БЦР у Эльвангене. Травень 1948.
Сядзяць зьлева направа: Анатоль Шкутка, Радаслаў Астроўскі,
Міхаіл Завістовіч... Другі шэраг зьлева направа: Мілішкевіч,
Расьціслаў Завістовіч, Аўген Занкавіч, Віктар Літаровіч...*

Рэдакцыя і супрацоўнікі газеты «Беларускае слова». Нямецчына, лета 1948 г. Сядзяць зьлева направа: Іван Касяк, Юры Сабалеўскі, Юрка Віцьбіч, Яўхім Кіпель, Масей Сяднёў. Стаіць Антон Даніловіч (Янка Золак).

Беларускі дзень у Глэн-Спэй ва ўкраінскім адпачынкавым цэнтры «Вэрхавіна». Пачатак 1950-х. Зьлева направа: Юры Сабалеўскі, Віталь Цярпіцкі, Мікалай Шчорс (сядзіць), беларускія харысткі. Справа дачка Мікалая Шчорса Тамара (маленькая дзяўчынка), крайняя справа — маці Мікалая Шчорса Сафія (?).

*Дэманстрацыя на Тыдзень паняволеных народаў. 1953 г.
У цэнтры (у чорным капелюшы) — Юры Сабалеўскі.*

*Беларускія пісьменьнікі-эмігранты. 1988 г. Зьлева направа: Янка Золак,
Міхась Кавыль, Янка Юхнавец, Масей Сяднёў.*

Зьлева направа: Міхась Сенька, Васіль Місюль, Уладзімер Пеляса, Барыс Шчорс, Лёнгіна Брылеўская, а. Мікалай Лаціцкі, Іван Касяк, Аляксандар Банкет, Валянціна Вайцяхоўская, Нікандар Мядзейка, Уладзімер Брылеўскі.

*Царкоўны камітэт царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры: 1981 г.
Сядзяць зьлева направа: Лявон Літаровіч (скарбнік), а. Сьвятаслаў Коўш
(настаяцель), Ігар Шчорс, Аляксандар Банкет (старшыня);
стаяць зьлева направа: Міхась Сенька (сакратар), Мікалай Манцывода,
Сяргей Рагалевіч, Мікалай Сіцько.*

*Першы царкоўны хор парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры.
1951 г. Зьлева направа. Сядзяць: рэгент, кампазытар Аркадзь Евец,
Алімп Мяленьцеў. Стаяць, першы шэраг: Валя Дульская, Вера Коўш,
Надзя Занкавіч, Лёнгіна Брылеўская, Соня Камінкова, Раіса Евец,
Надзя Кудасав, Валя Вайцяхоўская. Другі шэраг: Сьцяпан Навумчык,
Янка Асіповіч, Міхась Троіцкі, Аўген Занкавіч, Алег Махнюк,
Сьвятаслаў Коўш, Аляксей Гурын, Хведар Высоцкі, Васіль Канапэцкі,
Барыс Плескачэўскі.*

*Зьлева направа: Аркадзь Евец, Аркадзь Сацэвіч, архіятэкап Ананас,
Радаслаў Астроўскі, архіятэкап Філафэй, Янка Шымчык, Мікалай Мінкевіч.
Канец 1960-х.*

Парафіяльны камітэт падчас юбілею парафії ў 1975 г. Сядзяць зьлева направа: Міхась Сенька (сакратар), Міхась Бахар (заступнік старшыні), Барыс Плескачэўскі (старшыня), Лявон Літаравіч (заступнік старшыні). Стаяць зьлева направа: Сьцяпан Навумчык, Мікалай Манцывода, Рыгор Арцюшэнка, Мікалай Касьцюк, Сьцяпан Страпко (сябры камітэту).

Пахаваньне Радаслава Астроўскага на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры. Кастрычнік 1976 г. Прамаўляе Нікандар Мядзейка.

Магіла прэзідэнта БЦР Радаслава Астроўскага на беларускіх могілках у Сайт-Рывэры.

Магіла а. Мікалая Лапіцкага на беларускіх могілках у Сайт-Рывэры.

Крыж на беларускіх могілках сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры.

*На гэтым месцы знаходзіўся будынак, у якім была Заля Шакаў.
Да паўстаньня Беларускага грамадзкага цэнтру тут праводзіліся
імпрэзы. Падчас пажару будынак згарэў, партугальцы яго аднавілі
і зрабілі рэстаран Rіа Mar.*

*Удзельнікі апошняга, 19-га, пленуму БЦР. Саўт-Рывэр, 1988 г.
Сядзяць зьлева направа: Ігар Шчорс, Алег Махнюк, Віталь
Цярпіцкі, Антон Даніловіч (Янка Золак), Мікалай Манцывода,
Язэп Лешчанка (Міхась Кавыль), Міхась Сенька.*

Ліза і Лявон Літаровічы.

*Прадстаўнік Беларусі пры ААН Генадзь Бураўкін, старшыня БККА Расьціслаў Завістовіч, міністар замежных справаў Пятро Краўчанка.
1993 г.*

Адкрыццё беларускага пасольства ў Вашынгтоне ў 1993 г. Стаяць злева направа: 1-шы Пятро Краўчанка — міністар замежных справаў, 4-ты Сяргей Мартынаў — пасол Беларусі ў ЗША.

Разам зь першым амбасадарам ЗША ў Беларусі Дэйвідам Сўорцам падчас сустрэчы ў Дзярждэпартаманце. Верасень 1992 г. Зьлева направа: намесьнік беларускага пасла ў ЗША Міхаіл Хвастоў, Іраіда Завістовіч, амбасадар Дэйвід Сўорц, старшыня БККА Расьціслаў Завістовіч.

Старшыня БККА Расьціслаў Завістовіч і першая лэдзі ЗША ў 1993–2001 гг. Хілары Клінтан на адзначэньні 10-х угодкаў чарнобыльскай катастрофы ў Вашынгтоне.

Беларуская дэлегацыя ў Белым Доме. Зьлева направа: Міхась Сенька, Віталь і Ірына Цярпіцкія, Расьціслаў Завістовіч, Ніна Сільвановіч, Жорж Навумчык, Алекс Сільвановіч.

Курган-помнік у Сайт-Рывэры. Усталяваны і высьвячаны побач з царквой сьв. Эўфрасіньні Полацкай у 1974 г. Сьпераду надпіс па-беларуску і ангельску: «Слава змагарам за Вольную Беларусь».

Адносна вывешвання беларускага сыяга, побач амэрыканскага, на ратушы гораду ў дзень 25 Сакавіка, належыць загадзя рабіць захады, пішучы мэру адпаведную заяву, дэкларуючы далучыць беларускі сыяг. Часамі добра зладзіць дэлегацыю да мэра па гэтай справе.

Нам належыць зьвярнуць асаблівую ўвагу на дасыланьне сваіх інфармацыйных матэрыялаў па-ангельску аб беларускіх падзеях (угодкі 25 Сакавіка, Тыдзень Паняволеных Нацыяў і г. д.) у мясцовыя англамоўныя газеты і часопісы. Мясцовыя газеты друкуюць такія матэрыялы, калі яны прадстаўлены з шырэйшай пэрспэктывы, з наязкай да бягучай амэрыканскай палітыкі.

Пры нашых сыціплых сілах цяжка павялічваць грамадзкую працу ўшыркі. Можа, лепш зьвярнуць увагу на нямногія, але якасна каштоўныя захады, як: мэмарандумы да ўстаноў у Вашынгтоне, кангрэсманам, артыкулы ў англамоўную прэсу, у выдавецтвы энцыкляпэдыяў і г. д.

Тут на нью-ёрскім грунце, як і ва ўрадавых установах у Вашынгтоне, праводзіцца рэжучае разьмяжоўваньне пры трактаваньні Т. зв. сатэлітных краін⁵⁹ і нерасейскіх краін, улучаных у СССР, за выняткам Прыбалтыкі. Вызвольныя імкненьні сатэлітаў і Прыбалтаў падтрымліваюцца. Іншыя нерасейскія краіны СССР трактуюцца як «гістарычныя часткі Расеі». Для падтрымкі сатэлітных краін існуюць установы, карыстаючыя з дапамогі. Для нерасейскіх народаў СССР існуе непрадрашэнскі камітэт і прыватная арганізацыя нерасейскіх народаў⁶⁰. Гэта апошняя без ніякай дапамогі і таму можа праводзіць толькі эфэмэрную дзейнасьць, без істотнейшага значэньня. Да гэтай апошняй належыць і наш камітэт. На жаль, існуючай сытуацыі нельга зьмяніць, бо яе стварылі і ўтрымліваюць моцныя сілы. Нам застаецца ўзьдзейнічаць паводле собскіх магчымасьцяў. Трэба спадзявацца, што пры зьмене міжнароднай сытуацыі ў спрыяльным для паняволеных народаў напрамку зьменяцца і тутэйшыя абставіны.

Усе нашы людзі працуюць цяжка на жыцьцё і надта мала маюць вольнага часу на грамадзкія справы. Таму і часопіс [*«Беларуская думка»*] выходзіць рэдка. Але лепш рэдка, чым ніколі.

Дзякую за Вашы пажаданьні і прывітаньні. Са свайго боку жадаю Вам як найлепшых посьпехаў.

[*І. Касяк*]

⁵⁹ Маюцца на ўвазе былыя краіны г. зв. сацягэру: Польшча, ГДР, Чэхаслававаччына, Вугоршчына і г. д.

⁶⁰ Маецца на ўвазе Камітэт барацьбы з бальшавізмам, а таксама Парыскі камітэт, які аб'ядноўваў нерасейскія народы, што супрацоўнічалі з Камітэтам барацьбы з бальшавізмам.

Los Angeles, 7.IV.1963

Паважаны сп. І. Касяк!

Выбачце, што ізноў так доўга да Вас нічога не пісаў, хоць думаў, што змагу пісаць Вам часьцей. На жаль, за ўвесь мінулы час мне прыйшлося перажыць надзвычайны цяжкі пэрыяд у маім прыватным жыцьці. Неспадзявана мне давялося многа перажываць у барацьбе за адпавяднейшую заробковую працу. З Вашай рады і прапановы адносна магчымай працы ў Вашынгтоне не магу скарыстаць з розных прычынаў. Яшчэ раней на прапанову [*Барыса*] *Kima*, рабіў спробу туды папасьці. У мяне многа на гэта перашкод. Найважнейшая, што жонка ня хоча кінуць свае сталае працы, якую любіць больш, як сядзець удома зь дзяцьмі. Для добра гэтых мушу пасьвячацца я. Усе яны дзяржаць мяне ў моцнай занятасьці. Даўжэйшае безработьце зусім абясьсіліла мяне матэрыяльна. Цяпер выглядае на палешаньне. Я прапрацаваў ужо два тыдні на новай рабоце, якая, можа, станецца пачаткам майго новага лягчэйшага пэрыяду.

У нашых тут грамадзкіх адносінах, думаю, нават лепшая паправа. Сьвяткаваньне Сакавіка было як бы завяршэньнем яе. Перамагло агульнае жаданьне зьліквідаваць шкодную нязгоду. Першы раз удалося сабрацца ў нанятай залі з прысутнасьцяй сьвежых новых людзей. Амаль усе выйшлі задаволеныя. Праўда, не прыйшлося гэта лёгка, і не без ахвяраў. Адна беларуская сям'я Канановічаў на сьвята не прыбыла. Галоўны, аднак, страх перад публічным групавым аб'яднаньнем зламаны. Думаю, што ў будучыні будзе яшчэ лягчэй. Таксама, праўда, не ўдалося мне яшчэ дагаварыцца са старым Вініцкім⁶¹, каб сьвяткаваць ад арганізацыяў, бо ён не згадзіўся, каб я браў складкі на залю ад несяброў. Ня знаю, як мне вырашыць справу сяброўства тут БККА.

Пісьмы ад Вас атрымаў — буду старацца іх палагоджваць. У далучэньні копія *statementu* ад губэрнатара, якое прыйшло са спазьненьнем. Ад мэра не было адказу. Арцюх ад яго атрымаў. Далучаю і апіс

⁶¹ **Аляксей Вініцкі** (26.12.1891 — 24.11.1972), грамадзка-культурны дзеяч, пэдагог. На эміграцыі адзін з ініцыятараў аднаўленьня Рады БНР і БАПЦ. Жыў у Лос-Анджэлесе. Аўтар працаў: «Матэрыялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939–1951 гадах. Частка I» (Лос-Анджэлес, 1968, перадрук 1972), «Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939–1951 гадах. Частка II: рэлігійныя справы» (Лос-Анджэлес, 1968), «Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939–1951 гадах. Частка III: арганізацыі» (Лос-Анджэлес, 1968).

святая ў «Беларускую думку», грошы за якую прышло. Рады мы тут з аб'яднання ў Вас⁶². Тымчасам жадаю Вясёлага Вялікадня.

З пашанай, Часлаў Найдзюк

Сакавіковае святкаванне ў Лос-Анджэлесе

Сёлетняе святкаванне 45-х угодкаў абвешчання незалежнасці Беларусі адбылося ў Лос-Анджэлесе ў залі Humanity Calls у нядзелю 24-га сакавіка. Праграмаю кіраваў Я. Арцюх як старшыня святкавальнага камітэту, сябрамі каторага былі і Ю[зэфа] Найдзюк і В. Стус. Праграма пачалася амэрыканскім гімнам і малітваю «Магутны Божа». Былі прачытаныя прывітаньні: ад мэра г. Лос-Анджэлесу, сакратара Кікеля, БККА, БАЗА ды інш. Рэфэрат аб Акце 25-га сакавіка 1918 г. на фоне гісторыі барацьбы беларусаў за сваю дзяржаўную незалежнасць прачытаў К[астусь] Вайцяхоўскі. З дэкламацыямі вершаў выступілі дзеткі: Аня і Люся Вініцкія, Ядзя Найдзюк ды Ірэна і Нюся Стусу. Ю. Найдзюк прачытала верш айца Я[зэпа] Гэрмановіча⁶³ «Сон аўтара». Верш Янкі Купалы «Гэй, наперад» прадэкламаваў Ч. Найдзюк. Ядзя Найдзюк пратанцавала зь лялькай польку «Янку» пад акампанэмент А[лімпа] Мяленьцева на акардзеоне. Праграма закончылася амэрыканскім і беларускім гімнамі. У святочным сямейным настроі адбыўся і пачастунак. Агульнае ўражаньне са святая добрае. Найбольш вясёласці праявілі дзеці, асабліва сваімі груповымі спантанічным скокамі.

Ч. Н.

Лос-Анджэлес, 26.VIII.63

Паважаны сп. І. Касяк!

Пасылаю Вам пры гэтым сваё пісьмо на Зьезд⁶⁴. Ня гневайся, што так позна адказваю і што так доўга наагул Вам нічога не пісаў. І далей прычына гэтага ў маім асабістым палажэньні і самапачуцьці. Ад 25-га сакавіка ўвесь час працую, і жонка таксама. Нарэшце адкрыліся

⁶² Размова пра сумесныя захады Галоўнай управы БАЗА (К. Мерляк) і ўраду БККА (Іван Касяк) пра стварэньне Беларускай кангрэсвай рады.

⁶³ **Язэп Гэрмановіч** (1890–1978), сьвятар і грамадзкі дзеяч. Пісаў вершы, байкі й п'есы пад псеўданімам Вінцук Адважны.

⁶⁴ Размова пра Зьезд беларусаў ЗША й Канады, які прайшоў у 1963 г.

мне магчымасьці лепшай работы, за якую і для якой трэба пакладаць як найбольш сілаў і часу. Як ведаеце, бяз працы мне было ўжо ня вытрымаць далей. Дзеля таго неабходна так даражыць новаздабытай працай, каб ня страціць яе з сваёй віны і каб як найбольш навучыцца на будучыню.

Актыўнейшым быць цяжка і з угляду на другіх. Шмат хто з нашых мацней заабсарбаваны з прычыны натуральнага павелічэньня сваёй сям'і. І далей людзі наперагонкі стараюцца як найхутчэй разжыцца. Частыя перамены ў працы і інш. не спрыяюць для грамадзкай працы.

Прыватныя кантакты падтрымоўваюцца пры розных нагодах, і тады ўдаецца трохі распаўсюдзіць друкаванае слова. Мяне, аднак, ніхто ня просіць яго. Усё трэба самому прапанаваць. Яшчэ ёсьць нумары «Бел. думкі» непрададзеныя, хоць грошы за яе высланы. Спадзяюся часьць зь іх яшчэ расходаваць пры спрыяльных нагодах.

Энтузіязму няма ніякага. Цяжка яго стварыць. Пэўныя, аднак, асновы для аптымізму можна лічыць. Можа, удала з часам пачаць вучыць дзяцей бел. граматы, а пры гэтым падрыхтаваць якуюсь дзіцячую праграму.

Зьбіраемся зрабіць выставу ў Інтэрнацыянальным Інстытуце, праўдападобна без мастацкай праграмы, бо няма сілаў. У *[Кастуся] Вайцяхоўскага* напр. нарадзіўся нядаўна другі сын⁶⁵, і яму ўжо не да танцаў... Другіх таксама не ўдаецца захаваць пасля ранейшага даволі зьнеахвочваючага пасьведчаньня з рэпэтыцыямі танцаў. Таксама людзі неахвотны і нанімаць удзельнікаў праграмы, ды яшчэ небеларусаў.

Жадаю Вам усяго найлепшага!

*З пашанаю,
Ч. Найдзюк*

20 верасьня 1963 г.

Паважаны спадар Ч. Найдзюк!

Вельмі дзякую за ваш апошні ліст, як і за матэрыял для зьезду. Настроі, пануючыя сярод беларусаў у дачыненні да грамадзкай працы, аб якіх Вы пішаце, не становяць вынятку Вашага асяродзьдзя. Мясцовыя абставіны жыцьця робяць свае ўплывы на ўсе асяродзьдзі, хоць, можа, і ў роўнай меры. Аднак пры паступовым ходзе працэсу апасіўленьня ўсё ж яшчэ можна што рабіць, і мы павінны рабіць, стасуючы тых ходы, якія магчымыя і даюць пазытыўны эфэкт. Калі

⁶⁵ Усяго ж у Кастуся й Бэрдзі Вайцяхоўскіх, што ўзялі шлюб у 1961 г., нарадзілася чацьвёра дзяцей: Андрэй, Мікалай, Эрас і дачка Каця.

нельга зрабіць масавага выступлення, будзем выступаць дэлегацыямі. Калі нельга выказаць друкам, будзем публікаваць рататарам і г. д. Словам, пакуль жывы, то трэба будзе рабіць тымі спосабамі, на якія мы ў сіле.

Цешуся, што Вашы асабістыя справы паправіліся, а гэта дадае бадзёрасці ў цэлым.

Наш Кангрэсавы Камітэт мае намер перавыдаць на ангельскай мове кнігу Вашага брата: «Беларусь учора і сяння»⁶⁶. Дадаючы частку з 2-й сусветнай вайны на сягоння. Выданьне будзе залежыць ад фінансавых сродкаў, якія маем намер пачаць збіраць. Звычайна вымагаецца згода аўтара на перавыданьне яго працы. Пры сучаснай сытуацыі няўзрунасьці адносна лёсу Вашага брата⁶⁷, мы хацелі б мець ад Вас выясненне ці дапамогу па справе аўтарскай згоды.

Новавыбраны Кангрэсавы Камітэт⁶⁸ пастанавіў прасіць Вас прыняць на сябе абавязкі прадстаўніка Камітэту на новую кадэнцыю.

Перасылаючы найлепшыя пажаданьні Вам і Вашай сям'і, застаюся з пашанай да Вас.

[І. Касяк]

Лос-Анджэлес, 4.XI.1963

Паважаны сп. Я. Касяк!

У залучэньні перасылаю Вам кароткую карэспандэнцыю ў «Бел. думку». Трохі большая выслана раней у «Бацькаўшчыну». Гэта скромны плод нашых новых высілкаў. Выступ дзяцей быў пробны, і таму мне не хацелася і было зацяжка браць замнога рызыкi, каб зра-

⁶⁶ Ідзецца пра кнігу роднага брата Часлава Найдзюка **Язэпа Найдзюка** «Беларусь учора і сяння». Першае выданьне кнігі пабачыла сьвет у 1940 г., у 1944 г. яна была перавыдадзеная. У 1989 г. праца Я. Найдзюка лягла ў аснову ангельскамоўнай кнігі Івана Касяка *Byelorussia: historical outline*. І. Касяк дадаў матэрыялы з гісторыі II Сусветнай вайны й тое, што тычылася паваеннай эміграцыі. У 1993 г. у Менску кніга выйшла па-беларуску: Найдзюк Я., Касяк І. Беларусь учора і сяння.

⁶⁷ **Язэп Найдзюк** (12.05.1909 г. Бойдаты, сёння Ваўкавыскі р-н Гарадзенскай вобл. — 13.02.1984), грамадзкі дзеяч, выдавец. У 1930-х гг. — дырэктар Віленскай беларускай друкарні імя Ф. Скарыны, рэдактар часопісу «Шлях моладзі». Падчас нямецкай акупацыі працаваў у Выдавецтве падручнікаў і літаратуры для моладзі ў Менску. З 1944 г. жыве ў Польшчы (горад Інаўроцлаў) пад прозьвішчам Александровіч. «Рассакрэчаны» для шырокай грамадзкасьці быў толькі пасля сьмерці.

⁶⁸ Маюцца на ўвазе выбары кіраўнічых органаў БККА, што прайшлі падчас IV Кангрэсу беларусаў Амэрыкі ў 1963 г.

біць яго супольным з БАЗА'ю, каторая пакрыла грашовы выдатак. Нябазаўскі ўклад быў вялікі, і яго варта было панясьці, каб выступ не праваліўся. Бяда зь некаторымі «трэйцімі»⁶⁹, якія ня хочуць грашова паддзержваць высілкаў, калі яны афішуюцца ці пад імем Камітэту ці БАЗА'ы, а вымагаюць кампраміснага назову, які ўжо раней ужываўся. У сэнсе грамадзкім, адносіны і далей даволі цяжкія, і далей неабходна карыстаць з таго, што можа ўдавацца. Шчыра дзякую за Вашае пісьмо і зразуменьне. Пасылаю найлепшыя пажаданьні нававыбранаму Кангрэсаваму Камітэту. Дзякую за далейшы давер да мяне і згаджаюся прадаўжаць свае абавязкі прадстаўніка Камітэту, хоць здаю сабе добра справу, што не выконваю іх як належала б. Ахвотна бачыў бы кагось, хто хацеў бы і мог бы значна больш тут. Маё асабістае палажэньне і далей не пазваляе мне пасьвяціць больш часу на свае грамадзкія патрэбы. За работу ўвесь час прыходзіцца чуцца няпэўным. Дзеці хоць растуць, але займаюць мяне моцна. А век сваё таксама робіць, хоць яшчэ не стары.

Цешуся з Вашага пляну адносна кніжкі майго брата. Аднак нешта канкрэтна і адказнае аб сваім браце мне дагэтуль немагчыма Вам сказаць. Асабіста думаю, што выданьне ягонаў кніжкі для нац.-грамадзкіх патрэбаў зусім апраўдана. Безумоўна, трэба лічыцца з вымогамі бясьпекі аўтара кніжкі.

Дзякую за пажаданьні і ўзаемна перасылаю Вам усяго найлепшага!

З пашанаю, Ч. Найдзюк

L. A. Calif, 15.III.64

Паважаны сп. Касяк!

У залучэньні перасылаю Вам на сакавіковае сьвята сваё прывітаньне.

Дзякую за Вашае. Вашую просьбу выканаю. Мы будзем сьвяткаваць 5-га красавіка, бо раней заля занята, а на Вялікдзень не адпаведна.

Ня гневайдзеся, што так доўга да Вас не пісаў. Пэўны, што нашыя ранейшыя пісьмы разьмінуліся ў дарозе.

У міжчасе можна было б нешта напісаць, але не было часу і ахвоты і фактычна нічога новага важнага. Я моцна заняты сваёй новай работай, часамі маю *overtime*⁷⁰.

⁶⁹ Размова пра г. зв. «трэцюю сілу» — тых, хто афіцыйна ня толькі адмяжоўваўся ад Рады БНР ці БЦР, але й увогуле не прызнаваў іх як прадстаўніцтва беларусаў на эміграцыі.

⁷⁰ Тут: пазатэрміную працу.

25 Сакавіка сьвяткуем ад імя арганізацыяў разам з БАЗА'й і без афіцыйнай водкі. Хочацца падняць узровень сьвяткаваньня.

Адносна выданьня Гісторыі брата⁷¹ няма ў мяне заахвочваючых дадзеных.

*З пашанаю,
Ч. Найдзюк*

Лос-Анджэлес, 14.ІІІ.1965

Паважаны сп. І. Касяк!

Перасылаю пры гэтым прывітаньне з 25-ым сакавіком, перапрашаю Вас за сваё маўчаньне. На жаль, палажэньне маё ўвесь [час] было настолькі цяжкім за ўвесь мінулы год, што не было аб чым і пісаць, і не хацелася. Імпульсы для нават мінімальнай дзейнасьці слабы, а асабістае палажэньне і надалей аказалася даволі няўстойчывым.

Адным з прыкрых няўдачаў у мінулым годзе была адсутнасьць адказу на маё пісьмо ад губэрнатара, а адказ ад мэра быў слабы, з простаю копіяй дэкларацыі для БАЗА'ы. Ня маючы элемэнтаў для наладжваньня тут прадстаўніцтва БККА, я рашыў у гэтым годзе не марнаваць ні грошаў, ні часу, ні паперы на пісаньне аб 25-ым Сакавіку ні мэру, ні губэрнатару. Сьвяткаваньне маецца адбыцца, падобна, як і ў мінулым годзе, 28-ІІІ.

У Інтэрн[ацыянальным] Інстытуце адбыліся перамены. Інтэрнацыянальны Дзень і выстава адбыліся ў далейшым месцы і ў такіх умовах і варунках, што нам было немагчыма прыняць у ім удзел. На калядную праграму не было запросінаў, зь нястачы месца — раз, а другі раз, здаецца, зусім яе не было, з прычыны перабудовы месца Гарадзкім аддзелам мастацтва.

Далей, як Вам ведама, выехаў Вайцяхоўскі. Другія пажаніліся і нядаўна сталіся бацькамі, зь некаторымі не ўдалося паправіць адносінаў.

Цяпер пробуем вучыць дзяцей танцаваць «Крыжачка» і вучым дэклімацыяў вершаў на дзень 25 сакавіка. Рэфэрат згадзіўся прачытаць новы чалавек — сп. Ермін.

Вялікі быў ціск з кніжкамі на прадажу.

Усе моцна занятыя. Можна з часам штось замацуецца, бо ж адносіны могуць мяняцца пад рознымі ўплывамі. Пакуль што хваліцца няма чым.

Пасылаю Вам найлепшыя пажаданьні і прывітаньні.

*З пашанаю,
Ч. Найдзюк*

⁷¹ Г. зн. кнігі «Беларусь учора і сьняня».

Лос-Анджэлес, 7.IV.1969

Паважаны сп. І. Касяк!

Перасылаючы Вам прывітаньне на сьвяткаваньне 25-га Сакавіка, мне не было ведама, што БАЗА нічога не напіша мэру. Дзеля таго і для мяне праклямацьця мэра, копію каторай пры гэтым, ёсьць прыемнай неспадзяванкай. Атрымаў я яе асабіста якраз у дзень 25-га сакавіка, хоць мелася быць днём раней. Аб гэтым і нашым сьвяткаваньні ў нядзелю 22-га Сакавіка я ўчора напісаў у газэту «Беларусь», далучыўшы і ім копію праклямацьці. Ёсьць у мяне ўжо прыгожая влікая здымка з мэрам, але я загадаў для прэсы лепшую. Дзеля атрыманьня праклямацьці я павінен быў выслаць ім інфармацыйны матэрыял. Далучаю Вам лісток мэра для прэсы, бо гэта было ў дзень ягонай рэгулярнай прэсвай канфэрэнцыі. Ягоная памоцніца К. Curtis узяла ў мяне 4 экз. Інф. Лістка, брашуркі, каторыя я спэцыяльна выпісаў на гэты выпадак. Я ня знаў, як будзе мой кантакт з рэпартэрамі. Нягледзячы на мой адрас на лістку для прэсы, ніхто не адгукнуўся і мною не пацікавіўся. Праклямацьця выглядае вельмі прыгожа і ўсім падабаецца. Ясна, яе яшчэ мала хто бачыў, але я паступова буду паказваць усім. Яна зьяўляецца нашым арганізацыйным дасягненьнем, якое і вы павінны рэкламаваць.

Хто спрычыніўся да гэтага, цяжка адказаць. Можна толькі рабіць дагадкі. Некаторыя думаюць, што мэр зрабіў гэта, як кандыдат на губэрнатар, аднак можна лічыцца і шмат спрыяльнымі абставінамі. Напр. я стаў яму больш ведамым перад гэтым. Можна, памоцніца яму гэта зрабіла з сваіх перакананьняў, бо яна вельмі добра абслугоўвала і казалася, што яна мае ўспаміны аб бальшавіках з дому, калі ёй было 3 гады і ёй не было малака і інш. Яна сказала, што яны маглі б зрабіць для нас і flag raising⁷², калі б у нас нашліся для гэтага людзі. На жаль, зь людзьмі і далей вельмі цяжка. Клішэвіч зусім адказаўся ў сваім пісьме ад 3-га лютага: «Адсутнасьць сп. Бруцкага⁷³ ніякай ролі не адыгрывае. Тут ёсьць БАЗА, яе кіраўнікі, а таму яны яго заўсёды замяняць. Прайшлі гады, вырасла моладзь, няхай яна гэтым займаецца, а старэйшым трэба злазіць з трыбуны і адпачываць. На дапамогу і на чытаньне рэфэрату на мяне не разьлічвайце...»

Нягледзячы на маю пазьнейшую беспасярэднюю просьбу хоць прыйсьці на сьвяткаваньне, ён і гэтага не зрабіў. Затое ў міжчасе дайшла вестка, што ён ужо два свае вершы надрукаваў у [менскім] «Голасе Радзімы». Абодва вершы ёсьць у нас і робяцца адбіткі для

⁷² Тут: уздыманьне сыцяга.

⁷³ **Іван (Янка) Бруцкі** (22.01.1926 — 26.11.2007). У ЗША з 1962 г. Займаўся грамадзкай дзейнасьцю, кіраваў аддзелам БАЗА ў Каліфорніі. Ад 1981 г. — япіскап, з 1984 г. — мітрапаліт БАПЦ.

ведама ўсіх яго тут знаёмых. Ён ужо ў мінулым годзе разам з старым [Аляксеем] Вініцкім на сьвяткаваньні вялі сябе непаважна. Седзячы побач, жартавалі падчас праграмы і другім мяшалі. Тады ўжо на маю просьбу выступіць у праграме абодва адказаліся. Гэтым разам стары Вініцкі цяжка захварэў, і з гэтай прычыны ўся ягоная сям'я не прыйшла на сьвяткаваньне. Нават не было і Каці Вініцкай зь дзецьмі. Быў толькі [Язэп] Арцюх і Хмызы⁷⁴, каторыя не асталіся на пачастунак. Арцюх гаварыў мне, ён ня можа мяшацца ў працу аддзелу БАЗА-ы, хоць сам належыць да рэвізійнай камісіі. Бруцкі не зрабіў фармальнай перадачы свайго старшынства, ня меўшы раней ад іх дастатковай падтрымкі. Вініцкага я адведаў з праклямацыйай у ягоным доме. Стары так падбодрыўся, што расказаў мне многа пра свой багаты архіў, які высылае ў Лёнданскі Беларускі Музэй⁷⁵, і пра свае рукапісы кніжак⁷⁶.

Не было ад Вас прывітаньня на сьвяткаваньне — чым гэта выклікана? Ці толькі штрайкам, ці проста непаразуменьнем? Прышліце мне крыху новых фірмовых блянкетаў, бо я яшчэ ўжываю апошні стары. Выглядае, што блянкет робіць уражаньне на зацікаўленых. Выбачайце, што нічога не памагаю Вам грашымі, але ў мяне хапае даволі расходаў на мясцовыя тут неабходныя патрэбы. Мне прыйдзеца заплаціць поўную гадавую складку ў міжнац. Арганізацыі, якую раней я падзяліў папалам з Бруцкім. Малады Леанід Вініцкі⁷⁷ ад удзелу адказаўся. Ці знаёмыя Вы з кніжкай япіскапа Апанаса⁷⁸, каторага мы тут спатыкалі, каб пазнаёміцца? Тады кніжкі ў мяне не было, але я пра яе даведаўся выпадкова з расейскай газэты.

З пашанаю, Ч. Найдзюк.

Лос-Анджэлес, 12.ІІІ.1970

Паважаны сп. Янка Касяк!

Вашае пісьмо з 17-га лютага атрымаў і пробаваў яго споўніць. Як бачыце з далучэньнем копіі адказу губэрнатара, Вашая просьба-пра-

⁷⁴ Мікалай і Вольга Хмызы.

⁷⁵ Беларуская бібліятэка-музэй імя Францішка Скарыны.

⁷⁶ «Матэрыялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939–1951 гадах. Частка 1», «Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939–1951 гадах. Частка II: рэлігійныя справы», «Матар'ялы да гісторыі беларускай эміграцыі ў Нямеччыне ў 1939–1951 гадах. Частка III: арганізацыі».

⁷⁷ Леанід (Лявон) Вініцкі (29.3.1924 — 15.10.1993), сын Аляксея Вініцкага.

⁷⁸ Афанасій, Архиепископ. Белорусь в исторической государственной и церковной жизни. Буэнос-Айрес, 1966.

панова ня можа быць выкананая⁷⁹. З падняцьцем сьцягу на ратушы не лягчэй — такія вымогі, якім беларуская грамада ня можа адказаць. На пісьмо мэру няма яшчэ адказу, але, праўдападобна, ён адкажа пазьтыўна БАЗА'е.

Пасьля выезду Янкі Бруцкага⁸⁰ я прыняў ініцыятыву наладзіць сьвяткаваньне Дня 25-га Сакавіка. Гэта, відаць, спрычынілася да таго, што яны першы раз паставілі мяне ў супольных запросінах на першым месцы, як бачыце ў далучанай копіі. Яны прасілі мяне выслаць пісьмы губэрнатару і мэру незалежна ад іх, бо яны не былі пэўныя, ці зробіць гэта самі. Пару апошніх гадоў я не пасылаў пісьмаў губэрнатару і мэру дзеля розных меркаваньняў. У гэтым годзе было новае — пра год Леніна⁸¹. Апошні час Бруцкі жыву блізка ад мяне і сувязь зь ім была лёгкая.

Вініцкія і Арцюхі — аснова БАЗА'ы, тут жывуць далёка і сувязь ім цяжэйшая, і падтрымка зь іх боку была недастатковая. Гэта мала паправіцца і цяпер, бо Леанід Вініцкі заявіў, што ён моцна заняты ў міжнацыянальным супрацоўніцтве і ня бачыць важнасьці браць удзел. Клішэвіч затое зусім адказаўся ад падтрымкі і невядома, ці прыйдзе на сьвяткаваньне. Ягоныя матывы да гэтага не выдзержваюць ніякай крытыкі. Час пакажа, што зь ім будзе. Тыя, што езьдзілі ў Савецкі Саюз, могуць цяпер быць няпэўнымі, можа застрашанымі. Некаторыя пробууюць больш пазьтыўна высказвацца аб жыцьці там. Можа хто зь іх са страху не прыйсьці на сьвяткаваньне. Зацемка аб Клішэвічавым вершы ў «Беларусе» вымагае выясьненьня, як магло такое стацца. Адзін супрацоўнік хацеў бы мець тэкст вершу. Гэта ўвядзе пэўнае замяшаньне, хоць Клішэвіч і раней ня быў лёгкім на супрацоўніцтва.

У мяне прадбачыцца перамена з работай, хоць, можа, ня скоро, але яна мяне прытупляе. Занятасьць зусім моцная і далей. Хлопатаў шмат.

Прышліце крыху новых фармуляраў-бялкетай.
Усяго найлепшага.

Ч. Найдзюк

⁷⁹ Размова пра абвяшчэньне Беларускага Дня Незалежнасьці на ўзроўні штату. Між іншым, у 1966–1974 гг. губэрнатарам Каліфорніі быў будучы прэзыдэнт ЗША **Роналд Рэйган**, таму, відаць, ідзеца пра яго.

⁸⁰ У 1969 г. Янка Бруцкі пераехаў у Кліўлэнд, дзе зь цягам часу зрабіў царкоўную кар'еру.

⁸¹ У 1970 г. сьвяткавалася стагодзьдзе з дня нараджэньня стваральніка савецкай дзяржавы Ёладзімера Леніна (1870–1924), у тым ліку й на ўзроўні ААН.

Лос-Анджэлес, 22.IV.72

Вельмі паважаны сп. Іван Касяк!

Учора атрымаў ад Вас ліст кангрэсмэна Хоўкінса (Hawkins) і шчыра за гэта дзякую. Перапрашаю Вас, што ён пайшоў на Ваш адрас — відаць, у посьпеху я забыўся падаць свой адрас. У будучыні буду аб гэтым помніць. Думаю, што ад Вас няма ліста да мяне, таму што ў Вас няма часу на яго. Я выслаў Вам свой ліст перад сьвятам 25-га Сакавіка. У ім я забыўся ўспомніць, што Вашыя блянкеты я атрымаў і дзякую за іх.

Вітаўт Кіпель прасіў мяне падтрымаць рэзалюцыю кангрэсмэна Заблоцкага (ці лепш прапанову), каб навіязаць непасрэдную дыпламатычную сувязь з БССР. Мне ізноў цікава, чаму не было прывітаньня ад Вас на 25-га Сакавіка? У залучэньні перасылаю Вам фатакопіі праклямацыі мэра і лістох аб маім спатканьні і супольнай здымцы зь ім. Апісаньне сьвяткаваньне 25-га Сакавіка і здымкі я выслаў для публікацыі ў газэту «Беларус». Ад мяне ніякіх друкаў, і мне невядома, ці што выдаецца. Ад сына Астроўскага⁸² былі лісткі ад Хмары, але бяда... мяне ўсё не хапае аплачваць атрыманья друкі.

У папярэднім лісьце я ўспамінаў Вам, што агульныя адносіны крыху паправіліся, але і далей шмат паасобных выпадкаў пагоршаньня адносінаў. Напрыклад, з Клішэвічам. Некаторыя ранейшыя ўдзельнікі сьвяткаваньня адпалі з розных прычынаў; некаторыя зь іх чакаюць выясьненьня. Прыватна людзі маюць шмат паважных цяжкасьцяў, асабліва хваробы. Калісьці Вы мне зазначалі, што трэба старацца рабіць што ёсьць магчымым. Вось гэтым я і кіруюся ўвесь час. Ёсьць шмат аказіяў спрыяючых, якія варта выкарыстоўваць. Я стараюся ўцягнуць сабе да помачы старэйшую дачку Ядзю, але і гэта даецца нялёгка, бо яна занята сваёй школьнай навукай, а рэшту часу імкнецца пасьвяціць на тэлевізію ды штось інш[ае] асабістае. Далей прадаўжаем суботнюю шkolку і гатовімся да выставы і праграмы рэспубліканцаў на пачатак чэрвеня з удзелам прэз[ыдэнта]

⁸² **Віктар Астроўскі** (1912–1975), грамадзкі дзеяч, публіцыст, сын Радаслава Астроўскага. Аўтар некалькіх публіцыстычных брашураў і артыкулаў, прысьвечаных гісторыі XX ст. і скіраваных у тым ліку й супраць Сяргея Хмары, якога абвінавачваў у тым, што ён у газэце «Беларускі голас» друкуе матэрыялы, якія потым ахвотна ў мэтах дыскрэдытацыі эміграцыі перадрукоўвае савецкая прэса.

Ніксана⁸³. Мая жонка заўважыла, што Ёладыка Апанас⁸⁴ выглядае лагаднейшым (прапала ранейшая гордасць).

Прывітаньні і найлепшая пажаданьні ўсім.

З пашанай, Часлаў Найдзюк

P. S. Мой сын мне так мяшае пісаць, што раблю памылкі.

Лос-Анджэлес, 17.ІІІ.1973

Паважаны спадар Іван Касяк!

Перасылаю Вам пры гэтым сваё Сакавіковае павіншаваньне, хоць ня пэўны, ці атрымаю падобнае ад Вас. Наша сьвяточная праграма мае адбыцца ў нядзелю 25 Сакавіка. Заплянаваў я груповую здымку з мэрам і дзецьмі — ня ведаю, як выйдзе, бо гэта мусіць адбыцца ў палудзень сярод тыдня. Пазaproшлы рабочы тыдзень быў у мяне вольны ад працы, бо замала было работы. Тры разы езьдзіў да дантысты і выдаў \$67, бо пару гадоў занядбаў свае зубы зь нястачы грошай і часу. За «Бел[арускую] думку» перашлю грошы пры нагодзе. Пабольшаная актыўнасьць завязана з большымі расходамі.

Прышліце трохі фармуляраў і напішыце пра вынікі зьезду.

Найлепшыя прывітаньні і пажаданьні ўсім!

З пашанаю, Часлаў Найдзюк

⁸³ Гаворка пра другую прэзыдэнцкую кампанію **Рычарда Ніксана** (1913–1994), якая й ішла ў 1972 г., калі Ніксан перамог у лістападзе 1972 г. на выбарах кандыдата ад дэмакратаў Джорджа МакГовэрна. Аднак у чэрвені 1972 г. разгарэўся г. зв. Ётэргейцкі скандал, калі ў гатэлі Ётэргейт (Вашынгтон) 17 чэрвеня 1972 г. былі засьпетыя пяцёра ўзломшчыкаў з апаратурай для падслухоўваньня. Гэтую апаратуру меркавалася ўсталяваць над офісам Дэмакратычнай партыі. Высьветлілася, што да гэтага мае дачыненьне Рычард Ніксан, і пад ціскам грамадзкасьці й судовай сыстэмы 9 жніўня 1974 г. Ніксан перадаў паўнамоцтвы віцэ-прэзыдэнту Джэралду Форду.

⁸⁴ Гаворка пра архіяпіскапа РЗПЦ, беларускага сьвятара Апанаса (Антона Мартаса).

Лос-Анджэлес, 15.ІІІ.74

Паважаны сп. Іван Касяк!

Перасылаю Вам пры гэтым прывітаньне з угодкамі 25-га Сакавіка і запросіны на нашае тут сьвяткаваньне (дзеля дакумэнтацыі). Вашыя лісты: адзін адносна адзначэньня ўгодкаў БЦР⁸⁵, а другі адносна 25-га Сакавіка атрыманы. Да мэра напісаў я адпаведную просьбу. Ёсьць надзея, што ён праклямацью выдасць. Бо я быў сьведкам ягонай праклямацыі для ўкраінцаў. Як усё адбудзецца, час пакажа. Я. Арцюх [кіраўнік мясцовага аддзелу БАЗА] атрымаў ад губэрнатары [Роналда Рэйгана] прывітаньне ўжо даўно. Наша сьвяткаваньне будзе сьціплае з розных прычынаў. Некаторыя выехалі адсюль настала. Некаторыя хворыя. Усе маюць цяжкасьці з прычыны агульнага крызісу гаручага. Я сяджу дома без работы ўжо ад 25.І. Надзеюся на паварот да ранейшай працы ў наступным месяцы. Дзеля таго вельмі цяжка з грашмі, хоць жонка працуе. Трое дзяцей ходзяць у прыватную школу. З часам не лягчэй таксама, бо шмат патрэбаў і заняўбавных рэчаў. Цяжка будзе наладзіць адзначэньне ўгодкаў БЦР, але аб гэтым пытаюся людзей і дагэтуль яшчэ маю малую падтрымку.

Заўтра маю прыняць удзел у рэспубліканскім палудні ў мясцовым прэсавым клюбе дзеля ўганараваньня новай управы, у каторую залічылі мяне галоўным дэлегатам ад беларусаў на зьмену Я. Арцюху, які гэту зьмену сам запранаваў. Мы дзелімся ролямі дзеля практычных меркаваньняў. Ён бывае больш заняты, але зарабляе больш грошай і жыве далей ад цэнтру, блізка акіяну. Мне лягчэй у шмат месцах пабываць прадстаўніком, хоць і гэта мае свае граніцы. Нпр. да баўгараў ня мог паехаць нядаўна, бо трэба было адвесьці дачку на ігры. Жонка мая ня ўмее езьдзіць аўтам і ня хоча вучыцца, бо даволі баіцца. Старшая дачка яшчэ моцна занята навукай. Дзеля ашчаднасьці ўсяго я падаю весткі толькі ў газэту «Беларус». Пару вестак яны яшчэ чамусьці не памясьцілі. Часамі яны адкладаюць да інш. нумару. Па лініі міжнац. арганізацыі было спатканьне з прадстаўнікамі Freedom Leadership Foundation, каторая выдае газэту «The Rising Fide». Учора было чацьвертае спатканьне з Verheyem. Адчуваецца патрэба больш інфармацыйнага матэрыялу па-ангельску. Выбачце, што не апісваю ўсяго шырэй, можа, змагу гэта зрабіць інш. разам. Жадаю ўсім Вам усяго найлепшага.

Ч. Найдзюк

⁸⁵ Загад аб стварэньні Беларускай Цэнтральнай Рады быў падпісаны в. а. генэральнага камісара Беларусі Куртам фон Готбэргам 21 сьнежня 1943 г., але толькі ў трэцім дэкадзе студзеня БЦР стала набываць рэальныя абрысы: з аддзеламі й г. д. Таму 40-я ўгодкі й адзначаліся ў 1974 г. і часам супадалі з адначэньнем угодкаў Другога Ёсбеларускага Кангрэсу (чэрвень 1944-га).

Лос-Анджэлес, 14.V.1974

Паважаны сп. Іван Касяк!

Ад 15.III толькі сянняя ізноў сабраўся, каб напісаць гэты ліст да Вас і выслаць яго разам з залучнікамі. На святкаваньні 25 Сакавіка было ў нас каля палавіны менш прысутных, як у мінулым годзе. Гэта з розных прычынаў: частка выехала, некаторыя паддаліся савецкаму ўплыву ці іншаму варожаму або шкоднаму, а часьць была моцна прыбіта паважнай хваробай у сям'і. Якраз на дзень 25 Сакавіка памерла Вольга Хмыз, але ейны муж ня хоча, каб падавалі аб гэтым у газэце. Быў, аднак, першы раз зрусіфікаваны казак Арлоў — муж Шуры Брылеўскай, і іхная дачка грала на піяніне. Моладзь памагала больш, але [яны] ня любяць дэклямаваць. На дзень 25 сакавіка я тэлефанаваў да мэра, і ён ня даў мне ніякага адказу. Трэба ведаць, як дзеяць і праз каго. Наступны раз трэба будзе паступіць інакш. Я не спадзяваўся, што ня будзе ніякага адказу, і таму чакаў да апошняга, каб ня мець на будучыню ніякага сумлеву.

Міжнацыянальнае супрацоўніцтва і далей ідзе слаба. 16.V маецца адбыцца другі перадвыбарчы сход. Першы быў адкладзены зь недахопу аднаго дэлегата. I.V адбыўся рэспубліканскі сход і спатканьне з кандыдатамі. На гэтым сходзе атрымаў я «дыплём», копію якога залучаю. Другое спатканьне з кандыдатамі ладзяць баўгары для ўсіх 2.VI у залі чэскага Сокала⁸⁶ ад 3–5 п. п. [па паўдні] 22.VI мае адбыцца штатная канвэнцыя рэспубліканс[кіх] нац[ыянальных] клюбаў у Сан-Францыска. І ўсюды трэба плаціць, а грошай не хапае на самае неабходнае. Я ўсё яшчэ без работы ад 25.I, а засілак безработнага малы. На шчасьце, жонка працуе, але часамі жаліцца, што частыя пытаньні іншых аб тым, ці я дастаў працу — яе моцна нэрвуюць і ёй дакучаюць. Я над усім раздумваю ня мала і стараюся не марнаваць часу. А патрэбаў заўсёды шмат. Прыкрае часта пераплятаецца прыемным і дае надзеі на палепшаньні. 29.IV дачку Ядзю выбралі Student Body President⁸⁷ — ейнай школы. Сын, аднак, моцна адстае ў навуцы, і трэба яму шмат памагаць. 18.III брат [Язэп] меў паважны шок і ад Вялікадня няма весткі. Сястра жонкі была хворая.

Найлепшыя прывітаньні ўсім!

Ч. Найдзюк

⁸⁶ Арганізацыя моладзі, створаная яшчэ ў 1920-х гадах у Чэхіі, перанесла сваю дзейнасьць на эміграцыю.

⁸⁷ Прэзыдэнтам школьнага савету.

Лос-Анджэлес, 17.XII.1974

Паважаны сп. Касяк!

Ня гневайцеся, што я так доўга нічога Вам не пісаў. Фактычна, нічога важнага ад часу сьвяткаваньня 25-га Сакавіка ў нас тут не рабілася.

Я быў спачатку паўгоду без работы, ад 13.VII да 6.XII працаваў (цяпер ізноў безработны). На рабоце на даставах бяз практыкі зрабіў два эксцэдэнты⁸⁸ і заплаціў штрафу 45 дал. Раней меў два тыкеты на 15,5 дал.⁸⁹ У міжчасе адна зь юнацкай банды вулічнай разьбіла акно ў аўце, ранячы асколкамі мне злёгка шчаку. Гэтыя выпадкі былі тормазам у шмат чым. Ня так даўно колькі тыдняў балела правае калена і якісь час левая рука. Дакучаў доўга аўтобусны страйк, было колькі похаранаў. Дык і актыўныя ў школе забіралі дадаткова час і грошы. Жонка чуецца ня надта добра. Усё [гэта] не заахвочвала да пісаньня ліста. Цяпер хочацца напісаць Вам на сьвята хоць мінімум. Хмара прыслаў ліст «Б. Г.»⁹⁰, у якім дакладна апісаны плян ажыўленьня БЦР⁹¹. Каб ня ён, дык мне не было б нічога ведама, апрача афіцыйных папераў, прысланых мне, падобна як інш. Вам, напэўна, ведамы мой адказ. Цікава толькі, ці з Вашага боку будзе якаясь рэакцыя на тое, што надрукаванае ў хмараўскай газэце.

Далі мне некаторыя нумары «Голасу Радзімы», у колькі зь іх ёсьць удзел Клішэвіча. Рабіў выпісы зь Бел. Сав. Энцыклапедыі. Далей няма часу ўсё чытаць. Браў удзел у колькі сходах, як рэспубліканскіх, так і між-нац[ыянальных]. Актыўнасьць на абодвух лініях аслабла. Прапуская сходы дзеля наладжваньня сьвяткаваньня 200-годзьдзя ЗША⁹². Бо яны адбываюцца ўдзень. Быў на мадзярскай урачыстасьці ўгодкаў антысавецкага паўстаньня. Нядаўна быў такжа на баўгарскай рэспубліканскай яліцы. Далей не магу даваць грошы на бюлетэнь АБН⁹³. Ня змог быць на сьвяткаваньні ўгодкаў Польскага Кангрэсу⁹⁴ зь нястачы грошаў. Брат⁹⁵ меў два прыпадкі і цяпер у шпіталі, але з надзеяй паправіцца

⁸⁸ *Accident* (анг.). Тут: трапіў у аварыю.

⁸⁹ *Ticket* (анг.). Тут: квітанцыі аб выплаце штрафу.

⁹⁰ Тут: старонку газэты «Беларускі голас», якая ад 1952 г. выдавалася ў Таронта (галоўны рэдактар Сяргей Хмара-Зіняк).

⁹¹ У 1962 г. Радаслаў Астроўскі склаў зь сябе паўнамоцтвы прэзыдэнта БЦР і нягледзячы на тое, што Выканаўчы орган БЦР не распускаўся, сама дзейнасьць БЦР спынілася. У жніўні 1974 г. Р. Астроўскі зноў усклаў на сябе абавязкі прэзыдэнта, і дзейнасьць БЦР аднавілася.

⁹² Адзначаліся ў 1976 г.

⁹³ Антыбальшавіцкага блёку народаў.

⁹⁴ Польскі Кангрэсавы камітэт, які таксама каардынаваў дзейнасьць этнічных арганізацыяў у ЗША. Створаны ў 1940 г.

⁹⁵ Размова пра Язэпа Найдзюка.

і вярнуцца да дому і працы. Весткі аб сваяках даходзяць, хоць не ад усіх і не аб усіх. Відаць, некаторыя і далей баяцца сувязі з заганіцай. На месцы суадносіны з большай талерантнасьцю, але ўсе маюць цяжкасьці бягучага жыцця. Дзеці растуць і вучацца добра. Малодшая дачка⁹⁶ атрымала ўсе пяцёркі на пачатак першага году сярэдняй школы. Старшая дачка выбрана старшыней студэнтак (100) і мае цяпер нямала цяжкасьцяў зь імі. Апрача таго, яна зарабляе ў сыботы і нядзелі.

Жадаю Вам і ўсім каля Вас Вясельных Каляд і Шчасьлівага Новага году.

З пашанаю,
Ч. Найдзюк

Лос-Анджэлес, 22.IV.1975

Паважаны сп. Ів. Касяк!

Выбачце, што так доўга не пісаў да Вас. Вельмі дзякую за Вашае прывітаньне сакавіковае. Ня менш дзякую і за «occupation and oppression of Byelorussia by Soviet Russia», з дадаткамі⁹⁷. Гэта вельмі добры агляд, і я яго даў для мэра. Трэба было б мець больш экз[эмпляраў] для раздачы ці рассылкі другім. Адзін экз[эмпляр] даў я сп. [Язэпу] Арцюху, каб ён памножыў, але дагэтуль няма ад яго нічога. Вы калісь пісалі, што ня знаеце яго. Ён быў калісь кандыдатам супраць сп. [Станіслава] Станкевіча ў адным з нямецкіх лягероў на выбарах⁹⁸. Мая жонка знае яго з часоў эўрапейскіх, я пазнаў яго толькі тут. Ягоная жонка — дачка старога Вініцкага. Ён выпісвае дзеля цікавасьці «Бел[арускі] Голас» і дае мне яго чытаць. Ён і я ўважаем, што трэба ігнараваць Хмару, падаючы толькі рачовыя спраставаньні, падобна як гэта нядаўна зрабіў др. Малецкі⁹⁹ ў «Беларусе».

⁹⁶ Карнэля Найдзюк.

⁹⁷ Праца Івана Касяка (The occupation and oppression of Byelorussia by Soviet Russia) пра каляніяльны стан БССР у Савецкім Саюзе. Выйшла ва «Ўкраінскім Квартальніку» (The Ukrainian Quaterly. The New York, 1974. Vol. XXX). Але распаўсюджвалася асобным выданьнем як адбітак.

⁹⁸ Маюцца на ўвазе выбары камэнданта лягеру.

⁹⁹ Язэп Малецкі (12.01.1906 — 06.06.1982), лекар і грамадзкі дзеяч. З 1949 г. жыў у Аўстраліі (Сыднэй). Старшыня аўстралійскага сэктару Рады БНР. Адзін з ініцыятараў стварэньня Фэдэральнай рады беларускіх арганізацыяў у Аўстраліі, яе старшыня ў 1979–1980 гг. Карэспандэнт беларускіх эміграцыйных пэрыёдыкаў, у тым ліку «Беларуса» (пісаў пад псеўданімам Я. Лаўрыновіч). Аўтар кнігі мэмуараў «Пад знакам Пагоні» (Таронта, 1976).

Хроніка аб нашым сакав[іковым] сьвяткаваньні будзе ў «Беларусе». Далучаю фатакопію праклямацыі мэра, якую атрымаў 25.ІІІ папаўдні і прапанаваў «Л[ос-]А[нджэлес] Talіmaу» апублікаваць яе. Яны казалі мне, што позна, і зазначылі, што ў іх усё ёсьць у іхняй бібліятэцы. Сп. Арцюх казаў мне, што на ягоную просьбу надрукаваць аб угодках 25-га сакавіка яны нічога не адказалі нават.

Сёлета мы страцілі каля палавіны людзей на сьвяткаваньні галоўнае таму, што выняткава робім у сыботу¹⁰⁰. Лепш рабіць у нядзелю. Міжнацыянальныя і рэспубліканскія сувязі сталі яшчэ слабейшымі. Індывідуальна я там-сям бываю і бачу, што няма належнага супрацоўніцтва і належнай падтрымкі. Прыходзяць людзі, моцна занятыя іншымі абавязкамі, і пераважна сьпяшаюцца на другія мітынгі, а рабіць канкрэтнай работы няма каму. Няма маладых удзельнікаў. На адным сходзе пазнаёміўся зь беларусам у расейскім прадстаўніцтве. Ён нейкі consulting engineer¹⁰¹ і калісь дружыў зь Вітаўтам Кіпелем, катораму я казаў аб гэтым. Прозьвішча яго Vadim A. Karpenko P. E., і жыве за пару міляў ад мяне. Ці будзе якая помач ад яго, пакажа час.

На Вялікдзень мая старэйшая дачка Ядзя вярнулася з школьнай экскурсіі ў Лёндан, дзе наведала Бел. музэй¹⁰² і перадала колькі рэчаў. Сп. В. Астроўскі даў адказы прыемныя на лісты. Ня маю дагэтуль, праўда, нічога ад спадара [Анатоля] Плескачэўскага¹⁰³. Зь «Бел[арускага] голасу» даведаўся, што ён жанаты з украінкай. Мая жонка можа гаварыць па-ўкраінску, украінцы дапамагалі ёй у Мюнхэне. У апошніх нумарах «Голасу Радзімы» не відаць Клішэвіча. Усім прывітаньні і ўсяго найлепшага. Клаўдзія Шэлест мела добрае ўражаньне з 25-га сакавіка ў Саўт-Рывэры.

З пашанаю, Часлаў Найдзюк

Лос-Анджэлес, 11.VII.1975

Паважаны сп. Ів. Касяк!

Выбачце, што ізноў так доўга не пісаў да Вас. Як заўсёды, гэта з тых самых старых прычын. Не было і няма нічога важнага. Прадаўжаецца slowdown¹⁰⁴ і ў грамадзкай тут нашай актыўнасьці. «Застыў» Бел[арускі] Рэсп[убліканскі] Клюб і спынілася актыўнасьць

¹⁰⁰ У той час субота для многіх была яшчэ працоўным днём.

¹⁰¹ Інжынэр-кансультант.

¹⁰² Беларускаю бібліятэку-музэй імя Ф. Скарыны. Створаная ў 1971 г.

¹⁰³ Відаць, маецца на ўвазе дзейнасьць па лініі Амэрыканскіх прыхільнікаў Антыбальшавіцкага блёку народаў, у склад якіх уваходзілі й А. Плескачэўскі, і Ч. Найдзюк.

¹⁰⁴ Запавольваньне, зьніжэньне тэмпаў хуткасьці.

міжнацыянальная. 28.V не змаглі дагаварыцца адносна пікніку «паняволеных народаў» і ўжо ня першы раз ня можам выбраць новае кіраўніцтва. Шмат адпала, а з прыходзячых ніхто ня хоча і ня можа прыняць на сябе больш абавязкаў. Таксама «прыстала» акцыя падрыхтоўкі да сьвяткаваньня 200-х угодкаў ЗША. На такі стан складаецца ня мала прычынаў. Не малы ўплыў мае тут агульны крызіс, як палітычны, так і эканамічны.

Мне хацелася б, каб Ваш артыкул «occupation and oppression» быў выданы брашуркай.

Я даў адзін экз[эмпляр] яго аднаму ксяндзу, які назваў др. Шарля Мэкіндаяра фашыстам. Казаў мне, што артыкул быў для яго цікавым.

Адзін экз[эмпляр] я быў выслаў да супрацоўніцы The Rising Tide з надзеяй, што яго надрукуюць. На жаль, ліст вярнуўся, бо адрас зьменены, без паданьня новага.

Ня будуць пісаць аб тым, што Вам можа быць ведама аб нас з газэты «Беларус». Падам толькі дадаткова, што важнейшае. Вось жа, 28.IV купіў я ўжыванае аўта ў добрым стане на месца страчанага ў выпадку 18.XII. Ад гэтага крыху палягчэла. 23.VI старэйшая дачка Ядзя дастала права язды аўтам. Ад 6.XII я ўсё яшчэ без работы. У наст[упны] панядзелак канчаю рэгулярны штатны засілак безработнага. За час безработцы пашырыў карэспандэнцыю і меў шмат цікавых адказаў. Надзеюся, што Вам паводзіцца добра, і жадаю Вам добрага здароўя!

З пашанаю, Ч. Найдзюк

Лос-Анджэлес, 5.II.1978

Паважаны сп. Касяк!

Мусіць, скоро будзе год, як я нічога не пісаў да Вас, хоць, праўда, і ад Вас амаль нічога за гэты час не было. Гэта не малы перарыв, але час страшна хутка праляцеў у надзвычайнай занятасці. Толькі 27. XII дайшла да мяне вестка аб сьмерці сябры Э. Ясюка. Перасылаю Вам і ўсім нашым супольным сябрам шчырае спачуваньне з прычыны страты добрай памяці дарагога актыўнага змагара за незалежнасьць Беларусі сьв. памяці Эмануэля Ясюка. Спадзяюся, што памяць па ім будзе належна і адпаведна шанавана.

У сувязі з прыбліжэньнем угодкаў 25-га Сакавіка прашу прыслаць мне пару блянкетаў БККА і, ясна, узор да ліста да мэра і губэрнатара. Мы тут заказалі залю на сьвяткаваньне на 2.IV. Сям'я Вайцяхоўскіх абяцала прыехаць да нас на Сакавіковае сьвяткаваньне. Як заўсёды, яго наладзіць тут нялёгка з розных агульнаведамых прычынаў. Аднак неабходна зрабіць хоць магчымы мінімум. Праўда, у наш бок пры-

было крыху новых асоб, але значнейшай падтрымкі ад іх не відаць. Прыватна і індывідуальна-груповых беларускіх сьвяткаваньняў адбылося больш як звычайна.

Ёсьць ажыўленьне і ў міжнацыянальных спатканьнях рознага характару. Вядома, што на спатканьні ідзе шмат часу, але яны часамі бываюць прыемнымі, цікавымі і карыснымі. Да большага ажыўленьня прычынілася і савецкая выстава. Зь яе выслаў Вам крыху матар'ялу. Цікава, што некаторага прапаганднага матэрыялу хутка ня стала. Ёсьць падлік, што каля 100 тыс. друкаў было раздана супраць выставы. Адзін з нашых казаў нам, што памагаў расейцам нясьці сымбалічную труну ў дэманстрацыі супраць савецкай выставы, аб якой напісана ў «Новом русском слове». На жаль, лік дэманстрантаў ня быў вялікім. Жыды былі і ёсьць у гэтым актыўнейшымі.

У мін[улым] г[одзе] быў тут зь візытай сп. Яраслаў Стэцько¹⁰⁵ з жонкай. Жонка выступала на спатканьні ў Украінскім Цэнтры. Аб гэтым мне гаварыў украінец на маім месцы работы. Запросінаў мне на гэта спатканьне не прыслалі: «Нядаўна, на міжнац[ыянальным] сходзе адзін сябра раздаваў лятучкі на ангельскай мове АВН з Брадфорд, England, dr. Андрія Ніс». У лістоўцы ўспомнены і беларусы. Пэўне, у Вас яна ёсьць. Гэта аб Белградзкай канфэрэнцыі. Ці атрымоўваеце Вы Восьнік баптысцкі, бел[арускі], выд[аваны] прапаведнікам Ясько¹⁰⁶? Брат Панцэвіч¹⁰⁷ дае мне яго для распаўсюджваньня. Прасіў ён мяне пералажыць артыкул з расейскай мовы. На што ў мяне не хапае часу. Выбачце, што не пішу больш з гэтай самай прычыны. Усяго добрага!

*З пашанай,
Часлаў Найдзюк*

Лос-Анджэлес, 3.XII.1978

Паважаны сп. Касяк!

Ліст да Цэнтру ў Claremont выслаў з датай 23.IX.78 і дагэтуль ад яго не было нічога. Зь некалькіх ня так даўных фактаў магу судзіць, што палякі сьведама нас ігнаруюць у публічных выступах за выняткам до-

¹⁰⁵ Шматагадовы старшыня АБН.

¹⁰⁶ Данііл Ясько, пратэстанцкі прапаведнік, ураджэнец Беларусі. Стварыў у ЗША Беларускае эвангельска-баптысцкае брацтва, выдаваў «Восьнік Беларускага эвангельска-баптысцкага брацтва».

¹⁰⁷ Ян Панцэвіч (1907–1984), беларускі пастар царквы эвангельскіх хрысьціян-баптыстаў. Да 1970-х гг. жыў у Польшчы, потым выехаў у ЗША. Разам з Д. Яськом выдаваў «Восьнік Беларускага эвангельска-баптысцкага брацтва», кіраваў Саюзам цэркваў эвангельска-баптысцкіх.

ктара Альгерда Клейнота, аб якім гавораць, што ён можа быць ня «чысты» паляк. Найбольшую ігнарацыю Беларусаў зрабіў цяперашні новы Папа¹⁰⁸. Ён яшчэ два гады таму тут абмінуў Беларусаў у сваёй казані. Украінскі Кангрэсавы К-т яго павіншаваў з выбарам на Папу. Доўгі ліст ёсьць надрукаваны ў «Свободзе»¹⁰⁹. Украінскі сьвятар (уніяцкі) служыў разам зь ім (Кардыналам Вайтылам) у польскім касцёле, падчас ягонаў візыты ў 1976 г. У кнізе «Polish Americans in Calif. 1827–1977 and Who's who» пададзена і мая асоба як сябры International Heritage Bicentennial Subcommittee». Зь першага сходу 21.V.74 без паданьня нацыянальнасьці, праўда, і інш. таксама. У польскім радыёвым рэпартажы аб спатканьні з б[ылым] амэрыканскім амбасадарам у Польшчы ня ўспомнілі іншых прадстаўнікоў. Цікава, ці нашыя ў Рыме¹¹⁰ змогуць штосьці асягнуць у новага Папы. Магчыма, ён залічае нас да гусіноў, што без паясьненьня можа па-рознаму тлумачыцца. Палякі моцна рэкламуюць новага Папу. Тут рэдактарам каталіцкага тыднёвіка The tidings ёсьць паляк, як відаць, з аднаго з далучнікаў пры гэтым. Даўно не было ніякіх вестак ад Вас ці з Вашага боку. Пэўне, вам ведама, што з жонкай купілі ахвотна кніжку, прысланую ад матушкі Лапіцкай¹¹¹. Жонка мая нават напісала ёй ліст з гэтай нагоды, але дагэтуль няма ад яе ніякага рэха. Мы разумеем яе палажэньне і спачуваем¹¹².

Дайшлі да нас весткі, што там у Вас некаторыя адказаліся ад кніжкі, што мы ўважаем няправільным, хоць ня знаем, за які і чый кошт кніжка выдадзена. Брат мой моцна зацікавіўся магістарскай працай сьв. памяці айца Лапіцкага, але мы баімся яе пасылаць яму, можа, прыйдзеца агранічыцца да цытатаў. Мой брат з 1.X перайшоў на эмэрытуру і цяжка яе перажывае. Хацеў бы ён напісаць свае ўспаміны, але думае, што ня хопіць яму сілаў для гэтага пры няпэўнасьці, ці яны пабачаць сьвет. Нядаўна чулі мы ад сп-ні Грэбень пахвальныя ўспаміны ад айцу Лапіцкім.

14.XI памёр тут Ул. Клішэвіч. На просьбу ўдавы былі з жонкай на паніхідзе ў расейскай царкве. 16.XI пахованы Нябожчык на сэרבскім могільніку. На паніхідзе каля царквы было якіх 20 асоб. Удава

¹⁰⁸ Ян Павал II (Караль Вайтыла), абраны на папу ў 1978 г.

¹⁰⁹ Газэта ўкраінскай дыяспары ў ЗША.

¹¹⁰ Тут, напэўна, маюцца на ўвазе наагул беларускія каталіцкія сьвятары, у прыватнасьці тыя, хто жыў на Захадзе: а. Часлаў Сіповіч, Аляксандар Надсан, а. Канстанцін Маскалік, Фэлікс Журня. Цэнтральная фігура беларусаў у Рыме, генэральны мэдэратар для сьвятароў каталіцкага абраду для беларускай эміграцыі Пётра Татарыновіч памёр за тры месяцы да напісаньня ліста 3 верасьня 1978 г.

¹¹¹ Ідзеца пра кнігу а. Мікалая Лапіцкага «Праваслаўе ў Вялікім Княстве Літоўскім за часоў панаваньня Ўладыслава Ягайлы. Нью-Ёрк, 1978. — 152 с. [Выданьне магістарскай працы 1934 г.]. Да кнігі таксама прыкладалася рэкламная ўлётка з подпісам «Матушка Валянціна Лапіцкая».

¹¹² Маецца на ўвазе сьмерць а. Мікалая Лапіцкага 9 жніўня 1976 г.

прывіталася з усімі каля царквы. Амаль усе прысутныя былі беларусы. Аб паховінах і памінках ведаем толькі з расказаў другіх. Памёр ён каля свайго дому, па дарозе да суседкі, калі яму раптам зрабілася нядобра, і ён упаў мёртвым. Перад гэтым ён адбыў дарогу аўтам да Сан-Францыска да свайго сына. Малодшы сын ягоны вельмі рослы і прыгожы хлопец. Усе тры сыны былі на паховінах.

Ці вы чыталі верш Клішэвіча аб Леніне? Я ня бачыўся зь ім ад савецкай тут выстаўкі, а зь ягонай жонкай нават даўжэй. На выстаўцы яго дыскрэдытаваў украінец М. Новак у супольнай гутарцы з саветчыкамі. Клішэвіч тады ня ведаў, што «Песьняры» былі адкліканыя.

Жонка падказала мне, каб я не забыўся павіншаваць Вас з сужэнствам. Жадаем Вам шмат шчасця ў Вашым сужэнстве. Спадзяюся, што нешта напішаце да Каляд. Жадаем Вам і ўсім кругом Вас вясьлях Каляд і шчаслівага Новага году.

У выбарчым часопісе, што Вам выслаў раней, маё прозьвішча паддзена памылкова пад адной здымкай.

З пашанай, Ч. Найдзюк

Лос-Анджэлес, 14.XII.1982

Паважаны сп. Касяк!

Хочацца мне пераслаць Вам пры гэтым неадкладна копію рэцэнзіі на кніжку Лофтуса аб беларусах з Los Angeles Times, якую даставіла мне дачка Ядзя ў мін[улую] суботу і якую прыпадкам яна мела, бо мы гэтай газэты не выпісвалі. Дачка назвала яе страшнай, а я да гэтага часу змог ужо пачытаць кніжку і пабачыць, як гадка яна напісана! Др. Запруднік¹¹³ пэўны, што дасьць адпаведны адказ — думаю, што і Вы не астанецца ў даўгу. Некаторыя із нашых высказалі патрэбу байкатаваць кніжку і не купляць. Я ўважаю, каб усе яе ўважна прачыталі і прынялі яе як добрую навучку для сябе і «палітграмату». Цяпер я шкадую, што ня маю яшчэ кніжкі праф. Вакара¹¹⁴ пра беларусаў і ня

¹¹³ **Янка Запруднік** (нар. 09.08.1926), гісторык, журналіст, грамадзкі дзеяч. Скончыў гістарычны факультэт Лювэнскага ўнівэрсытэту (1954). У ЗША ад 1957 г. Аўтар некалькіх кніг, сотняў артыкулаў па гісторыі Беларусі. Жыве ў Самэрсэце (Нью-Джэрзі).

¹¹⁴ **Нікалас Вакар** (Мікалай Платонавіч Вакар, 1897, Кіеў — 1970), амэрыканскі гісторык расейскага паходжаньня. Удзельнік Першай сусьветнай вайны, браў удзел у белым руху. Ад 1920 г. — на эміграцыі. Жыў у Францыі, ад 1940-х — у ЗША. Выкладаў гісторыю ў каледжы г. Нортан, Гарвардзкім унівэрсытэце (штат Масачусэцс). Аўтар кніг «Імя — Беларусь» (1949), «Беларусь — фармаваньне нацыі: Byelorussia: The making of a Nation. A case study» (1956), абедзьве выйшлі на ангельскай мове. Падрыхтаваў «Біябібліяграфічны даведнік па Беларусі».

ведаю, ці можна будзе яе яшчэ купіць¹¹⁵. Дачка Карнэля казала, што прывязе яшчэ нешта пра беларусаў, што было ў газэтах.

На жаль, пзўне гэтыя газэты не захочуць надрукаваць беларускія адказы і папраўкі. Нягледзячы на гэта, нашыя далей судзяцца ў царкоўных адносінах¹¹⁶. Аднак была добрая вестка з Вашага боку, што ў Чькага задзіночыліся сьпевакі і харыстыя з цэркваў для ўдзелу ў міжнацыянальнай каляднай праграмы, і адна асоба думае, што, можа, Лофтус прычыняецца, што беларусы трохі збліжаюцца. На жаль, нашы сілы аслабляе сьмерць — нядаўна памёр Аркадзь Качан¹¹⁷ у Аўстраліі і айцец Журня¹¹⁸ ў Лёндане. Айцец Надсон¹¹⁹ маецца зае-

¹¹⁵ Размова пра кнігу «Беларусь — фармаваньне нацыі» (1956). У гэтай кнізе аўтар досыць крытычна ахарактарызаваў гісторыю Беларусі, зазначыўшы, што найбольшага росквіту край асягнуў падчас знаходжаньня ў складзе Расейскай імперыі. Кнігу М. Вакара (ня ўсе ведалі, што ён расеец) надта непрыхільна сустрэлі ў беларускім эмігранцкім асяродзьдзі.

¹¹⁶ Тут: пра пачатак расколу ў БАПЦ: калі большая частка сьвятароў і вернікаў падтрымала архіяпіскапа Мікалая (Мацукевіча) з Таронта, другая частка (значна меншая) — Андрэя Крыта, а пасья ягонаю сьмерці ў 1983 г. — новаабранага мітрапаліта Ізяслава (былога кіраўніка каліфарнійскага аддзелу БАЗА Янку Бруцкага). У Паўночнай Амэрыцы Ізяслава падтрымаў толькі ягоны прыход у Брукліне. Кліўлэндзкая парафія Жыровіцкай Божай Маці, парафіі ў Гайлэнд-парку, Дэтройце й Таронта сталі на бок Мікалая (Мацукевіча). Ізяслаў зьвярнуўся ў сьвецкі суд. Так, ён здолеў адсудзіць царкву й маёмасьць парафіі Сьвятога Духу ў Дэтройце. Вернікі ўпарта падтрымлівалі Мікалая, і паколькі сілаў стварыць паралельную парафію не было, беларускае праваслаўнае жыцьцё ў сталіцы амэрыканскай аўтаіндустрыі спынілася.

¹¹⁷ **Аркадзь Качан** (1921 — 04.12.1982), грамадзкі дзеяч у Аўстраліі. Быў адным з заснавальнікаў Беларускага аб'яднаньня ў штаце Новы Паўднёвы Ўэльс, першым дырэктарам Беларускага радыё на этнічнай станцыі 2EA (1976–1982). Сталы фундатар беларускіх выдавецкіх і культурніцкіх праектаў, прыхільнік Рады БНР.

¹¹⁸ **Фэлікс Журня** (1913–1982), рыма-каталіцкі сьвятар, марыянін. З 1966 г. — у Вялікабрытаніі. Працаваў пры Беларускай каталіцкай місіі ў Вялікабрытаніі, займаўся навучаньнем дзяцей пры інтэрнаце сьв. Кірылы Тураўскага. Падрабязней пра а. Фэлікса Журню ў кнізе а. Аляксандра Надсана: «Часлаў Сіповіч: сьвятар і чалавек» (Менск, 2005).

¹¹⁹ **Аляксандар Надсан** (нар. 1926), сьвятар, грамадзкі дзеяч, дасьледнік. У 1951–1952 гг. — старшыня Згуртаваньня беларусаў у Вялікабрытаніі. У 1953–1959 гг. навучаўся ў Грэцкай калегіі (духоўнай сэмінарыі для каталікоў усходняга абраду) у Рыме. У 1958 г. атрымаў сьвятарскія пасьвячэньні. З 1981 г. — кіраўнік Беларускай каталіцкай місіі ў Ангельшчыне, з канца 1980-х — апостальскі візытатар для беларусаў-каталікоў замежжа.

хаць да нас па дарозе з Аўстраліі ў наступным м-цы. І хваробы ды апэрацыі аслабляюць людзей. Брат напісаў, што спадзяецца наглай¹²⁰ сьмерці, бо чуецца ёсьць *zawalowsem*¹²¹. Я, на шчасьце, папраўляюся на здароўі, але мушу прыдзержвацца дыеты. Жонка з прычыны вялікага звальненьня мусіць выконваць цяжэйшую работу, якой ня любіць. Жадаю Вам, Вашай жонцы, сям'і і суродзічам з Вамі добрых Каляд і лепшага 1983 года.

Ч. Найдзюк

Лос-Анджэлес, I.VII.1983

Паважаны сп. Касяк!

Хачу паведаміць Вас, што дагэтуль не было запросінаў ад *American Cultural Organizations*.

25.V адбыўся сход арганізацыі *Americans for Freedom of Captive Nations*¹²² — павінен быў быць перавыбарчы, але было ўсяго 6 асоб — адлажылі для выясненьня прычынаў і для павелічэньня ліку сяброў. Новы сход назначаны на 6.VII.

12.VI прыпадкам моцна раптам панізіўся ў мяне слух у правым вуху — было прамываньне, і прымаю каплі — паступова папраўляецца. Перад гэтым пасьяла апэрацыяў быў моцна паніжаны слух у левым вуху. Цяпер выглядае, што ў абодвух вушах слух выроўніваецца. Маю быць на кантролі слуху 6.VII. На сходзе 25.V ня чуў добра справаздачы др. Клейнота, а раней мне выглядала, што а. А. Надсон у нас дома гаварыў заціха і заскора.

27.VI даведаліся зь ліста япіскапа Ізяслава да сп. П. Ерміна, што ён ужо архіяпіскап. Пазычылі прачытаць «Голас Царквы»¹²³ № 54 за травень г[этага] г[оду]. Арт[ыкул] «Разбуральнік Царквы», думаю, мог бы быць падставай для судовай справы за падрыў публічны годнасьці япіскапа Мікалая (Мацукевіча).

Я выслаў падзяку губэрнатару за ягонае прывітаньне, далучаючы копію «Occupation and Oppression of Byelorussia by Soviet Russia»¹²⁴.

¹²⁰ Ад *nagle* (польск.) — 'раптоўнай, неспадзеўнай'.

¹²¹ Маецца на ўвазе інфаркт.

¹²² Амэрыканцы за свабоду паняволеных нацыяў.

¹²³ Рэлігійна-грамадзкі часопіс праваслаўных беларусаў у ЗША. Заснаваны япіскапам БАПЦ Васілём (Тамашчыкам). Выходзіў ад 1955 па 1993 г. два разы на год (выдавец Царкоўная рада БАПЦ). Рэдактары: япіскап Васіль, Міхась Міцкевіч (брат Якуба Коласа), Пётра Манькоўскі. У канфлікце БАПЦ рэдакцыя падтрымала Ізяслава.

¹²⁴ Арттыкул Івана Касяка ў ангельскай мове.

Для Тыдня Паняволеных Народаў прадбачыцца пакуль што толькі Божая Служба 23.VII (а 5:05 PM¹²⁵) at Saint Basil's Church¹²⁶.

Дайшла вестка, што ў сёлетняй праклямацыі прэз. Рэйгана ня ўспомнены Савецкі Саюз.

Маёй жонцы фірма ўрачыста адзначыла 25 год ейнай працы з прамовай, здымкамі і пярсцёнкам.

Усяго добрага Вам і Вашай жонцы!

Ч. Найдзюк

Лос-Анджэлес, 15.VIII.1983

Паважаны сп. Касяк!

Праляцеў цэлы м-ц, як я не пісаў да Вас. Часткова адкладаў, каб упэўніцца, ці буду ў Чыкага на хіратоніі а. Ул[адзімера] Тарасевіча¹²⁷. І толькі 12.VIII купіў я білет на самалёт Jet America. Вылятаю з Long Beach¹²⁸ 6.IX і буду ў Чыкага да 12.IX. Запрасілі мяне да сябе сп-ва Махначы¹²⁹, а жонка зь дзяцьмі да гэтага моцна заахвоцілі, і выслаў неадкладна і сваю згоду на фармальныя запысы. Гэта будзе ў маім жыцці першы палёт самалётам, і таму я няпэўны, як буду чуцца. Захацеў пабыць у Чыкага перазь weekend з надзеяй на большыя спатканьні са старымі знаёмымі зь Вільні. Было б добра пабачыцца і з Вамі — можа, ц змагу пазваніць да Вас і дагаварыцца. Пішу можа, бо буду мусіў лічыцца з магчымасьцямі ў тых, у каго прыйдзецца затрымацца — праўдападобна ў сп-ва Махначоў, якіх прасіў мне дапамагчы.

Мне хочацца выкарыстаць гэтую незвычайную і рэдкую нагоду, каб пабачыцца і пазнаёміцца і з другімі асобамі, якія будуць з другіх мясцоў. Жонка і дзеці шмат разоў выяжджалі ў далейшыя пункты

¹²⁵ У Амэрыцы ўжываецца паняцце часу да апоўдня (AM), па паўдні (PM). 5:05 PM — гэта 17:05.

¹²⁶ Царкве сьвятога Васіля.

¹²⁷ Уладзіслаў Тарасевіч (у манастве Ўладзімер, 1921–1986). У ЗША з 1938 г. Ад 1958 г. — парах грэка-каталіцкай парафіі Хрыста Збаўцы ў Чыкага. Выдаваў парафіяльны бюлетэнь «Да злучэньня». Ад 1983 г. Янам Паўлам II прызначаны апостальскім візытатарам для беларусаў-каталікоў на эміграцыі.

¹²⁸ Горад на поўдзень ад Лос-Анджэлесу на ўзьбярэжжы Ціхага акіяну.

¹²⁹ Найперш гаворка пра **Ванду Махнач** (да замуства **Чарнэцкую**, 1918–2007), якая разам з Чаславам Найдзюком вучылася ў Віленскім унівэрсытэце ды была сяброўкай Беларускага студэнцкага саюзу. У 1947 г. узяла шлюб з грамадзкім дзеячам Міхасём Махначом. Махначы жылі ў ваколіцах Чыкага, бралі ўдзел у жыцці парафіі Хрыста Збаўцы.

самалётам і чуюцца як бы забавязаны даць нарэшце і мне на старасьць такую прыемнасьць і дасьведчаньне. Выбачце, што я так шмат расьпісаўся аб гэтым, але зразумейце мой цяперашні настрой. Калі пішу гэта — праходзіць рэдкі дождж, і ёсьць парна і горача. Шмат ранейшых дзён пацелі ад гарачыні. Цяпер рукі ліпнуць да паперы, што невыгодна пісаць.

Далучаю пару копіяў з Тыдня Паняволеных Народаў — хроніку паслаў для «Беларуса». Спадзяюся, што пры спатканьні змагу сказаць Вам аб усім больш, а тым часам да пабачаньня і ўсяго добрага Вам, Вашай жонцы і суродзічам з Вамі!

Ч. Найдзюк

Лос-Анджэлес, 22.XI.1983

Паважаны Спдар Касяк!

Думаю, што Вы з жонкаю вярнуліся з Лос-Анджэлесу да дому добра.

Мілае спатканьне з Вамі тут астанецца ў нас надоўга прыемным успамінам. Вельмі за яго ўдзячныя.

Мы тут даволі намучыліся са зьменай кватэры і яшчэ цяжка прывыкаць да новага месца і прыспасабляцца. Шмат друкаў трэба было аддаць другім. Новая кватэра ёсьць меншай і больш як у два разы дарожшай. Мае яна, як і ранейшая, свае плюсы і мінусы.

18.XI прыйшоў ліст ад сп. Жука, у якім ён піша: «...я за тое, каб перавыдаць ягоную (брата [Язэпа]) гісторыю. Да мяне пісаў сп. Касяк, што добра было б выдаць яе друкам. Было б добра, але пакуль гэтае магчымасьці няма, я запрапанаваў яму, што я выдам на ксэраксе. Падтрымайце гэтую думку! Бо што з таго, што гісторыя ляжала ў Вас у шафе 40 год — ніякае карысьці. Што з таго, што гісторыя Ігнатоўскага ляжала 55 год, а таксама «Заходнерусізм». Я выдаў іх на ксэраксе і адчуваю, што зрабіў вельмі добрую справу — шмат пахвал і падзяк ад чытачоў. Я не лічыўся з выдаткамі, а лічыўся з стратамі, бо ж з Польшчы ніхто не прысылае грошы, а многія хочуць яе мець, і я пасылаў кожнаму. Гэтымі кнігамі карысталіся ўжо навукоўцы ў сваіх працах і артыкулах. Тое ж самае будзе і з кнігай Вашага брата. Хай ён будзе сьведкай, што ягоную працу ацанілі праз 40 год і яна ёсьць карысная нашай агульнай справе. Калі вы за гэта, каб яе выдаць, калі сп. Касяк дашле машынапіс, я адразу выдам. Гэта будзе каштоўная справа, але я сьведамы таго, што я зраблю добрую справу. Кніга дасьць больш карысьці, калі будзе выдана на ксэраксе, як будзе ляжаць у Вас ці ў сп. Касяка ў шафе. Я таксама запрапанаваў яму выдаць ягоную навейшую гісторыю, таксама такім самым спосабам. Падтрымайце маю прапанову, калі ласка. Зробім добрую спра-

ву. Калі будзе магчымасьць, выдама друкам, адно другому не будзе шкодзіць»¹³⁰.

Я ўжо даў яму сваю згоду і абяцаў, што напішу да Вас са свай просьбай падтрымаць гэты плян і намер спадара Жука. Падаў я яму і пажаданьні брата, якія я перадаў пры спатканьні з Вамі тут у форме выпісу зь ліста брата. Брат хацеў, каб сп. Жук ці хто інш. узяўся выдаць гісторыю Беларускай Друкарні імя Ф. Скарыны ў Вільні. Рукапіс ейны ў а. А. Надсона¹³¹.

У гэты мамэнт, каля 3 п. п.¹³², прыйшоў новы чарговы нумар «Беларуса».

Чакаю ад Вас добрага адказу. Жадаю Вам і жонцы ўсяго добрага.

Ч. Найдзюк

Р. С. Жонка прапанавала, каб ужо павіншаваць Вас з Калядамі і Новым Годам!

Лос-Анджэлес, 28.ІІ.1984

Паважаны сп. Касяк!

Дзякую за рана прысланую копію ліста да губэрнатара, як сёлетні ўзор і копіі адносна імпарту тавараў нявольніцкай работы з Савецкага Саюзу.

Мая жонка штогоду зараньня беспакоецца за лісты да губэрнатара і мэра. Выглядае, што ўзор ёсьць лепш апрацаваны. 15.ІІ былі мною высланы абодва лісты. 17.ІІ прыйшоў ліст ад сп. Мядзейкі і 21.ІІ я выслаў яму свой адмоўны адказ. Жонка мая не ўважае наш удзел за пасільны ў канвэнцыі ў Сан-Дыега¹³³, беручы пад увагу

¹³⁰ Пад імем сп. Жука Часлаў Найдзюк, відаць, схаваў грамадзкага дзеяча Юр'я Попку. Ю. Попка ў Нямецчыне выдаў «Западно-руссизм» А. Цьвікевіча (у 1982 г.) і «Гісторыю Беларусі ў XIX і ў пачатку XX сталецця» (1981) ды наагул шмат друкаваў і выдаваў выключна за ўласныя грошы.

¹³¹ Кніга «Беларуская друкарня імя Францішка Скарыны ў Вільні (1926–1940)» выйшла ў 1991 г. у Лёндане, у выдавецтве «Божым шляхам», якое месцілася ў Беларускай бібліятэцы-музеі імя Ф. Скарыны. Кніга выйшла за аўтарствам Станіслава Цыпрыяновіча (псэўданім Я. Найдзюка).

¹³² А 3-й гадзіне дня.

¹³³ Напэўна, размова пра чарговую канфэрэнцыю Антыкамуністычнай сусьветнай лігі (WACL), што ў 1984 г. прайшла ў Сан-Дыега (Каліфорнія). Сябрам лігі былі БЦР і Беларускі вызвольны фронт, а найчасцей удзел у ім браў Іван Касяк.

розныя нашыя цяжкасьці жыцьцёвыя, аб якіх я напісаў дакладней сп. Мядзейку. Надзеюся, што Вы прымеце маё рашэньне без расчараваньня. Шчыра жадаю Вам і Вашай жонцы памыснага ўдзелу ў гэнай канвэнцыі і наагул шмат добрага да яе. У міжчасе я атрымаў запросіны, пакуль што па тэлефоне, ад American Cultural Organizations да ўдзелу ў праграме ў красавіку — я прасіў прыслаць мне дакладныя запросіны на паперы. Зьменены назоў арганізацыі на Nationality Council¹³⁴.

Далучаю копію іншых запросінаў, з узгляду на інфармацыйны зьмест. 10.ІІ быў ліст ад жонкі брата аб ягоным большым атаку сэрца на Каляды, а 25.ІІ ліст ад самога брата зь весткай, што ён прабываў у шпіталі 3 1/2 тыдня, вярнуўся дадому і стараецца дастаць магчымасьць на выезд да санаторыі. Я ўвесь час трываюся за жыцьцё брата і цяпер вельмі цешуся, што ён ізноў перамог страшны і балючы крызіс свайго здароўя¹³⁵.

Жонка цяпер моцна перажывае цяжкую работу, заступаючы працаўніцу на водпуску.

Сын вымагае ад мяне больш помачы, будучы больш актыўны ў школе апошні год і стараючыся дастаць стыпэндыю на ўнівэрсытэт.

Сп. Жук паведаміў, што сп. Кіт меў апэрацыю, але не напісаў якую. Маю розныя хлопаты ў новым памешканьні, зь якога жонка не задаволена, хоць плацім аж 425 даляраў на месяц. Soc. Sec.¹³⁶ паведаміла, што мне пераплацілі — злажыў апэляцыю.

Усяго добрага.

Ч. Найдзюк

Лос-Анджэлес, 20.XII.1984

Паважаны спадар Касяк!

Адбыўся даўжэйшы перапынак у нашай перапісцы, але падышоў час, каб павіншаваць Вас і Вашу жонку з надыходзячымі Калядамі і Новым 1985 Годам і пажадаць Вам усім радасьці, задавальненьня, здароўя і памыснасьці ды ўсяго найлепшага ў цэлым наступным годзе. Думаю, што Вы маецеся добра і што ў Вас няма блagіх вестак.

Мы тут усе трымаемся нядрэнна, хоць жонцы Юзі пагражае звальненьне з работы, на якой яна была 26 год, бо новыя ўласнікі кампаніі робяць пераход на мадэрны кампутар і ўжо цяпер работы для ўсіх не хапае.

¹³⁴ Рада нацыянальнасьцяў.

¹³⁵ Язэп Найдзюк памёр 13 лютага 1984 г., але Часлаў Найдзюк, натуральна, ня ведаў яшчэ пра гэта.

¹³⁶ *Social Security* (анг.). Тут: сацыяльнае страхаваньне.

Затое старэйшая дачка Ядзя з мужам Гі (Guy) працуюць на кампутарах — яна ў Burbanku¹³⁷, а ён у Long Beach, а жывуць у сваім доме ў Pasadena¹³⁸, больш як 17 міль ад нас. Малодшая дачка Карнэля ёсьць задаволена з работы ў San Francisco, а жыве ў Berkley¹³⁹. Сын Віктар, ад 16.ІХ пачаў жыць у dormitory¹⁴⁰ ў Santa-Barbara і там студыяваць на ўнівэрсытэце. Яму 6.ХІІ кончылася 18 год. Цяпер ён з намі на сьвяточных вакацыях. Яму было цяжка здаваць першыя экзамены.

Зь Беларусі мелі весткі аб цяжкай хваробе старэнькай маці Юзі і аб хваробе адной з маіх прыродных сёстраў. З Польшчы ўдава братавая паведаміла, што ўжо пастаўлены помнік на магіле майго брата сьв. памяці Язэпа. Ад яе і маіх сваякоў у N. J. маем калядны аплатак. Майму сваяку ў Канадзе скончылася 74 год, і ён напісаў мне, што нашыя палітычныя погляды разыходзяцца.

Тут нам сваю палітыку неабходна працягваць, 14.ХІІ у сваім лісьце Кангрэсаваму К-гу я падаў, што ня меў адказу ад Голасу Амэрыкі.

Аднак на другі дзень, г. зн. 15.ХІІ, адказ прыйшоў і копію яго далучаю. Ад кангрэсмэна Дона Юнга адказу дагэтуль не было. Далучаю копію запросінаў на вугорскую праграму, на якой я быў з жонкай.

Агульнае аслабленьне наступіла ў нас з розных прычын. Дзеці павырасталі і ўсе заняты сваім жыцьцём. Амаль усе суродзічы маюць або хваробы ці іншыя паважныя цяжкасьці і таму нават на адзначэньне Акту 25 Сакавіка на даецца ўсіх прыцягнуць.

У нас асабіста былі ўжо рваліся і грашовыя канцы, і мусілі прыняць помач старшай дачкі. Стала лягчэй, калі малодшая дачка дастала працу. Жонка цяжка перажывае свой крызіс з работаю. Мусім плаціць шмат за памешканьне і шмат памагаць сыну, а пэнсія малая.

Патрэбаў і жаданьняў заўсёды шмат.

З пашанаю,

Ч. Найдзюк

Лос-Анджэлес, 28.ІІ.85

Паважаны сп. Касяк!

Перасылаю Вам пры гэтым сваё прывітаньне на Дзень угодкаў Акту 25 сакавіка 1918 г.

Галоўнай Управе БККА вышлю такое асобна.

Далучаю і запросіны, каб Вы ведалі, што і мы тут будзем сьвяткаваць. 25.ІІ выслаў адпаведныя ноты Мэру і Губэрнатару. Выслана

¹³⁷ Горад (100 тыс. насельніцтва) на поўнач ад Лос-Анджэлесу.

¹³⁸ Горад (135 тыс.) на паўночны ўсход ад Лос-Анджэлесу.

¹³⁹ Горад каля Сан-Францыска з насельніцтвам у 100 тыс. чалавек.

¹⁴⁰ Студэнцкі інтэрнат (амэрыканізм).

часьць запросінаў з газэтай «Беларус», а сяньня выслана 12 без газэты. Буду яшчэ высылаць некаторым разам з маім прывітаньнем. Учора выслаў я прывітаньне на рукі др. Раісы Жук-Грышкевіч¹⁴¹ як сакратара Згуртаваньня беларусаў Канады, у адказ на ейнае прывітаньне.

Даходзяць да нас галасы з Чыкага, што Вы не дапускаеце да супольнага сьвяткаваньня другіх. У нас ужо даўно з гэтым няма ніякай праблемы. І так сьвяткаваньне выходзіць даволі слабым. Без дэманстрацыі задзіночаньня мы будзем усё больш слабыя. «Што сп. Касяк тут шкодзіць і мы яго ня любім — ня ёсьць прычына, каб Вы зь ім не сябравалі. Людзкая натура вельмі скамплікавана — надта многаў прычынаў, што чалавек думае так ці іначай — толькі Бог ведае ўсе тайніцы душы. Трэба камунікавацца, гаварыць. Бяда, людзі часта чагось баяцца, аддзяляюцца, ці каб славу ня страціць, не паказацца слабеішым?! Д-р Рамук спаткаў Касяка ў украінцаў, пытаў, чаму мы як чужыя, чаму не гаворым, не сьвяткуем разам. Касяк нічога не сказаў».

Што да прафэсара Іваноўскага¹⁴² — калісь сп. Гадлеўскі¹⁴³ закідаў яму, што надта падліваецца да Немцаў, а Часлаў Будзька¹⁴⁴ кажа, што ў Варшаве праф. Іваноўскі многа памагаў беларускім студэнтам — усе ведалі, што ён беларус. Гэта ня доказ, што дачка пра яго казала — часта дзэці, сёстры ці браты ўважалі сябе за палякоў ці расейцаў — там іх прыймаюць, а мы так баімся, каб чужынец ня «чыста кроўны» беларус да нас не заблудзіў. Мітрапаліта Шаптыцкага¹⁴⁵ брат быў польскім генэрамал...».

Я думаю, што ня ёсьць важным, хто гэта напісаў — важны тут думкі і разважаньні. Не магу я выяўляць аўтарства, бо пасыла людзі будуць баяцца пісаць. А ёсьць такія, што баяцца пісаць лісты, каб іх пасыла не друкавалі.

¹⁴¹ **Раіса Жук-Грышкевіч** (нар. 1919), грамадзкая дзяячка ў Канадзе, жонка старшыні Рады БНР Вінцэнта Жук-Грышкевіча.

¹⁴² **Вацлаў Іваноўскі** (1880–1943), беларускі палітычны дзеяч, выдавец, хімік, адзін з пачынальнікаў беларускага адраджэньня ў пач. XX ст. У 1941–1943 гг. — бурмістар Менску. Больш падрабязна пра асобу Іваноўскага: Туронак Ю. Вацлаў Іваноўскі й адраджэньне Беларусі. Мінск: Мэдысонт, 2006.

¹⁴³ **Вінцэнт Гадлеўскі** (1888–1942), сьвятар і палітычны дзеяч. Падчас нямецкай акупацыі Гадлеўскі й Іваноўскі мелі розныя погляды на будучыню Беларусі.

¹⁴⁴ **Часлаў Будзька** (1913–1985), грамадзка-культурны дзеяч у Чыкага. Сын вядомага беларускага грамадзкага дзеяча Эдварда Будзькі.

¹⁴⁵ **Раман Аляксандар** (у манастве **Андрэй**) **Шаптыцкі** (1865–1944), грэка-каталіцкі ўкраінскі мітрапаліт, доктар кананічнага права. Ягоны брат **Станіслаў Шаптыцкі** быў генэрамал польскай арміі.

У міжчасе выясьнілася, што ёсьць скрыпт майго брата Язэпа з гісторыяй Беларускай друкарні імя Францішка Скарыны ў Вільні. Паявілася і думка, што, можа быць, і скрыпт гісторыі Беларусі. Ёсьць надзея, што ў «Беларусе» будуць успаміны аб сьв. пам. Язэпу.

Першы год не было прывітаньняў зь Вільні — ці ж са страху?!

Жонка заплянавала прачытаць на святочнай праграме 24.ІІІ паэму Масея Сяднёва «Беларусь» зь «Бел[арускай] думкі».

Усяго добрага Вам і Вашай жонцы.

З пашанай,

Часлаў Найдзюк

ЛІСТАВАНЬНЕ ВАСІЛЯ ШЧЭЦЬКІ І ІВАНА КАСЯКА

Гэтыя два лісты захоўваюцца ў архіве Івана Касяка ў Александрыйскай бібліятэцы Ратгерскага ўнівэрсытэту. Перапіска наладзілася пасля пераезду Івана Касяка ў Ілінойс, а дагэтуль яны сустракаліся непасрэдна, у тым ліку й як парафіяне царквы ў Рычманд-Гіле.

Друкуецца ўпершыню.

Нью-Ёрк, 26.ІІ.1986

Яго міласьці Інж. Івану Касяку
ў Рычэр-Форэст, Ілінойс

Паважаны сп. Інжынэр,

Я атрымаў праклямацью¹⁴⁶ ад губэрнатара Марыё Куомо і перасылаю Вам копію, а таксама копіі ліста й падзякі.

Я павінен зазначыць, што пасля напасьці на мяне а. С. Каўша, 2 жніўня 1885 г., я паслаў ліст сп. М. Бахару, што я адказваюся быць рэпрэзэнтантам Беларускага Кангрэсовага Камітэту на штат Нью-Ёрк. Сп. Бахар і сп. Цярпіцкі мяне вэрбавалі ў свой час, дык я напісаў ліст сп. Бахару. Ня ведаю, ці ён Вам аб гэтым паведаміў.

Калі я атрымаў Ваш ліст і прапанаваны ліст ад Губэрнатара М. Куомо, дык каб не наводзіць справак, я проста выслаў просьбу да Губэрнатара. Інакш магло б здарыцца, што было б запозна, каб праклямацью атрымаць.

Вось, якая справа. Я трымаюся мае пастановы і прашу, сп. Інжынэр, прыняць пад увагу на будучыню.

З глыбокай пашанай, Васіль Шчэцька

¹⁴⁶ Г. зн. пастанову пра абвяшчэньне 25 сакавіка Беларускім Днём Незалежнасьці ў штаце Нью-Ёрк.

5 сакавіка 1986 г.
*Яго міласьці Пávaжанаму Спадару Васілю Шчэцька
 Прадстаўніку БККА на Штат Нью-Ёрк
 Рычманд-Гіл, Нью-Ёрк*

Глыбокапávaжаны Спадар Шчэцька

Вельмі дзякую Вам за ліст з дня 26 лютага 1986 г., а перадусім за пасьпяховае палагоджаньне справы з праклямацыйй і Беларускага дня Незалежнасьці ў губэрнатара Штату Нью-Ёрк у гэтай справе.

Аб Вашай адмове ад Прадстаўніцтва БККА я не атрымаў паведамленьня ад сп. *Бахара*.

Вы ня маеце падставы адмаўляцца ад Прадстаўніцтва БККА толькі дзеля таго, што ў Вас паўстаў канфлікт з а. Протапрасьвітэрам. БККА зьяўляецца агульна-нацыянальнай беларускай установай, рэпрэзэнтуючай арганізацыі розных палітычных, грамадзкіх, рэлігійных напрамкаў, якія могуць мець між сабой разыходжаньні і нават змагацца за свае адменныя пазыцыі. Ідэяй БККА зьяўляецца аб'яднаць усе беларускія нацыянальныя арганізацыі Амэрыкі для супольнай працы і барацьбы за агульную беларускую нацыянальную справу, пакідаючы разыходжаньні і канфлікты паміж імі ў старане. Хаця не было асягнута поўнае аб'яднаньне ўсіх арганізацыяў, то ідэя БККА захоўваць за сабой пазыцыі, выступаць са свайго становішча. Ваш канфлікт зьяўляецца індывідуальным, не закранаючым і не парушаючым мэты і дзейнасьці БККА. Дзеля гэтага ён ня можа быць прычынай Вашай адмовы.

Ваша адмова была выклікана эмоцыямі, але не крытэрыямі спакойнай развагі. Вельмі прашу Вас перадумаць гэтую справу, разважыць яе ў Вашым асяродзьдзі і адклікаць Вашу адмову. Буду вельмі ўдзячны Вам за адпаведнае паведамленьне ў бліжэйшым часе.

*З глыбокай пашанай да Вас,
 Іван Касяк*

ДАКУМЕНТЫ

ОТКРЫТОЕ ПИСЬМО К АМЕРИКАНЦАМ БЕЛОРУССКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

От имени инициативной группы новоприехавших белоруссов, совместно со старыми белоруссами — американцами, мы обращаемся к всем белоруссам с призывом принять участие в работе по оказанию помощи нашим страдающим братьям в Германии, Австрии, Франции и Италии. В Нью-Йорке, Бруклине и Саутс-Ривер, мы собрали инициаторов для организации обще-американского белорусского землячества.

Для многих неясно, для чего создавать еще одну организацию, раз существует уже много благотворительных русских организаций.

Как бывший в течение двух лет чиновник УНРРА, я знаю, как производится дело помощи в лагерях Ди-Пи. Во всех лагерях американской, английской и французской зон все беженцы Ди-Пи — зарегистрированы по местам рождения и автоматически разбиты на национальные лагеря. Таким образом возникли польские, украинские, русские, чешские и белорусские лагеря. Каждый имеет свое самоуправление.

Все национальные группировки за границей и главным образом из Америки помогают своим лагерям, но нашим белорусским лагерям, которых во всех зонах 14, никто не помогает, потому что здесь в Америке белорусских организаций нет.

Разве виноваты земляки из Минской, Витебской, Виленской и других губерний Белоруссии, что их американцы считают отдельной народностью и выделили в отдельные лагеря? Разве мы имеем право отказать им в помощи только за то, что они считают себя белоруссами? Мы должны понять это трагическое положение наших земляков и здесь образовать землячество, которое задастся целью облегчить их тяжелую судьбу.

Один из американских белоруссов, на мою ему благодарность за оказанную помощь одному старому и больному белоруссу в Германии написал мне такие слова: **«Доктор! Вы не благодарите меня за то,**

что я делаю, что мне подсказывает моя совесть! Ведь делать добро так приятно!»¹ Побольше бы таких писем!

Как обидно нашим людям, которые видят, что, например, к русским или украинцам приезжают их земляки из Америки, что они поддерживают их словом и делом и спрашивают: «Разве нет в Америке ни одного богатого белоруса, который бы приехал бы сюда к нам и порадовал нас, что у нас есть люди, которые думают и заботятся о нас».

Мы, недавно приехавшие в Америку, убедились, что здесь большинство старой эмиграции — люди белорусского происхождения, и нам непонятно, как же это они, приехавшие сюда много лет тому назад, забыли, что они сыны своей родины и не хотят признавать своей матери — **Белоруссии**.

Помощь должна быть скорая и действительная. По новому закону о Ди-Пи, некоторое количество виз может прийти и на белорусские лагеря. Для этого необходимо, чтобы желающие помочь своим землякам нашли им работу и помещение. За предоставленную работу и квартиру наши люди, которые происходят в большинстве из крестьян и ремесленников, отблагодарят честным трудом!

Нельзя забывать и того, что в Америку приедут только здоровые и трудолюбивые люди! Кто же позаботится о больных туберкулезом и инвалидах, которым въезд в Америку запрещен! Таких ведь наберется, по крайней мере, около двух тысяч человек. Для этого мы призываем Вас войти в ряды организуемого землячества. Ваше активное в нем сотрудничество мы будем приветствовать, а Ваши пожертвования будут употреблены на посылку лекарств и пищевых пакетов.

Желающих принять участие в общем добром деле прошу обратиться по адресу:

Dr John Ermachenko, 198 West 89 Street, New York 24, N. Y.

*Инициативная группа по организации
Белорусского землячества в Америке²*

БРАТЫ БЕЛАРУСЫ!³

Апошнія дзясяткі гадоў зьяўляюцца для нашага народу гадамі вялікіх ахвяраў і цяжкіх выпрабаванняў.

¹ Тут і далей у дакумэнце вылучэньні Івана Ермачэнкі.

² Ксеракопія ліста, рассыланага ў расейскую прэсу, знаходзіцца ў архіве БККА, што захоўваецца ў архівах пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры.

³ Надрукавана ў: Беларуская трыбуна. № 2. Нядзеля, 5 лістапада 1950.

Другая сусветная вайна зь яе неспатыканымі дагэтуль у гісторыі чалавецтва здзекамі над цывільным насельніцтвам, спрычыніла аграмадную рану на целе беларускае нацыі. Дзясяткі тысяч нашых суродзічаў загінулі ў выніку беспасярэдніх ваенных дзеянняў, сотні тысяч ад холаду, голаду і непасільнае працы ў канцэнтрацыйных лягерах ды засьценках аднаго і другога акупанта. Цярпеньні нашага народу яшчэ не закончаны, а ліста ахвяраў яшчэ не зачынена.

У такіх умовах амаль кажная беларуская адзінка прадстаўляе неапошнюю патэнцыяльную вартасьць. Мы павінны даражыць кожным жывым беларусам, памятаць адзін аб адным і дапамагаць адзін другому. Гэта наш агульналюдзкі і нацыянальны абавязак.

У пералюдненай Заходняй Нямецчыне знаходзіцца даволі паважная колькасць нашых суродзічаў, якія з тых ці іншых, ад іх незалежных, прычынаў — старасьці, хваробы ці недахопу гарантыі (ашурансу) ня могуць выэміграваць у іншыя краіны і пачаць будаваць для сябе новае жыццё.

Надыходзіць зіма, а зь ёю візія холаду і голаду.

Хто ім дапаможа, як ня мы, у жылах якіх цячэ тая самая беларуская кроў?

Нашым сьвятым абавязкам ёсьць падтрымаць іх як маральна, так і матэрыяльна, дапамагчы ім у іхнім трагічным палажэньні.

Галоўная ўправа Злучанага Беларуска-Амэрыканскага Дапамаговага Камітэту гэтым пачынае шырэйшую акцыю дзеля арганізаваньня помачы нацыянальным суродзічам у Нямецчыне і зварочваецца з гарачым заклікам і просьбаю аб падтрымку да ўсіх беларусаў бярозьніцы на іх геаграфічнае разьмяшчэньне, рэлігійную прыналежнасьць ці палітычныя пераконаньні.

У першую чаргу мы зварочваемся да ўсіх амэрыканскіх беларусаў, прадстаўнікоў як старое, так і новае эміграцыі, наагул да ўсіх, у каго б'ецца беларускае сэрца — падтрымайце пачынаньні Камітэту ў напямку з арганізаваньня пасільнае помачы для нашых братоў у Нямецчыне!

Мы горача апэлюем да амэрыканскіх грамадзян беларускага паходжаньня — памажэце сваім суродзічам выэміграваць зь Нямецчыны, выстаўляючы вымаганьня законам гарантыі (ашурансы). Усе кошты, зьвязаныя з фармальнасьцямі выстаўленьня гарантыяў, Камітэт пераймае на сябе.

Ахвярам просім слаць на адрас: 5 Union Ave, South River, N. J.

Инж. П. Орса

Скарбнік Галоўнае Управы

ЗБАДК

Д-р М. Шчорс,

Старшыня Галоўнае Управы

ЗБАДК

ДА БЕЛАРУСКАЕ АРГАНІЗАВАНАЕ ГРАМАДЗКАСЬЦІ Ё ЗША⁴

У выніку акупацыі Беларусі чужынцамі, зьвязанага з гэтым нацыянальнага перасьледу і эканамічнай дыскрымінацыі, мільёны беларусаў вымушаныя былі пакінуць сваю бацькаўшчыну, свой спрадзек родны кут ды шукаць у сьвеце волі ды лепшае для сябе долі.

Адносна вялікая частка беларускае эміграцыі, пераважна зь першых дзясяткаў гэтага стагодзьдзя (1905–1920), знайшла сабе прытулак на вольнай і дэмакратычнай амэрыканскай зямлі.

Надыходзіць другая сусьветная вайна з сваімі неспатыканымі дагэтуль у гісторыі чалавецтва зьдзекамі над цывільным насельніцтвам над цэлымі народамі. Ізноў тысячы сыноў і дачок беларускага народу сілаю адрываюцца ад свае бацькаўшчыны, ад свайго нацыянальнага караня і расьцярушваюцца па ўсяму сьвету. Ладная іх частка трапляе ізноў у межы гуманітарных Злучаных Штатаў Паўночнае Амэрыкі.

У выніку гэтага ды наступіўшай пасля апошняй вайны пераацэнкі вартасьцяў у сьвеце вонкі жалезных куртынаў у жыцці беларускай калёніі ў ЗША заўважаецца даволі паважны ўздым беларускага нацыянальна-грамадзкага жыцця. Актывізуюцца старыя ды паўстае цэлы шэраг новых грамадзкіх харытатыўных і культурных арганізацыяў, якія стараюцца ахапіць засягам свае дзейнасьці мясцовую беларускую калёнію і задаволіць яе патрэбы ва ўсіх праявах нацыянальна-грамадзкага жыцця. Пазытыўны гэты факт у жыцці беларусаў ЗША застаецца толькі прывітаць, зь ягонае наяўнасьці толькі цешыцца.

Сьцьвердзіўшы гэта трэба, аднак, з сумам аб'ектыўна прызнаць, што яшчэ далёка ня ўсё зроблена, што мы, на глыбокі жаль, яшчэ далёка не асягнулі таго, чаго іншыя нацыянальныя групы даўно маюць, а асягненьне чаго зьяўляецца жыццёва неадзоўнаю канешнасьцю.

Шмат прычынаў злажылася на гэта.

Побач цэлага шэрагу прычынаў вонкавага характару з процідзеяньнем нашых ворагаў на чале, прычыны гэтага крыюцца і ў нас саміх, носяць чыста нутраны характар.

Дасюлешняя нацыянальна-грамадзкая праца адзначалася недахопам агульнае ўвязкі існуючых арганізацыяў між сабою, насіла часамі прыпадковы, так сказаць, партызанскі характар. Нястача ўспомненых вышэй мамэнтаў у нашым нацыянальна-грамадзкім жыцці на амэрыканскім грунце, нездаровая канкурэнцыя паасобных арганізацыяў між сабою ды, што найважнейшае, недахоп агульна прызнанае беларуска-амэрыканскай рэпрэзэнтацыі параліжавалі і надалей параліжуюць беларускую нацыянальна-грамадзкую працу ў ЗША, якраз там, дзе яна павінна быць найбольш зарганізаванай і эфэктыўнай.

⁴ Надрукавана ў: Беларуская трыбуна. № 1. Нядзеля, 27 жніўня 1950.

Узяўшы вышэй сказанае пад увагу, аддаючы ў поўнасьці справу з вагі і значэньня перажыванае ў сусьветнай палітыцы хвіліны ды разьлічваючы на зразуменьне і поўную падтрымку ўсяго цьвяроза думачага беларускага агулу ў ЗША, мы, ніжэй падпісаныя, прадстаўнікі розных беларускіх арганізацый, выступаем з ініцыятывай ды заклікам скліканьня агульна-амэрыканскае канфэрэнцыі беларускіх арганізацыяў з мэтай дакладнага прааналізаваньня сучаснага палажэньня ды пакліканьня ў ЗША беларускае цэнтральнае нацыянальна-грамадзкае ўстановы, якая б:

1. плянавала,
2. каардынавала нацыянальна-грамадзкую працу,
3. рэпрэзэнтавала нас навонкі, як перад афіцыйнымі дзейнікамі, так і перад іншымі нацыянальнасьцямі.

Браты Беларусы! Камуністычна-большавісцкая мафія знаходзіцца ў поўным наступе да апанаваньня сьвету. Гэты апошні стаіць напярэдадні вельмі важных і важкіх падзеяў. Падзеі гэтыя ня могуць прайсьці зvonку, або побач нас. Яны павінны застаць нас у Вольнай і Дэмакратычнай Амэрыцы, гэтай найбольшай спаборніцтвы за правы адзінкі і народаў, зарганізаванымі, ацэмантаванымі ў адзін моцны беларускі маналіт.

Хопіць партыкулярызму і партызаншчыны ў нашых шэрагах на амэрыканскай зямлі.

Хай жыве супольны, адзіны і моцны беларускі фронт у Злучаных Штатах Амэрыкі.

*Інжынэр А. Русак, старшыня Беларускага Цэнтральнага Прадстаўніцтва,
Др. М. Шчорс, старшыня Галоўнай Управы ЗБАДК
Л. Брылеўская, старшыня Згуртаваньня Беларускіх Жанчын.*

ЗАКЛІК ПЕРШАГА БЕЛАРУСКА-АМЭРЫКАНСКАГА КАНГРЭСУ ДА ўсіх БЕЛАРУСКА-АМЭРЫКАНСКІХ АРГАНІЗАЦЫЯў І ДА ўсіх АМЭРЫКАНЦАў БЕЛАРУСКАГА ПАХОДЖАНЬНЯ⁵

Збліжаюцца часы цьвярдых выпрабаваньняў. Камуністычная агрэсія, кіраваная маскоўскім палітбюро, шляхам збройнага захопніцтва звонку панявольвае штораз новыя народы і пагражае вольнаму жыцьцю рэшты некамуністычнага сьвету. Адначасна камуністычныя агенты, кіраваныя тым самым палітбюро, праводзяць правакацыйную і падрыўную работу ўнутры вольных краінаў, імкнучыся аслабіць іх

⁵ Надрукавана ў: Беларуская трыбуна. № 2 (5). Нядзеля, 25 сакавіка 1951.

абароннасьць супроць камуністычнай агрэсіі Савецкага Саюзу. Пры гэтым для пашырэння савецкіх уплываў выкарыстоўваюцца розныя моманты, як: рэлігія — імкненьне падпарадкаваць праваслаўных цэркваў маскоўскаму патрыярху; славянафільства — нацыянальна расейскі шавінізм; справа міру — стакгольмская пэтыцыя міру, ды іншыя.

Амэрыканцы беларускага паходжанья дадуць належны адпор камуністычнай прапагандзе і прымуць актыўны ўдзел у барацьбе з камуністычнай агрэсіяй, а таксама створаць сілу, здольную дапамагчы беларускаму народу скінуць бальшавіцкую акупацыю ды не дапусьціць да панявольеньня яе іншымі захопнікамі. Але для гэтага патрэбна адзінства арганізацыйнае і адзінства дзеяньня беларускіх арганізацыяў у Амэрыцы і згоднае супрацоўніцтва між сабой, скаардынаванае ў адной цэнтральнае ўстанове, якая мае рэпрэзэнтаваць нас на вонкі. Таму Першы Беларуска-Амэрыканскі Кангрэс у Амэрыцы, які адбыўся 11 лютага 1951 г. у Саўт-Рывэры, заклікае ўсе беларуска-амэрыканскія арганізацыі ды ўсіх неарганізаваных амэрыканцаў беларускага паходжанья да гуртаваньня пры Беларуска-Амэрыканскім Кангрэсавым Камітэце Амэрыкі і да цеснага супрацоўніцтва зь ім.

Саўт-Рывэр, 11 лютага, 1951 г.

Прэзыдыюм Кангрэсу

РЭЗАЛЮЦЫЯ ПЕРШАГА БЕЛАРУСКА-АМЭРЫКАНСКАГА КАНГРЭСУ Ў ЗША Ў СПРАВЕ СУПРАЦОЎНІЦТВА ПАМІЖ НАЦЫЯНАЛЬНЫМІ ГРУПАМІ⁶

У Злучаных Штатах Амэрыкі пражываюць розныя нацыянальныя групы, прыбыўшыя сюды з паасобных краінаў, частка якіх сягонья знаходзіцца за камуністычнай жалезнай куртынай. Гэтыя нацыянальныя групы маюць свае арганізаваныя прадстаўніцтвы. Пазытыўнае супрацоўніцтва беларусаў з гэтымі прадстаўніцтвамі зьяўляецца вельмі важным:

- а) для згоднага спаўжыцьця ў новай бацькаўшчыне ЗША;
- б) для справы абароннасьці ЗША;
- ц) для больш пасьпяховага змаганья з супольным ворагам — камунізмам;
- д) для справы вызваленьня паняволеных бальшавіцкім СССР краінаў, зь якіх паходзяць паасобныя нацыянальныя групы.

Заборчыя імкненьні некаторых эміграцыйных колаў і падтрымліваючых іх адпаведных нацыянальных групаў у ЗША павінны знайсці

⁶ Беларуская трыбуна. № 2 (5). Нядзеля, 25 сакавіка 1951.

добрасуседзкае вырашэнне аб спорных абшарах на аснове адзінага справядлівага этнаграфічнага прынцыпу.

Беларуска-Амэрыканскі Кангрэсавы Камітэт упаўнаважваецца да навязаньня лучнасьці і да адпаведнага супрацоўніцтва з прадстаўніцтвамі паасобных нацыянальных групаў, як: украінцы, літоўцы, латышы, эстонцы ды іншыя.

Сайт-Рывэр, 11 лютага, 1951 г.

ТЭКСТ СЬВЕТЧАНЬНЯ СТАРШЫНІ БЕЛАРУСКАГА КАНГРЭСАВАГА КАМІТЭТУ ПЕРАД ПАДКАМІСІЯЙ ЗАМЕЖНЫХ СПРАВАЎ ПАЛАТЫ РЭПРЭЗЭНТАНТАЎ⁷

Спадарыня Старшыня, Сябры Камісіі:

Гэта сапраўды прывілей і чэсьць для мяне атрымаць магчымасьць зьявіцца перад Вашай Установай — Падкамісіяй Замежных Справаў для сьветчаньня ў падтрымку бягучай Кангрэсавай Рэзалюцыі № 58, унесенай Паважаным Лёрэнс Г. Сьміт у справе ўсталяваньня непасрэдных дыпляматычных дачыненняў паміж Злучанымі Гаспадарствамі, БССР і УССР.

Для мяне гэта тым большая чэсьць, калі прымецца пад увагу факт, што маё выступленьне зьяўляецца першым у гісторыі выступленьнем прадстаўніка беларускай арганізацыі перад так высокім цэлам, якім ёсьць Камісія Загранічных Справаў Палаты Рэпрэзэнтантаў.

Маючы гэта на ўвазе й выходзячы вылучна з пункту гледжаньня добра маёй новай бацькаўшчыны — Злучаных Штатаў Амэрыкі й краю маяго паходжаньня — Беларусі ды агульналюдзкіх прынцыпаў аб'ектывізму, праўды й справядлівасьці пастараюся, паколькі гэта магчыма ў кароткім сьветчаньні, дыскутаваную праблему прадставіць у сьвятле гістарычных фактаў і сучаснай рэчаіснасьці.

Шматлікія амэрыканцы, нават, на глыбокі жаль, у гэтым ліку прадстаўнікі навукі й палітыкі, упрощваючы праблему Ўсходняй Эўропы, скідаюць усё, што мае тыя ці іншыя да яе дачыненні, у адзін супольны кацёл, зачыняючы апошні векам з надпісам «Расея» й не ўнікаючы глыбей у тое, што ўласьціва пад гэтым векам знаходзіцца. Ёсьць і такія, якія геапалітычную й эканамічную структуру СССР празь бескрытычную аналёгію ўтаесамляюць із структурай Злучаных Штатаў Амэрыкі, прыраўноўваючы Ўкраіну да Пэнсільваніі, Беларусь да Ілінойсу, а іншыя савецкія рэспублікі да іншых штатаў Вялікага Саюзу, якім зьяўляюцца Злучаныя Гаспадарствы Амэрыкі.

⁷ Беларуская трыбуна. № 3 (17). 1953.

Не патрабую падчыркаваць фальшываасці й прымітывізму такога погляду — бо Ўсходняя Эўропа (СССР) зьяўляецца штучным зьлепкам розных краінаў і народаў, з розным гістарычным прошлым, з рознаю культураю й псыхікаю, з рознымі мовамі, з рознаю эканомікаю й рознымі палітычнымі тэндэнцыямі. І толькі з гэтай пэрспектывы мы можам гэтую праблему і разглядаць.

Возьмем для прыкладу край маяго паходжаньня — Беларусь, трэцюю па колькасці насельніцтва рэспубліку Расейскай імперыі, якой бессумніўна, зьяўляецца сьняньнішні СССР. Пад поглядам палітычным ад пачатку сваяго гістарычнага бытаваньня разьвілася яна зусім незалежна ад Масквы, творачы шэраг палітычна сувэрэнных княстваў (X–XIII ст.), наступна лучачыся ў Вялікае Княства Літоўскае (XIII–XVI ст.), вёўшае ў абароне свае вольнасьці й незалежнасьці шэраг войнаў з Масквою, і ў канцы ўлегаючы фізычнай перавазе апошняя. Калі продкі беларускага народу для нармаваньня жыцця ў сваёй дзяржаве кіраваліся дэмакратычным прынцыпам (веча, соймы) і рэгулявалі яго спэцыяльным, адзіным у тым часе (1529) на Ўсходзе Эўропы, кодэксам правоў — у Маскве панавалі тады абсалютны дэспатызм, гранічаны ізь бяспраўем. Культуральна Беларусь была звязаная з пачатку ізь Візантыяй, а пасья ізь Захадам Эўропы — ніколі ж з Масквою! Калі беларускі народ, пераняўшы ізь Захаду друкарскую штуку, меў на сваёй тэрыторыі шмат друкарняў, калі ён здабыўся на выданьне друкам перакладу Бібліі на беларускую мову (др. Ф. Скарына, 1517–1525), трэці з чаргі, пасья нямецкага і чэскага, пераклад Бібліі на жывую мову жывога народу — у Маскве пануе тады безаглядная цэбра і прымітывізм. Друкарскую штуку тады там [палічылі] з чортаў вынахад і паліцца за гэта людзей жыўцом на вагі.

Вышэй пададзеныя факты ды амаль 300 гадоў яе панаваньне татараў пад Масквою (Беларусь ніколі не была пад татарскай няволяй і дзеля гэтага некаторыя вучоныя тлумачаць нацыянальны назоў: белы — значыць вольны) уплылі ў вялікай меры на роўніцу ў псыхіцы між беларускім і рускім народамі.

Усе гэтыя ды іншыя дадзеныя злажыліся на тое, што беларускі народ, ня глядзячы на сваё мірнае настаўленьне, шмат разоў хапаўся збройнага змаганьня за волю й незалежнасьць свае краіны супраць расейскага дэспатызму: паўстаньне пад провадам Кастуся Каліноўскага 1863–1864 гг., рух нарадавольцаў — забойства беларусам Ігнатам Грынявецкім цара Аляксандра II (3.1.1881⁸), забурэньні ў 1905 г., якія на Беларусі апрача сацыяльнага мелі і нацыянальны аспэкт і г. д.

⁸ Мікалай Шчорс і выдаўцы «Беларускай трыбуны», дзе быў надрукаваны тэкст сьветчаньня, падаюць дату замаху на Аляксандра II паводле амэрыканскай трыдцыці: месяц, дзень, год. Працуючы з дакумэнтамі беларускіх арганізацыяў у ЗША трэба ўлічваць, што беларусы вельмі хутка перайшлі на амэрыканскую традыцыю падачы датаў.

Усё гэта злажылася на тое, што беларускі народ ў 1917 г. паноўна хапаецца за зброю ў змаганьні за волю й аднаўленьне сваёй палітычнай незалежнасьці, стоячы гэтым разам супроць новага, больш рафінаванага й сурога ворагу — бальшавізму.

У сьнежні 1917 г. зьбіраецца I Усебеларускі Кангрэс, на каторы прыбыло з усіх куткоў Беларусі 1872 дэлегаты. Выбраная Кангрэсам Рада, бо Кангрэс, пры застасаваньні збройных сілаў, быў бальшавікамі разагнаны, 25 сакавіка 1918 г. Трэцій Устаноўчай Граматай агаляша адраджэньне беларускай дзяржаўнасьці ў форме Беларускай Народнай Рэспублікі й устанаўляе ў яе межах праўдзiва дэмакратычны лад, запэўніваючы роўнасьць і свабоду для ўсіх яе грамадзянаў незалежна ад расы, рэлігіі й сацыяльнага іх палажэньня. Прызнаная *de iure et de facto* праз шэраг эўрапейскіх дзяржаў (Чэхаславацкай, Нямецкай, Аўстрыйяй, Польшчай, Украінай, Турэччынай, Літвой, Латвіяй, Эстоніяй, Фінляндіяй, Грузіяй, Армэніяй) Беларуская Народная Рэспубліка была зьліквідаваная пераважаючымі збройнымі сіламі бальшавікоў і згодны рыскаму трактату (1921) падзелена між Масквою й Польшчай.

На месца адноўленай беларускім народам вольнай, незалежнай і дэмакратычнай Беларускай Народнай Рэспублікі маскоўскія акупанты накінулі яму фікцыю дзяржаўнасьці ў форме Т. зв. Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі, апіраючы існаваньне гэтай «незалежнай дзяржавы» на камплектна чужой псыхіцы беларускага народу таталітарнай сыстэме, на псыхічным і фізычным тэроры, на каляніяльнай эканамічнай эксплюатацыі й жорсткай русіфікацыйнай палітыцы, мэтай якой ёсьць камплетнае вынішчэньне субстрату беларускай нацыі.

Беларускі народ не пагадзіўся й не пагодзіцца ніколі ў прышласьці із новаю формаю акупацыі. У цэлым шэрагу збройных паўстанняў (случкае, вяліскае, Юркі Лістапада і г. д. у гадох 1920–1927) ён паноўна прабуе зрэалізаваць свой ідэал палітычнай незалежнасьці. Гэтае змаганьне прыбірае розныя формы й не спыняецца да сьнянншняга дня.

Пры першай нагодзе 27 чэрвеня 1944 г. у Менску склікаецца II Усебеларускі Кангрэс, які воляю 1039 дэлегатаў пацьвярджае пастанаву Рады Беларускае Народнае Рэспублікі з 25 сакавіка 1918 г. і яшчэ раз падчыркае здэцыдаваную волю беларускага народу на незалежнае палітычнае жыцьцё ды канстытууе нацыянальна-палітычную рэпрэзэнтацыю ў форме Беларускай Цэнтральнай Рады на чале із праф. Р. Астроўскім, уважняючы яе да кантынуаваньня барацьбы за рэалізацыю слішніх і справядлівых палітычных правоў беларускага народу.

Мы ведаем, што сталася пасья II Сусьветнай вайны. Мы ведаем, што той самы імпэрыялізм, які пры абьякавых адносінах Захаду праглынуў 35 гадоў таму створаныя воляю народаў: беларускую,

украінскую, каўкаскія рэспублікі, каторы зьнішчыў балтыцкія дзяржавы, які акружыўся г. зв. сатэліцкімі гаспадарствамі, сяньня пагражае, і то вельмі паважна, рэшце вольнага сьвету ды Злучаным Штатам Амэрыкі.

Мы мусім ведаць, што гэты імперыялізм *per fas et nefas*, правакацыяй, фальшам, пэрфідна-хітраю й дасканала разбудаваную прапагандаю, выкарыстоўваючы моманты нацыянальныя (адначасна ў сабе нішчачы нацыянальныя асаблівасьці, дапушчаючыся запраўднага генасыду ў адносінах да паняволеных ім народаў), рэлігійныя (у сябе рэлігію зьліквідаваўшы), сацыяльныя (у сябе завёўшы варункі горшыя ад найгоршай паншчыны) кансэквэнтна й плянова імкнецца да свае мэты, якою зьяўляецца: зьнішчэньне вольнага яшчэ сяньня Захадняга Сьвету на чале із ЗША ды сусьветная гегемонія Савецкай Расеі.

Калі мы, не паддаўшыся ілюзіям сяньняшняй г. зв. «мірнай афэнзівы» — новае хітрасьці ў савецкай стратэгіі, упрытомнім сабе веліч небясьпекі, якая пагражае нам з боку Савецкай Расеі — то ня будзем даўжэй затрымлівацца над пытаньнем прыняцьця Рэзалюцыі № 58 — гэтага першага рэальнага, у палітычным аспекце, кроку ЗША ў адносінах да двух найбольшых нерасейскіх народаў СССР.

Мы мусім памятаць, што прыняцьце рэзалюцыі будзе мець толькі практычны аспект — бо калі ідзе аб міжнародных дачыненнях — Беларуская ССР і Украінская ССР зьяўляюцца сябрамі Арганізацыі Аб'яднаных Нацыяў і гэтым самым прызнаны ўсімі дзяржавамі, належачымі да ААН, а ў гэтым ліку й Злучанымі Гаспадарствамі Амэрыкі.

Прыняцьце вышэй успомненай рэзалюцыі заканадаўчымі органамі Злучаных Штатаў і яе кансэквэнтнае правядзеньне ў жыцьцё сяньняшняй Адміністрацыяй будзе карысным зь неаднаго пункту гледжанья:

1. Фальш савецкай прапаганды аб гэтак званай незалежнасьці гэтых дзвюх рэспублік ды стала паўтаральная ілжа аб быццам ідэальным разьвязаньні нацыянальнага праблему⁹ праз прыўму прыняцьця гэтай рэзалюцыі могуць быць лёгка здэмакаваныя й запырэчаныя. Трэба памятаць, што недаацэньваньне эфэкту гэтай савецкай прапаганды, у першую чаргу вонкі жалезнага занавесу, было б наіўным і тыповым прыкладам струсявай¹⁰ палітыкі.

2. Прапанаванае мерапрыемства ў напрамку навязаньня непасрэдных дачыненняў з гэтымі дзвюма рэспублікамі падыме на духу гэтыя дзьве нацыі і іншыя нацыянальныя групы ССР ды ўзмоцніць цэнтрафугальныя сілы, інклінацыі¹¹ й тэндэнцыі гэтых народаў да

⁹ Тут Мікалай Шчорс ужывае ангельскую граматычную форму для слова «праблема» — *problem*, мужчынскі род.

¹⁰ Тут: страўсінай.

¹¹ Ад *inclination* (анг.) — 'схільнасьці'.

незалежнасці. Гэта ёсць найважнейшы й першарадны мамэнт, калі ўсведамім факт, што беларусы і ўкраінцы зьяўляюцца колькасна найбольшымі сярод нерасейскіх народаў СССР.

3. Гэтае мерапрыемства паслужыць да зьнівэляваньня альбо што найменш засадніча аслабіць і запярэчыць савецкую прапаганду аб г. зв. «каляніяльным імперыялізьме» Злучаных Гаспадарстваў Амэрыкі і кансэквэнтна падчыркваным лейтматыве прапаганды крамлёўскіх уладараў аб тым, што нацыянальны інтарэс гэтых дзвёх рэспублікаў, іх надзеі й аспірацыі, зьвязаныя з Масквой, а не з Вашынгтонам.

Яно таксама, зьнівэляваўшы антыамэрыканскую прапаганду Саветаў, спрычыніцца да ўзмацненьня пачуцьця сымпатыі й удзячнасьці гэтых паняволеных нацыяў у адносінах да гэтай вялікай краіны, як бастыёну вольнасьці й гуманітарызму. Паняволеныя нацыі, у першую чаргу беларусы й украінцы, заўсёды глядзелі на Захадні Сьвет, а спэцыяльна на Вялікую Амэрыканскую Рэспубліку, як на сваіх саюзнікаў і асвабадзіцеляў.

4. У высока непраўдападобным выпадку прыняцьця Савецкім Урадам прапазыцыі аб навязаньні непасрэдных дыпляматычных дачыненняў між Злучанымі Штатамі Амэрыкі і гэтымі двума савецкімі рэспублікамі створыцца спрыяючая нагода аб навязаньні непасрэднага кантакту з кіраўнікамі актыўнага і пасіўнага супраціву гэтых дзвюх нацыяў.

5. Гэтае мерапрыемства спрычыніць клопат марыянэткавым дэлегацыям г. зв. Беларускай і Ўкраінскай Рэспублікаў, безапраўна рэпрэзэнтуючым гэтыя паняволеныя нацыі ў Аб'яднаных Нацыях. Усё сьвет усведаміць факт, што г. зв. міністры замежных справаў гэтых дзвюх рэспублікаў зьяўляюцца толькі марыянэткамі, бо ў запраўд-насьці няма міністэрстваў і апарату, які стаяў бы за іх тытуламі.

6. Адмова Савецкага Саюзу ў навязаньні дыпляматычных зносінаў будзе бясспрэчным доказам фальшу г. зв. «мірнай афэнзівы. Ягоныя жаданьні прыязных адносін» із Захадам, а спэцыяльна із Злучанымі Штатамі Амэрыкі, будучь здэмакаваныя як толькі тактычны крок у халоднай вайне.

7. Рэзалюцыя, нават хай сабе неасягнуўшая пастаўленых мэтаў, будзе вымоўнай маніфэстацыяй мірных інтэнцыяў Злучаных Штатаў Амэрыкі ў адносінах да народаў СССР.

8. Гэтае мерапрыемства будзе бясспрэчным доказам напamку сучаснай амэрыканскай палітыкі, так вымоўна задэклараванай Прэзыдэнтам Айзэнгаўэрам, у кірунку вызваленьня паняволеных народаў Савецкага Саюзу. Яно будзе зьяўляцца першым крокам у гэтым напрамку.

Ад імені Амэрыканска-Беларускіх арганізацыяў, задзіночаных у Беларускім Кангрэсавым Камітэце Амэрыкі, гэтым маю гонар прасіць аб прыняцьці бягучай Кангрэсавай Рэзалюцыі № 58, бо я перакана-

ны, што гэтая рэзалюцыя карысна для Злучаных Штатаў адаб'ецца на псыхалагічнай стратэгіі й выявіць камуфляжныя тэндэнцыі СССР у адносінах да падбітых і сатэліцкіх нацыяў.

ІНІЦЫЯТЫЎНАЯ ГРУПА ПА ВЫДАЧЫ БЕЛАРУСКАГА ЧАСАПІСУ¹²

Саўт-Рывэр, 14 сьнежня 1959 г.

Як Вам, напэўна, ведама, БККА ўжо два разы склікаў нараду беларускага актыву па справе выданьня газэты ці часопісу. На другой нарадзе, якая адбылася 29 лістапада 1959 г., прысутнічалі:

1. Л. Брылеўская
2. К. Вайцяхоўскі
3. А. Даніловіч
4. Інж. Р. Завістовіч
5. Інж. І. Касяк
6. С. Казакоў
7. Я. Ляшчынскі
8. Н. Мядзейка
9. М. Палюховіч
10. М. Сенька
11. Б. Шчорс
12. Л. Шурак

Удзельнікі гэтай нарады, прадыскутаваўшы справу выданьня, прыйшлі да выснаву: 1) выдаваць не газэту, а часопіс — кварталнік; 2) ідэалягічна часопіс павінен падтрымліваць пастановы I і II Кангрэсаў, але быць незалежным ад ніякае партыі ці арганізацыі; 3) для забеспячэньня рэгулярнага выхаду часопісу павінна быць створана выдавецкае таварыства, па магчымасьці, як найбольшае, каб зь яго асяродзьдзя магла быць выбрана рэдкалегія, адміністрацыя і створана матэрыяльная база.

Мы, удзельнікі другой нарады, гэтым ветліва запрашаем Вас на 3-ю нараду ў справе выданьня часопісу, якая адбудзецца ў нядзелю 20 сьнежня 1959 г. у Саўт-Рывэр у залі Шакаў, а 2-й гадзіне па паўдні.

Мы спадзяемся, што Вы разумеце патрэбу выдачы паважнага друкаванага органу і падтрымаеце пачын ініцыятыўнай групы, не адмовіцеся ўзяць удзел у гэтай нарадзе і ў далейшай працы. Ад выніку трэцяй нарады будзе залежыць выхад часопісу.

¹² Захоўваецца ў архіве БККА.

Праектуемы парадак дня:

1. Пашырэнне ліку сяброў выдавецкага таварыства
2. Пакліканьне рэдакцыйнае калегіі
3. Выбары адміністрацыі часопісу і кіраўніцтва таварыства
4. Справы назову, памеру і формы часопісу
5. Фінансы
6. Вольныя прапановы

*З пашанай да Вас
Ініцыятыўная група*

**СВЯТКАВАНЬНЕ 25 САКАВІКА ЦІ 43-ІХ УГОДКАЎ АБВЕШЧЭННЯ
БЕЛАРУСКАЙ НАРОДНАЙ РЭСПУБЛІКІ Ў КАЛАРАДА¹³**

19 Сакавіка а 7:30 вечара ў нядзелю, у залі *First Congregation Church* сабралася больш за 30 асоб амэрыканцаў — сымпатыкаў нашага вызвольнага змаганьня. Ад беларусаў былі жонка і я. Была развешана карта Эўропы, дзе чырвоным алавіком абазначаны этнаграфічныя межы Беларусі і чорным сучасныя. Першы ўзяў голас сьвятар гэтае царквы *Rev[erend] W. Allen* (царква пратэстантаў), які коратка паінфармаваў сабраных аб сьвяткаваньні беларусамі 43-іх угодкаў абвешчання Незалежнасьці 25 Сакавіка 1918 г. Паказаў па карце граніцы Беларусі і прадставіў прысутным жонку і мяне, як прадстаўнікоў Беларускага народу.

Пасьля гэтага я паінфармаваў аб падзеях пасья расейскае рэвалюцыі ў 1917 г. і аб нашым змаганьні за незалежнасьць і аб акце 25 Сакавіка 1918 г., аб нашай новай эміграцыі, яе арганізацыях у вольным сьвеце і аб Беларускам Кангрэсе ў ЗША. Пасьля гэтага быў адыграны з плыткі наш нацыянальны Гімн і некалькі народных песень. Пасьля чаго *Rev. W. Allen* запрасіў усіх за прыгожа падрыхтаваньня сталы, і за кубкам кавы ў прыватных гутарках я знаёміў з нашай праблемай змаганьня за Незалежнасьць. Сярод прысутных было некалькі адвакатаў, урадоўцаў розных устаноў і прадпрыемстваў. Прысутныя цікавіліся нашымі арганізацыямі тут і нашай краінай наогул.

24 Сакавіка 1961 г. а 8.30 рана радыёстанцыя *KSCJ* падала кароткі зьмест аб акце 25 Сакавіка і адыграла «Лявоніху» ў выкананьні Забэйды-Суміцкага (з плыткі). У тым самым дню а 5.30 па абедзе другая радыёстанцыя *KDZA* надала ізноў кароткі зьмест аб Акце 25 Сакавіка і адыграла наш гімн «Мы выйдзем шчыльнымі радамі» і 4 народныя песні.

¹³ Захоўваецца ў архіве Івана Касяка.

26 Сакавіка ў нядзелю а 12.30 дня радыёстанцыя *KSCJ* падала ізноў коратка аб 25 Сакавіка і адыграла народную песню.

Мясцовая газета ў нядзельным № за 26 сакавіка 1961 г. зьмясьціла кароценькі інфармацый на артыкул аб Беларусі, які і далучаю.

X[ведар] Ш[ыбут]

Прадстаўнік БАК у ЗША на штат Каларада.

ЗВАРОТ ДА БЕЛАРУСКА-АМЭРЫКАНСКІХ АРГАНІЗАЦЫЯЎ І ДА ўсяго БЕЛАРУСКАГА ГРАМАДЗЯНСТВА ў ЗША АМЭРЫКІ¹⁴

Сёньня ў ЗША Амэрыкі пражывае вялікая колькасць беларусаў ды існуе значная лічба беларускіх арганізацыяў ды ўстановаў, якія гуртуюць беларусаў і служаць беларускім патрэбам. Вялікая большыня беларусаў Амэрыкі пасялілася тут на пастаянна, прыняла амэрыканскае грамадзянства і ўносіць свой уклад у жыццё сваёй новай бацькаўшчыны — ЗША Амэрыкі. Адначасна гэтыя беларусы робяць пасільныя захады, дапамагаючы беларускаму народу ў яго імкненьнях вызваліцца з-пад акупацыі Савецкай Расеі ды адбудаваць вольную і незалежную беларускую дзяржаву.

Адмоўным зьявішчам для дзейнасьці беларусаў Амэрыкі зьяўляецца падзел на дзьве асноўныя групы, які перашкаджае адзінству беларускай акцыі пры абароне беларускай праблемы перад вонкавым сьветам. Карэнны гэтага падзелу сягаюць пэрыяду неакрэсьленай каньюнктуры падчас прабываньня беларускай эміграцыі ў Нямеччыне па 2-й сусьветнай вайне. Глыбейшыя прадумовы гэтага падзелу сягаюць глыбока ў мінулае беларускага народу. Калі Беларусь трапіла пад акупацыю, дык акупанты ў іхніх інтарэсах праводзілі падзел сярод беларусаў сваімі культурнымі, рэлігійнымі, сацыяльнымі і палітычнымі ўплывамі. Чымсь падобным зьяўляецца ўмешваньне ў сучаснае беларускае жыццё міжнародных дзейнікаў у сваіх, а не беларускіх інтарэсах, чым спраўляць дадатковую цяжкасьць для беларускай справы.

Для самых беларусаў ясна, што 1. паўнаўтасную беларускую працу могуць праводзіць толькі самі беларусы. 2. Залог посьпеху гэтай працы ляжыць у арганізаванасьці, аб'яднаньні ды сіле самой беларускай грамады, 3. Ідэйныя асновы для беларускай нацыянальнай справы дае ўся гісторыя беларускага народу, пачынаючы ад часоў беларускіх удзельных княстваў, празь Вялікае Княства Літоўскае, праз паўстаньні супроць пазьнейшых акупантаў Беларусі, празь вялікія нацыянальна-вызвольныя ўздымы беларускага народу падчас 1-й і 2-й Сусьветных войнаў, працягваючы змаганьне ў сучаснасьці супроць савецкай акупацыі.

¹⁴ Арыгінал звароту захоўваецца ў архіве Івана Касяка.

Таму, сярод вялікай бальшыні беларусаў Амэрыкі зараз перамагае імкненьне да аб'яднаньня беларусаў усіх напрамкаў на незалежнай базе пры выступленьнях навукамі. Гэтае імкненьне выражаецца ў ладжаньні супольных акадэміяў на 25-га Сакавіка, выступленьняў адной беларускай групай на агульна-амэрыканскіх маніфэстацыях, як і на выступленьнях у міжнацыянальных арганізацыях Амэрыкі.

Гэтае імкненьне да задзіночаньня беларускіх сілаў Амэрыкі стаўляе на парадак дня справу ягонага арганізацыйнага ўняцця — стварэньня адзінага аргану, выбранага праз усе існуючыя беларуска-амэрыканскія арганізацыі ды ўстановы, для рэпрэзэнтацыі навукамі ды абароны інтарэсаў беларусаў ЗША Амэрыкі ды і дапамогі беларускаму народу на паняволенай Беларусі.

Зразумела, што стварэньне такой адзінай у Амэрыцы агульнай беларускай рэпрэзэнтацыі ня спыніць нутраных разыходжаньняў, існуючых паміж рознымі ідэалогічнымі напрамкамі, як і ня спыніць памкненьняў паасобных напрамкаў да дамінацыі. Аднак гэтае змаганьне павінна адбывацца шляхам дэмакратычнага працэсу на нутраным сэктары беларускага жыцця. Навонкі беларусы ЗША Амэрыкі, праз супольны аб'яднаваючы арган, маюць выступаць адзіным фронтам паводле ўзгодненай праграмы.

Арганізацыя агульнай беларуска-амэрыканскай рэпрэзэнтацыі, як і ейнае функцыянаваньне, крыюць у сабе шмат цяжкасьцяў. Аднак у сучаснасьці мы бачым адзіную даступную нам магчымасьць для ўздому на вышэйшы ўзровень беларускай нацыянальна-вызвольнай справы ў Амэрыцы якраз празь перамогу наяўных цяжкасьцяў і задзіночаньне высілках усёй беларуска-амэрыканскай грамады ў вадным рэпрэзэнтацыйным аргане ды праводжаньне дзейнасьці навукамі адным аб'яднаным беларускім фронтам.

Таму мы заклікаем усе беларуска-амэрыканскія арганізацыі ў далейшым праводзіць на мясцох навукамі разам, паводле ўзгодненай праграмы.

Адначасна мы просім усе беларуска-амэрыканскія арганізацыі ды ўстановы, як і ўсіх беларусаў Амэрыкі, неадкладна выказацца па справе арганізацыйнага аб'яднаньня і стварэньня адзінай беларуска-амэрыканскай рэпрэзэнтацыі па вонкавых справах у ЗША Амэрыкі, выслаючы ў сваю цэнтралю: Беларускі Кангрэсавы Камітэт Амэрыкі і Галоўную ўправу Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаньня свае погляды і канкрэтныя прапановы.

І. Касяк, Старшыня Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі

*К. Мерляк, Старшыня Галоўнай Управы Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаньня
Нью-Йорк, 5 траўня 1963 г.*

[ЛІСТ СТАНІСЛАВА СТАНКЕВІЧА ДА КАСТУСЯ МЕРЛЯКА]¹⁵

*Галоўнай Управе
Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі
5 студзеня 1964 г.*

У Вашым апошнім лісьце з 2 студзеня 1964 г. Вы паведамляеце, што «ня бачыце магчымасьці ладзіць супольна з Галоўнай Управай БАЗА чарговую дзяржаўна-незалежніцкую Сакавіковую Акадэмію» з тае прычыны, што мы быццам зыгнавалі Вашае «прынцыповае дамаганьне адносна непрыцягваньня да актыўнага ўдзелу ў падрыхтоўцы й праводжаньні праектаванай супольнай Сакавіковай Акадэміі ў 1964 г. тых асоб, якія працуюць для прыватнага Амэрыканскага Камітэту». Пры гэтым Вы паклікаецеся на тое, што гэта Вашае «прынцыповае дамаганьне» «было стасаванае нашымі арганізацыямі ў 1963 г.».

Вось жа дазвольце звярнуць Вашу ўвагу на тое, што гэтая Вашая матывацыя не адказвае праўдзе. У мінулым 1963 г. у праводжаньні Сакавіковага сьвяткаваньня прымаў актыўны ўдзел і навет адкрываў Сакавіковую акадэмію архіепіскап БАПЦарквы Васіль, які, паводле Вашай фармулёўкі, ужо й тады працаваў для прыватнага Амэрыканскага камітэту ў той жа самай форме, у якой «працуе» і адзін з вызначаных намі прадстаўнікоў у супольны Сьвяткавальны камітэт. Ня думаем, каб гэты факт ня быў Вам тады ведамы.

У сувязі з вышэйшым, высоўванае цяперака Вашае «прынцыповае дамаганьне» із спасылкай на тое, што было «стасаванае» ў 1963 г., можа быць разглядае ня чым іншым, як спробай сарваць супольнае сьвяткаваньне Акту 25 Сакавіка ў 1964 г. супольна. Таму яшчэ раз заклікаем Вас перагледзець Вашую пастанову й даць нам пісьмовы адказ да пятніцы 10 студзеня сёлета, бо на гэты ж дзень ужо вызначанае паседжаньне Галоўнай Управы БАЗА ў справе Сакавіковага Сьвяткаваньня. Не атрыманьне да гэтага тэрміну ніякага адказу з Вашага боку або адмоўны адказ будзе разглядацца як Ваш канчальны зрыў усякіх захадаў дзеля наладжваньня супольнага сьвяткаваньня 25 Сакавіка.

Каб у тэрмін Вы маглі даць нам адказ, гэты ліст высылаецца Вам у двух экзэмплярах: адзін на афіцыйны адрас Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі, другі — на прыватны адрас ягонага старшыні сп. І. Касяка.

З пашанаю

Ст[аніслаў] Станкевіч — старшыня Галоўнай Управы БАЗА

¹⁵ Захоўваецца ў архіве Івана Касяка.

Совершенно секретно
4 августа 1964 г.

ГЛУБОКОУВАЖАЕМЫЙ ГОСПОДИН ПРЕЗИДЕНТ
БЕЛОРУССКОГО КОНГРЕССОВОГО КОМИТЕТА ИНЖЕНЕР И. КАСЯК¹⁶

Принимая участие в торжественном праздновании дня «Белорусского Солдата», а также попытки в объединении всех военных организаций в частности с Организацией Бел. Военных Ветеранов¹⁷. Последние выставляют себя с доминирующей по этому вопросу.

Дабы предотвратить подобное зазнайство, которому они не заслуживают, пришел к такому выводу, что необходимо создать при конгрессовом комитете «Военную секцию», каковая и будет вести деятельность в координировании работы существующих военных организаций.

С своей стороны считаю необходимым в связи с международной обстановкой привлечь к активной работе по выполнению второго параграфа Конгрессового Комитета также и военных специалистов.

Убедительно прошу в срочном порядке поставить вопрос перед Радой Конгресса о создании при БКА Военной секции. Дабы ускорить упомянутое мероприятие, предлагаю опросить всех членов рады в письменной форме.

Возглавить на первое время Военную секцию выставляю свою кандидатуру. Результат Вашего решения прошу поставить меня в известность.

Р. S. Военная секция будет вести свою работу в рамках Устава Конгрессового Комитета и своего устава иметь не будет.

*С совершенным к Вам уважением
Глубокоуважающий Вас
Генерал-майор Н. А. Падлазьнік.*

¹⁶ Ліставаньне знаходзіцца ў архіве Івана Касяка.

¹⁷ Маецца на ўвазе Аб'яднаньне беларускіх вэтэранаў, створанае ў 1947 г. у Заходняй Нямеччыне Францам Кушалем.

16 верасня 1964 г.

Яго Міласьці
Глыбокапаважанаму Спадару Н. Падлазьніку,
Генэрал-маёру, Пасэйк, Нью-Джэрзі

Адносіны: Ваш ліст з дня 4 жніўня 1964 г.

Разважыўшы Вашы прапановы на сваім паседжаньні дня 30 жніўня б. г. БККАмэрыкі пастанавіў паведаміць Вам наступнае:

Удзел былых беларускіх вайскоўцаў па вайсковай лініі ў рамках дзейнасьці БККА можа адбывацца на агульных асновах згодна статуту БККА.

Найпрасьцейшая арганізацыйная разьвязка выглядае наступна: павінна заснавацца арганізацыя былых беларускіх вайскоўцаў у Амэрыцы (можа, вэтэранаў), якая мяняць свой нутраны статут, выбраць сваё бягучае кіраўніцтва і вызначыць праграму дзейнасьці. Гэта арганізацыя згалосіць свой удзел у працах БККА і выдзеліць свайго прадстаўніка.

Мы выражаем Вам, спадар Генэрал, шчырую ўдзячнасьць за Вашу ініцыятыву і спадзяемся, што Вы створыце арганізацыю беларускіх вайскоўцаў Амэрыцы і навяжаце арганізацыйнае супрацоўніцтва з БККА. Са свайго боку жадаем найлепшых посьпехаў у заплываванай Вамі працы.

*З глыбокай пашанай да Вас
Іван Касяк¹⁸*

¹⁸ Мікалай Падлазьнік не дачакаўся адказу Івана Касяка, і за два дні да гэтага, 14 верасня 1964 г. у Пасэйку, дзе жыў, разам з Сымонам Жамойдам і Андрэем Мінчуком заснаваў Беларускае вайсковае аб'яднаньне, якое ў ліпені 1965 г. зьмяніла назоў на Саюз амэрыканска-беларускіх вэтэранаў.

[ВІНШАВАНЬНЕ З ДНЁМ ВОЛІ АД ХВЕДАРА ШЫБУТА —
ПРАДСТАЎНІКА БККА НА ШТАТ КАЛАРАДА]¹⁹

*Беларускі Кангрэсавы Камітэт у Амэрыцы:
На рукі старшыні БККА інж. І. Касяку*

Дарагія суродзічы

Ад імя ўсіх Беларусаў шт[ату] Каларада і ад сябе Вітаем Вас з 65-тымі ўгодкамі Вялікага Акту 25 Сакавіка 1918 г., калі ў сталічным гор. Менску Радай Беларускай Народнай Рэспублікі Беларусь была абвешчана Вольнай і Незалежнай Дзяржавай.

Няхай перажыты намі цяжкі год нападу варожих сілаў на слаўнае імя нашай эміграцыі ўзмоцніць нашу волю да змагарнай працы для вызвалення нашай дарагой Бацькаўшчыны Беларусі.

Няхай жыве Беларуская Вольная і Незалежная Народная Рэспубліка і Вялікі Акт 25 Сакавіка.

Мы, беларусы на эміграцыі, павінны верыць у нашае змаганьне, і прыйдзе час, калі мы зможам разарваць ланцугі бальшавіцкай няволі і зьяднаць нашу Беларускаю Народную Рэспубліку ў адзінае цэлае гаспадарства, якую бальшавікі падзялілі на часткі.

Жыве Беларусь!

*Сакавіка, 20. 1983.
Прадстаўнік БККА
Хведар Шыбут*

25-га сакавіка 1995 г.

**ПРАМОВА СП. РАСЬЦІСЛАВА ЗАВІСТОВІЧА, СТАРШЫНІ
БЕЛАРУСКАГА КАНГРЭСАВАГА КАМІТЭТУ АМЭРЫКІ,
НА ПЕРШЫМ ЗЬЕЗЬДЗЕ БЕЛАРУСАЎ СЬВЕТУ Ў МЕНСКУ 8.07.1993**

Паважаныя суродзічы! Дарагая беларуская сталіца! Добры дзень, Беларусь!

Пятнаццацігадовым хлапчуком жорсткі лёс пазбавіў мяне Бацькаўшчыны. За апошнія 50 гадоў я прайшоў вялікі жыцьцёвы шлях ад прымусовага рабочага ў гітлераўскай Нямецчыне да жаўнера амэрыканскага войска і, нарэшце, да кіраўніка інжынэрнага аддзелу амэры-

¹⁹ Ліст захоўваецца ў архіве Івана Касяка.

канскага прадпрыемства. Мне даводзілася бываць у розных краінах і сталіцах сьвету, але я ніколі ня меў шчасьця быць у Менску. Я тут упершыню. Усёю сваёю істотаю я адчуваю невымерную радасьць з таго, што мне, нарэшце, было суджана пабыць на той зямлі, дзе пачалося маё жыцьцё, дзе босым малым хлапчуком я бегаў у лес па грыбы і ягады, падскокваючы ад холаду раньняе расы. Сталася нечаканае. Усявышні Бог адчыніў дзьверы нашае Бацькаўшчыны, любасьць да якой я праношу ў сваім сэрцы праз усё сваё жыцьцё.

Ад імя Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі вітаю Вас, дарагія суродзічы — удзельнікі гэтай нашае Ўсебеларускае Сустрэчы.

Беларускі народ перажывае эканамічны, палітычны і культурны крызіс, які сёньня агарнуў усю нашу Бацькаўшчыну. Але мне здаецца, самым страшным крызісам — хваробаю нашае нацыі зьяўляецца духовая і нацыянальная абыякавасьць. Многія нашыя людзі саромеюцца мовы свае маці, бо мова гэтая ім здаецца простаю, некультурную, як некалі казалі, мужычаю. Мы, зразумела, павінны з пашанаю адносіцца да ўсіх моваў сьвету, мы не павінны з пагардаю ставіцца ні да якой мовы. Дык чаму ж мы цураемся тае мовы, якой Бог узнагародзіў нашых продкаў, мовы, якой размаўлялі і пісалі нашыя вялікія папярэднікі, мовы нашых гістарычных дзяржаўных мужоў і пяшчотных вясковых бабулек. Чаму ж, скажэце, нам павінна быць менш культурнай мова гродзенскай, менскай альбо магілёўскай бабулькі ад мовы тамбоўскага, разанскага, альбо, нарэшце, варшаўскага селяніна? Не, даражэнькія, вы толькі прыслухайцеся да беларускай гаворкі, адчуйце прыгажосьць і мілагучнасьць нашае беларускае мовы, і яна вам раскажа пра наш гартны, але таленавіты народ, народ, якога крыўдзілі браты-славяне, якіх ён гэтак шчодро абдарыў талентамі сусьветнае славы. Пакрыўдзіўшы нашу Бацькаўшчыну, гісторыя не дала магчымасьці беларускаму разьвіцьцю талентаў Дастаўскага, Міцкевіча, Глінкі, Штакавіча — людзей, продкі якіх выйшлі зь зямлі беларускай. Уявецца сабе, які б гэта быў гонар, каб «Браты Карамазавы» альбо «Дзяды» былі напісаныя на беларускай мове — роднай мове іх аўтараў. Я, зразумела, не абвінавачваю гэтых аўтараў за тое, што яны свае творы пісалі на чужых мовах. Крыў Божа! Я скарджуся на наш лёс, які, адабраўшы волю нашага краю, спрычыніўся да гэтага, зрабіў нас падсуседзьмі ў сваёй хаце. Я скарджуся на нашу гістарычную пасіўнасьць, якая прывяла была нас да страты нашай дзяржаўнасьці, нацыянальнай сьвядомасьці, на тое, што гэтая пасіўнасьць цягнецца да сёньняшняга дня. Каб гэтага ўсяго ня сталася, мы цяпер не шукалі б саміх сябе, не глядзелі, куды б нам прыткнуцца, а цвёрда бачылі б свой шлях, свае мэты і не саромеючыся верылі ў сваю нацыю, у сваю беларускасьць.

Усім, напэўна, вядома, што наш вялікі суродзіч, але польскі паэт Адам Міцкевіч, пішучы сваю паэму «Пан Тадэвуш», у якой адлюстроўваецца народнае жыцьцё Наваградчыны — Бацькаўшчыны паэта, і якую ён пісаў у эміграцыі, зь вялікім замілаваньнем гаворыць пра

Беларусь, зьвяртаючыся да яе як да Літвы — старою гістарычнаю назваю нашае краіны.

Я дазволю сабе прачытаць некалькі першых радкоў з гэтай паэмы ў сваім перакладзе:

*Радзіма Літва! Як тое здароўе ты мне дарагая,
Наколькі цябе трэба, толькі той адчувае,
Хто страціў цябе. Прыгажосць тваю бачу я вечна жывую,
І пішу пра цябе я, на табе я заўсёды сумую.*

Я, мабыць, не памылюся, калі скажу, што гэтакае пачуцьцё да свае Радзімы мае кожны эмігрант. Яно, аднак, ня ёсьць пачуцьцём нейкай духоўнай прыгнечанасьці, безнадзейнасьці. Наадварот, яно ёсьць самым высокім праяўленьнем любасьці да свае Бацькаўшчыны, нейкай такой здаровай ідэалізацыяй роднага краю. Бо ж любіць свой край, свой народ, верыць у тое, што ён пройдзе праз усе гістарычныя выпрабаваньні, паўстане зь цяжкасьцяў, ня значыць лісьлівіць яму або хаваць яго слабыя бакі. Сапраўдны патрыёт вучыцца на палітычных памылках свайго народу, на яго гісторыі, на яго шчасьці і няўдачах.

Каб усім нам прыдбаць ганаровае імя патрыётаў Беларусі, ёсьць у чым павучыцца. На працягу ўсяго свайго жыцьця мы ў эміграцыі інфармавалі заходні сьвет пра Беларусь і яе народ, стараліся стварыць сярод чужынцаў пачуцьцё прыхільнасьці да нашай Бацькаўшчыны. Я ўпэўнены, што наша праца не прайшла незаўважанай на Захадзе. На жаль, яна была, мне здаецца, неналежна ацэнена ўрадам Беларусі, бо ён у сваіх пастановах пасьпяшыў выкрасьліць замежных беларусаў зь ліку грамадзян Беларусі. Дзякуючы таму, што ў большасьці з нас падыход да адраджэньня нашай Бацькаўшчыны быў чыста альтруістычным, мы не пакідаем працы на карысьць Беларусі, не зьвяртаючы ўвагі на выкрэсьліваньні. Гэтак і зараз мы хочам, каб нашае спатканьне дапамагло нам зрабіць новы крок у адраджэньні нашай Бацькаўшчыны, бо яна для ўсіх нас адна! Няхай адраджаецца беларуская сьвядомасьць! Няхай кожны з нас адчуе гонар за сваю мову, культуру, нашую ні з чым не параўнальную спадчыну. Давайце палюбім самых сябе, адродзім сваю незалежнасьць, зробім сваю Бацькаўшчыну сапраўды сувэрэннай дзяржавай і, словамі нашага паэта Міхася Кавыля, выкажам пачуцьцё шчырага замілаваньня да свае любае Беларусі:

*Край красы, Беларусь-чараўніца,
Песьняў хто пра цябе не паяў!
У забыцьці мне цябе не забыцца,
І ў магіле ты будзеш мне сьніцца,
Сінявокая ўцеха мая.*

[ВІНШАВАНЬНЕ БККА З ДНЁМ ВОЛІ Ў 1995 Г.]²⁰

Дарагія суродзічы!

Беларускі Кангрэсавы Камітэт Амэрыкі вітае Вас з знамянальную датаю — 77-мі ўгодкамі абвешчання незалежнасьці Беларусі.

Апошнімі часамі сілы, варожыя адраджэньню беларускай дзяржаўнасьці, намагаюцца стварыць для нашага народу ўмовы роспачы, выклікаць у людзей ня толькі пачуцьцё абьякавасьці, але й нават непрыхільнасьці да самой ідэі беларускай незалежнасьці. На вялікі жаль, гэтыя сілы знаходзяць ня толькі падтрымку сярод кіраўнікоў дзяржаўных структураў Беларусі, але гэтыя кіраўнікі часта робяцца самі зачыншчыкамі антынацыянальных, разбуральных працэсаў на нашай бацькаўшчыне. Таму барацьба Беларусі за сваю незалежнасьць заходзіць, хаця б паволі, у крытычны стан.

Адчуваючы вялікі непакой за будучыню Беларусі, як незалежнай дзяржавы, хочацца, аднак, верыць, што выбары ў гэтак званы Вярхоўны Савет Беларусі, прызначаныя на 1-га травеня, дадуць перавагу прадстаўнікам дэмакратычнага, адраджэнскага руху, якія здоліюць спыніць антынародныя, дэструктыўныя працэсы, што адбываюцца на нашай Бацькаўшчыне.

Няхай векапомны Акт 25-га Сакавіка згуртуе ўсіх беларусаў, як на Бацькаўшчыне, гэтак і на эміграцыі, на новую барацьбу за адраджэньне беларускае дзяржаўнасьці! Няхай паходня, запаленая 25-га Сакавіка 1918 г., зырка гарыць, асьвятляючы шлях да здабыцця поўнае незалежнасьці Беларусі!

Няхай жыве вольная, дэмакратычная Беларусь!

Расьціслаў Завістовіч, старшыня.

Міхась Сенька, сакратар.

²⁰ Захоўваецца ў архіве Расьціслава Завістовіча.

[ВІНШАВАНЬНЕ З ДНЁМ ВОЛІ АД АМБАСАДАРА СЯРГЕЯ
МАРТЫНАВА]²¹

Беларускаму Кангрэсавому Камітэту Амэрыкі

Паважанае спадарства!

Шлю Вам шчырыя прывітанні з 77-мі ўгодкамі 25 Сакавіка.

Развіццё самастойнасці Беларусі, традыцыі якой закладваліся яшчэ ў той памятны час, патрабуе, безумоўна, вялікіх намаганняў. Шмат цяжкасцей даводзіцца пераадольваць беларускаму народу на яго шляху да рэальнага суверэнітэту і незалежнасці. Менавіта таму ідэя нацыянальнай еднасці, супрацоўніцтва дзеля гэтай справы сумленных беларусаў усяго свету набывае вялікае значэнне. Ваша адданасць духу беларускасці, якую Вы праяўляеце на працягу дзесяцігоддзяў — гэта тое, што не можа не прынесці свайго плёну, што дапамагае будаваць сапраўды самасвядомую і незалежную дзяржаву.

Шчыра зычу Вам, суайчыннікі, па-ранейшаму актыўна спрыяць росквіту Бацькаўшчыны, жадаю ўсім Вам здароўя і поспехаў.

З глыбокай пашанай

Сяргей Мартынаў,

[амбасада Рэспублікі Беларусь у Вашынгтоне]

СТАТУТ КАНГРЭСАЎ БЕЛАРУСОЎ АМЭРЫКІ

Назоў

Пар. 1. Арганізацыя называецца па-беларуску: КАНГРЭС БЕЛАРУСОЎ АМЭРЫКІ, а выканаўчы орган называецца: БЕЛАРУСКІ КАНГРЭСАВЫ КАМІТЭТ АМЭРЫКІ. Арганізацыя называецца па-ангельску: WHITERUTHENIAN (BYELORUSSIAN) CONGRESS OF AMERICA, а выканаўчы орган называецца WHITERUTHENIAN (BYELORUSSIAN) CONGRESS COMMITTEE OF AMERICA.

II. Мэты

Пар. 2. Мэтамі арганізацыі зьяўляюцца:

а) Падтрымліваць дзейнасць Амэрыканскага Народу і Ўраду, скіраваную да свабоды, раўнапраўнасці да мірнага сужыцця ўсіх народаў Зямлі;

²¹ Тамсама.

б) бараніць Канстытуцыю ды існуючы лад Амэрыкі;

в) змагацца з камунізмам ды іншымі таталітарнымі плынямі, пагражаючымі дэмакратыі;

г) інфармаваць Амэрыку ды ўвесь сьвет аб сапраўдным палажэньні Беларускага Народу ды дапамагаць даступнымі спосабамі справе ягонага вызваленьня ды адбудовы незалежнай дэмакратычнай Беларускай Дзяржавы так, як гэта разумеў Другі Ўсебеларускі Кангрэс, ды здабыцьця роўнага права сярод вольных народаў;

д) Каардынаваць працу беларускіх арганізацыяў Амэрыкі ды рэпрэзэнтаваць і бараніць палітычныя, нацыянальныя ды культурныя інтарэсы беларусоў Амэрыкі.

III. Сябры Кангрэсаў Беларусоў Амэрыкі

Пар. 3. Сябрамі КБА могуць быць усе дзейныя беларускія арганізацыі ды ўстановы Амэрыкі. Сябрамі КБА зьяўляюцца таксама тыя арганізацыі ды ўстановы, якія прынятыя ў ягоны склад згодна з абавязваючым статутам, прызнаць статут КБА і адпаведна гэтаму праводзяць дзейнасьць собскай арганізацыі, аплочваюць свае складкі для КБА і выконваюць свае абавязкі для КБА.

Пар. 4. Сяброў КБА прыймае Рада КБА на аснове пісьмовай заявы паводле прынятай формы, зложанай зацікаўленай стараной. У выпадку патрэбы Рада КБА вызначае Камісію для спраў сяброўства, якая робіць падрыхтоўку матэрыялаў адносна прыняцьця новых сяброў. Апрабата новапрынятых сяброў, якім Рада КБА адмовіла ў прыняцьці, належаць да чарговага Кангрэсу.

Пар. 5. Усе арганізацыі ды ўстановы — сябры КБА, павінны ўзаемна паважаць сябе ды супрацоўнічаць пры падтрымцы дзейнасьці КБА, у выкананьне статуту КБА.

Пар. 6. Арганізацыя ці ўстанова, сябра КБА, як і ейныя прадстаўнікі ўорганах КБА, пры парушэньні імі статуту КБА, могуць быць завешаныя ў сваім сяброўстве, ці ў выканаўчых функцыях органаў КБА, паставай Рады КБА. Справу іх канчаткова вырашае чарговы Кангрэс.

IV. Кангрэсы Беларусоў Амэрыкі

Пар. 7. Кожная арганізацыя ды ўстанова, сябра КБА, мае права высылаць сваіх дэлегатаў на Кангрэс Беларусоў Амэрыкі паводле наступных нормаў:

а) кожная арганізацыя, ці ўстанова, высылае найменш аднаго дэлегата;

б) арганізацыя, маючая большую колькасць сяброў, высылае па адным дэлегату ад кожных 10-ці сяброў, у такім выпадку належыць прадставіць мандатнай камісіі Кангрэсу сьпісак сяброў арганізацыі зацьверджаны ейнай управай;

в) Галоўныя Управы цэнтральных беларуска-амэрыканскіх арганізацыяў высылаюць па адным дэлегаце на Кангрэс;

г) Рада Кангрэсу можа запрасіць на Кангрэс выдатных дзеячоў індывідуальна, выходзячы зь меркаваньняў карыснасьці для дзейнасьці Кангрэсу.

Пар. 8. У выпадку немагчымасьці высланьня дэлегата на Кангрэс зь месца дзеля вялікай адлегласьці ці іншых паважных прычынаў, можна дэлегаваць такую асобу зь іншай мясцовасьці, якая зможа прыняць непасрэдны ўдзел у Кангрэсе; у такім выпадку вымагаецца пісьмовае ўпаўнаважаньне.

Пар. 9. Кожная арганізацыя ці ўстанова, удзельнікі Кангрэсу плацяць па 5,00 \$ гадавой складкі за кожнага дэлегата, якога яны выслалі на Кангрэс.

Пар. 10. Звычайны Кангрэс адбываецца раз у тры гады. Надзвычайны Кангрэс можа быць скліканы пастановай бальшыні галасоў усіх сяброў Рады Кангрэсу. Кворум Кангрэсу становяць дзьве трэція дэлегатаў. У другім тэрміне Кангрэс правамоцны пры любой колькасці дэлегатаў. Кангрэс склікае Кангрэсавы Камітэт, паведамляючы пісьмова ўсіх сяброў аб часе, даце і мейсцы найменш за шэсьць тыдняў перад тэрмінам. Кангрэс адчыняе ўступаючы Кангрэсавы Камітэт і ім кіруе да часу выбару Прэзыдыюму Кангрэсу, у складзе: старшыні, заступніка і двух сакратароў. Прэзыдыюм Кангрэсу кіруе Кангрэсам, па заканчэньні якога функцыі Прэзыдыюму канчаюцца.

Пар. 11. Кангрэс зьяўляецца найвышэйшым аўтарытэтам арганізацыі і вырашае ўсе аснаўныя справы, а ў асаблівасьці:

а) прыняцьце і зьмены статуту;

б) прыняцьце кірунку і пляну дзейнасьці арганізацыі;

в) канчатковае вырашэньне спраў, прадстаўленых уступаючымі ворганамі, як і спраў з собскай ініцыятывы;

г) зацьверджаньне Рады Кангрэсу, выбары Кангрэсавага Камітэту і Рэвізійнае Камісіі;

д) прыняцьце справаздачы ад уступаючых ворганаў Кангрэсу і прызнаньне ім абсалюторыюму.

Пар. 12. Для падрыхтоўкі кандыдатаў Кангрэсавага Камітэту і Рэвізійнай Камісіі Кангрэс выбірае Намінацыйную Камісію зь сямі сяброў, якая прыймае прапанаваныя дэлегатамі кандыдатуры,

спраўджвае іх кваліфікацыі ды прапануе найбольш кваліфікаваных кандыдатаў. Дэлегаты могуць выстаўляць і іншых кандыдатаў ды падтрымліваць іх. Пры выбары Кангрэсавага Камітэту і Рэвізійнай Камісіі не належыць выбіраць больш за двух кандыдатаў ад тэй самай арганізацыі.

Пар. 13. Зараз па адчыненні Кангрэс выбірае Мандатную камісію ў складзе: Старшыні і двух Сябраў, якая спраўляе мандаты дэлегатаў і дае справаздачу Кангрэсу.

V. Рада кангрэсу

Пар. 14. Рада Кангрэсу складаецца зь сяброў Кангрэсавага Камітэту і з прадстаўнікоў арганізацыяў і ўстановаў: па два ад кожнай, незалежна ад ліку сяброў. Склікае Раду ды старшынствуе па яе паседжаньнях абраны Радай Старшыня, а пратаколы вядзе абраны Сакратар. Рада зьбіраецца па собскай ініцыятыве і на жаданьне Кангрэсавага Камітэту. Рада зьбіраецца найменш адзін раз у год для прагляду дзейнасьці Кангрэсавага Камітэту, для абмеркаваньня далейшай працы ды вырашэньня важнейшых бягучых спраў. На прапанову Кангрэсавага Камітэту Рада: а) дакааптоўвае сяброў на месца выбыўшых, даючы першынство кандыдатам тых арганізацыяў, да якіх належаў папярэднік;

б) прыймае новых сяброў Кангрэсу, прадстаўляючы іх на зацьверджаньне чарговому Кангрэсу;

в) зацьвярджае новых сяброў Кангрэсу, прадстаўляючы іх на зацьверджаньне чарговому кангрэсу;

VI. Беларускі Кангрэсавы Камітэт Амэрыкі

Пар. 15. Кангрэсавы Камітэт, як выканаўчы ворган Кангрэсу, выбіраецца Кангрэсам на тры гады ў складзе:

а) старшыні, б) двух заступнікаў старшыні, в) двух сакратароў; г) скарбніка; д) сябры.

Старшыня зьяўляецца галоўным рэпрэзэнтантам Кангрэсавага Камітэту, адчыняе і кіруе Кангрэсам ды выбараў Прэзыдыюму Кангрэсу, склікае і старшынствуе на паседжаньнях Кангрэсавага Камітэту. Заступнік Старшыні памагае старшыні ў працы, а падчас хваробы, нябытнасьці ці выбыцьця старшыні, пераймае яго функцыі да чарговага Кангрэсу. Сакратар вядзе пратаколы паседжаньняў Кангрэсавага Камітэту, перахоўвае архіўныя матэрыялы Кангрэсаў і папярэдніх Кангрэсавых Камітэтаў. Разам са Старшынёй ён падпісвае чэкі, вядзе і перахоўвае ўсе фінансавыя кнігі і дакуманты, трымаючы іх у стане гатоўнасьці да рэвізіі. У выпадку выбыцьця свайго сяб-

ры Кангрэсавы Камітэт зьяўляецца выканаўчым органам Кангрэсу і праводзіць усю сваю працу згодна са статутам, пастановамі Кангрэсу і Рады. Паседжаньні Кангрэсавага Камітэту адбываюцца найменш раз на месяц. Кангрэсавы Камітэт дае справаздачу з сваёй дзейнасьці чарговаму Кангрэсу.

VII. Рэвізійная Камісія

Пар. 16. Рэвізійная камісія як кантрольны орган выбіраецца Кангрэсам на тры гады ў складзе: а) старшыня; б) сакратар; в) сябра.

Рэвізійная камісія:

а) кантралюе рахункаводства Кангрэсавага Камітэту, калі яна ўважае гэта за патрэбнае, але не радзей аднаго разу ў год;

б) пераглядае ўсю дзейнасьць Кангрэсавага Камітэту ды яго аддзелаў;

в) дае справаздачу і прапанову Кангрэсу, а на жаданьне і Радзе. Дзейнасьць Рэвізійнай Камісіі нармуецца статутам і пастановай Кангрэсу.

VIII. Аддзелы Кангрэсавага Камітэту

Пар. 17. У мясцовасьцях, дзе ёсьць дзьве ці больш арганізацыяў — сяброў Кангрэсу, для абслугоўваньня мясцовых спраў, можа быць арганізаваны Аддзел Кангрэсавага Камітэту з прадстаўнікоў дадзеных арганізацый. Аддзел Кангрэсавага Камітэту дзейнічае згодна са статутам, пастановамі Кангрэсу, Рады і Кангрэсавага Камітэту.

IX. Агульныя прадпісаньні

Пар. 18. Усе органы і паасобныя функцыянеры арганізацыі пры сваёй дзейнасьці не павінны лучыць спраў Кангрэсу з дзейнасьцю паасобнай партыі ці напрамку і не павінен выступаць наўважы партыйна-груповых справах ад імя Кангрэсавага Камітэту. Кангрэсавы Камітэт рэпрэзэнтуюе агульнабеларускае становішча ў Амэрыцы.

Пар. 19. Усе органы кіруюцца дэмакратычнымі прынцыпамі, прынятымі ў парлямэнтарным жыцьці.

Усе пастановы на Кангрэсе ды іншых органах прымаюцца звычайнай большасьцю галасоў, за выняткам спраў, у якіх статутам прадбачана кваліфікаваная большыня. Пры роўнасьці галасоў вырашае голас старшыні.

Пар. 20. Зьмены статуту прыймаюцца большынёй дэлегатаў, пры кворуме двух трэціх усіх дэлегатаў Кангрэсу. Кангрэс ці Рада могуць выбраць Статутовую камісію для падрыхтоўкі праекту зьмены статуту.

Пар. 21. У выпадку ліквідацыі Кангрэсу Беларусаў Амэрыкі, ягоная маёмасьць і архівы пераходзяць на ўласнасьць падобнае па мэтанакіраванасьці беларускае ўстановы ці арганізацыі паводле думкі апошняга легальнага Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амэрыкі.

Прэзыдыюм

II-га Кангрэсу Беларусаў Амэрыкі:

Инж. І. Касяк — старшыня

Бэрнард Букатка — заст. Старшыні

Лёнгіна Брылеўская — сакратар

Аляксандар Шудзейка — сакратар

Сайт-Рывэр, Н. Дж. Дня 30 чэрвеня 1957 г.

СТАТУТ

ЗЛУЧАНАГА БЕЛАРУСКА-АМЭРЫКАНСКАГА ДАПАМАГАВАГА КАМІТЭТУ

I. Назоў, абшар дзеяньня, мэты

Арт. 1. Назоў арганізацыі: Злучаны Беларуска-Амэрыканскі Дапамаговы Камітэт.

Арт. 2. Абшар дзейнасьці Камітэту: Злучаныя Штаты Паўночнай Амэрыкі і нясэнне дапамогі ўсім беларусам, якія знаходзяцца па-за межамі ЗША і дапамогі патрабуюць.

Арт. 3. Сядзібаю Галоўнай Управы ЗБАДК зьяўляецца горад Нью-Ёрк.

Арт. 4. Злучаны Беларуска-Амэрыканскі Дапамаговы Камітэт зьяўляецца юрыдычнай арганізацыяй. Мае свае фірмовыя блянкі і павінен мець сваю пячатку.

Арт. 5 а. Мэтаю Камітэту зьяўляецца згуртаваць навокал сябе ўсіх беларусаў старога і новага эміграцыі, амэрыканцаў беларускага паходжаньня, якія ёсьць ляляльныя да Злучаных Штатаў Амэрыкі і якія вераць у прынцыпы дэмакратыі і канстытуцыю ЗША.

б. Аб'ядноўваць сяброў і сымпатыкаў Арган. у апазыцыю да ўсіх расавых нацыянальных, палітычных і рэлігійных прасьледаваньняў.

ц. Рэпрэзэнтаваць Арганізацыю ЗБАДК і беларускае імя перад Амэрыканскімі ўладамі, амэрыканскімі арганізацыямі і Арганізацыямі іншых нацыянальнасьцяў.

д. Распаўсюджваньне ведаў пра Беларусь і беларусаў сярод чужынцаў.

э. Стаяць на стражы ў абароне правоў і інтарэсаў беларусаў.

ф. Нясыці дапамогу маральнага і матэрыяльнага характару ўсім беларусам уцекачом зь Беларусі, каторыя пакінулі Бацькаўшчыну ў выніку рэлігійных эканамічных ці палітычных прасьледаваньняў, бяз розьніцы на іх рэлігійнае веравызнаньне ці палітычна-беларускія пераконаньні.

і. З падыходам магчымасьцяў нясыці інтэнсіўную дапамогу беларусом на Бацькаўшчыне.

Арт 6. Для здзяйсненьня гэтых мэтаў Камітэт мае права:

а. Закладаньне Аддзелаў К-ту і гурткоў на тэрыторыі ЗША.

б. Закладаць бібліятэкі, чыгальні, лекцыі, лятарэі, імпрэзы і г. п.

ц. Арганізаваць зборы дабравольных ахвяраў сярод беларусоў і амэрыканцаў.

д. Арганізаваць зборы вопраткі.

э. Закладаць і ўтрымліваць прытулкі, шпіталі, амбуляторыі і г. п.

ф. Паколькі да гэтага часу няма беларускага Чырвонага Крыжа, Дапамогавы К-т бярэ на сябе заданьні, належныя Чырвонаму Крыжу.

II. Сяброўскія правы і абавязкі

Арт. 7. Звычайным сябрам К-ту можа быць кожны беларус старое ці новае эміграцыі, бяз розьніцы на веравызнаньне і палітычныя пераконаньні, які скончыў 16 гадоў і пражывае ў ЗША.

Арт. 8. Сябрам-сымпатыкам ЗБАДК можа быць кожны чужынец, каторы спрыяе беларускаму народу, яго інтарэсам і імкненьням.

Арт. 9. Ганаровым сябрам К-ту можа быць той беларус або чужынец, які асабліва заслужыўся беларускаму народу або Камітэту. Спрыяе ідэалёгіі беларусоў. Ганаровае сяброўства прызнае агульны сход.

Арт. 10. Звычайнымі сябрамі К-ту зьяўляюцца закладчыкі Арганізацыі і асобы, якія падалі пісьмовыя заявы з просьбаю аб прыняцьці іх у сябры К-ту і былі прынятыя Галоўнай Управай або Управамі Аддзелаў.

Арт. 11. Сябрамі-сымпатыкамі могуць быць тыя асобы, каторыя злажылі пісьмовыя заявы аб іх прыняцьці і прынятыя Галоўнаю Управаю.

Арт. 12. Усе сябры маюць права карыстацца з прадугледжаных дапамогаў.

Арт. 13. Усе звычайныя сябры маюць права прыймаць удзел у агульных сходах і быць выбранымі ў органы Камітэту.

Арт. 13 а. Лік сяброў аб скліканьні сходу?

Арт. 14. Сябры-сымпатыкі і ганаровыя сябры маюць права прыймаць удзел у агульных сходах з дарадчым голасам.

Арт. 15. Усе сябры забавязаны падпарадкоўвацца распараджэньнем уладам Камітэту і рэгулярна аплачваць сяброўскія складкі.

Арт. 16. Перастаць быць сябрам К-ту з собскай волі можа быць той сябра, які падасць заяву аб сваім выступленьні, аплаціўшы ўсе сяброўскія складкі да дня выступленьня.

Арт. 17. Галоўная Ўправа мае права выкрасьліць зь ліку сяброў такога сябру, які дзейнічае на шкоду беларускаму народу або не аплачвае сяброўскіх складак прынамся за тры месяцы.

III. Цэнтральныя органы Камітэту

Арт. 18. Цэнтральнымі органамі ЗБАДК зьяўляюцца:

- а.* Агульны сход
- б.* Галоўная Ўправа
- в.* Рэвізійная Камісія.

а. Агульны сход

Арт. 19. Агульны сход выбірае Галоўную Ўправу на 3 гады, рэвізійную Камісію, кантралюе дзейнасьць Камітэту, мае права зьмяніць статут, вырашае ўва ўсіх важных справах К-ту.

Арт. 20. Агульны сход складаецца із:

- а.* Сяброў Галоўнае Ўправы і іх заступнікаў.
- б.* Сяброў Рэвізійнае Камісіі.
- ц.* Звычайных сяброў К-ту і дэлегатаў ад Аддзелаў.

Арт. 21. Аб тэрміне Агульнага Сходу Гал. Управа паведамляе своечасова Аддзелу Камітэту месяц перад тэрмінамі.

Арт. 22. Пастановы Агульнага Сходу прыймаюцца бальшынёю 2/3 прысутных сяброў з правам голасу.

Арт. 23. У важных выпадках можа быць скліканы Надзвычайны сход, на каторым разглядаюцца толькі тыя справы, якія выклікалі гэты сход.

б. Галоўная Ўправа

Арт. 24. Галоўная Ўправа ЗБАДК выбіраецца Агульным Сходам у ліку ня менш чымся 5 і ня больш 11 асобаў.

Арт. 25. Старшыню і сяброў Ураду выбіраюць асобна.

ц. Рэвізійная Камісія

Арт. 26. Рэвізійная Камісія выбіраецца на Агульным сходзе ў ліку 3–5 сяброў.

Арт. 27. Рэвізійная Камісія мае права правесці рэвізію ў кожным часе зь дзейнасці Галоўнай Управы Камітэту, Аддзелаў.

IV. Аддзелы

Арт. 28. Аддзелы ЗБАДК могуць быць закладзеныя там, дзе знаходзіцца большае асяродзьдзе беларусоў, дзе на Агульным Сходзе выбіраецца ўправа Аддзелу ў ліку ня больш 5 асобаў. Рэвізійную камісію 3 асоб.

Арт. 29. Пратакол з Агульнага Сходу аддзелаў і сяброў управы Аддзелаў перасылаецца ў Галоўную ўправу дзеля зацверджання.

V. Фонды ЗБАДК

Арт. 30. Фонды Камітэту складаюцца з:

а. Сяброўскіх складак

б. Ахвяраў

ц. Даходаў з імпрэзаў і інш.

Арт. 31. Вышыню месячнай сяброўскай складкі ўстанаўлівае і зацвярджае Агульны сход.

Арт. 32. Кожны Аддзел павінен квартальна перасылаць 25% са свайго даходу Галоўнай Управы Камітэту на арганізацыйныя мэты.

VI

Арт. 33. Справаздачу зь дзейнасці Аддзелаў і Галоўнай Управы прадстаўляе на Агульным сходзе Гал. Управа.

VII

Арт. 34. ЗБАДК можа развязацца пастановаю 2/3 [ці закрэсьлена на $\frac{3}{4}$, ці $\frac{3}{4}$ напісана паверх. — А. Г.] прысутных Агульнага Сходу сяброў. У гэтым выпадку агульную маёмасьць Камітэту, архіў, грошы перадаюцца ў другую правамоцную беларускую арганізацыю, якую прызнае Агульны Сход.

Агульны сход выбірае ліквідацыйную камісію, каб праводзіць ліквідацыю Камітэту.

**БІБЛІАГРАФІЯ АРТЫКУЛАЎ
ЧАСОПІСУ «БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА»
(САЎТ-РЫВЭР – НЬЮ-ЁРК)¹**

№ 1, кастрычнік 1960

АРТЫКУЛЫ

Ад рэдакцыі. С. 1.

Тыдзень паняволеных народаў (Ад 17 да 24 ліпеня 1960). С. 2.

Бальшавізм і пытаньне беларускай дзяржаўнасьці. С. 3–5.

Ад рэдакцыі. Да гісторыі нацыянальных дачыненняў на Беларусі.
С. 6.

Лідзкая акруга падчас нямецкай акупацыі 1941–1944 гг. С. 6–9.

Панямонскі М. [Шчорс Мікалай]. За дзесяць год (Блескі й цені беларускага грамадзкага жыцця ў З. Г. Амэрыкі). С. 9–14.

У паняволенай Беларусі. С. 16–20.

ЛІТАРАТУРА

Клішэвіч Уладзімер. Вершы. С. 21.

Кавыль Міхась. Вершы. С. 21–22.

Змагар Алесь. Вершы. С. 23–28.

РЭЦЭНЗІІ

Ляшчына Я. [Кавыль Міхась]. Камэдыя Л. Вірні «Хто-ж паклёпнік?». С. 28–30.

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Мікалаея В. [Галяк Леанід] На рэлігійным адцінку. С. 14–16.

На 500-ты нумар «Бацькаўшчыны». С. 30–32.

¹ Рубрыкацыя аўтара кнігі, за выняткам спэцыяльна абумоўленых месцаў. У разьдзеле «Літаратура» вершы аднаго аўтара аб'яднаныя пад адной шапкай, аб'яднаныя таксама паведамленьні ў «Хроніцы».

ПАДЗЕІ

Хроніка. Выступленьні ў Кангрэсе ў Вашынгтоне ў справе незалежнасьці Беларусі. С. 32.

№ 2, чэрвень 1961

ДАКУМЭНТЫ

Proclamation [Byelorussian Day]. С. 4–7.

Да гісторыі нацыянальных дачыненняў на Беларусі: 3 матар'ялаў, падрыхтаваных для Камісіі Амэрыканскага Кангрэсу пад старшыняствам Ч. Кэрстэна па справе камуністычнай агрэсіі, 1954 г. С. 10–11, 13.

АРТЫКУЛЫ

Коўш Сьвятаслаў. Сакавіковы акт у пэрспэктыве часу. С. 1–3, 7–9.
Беларускі дзяржаўны юбілей у 1961 г. С. 3.

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Мікалаеня В. Балцкая тэорыя згары. С. 11–13.

Кавыль Міхась. Правакацыі і... «Бацькаўшчына» С. 13–14, 18.

Ляшчына Я. «Паэты аднаго пакаленьня». С. 15–17.

ЛІТАРАТУРА

Клішэвіч Уладзімер. Вершы. С. 19.

Кавыль Міхась. Вершы. С. 19–20.

Змагар Алесь. Лесавікі. С. 21–26, 28 (працяг, пачатак у № 1).

Змагар Алесь. Вершы. С. 27.

РЭЦЭНЗІІ

Опэра «На край сьвятла». С. 29.

ПАДЗЕІ

З выдавецкае нівы. С. 30.

Хроніка беларускага жыцьця. С. 30–32.

№ 3, сьнежань 1961

АРТЫКУЛЫ

Мікалаеня В. Радаслоўная. С. 1–4.

Глыбінны Ўладзімер. Беларуская культура і таталітарызм. С. 5–6, 12–13, 20–26.

ЛІТАРАТУРА

Клішэвіч Уладзімер. Вершы. С. 11–12.

Кавыль Міхась. Вершы. С. 13, 19.

Змагар Алесь. То быў слаўны дваццаты год. С. 19.

Валошка А. [Змагар Алесь]. І было ўвосень. С. 13.

Золак Янка. Вятрыска з радзімай краіны. С. 26.

Кавыль Міхась. Усевалоду Краўчанку. С. 28.

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

М. Н. З новай праграмы КПСС. С. 14–16.

Тыдзень паняволеных народаў. С. 16.

М. Камэнтарыі. 16–17.

Жамойда Сымон. Сустрэча беларусаў Чыкага. С. 18–19.

Водгукі аб «Беларускай думцы». С. 28–29.

РЭЦЭНЗІІ

Ляшчына Я. Дзьве п'есы. С. 29–31.

Станкевіч Янка. Гісторыя Беларусі др. В. Шчарбакова. С. 6–11.

ПАДЗЕІ

З выдавецкае нівы. С. 26–27.

Хроніка. Самагубства Ёсевалода Краўчанкі. С. 31–32.

40-ыя ўгодкі літаратурнай дзейнасьці Натальлі Арсеньневай. С. 32.

Весткі з ЗША. С. 32.

№ 4, сьнежань 1962

ДАКУМЭНТЫ

Memorandum. С. 1–3.

Высланы ўсім удзельнікам 17-й Асамблеі ААН, за выняткам савецкага блёку.

Proclamation. [Byelorussian Independence Day]. С. 4–5.

АРТЫКУЛЫ

Глыбінны Ёладзімер. Смаленшчына — адвечная зямля беларускага народу. С. 5.

Ляшчына Я. Паэты аднаго пакаленьня. С. 14–16 (працяг, пачатак у № 2).

В. М. Глэсы. С. 19–21.

Аналіз паасобных нумароў «Голасу Радзімы», праўдападобна, зроблены В. Мікалаенем (Леанідам Галяком).

ЛІТАРАТУРА

Змагар Алесь. Смуткам плешчуць хвалі. С. 11.

Кавыль Міхась. Помнік. С. 21.

Клішэвіч Уладзімер. Васіль Каліна. С. 21–23.

Урыўкі з паэмы.

Валошка А. І што за прычына. С. 23.

Змагар Алесь. Блаславі, матуля! С. 28–30.

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

Галяк Леанід. Аб перакладзе. С. 16–17.

З паняволенай Беларусі. С. 24–27.

Агляд розных аспэктаў жыцця ў БССР.

Станкевіч Янка. Гісторыя Беларусі др. В. Шчарбакова. С. 12–13, 33 (працяг, пачатак у № 3).

Мікалаеня В. Дадатак. С. 18–19.

Аб кнізе К. Акулы «Змагарныя дарогі».

ПАДЗЕІ

Угодкі Слуцкага паўстання. С. 23.

Пра адзначэнне 42-х угодкаў Слуцкага збройнага чыну ў беларускіх асяродках у сьвеце.

Хроніка. С. 30–33.

З выдавецкае нівы. С. 33.

№ 5, 1963

ДАКУМЕНТЫ

Прамова старшыні Галоўнай Управы БАЗА К. Мерляка на Акадэміі, ладжанай 24 сакавіка 1963 г. у Нью Ёрку. С. 2–4.

Мэмарандум сэнатарам і кангрэсэманам у Вашынгтоне, Дзяржсакратару Раску і «Голасу Амэрыкі». С. 5–7.

Proclamation. С. 8.

Пра абвяшчэнне Беларускага Дня ў штаце Нью-Ёрк.

Зварот БККА і БАЗА да беларуска-амэрыканскіх арганізацый і ўсяго Беларускага грамадзянства ў ЗША. С. 8–9.

АРТЫКУЛЫ

Глыбінны Ёладзімер. Смаленшчына — адвечная зямля беларускага народу (працяг, пачатак у № 4). С. 10–17.

ЛІТАРАТУРА

Золак Янка. Дваццаць пяты дзень Сакавіка. С. 1.

Клішэвіч Уладзімер. Вершы. С. 4, 18, 27.

Кавыль Міхась. Вершы. С. 9, 18, 28.

Змагар Алесь. Папугай. С. 20.

Юхневіч К. Рыньва жыцьцёвая. С. 21–24.

Жывіца Ю. [Попка Юры]. Кветкі на сьвежай магіле. С. 24–26.

РЭЦЭНЗІІ

Станкевіч Янка. Гісторыя Беларусі др. В. Шчарбакова. С. 19–20 (працяг, пачатак у № 3).

ПАДЗЕІ

Сьв. Пам. Лідзія Даніловіч. С. 27.

Хроніка С. 28–32.

Сьвяткаваньне 45-х угодкаў незалежнасьці Беларусі й падзеі зь беларускага грамадзкага жыцьця.

З выдавецкай нівы. С. 32.

№ 6, 1964

АРТЫКУЛЫ

Кітайска-расейскі канфлікт. С. 1.

Калубовіч Аўген. Праф. М. Доўнар-Запольскі й Акт 25-га Сакавіка. С. 3–7.

Ланіцкі Мікалай, а. Ватыканскі сабор Рымска-Каталіцкай Царквы. С. 7–11.

Уладзімеру Клішэвічу — 50 год. С. 11–12.

Біяграфічныя зьвесткі й паборка чатырохрадкоўяў, напісаных 7 і 8 чэрвеня 1963 г.

Ляшчына Я. Паэты аднаго пакаленьня. С. 18–23 (заканчэньне, пачатак у № 2).

Станкевіч Янка. Гісторыя Беларусі др. В. Шчарбакова. С. 26–28 (працяг, пачатак у № 3).

ЛІТАРАТУРА

Сяднёў Масей. Адчуваньне начы. С. 7.

Клішэвіч Уладзімер. Уцякаў у лес. С. 7.

Кавыль Міхась. Праца. С. 7.

Клішэвіч Уладзімер. Васіль Каліна. С. 13–18 (працяг, пачатак у № 4).

Сяднёў Масей. Сястры. С. 23.

Змагар Алесь. Над магілай. С. 26.

РЭЦЭНЗІІ

Кавыль Міхась. «Драбы» У. Случанскага. С. 25–26.

Да «Змагарных дарог» К. Акулы. С. 30.

Я. Л. А ўсё-такі вучылі. С. 31, 33.

Рэцэнзія Міхася Кавыля на кнігу Л. Абэцэдарскага «Белоруссы в Москве в XVII ст.».

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

Жывіца Юры. Мастачка Лідзія Каліноўская: замест вянка на магілу. С. 23–24.

М. Ш. [Мікола Шчорс]. Над сьвежаю магілаю. С. 28–30.

Нэкралёг па Віктару Чабатарэвічу.

«Коммунист Белоруссии» вінаваціць «Польмя». С. 31–32.

ПАДЗЕІ

З выдавецкай нівы. С. 32.

Зварот БККА да беларускай эміграцыі ў справе выдання «Гісторыі Беларусі». С. 32.

№ 7, 1965

ДАКУМЕНТЫ

Memorandum sent to the missions of the free countries at the United Nations in New York City. С. 1–3.

Memorandum. С. 3–5.

Высланы ў ААН, кангрэс ЗША, Дзяржаўны дэпартамент накіонт становішча ў БССР.

Resolution [Злучанага Беларуска-амэрыканскага св'ятакавальнага камітэту]. С. 5–6.

Proclamation. С. 7.

Пра абвяшчэньне Беларускага Дня ў штаце Нью-Джэрзі.

Акт тайнага дагавору. С. 10–11.

Аб дамове паміж БЦР і Ўкраінскай нацыянальнай радай, заключанай 1 чэрвеня 1950 г.

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Галяк Леанід. Вось што. С. 10–12.

Адказ на артыкул Р. С-кі «Што гэта такое», надрукаваны ў газэце «Беларус» № 91, 1964.

ЛІТАРАТУРА

Сяднёў Масей. На возеры Мічыган. С. 13.

Кавыль Міхась. Кажуць людзі — усё ў жыцці праходзіць. С. 13.

Клішэвіч Уладзімер. Васіль Каліна. С. 14–19 (працяг, пачатак у № 4).

Змагар Алясь. Вершы. С. 30.

РЭЦЭНЗІІ

Станкевіч Янка. Гісторыя Беларусі др. В. Шчарбакова. С. 6–10 (заканчэньне, пачатак у № 2).

Ласкутовіч. Да «Змагарных дарог» К. Акулы. С. 19–21.

Ляшчына Я. «На берагох пад сонцам» У. Глыбіннага. С. 22–24.

Глыбінны Ўладзімер. На шляху да паэтычнага мастацтва: зборнікі вершаў Міхася Кавыля «Ростань» і «Пад зорамі белымі». С. 25–29.

ЗАЦЕМКІ

Астроўскі Радаслаў. Аб дзяржаўным гэрбе і сьцягу Беларускай Народнай Рэспублікі (даведка). С. 29–30.

Я. Л. [Язэп Ляшчына]. Прадбачаньне і праорчтва. С. 31.

ПАДЗЕІ

Хроніка. С. 31–32.

Важнейшыя падзеі на рэсорце «Бэлэр-Менск» у сэзоне 1964 году. С. 32–33.

З выдавецкай нівы. 3-я бачына вокладкі.

№ 8, 1965

ДАКУМЕНТЫ

Resolution. С. 5–6.

Рэзалюцыя ўдзельнікаў маніфэстацыі, ладжанай Аб'яднаньнем «Прыхільнікаў Арганізацыі паняволеных нацыяў».

Прывітальны ліст беларусаў да прэзыдэнта ЗША Ліндана Б. Джонсана. С. 5–6.

АРТЫКУЛЫ

Сучаснае міжнароднае напружаньне. С. 1–4.

Я-скі. У ацэне ўласнага чыну. С. 11, 13–17.

Рэфлексія на артыкул «Адзначаючы яшчэ адныя ўгодкі» ў «Беларусе», прысьвечаны пераходу дывізіі «Беларусь» на бок амэрыканцаў у красавіку 1945 г. і крытыка на адрас кіраўніка дывізіі Ф. Кушаля.

Золак Янка. Жыцьцё і творчасць Масея Сяднёва (на пяцідзясятых ўгодкі паэта). С. 17–19.

Золак Янка. Жыцьцёвы і творчы шлях Міхася Кавыля (да пяцідзясяцігодзьдзя з дня нараджэньня). С. 22–23.

ЛІТАРАТУРА

Сяднёў Масей. Вершы. С. 19.

Гараны Янук. Успаміны стужкай сьцелюцца. С. 21.

Акула Кастусь. Мера патрыятызму. С. 21.

Кавыль Міхась. Бірута (паэма). С. 24–30.

Кавыль Міхась. Случчына. С. 30.

Баран Ядвіга. Дай мне вусны твае. С. 30.

Верш. Пераклад з ангельскай.

Змагар Алесь. Песьня. С. 33.

УСПАМІНЫ

Саковіч Аляксандра. Язэп Лёсік. С. 7–11.

РЭЦЭНЗІІ

Кавыль Міхась. «Дзярлівая птушка» К. Акулы. С. 31–33.

Рэцэнзія на першую частку трылёгіі «Гараватка».

Золак Янка. Чытаючы «Далячынь» і «Васіль Каліна» Ул. Клішэвіча. С. 33–34.

ПАДЗЕІ

Хроніка. 3-я старонка вокладкі.

№ 9, 1966

ДАКУМЕНТЫ

United Byelorussian-American Commemorative Committee. Resolution. С. 1.

State of New York. С. 2.

Праклямацыя пра абвяшчэнне Беларускага Дня ў штаце Нью-Ёрк.

Дзень незалежнасці Беларусі ў Кангрэсе ЗША. С. 3.

Пералік сэнатараў і кангрэсмэнаў, што выступілі ў падтрымку незалежнасці Беларусі.

Рэзалюцыя. С. 4.

Ліст прэзідэнта ЗША Ліндану Б. Джонсану ад беларускіх вэтэранскіх арганізацыяў у справе небяспекі, што таяць у сабе савецкая Расея і камуністычны Кітай.

Зварот. С. 5–6.

Зварот начальніка Галоўнага штабу Беларускага вызвольнага фронту Дзьмітрыя Касмовіча ў 22-ю гадавіну II Усебеларускага кангрэсу.

АРТЫКУЛЫ

Я-скі. Яшчэ пра беларускі чын. С. 6–8, 10.

Рэфлексія на артыкул Вацлава Пануцэвіча «А ў кішэні вялікая хвіга» («Беларус», № 107), які быў напісаны як адказ на артыкул Я-скага «Ў ацэне вялікага чыну».

З. Я. [Янка Золак]. Два канцэрты жаночага хору «Каліна». С. 9.

Акула К. Факты і лягэнды. С. 10–12.

Адказ К. Акулы на палеміку паміж Я-скім («У ацэне вялікага чыну») і В. Пануцэвічам («А ў кішэні — вялікая фіга»). Вострая крытыка В. Пануцэвіча.

ЛІТАРАТУРА

Саковіч Аляксандра. Петрыкаў тата. С. 12–16.

Юхневіч К. За хлебам надзённым. С. 17–20.

Апавяданьне Янкі Юхнаўца. К. Юхневіч — ягоны псэўданім.

Кавыль Міхась. Галаксіяў голас касьмічны. Лета. С. 16–17.

Клішэвіч Уладзімер. Блумінгтонская восень. С. 17.

Юхнавец Янка. 3 розных тэмаў. С. 20–21.

ЗАЦЕМКІ

М. 3 прэсы. С. 21–23.

М. Я. Хто страляў у Лермантава? С. 23.

Я. Л. Першая ахвяра. С. 23–25.

Міхась Кавыль пра шальмаваньне «маладога пісьменьніка Васіля Быкава».

ПОШТА

Да нас пішуць. С. 25–27.

Публікацыя дакумэнтаў аб канфлікце ў парафіі сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне.

ПАДЗЕІ

Хроніка. С. 27–32.

3 выдавецкае нівы. С. 32 — 3-я старонка вокладкі.

№ 10–11, сьнежань 1967 — сакавік 1968

ДАКУМЭНТЫ

Memorandum to The United Nations [November 7, 1967]. С. 1–5.

АРТЫКУЛЫ

С. К. [Сьвятаслаў Коўш]. Пяцідзясятая гадавіна Першага Ўсебеларускага Кангрэсу. С. 5–6.

Калубовіч Аўген. Рэха 1-га Ўсебеларускага Кангрэсу на Захадзе. С. 7–11.

Ляпіцкі Мікалай, *протпр.* Дваццаціпяцігодзьдзе Беларускага Аўтакефальнага Праваслаўнага Сабору. С. 12–13.

80-годзьдзе ад дня нараджэньня Цішкі Гартнага (Зь перадачы Радыё «Свабода» — 3. XII.1967). С. 32–33.

ЛІТАРАТУРА

Кавыль Міхась. Вершы. С. 13.

Клішэвіч Уладзімер. Бабіна лета. С. 14.

Змагар Алесь. Харватка. С. 14.

Золак Янка. Мой час. С. 14.

Золак Янка. З афарызмаў. С. 15.

Юхнавец Янка. Вершы. С. 15–16.

Акула Кастусь. На «роднапартыйным Парнасе». С. 16–17.

Саковіч Аляксандра. Браты. С. 18–26.

УСПАМІНЫ

Кіпель Яўхім. Беларускія нацыянал-дэмакраты (успаміны). С. 27–32.

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

Сьв. Памяці Нэля Ліпкоўская — нэкралёг. С. 33.

Слуцкай школе 350 гадоў. С. 33.

Я. К. Як яны хлусяць. С. 34.

Рэакцыя на артыкул у «Звяздзе» аб выбуху ў Менскім гарадзкім тэатры 22 чэрвеня 1943 г.

У эўрапейскіх і амэрыканскіх энцыкляпэдыях. С. 35.

Аб згадцы ў энцыкляпэдыях Уладзімера Сядуры-Глыбіннага.

ПАДЗЕІ

Экспо-67. С. 35.

Хроніка — 3-я бачына вокладкі.

№ 12–13, 1969–1970

ДАКУМЕНТЫ

Memorandum. С. 1–3.

Высланы прадстаўнікам усіх нацыяў, за выняткам савецкага блёку.

Адказ на Мэмарандум. С. 4–5.

УСПАМІНЫ

Кіпель Я. Смаленск у 1919 г. С. 6–9.

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Жывіца Юры. [Попка Юры]. Спатыкалі і пракліналі: да 30-х угодкаў пачатку II Усясьветнай вайны і злучэння Заходняй Беларусі з Цэнтральнай Беларуссю. С. 9–12.

ПАВЕДАМЛЕНЬНІ

Віцьбіч Юры. Там дзе сумуе Чорная дама. С. 12–13.

І. К. Пагібель беларускага архіву. С. 13–14.

Пра знішчэнне бальшавікамі архіваў зь беларускімі дакумэнтамі ў палацы Сангушкаў на Львоўшчыне.

ЛІТАРАТУРА

Сяднёў Масей. Вершы. С. 14–16.

Кавыль Міхась. Вершы. С. 16.

Саковіч Аляксандра. Браты. С. 17–27 (працяг, пачатак у № 10–11).

Золак Янка. Каламбуры. С. 32.

Камароўскі А. Камароўка. С. 32.

Ляшчына Я. Янка Золак: да саракагодзьдзя літаратурнай дзейнасьці. С. 28–31.

НА РЭЛІГІЙНАЙ НІВЕ²

Голас сьведкі. С. 33.

Строк Язэп, ігумен. Ліст да яго Сьвяцейшаства Экуменічнага Патрыярха Атэнагораса II. С. 33–34.

Адзін год. С. 35–36.

Царкоўны зьезд. С. 36.

Пра зьезд парафіяў Беларускай «кананічнай» царквы, што прайшоў 1970 г. у Саўт-Рывэры.

Хроніка царкоўнага жыцьця. С. 36–37.

² Упершыню ад пачатку выданьня зьявілася на кароткі час рубрыкацыя рэдакцыі.

З ЖАЛОБНАЙ КАРТЫ

Сьв. пам. Яўхім Кіпель. С. 38–39.

Сьв. пам. Іван Ермачэнка. С. 40–42.

Сьв. пам. В. Шульцэ. С. 42.

ПАДЗЕІ

Рэха 25 Сакавіка. С. 5–6.

Адзначэньне Дня незалежнасьці Беларусі ў беларускіх асяродках.

Хроніка. С. 43.

№ 14, 1971–1972

Memorandum. С. 1–3.

Высланы прадстаўнікам усіх нацыяў, за выняткам савецкага блёку.

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Галяк Леанід. Прыяцелі ці ворагі. С. 4–5.

Аб беларуска-літоўска-ўкраінскім «супрацоўніцтве».

Пятроўскі Ян. На маргінэсе рэцэнзіі. С. 5–11.

Заўвагі да артыкулу Т. Падзявы «Платон», выдрукаванага ў часопісе «Божым шляхам».

Віцьбіч Ю. «Хамутоў ня знаюць коні продкаў». С. 11–13.

Пра беларускія гістарычныя сымбалі.

ЛІТАРАТУРА

Калубовіч Аўген. Альгерд Абуховіч. С. 13–14.

Саковіч Аляксандра. Браты. С. 15–25 (заканчэньне, пачатак у № 10–11).

Кавыль Міхась. Бэнгалія. С. 25.

Бэбурнацкі Тарас. Думы Ўладзімера Брахуна. С. 26.

ПАДЗЕІ

Хроніка. С. 27–32.

Ахвяры на часопіс і друкарню. С. 32.

№ 15, 1973

ДАКУМЭНТЫ

«Дакумант нашага змаганьня». С. 15, 23–24.

Пра рэзалюцыю аб незалежнасьці Беларусі, прынятую V Кангрэсам беларусаў Амэрыкі.

АРТЫКУЛЫ

Коўш Сьвятаслаў. Прарок беларускага адраджэньня: Рэфэрат, прачытаны на ўрачыстай акадэміі, прысьвечанай 90-годзьдзю з дня нарадзінаў Я. Коласа. С. 1–6.

Віцьбіч Юрка. «Маці тужыць, сястра плача». С. 13–14.

Аб паэзіі Паўлюка Багрыма.

Кавыль Міхась. Паэт, друкар, рэдактар. С. 14

Да 60-годзьдзя з дня нараджэньня Я. Золака.

Дольны Яз. [Янка Золак]. Юрку Жывіцы — 60. С. 19.

ЛІТАРАТУРА

Кавыль Міхась. Санеты. С. 6, 14.

Золак Янка. Што так мігціць у паветры. С. 19.

УСПАМІНЫ

Калубовіч Аўген. Я. Колас і Я. Купала. С. 7–12.

РЭЦЭНЗІІ

Галяк Леанід. Жменька зацемак. С. 16–18.

Рэцэнзія на кнігу І. Любачкі «Belorussia under Soviet Rule: 1917–1957» (1956).

ПАДЗЕІ

Памёр М. Я. Вэйнбаўм. С. 12.

Прысутны. «Каліна» сьпявае. С. 19.

Хроніка. С. 20–23.

З выдавецкай нівы. С. 24.

№ 16–17, 1973–1974

АРТЫКУЛЫ

Пагроза Савецкай Расеі расьце. С. 1–2.

Шчорс Барыс. Вялікая дачка Беларусі: на 800-ыя ўгодкі сьмерці сьв. Еўфрасіньні Полацкай. С. 3–5.

Калубовіч Аўген. Архіепіскап Варлаам (Шышацкі) (1749–1823). С. 5–8, 27.

Віцьбіч Юрка. Каб я трапіў у Капыль. С. 9–12.

Жывіца Юрка. [Попка Юры]. Рэха мінулых гадоў: Да 25-х угодкаў сьмерці Хведара Ільляшэвіча. С. 12–15.

Даніловіч Антон. Пра хор «Каліна». С. 31–32.

Адкрыты ліст да хору «Каліна» і яго кіраўніка К. Барысаўца ад старшыні БККА Івана Касяка. С. 32–33.

Залаты юбілей: паэме «Новая зямля» 50 гадоў. С. 33.

Глыбінны Ўладзімер. Паэта з Божай ласкі. С. 34–44.

ЛІТАРАТУРА

Залужны Сьвятаслаў. [Хведар Ільляшэвіч]. Сон. С. 15–16.

Кавыль Міхась. Вершы. С. 16, 27.

Саковіч Аляксандра. Вясельле. С. 17–22.

Целеш Мікола. Акупанты. С. 22–26.

Юхнавец Янка. Дзёньнік з іхных дзёньнікаў. С. 26–27.

Юхневіч К. Ідучы да ракі. С. 28–30.

[Без аўтара]. Земляку. С. 31.

Верш, дасланы ў «Беларускую думку» з-за жалезнай заслоны.

Асот: непэрыядычныя сатырыка-гумарыстычныя лісты-калючкі на шкадлівыя ручкі. С. 52.

ПАДЗЕІ

Мастацкая выстаўка. С. 45.

Пра выставу беларускіх народных вырабаў у Саўт-Рывэры.

Сьвяткаваньне 56-х угодкаў 25-га Сакавіка. С. 46–48.

Хроніка. С. 49–50, 55.

З выдавецкай нівы. С. 50–51.

Хор «Каліна» і танцавальны ансамбль у каледжы Джэрсі-сіці. С. 55.

30-ыя ўгодкі II Ёсебеларускага Кангрэсу і мабілізацыі БКА. С. 56.

№ 18–19, 1974–1975

ДАКУМЕНТЫ

Memorandum. С. 1–2.

Разасланы прадстаўнікам Аб'яднаных Нацыяў.

A Declaration of Freedom for all Captive Nation. С. 2–3.

АРТЫКУЛЫ

Кіпель Вітаўт. Другі Ёсебеларускі Кангрэс — аналіз тагачаснае палітычнае сытуацыі: рэфэрат, чытаны ў Саўт-Рывэры з нагоды 30-х угодкаў 2-га Кангрэсу. С. 4–7.

Калубовіч Аўген. Нашы папярэднікі. С. 7–16.

Ј. К. [Іван Касяк]. The population of the USA — Byelorussian Americans. С. 16–17.

Кавыль Міхась. «О, Беларусь, мая шыпшына»: рэфэрат, прачытаны на Акадэміі, прысьвечанай сьветлай памяці Юркі Віцьбіча. С. 18–21, 31.

Віцьбіч Юрка. Як кунак кунаку. С. 22–23.

Глыбінны Ўладзімер. Паэта з Божай ласкі. С. 24–31.

Дасьледаваньне пра Язэпа Пушчу.

ЛІТАРАТУРА

Кавыль Міхась. Вершы. С. 17, 31.

ПАДЗЕІ

Сьв. памяці Барыс Шчорс. С. 32.

З савецкіх газэт. С. 33.

Хроніка. С. 34–36.

З выдавецкай нівы. С. 37.

Выпраўленьне памылак. С. 38.

№ 20, 1976

АРТЫКУЛЫ

Нарру Birthday, America! С. 1.

Глыбінны Ўладзімер. Паэта з Божай ласкі. С. 7–15 (працяг, пачатак у № 18–19).

УСПАМІНЫ

Калубовіч Аўген. На крыжовай дарозе. С. 2–7.

Кніга ўспамінаў пра знаходжаньне ў савецкіх турмах і канцэнтрацыйным лягерам.

ПАДЗЕІ

Сьв. пам. Радаслаў Астроўскі. С. 16–17.

Сьв. пам. а. пропр. М. Лапіцкі. С. 18–21.

Сьв. памяці Вечаслаў Селях-Качанскі. С. 22.

Сьв. памяці Фёдар Высоцкі. С. 23.

Хроніка. С. 23.

ЛІТАРАТУРА

Асот: непэрыядычныя сатырыка-гумарыстычныя лісты-калючкі на шкадлівыя ручкі. С. 24–25.

№ 21–22, 1977–1978

ДАКУМЕНТЫ

Мэмарандум БККА. С. 37–38.

АРТЫКУЛЫ

Калубовіч Аўген. На крыжовай дарозе. С. 1–8 (працяг, пачатак у № 20).

Янку Золаку — 65. С. 13.

Глыбінны Ўладзімер. Паэта з Божай ласкі. С. 19–27 (працяг, пачатак у № 18–19).

Язэп Пушча. С. 27–28.

ЛІТАРАТУРА

Саковіч Аляксандра. Паміж Сцылай і Харыбдай. С. 9–12.

Кавыль Міхась. Янку Золаку. С. 13.

Юхневіч К. Пасьля працы. С. 14–19.

Пушча Язэп. Лісты да сабакі. С. 28–29.

Пушча Язэп. Ліст ад сабакі. С. 29–30.

Асот: непэрыядычныя сатырыка-гумарыстычныя лісты-калючкі на шкадлівыя ручкі. С. 41–42.

Салавей Алякс. Чорны крук закракаў на ўсё горла. С. 31–32.

Салавей Алякс. Конадзень. С. 32.

ПАДЗЕІ

- У. Б. [Уладзімер Брылеўскі]. Сьв. памяці Алесь Салавей. С. 31.
Дольны Яз. Памёр Ул. Клішэвіч. С. 32.
 З выдавецкай нівы. С. 31.
 На міжнароднай арэне. С. 33–37.
 Хроніка. С. 39–40.

№ 23, 1979

ДАКУМЕНТЫ

Memorandum [Byelorussian Liberation Front]. С. 32–33.

АРТЫКУЛЫ

- «Беларуская думка». Мне 20 гадоў. С. 1.
Даніловіч А. Сьціплы юбілей. С. 2–3.
Юркевіч А. На юбілей «Беларускай думкі». С. 3–4.

ЛІТАРАТУРА

- Юхнавец Янка*. Спадкаемец. С. 4.
Попка Юры. Прывітаныне. С. 5.
Змагар Алесь. Два вершы. С. 5.
Змагар Алесь. Янг Пунг. С. 19.
Юхневіч К. А праўда — можа заўтра? С. 20–22.
Юхнавец Янка. Вершы. С. 23.
Саковіч Аляксандра. Паміж Сцылай і Харыбдай. С. 13–18 (працяг, пачатак № 21–22).

УСПАМІНЫ

Калубовіч Аўген. На крыжовай дарозе. С. 6–12 (працяг, пачатак у № 20).

ПАДЗЕІ

Дольны Яз. Удзел БВФ у XII канфэрэнцыі ВАКЛ. С. 24–25.

У НАШЫХ СУСЕДЗЯЎ³

- Брылеўскі Ўладзімер*. Цьвярозы голас палякоў. С. 26–28.
Дольны Яз. Пробліск з-за хмараў. С. 28–29.
 А. Д. [Антон Даніловіч]. Літоўскі «нязнайка»: нібы рэцэнзія. С. 29.
Дольны Яз. «Братняя рука». С. 30.
Brylewski Longina. Article. Read on Dec. 4, 1979, for special committee on immigration and naturalization in Miami, Florida. С. 31, 37.

ПАДЗЕІ

Хроніка. С. 35–37.

³ Тут рубрыкацыя часопісу «Беларуская думка».

№ 24, 1980

ДАКУМЕНТЫ

Memorandum [Byelorussian Congress Committee of America]. С. 44–46.

АРТЫКУЛЫ

Касяк Іван. Шляхам змаганьня. С. 1–3, 22.

Кавыль Міхась. Скупаватая муза. С. 37.

Дольны Яз. На 500-годзьдзе з дня нараджэньня Міколы Гусоўскага. С. 38–40.

Віцьбіч Юрка. «Узвышша» і Юрка Віцьбіч. С. 40–41.

УСПАМІНЫ

Калубовіч Аўген. На крыжовай дарозе. С. 4–16, 22 (працяг, пачатак у № 20).

ЛІТАРАТУРА

Саковіч Аляксандра. Паміж Сцылай і Харыбдай. С. 17–22 (працяг, пачатак № 21–22).

Кавыль Міхась. Непакорныя. С. 23–31.

Юхневіч К. Знаёмства. С. 31–35.

Юхнавец Янка. Вершы. С. 36–37.

ПАДЗЕІ

Сьв. пам. Анатоль Плескачэўскі. С. 42.

Брылеўская Лёнгіна. Над сьвежай магілай: прамова, сказаная над магілай Мікалая Мінкевіча. С. 42–42.

Хроніка. С. 47–49.

№ 25–26, 1981–1982

АРТЫКУЛЫ

Коўш Сьвятаслаў. Ідэя беларускага адраджэньня ў творах Янкі Купалы і Якуба Коласа. С. 1–10.

Глыбінны Ёладзімер. Сусьветная клясыка па-беларуску. С. 36–41.

Пра пераклады і выданьні Яна Пятроўскага.

І. К. 60-годзьдзе ўтварэньня БССР. С. 42–45, 53.

Касяк Іван. Стагодзьдзе з дня нараджэньня Рузвэльта. С. 46–48, 53.

ЛІТАРАТУРА

Пушча Язэп. Янка Купала. С. 10

Саковіч Аляксандра. Паміж Сцылай і Харыбдай. С. 11–15, 28 (працяг, пачатак № 21–22).

УСПАМІНЫ

Брылеўскі Ўладзімер. Пра «Лісткі з календара» Максіма Танка і яго самага. С. 49–53.

Калубовіч Аўген. На крыжовай дарозе. С. 16–28 (працяг, пачатак у № 20).

Кавыль Міхась. Непакорныя. С. 29–35.

Касяк Іван. Амэрыканская дапамога беларусам. С. 53–54.

Беларускі кангрэсавы камітэт: хроніка. С. 55–59.

Хроніка. С. 59–60.

№ 27–28, 1983

Золак Янка. Мая Беларусь (верш). С. 1.

АРТЫКУЛЫ

Касяк Іван. 65 год абвешчання незалежнасці БНР. С. 2–4.

Касяк Іван. Праатакол Другога Ўсебеларускага Кангрэсу. С. 29–31.

Kosiak J. Oppression of Byelorussia by Soviet Russia. С. 8–10.

УСПАМІНЫ

Калубовіч Аўген. Праф. В. Іваноўскі і Беларуска Рода Даверу. С. 11–16.

ЛІТАРАТУРА

Кавыль Міхась. Непакорныя. С. 17–19.

Сяднёў Масей. Жалейка. С. 20–24.

Саковіч Аляксандра. Паміж Сцылай і Харыбдай. С. 24–29 (працяг, пачатак у № 21–22).

Юхнавец Янка. Адам і Ева. С. 31–37.

РЭФЛЕКСІІ

The slander of Byelorussian-Americans on the CBS — «60 Minutes». С. 5–6.

Рэагаваньне на кнігу Дж. Лофтуса.

З хваляў «Свабоды» (перадача на Беларусь). С. 39.

ПАДЗЕІ

Сьв. пам. Аляксандар Багдановіч. С. 38.

Сьв. пам. Янка Цупрык. С. 39.

Хроніка. С. 40–41.

№ 29, 1984

ДАКУМЭНТЫ

Дарагія сябры, беларуская моладзь і ўсе суродзічы. С. 2.

Віншаваньне Дз. Касмовіча з 66-й гадавінай БНР.

Праклямацыя тыдня паняволеных народаў прэзыдэнтам Рэйганам. С. 2.

АРТЫКУЛЫ

Касяк Іван. 17-ая Канфэрэнцыя ВАКЛ. С. 4–7.

Сяднёў Масей. Беларусь. С. 8–9, 39.

Юхневіч К. Знаёмыя ўрадоўца Лядзеўскага. С. 26–34.

УСПАМІНЫ

Калубовіч Аўген. На крыжовай дарозе. С. 10–25 (працяг, пачатак у № 20).

ПАЛЕМІКА

Касяк Іван. Заўвагі да артыкулу аб Іваноўскім. С. 33–36.

Рэакцыя на артыкул А. Калубовіча «Праф В. Іваноўскі і Беларуская рада даверу», надрукаваны ў папярэднім нумары.

Р. Г. [Раіса Галяк]. Ліст у рэдакцыю «Беларускае думкі». С. 37–38.

Заўвагі на артыкул І. Касяка «Прагакол Другога Ўсебеларускага Кангрэсу», надрукаваны ў № 28.

ПАДЗЕІ

Сьв. памяці Язэп Пітушка. С. 25.

Хроніка. С. 38–39.

№ 30, 1985

ДАКУМЕНТЫ

Byelorussians mourn land's loss of freedom by Kathleen Dzielak. С. 1.

ЛІТАРАТУРА

Золак Янка. Вершы. С. 2–3.

Кавыль Міхась. Непакорныя. С. 21–25 (працяг, пачатак у № 29).

Саковіч Аляксандра. Паміж Сцьлай і Харыбдай. С. 25–29 (працяг, пачатак у № 21–22).

УСПАМІНЫ

Калубовіч Аўген. На крыжовай дарозе. С. 4–21 (працяг, пачатак у № 20).

РЭФЛЕКСІІ

The Belarus file. С. 3.

Рэцэнзія на дэтэктыў, напісаны паводле кнігі Дж. Лофтуса «Беларускі сакрэт». Перадрук са «Зважай», № 37, 1985.

Priest dismayed by nazism allegations against byelorussians — dead and alive. С. 29–31.

Перадрук з «The Sunday Home News» (March 17, 1985) у справе Лофтуса і «беларускіх нацыстаў».

Priest denies charges. С. 31.

Перадрук артыкулу з «The Sunday Home News» пра а. Сьвятаслава Каўша, якога Дж. Лофтус абвінаваціў у супрацоўніцтве з нацыстамі.

ПАЛЕМІКА

Золак Янка. Мясьнік: з нататак пра мову. С. 32.

Якуб Кастусь. Ліст у «Беларускую думку». С. 32–33.

«Разбор» зьместу № 29.

Кавыль Міхась. «Заўвагі да заўвагаў». С. 33–34.

Адказ галоўнага рэдактара на закіды К. Якуба.

Данос. С. 34.

Рэфлексія М. Кавыля на ліст Ю. Віцьбіча да А. Вініцкага, надрукаваны ў «Летапісе беларускай эміграцыі», дзе Віцьбіч сьцьвярджае, што Кавыль данёс на яго ў ФБР.

ПАДЗЕІ

Пра беларускі музэй у Нямецчыне [у Ляймэне]. С. 34.

Вытрымкі зь ліста Ю. Попкі да М. Палюховіча.

Сьв. памяці Іван Навумчык. С. 35.

Хроніка. С. 35–37.

№ 31, 1986

ДАКУМЭНТЫ

Тыдзень паняволеных народаў. С. 1–2.

Праклямацыя, выдадзеная прэзыдэнтам ЗША Роналдам Рэйганам. Па-ангельску.

18th WACL Conference. С. 2–3.

Выніковая рэзалюцыя 18-й канфэрэнцыі Сусьветнай антыкамуністычнай лігі.

Справаздача зь беларускага ўдзелу ў 18-й канфэрэнцыі Сусьветнай антыкамуністычнай лігі ў Далас (Тэксас, ЗША, 9–12 верасьня 1985). С. 3–5.

ЛІТАРАТУРА

Золак Янка. Галашэньне Яраслаўны: перасьпеў фрагмэнта з паэмы «Слова аб палку Ігаравым». С. 5–6.

Кавыль Міхась. Дума пра Андрэя Кміціца. С. 6–7.

Жывіца Юры. [Юры Попка]. Сьвяты меч. С. 8–14.

Вілачка Л. [Ляўчук]. Вершы. С. 16.

Юхнавец Янка. 3 дзёньнікаў знаёмых і чужа-знаёмых. С. 17–18.

РЭФЛЕКСІІ

Савецкія правакатары працуюць. С. 14.

Аб правакацыях, якія чынілі на 18-й канфэрэнцыі ВАКЛ.

Касяк Іван. Ліст у Галоўную ўправу ВАКЛ. С. 14–15.

Леценко Іосиф. С. 18–19.

Ліст М. Кавыля, дасланы ў «Новое русское слово» з прычыны выхаду кнігі Дж. Лофтуса.

Незалежнік. Жвачка. С. 19–20.

Рэфлексія на артыкул В. Кавалаяўскаса, надрукаваны ў «Звяздзе» з нагоды выхату кнігі Дж. Лофтуса і абвінавачаньняў беларусаў у нацысцкіх злачынствах.

Перамовы. С. 20–21.

Пра перамовы Рэйгана і Гарбачова ў Жэнэве ў лістападзе 1985 г.

ПАДЗЕІ

Выйшлі ў друку. С. 16.

Сьветлай памяці кампазытара Дзімітры Верасава. С. 21.

Хроніка. С. 22–23.

№ 32, 1987

ДАКУМЕНТЫ

Byelorussian Congress Committee of America. Memorandum, november 15, 1986. С. 3–5.

Касмовіч Дзьмітры. Віншаваньне. С. 5.

3 42-й гадавінай II Усебеларускага кангрэсу.

АРТЫКУЛЫ

Чарнобыль. С. 1–3.

Бембель Алег. Што мы думаем пра цябе беларуская мова? С. 6.

Караткевіч Уладзімер. Мова, што я думаю пра цябе. С. 6–16.

ЛІТАРАТУРА

Золак Янка. Пацук у пастцы. С. 16–25.

Юхнавец Янка. Дзеньнік наступны — з адхінамі. С. 25–27.

Ю. В-скі. [Юры Весялкоўскі]. Навагодні ўспамін-жаданьне. С. 29.

Язэп Ажына. [Янка Золак]. Маленькі (г)этыма(ла)лёгічны слоўнічак. С. 20–21.

РЭФЛЕКСІІ

Грэшнік раскайваецца. С. 27–28.

Прадмова і перадрук вершу Пімена Панчанкі «Паэма сораму і гневу».

РЭЦЭНЗІІ

Кавыль Міхась. «Прымі сіе».

Агляд зборніка М. Сяднёва «Ачышчэньне агнём». С. 29–30.

Дольны Яз. Урачысты дзень. С. 31–32.

Пра рукапалажэньне дыякана Мечыслава Брынкевіча ў Саўт-Рывэры.

Кавыль Міхась. Наш заслужаны дзеяч: пропр. С. Коўш. С. 33–34.

Хроніка. С. 35–36.

№ 33, 1988

ДАКУМЕНТЫ

Касмовіч Дзьмітры. Зварот да беларускай эміграцыі. С. 1.
 Віншаваньне з 43-й гадавінай II Усебеларускага кангрэсу.
 Мэмарандум Кангрэсовага Камітэту. С. 9–11.

АРТЫКУЛЫ

Панёманскі М. БССР — нацыянальная Галгофа беларускага народу. С. 2–5.
Касяк Іван. Расейскі дзяржаўны прыгон. С. 6–7.
 Канфэрэнцыя Сусьветнай Антыкамуністычнай Лігі. С. 8–9.
 Што мы думаем пра цябе, беларуская мова. Беларускія паэты пра родную мову. С. 13–16.
М. К. Ушанаваньне паэта Янкі Золака. С. 16–17.
Касяк Іван. Ад мінулага нельга адмахнуцца. С. 12–13.

ЛІТАРАТУРА

В-скі Ю. [Весялкоўскі]. З новым годам, землякі!
Золак Янка. Ціхі Стаў. С. 18–23.
Кавыль Міхась. Із агню ды ў полымя. С. 23–26.
Юхнавец Янка. З дзёньнікаў незакончаных. С. 26–27.
Цуррык Ірэна. Гласность: п'еска. С. 28–29.

ПАДЗЕІ

Канстанцін Глінскі: нэкралёг. С. 11.
 Памёр Нікандар Мядзейка. С. 11.
 Беларусіка ў Нямецчыне. С. 29–30.
 Хроніка. С. 31–33.

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

Белбурнац. «Хочацца толькі чыхаць. Ліст у рэдакцыю». С. 30–31.
 Фэльетон.

№ 34, 1989

ДАКУМЕНТЫ

Proclamation by the President of the USA. С. 1–2.
 Byelorussian Congress Committee of America. Memorandum. С. 2–3.

АРТЫКУЛЫ

1 000 год хрысьціянства ў Беларусі. С. 3–8.
Пазьняк З. Шмыгалёў Я. Курапаты — дарога сьмерці. С. 8–12.
 Кастусь Каліноўскі: Да 150-х угодкаў з дня нараджэньня і 124-х угодкаў сьмерці. С. 20–21.
 Што да гербу Пагоня. С. 21–24.

ЛІТАРАТУРА

- М. К. Граптам...* С. 12–13.
Кавыль Міхась. Із агню ды ў полымя. С. 13–19 (працяг, пачатак у № 33).
Касяк Іван. Украінскія прэтэнсыі да Беларусі. С. 24–28.
Золак Янка. Ціхі Стаў. С. 29–31 (працяг, пачатак у № 33).
Гілевіч Ніл. Адкажы! С. 31.
Грыгальчык Пятро. Вершы. С. 31–32.

РЭФЛЕКСІІ

- Шумім, братка, шумім. С. 28–29.
Кавыль Міхась. Святкаванье 1000-годзьдзя Хрысьціянства ў Саўт-Рывэры. С. 33–35.
Ляшчына Я. Сачанка пра эміграцыю. С. 35–36.

ПАДЗЕІ

- Хроніка. С. 36–37, 39–40.
З выдавецкай нівы. С. 38.

№ 35, 1990

АРТЫКУЛЫ

- Новыя павевы. С. 16–17.
Агляд прэсы БССР.
Нашы маладыя таленты. С. 20–21.
Пачынаюць варушыць Леніна. С. 21.
Праглядаючы кнігу «Якуб Колас». С. 21–22.

ЛІТАРАТУРА

- Кавыль Міхась*. Беларусь, Беларусь. С. 1–2.
Я. Л. [Кавыль Міхась]. Літва. С. 2–4.
Золак Янка. Ціхі Стаў. С. 5–7 (працяг, пачатак у № 33).
Грыгальчык Пятро. Вершы. С. 7–8.
Кавыль Міхась. Із агню ды ў полымя. С. 8–14 (працяг, пачатак у № 33).
Шпакоўскі-Случанін Лявон. Вершы. С. 18–19.

РЭФЛЕКСІІ

- Ёсьць такая «спраўка». С. 14–15.
Рэфлексія на публікацыю ў часопісе «Огонек».
М. К. «Культура» пра Беларусь. С. 15–16.
Пра публікацыю ў польскім часопісе «Культура».

ПАДЗЕІ

- Сакавіковыя ўгодкі ў Менску. С. 22–23.

Сьв. памяці Варвара Грыцук. С. 23.
Хроніка. С. 23–25.

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

Ліст у БНІМ. С. 23.

Ліст у Беларускі інстытут навукі й мастацтва Алеся Бяляцкага, на той час навуковага супрацоўніка Дзяржаўнага музэю гісторыі беларускай літаратуры.

№ 36, 1991

Завістовіч Расьціслаў. 72-я ўгодкі 25-га Сакавіка: Рэфэрэт, прачытаны на ўрачыстай Акадэміі 25 Сакавіка 1990 г. С. 1–4.

Рэзалюцыя XI Кангрэсу Беларусаў Амэрыкі. С. 4.

Ліст у ЦК кампартыі. С. 5.

Пра ліст беларускіх пісьменьнікаў-камуністаў ад 5 кастрычніка 1990 г.

Пастанова польскага сэнату ад 3 жніўня 1990 г.: Да народу Беларускага з нагоды праклямаваньня сувэрэннасьці Беларусі. С. 5.

Панёманскі М. 19-я сустрэча Беларусаў. С. 5–7.

Цярпіцкі Віталь. У абарону праўды. С. 7–9.

Крытычная рэфлексія на кнігу Вітаўта й Зоры Кіпеляў «Беларуская дзяржаўнасьць».

Золак Янка. І на чужыне помніў Беларусь. С. 9.

Нарыс пра сябра дзяцінства, пісьменьніка Лявона Случаніна.

ЛІТАРАТУРА

Случанін Лявон. Вершы. С. 9–13.

Золак Янка. Ціхі Стаў. С. 13–15 (працяг, пачатак у № 33).

Хатэнка Антаніна. Зьдзічэлае рэха вясны. С. 16–19.

Кавыль Міхась. Із агню ды ў полымя. С. 20–23 (працяг, пачатак у № 33).

Гатковіч Алякс. Мой побыт на Беларусі. С. 24–28.

Артымовіч Надзя. Ікона. С. 28.

РЭФЛЕКСІІ

Аглядальнік. Праступны выбрык Ватыкана. С. 28.

Парасткі галоснасьці. С. 29.

ПАДЗЕІ

Кавыль Міхась. Ансамбль «Жывіца» ў Саўт-Рывэрзы. С. 29–30.

Кавыль Міхась. З майго Юбілейнага вечара. С. 30–31.

Сьвятой памяці Жэня Цярпіцкая. С. 31–32.

Хроніка. С. 32–35.

Канцэрт Сяржука-Воюша. С. 35.

На выдавецкай ніве. С. 35.

№ 37, 1992

- Падзяка прэзыдэнту Бушу. С. 1.
Прадстаўнікам БНФ «Адраджэньне». С. 2.
Завістовіч Расьціслаў. 73-ья ўгодкі 25-га Сакавіка. С. 2–5.
Панямонскі М. Пад бел-чырвона-белым сьцягам. С. 6–8.
Міжнародны Кангрэс беларусістаў. С. 8.
Жыць блізка са сваім краем. С. 9–11.
Інтэрвію журналістаў газэты «Звязда» з В. Кіпелем.
Па спэцыяльнасьці «беларус». С. 12–14.
Інтэрвію аглядальніка «Знамя юности» (чэрвень 1991) Галіны Айзэнштат з Янкам Запруднікам.
Золак Янка. Да стагодзьдзя Максіма Багдановіча. С. 14–16.
Стагодзьдзе Максіма Багдановіча. Хроніка. С. 16–17.

ЛІТАРАТУРА

- Кавыль Міхась*. Максім Багдановіч (акраверш). С. 16.
Кавыль Міхась. Із агню ды ў полымя. С. 17–21 (працяг, пачатак у № 33).
Золак Янка. Ціхі Стаў. С. 22–23 (працяг, пачатак у № 33).
Пучынскі-Пірог Уладзімер. Вершы. С. 23–25.
Карлюкевіч Алесь. Супраціўленьне Алеся Гурыновіча. С. 26.

РЭФЛЕКСІІ

- Кіпель Зора*. Вобраз месяца ў паэзіі М. Кавыля. С. 26–27.
Раман К. Акулы «За волю». С. 27–28.
Прысутны. Лідэры БНФ у Саўт-Рывэры. С. 28–29.
КГБ і эміграцыя. С. 31.

ПАДЗЕІ

- «Лявоны» ў Саўт-Рывэры. С. 29–30.
М. Ш. Загінуў, каб жыла Беларусь. С. 30.
Пра 50-я ўгодкі забойства кс. В. Гадлеўскага.
Завістовіч Расьціслаў. Амэрыканскі консул для Рэспублікі Беларусь. С. 31–32.
Сьв. памяці Дзімітры Касмовіч. С. 32–33.
Сьв. памяці Міхась Міцкевіч. С. 33.
Сьв. памяці Іван Камянкоў. С. 34.
Сьв. памяці Аляксей Сянькевіч. С. 34.
Сьв. памяці Міхась Шэко. С. 34.
74-ья ўгодкі абвяшчэньня незалежнасьці Ўкраіны. С. 35.
Хроніка. С. 35–38.

№ 38, 1994

Рэзалюцыя 10-га зьезду Фэдэрацыі рады беларускіх арганізацый у Аўстраліі, які адбыўся ў Мэльбурне 19 студзеня 1993 г. С. 1.

Ліст А. Беламу. С. 3.

Кавыль Міхась. Размовы з экзархам Філарэтам. С. 3–4.

Аналіз інтэрвію, зьмешчанага ў парыскім часопісе «Культура».

Мерляк Кастусь. Хто каго мае судзіць? С. 5–11.

ЛІТАРАТУРА

Пранчак Леанід. Вершы. С. 12–13.

Кавыль Міхась. Вершы. С. 14.

Звонны Пятро. [Нядзведзкі Пётра]. Вершы. С. 14–16.

Брусевіч Анатоль. Вершы. С. 16.

Алданава Людміла. Воранаўшчына мая. С. 17.

Багдановіч Сьвятлана. Беларусь — эмігрантка, выгнаньніца. С. 17.

Памылка ў прозьвішчы аўтаркі верша. Правільна — Багданкевіч.

Ад Народнага фронту «Адраджэньня». С. 17.

Пастанова сойму ад 13 лістапада 1993 г.

Катковіч Анэля. Мае ўспаміны. С. 18–24.

Кавыль Міхась. Беларускія дзяўчаты. С. 29

Песьня з нотамі.

ПАДЗЕІ

Дзясяты зьезд. С. 25–26.

Пра 10-ты зьезд Фэдэрацыі рады беларускіх арганізацый у Аўстраліі, які адбыўся ў Мэльбурне 19 студзеня 1993 г.

Цярніцкі Віталь. Да сябровак і сяброў беларусаў, пражываючых за межамі Беларусі. С. 27.

Пра 50-ю гадавіну эміграцыі зь Беларусі.

Хроніка. С. 27–28.

Гістарычныя вобразы Беларусі. С. 31.

Пра выставу ў Ратгерскім унівэрсытэце В. Маркаўца.

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

Ліст у рэдакцыю. С. 26.

Ліст студэнта БДУ, сябры Задзіночаньня беларускіх студэнтаў Валера Булгакава.

№ 39, 1994

Формы ліквідацыі незалежнасьці. С. 1.

Беларускаму Народнаму Фронту «Адраджэньне». С. 2.

Зварот старшыні БККА Р. Завістовіча.

Завістовіч Расьціслаў. Кааліцыя Цэнтральнай і Усходняй Эўропы. С. 6–7.

Завістовіч Расьціслаў. 76-ыя ўгодкі абвешчання незалежнасці Беларусі. С. 8–11.

ЛІТАРАТУРА

- Грыцкевіч Аляся. Адмаўленьне. С. 11.
Бурдзейка Ірына. Сьлед Пагоні. С. 12.
Скобла Міхась. Вершы. С. 12–14.
Багданкевіч Сьвятлана. Вершы. С. 14–16.
Паўлаў Уладзімер. Народ, пачуй. С. 16–17.
Маяўка Міхась. Адраджэньне. С. 17–18.
Вайтовіч Галіна. Больш нельга маўчаць. С. 18.
Шаўцоў Сымон. Цётка Марыя. С. 19–25.

РЭФЛЕКСІІ

- Брылеўскі У. Перачытваючы «Пана Тадэвуша» Адама Міцкевіча. С. 25–27.
Зь Беларусі ў Саўт-Рывэр. С. 27–28.

УСПАМІНЫ

- Ул. Г-кі. Успамін. С. 28–30.
Успаміны ўладзімера Гарэліка (на эміграцыі Міколы Латушкіна) пра свайго шэфа, кіраўніка СБМ Міхася Ганька. Відавочна, памылковы пры наборы крыптонім: мусіць быць «Ул. Г-ік».

ПАДЗЕІ

- Весткі з Бацькаўшчыны. С. 3–4.
Бахар М. Мастацкая выстаўка. С. 30–31.
Сьвяткаваньне Дня Незалежнасці. С. 31–32.
Добрачынная вечарына. С. 33.
Гадавы сход. С. 33.
Пра сход парафіян царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай. С. 33.
Наведаньне Бацькаўшчыны. С. 35.
Кавыль Міхась. Сьветлай памяці Вінцэнта Яковіча. С. 32.
Сьв. памяці Міхась Палюховіч. С. 35.

№ 40, 1995

АРТЫКУЛЫ

- Пяцідзясятая ўгодкі Другога ўсебеларускага Кангрэсу, Краёвай Абароны і Саюзу Беларускай Моладзі. С. 2–11.
Справаздача з урачыстай акадэміі, што адбылася 25 чэрвеня 1994 г. у Саўт-Рывэры.
Віцьбіч Юрка. Ой-жа, і сынкі былі ў бацькі Булака. С. 19–20.

ЛІТАРАТУРА

- Кавыль Міхась*. Вогненная рака. С. 11–18.
Булак-Балаховіч Станіслаў. Покліч бацькі. С. 19.
Вайтовіч Галіна. Вершы. С. 20–22.
Грыцкевіч Алеся. Вершы. С. 30–32.
Кавыль Міхась. Саваізмы. С. 32.
Бурдзейка Ірына. Вершы. С. 36.

УСПАМІНЫ

- Кавыль Міхась*. Фабіян Іванавіч Акінчыц. С. 18.
Шаўцоў Сымон. Каму гарох? С. 23–30.

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

- Лісты ў рэдакцыю. С. 33.

ПАДЗЕІ

- Із прэсы. С. 33.
 Удзячнасьць народу Ізраілю. С. 34–35.
 Хроніка. С. 35–36.
 Лексічны атлас беларускіх гаворак. С. 37.
 Сьв. памяці Людміла Шаўцова. С. 39.

№ 41, 1996

Вечная ганьба. С. 1.

Пра здыманьне гербу «Пагоня» з фасаду будынку Дому ўраду.

Ліст прэзыдэнту Клінтану. С. 2.

Зварот БККА да прэзыдэнта ЗША.

Два друга. С. 3.

Подпіс да фатаздымкаў Лукашэнкі й Ельцына.

Ліст Біла Клінтана да Расьціслава Завістовіча. С. 5.

Ліст ад БНФ.

Зварот да прэзыдэнта Клінтана, дэпутатаў расейскай Дзярждумы ад 23 жніўня 1995 г.

Заклік камітэту Фэдэральнай Рады Беларускіх Арганізацый у Аўстраліі. С. 9–10.

РЭФЛЕКСІ

Цьвярозы голас. С. 10.

Перадрук палемікі з польскай «Gwiazda polarna» наконт беларускага паходжаньня Тадэвуша Касцюшкі, а таксама беларускага гербу «Пагоня».

ЛІТАРАТУРА

- Заморскі Вядзьмак*. Лука Мудзішчаў — губэрнатар. С. 7–9.
Кавыль Міхась. Вогненная рака. С. 11–16 (працяг, пачатак у № 41).

- Багданкевіч Святлана*. Вершы. С. 16–17.
Скварчэўскі Яўген. Тры крыніцы. С. 18–22.
Карпуць Яўген. Вершы. С. 22–24.
Шаўцоў Сымон. Шлёма. С. 25–30.

ПАДЗЕІ

- Вечнай памяці Міхась Зуй. С. 31.
Хроніка. С. 32–34, 36–39.
Сьв. памяці др. Мікалай Шчорс. С. 34.
З выдавецкай нівы. С. 35.
Падарожжа ў Беларусь. С. 36.

№ 42, 1996

- The White House... С. 1.
Зварот Біла Клінтана з нагоды 10-х угодкаў чарнобыльскай трагедыі.
Завістовіч Расьціслаў. 78-ыя ўгодкі абвешчання незалежнасьці Беларусі. С. 2–3.
Хроніка падзей у Беларусі. С. 5–8.
Я. К. Д'ябал у дэталях. С. 8.
Ліст дэпутата Паўла Знаўца да Расьціслава Завістовіча. С. 9.
Завістовіч Расьціслаў. Кансультацыйная нарада ў Белым Доме. С. 10–12.
Адказ амбасадара Мартынава. С. 13.
На запыт Р. Завістовіча з нагоды рэпрэсіяў супраць удзельнікаў Чарнобыльскага шляху.
Вашынгтон. С. 14.
Пра сустрэчы першай лэдзі ЗША Хілары Клінтан з прадстаўнікамі этнічных групаў у Вашынгтоне, у тым ліку й беларусамі.

ЛІТАРАТУРА

- Вадзянік Няміжскі*. Гэй, насельніцтва любога краю. С. 17–18.
Здрок Адам. Пра беларусаў. С. 18.
Шаўцоў Сымон. Вершы. С. 18–19.
Кавыль Міхась. Вогненная рака. С. 19–27 (працяг, пачатак у № 41).
Захаранка Андрэй. Атланты трымаюць: аповесьць. С. 28–34 (працяг, пачатак у № 40).
Шаўцоў Сымон. Шлёма. С. 34–37 (працяг, пачатак у № 41).
Хроніка. С. 37–40.
Да нас пішуць. С. 16.

№ 43, 1997

- Зварот. С. 1.
Зварот кангрэсмэна Фрэнка Пэлоўна на конт рэпрэсій у Беларусі ў 1996 г. і супрацьстаяння «прэзыдэнт — парлямэнт».

Ліст генэральнага сакратара Беларускага аб'яднаньня ў Аўстраліі
Алеся Алехніка да галоўнага рэдактара «Беларускай думкі» Міхася
Кавыля. С. 2.

Сымбалі лукашызму. С. 4.

Галасы прэсы. С. 5–7.

ЛІТАРАТУРА

Сыс Анатоль. Вершы. С. 7.

Шаўцоў Сымон. Вершы. С. 7–8.

Звадыяш Галяш. Сабака. С. 8.

Захаранка Андрэй. Атланты трымаюць. С. 9–15 (працяг, пачатак у
№ 40).

Кавыль Міхась. Вогненная рака. С. 15–18, 33–36 (працяг, пачатак у
№ 40).

Захаранка Мікола. Вершы. С. 19–21.

Задзірысты Паўлюк. Як мяне адваджвалі ад «Талакі». С. 21–23.

УСПАМІНЫ

Цярпіцкі Віталь. Вёска Доры (успамін). С. 21–28.

АРТЫКУЛЫ

М. К. [Міхась Кавыль]. Клаўстрафобія. С. 3.

Пра імкненьне А. Лукашэнкі да інтэграцыі з Расеяй.

Акула Кастусь. Трактар «Беларусь» — юбілей пяцідзсяцігодзьдзя.
С. 28–30.

Кавыль Міхась. Літаратура беларускага замежжа. С. 30.

Кавыль Міхась. Геній. С. 31.

Пра вянкi санэнтаў у беларускай літаратуры.

ПАДЗЕІ

З выдавецкай нівы. С. 30.

С. п. Уладзімер Сенько. С. 31.

Хроніка. С. 32–33.

№ 44, 1998

АРТЫКУЛЫ

Акула Кастусь. Развальваюць сем'і. С. 8–11.

25-цігадовы юбілей царквы імя сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-
Рывэры. С. 12–15.

ЛІТАРАТУРА

Звадыяш Галяш. Насьледаваньне Мандэльштаму. С. 16.

Пісарык Алесь. Вершы. С. 16–17.

Шаўцоў Сымон. Вершы. С. 17–18.

Скобла Міхась. Вершы. С. 18.

Ананім. Вершы. С. 19.

Ю. В-скі. [Весьялкоўскі]. Навагоднія думкі. С. 19.

Захаранка Андрэй. Атланты трымаюць. С. 20–31 (працяг, пачатак у № 40).

Шайцоў Сымон. Джузэпе Медура. С. 31–32.

Шайцоў Сымон. Сяброўская гутарка ў «Робін Гуд». С. 33.

Гарачка Ёсевалад. Вершы. С. 42–42.

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

Ліст зь Беларусі. С. 33–34.

ПАДЗЕІ

Хроніка падзей зь Беларусі. С. 1–7.

Хроніка беларускага жыцця ў замежжы. С. 34–35, 40–41.

Паездка ў Беларусь. С. 36.

Сьв. памяці Сьвятаслаў Коўш. С. 37–38.

Сьв. памяці Аўген Занкавіч. С. 38.

Сьв. памяці Наталья Арсеньнева. С. 39.

Малітва Арсеньневай. С. 39–40.

№ 45, 1998

Яны выратавалі гонар нацыянальнай дэмакратыі: «Голас Радзімы» пра беларускую эміграцыю ў Амэрыцы. С. 1–2.

Прамова Ніла Гілевіча на зьездзе пісьменьнікаў у 1998 г. С. 5–7.

Акула Кастусь. Крыху пра мінулае. С. 7–9.

Скобла Міхась. Памяці дуба Адама Міцкевіча. С. 9–10.

АРТЫКУЛЫ

Грыцкевіч Алеся. Як рэпрэсавалася навука. С. 12–17.

Насамрэч гэта артыкул Валянціна Грыцкевіча.

ЛІСТЫ

Я. Ш. Ліст прафэсару Варшаўскага ўнівэрсытэту сп. Баршчэўскаму. С. 27–31.

ЛІТАРАТУРА

Захаранка Андрэй. Атланты трымаюць. С. 18–27 (працяг, пачатак у № 40).

Шайцоў Сымон. Пакутлівыя шляхі-дарогі. С. 31–37.

ПАДЗЕІ

Хроніка падзей у Беларусі. С. 3–5, 10–11.

Сьв. памяці Антон Адамовіч. С. 37.

- С. п. Ксаверы Барысавец. С. 38.
Ляўчук Віла. Памяці Ксавэры Барысаўца (верш). С. 38.
Marguerite Rudek. [Памяці Ксавэры Барысаўца]. С. 38.
 Замалёўка.
 Хроніка беларускага жыцця ў замежжы. С. 39–40.

№ 46, 1999

АРТЫКУЛЫ

- Грыцкевіч Валянцін*. Як рэпрэсавалася навука. С. 12–16 (працяг, пачатак у № 45).

ПУБЛІЦЫСТЫКА І ПЕРАДРУКІ

- Заяц Марыя*. Малітва за беларускую мову. С. 1.
 Перадрук з газэты «Наша слова» за 11 лістапада 1998.
Быкаў Васіль. Маўкліня прагне крыку. С. 2–3.
 Прамова на 65-м Міжнародным кангрэсе ПЭН-Клубу.
Леўка Яўген. Праводзілі ў апошні шлях. С. 4.
 Пра пахаваньне Генадзя Карпенкі.
 Зь беларускай прэсы. С. 5–7.
 У хлусьні кароткія ногі. С. 8.
 Пра рэпліку Сяргея Навумчыка, апублікаваную ў газэце «Новое русское слово» (28 кастрычніка 1998).
Акула Кастусь. Зь мінулага. С. 9–12.

ЛІТАРАТУРА

- Нераток Юрась*. Скавытаньне нацыяналіста. С. 17.
Весьлякоўскі Юры. На парозе Новага Году. С. 17.
Вядзьмак Менскі. Наказ народным дэпутатам. С. 17.
Кавыль Міхась. Беларусь мая любая! С. 17.
Захаранка Андрэй. Атланты трымаюць. С. 18–22 (працяг, пачатак у № 40).
Ляўчук Віла. Ізноў наш дзень прыйшоў. С. 41.

ЛІСТЫ

- Я. Ш.* Ліст прафэсару Варшаўскага ўнівэрсытэту сп. Баршчэўскаму. С. 22–30.

УСПАМІНЫ

- Шаўцоў Сымон*. Пакутлівыя шляхі-дарогі. С. 30–37 (працяг, пачатак у № 45).

ПАДЗЕІ

- Сьв. памяці Сымон Шаўцоў. С. 37.
 Нашы таленты. С. 37.

З выдавецкай нівы. С. 38.

Хроніка. С. 39–40.

№ 47, 2000

ДАКУМЕНТЫ

Дзейнасць Беларускага Кангрэсавага Камітэту. С. 1–43.

Падборка дакументаў, зваротаў, адозваў, ліставання і фатаздымкаў, падрыхтаваных Расьціславам Завістовічам.

Шарэцкі Сямён. Зварот да ўраду і грамадзян Рэспублікі Беларусь ад 23 жніўня 1999 г. С. 61.

Прамова С. Шарэцкага на сустрэчы зь беларусамі Нью-Ёрку

ЛІТАРАТУРА

Захаранка А. Атланты трымаюць. С. 46–49 (працяг, пачатак у № 40).

Акула Кастусь. Жыў на сьвеце. С. 49–50.

Шаўцоў Сымон. Пакутлівыя шляхі-дарогі. С. 50–52 (працяг, пачатак у № 45).

ЛІСТЫ

Карпенка Людміла. Ліст у рэдакцыю. С. 55.

РЭФЛЕКСІІ

Чокнутыя. С. 55.

Пра сустрэчу прэзыдэнтаў Беларусі і Югаславіі.

ПАДЗЕІ

Пра паездку ў Беларусь. С. 52–54.

Хроніка. С. 56–58.

Сьв. памяці Палікарп Манькоў. С. 58.

ТАМАРА ВІНЬНІКАВА

Віньнікава Тамара. Дарагія родныя сябры грамадзяне Беларусі. С. 59.

Кавыль Міхась. Слава (Тамары Віньнікавай). С. 60.

№ 48, 2000

АРТЫКУЛЫ

Завістовіч Расьціслаў. Беларусь і Пуцінская Расея. С. 1–3.

Грыцкевіч Валянцін. Як рэпрэсавалася навука. С. 13–19 (заканчэньне, пачатак у № 45).

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Гілевіч Ніл. Дзяржаўны сувэрэнітэт Беларусі і нацыянальная культура. (Слова на Ёсебеларускім зьездзе за незалежнасьць.) С. 4–7.

Дотык да жывой душы. С. 8.
 Перадрук з «Голасу Радзімы».

ЛІТАРАТУРА

Кавыль Міхась. «Паміраць нам ранавата...» (пра кампазытара З. Яўтуховіча). С. 9.
Кавыль Міхась. Баліць нікчэмніку душа. С. 9.
Акула Кастусь. Два ваякі. С. 11–13.
Захаранка Андрэй. Атланты трымаюць. С. 19–21 (працяг, пачатак у № 40).
Шаўцоў Сымон. Пакутлівыя шляхі-дарогі. С. 21–25 (працяг, пачатак у № 45).

ПАДЗЕІ

Зьезд. С. 4.
 Кароткая інфармацыя пра Ёсебеларускі зьезд за незалежнасьць, што прайшоў 29 ліпеня 2000 г. у Менску.
 Навіны зь Беларусі. С. 26–30.
 С. п. матушка Валянціна Лапіцкая. С. 31.
 Лёля [Касоўская]. Валянціна Лапіцкая. С. 32–34.
 Зварот да ўрадаў дэмакратычных краін. С. 35–36.
 Хроніка. С. 37–39.

№ 49, 2001

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Завістовіч Расьціслаў. Краіна хлусьні і ашуканства. С. 1–3.
Завістовіч Расьціслаў. Прамова на юбілейным сьвяткаваньні 50-годзьдзя царквы сьв. Еўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры. С. 4.
Пазьняк Зянон. Зварот да палітычных арганізацый. С. 5.
 Аняменьне. З хронікі зьнішчэньня беларускай мовы. С. 8–11.
Акула Кастусь. Чаму ж нам ня пець? С. 13–14.
Лябедзька Анатоль. Я не зьбіраюся абараняцца, я зьбіраюся абвінавачваць. С. 16–17.
 Невядомая старонка біяграфіі і радаслоўнай Лукашэнкі. С. 18–21.

ЛІТАРАТУРА

Шаўцоў Сымон. Пакутлівыя шляхі-дарогі. С. 28–35 (заканчэньне).

УСПАМІНЫ

Леўца Яўген. Успаміны: добры, мудры і шчыры. С. 37–44.
 Пра Расьціслава Завістовіча.

РЭЦЭНЗІІ

Вынішчэньне. С. 6.
 Пра кнігу Леаніда Маракова аб рэпрэсаваных пісьменьніках.

ПАДЗЕІ

- Навіны зь Беларусі. С. 11–12, 21–27, 45–47.
Сенька Міхась. С. П. Расьціслаў Завістовіч. С. 36.
С. п. Янка Золак. С. 48.
С. п. Масей Сяднёў. С. 48.
С. п. Анна Стукаліч. С. 48.
Хроніка. 49–51.

№ 50, 2002

ПУБЛІЦЫСТЫКА І РЭФЛЕКСІІ

- Страшны дзень 11 верасня 2001 году. С. 1.
Джордж Буш: Я прыцягну ўсе рэсурсы, каб знайсці і пакараць вінаватых. С. 3.
Дабро пераможа. [З прамовы Дж. Буша]. С. 4.
Прыгара Галіна. «Свабоду Беларусі». С. 4–5.
М. К. «Крумкачы» на кабыляцкай гары. С. 6–8.
Таёмнае жыццё мёртвае зоны. С. 8.
Дзе Захаранка, Ганчар, Красоўскі? С. 10.
Saint Euphrosynia Belarusian Greek Orthodox Church. 50th Anniversary. С. 13–15.
Акула Кастусь. Падарожжа ў мінулае. С. 47–48.

ЛІСТЫ

- Макей Данута*. Адкрыты ліст дапаможніку прэзідэнта Рэспублікі Беларусь С. А. Пасахаву. С. 5–6.
Кардонскі Раман. Першыя крокі. С. 16–19.

РЭЦЭНЗІІ

- «Беларускія мастакі ў замежжы» (альбом). С. 12.

УСПАМІНЫ

- Лецка Яўген*. Успаміны: Добры, мудры, шчыры. С. 19–26.

ЛІТАРАТУРА

- Навіны зь Беларусі. С. 10–12.
Шпак Яўген. Ананімная хвароба. С. 27–32.
Шаўцоў Сымон. Хітрыкі Марфы. С. 33–34.
Кавыль Міхась. Вершы. С. 34–35.
Бураўкін Генадзь. Вершы. С. 35–36.
Жуковіч Васіль. Грамадзянская малітва. С. 37.
Лысагорскі Вядзьмак. Лука Мудзішчаў. С. 37–38.
Адказ Луці Мудзішчава Вядзьмаку Лысагорскаму. С. 38.
Дзямідовіч Надзея. Баронім нашу сьвятую Пагоню. С. 48.
Пранчак Леанід. Беларусь мая Радзіма. С. 48.

ПАДЗЕІ

Навіны зь Беларусі. С. 39–44.

Хроніка. С. 44–46.

Светлай памяці Пётра Нядзведзкі. С. 49.

С. п. Антон Філістовіч. С. 49.

С. п. Леў Высоцкі. С. 49.

№ 51, 2003

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Пуцін і апошні ў Эўропе дыктатар. С. 2.

Перадрук з «Вашынгтон Пост».

Пазьняк Зянон. Можна зрабіць глупстваў. С. 3–4.

Перадрук з «Нашай Нівы».

М. К. Эскадроны сьмерці. С. 4.

Асьцярожна: Беларусь! С. 4–5.

Тэрарызм. С. 5–6.

Перадрук зь «Беларускіх ведамасьцяў».

Амэрыка пра несвабоду ў Беларусі. С. 6–7.

Акула Кастусь. Візыта папы Рымскага ў Таронта. С. 7–8.

Леўка Яўген. Вакол даляраў страсьці-мардасьці, або хто цягне на крымінал. С. 9–23.

Цімашэнка Б. Чалавек з сонечнага боку. С. 23–24.

Апошняе каханьне Я. Коласа. С. 33.

Трагедыя Амэрыкі. С. 41.

Пра катастрофу касмічнага карабля «Калюмбія» 1 лютага 2003 г.

Леўка Яўген. Жаўруковыя песьні Ёўладзімера Мулявіна. С. 38–40.

ЛІТАРАТУРА

Гілевіч Ніл. Вершы. С. 1.

Бураўкін Генадзь. Вершы. С. 24–25.

Панчанка Пімен. Добра ведаюць усе амаль з маленства. С. 26.

Выбраныя вершы з кніжкі Л. Пранчака «Вольны птах». С. 43.

УСПАМІНЫ

Брылеўскі Ёўладзімер. Аўтабіяграфія. С. 30–32.

ПАДЗЕІ

Навіны зь Беларусі. С. 27–29.

Брылеўская Лёнгіна. С. п. Уладзімер Брылеўскі. С. 32.

Сьв. памяці Уладзімер Тараскевіч. С. 35.

Хроніка. С. 35–37, 42.

Выдатнаму беларускаму спартсмену — 60 год. С. 47.

Пра Паўла Бурдзя зь Вініпэгу.

№ 52, 2003

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Завістовіч Расьціслаў. Беларусь абрабаваная. С. 1–3.

Пазьняк Зянон. Ці разваліцца Расея?

Перадрук з газеты «Беларус».

Леўка Яўген. Трагічная споведзь паэта. С. 9–12.

«Абмытыя крывёю Бабінага Яру». С. 12–13.

Лыч Леанід. Гісторыя — яго стыхія. С. 31–36.

Пра лэнданскага публіцыста й грамадзкага дзеяча Юр'я Весялкоўскага.

Прамова сп. Міхася Сенькі падчас святкаваньня 25-цігадовага юбілею душпастырскай працы айца протапрэсьвіцера Стаўроса Раўсоса 18 траўня 2003. С. 41.

ЛІТАРАТУРА

Латцева Вольга. Вершы. С. 16.

Брусевіч Анатоль. Вершы. С. 16–17.

Шпак Яўген. Вядзьмар. С. 17–28.

Чылікін-Садэльскі Сержык. Як я пішу. С. 28–29.

Адамовіч Ганна. Вершы. С. 29–30.

Пешчур Яўген. Мой родны кут. С. 30.

Пранчак Леанід. Учора не дагоніш. С. 36.

ЛІСТЫ

Ліст у рэдакцыю Кастуся Вайцяхоўскага. С. 38.

ПАДЗЕІ

С. п. Зора Кіпель. С. 37.

Кавыль Міхась. Зора. С. 37.

С. п. Васіль Быкаў. С. 37.

Навіны зь Беларусі. С. 4–8, 14–15.

Таямніцы Купальскай ночы. С. 38–39.

Перадрук з «Славы працы» (Капыль).

Я. З. Юбілей святара ў Саўт-Рывэры.

Перадрук з газеты «Беларус» (№ 485, чэрвень 2003).

Беларускі фэстываль-2003. С. 42.

Віншуем! С. 43–44.

№ 53, 2004

Сенька Міхась. 86-ыя ўгодкі 25-га Сакавіка. С. 1–3.

Верагодна, прамова сказаная на святкаваньні Дня Волі ў Саўт-Рывэры ў 2006 г.

Беларусы ідуць. С. 3–4.

Перадрук з газеты «Новое русское слово».

ЛІТАРАТУРА

- Араіонак Арцём*. Нямецка-японскі віцяблянін. С. 11.
 Фатакопія зь «Літаратуры і мастацтва». С. 10.
Парчук Надзея. Кладуцца кветкі да гітары. С. 11.
Валынчык Ірына. Выразныя хварбы. С. 11.
Кавыль Міхась. Сказ пра «пудаля». С. 12.
Невядэмка Тарас. Сон. С. 13–15.
Міцкевіч Адам. Гражына. С. 16–22.
Шпак Яўген. Вядзьмар. С. 28–41 (працяг).
Міхасёва Марына. «Мой родны кут, як ты мне мілы». С. 41–42.
Маханько Марыя. Мой родны край. С. 43.

ВІЛЬГЕЛЬМ КУБЭ

- Леўка Яўген*. Прыадчыніць заслону. С. 48–51.
Герцфельд Андрэас. Нацыянальныя сімвалы падчас нямецкай акупацыі 1942–44 гадоў. С. 52–53.

ЛІСТЫ

- Ліст у рэдакцыю а. Міхася Іскрыцкага (Англія). С. 44.
 Ліст Андрэя Новікава (Полацак) да Паўла Бурдзя (Вініпэг). С. 45–46.

ПАДЗЕІ

- Навіны зь Беларусі. С. 5–10, 23–26.
 Памёр Васіль Быкаў. С. 27.
 З выдавецкае нівы. С. 26.
Цярніцкі Віталь. 60 гадоў II Усебеларускаму Кангрэсу (1944–2004). С. 54.
 Хроніка. С. 54–57.
Ж. Н. [Жорж Навумчык]. С. п. Міхась Радчанка. С. 48.
Сенька Міхась. С. п. Уладзімер Пеляса. С. 57.
Сенька Міхась. С. п. Грыгоры Арцюшэнка (1928–2004). С. 58.
Ж. Н. С. п. Бордак Міхась (1932–2004). С. 58.
Карэнда Іван. Беларусь. С. 59.
Капа Наталья. Ад крыжовых дарог. С. 59.
Пранчак Леанід. Вершы (са зборніка «Вольны птах»). С. 60.

№ 54, люты 2005

АРТЫКУЛЫ

- Печанко Сямён*. Капіталісты з лычкамі: мілыя падрабязнасці зь непублічнага жыцця беларускага войска. С. 36–39.
 Перадрук з «Нашай Нівы».

ІНТЭРВІЮ

Да нацыянальнай згоды: Інтэрвію дае сустаршыня аргкамітэта Першага зьезду беларусаў сьвету, міністар замежных спраў Пятро Краўчанка. С. 2, 46–47.

Чыгрын Сяргей. «Беларускасьць зьнішчаюць, што крыўдна мне да сьлёз». С. 4.

Гутарка Сяргея Чыгрына з Вольгай Клыбкі.

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Канец гісторыі, ці пачатак новага шляху? С. 3.

Вытрымкі з артыкулу Х. Нусмана, зьмешчанага ў «Новом русском слове».

Заява з прычыны закрыцьця ЭГУ. С. 4

Перадрук з газэты «Беларус».

ЛІТАРАТУРА

Аладка Алесь. Вершы. С. 12–13.

Брусевіч Анатоль. Вершы. С. 13.

Шпак Яўген. Кемлівы «заяц». С. 20–27.

Шаўцоў Сымон. Мішка. С. 27–28.

Мицкевіч Адам. Гражына. С. 29–34.

ПАДЗЕІ

Розныя весткі. С. 14–20, 35, 45, 51–52.

Хроніка беларускай жытхуі. С. 5–11.

Хроніка беларускага жыцьця ў замежжы. С. 45, 47.

Котаў Мікола і сябры зь Беларусі. С. п. Людміла Колін. С. 53.

Запруднік Я. С. п. Юзэфа Найдзюк. С. 53.

Абодва артыкулы — перадрук з газэты «Беларус».

№ 55, кастрычнік 2005

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Цярніцкі Віталь. Гістарычны ўспамін. С. 1–2, 46–47.

Саакашвілі Міхаіл. Настаў час вярнуцца да Ялты. С. 3–4.

Перадрук зь *Winnipeg Free Press.*

ЛІТАРАТУРА

Шаўцоў Сымон. Вершы. С. 5–7.

Шпак Яўген. Кобра: маленькі раман. С. 18–26.

Чэмер Андрэй. Вершы. С. 26.

Бязозка Анатоль. Вершы. С. 49.

Аскаленка Сабіна. Вершы. С. 49.

Летшая Ірына. Вершы. С. 49.

Лькевіч Наталья. Вершы. С. 49–50.

ЛІСТЫ

Ліст Андрэя Чэмера (Аляксея Анішчыка) да Робэрта Цупрыка. С. 27.

ІНТЭРВІЮ

Яўтуховіч Зьміцер. Мару, каб мая музыка гучала на Бацькаўшчыне. С. 37–39.

Гутарка.

Зброя Амэрыкі: гутарка з Кастусём Вайцяхоўскім.

Перадрук з «Нашай Нівы». С. 40–42.

ПАДЗЕІ

Падарожжа ў Беларусь а. Стаўроса, настаяцеля царквы сьв. Еўфрасінні Полацкай у Саўт-Рывэры. С. 30–36, 43–44.

Розныя весткі. С. 7–8, 14–17, 28–29.

IV Зьезд беларусаў сьвету. С. 9–14.

Кароткая справаздача.

С. п. Іван Бурдзь. С. 45.

Хроніка. С. 45–46, 51–52.

С. п. Алег Шнэк. С. 52.

№ 56, чэрвень 2006

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Весялкоўскі Юры. Юдаізм, хрысьціянства й іслам. С. 1–4, 30–39.

Пазьняк Зянон. Вялікае княства Літоўскае. С. 16–17.

Урывак з брашуры «Прамаскоўскі рэжым».

МІХАСЬ КАВЫЛЬ

Міхасю Кавылю — рэдактару «Беларускай думкі» 90 гадоў. С. 5.

Віншаваньне ад Беларускага інстытуту навукі й мастацтва.

Адзінец Аляксандар. Жывое зерне Кавыля: патрыярх беларускай эміграцыі перажыў дзьве вайны і жахі Сібіры. С. 6–7.

Перадрук з газэты «Салідарнасць» (29 красавіка 2005).

УСПАМІНЫ

Цярпіцкі Віталь. Жыцьцё вісела на валаску (успаміны). С. 8–12.

ЛІТАРАТУРА

Шпак Яўген. Кобра: маленькі раман. С. 18–24 (працяг, пачатак у № 55).

Посах Вольга. Вершы. С. 40–41.

РЭЦЭНЗІІ

Аб праваслаўі за акіянам. С. 24–25.

Пра кнігу В. Цярпіцкага «Гісторыя пабудовы беларускае царквы імя сьв. Эўфрасінні Полацкай у Саўт-Рывэры». Перадрук з «Голасу Радзімы».

Запруднік Янка. А. Мікалай Лапіцкі. У Служэньні Богу й Беларусі (1907–1976).

Прэзэнтацыя кнігі. С. 26–27.

Пра прэзэнтацыю кнігі А. Мікалая Лапіцкага.

Беларускі салавей з Амэрыкі. С. 28–30.

Перадрук з «Голасу Радзімы» артыкулу В. Мартыненкі пра дыск Данчыка.

Я. З. [Янка Запруднік]. Арх. Апанас (Антон Мартас). На ніве Хрыстовай. С. 39–40.

Анатацыя на кнігу.

ЛІСТЫ

Лісты ў рэдакцыю «Беларускай думкі». С. 41–42.

ПАДЗЕІ

Розныя весткі. С. 12–15, 27–28, 30.

Хроніка. С. 43–46.

Ж. Н. С. п. Генадзі (Джымі) Міжэвіч (8.25.1940 — 11.30.2005). С. 47.

С. п. Стэфан Наумчык (3.31.1933 — 2.27.2006). С. 47–48.

С. п. Жорж Яцэвіч. С. 48.

Сенька Міхась. С. п. Валянтын Міцкевіч. С. 48.

Абвесткі. С. 49–50.

Успомні — танго. Словы і музыка Івана Альхоўскага. С. 50.

Прамова прафэсара Томаса С. Бэрда на рэфэраце прэзэнтацыі кнігі а. Мікалая Лапіцкага. С. 51.

№ 57, сьнежань 2006

ПУБЛІЦЫСТЫКА

Лыч Леанід. Па-за нацыянальным інтарэсам: праваслаўе ў кантэксьце русыфікатарскай палітыкі. С. 1–9, 35–36.

Савік Лідзія. Ня стыне агонь душы. Да 80-годзьдзя Янкі Запрудніка. С. 10–11.

Перадрук з інф. бюлетэню «Беларусы ў сьвеце» (№ 7, ліпень 2006).

Навумчык Сяргей. Пад расейскім трыколерам і арлом. С. 11–13.

Перадрук з «Нашай Нівы» (№ 30, 18 жніўня 2006).

Булгакаў Валер. Беларусь будзе незалежнай, а Лукашэнка не дакіруе да свайго канца. С. 16–17, 24–27.

Паводле он-лайн-канфэрэнцыі на сайце радыё «Свабода».

ЛІТАРАТУРА

Штак Яўген. Кобра: маленькі раман. С. 18–24 (працяг, пачатак у № 55).

Леўка Яўген. Гэты нязводны народны дух. С. 27–30.

Добры Якаў: паданьне — быль. С. 30–32.

Каракін Леанід. Крык. С. 36.

Пераклад з расейскай М. Кавыля.

Кубека Вольга. Вершы. С. 37–38.

Бязозка Анатоль. Вершы. С. 44.

ЛІСТЫ

Лісты зь Беларусі. С. 38–40.

ПАДЗЕІ

Розныя весткі. С. 13–15, 32–34.

Хроніка. С. 41–42.

ЗВАРОТ

Зварот Беларускага кангрэсавага камітэту аб выданьні кнігі А. Гардзіенкі пра гісторыю арганізацыі. С. 43.

№ 58, чэрвень 2007

АРТЫКУЛЫ

Лыч Леанід. Па-за нацыянальным інтарэсам: праваслаўе ў кантэксьце русыфікатарскай палітыкі. С. 1–11 (працяг з № 57).

НАРЫСЫ

Імёны Свабоды: Сьвятаслаў Коўш. С. 33–34.

Паводле перадачы радыё «Свабода».

УСПАМІНЫ

Архіяпіскап Афанасій Маргас (1904–1983). С. 11–13.

Архіяпіскап Афанасій. На ніве Хрыстовай. Паслужны сьпіс. С. 13–23.

Разьдзелы з кнігі.

ЛІТАРАТУРА

Бураўкін Генадзь. Вершы. С. 23–24.

З кнігі «Лісты да запатрабаваньня».

Шпак Яўген. Кобра (маленькі раман). С. 25–33 (пачатак у № 55).

Барысік Тацяна. П'яніцы пра сябе. С. 36.

Перадрук з «Нашай Нівы» (№ 3, 26 студзеня 2007).

Лісты-сачыненні дзяцей. С. 37–39.

ПАДЗЕІ

Кароткія весткі. С. 34–35.

Хор Сьвятаслаўфрасіньнеўскай царквы ў Саўт-Рывэры. С. 40.

Хроніка. С. 41–42.

«Унівэрсытэт на выгнаньні» наладзіў сувязь у горадзе Вінпэґ (Канада). С. 42.

Пра кантакты Эўрапейскага гуманітарнага ўнівэрсытэту. Перадрук зь *Winnipeg Free Press*.

М. С. [Міхась Сенька]. С. п. Міхась Бахар (17.10.1929–11.2.2007). С. 42.

М. С. [Міхась Сенька]. С. п. Джэні Арцюшэнко (29.3.1959–28.3.2007). С. 42.

М. С. [Міхась Сенька]. С. п. Надзя Вайцяхоўская (26.3.1918–8.4.2007). С. 43.

№ 59, сьнежань 2007

ПУБЛІЦЫСТЫКА І ПЕРАДРУКІ

Краўчанка Пётр. Імпічмэнт. С. 1–15.

Разьдзелы з кнігі «Беларусь на ростанях».

АРТЫКУЛЫ

Леўка Яўген, Ліс Арсень. [Творчы даробак] Пётра Сергіевіча — мастака беларускага шляху. С. 15–24.

ЛІТАРАТУРА

Шпак Яўген. Кобра: маленькі раман. С. 25–32 (працяг, пачатак у № 55).

Масла Алена. Сава на царства. Казка. С. 33–35.

Дзіцячая старонка. С. 35–38.

ПАДЗЕІ

Сенька Міхась. Вітаўту Кіпелю — 80 гадоў. С. 39.

Рэфэрат, прачытаны на юбілейным абедзе ў Беларускам грамадскім цэнтры 10 чэрвеня 2007 г.

Хроніка. С. 40.

Сенька Міхась. С. п. Уладзімер Валатковіч (4.7.1924–20.5.2007).

Сенька Міхась. 10-я ўгодкі сьмерці С. п. Мікалая Навіцкага. С. 42.

ЗВАРОТЫ

Зварот Беларускага кангрэсавага камітэту аб выданьні кнігі А. Гардзіенкі пра гісторыю арганізацыі. С. 43.

Кніга пра беларускую эміграцыю. С. 44.

Рэкламная абвестка пра кнігу А. Адзінца «Паваенная эміграцыя: скрыжаваньні лёсаў».

№ 60, чэрвень 2008

УСПАМІНЫ

Краўчанка Пятро. Скананьне імперыі. С. 1–14.

Выбраныя разьдзелы з кнігі ўспамінаў «Беларусь на распуты» (Беларусь на ростанях).

Леўка Яўген. На Вастрыі часу (паралельная размова). С. 15–21.

Успаміны-эсэ.

Гілевіч Ніл. З дзёньнікавых запісаў. С. 21–24, 36.

ЛІТАРАТУРА

Шпак Яўген. Кобра (маленькі раман). С. 25–35.

Працяг, пачатак у № 55.

Легастаева Вольга. Радавод па кудзелі да пятага калена. С. 36–39.

Гарбачонак Сьвятлана. Сафійскі сабор (верш). С. 39.

Гурская Тацяна. Глыбоцкі край (верш). С. 39.

ПАДЗЕІ

Касоўская Лёля. С. п. Ляля (Людміла) Лапіцкая. С. 40.

Сенька Міхась. С. п. Тацяна Рудзько Гэтман. С. 40.

С. п. Уладзімер Страпко. С. 40.

Хроніка. С. 41.

ПЕРАДРУКІ

Belarusians give Sweden a scare. С. 42.

Перадрук артыкулу з «The Gazette» (Montreal, May 4, 2008) пра матч беларускай хакейнай зборнай са зборнай Швэцыі на чэмпіянаце сьвету па хакеі, што прайшоў у 2008 г. у Канадзе.

Russia survives shootout: Belarus goaltender almost steals show. С. 43.

Перадрук з «The Gazette» (Montreal) артыкулу пра матч беларускай хакейнай зборнай са зборнай Расеі.

БІАГРАФІЧНЫ ПАКАЗЬНІК¹

Арцюшэнка Рыгор (20.10.1927, Хойнікі — 10.05.2004, Саўт-Рывэр, ЗША). Бацька быў рэпрэсаваны савецкай уладай. З 1943 г. сям'я на эміграцыі. Па вайне — у беларускім лягеры ў Ватэнштэце, браў удзел у беларускім скаўтынгу, прафэсійна займаўся валеяболам, быў адным з галоўных гульцоў беларускай каманды «Нёман». Ад 1949 г. — у ЗША. Жыў у Саўт-Рывэры, браў удзел у моладзевым руху: актывіст Аб'яднаньня беларуска-амэрыканскай моладзі (у 1953–1956 гг. — старшыня Саўт-Рывэрскага аддзелу

АБАМ), адрадыў у Саўт-Рывэры беларускую валеябольную дружыну «Нёман». У 1970–1980-я гг. належаў да БККА, сябра ўраду (управы). Браў актыўны ўдзел у жыцьці парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, цягам 12 гадоў узначальваў карпарацыю «Белэр-Менск». Разам з жонкай Соняй Арцюшэнкай шмат зрабіў для дапамогі дзецям, — ахвярам чарнобыльскай катастрофы. Пахаваны на могілках Беларускай праваслаўнай царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай².

Бахар Міхась (17.10.1929, в. Сьцюдзёнка, цяпер Вялейскі р-н Менскай вобл. — 11.02.2007, Саўт-Рывэр, ЗША). Улетку 1944 г. разам з бацькамі выехаў на эміграцыю. Па капітуляцыі апынуліся ў французскай акупацыйнай зоне Нямеччыны. Вучыўся ў расейскай гімназіі ў Штутгарце. У ЗША з 1951 г. Напачатку паводле кантракту Бахары працавалі ў штаце Місысыпі на фэрмэрскай гаспадарцы. У Місысыпі М. Б. скончыў унівэрсытэт з дыплёмам інжынэра-электрыка (1959). Пазьней сям'я Бахараў пераехала ў Ёнкерз (штат

¹ У паказьнік уключаныя біяграфы некаторых сяброў БККА, якія ўваходзілі ў яго кіраўнічыя структуры.

² Далей — на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Нью-Ёрк), а М. Б. пасьля шлюбу зь Любай Урыўскай у 1961 г. пераехаў у Саўт-Рывэр. Браў актыўны ўдзел у грамадзкім жыцці, быў сябрам рэдкалегіі часопісу «Беларуская моладзь», належаў да БККА (у 1980-я — віцэ-прэзыдэнт), парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай. Дзякуючы ягонаму стараньню саўт-рывэрская грамада атрымала ў канцы 1960-х за мінімальную плату пляц пад пабудову новай царквы й Грамадзкага цэнтру. Быў скарбнікам акруговай арганізацыі Рэспубліканскай партыі, належаў да Амэрыканскай асацыяцыі інжынэраў-электрыкаў. Пахаваны на беларускіх могілках у аўт-Рывэры.

Букатка Бернанд. У першай палове 1940-х жыў у Бэрліне. Працаваў у Беларускім прадстаўніцтве (Weissruthenische Vertauensstelle), створаным пры Міністэрстве ўнутраных справаў. У ЗША з канца 1940-х. Жыў у Кліфтоне (паўночна-ўсходняя частка Нью-Джэрзі). У 1957–1959 гг. — віцэ-старшыня БККА. Ад пачатку 1960-х адышоў ад беларускіх справаў.

Вайцяхоўскі Кастусь (на эміграцыі **Кон Ворт**, 23.07.1926, Стары Сьвержань, сёньня Стаўпецкі р-н Менскай вобл.). Сын грамадзкага дзеяча *Ксенафонта Вайцяхоўскага*. Падчас нямецкай акупацыі вучыўся ў Баранавіцкім дарожна-будаўнічым тэхнікуме, настаўніцкай сэмінарыі ў Нясьвіжы, сябра СБМ. Зь лета 1944 г. на выгнаньні: спачатку ў Судэтах, потым у Баварыі. У Заходняй Нямеччыне належаў да беларускага скаўтыngu, скончыў Беларускаю гімназію імя Янкі Купалы. У верасьні 1949 г. разам з бацькамі выехаў паводле кантракту ў ЗША. Жылі ў Арканзасе, працавалі на зьбіраньні бавоўны. У сьнежні 1949 г. прызваны ў амэрыканскую армію, служыў у вайсковай выведцы ў Карэі. Па дэмабілізацыі скончыў Ратгерскі ўнівэрсытэт, працаваў у вайсковай сфэры. У першай палове 1950-х належаў да моладзевых рухаў. У 1970–1980-я ўваходзіў у кіраўнічыя структуры БККА, у 1980-х — прадстаўнік БККА ў г. Сан-Хасэ (Каліфорнія). Жыве ў Сан-Дыега (Каліфорнія).

Вайцяхоўскі Ксенафонт (27.08.1899, Стары Сьвержань — 15.05.1986). У 1930-я гг. арганізоўваў беларускае культурнае жыццё на Стаўпеччыне, падчас нямецкай акупацыі — у структурах Беларускай народнай самапомачы, цывільнай адміністрацыі, быў дэлегатам II Усебеларускага кангрэсу (чэрвень 1944). Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. Пасьля капітуляцыі Нямеччыны знаходзіўся разам з сынам у Беларускім лягэры ў Рэгенсбургу. У траўні 1948 г. узяў удзел у аднаўленчым Пленуме БЦР у Эльвангене. У верасьні 1949 г. разам зь сям'ёй паводле кантракту прыехаў у штат Арканзас, дзе працаваў на зборы бавоўны. Празь некаторы час пераехаў у Саўт-Рывэр. Далучыўся да актыўнага грамадзкага жыцця. Браў удзел у

жыцці парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, належаў да кіраўнічых структураў БККА. У другой палове 1950-х — пачатку 1960-х узначальваў Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамаговы камітэт, уваходзіў у склад рэдакцыі часопісу «Беларуская думка». Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Высоцкі Леў (09.04.1913, Лібава, сёння Ліепая, Латвія — 31.03.2002, Саўт-Рывэр, ЗША). Пасьля I сусьветнай вайны сям'я Высоцкіх вярнулася ў Стоўпцы. Л. В. скончыў сярэдняю тэхнічную школу ў Ломжы, служыў марскім кадэтам у польскім войску. Падчас нямецкай акупацыі працаваў у банку ў Стоўпцах. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У ЗША з 1949 г. Жыў у Саўт-Рывэры, быў актывістам парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, доўгагадовым скарбнікам і сябрам ураду БККА. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры. Сын *Хведара Высоцкага*.

Высоцкі Хведар (Тодар, 26.10.1887, Новы Сьвержань, сёння Стаўпецкі р-н Менскай вобл. — 17.09.1976). Нарадзіўся ў сялянскай немажынай сям'і. Скончыў царкоўна-прыходзкую школу, вывучыўся на бухгалтара й рахункавода. Працаваў чыноўнікам на чыгунцы. Перад Першай сусьветнай вайной узяў шлюб з Кацярынай Падбелай. З 1944 г. — на эміграцыі. Зь верасьня 1949 г. у ЗША, пасяліўся ў Саўт-Рывэры. Браў актыўны ўдзел у беларускім грамадзкім жыцці: ЗБАДК і БККА. Стараста (1950–1971, зь невялікімі перапынкамі) парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Грэбень Мікалай (22.05.1922 — 23.03.2005). Жыў у Фэніксвіле (Пэнсільванія). Быў вельмі актыўны ў Арганізацыі беларускіх рэспубліканскіх клюбаў і некалькі дзясяткаў год арганізоўваў абвешчаныя штатам Пэнсільванія Беларускага дня 25 Сакавіка. Зьяўляўся прыхаджанінам парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры. Прадстаўнік БККА на штат Пэнсільванія. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Даніловіч Антон (псэўд. **Янка Золак**, **Яз. Дольны** ды інш. 01.11.1912, в. Лучнікі Слуцкага пав. — 30.12.2000, Мілтаўн, Нью-Джэрзі, ЗША), пісьменьнік, журналіст, выдавец, грамадзкі дзеяч. Падчас нямецкай акупацыі працаваў у «Газэце Случчыны». Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У Заходняй Нямеччыне друкаваў памножаныя на машынцы творы беларускіх пісьменьнікаў і гісторыкаў, заснаваўшы саматужнае выдавецтва «Ніва»: У. Дубоўку, У. Жылку, Т. Лебяду, У. Ігнатоўскага ды інш. У 1950 г. пераехаў у ЗША,

пасяліўся ў цэнтральнай частцы Нью-Джэрзі. Жыў у Сэйрэвіле, Саўт-Рывэры, Мілтаўне. Прадаўжаў выдаваць кнігі беларускіх пісьменьнікаў, а таксама друкаваныя насыценныя беларускія календары. Заснаваў Беларускае культурна-мастацкае й навуковае таварыства. Ад 1960 г. — галоўны рэдактар часопісу «Беларуская думка» (рэдагаваў № 1–6, № 10 — № №25–26, да 1983 г.). Браў удзел у кангрэсах беларусаў Амэрыкі, належаў да кіраўнічых органаў БККА.

Завістовіч Расьціслаў (01.09.1928, Случчына — 28.11.2000). У ЗША з 1949 г. Жыў у Саўт-Рывэры, браў удзел у моладзевым руху: Аб'яднаныя беларуска-амэрыканскай моладзі. У першай палове 1950-х службыў у амэрыканскай арміі ў Нямецчыне. Па дэмабілізацыі вучыўся ў Ратгерскім унівэрсытэце (Нью-Джэрзі), па сканчэньні якога пераехаў у Вашынгтон. Перакладаў звароты БККА на ангельскую мову, рыхтаваў тэксты, прысьвечаныя беларускай тэматыцы, для Congressional Record. Зь сярэдзіны 1960-х на пэўны час адышоў ад актыўнай грамадзкай працы, вярнуўшыся толькі ў 1990 г., калі ўзначаліў БККА.

сярэдзіны 1960-х на пэўны час адышоў ад актыўнай грамадзкай працы, вярнуўшыся толькі ў 1990 г., калі ўзначаліў БККА.

Захаркевіч Васіль (12.09.1910, в. Сітніца, сёньня Лунінецкі р-н Берасьцейскай вобл. — 02.07.1986, Нью-Ёрк). У 1950-я — актывіст БАЗА й прыходу сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне. У 1965 г. разам зь Мерляком пакінуў шэрагі БАЗА й заснаваў БАА ў штаце Нью-Ёрк, а ў 1968 г. — адзін з ініцыятараў заснаваньня прыходу сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле. Ад 1969 г. браў удзел у кангрэсах беларусаў Амэрыкі, належаў да ўправы БККА.

Зыбайла Пётра (10.10.1911, в. Яблонка, сёньня Івацэвіцкі р-н Берасьцейскай вобл. — 03.10.1998). У 1950-я — актывіст БАЗА й прыходу сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне. У 1965 г. разам зь Мерляком пакінуў шэрагі БАЗА й заснаваў БАА ў штаце Нью-Ёрк, а ў 1968 г. — адзін з ініцыятараў паўстаньня прыходу сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле. Ад 1969 г. браў удзел у кангрэсах беларусаў Амэрыкі, уваходзіў ва ўправу БККА. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Ігнатовіч Міхаіл. Нарадзіўся ў сям'і сьвятара з Глыбокага. Вучыўся ў Празе. У паваеннай Нямецчыне — камэндант беларускага лягеру ў Міхэльсдорфе. У ЗША пераехаў у 1948 г., быў адным з заснавальнікаў ЗБАДК. Жыў у Пасэйку. Заснаваў разам зь беларусам Вішнеўскім фабрыку вырабу вокнаў — IgWis. Памёр ад раку.

Кавыль Міхась (сапр. **Язэп Лешчанка**, 01.12.1915, Покрашава, сёньня Случкі р-н Менскай вобл.). У 1930-х — рэпрэсаваны. У 1941 г. у Чырвонай Арміі, трапіў у нямецкі палон, празь некаторы час быў вы-

звалены. Скончыў прапагандысцкія курсы ў Вустраве пад Бэрлінам, на якіх рыхтавалі будучых кіраўнікоў Саюзу беларускай моладзі, працаваў у аддзеле прапаганды ў Менску. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. Знаходзіўся ў Нямеччыне, потым выехаў на працы ў Бэльгію. У 1950 г. пераехаў у ЗША, пасяліўся ў Саўт-Рывэры. Першы рэдактар газэты «Беларуская трыбуна», браў актыўны ўдзел у працы БККА ў 1950-я г., віцэ-прэзыдэнт І Кангрэсу беларусаў Амэрыкі.

Ад 1983 г. — сталы рэдактар часопісу «Беларуская думка». Аўтар некалькіх зборнікаў вершаў.

Казьлякоўскі Ян (13.12.1894, Калаўравічы, Піншчына — 24.03.1991), старшыня царкоўнай управы парафіі сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле. Браў удзел, як сябра Беларуска-амэрыканскага аб'яднаньня ў Нью-Ёрку, у кангрэсах беларусаў Амэрыкі, працы Царкоўнай рады БПЦ. Пахаваны на беларускіх могілках у Іст-Брансўіку.

Касяк Іван (01.11.1909, в. Гіры, сёньня Вялейскі р-н Менскай вобл. — 13.03.1989, Рывэр-Форэст, ЗША), грамадзкі дзеяч. Скончыў політэхнічны факультэт Львоўскага ўнівэрсытэту (1941) у спэцыяльнасьці архітэктар. Падчас нямецкай акупацыі — адзін зь лідэраў беларускага грамадзкага жыцця ў Менску: уваходзіў у склад Цэнтралі БНС, актыўны прыхільнік абвяшчэньня аўтакефаліі Беларускай праваслаўнай царквы, адзін з арганізатараў Царкоўнага сабору БПЦ (1942). У 1944 г. — намесьнік прэзыдэнта БЦР на Глыбоцкую акругу. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі.

У Нямеччыне — адзін з кіраўнікоў Беларускага праваслаўнага аб'яднаньня. Не прызнаў аднаўленьня БАПЦ пад кіраўніцтвам Сяргея Ахатэнкі й аднаўленьня Рады БНР пад кіраўніцтвам Міколы Абрамчыка. У траўні 1948 г. узяў удзел у аднаўленчым Пленуме БЦР, у 1948–1951 гг. узначальваў Сакратарыят БЦР. У ЗША з 1949 г. Спачатку жыў у Нью-Ёрку, затым з 1978 г. — у Рывэр-Форэсьце (Ілінойс). У 1957–1989 гг. — старшыня БККА. Зьяўляўся сябрам Беларускага вызвольнага фронту, браў удзел у антыкамуністычных канфэрэнцыях у розных краінах сьвету, куды езьдзіў за свой кошт. Аўтар кніг «3 гісторыі праваслаўнай царквы беларускага народу» (1956), «Byelorussia: historical outline...» (1989). Паводле тастамэнту пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Кіт Барыс (06.04.1910, Санкт-Пецярбург, Расея). Выкладчык і дырэктар Віленскай беларускай гімназіі, у 1939–1941 гг. — дырэктар Наваградзкай беларускай гімназіі. У 1943–1944 г. — заснавальнік і дырэктар Маладзечанскай гандлёва-тэхнічнай школы. Зь лета

1944 г. — на эміграцыі. У студзені 1948 г. пасяліўся ў ЗША, спачатку жыў у Саўт-Рывэры, у 1949–1950 гг. узначальваў Злучаны беларуска-амэрыканскі дапамагавы камітэт. У 1950 г. выехаў у Лос-Анджэлес (Каліфорнія), дзе стварыў аддзел ЗБАДК. У 1951–1955 г. — другі віцэ-старшыня БККА. У сярэдзіне 1950-х, зь пераездам у Вашынгтон, адышоў ад актыўнай грамадзкай дзейнасьці.

Коўш Сьвятаслаў а. (07.01.1917, Вільня (паводле іншых зьвестак — мястэчка Ільля (сёньня Вялейскі р-н) — 05.11.1997, Саўт-Рывэр, ЗША). Сын сьвятара Аляксандра Каўша. Скончыў факультэт права Віленскага ўнівэрсытэту, сябра Беларускага студэнцкага саюзу. У 1938 г. высьвячаны на дыякана. У 1938–1939 гг. — псаломшычык у Засульлі (Стаўпецкі р-н), у 1939–1941 гг. — настаўнік у Засульлі. У канцы 1943–44 — начальнік Клецкага павету. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У паваяннай Нямецчыне — камэндант Беларускага лягера ў Ватэнштэце. З 1949 г. — у ЗША. Адзін з ініцыятараў стварэньня парафіі ў Саўт-Рывэры, віцэ-старшыня Галоўнай управы БККА ў 1951–1957 гг. У 1969–1976 гг. — настояцель парафіі сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле, у 1976–1986 гг. — у Саўт-Рывэры. Па сьмерці Мікалая Лапіцкага — адміністратар беларускіх (кананічных) парафіяў у Паўночнай Амэрыцы. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Лапіцкі Мікалай а. (31.12.1907, Грэлікі, сёньня Вялейскі р-н Менскай вобл. — 08.08.1976, Глэн-Спэй, Нью-Ёрк, ЗША). Скончыў тэалёгічны факультэт Варшаўскага ўнівэрсытэту, абараніў магістарскую дысэртацыю «Праваслаўе ў ВКЛ у часы вялікага князя Ягайлы». Працаваў у прыходах у Ашмянах, Сьцяфанпалі, падчас нямецкай акупацыі — у Менску. Настояцель першай беларускай царквы на Захадзе — царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Рэгенсбургу. З 1950 г. — у ЗША. Арганізаваў парафію ў Саўт-Рывэры, яе настояцель у 1950–1976 гг. У 1960–1970-я ўзначальваў ЗБАДК, браў удзел у кангрэсах беларусаў Амэрыкі, уваходзіў у кіраўнічыя структуры БККА.

Літаровіч Віктар (1923, Барысаўшчына — 21.06.1967, Саўт-Рывэр, ЗША), грамадзкі дзеяч. Нарадзіўся ў сям'і Максіма Літаровіча й Натальлі з Дуброўскіх. Падчас нямецкай акупацыі працаваў у адміністрацыі на Барысаўшчыне. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. Пасьля капітуляцыі Нямецчыны знаходзіўся ў брытанскай акупацыйнай зоне, настаўнічаў у беларускай пачатковай школе ў Гановэры. У канцы 1940-х разам з бацькамі й братамі пераехаў у ЗША. Жыў у Саўт-

Рывэры. Адзін з арганізатараў Беларускага праваслаўнага царкоўнага камітэту ў Амэрыцы, заснавальнікаў парафіі ў Саўт-Рывэры. Браў удзел у II Кангрэсе беларусаў Амэрыкі ў якасьці ганаровага госьця. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Літаровіч Леанід (Лявон) (16.08.1928, Барысаўшчына — 12.08.1998, Саўт-Рывэр). Грамадзкі дзеяч, брат Віктара Літаровіча. Летам 1944 г. разам з бацькамі выехаў на эміграцыю. У паваяннай Нямецчыне жыў у лягеры ў Гановэры. З 1950 г. — у ЗША. Жыў у Саўт-Рывэры, браў удзел у грамадзкім жыцьці беларусаў, актывіст парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай. Належаў да кіраўнічых органаў БККА, у 1968 г. увайшоў у склад будаўнічага камітэту новага будынку царквы (быў скарбнікам). Браў удзел у I

Зьездзе беларусаў сьвету ў Менску. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Мелешук Браніслаў (11.09.1908, Налібокі, сёньня Стаўпецкі р-н Менскай вобл — 3.12.1968, Пасэйк, ЗША). Пераехаўшы ў Пасэйк (Нью-Джэрзі) юраў актыўны ўдзел у беларускім грамадзкім і палітычным жыцьці. Уваходзіў у кіраўнічыя структуры БККА. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Мельяновіч Васіль (28.08.1934, в. Азярніца, сёньня Лунінецкі р-н Берасьцейскай вобл. — 06.10.2004, Брансўік, ЗША). Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. Вучыўся ў Беларускай гімназіі імя Янкі Купалы. У ЗША з 1950 г. У 1954–1956 гг. служыў у амэрыканскім войску ў Панаме. Скончыў гарадзкі ўнівэрсытэт Нью-Ёрку (1963) з бакаляўрскай ступенню інжынэра, у 1972 г. — унівэрсытэт Джорджа Вашынгтона (магістар мэнаджмэнту). Працаваў у тэлефоннай кампаніі АТ&Т. Жыў у г. Оўінгс-Мілз (Мэрылэнд). У 1960–1980-я гг. — прадстаўнік БККА на штат Мэрылэнд, быў першым старшынём Рады этнічных арганізацыяў штату Мэрылэнд, у 1979 г. выбраны старшынём Фэдэрацыі беларускіх рэспубліканскіх клюбаў ЗША. У пачатку 1990-х пераехаў у штат Агаё, працаваў у кампаніі «Стэйплз» у Брансўіку, браў удзел у жыцьці беларускай грамады ў Кліўлэндзе. Паводле тагачаснага стамэнту спалены, а прах пахаваны ў в. Азярніца Лунінецкага р-ну.

Мерляк Кастусь (25.12.1919, в. Дзетамля, сёньня Наваградзкі р-н Гарадзенскай вобл. — 25.11.2006). Скончыў курсы крэдытных інспэктараў Дзяржбанку СССР у Беластоку, працаваў бухгалтарам, старшым крэдытным інспэктарам на Наваградчыне. Падчас нямецкай акупацыі — у беларускай адміністрацыі, Самапомачы, у 1944 г. — інтэндант у Наваградзкім беларускім швадроне Барыса Рагулі. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. Знаходзіўся ў Італіі, дзе быў інтэрнаваны амэрыканскімі войскамі. У 1947 г. выехаў у Аргентыну, дзе стварыў і

ўзначаліў Згуртаваньне беларусаў. У 1954 г. пераехаў у ЗША. Заняўся актыўнай грамадзкай дзейнасьцю, быў радным БНР. У 1959–1964 гг. — старшыня Галоўнай управы БАЗА. У 1965-м выйшаў з БАЗА й заснаваў Беларуска-амэрыканскае аб'яднаньне ў Нью-Ёрку, у 1968 г. разам з аднадумцамі — парафію сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле. Ад 1969 г. браў удзел у дзейнасьці БККА, уваходзіў у яго кіраўнічыя структуры, у 1970-я некаторы час — віцэ-прэзыдэнт БККА.

У сярэдзіне 1990-х адышоў ад актыўнай грамадзкай дзейнасьці. У 1992 г. выдаў успаміны «Дзейнасьць Кастуся Мерляка на эміграцыі». Пахаваны на беларускім могільніку ў Іст-Брансўіку.

Мінкевіч Мікалай (08.04.1909, Лунінец, сёньня Берасьцейская вобл. — 29.04.1980). Зь сям'і праваслаўнага сьвятара. Скончыў Віленскую беларускую гімназію. Вучыўся на мэдыцынскім факультэце Віленскага ўнівэрсытэту, скончыў унівэрсытэт у Каўнасе (1942). Ажانیўся з дачкой Радаслава Астроўскага Галінай. У 1942–1944 гг. працаваў лекарам у Баранавічах, дырэктарам Баранавіцкай мэдыцынскай школы, ад сакавіка 1944 г. — галоўны лекар БКА. Дэлегат II Усебеларускага кангрэсу. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. Працаваў лекарам пры

UNRRA і IRO ў брытанскай зоне акупацыі Нямеччыны, браў удзел у грамадзкім жыцьці беларусаў у лягеры ў Ватэнштэце. У 1949 г. выехаў зь сям'ёй у Аргентыну, дзе працаваў галоўным лекарам пры шпіталі г. Сан-Люіс. У студзені 1955 г. пераехаў у ЗША. Працаваў у шпіталях у штатах Ілінойс, Агаё, Місуры, Індыяна, Мічыган. У 1976 г., пасля выхаду на пэнсію, пераехаў у Фларыду. На XVIII Пленуме БЦР (4 ліпеня 1977 г.) выбраны віцэ-прэзыдэнтам БЦР, у 1970-я ўваходзіў ва ўправу БККА. Ягоны архіў, найперш ілюстраваныя альбомы з жыцьця вучняў Віленскай беларускай гімназіі, захоўваецца ў архіўных зборах пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры.

Мядзейка Нікандар (28.08.1914, в. Панькі, сёньня Івейскі р-н Гарадзенскай вобл. — 06.12.1987). Вучыўся ў настаўніцкай сэмінарыі ў Барунах да яе ліквідацыі ў 1932 г. Скончыў гімназію ў Вільні. У 1936–1939 гг. — у польскім войску. У 1939–1941 гг. працаваў настаўнікам беларускай мовы й літаратуры ў Маладзечне. Падчас нямецкай акупацыі — школьны інспэктар у Маладзечанскім павеце, затым — у Лідзкай акрузе. Зь лістапада 1942 г. да верасня 1943 г. — кіраўнік акруговай управы БНС у Глыбокім. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У паваеннай Нямеччыне (француская зона акупацыі) скончыў

універсытэт UNRRA з дыплёмам інжынэра мэлярацыі. У лютым 1948 г. пераехаў у Францыю. Прэзыдэнтам Радаславам Астроўскім вызначаны кіраўніком дэлегатуры БЦР у Францыі. У красавіку 1954 г. разам зь сям'ёй выехаў у ЗША. Жыў у Нью-Брансўіку (Нью-Джэрзі). 4 верасьня 1954 г. прызначаны першым віцэ-прэзыдэнтам БЦР. Быў скарбнікам БККА. На XVIII Пленуме БЦР (3–4 ліпеня 1977 г.) абраны прэзыдэнтам БЦР. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Навумчык Сьцяпан (31.03.1933, Заастравечча, сёньня Клецкі р-н Менскай вобл. — 27.02.2006, Саўт-Рывэр, ЗША). У 1944 г. разам з бацькамі выехаў на эміграцыі. Па капітуляцыі Нямеччыны знаходзіўся ў беларускім лягэры ў Ватэнштэце, належаў да беларускіх скаўтаў. З 1950 г. — у ЗША. Служыў у амэрыканскай арміі ў Нямеччыне. Жыў у Саўт-Рывэры, працаваў у кампаніі «Джонсан-энд-Джонсан». Браў актыўны ўдзел у жыцьці парафіі

сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры, у 1980-х належаў да рады БККА. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Найдзюк Часлаў (15.08.1915, Бойдаты, сёньня Ваўкавыскі р-н Гарадзенскай вобл. — 1995, Лос-Анджэлес, ЗША). Паводле адукацыі адвакат. Падчас нямецкай акупацыі працаваў у Вялейцы міравым судзьдзём, узначальваў акруговую ўправу БНС. Ад 1950 г. — у ЗША. Жыў у Лос-Анджэлесе, узначальваў мясцовы аддзел ЗБАДК, быў прадстаўніком БККА на штат Каліфорнія.

Палюховіч Міхась (18.10.1925, Сэрнікі, Палесьсе — 01.08.1994, Саўт-Рывэр, ЗША). Падчас нямецкай акупацыі вывезены на прымусовыя працы ў Нямеччыну. Па заканчэньні вайны апынуўся ў Беларускам лягэры ў Ватэнштэце, браў удзел у грамадзка-культурным жыцьці й скаўтыngu. Прыкладна ў 1948–1949 гг. сям'я Палюховічаў выехала ў Паўночную Караліну. Затым М. П. пераехаў у Саўт-Рывэр. Быў сябрам будаўнічага камітэту парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, старшынём царкоўнага хору, скарбнікам часопісу «Беларуская думка», належаў да ўправы БККА. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Партлезьнік Мікалай (да 1945 г. Падлазьнік, 04.01.1904, Менск), вайсковец, сябра Арганізацыі беларускіх вэтэранаў. У канцы 1920-х скончыў Беларускаю вайсковую школу ў Менску (АБВШ). Служыў у Чырвонай Арміі ў чыне капітана. Падчас нямецка-савецкай вайны трапіў у нямецкі палон. Пазьней знаходзіўся ў Арміі Ўласава. У лягерах для перамешчаных асобаў у Нямеччыне далучыўся да белару-

скага руху. Увайшоў у Арганізацыю беларускіх вэтэранаў, створаную Францам Кушалем. У канцы 1940-х пераехаў у ЗША. Жыў у Пасэйку (Нью-Джэрзі). Браў удзел у беларускіх арганізацыях, у тым ліку Арганізацыі беларускіх вэтэранаў, БККА. Пахаваны ў Спрынг Валей, штат Нью-Ёрк, на праваслаўных могілках.

Пеляса Ўладзімер (01.05.1918, Ліда, Гарадзенская вобл. — 24.04.2004, Нью-Ёрк). Скончыў Віленскую беларускую гімназію. Падчас нямецкай акупацыі працаваў у структурах БНС. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У Заходняй Нямеччыне браў удзел у грамадскім жыцці, беларускім скаўтынгу. У 1949 г. пераехаў у ЗША. Жыў у Кўінзе (Нью-Ёрк). Працаваў у кампаніі «Атланта-Карпарэйшн» (апэратарам машынаў). Узначальваў нью-ёрскі аддзел ЗБАДК, уваходзіў ва ўрад БККА, належаў да Амэрыканскіх

прыхільнікаў БЦР і Амэрыканскіх прыхільнікаў АБН, быў актывістам парафіі сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле. Блізу 20-ці гадоў скарбнік карпарацыі Белэр — Менск. У 1950-х заснаваў уласнае выдавецтва, у якім выдрукаваў за ўласны кошт некалькі кніг беларускіх пісьменьнікаў-эмігрантаў. Пахаваны на праваслаўным могільніку ў Маспэце ў Нью-Ёрку. Ягоны архіў перададзены ў царкву ў Саўт-Рывэры.

Плескачэўскі Анатоль (28.02.1911, Глыбокае — 31.03.1980, Лексінгтан, ЗША). Сын Антона й Надзеі з Асташэўскіх. Брат Барыса Плескачэўскага. Скончыў Агранамічна-жывёлагадоўчую школу ў Грудзёнцы з дыплёмам жывёлавода-агранома. З 1939 г. — аграном-жывёлавод у Віленска-Троцкім павеце. Падчас нямецкай акупацыі — галоўны інтэндант БКА, ад’ютант прэзыдэнта БЦР Радаслава Астроўскага, у другой палове 1944 г. працаваў у сакратарыяце БЦР у Бэрліне. Пасьля капітуляцыі Нямеччыны вучыўся ў Вольным унівэрсытэце UNRRA ў Мюнхэне, затым ва Ўкраінскім тэхнічна-сельскагаспадарчым інстытуце. У 1949 г. пераехаў у ЗША, пасяліўся ў Ірвінгтане (Нью-Джэрзі). Працаваў у фармацэўтычнай кампаніі Pinick у г. Ньюарк, узначальваў аддзел антыбіётыкаў. Браў актыўны ўдзел у грамадскім жыцці беларусаў ЗША: уваходзіў ва ўправу БККА, быў сябрам і адным з кіраўнікоў Амэрыканскіх прыхільнікаў БЦР, віцэ-прэзыдэнтам Амэрыканскіх прыхільнікаў Антыбальшавіцкага блёку народаў, актыўным сябрам парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры, належаў да Саюзу беларуска-амэрыканскіх вэтэранаў. Пасьля выхаду на пэнсію жыў у Лексінгтане (штат Нью-Ёрк). Пахаваны на ўкраінскіх могілках у Баўнд-Бруку. Архіў Анатоля Плескачэўскага захоўваецца ў архіўных зборах пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры.

Русак Аляксандар (13.07.1907, Баранавічына — 07.03.1957, Гарфілд, ЗША), грамадзкі дзеяч, інжынэр. Скончыў Познанскі ўнівэрсытэт (1934). У 1939–1941 гг. — заснавальнік і старшыня Беларускага камітэту ў Познані, улетку 1941 г. — арганізатар Беларускага нацыянальнага камітэту ў Горадні, у 1942 г. у Баранавічах заснаваў Адміністрацыйна-гандлёвую школу, яе першы дырэктар. Заснаваў Арганізацыю гандлёвых і прамысловых прадпрыемстваў. У 1943 г. — бурмістар Баранавічаў, удзельнік II Усебеларускага кангрэсу. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У паваеннай Нямеччыне — галоўны арганізатар і старшыня Беларускага камітэту (лета 1945 г.), пазьней лягеру (восень 1945) у Рэгенсбургу. Спрычыніўся да арганізаванага выезду беларусаў у ЗША й стварэньня беларускага асяродку ў Саўт-Рывэры. З 1948 г. — старшыня Галоўнай управы Цэнтральнага прадстаўніцтва беларускай эміграцыі, удзельнік аднаўленчага пленуму БЦР, у першым урадзе БЦР — міністар замежных справаў і адзелу фінансаў БЦР. З 25 лістапада 1952 г. — старшыня калегіі БЦР, а з 15 кастрычніка 1953 г. — старшыня Выканаўчага органу БЦР і кіраўнік замежных справаў БЦР. У ЗША прыехаў улетку 1949 г. Пасяліўся ў Гарфілдзе (Нью-Джэрзі). Адзін з ініцыятараў стварэньня Кангрэсу беларусаў Амэрыкі й Беларускага кангрэсавага камітэту. Увайшоў у першы ўрад БККА. У 1955 г. праз хваробу паступова адышоў ад усіх беларускіх справаў. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры. Архіў Аляксандра Русака захоўваецца ў зборах пры царкве сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры.

Селях Вячаслаў (на эміграцыі **Качанскі, Селях-Качанскі**, 15.12.1885, Лагойск — 08.08.1976, Саўт-Рывэр), опэрны сьпявак, тэатральны й грамадзкі дзеяч. Скончыў Маладзечанскую настаўніцкую сэмінарыю. У 1910 г. паступіў у опэрную клясу Пецярбурскай кансэrvаторыі. У 1915 г. выбраны з 300 прэтэндэнтаў у Марыінскі імператарскі тэатар. Сьпяваў у «Князі Ігары», «Рыгалета», «Дэмане», «Барысе Гадунове», сумесна зь вядомым расейскім сьпеваком Фёдарам Шаляпіным — у «Хаваншчыне» й «Кармэн». У 1925 г. пераехаў у Менск, дзе працаваў выкладчыкам у музычным тэхнікуме й кіруе музычнай сэкцыяй пры Інстытуце беларускай культуры (Інбелкультце). Паставіў першую опэру па-беларуску — «Русалка». З 1927 г. — дырэктар БДТ-1 (сёньня — Купалаўскі тэатар). У 1933 г. рэпрэсаваны, па вызваленьні жыў у Ленінградзкай вобласьці. У 1943 г. вярнуўся ў Беларусь, працаваў кіраўніком адзелу культуры й мастацтва пры Беларускай народнай самапомачы, потым узначальваў адзел культуры ва ўрадзе БЦР. У 1944 г. у Нямеччыне стварыў тэатральна-мастацкую групу «Жыве Беларусь», зь якой гастраліваў па беларускіх асяродках. Ад 1950 г. — у Саўт-Рывэры, браў удзел у жыцьці мясцовай беларускай грамады, належаў да БККА. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Сенька Міхась (нар. 02.01.1922, Новы Сьвержань, сёння Стаўпецкі р-н Менскай вобл.) Падчас нямецкай акупацыі скончыў Баранавіцкую мэдыцынскую школу, працаваў кіраўніком аптэкі ў Стоўпцах. З 1944 г. — на эміграцыі. Жыў у беларускім лягэры ў Ватэнштэце, скончыў гімназію, браў актыўны ўдзел у скаўтынгу. Вучыўся ва Ўкраінскім тэхнічна-гаспадарскім інстытуце ў Мюнхэне (1947–49). У 1949 г. пераехаў у ЗША, пасяліўся ў Саўт-Рывэры. Працаваў на заводзе «Форд». Бярэ ўдзел у беларускім грамадскім жыцці ў Амерыцы. У 1950-х узначальваў Аб'яднаньне беларуска-амэрыканскай моладзі, уваходзіў у царкоўную ўправу прыходу сьв. Эўфрасіньні Полацкай (сакратар), шматгадовы сакратар управы БККА.

Сіцько Мікалай (1924, Рыга — 2008). Скончыў беларускую гімназію ў Рызе. Падчас вайны выехаў у Нямеччыну, вучыўся на хімічным факультэце Бэрлінскага ўнівэрсытэту. У 1946–1948 гг. выкладаў ангельскую мову ў Беларускай гімназіі імя Я. Купалы ў Міхэльсдорфе, працаваў перакладчыкам пры структурах ЮНРРА. У 1949 г. выехаў у ЗША, жыў ў Саўт-Рывэры. Адзін з актывістаў прыходу сьв. Эўфрасіньні Полацкай, у 1960–1970-х належаў да ўраду БККА. Пры канцы 1990-х адышоў ад парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай, але браў ўдзел у жыцці беларускай грамады ў Саўт-Рывэры.

Філіповіч Мікола (Мікалай) (20.09.1918, Кліўлэнд, ЗША — 1975). У 1921 г. ягоныя бацькі вярнуліся на Вялейшчыну. У 1940 г. быў рэпрэсаваны, служыў у II Польскім корпусе (Армія Андэрса), зь якім эвакуаваўся ў Англію. У ЗША з 1948 г., грамадзкі дзеяч. Быў адным зь першых прадстаўнікоў паваяеннай эміграцыі, што прыехаў у ЗША й пачаў сьцягваць сюды беларускія сем'і. Разам з Іванам Ермачэнкам, Барысом Кітом — стваральнік ЗБАДК. У першым урадзе БККА — скарбнік і рэфэрэнт сацыяльнай апекі.

Хіхлуша Іван. Нарадзіўся ў ЗША. Калі быў малым дзіцём бацькі, што паходзілі са Случчыны, вярнуліся на Беларусь. Паводле адукацыі — настаўнік. Падчас нямецкай акупацыі ўзначальваў Слуцкую акруговую ўправу БНС, ад 15 красавіка 1944 г. — намесьнік прэзыдэнта БЦР на Слуцкую акругу. Дэлегат II Усебеларускага кангрэсу. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У 1948–1949 гг. быў настаўнікам матэматыкі ў гімназіі імя Янкі Купалы ў Міхэльсдорфе. У 1951–1955 гг. выканаўчы сакратар Беларускага кангрэсавага камітэту.

Цупрык Іван (18.02.1913, Слонім — 21.09.1983). Скончыў Наваградскую беларускую гімназію, Варшаўскі ўнівэрсытэт. З 1944 г. — на эміграцыі. У 1948 г. узяў шлюб з Ірэнай Жылінскай, зь якой у

1950 г. пераехаў у ЗША (Саўт-Рывэр). Працаваў хімікам у адзеле нуклеарнай мэдыцыны ў фірме «Сквіб». Належаў да БККА, браў удзел у Кангрэсах беларусаў Амэрыкі, належаў да парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры. Бацька старшыні БККА *Робэрта Цупрыка*. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Цупрык Робэрт-Усевалад (Бабі, 26.09.1954, Саўт-Рывэр). Нарадзіўся ў сям’і *Янкі Цупрыка* й акторкі тэатру Ірэны з Жылінскіх. Скончыў Ратгерскі ўнівэрсытэт (1976). Працуе ў бібліятэцы Мэдыцынска-дантыстычнага штатнага ўнівэрсытэту. Браў удзел у моладзевым беларускім руху. З 2001 г. — старшыня БККА, бярэ актыўны ўдзел у жыцьці парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай.

Цярпіцкі Віталь (нар. 03.02.1923, м. Івянец, сёньня Валожынскі р-н Менскай вобл.). Нарадзіўся ў сям’і сьвятара Антона Цярпіцкага. Вучыўся ў Віленскай гімназіі імя Пушкіна, затым — Наваградзкай гімназіі. Падчас нямецкай акупацыі — навучэнец настаўніцкай сэмінарыі ў Нясьвіжы (1942–1944), у чэрвені 1944 г. паступіў у Менскую афіцэрскую школу БКА. З 1944 г. — на выгнаньні. Разам з далучанымі да дывізіі Зіглінга беларускімі аддзеламі апынуўся ва Ўсходняй Францыі, дзе разам зь сябрамі перайшоў на бок французскіх партызанаў. Пазьней далучыўся да Арміі Андэрса, што ваявала ў складзе брытанскіх узброеных сілаў. У 1946 г. разам з корпусам эвакуаваўся ў Вялікабрытанію. Па дэмабілізацыі пасяліўся ў Брэдфардзе. Узначальваў адзел Хрысьціянскага аб’яднаньня беларускіх работнікаў (арганізацыі, якая падтрымлівала БЦР) у Ёрку. У лістападзе 1950 г. пераехаў у ЗША. Пасяліўся ў Саўт-Рывэры. Браў актыўны ўдзел у працы БККА, уваходзіў у яго кіраўнічыя органы, сакратар БЦР. У 1969–1972 гг. узначальваў будаўнічы камітэт узьвядзеньня царквы парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай.

Чабатарэвіч Віктар (1907, Новы Сьвержань Менскага пав., сёньня Стаўпецкі р-н Менскай вобл. — 07.10.1963, Нью-Ёрк). Скончыў Нясьвіскую настаўніцкую сэмінарыю, школу падхарунжых. Настаўнічаў на Віленшчыне і ў Заходняй Польшчы. У 1939–1941 гг. — у Стоўпцах. У 1941–1942 гг. працаваў у Галоўным школьным інспэктарце, сакратаром Цэнтралі БНС. У сакавіку 1944 г. узначаліў афіцэрскія курсы Беларускай краёвай абароны, затым — Афіцэрскую школу БКА. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У 1948 г. пераехаў у ЗША, пасяліўся на Лонг-Айлэндзе (Нью-Ёрк), быў адным з арганізатараў ЗБАДК. Шмат спрычыніўся да перацягваньня ў ЗША беларускіх эмігрантаў. Ад 1951 г. — у БККА (быў яго віцэ-старшынём), карэктаваў газэту «Беларуская трыбуна», у 1955–1956 гг. — адзін з ініцыятараў стварэньня Камітэту незалежнай Беларусі.

Шостак Аляксандар, грамадзкі дзеяч. Паходзіў з Палесься. Быў камэндантам беларускага лягеру ў Остэргофэне. Прадстаўнік БККА на штат Дэлавер, жыў у г. Ўілмінгтан. Амаль штогод дамагаўся, каб у штаце Дэлавер на афіцыйным узроўні адзначаўся Дзень 25 Сакавіка.

Шудзейка Аляксей (Аляксандар) (28.02.1913, Мітава (цяпер Елгава), Латвія — 21.12.1969, Ўолінгтан, ЗША). У 1923 г. сям'я Шудзейкаў пераехала ў Заходнюю Беларусь. Скончыў Варшаўскі ўнівэрсытэт. У 1939 г. быў мабілізаваны ў Польскую армію, трапіў у нямецкі палон. У 1941 г. вызвалены. Узначаліў Беларускае прадстаўніцтва ў Торуні, пазьней працаваў у Беларускай рэдакцыі радыё «Вінэта». Пасьля капітуляцыі Нямецчыны апынуўся ў французскай акупацыйнай зоне. У ЗША з 1949 г. Пасяліўся ў Ўолінгтане (Нью-Джэрзі), уваходзіў у ЗБАДК, браў удзел у структурах БККА, быў сакратаром II Кангрэсу беларусаў Амэрыкі й адным з распрацоўнікаў яго статусу. Належаў да арганізацыі «Амэрыканскія прыхільнікі БЦР», парафіі сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры.

Шчорс Барыс (26.06.1916, в. Новы Сьвержань, сёньня Стаўпецкі р-н Менскай вобл. — 06.06.1975, Саўт-Рывэр, ЗША), грамадзка-культурны дзеяч. Брат Мікалая й Ігара Шчорсаў. Скончыў гімназію ў Стоўпцах (1937), настаўніцкі інстытут у Беластоку (1940). Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. Быў камэндантам беларускага лягеру ў Міхэльсдорфе. З 1949 г. — у ЗША, жыў у Саўт-Рывэры. У 1951 г. узначаліў Беларускае выдавецкае таварыства пры ЗБАДК, а потым БККА. Уваходзіў у склад рэдакцыі «Беларускай думкі», у кіраўнічыя органы БККА. Адзін з ініцыятараў узьвядзеньня асобнага будынку парафіі ў Саўт-Рывэры. Ініцыятар пабудовы Беларускага грамадзкага цэнтру ў Саўт-Рывэры. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Шчорс Ігар (25.08.1918, в. Новы Сьвержань, сёньня Стаўпецкі р-н Менскай вобл. — 12.10.1992, Саўт-Рывэр, Нью-Джэрзі, ЗША), грамадзкі дзеяч. Падчас нямецкай акупацыі — начальнік менскай паліцэйскае управы, у 1944 г. — камандзір 27-га батальёну БКА. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. Жыў у лягеры ў Міхэльсдорфе, належаў да тэатральнай трупы «Жыве Беларусь!» Вячаслава Селяха-Качанскага. Ад 1949 г. — у ЗША. Жыў у Саўт-Рывэры. Браў актыўны ўдзел у жыцьці парафіі й грамадзка-культурных арганізацыяў. Належаў да БККА. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Шчорс Мікалай (1913, Новы Свержань, сёньня Стаўпецкі р-н Менскай вобл. — 22.12.1995, Даўнт-Мора, Фларыда, ЗША). Скончыў мэдыцынскі факультэт Віленскага ўнівэрсытэту імя Стафана Баторыя, займаўся актыўнай грамадзкай дзейнасьцю, у 1935–1937 гг. — старшыня Беларускага студэнцкага саюзу. У 1939 г. выехаў у Варшаву, з 1940 г. — старшыня Беларускага камітэту ў Варшаве. Кіраўнік г. зв. «групоўкі Шчорса», якая цесна супрацоўнічала зь нямецкім абвэрм і разглядала падзеі будучай акупацыі як магчымасьць стварыць беларускую дзяржаву пад нямецкім пратэктаратам. На пасяджэньні беларускага актыву ў Бэрліне 19 чэрвеня 1941 г. выбраны старшынём Беларускага нацыянальнага цэнтру, які разглядаўся як урад будучай Беларусі. Аднак праз тры тыдні, пасля наведаньня Беларусі, адмовіўся ад палітычнай дзейнасьці. Вярнуўся ў Варшаву, дзе цягам пяці гадоў узначальваў Беларускі камітэт. З восені 1944 г. — у Нямеччыне. У 1946–1947 гг. узначальваў Беларускае праваслаўнае аб'яднаньне, падтрымаў аднаўленьне БЦР. З 1949 г. жыў у ЗША, пасяліўся ў Нью-Ёрку. У 1950–1951 гг. узначальваў ЗБАДК, ініцыятар стварэньня Беларускага кангрэсавага камітэту, яго першы старшыня (1951–1955). У 1955 г. падаў у адстаўку з пасады старшыні, разам зь Юр'ем Сабалеўскім, Міколам Паньковым, Іванам Касяком, Віктарам Чабатарэвічам, Лявонам Савёнкам, Леанідам Галяком стварыў Камітэт незалежнай Беларусі. У 1958 г. — адзін са стваральнікаў Беларуска-амэрыканскага зьвязу. У канцы 1950-х адышоў ад актыўнай грамадзкай дзейнасьці, зьехаў у Пляцбург (штат Нью-Ёрк), дзе меў клініку, зьяўляўся віцэ-прэзыдэнтам Амэрыканскай асацыяцыі хірургаў. Пасля выхаду на пэнсію пераехаў у Фларыду.

Шчэцька Васіль (15.03.1923, в. Апечкі, сёньня Стаўпецкі р-н Менскай вобл.). Падчас нямецкай акупацыі навучаўся ў мэдыцынскай школе ў Баранавічах, належаў да СБМ. У 1944 г. выехаў у Нямеччыну, належаў да Працоўнай групы СБМ, потым знаходзіўся ў дывізіі «Беларусь». Пасля сканчэньня вайны навучаўся ў Беларускай гімназіі імя Янкі Купалы. У 1948–1950 гг. у складзе «Дванаццаткі» выехаў у Англію, дзе працаваў на вугальных шахтах. У 1950 г. пераехаў у Бэльгію,

скончыў сацыяльна-палітычны факультэт Лювэнскага ўнівэрсытэту. З 1956 г. — у ЗША, жыў у Нью-Ёрку, працаваў у бібліятэцы Калюмбійскага ўнівэрсытэту. Быў сакратаром Галоўнай управы БАЗА, належаў да кіраўніцтва парафіі сьв. Кірылы Тураўскага ў Нью-Ёрку. У 1965 г. разам з Кастусём Мерляком і паплечнікамі заснаваў Беларуска-амэрыканскае аб'яднаньне ў Нью-Ёрку, а ў 1968 г. — прыход сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле. Як сябра БАА й парафіі браў удзел у Кангрэсах беларусаў Амэрыкі, належаў да ўраду БККА,

у 1980-х — прадстаўнік БККА на штат Нью-Ёрк. Жыве ў Мэнэлэпэне (Manalapan), штат Нью-Джэрзі.

Шыбут Хведар (26.06.1901 (паводле інш. зьвестак — 14.04.1900), в. Дунайчыцы, сёньня Клецкі р-н Менскай вобл. — 18.12.1990, Норт-Плэйт, Нэбраска, ЗША). У 1920-х арганізоўваў беларускае культурнае жыцьцё, стварыў у Дунайчыцах тэатральны гурток. У 1924 г. далучыўся да палянафільскай Беларускай часовай рады, у 1925–1926 гг. — сябра Беларускага сялянскага саюзу, выбіраўся ў яго кіраўнічыя органы. Потым зноў у Беларускай часовай радзе. Падчас нямецкай акупацыі працаваў у беларускай цывільнай адміністрацыі. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. З 1950 г. — у ЗША, пасяліўся ў штаце Каларада (г. Пуэбла). Падтрымліваў плятформу БЦР, быў прадстаўніком БККА на штат Каларада.

Юрцэвіч Васіль (25.10.1919, в. Азёрыца, сёньня Лунінецкі р-н Берасьцейскай вобл. — 29.10.1973, Нью-Ёрк, ЗША). Зь сялянскай сям'і. Падчас нямецкай акупацыі — кіраўнік каапэратыву закупу й збыту на Лунінецкі р-н. Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У Чэхіі быў прымусова мабілізаваны ў Чырвоную Армію, але ўцёк (сям'я была вывезеная ў СССР). Па капітуляцыі Нямеччыны знаходзіўся ў лягэры Хохэнфэльц, потым працаваў на вугальных шахтах у Бэльгіі. У 1950 г. пераехаў у ЗША, пасяліўся ў Нью-Ёрку, належаў да прыходу сьв. Кірылы Тураўскага ў Брукліне й акруговага аддзелу БАЗА. У 1965–1968 гг. далучыўся да Беларуска-амэрыканскага аб'яднаньня й парафіі сьв. Кірылы Тураўскага ў Рычманд-Гіле. У 1965–1968 гг. першы старшыня карпарацыі Белэр-Менск. Як дэлегат БАА й парафіі ў Рычманд-Гіле браў удзел у Кангрэсах беларусаў Амэрыкі, належаў да ўраду БККА. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

Ясюк Эмануіл (1906, в. Жухавічы, сёньня Карэліцкі р-н Гарадзенскай вобл. — 10.12.1977, Пасэйк, Нью-Джэрзі, ЗША). У 1930-х скончыў унівэрсытэт у Льежы (Бэльгія) з дыплёмам інжынэра. Падчас нямецкай акупацыі — старшыня Стаўпецкага раёну, дэлегат Усебеларускага царкоўнага сабору (жнівень 1942 г.) і II Усебеларускага кангрэсу (чэрвень 1944). Зь лета 1944 г. — на эміграцыі. У 1950 г. пераехаў у ЗША, жыў у Пасэйку (Нью-Джэрзі, ЗША);

быў суўласьнікам кампаніі «Крыс Электронікс». Займаўся грамадзкай дзейнасьцю, узначальваў арганізацыю Амэрыканскія прыхільнікі БЦР, быў заснавальнікам арганізацыі беларускіх вэтэранаў у Пасэйку, віцэ-старшынем Беларускага кангрэсавага камітэту Амэрыкі, парафіянінам і фундатарам парафіі царквы сьв. Эўфрасіньні Полацкай у Саўт-Рывэры. Пахаваны на беларускіх могілках у Саўт-Рывэры.

ІМЕННЫ ПАКАЗЬНІК

- Аблажэй, Макар 13, 170
Абрамава (Тэадаровіч), Надзея 89
Абрамчык, Мікола 19–23, 36, 38,
87, 88, 113, 131, 132, 134, 137,
205, 280, 282, 399
Абрэмскі, Юры, а. 138, 140
Абуховіч 362
Абэцэдарскі, Лаўрэнці 356
Агійчук, Грыгоры, мітрапаліт 34,
172, 173
Адамік, Люіс 259
Адамовіч, Антон 21, 23, 89, 132,
133, 159, 205, 210, 212, 381
Адамовіч, Ганна 387
Адамушка (Адамушко), Уладзімер
14
Адзінец, Аляксандар 10, 15, 47,
55, 123, 132, 133, 174, 178, 179,
185, 191, 249, 265
Айзэнштат, Галіна 375
Акінчыц, Фабіян 378
Акула, Кастусь 355–360, 375,
380–386
Аладка, Алесь 389
Алданава, Марыя 376
Алехнік, Алесь 380
Альхоўскі, Іван 226
Альхоўскі, Ю., а. 37
Аляксандар II, расейскі імператар
328
Андрусішын, Юрка 214
Андрэй (Аляксандар Крыт),
мітрапаліт 28, 35, 140, 310
Андэрс, Уладзіслаў 42, 72
Апанас, архіепіскап 29–31, 33, 37,
162–167, 297, 300, 391, 392
Апине, Ілга 42
Арлоў, казак 302
Арашонак, Арцём 388
Армстранг, К. 104
Арсеньнева, Наталья 32, 47, 137,
354, 381
Артымовіч, Надзея 374
Арцюх, Язэп 192–194, 231, 287,
290, 297, 301, 304, 305
Арцюшэнка, Васіль 54, 214
Арцюшэнка, Джэні 393
Арцюшэнка, Рыгор 54, 70, 125,
148, 151, 152, 196, 388, 395
Арцюшэнка, Соня 70, 228
Арэхва, Аркадзь 9, 22, 102, 112,
118, 196, 200
Асіповіч, Ян 78
Асіпчык, Аляксандар 32, 78
Асташонак, Марыля 46, 258
Асташонак, Юз'ік 46, 258
Астроўскі, Віктар 299, 305
Астроўскі, Радаслаў 9, 18–21,
22–24, 26, 28, 35, 38, 39, 44, 68,
73, 82, 83, 98, 101, 104, 105,
112, 114, 125, 128, 144, 145,
150, 154, 159, 176, 177, 185,
186, 191, 196, 209–212, 214,
215, 240, 263, 264, 266, 278,
299, 303, 329, 357, 365, 402
Атнагор, экзарх 165, 361
Аўдзей, Іван 78
Аўсяёнак, Тамаш 52, 259

- Ахатэнка, Сяргей (сапр. Ягор),
архіепіскап 34, 35, 172, 399
- Ачэсан 92
- Бабкоўскі, Венядзікт, архіепіскап
29, 37
- Багданкевіч, Сьвятлана 376, 377,
379
- Багдановіч, Аляксандар 79, 368
- Банкет, Аляксандар 148, 149, 152,
158, 167, 222, 275
- Барадаеў, а. 37
- Баран, Ядвіга 358
- Бартуль, Франціш 123
- Барысавец, Ксаверы 74, 114, 130,
137, 152, 262, 264, 363, 382
- Барысік, Тацяна 392
- Барышкевіч, Георгі, япіскап 29
- Бацьюк, украінскі дзеяч 263
- Бахар, Людміла 396
- Бахар, Міхась 47, 112, 130, 142,
148, 151, 197, 198, 222, 224,
226, 239, 319, 320, 377, 393, 395
- Башко, Дзьмітры, а. 249
- Бекіш, Янка 26, 27
- Белямук, Міхась 32, 79, 178
- Бембель, Алег 371
- Бендзераў, А. 125
- Беразоўскі, Рыгор 125
- Беразоўскі, Хведар 70
- Бёрн, Джон 136
- Бісэт, Джэймз 50
- Божка, Ліда 68
- Болтан, Фрэнсіс П. 93
- Бондаренка, Н. 14
- Бордак, Мікалай 388
- Бразоўскі, Міхась 138, 140
- Браўн, Эдмунд 282
- Брусевіч, Анатоль 376, 387, 389
- Бруцкі, Янка (мітрапаліт Ізяслаў)
28, 296–298, 310, 311
- Брылеўская, Лёнгіна 9, 45, 46,
52, 56–58, 68, 69, 72, 76, 77,
80, 100, 103, 106, 107, 110,
112–114, 118–123, 148–150,
152, 159, 185–188, 201, 215,
222–224, 258–264, 325, 332,
348, 366, 367, 386
- Брылеўскі, Уладзімер 46, 58, 71,
110, 114, 115, 148, 149, 151,
185, 186, 249, 250, 258–264,
366, 368, 377, 386
- Брынкевіч, Мечыслаў, а. 167, 168,
371
- Буглай, Аляксандар 26, 151
- Будзька, Часлаў 170, 317
- Будзька, Эдвард 317
- Будрыс 104
- Букатка, Бэрнарד 50, 118–121, 196,
348, 396
- Булак-Балаховіч, Станіслаў 377,
378
- Булгакаў, Валер 376, 391
- Бунчук, Павал 204
- Бураўкін, Генадзь 226, 227, 385,
386, 392
- Бурдзейка, Ірына 377, 378
- Бурдзь, Іван 390
- Бурдзь, Павал 386, 388
- Буш, Джордж (малодшы) 250
- Буш, Джордж (старэйшы) 234,
375, 385
- Быкаў, Васіль 382, 387, 388
- Бяленіс, Антон 170, 171
- Бяленіс, Людвіка 170, 171
- Бяляцкі, Алесь 374
- Бярозка, Анатоль 389, 392
- Вабішчэвіч, Аляксандар 26
- Вадэйка, Кастусь 265, 273
- Вайновіч, Джордж 178
- Вайтовіч, Антон 78
- Вайтовіч, Галіна 377, 378
- Вайцяховіч, Алекс 259
- Вайцяховіч, Андрэй 52, 259
- Вайцяхоўская, Бэрдзі 292
- Вайцяхоўская, Валянціна 47, 68,
69, 73, 123, 150, 152, 195, 222,
224, 263
- Вайцяхоўская, Надзя 47, 393
- Вайцяхоўскі, Кастусь 9, 10, 15,
47–49, 69, 151, 152, 193, 195,

- 222–224, 273, 284, 291, 292,
295, 387, 390, 396
- Вайцяхоўскі, Ксенафонт 15, 26,
27, 47–49, 110, 115, 118–120,
122, 123, 151, 153, 196, 199,
201, 262, 273, 332, 396, 397
- Вайцяхоўскі, Мікалай (Нік) 222,
224
- Вакар, Мікалай 79, 209, 210, 309,
310
- Валатковіч, Уладзімер 393
- Валошка, Алесь гл. Змагар, Алесь
Варлаам (Шышацкі) 363
- Варонка, Язэп 13, 79, 169, 170
- Васіль, архіепіскап 32, 35–37, 130,
137–141, 143, 172, 204, 311,
336
- Вашынгтон, Джордж 106, 108
- Ваякоўскі, Міхаіл, а. 36
- Верасаў, Дзьмітры 74, 114, 262,
264, 371
- Весялкоўскі, Юры 371, 372, 381,
382, 387, 390
- Вініцкая, Аня 193, 291
- Вініцкая, Кацярына 297
- Вініцкая, Люся 193, 291
- Вініцкі, Аляксей 15, 16, 35, 290,
297, 304, 370
- Вініцкі, Леанід 297, 298
- Віньнікава, Тамара 383
- Вірня, Л. 206
- Віцьбіч (Стукаліч), Юры 9, 26, 27,
32, 45, 58, 73, 74, 78, 200, 202,
264, 270–272, 370, 377
- Войтанка, Сьцяпан 34, 361–364,
367
- Вылюда, Рыгіс 142
- Высоцкі, Леў 58, 80, 152, 197, 222,
224, 227, 386, 397
- Высоцкі, Хведар (Тодар) 58, 71,
110, 115, 125, 196, 262, 263,
365, 397
- Выгвыцкі (Витвицкі), С. 209
- Вэйнбаўм, М. 363
- Вялікі, Павал 167
- Вярбіцкі, Аўген 58
- Гадлеўскі, Вінцэнт, а. 186, 317, 375
- Гайдзелі, сям'я 171
- Галан, доктар 58, 270
- Галдўотэр, Бары 146
- Галубовіч, Людвік 26, 177
- Гальпэрн, Сэймур 136, 137
- Галяк, Леанід 22, 36, 45, 47, 88,
95, 112, 125, 140, 201, 204, 209,
352–355, 357, 363, 409
- Галяк, Раіса 369
- Гараны, Янук гл. Даніловіч, Антон
- Гарачка, Усевалад 381
- Гарбацэвіч, М., а. 37
- Гарбачоў, Міхаіл 371
- Гарбінскі, Юры 32, 161, 164, 165
- Гардззенка, Натальля 10, 40
- Гарошка, Леў, а. 36
- Гарошка, Мікола 79, 204
- Гарошка, Расьціслаў 135, 144
- Гартны, Цішка (Зьміцер
Жылуновіч) 360
- Гатковіч, Алесь 374
- Гедройц, Ежы 186
- Геніюш, Ларыса 20, 137, 267
- Герцфэльд, Андрэас 388
- Гілевіч, Ніл 373, 381, 386, 394
- Гінгрыч, Ньют 233
- Гітлер, Адольф 61
- Глінскі, Кастусь 372
- Глыбінны, Уладзімер гл. Сядура,
Уладзімер
- Гор, Албэрт 237
- Горбат, Адам 152, 222
- Готбэрг, Курт фон 301
- Гоўша, Кастусь 127
- Грабінскі, Баляслаў 170
- Грамыка, Сяргей 152, 195
- Граноўскі, А. 93
- Грыб, Тамаш 61
- Грыбаноўскі, Анастасі, мітрапаліт
33
- Грыгальчык, Пятро 373
- Грыгор'еў, Нікіфар 91
- Грыцкевіч, Валянцін 381–383

- Грыцук, Аляксандар, а. 72
 Грыцук, Варвара 374
 Грычыкі, сям'я 45
 Грэбень, Марыя 308
 Грэбень, Мікола 32, 195, 224, 397
 Гувэр, Гэrbэрт 146
 Гузоўскі, Аляксандар 26
 Гурская, Тацяна 394
 Гутырчык, Сяргей 198
 Гэрмановіч, Язэп 193, 291
 Дабранскі, Леў 93, 187
 Дабрынская, Зоф'я 61
 Даніловіч, Антон (Янка Золак; Яз. Дольны) 73, 114, 115, 130, 136, 141, 148, 149, 151, 152, 192, 196, 197, 199, 201, 207, 222, 224, 251, 264, 273, 332, 354, 355, 358–361, 363, 365–375, 385, 397
 Даніловіч (Каліноўская), Лідзія 73, 275, 356
 Данілюк, Барыс 138, 140
 Данілюк, Хведар 34, 35, 138
 Дарафейчук, Аляксандар 148, 149, 151, 222
 Дарашэвіч, Мікола 204
 Дашкевіч, Сьцяпан 26
 Джонсан, Ліндан 145, 146, 358, 359
 Дзеляк, Катлін 142
 Дземідовіч, Надзея 385
 Дзяніс (Валедзінскі), мітрапаліт 33
 Дзямідаў, Мікола 35
 Дольны, Яз. гл. Даніловіч, Антон
 Доўл, Робэрт 233
 Доўнар-Запольскі, Мітрафан 356
 Дубяга, Віктар 198
 Дуб, В. 98
 Дубовік, Аўген 136, 137
 Дубоўка, Уладзімер 397
 Дульская, Валя 69
 Дыяна, прынцэса 268
 Дэмша, Аўген 272, 275
 Дэрвінскі, Эдвард 130
 Евец, Аркадзь 74, 103, 104, 105, 114, 148, 149, 222, 262, 264
 Евец, Раіса 26, 103, 104, 261
 Езавітаў, Канстанцін 18, 186
 Ермачэнка, Іван 28, 42, 55, 58, 60–64, 66, 79, 185, 196, 259, 266, 271, 274, 322, 362
 Ермін, сям'я 179
 Ермін, П. 311
 Еўса, Кастусь 125, 176
 Жамойда, Сымон 50, 81, 152, 198, 201, 222, 275, 338, 354
 Жамойда, Тацяна 68
 Жарскі, Іван 44
 Жук-Грышкевіч, Вінцэнт 32, 89, 182, 317
 Жук-Грышкевіч, Раіса 32, 317
 Жуковіч, Васіль 385
 Журня, Фэлікс, а. 308, 310
 Жывіца, Ю. гл. Попка, Юры
 Жылка, Уладзімер 397
 Жытка, Янка 88
 Заблоцкі, кангрэсмэн 299
 Забэйда-Суміцкі, Міхась 333
 Завістовіч, Міхаіл 220
 Завістовіч, Расьціслаў 8, 9, 70, 71, 110, 118, 120–122, 130, 159, 188, 196, 201, 220–222, 224, 225, 228–243, 245, 246, 250, 251, 256, 261, 262, 332, 339, 342, 374–379, 383–385, 387, 398
 Занкавіч (Занковіч), Аўген 148, 149, 151, 153, 181, 196
 Занкавіч, Надзя 68, 72
 Запольскі, Міхаіл 78
 Запруднік, Вера 230
 Запруднік (Кудасава), Надзея 10, 231
 Запруднік, Янка 9, 10, 199, 200, 210, 215, 230, 231, 252, 309, 375, 389, 391
 Зарэчны, Людвік гл. Галубовіч, Людвік
 Захаранка, Андрэй 379–384

- Захаранка, Мікола 380
Захарка, Васіль 19, 20, 36, 61
Захаркевіч, Васіль 135, 138, 140,
141, 152, 222, 398
Заяц, Марыя 381
Звонак, Натальля 248
Змагар (сапр. Яцэвіч), Алесь 185,
206, 352–358, 360, 366
Золак, Янка гл. Даніловіч, Антон
Зуй, Міхась 196, 239–241, 379
Зыбайла, Пётра 135, 152, 222, 398
Зялінскі, Уладзімер, а. 34
Іваноўская, Кацярына 147
Іваноўскі, Вацлаў 317, 368, 369
Ігнатовіч, Міхаіл 26, 32, 42, 44, 70,
118, 271, 398
Ігнатоўскі, Усевалад 398
Ізяслаў, мітрапаліт гл. Бруцкі,
Янка
Ільляшэвіч, Хведар 26, 32, 58, 208,
265, 363
Ільчук, Вячаслаў, а. 174
Ільчук, Ірэна 174
Іназемцаў, Аляксандар, мітрапаліт
29, 33
Іскрыцкі, Міхаіл, а. 172, 388
Кабяка, Аўген 32
Кавалёў, Нікіфар 196
Кавалёўскас 376
Кавыль, Міхась (сапр. Язэп
Лешчанка) 68, 74, 78, 80, 96,
99, 103, 110, 130, 207, 208, 222,
251, 262, 332, 341, 352–365,
367–380, 383–388, 390, 391,
398, 399
Кажура, Пётра 198
Казак, Алесь 226
Казак, Зося 46, 258
Казакоў, М. 70
Казакоў, Сяргей 70, 73, 201, 332
Казлоўскі, Аляксандар, а. 34
Казляжоўскі, Ян 135, 138, 140,
141, 152, 152, 222, 399
Кайко, Вера 48, 49
Кайко, Сяргей 48, 49
Кайко, Уладзімер 45, 49
Кайко, Эмільян, а. 45, 48, 49, 78,
103
Каленік, Мікалай 222
Каліноўская, Лідзія гл. Даніловіч-
Каліноўская, Лідзія
Каліноўскі, Кастусь 328, 372
Калодка, Аляксандар 32
Калоша, Іван 181, 184, 270
Калоша, Ірына 68
Калоша, Кастусь 178
Калубовіч, Аўген 14, 15, 18, 21,
24, 88, 176, 356, 360, 362–369
Калько, Ілья 26
Каляда-Сьмірнова, Ірэна 178
Калядка, Сьцяпан 18
Камароўскі, А. 361
Камінкова, В. 152, 222
Камянкоў, Іван 375
Канановіч, Сабіна 284, 285
Канановіч, Ф. 285
Канановічы, сям'я 194, 290
Кандыбовіч, Сымон 18, 21, 89
Капа, Натальля 388
Каравайка, Леанід 224
Каракін, Леанід 391
Каракулька, Уладзімер 27
Караткевіч, Уладзімер 371
Кардонскі, Раман 385
Карлюкевіч, Алесь 375
Карніловіч, Сяргей 178
Карпенка, Вадзім 305
Карпенка, Генадзь 382
Карпенка, Людміла 383
Карпов, С. 85–87
Карповіч, Мікалай 118, 196
Карпуць, Яўген 379
Картэр, Джымі 146
Карэнда, Іван 388
Касмовіч, Дзьмітры 43, 177, 209,
239, 368, 371, 372, 375
Касоўская (дзявоч. Лапіцкая),
Лёля 9, 10, 68, 73, 121, 125,
150, 152, 222, 228, 247, 262,
267, 268, 384, 394

- Касьцюк, Васіль, а. 28
 Касьцюк, Мікалай (Нік) 70, 151, 222, 224
 Касьцюк, Сяргей 151, 152, 222
 Касьцюшка, Тадэвуш 378
 Касяк, Іван 8, 9, 26, 27, 32, 36, 58, 77, 78, 81, 83, 90, 95, 110, 111, 114–125, 127, 131, 136, 141, 143–145, 148–151, 153–155, 158–162, 166, 172–175, 177, 180, 182, 184, 187–194, 197–199, 201, 204, 208, 210, 211, 215–219, 221, 222, 225, 234, 238, 252, 262, 264, 267, 268, 270, 272, 276–320, 332–337, 348, 363, 364, 367–370, 372, 399, 409
 Касяк, Кастусь 191, 277
 Касяк, Крыстына 153, 217, 268
 Касяк (Касоўскі), Лявон 9, 191, 268, 277
 Катковіч, Анеля 376
 Каханоўскі, Аўген гл. Калубовіч, Аўген
 Качан, Аркадзь 310
 Квіслінг, Відкун 21
 Кендыш, Васіль 32
 Кікель 291
 Кенэдзі, Джон Фіцджэралд 145, 146
 Кенэдзі, Джэкі (Жаклін) 268
 Керэнскі (Керанскі), Аляксандар 87, 274
 Керстэн (Кэстэрн), Чарлз 94, 104, 353
 Кінілі, Томас 216
 Кіпель, Алеся 10, 231, 250, 251
 Кіпель Вітаўт 8, 12, 13, 16, 31, 35, 43, 44, 59, 64, 65, 69, 74, 89, 92, 95, 96, 110, 119, 141, 146–150, 168, 171, 176, 178, 179, 181, 185, 198, 200, 201, 210, 213, 216–218, 221, 231, 238, 239, 244, 250, 251, 266, 270, 299, 305, 364, 374, 375, 393
 Кіпель, Зора 65, 89, 95, 147, 210, 213, 227, 231? 374, 387
 Кіпель, Марыя 47, 50, 68
 Кіпель, Юрка 230
 Кіпель, Яўхім 26, 43, 44, 47, 48, 50, 64, 73, 102, 110, 118, 200, 202, 262, 270, 360, 361, 362
 Кіркевіч, Алена 47, 68, 78
 Кіт, Барыс 42, 46, 54–58, 65–67, 81, 178, 179, 191, 259, 260, 265, 266, 269–276, 279, 290, 315, 399, 400
 Кіт (Корсак), Ніна 54, 55, 279
 Клейнат, Альгерд 308, 311
 Клінтан, Біл 46, 108, 232, 234–238, 258, 378, 379
 Клінцэвіч, Даніла 138
 Клінцэвіч, Пётра 152, 222
 Клішэвіч, Уладзімер 18, 79, 189–192, 206, 208, 271, 279–281, 283, 290, 298, 299, 303, 309, 352–360, 366
 Клыбiк, Вольга 389
 Кляшчук, Анатоль 200
 Козак, Майкл 44, 258
 Колас, Якуб 311, 362, 363, 367, 386
 Колін, Людміла 389
 Колінз, Джэймз 231
 Комар, Анатоль 102
 Косараў, Васіль 195
 Коська, Васіль 64
 Котаў, Мікалай 389
 Коўш, Вера 68
 Коўш, Сьвятаслаў 58, 71, 72, 81, 106, 118, 141, 148, 149, 152, 166–168, 196, 202, 212–214, 216, 222, 261, 265, 319, 353, 360, 362, 367, 369, 381, 392, 400
 Краўчанка, Пётра 231, 243, 245, 389, 393
 Краўчанка, Усевалад 354
 Крыстовіч, Барыс 26
 Крэчэўскі, Пётра 61
 Кубека, Вольга 392

- Кубэ, Вільгельм 62
Кудасава, Надзея гл. Запруднік,
Надзея
Кудасаў, Аўген 58
Кудрук, Янка 26
Кулакоўскі, Аляксандар, а. 34, 35
Куліковіч, Мікола гл. Шчаглоў-
Куліковіч, Мікола
Кулеш, П. 45
Кулік, Уолтэр (Уладзімер) 53
Кунцэвіч, Анатоль 34
Куома, Марыё 319
Купала, Янка 103–105, 363, 367
Курьловіч, Антон 26
Кучура, Наталья 152, 195, 222
Кушаль, Уладзімер 47
Кушаль, Франц 18, 21, 47, 159,
212, 337, 358
Лабацэвіч, Ігар, а. 248
Лабач, Ігнат 13, 78, 81, 170
Лаёнз, Юджын 86
Лазарэвіч, Уладзімер 26
Лам, Рычард 183, 184
Лапека, Вольга 70
Лапіцкая, Валянціна 31, 267, 268,
308, 384
Лапіцкая, Людміла (Ляля) 394
Лапіцкі, Жорж 267, 268
Лапіцкі, Мікалай, а. 26, 31–33, 38,
47, 50, 58, 71, 72, 80, 103, 114,
115, 121, 125, 130, 149, 153,
158, 160, 164–168, 173, 178,
190, 196, 201, 202, 209, 212,
262–264, 267, 268, 271, 280,
308, 356, 360, 365, 391, 400
Лапушынскі, Нік 26
Лапцева, Вольга 387
Ласкутовіч гл. Чабатарэвіч, Віктар
Ластоўскі, Вацлаў 23, 208
Латушкін, Мікалай 152, 174–176,
222, 248, 249, 377
Лебядя, Тодар (сапр. Тодар
Шыракоў) 397
Лецка, Яўген 382, 384–388, 391, 393
Лешчанка, Жорж 253
Лёсік, Язэп 358
Ліманаўскі, Янка 18
Ліпкоўская, Нэлі 360
Ліс, Арсень 393
Лісіцкі, Вячаслаў, а. 35
Лістапад, Юры 325
Літаровіч, Ліза 9, 10, 45, 48, 49, 52,
53, 96, 181, 185, 227, 401
Літаровіч, Віктар 71, 400, 401
Літаровіч, Лявон (Леанід) 96, 224,
227, 401
Лічко, Аляксандар, а. 48, 178
Лічко, Янка 196
Лофтус, Джон 212–219, 310,
368–371
Лукашэнка, Аляксандар 229, 237,
238, 245, 378
Лыч, Леанід 387, 391, 392
Любачка, Іван 26, 363
Лябедзька, Анатоль 384
Ляваль, П'ер 21
Ляднёва, Анфіса 8
Ляўковіч, Леанід 140, 141
Ляўчук, Віла 370, 382
Ляшчына, Язэп гл. Кавыль, Міхась
М. К. гл. Кавыль, Міхась
Мак-Говэрн, Джордж 300
Макей, Данута 385
Максімяк, Ян 21
Малецкі, Язэп 304
Маляўка, Міхась 377
Манькоў, Палікарп 383
Манькоўскі, Пётра 140, 210, 311
Манцывода, Мікалай 151, 222
Маракоў, Леанід 384
Марахоўскі, Ян 148, 149, 152, 222
Марговіч, Алесь 89
Маркавец, Віктар 376
Маркоўская, Е. 130
Мартас, Антон гл. Апанас,
архіяпіскап
Мартынаў, Сяргей 242, 343, 379
Мартыненка, Вітаўт 391
Маскалік, Кастусь, а. 308
Маскалік, Міхась, а. 36

- Масла, Алена 393
 Маслоўскі, Барыс 34, 118
 Маталіцкі, Канстанцін 78
 Маханько, Марыя 388
 Махнач, Ванда 312
 Махнач, Міхась 312
 Махначы, сям'я 171, 312
 Махнюк, Алег, а. 80, 152, 165, 222, 224
 Махнюк, Люда 68, 222
 Мацукевіч Міхаіл гл. Мікалай, архіяпіскап
 Мелешук, Браніслаў 401
 Мельгуноў, Сяргей 89
 Мельяновіч, Васіль 195, 401
 Мельяновіч, Пётра 135, 138, 140, 141, 152, 222
 Мелюк, Віктар 26
 Мерляк, Ганна 123
 Мерляк, Кастусь 39, 86, 111–113, 122, 123, 128, 130–141, 143, 144, 151, 153, 166, 167, 179, 185, 218, 221, 222, 291, 335, 355, 376, 398, 401, 402, 409
 Меяровіч, Аляксандар 230, 231
 Мігай, Міхаіл, а. 72, 173
 Мікалаеня, В. гл. Галяк Леанід
 Мікалай (Мацукевіч), архіяпіскап 35, 310, 311
 Мікалайчык, Станіслаў 274
 Міжэвіч, Генадзь 150
 Міжэвіч, Джым 224, 391
 Міжэвіч, Жорж 152, 222
 Міжэвіч, М. 150
 Мінкевіч, Галіна 185, 186, 215, 249, 402
 Мінкевіч, Мікалай 26, 27, 154, 185, 186, 249, 367, 402
 Мінчук, Андрэй 151, 158, 198, 222, 338
 Мірановіч, Алег, а. 72, 150, 165, 173
 Місюль, Васіль 110, 138, 150, 196
 Міцкевіч, Адам 377, 389
 Міцкевіч, Аляксандар 138, 140
 Міцкевіч, Валянцін 391
 Міцкевіч, Міхась 311, 375
 Міхаіл, архіяпіскап 72, 103
 Міхасёва, Марына 388
 Мэкіндаяр, Шарль дэ 306
 Мэнц, Г. 93
 Мядзейка, Нікандар 73, 110, 122, 148, 149, 151, 158, 201, 262, 314, 315, 332, 372, 402, 403
 Мяленьцева, Марыя 106, 273
 Мяленьцева, Валянціна 106, 273
 Мяленьцеў, Алімп 104, 106, 194, 291
 Мяленцеў, Павал, япіскап 37
 Мяфодзіўскі, Якаў, а. 34
 Навіцкі, Мікалай 393
 Навумчык, Жорж 9, 10, 148, 151, 152, 198, 201, 206, 222–224, 239, 251, 388, 391
 Навумчык, Іван (Янка) 148, 149, 370
 Навумчык, Сьцяпан 151, 152, 222, 224, 391, 403
 Навумчык, Сяргей 244, 382, 391
 Надзь, Ласла 187, 188
 Надсан, Аляксандар, а. 308, 310, 311, 314
 Найдзюк, Віктар 280, 316
 Найдзюк, Карнэля 280, 304, 310, 316
 Найдзюк, Часлаў 58, 148, 152, 175, 178, 179, 189–194, 215, 222, 224, 266, 271, 277–318, 403
 Найдзюк, Юзэфа 189, 193, 194, 280, 291, 315, 389
 Найдзюк, Ядзя 193, 194, 215, 280, 291, 299, 302, 305, 306, 309, 316
 Найдзюк, Язэп 26, 36, 161, 162, 166, 172, 197, 210, 211, 293, 302, 303, 313–315, 318
 Нарко, Уладзімер гл. Філафей, архіяпіскап
 Нераток, Юрась 382
 Нікіфараў, Віктар 141

- Нікіфаровіч, Ванкарэм 175, 249
Ніксан, Рычард 146, 300
Ніхаёнак, Янка 65, 138, 204
Новік, Мікалай 110, 115, 118–120,
122, 170, 196
Новік, Тацяна 195
Новікаў, Андрэй 388
Норквіст, Гровэр 233
Нусман, Х. 389
Нядзьведзкі, Пётра 376, 386
Няпрыл, Сяргей, а. 141
Оболенский (Осинский), В. 12
О'Кіф, Грыгоры, а 141
О'Конар, Робэрт 194, 261
Орса, Аляксандар 204
Орса, Пётра 18, 58, 110, 118, 150,
196, 204, 265, 323
Пагуда, Тодар (Фёдар) 176, 196
Падлазьнік, Мікалай гл.
Партлезьнік, Мікалай
Падзява, Тамаш, а. 362
Падун, Алесь 26
Пазьняк, Зянон 244, 372, 384–387,
390
Палюховіч, Міхась 47, 70, 73, 151,
152, 201, 222, 332, 370, 377,
403
Палягошка, Пётра 45, 78
Пануцэвіч, Вацлаў 23, 170, 171,
359
Панцеляймон, мітрапаліт 29, 30, 77
Панцэвіч (Панкевіч), Ян, а. 173,
307
Панчанка, Пімен 371, 386
Панькоў, Мікола 43, 102, 138, 170,
409
Пап, М. 93
Партлезьнік (Падлазьнік), Мікалай
16, 198, 275, 337, 338, 403, 404
Пархоменка, Валянціна 226
Паўлаў, Уладзімер 377
Пеляса, Уладзімер 32, 69, 110,
118, 123–125, 136, 150, 151,
179, 196, 199, 201, 207, 208,
222–224, 263, 388, 404
Печанко, Сямён 388
Пешчур, Яўген 387
Пій XII 36
Піндзюра, Уладзімер, а. 34
Пісарык, Алесь 380
Пітушка, Язэп 369
Плескачэўскі, Анатоль 9, 26, 45,
50, 115, 136, 148, 149, 151, 187,
196, 201, 273, 275, 305, 367
Плескачэўскі, Барыс 118, 148, 149,
152, 275, 404
Пляскач, Васіль 146
Попка, Юры 313–315, 355, 356,
361, 363, 366, 370
Посах, Вольга 390
Посьпішыл, Ярамір 62
Поўлсан, Норыс 287
Пранчак, Леанід 8, 159, 225, 227,
247, 376, 385, 387, 388
Протас, Аўген 140, 195
Прускі, Юры 26
Прыгара, Галіна 385
Прыдыбайла, Сьцяпан 109
Пунтус, Васіль 125, 151, 153, 170,
173, 174, 195, 196, 222
Пушча, Язэп 208, 361, 365
Пучынскі-Пірог, Уладзімер 375
Пэлоўн, Фрэнк 379
Пэтэн, Анры 21
Пятроўская, Аліцыя 185
Пятроўскі, Ян 185, 204, 249, 251,
362, 367
Рагалевіч-Дутко, Ірэна 200, 222
Рагалевіч, Сяргей 47, 141
Рагуля, Барыс 87, 88, 238, 239, 401
Рагуля, Васіль 18, 26, 27
Рагуля, Міхась 88
Ражноўскі, Панцеляймон гл.
Панцеляймон, мітрапаліт
Раковіч, Янка 188
Ракуць 78
Раманюк, Міхась 200
Рамук, Вера 248
Рамук, Вітаўт 58, 171, 248, 317
Рамулё, генэрал 285, 286

- Родзевіч, Усевалад 26, 27
 Родзька, Філарэт 58, 79, 273
 Розмысл, Сяргей 26
 Рудзь, Сьцяпан 27
 Рузвэльт, Франклін Дэлано 41, 367
 Русак, Аляксандар 9, 26, 27,
 43, 50, 56–58, 66, 76, 77, 81,
 100, 102, 109, 110, 202, 262,
 269–276, 325, 405
 Русак, Уладзімер 32
 Русас (Rousos), Стаўрас, а. 387,
 390
 Русецкі, Аўген 78
 Рыдлеўскі, Лявон 19
 Рыжы-Рыскі, Уладзіслаў 125, 127,
 128
 Рымко, Юльлян 78, 262
 Рэйган, Роналд 298, 301, 312, 368,
 370, 374
 Рэшэтар, І. 93
 Саакашвілі, Міхаіл 389
 Сабалеўская, Аляксандра 81
 Сабалеўская, Ганна 271
 Сабалеўскі, Юры 26, 27, 44, 48,
 190, 202, 271, 272, 280, 409
 Савёнак, Лявон 35, 88, 409
 Савік, Лідзія 391
 Сагайдакіўскі, Ананій, а. 34
 Сагайдакіўскі, Вігаль, а. 33, 141
 Сажыч, Язэп 185, 238
 Саковіч, Аляксандра (Іна Рытар)
 358–369
 Салавей, Алесь 365, 366
 Самайловіч, А., а. 37
 Санчык, В. 222
 Сапанкевіч 45
 Сасонка, Аньця 46, 258
 Сасонка, Джоў 46, 258
 Сацэвіч, Аркадзь 151, 152,
 176–178, 195, 222
 Сацэвіч, Аўген (Яўген) 177
 Саўчыц, Пётра 140, 141, 152, 222
 Селеменев, В. 14
 Селівончык, Ціхан 26
 Селях-Качанская, Вольга 58
 Селях-Качанскі, Вячаслаў 58, 74,
 75, 96, 114, 130, 131, 262, 270,
 271, 365, 405, 408
 Сенька, Міхась 10, 32, 69, 71, 81,
 110, 111, 114, 115, 119, 121–
 123, 148–151, 159, 166, 167,
 201, 221–224, 227, 251, 259,
 262, 264, 279, 284, 332, 342,
 386, 388, 391, 393, 394, 406
 Сенька, Уладзімер 26, 27, 32, 380
 Сеўба, Сьцяпан 29, 30
 Сікорскі, Палікарп, мітрапаліт 34,
 35, 172
 Сікорскі, Уладзіслаў 162
 Сільвановіч (Вярба), Мікола 32,
 271
 Сільвановіч (Кайко), Ніна 48
 Сільвановіч, Алекс 230, 231
 Сіповіч, Часлаў, а. 36, 170, 308,
 310
 Сіткоўскі, Кастусь 32
 Сіцько, Мікалай 103, 148, 406
 Скварчэўскі, Яўген гл. Шпак,
 Яўген
 Скірмунт, Раман 22
 Скобла, Міхась 381
 Скуба, Джын 66
 Скуратовіч, Ян 78
 Случанін, Лявон 373
 Случанскі (Шнэк), Уладзімер 356,
 374
 Смаль-Стоцкі, Раман 93
 Соін, Т. 163
 Сокал, Міхаіл 78
 Стаднікава, Лідзія 32
 Стаднікаў, Леанід 32
 Станкевіч, Вячка 250
 Станкевіч, Станіслаў 18, 21, 89,
 131–134, 143–145, 212, 304,
 336
 Станкевіч, Юрка 136, 210
 Станкевіч, Янка 21, 23, 61, 79, 88,
 112, 202, 210, 354–357
 Стасевіч, Кастусь 279
 Стома, Васіль 32

- Страпко, Міхаіл, а. 178
Страпко, Уладзімер 394
Стрэчань, Андрэй 188
Строк, Язэп, архімандрыт 141,
152, 161, 162, 165–167, 361
Стукаліч, Ганна 385
Стукаліч, Еўдакія 45
Стукаліч, Юры гл. Віцьбіч, Юрка
Стус, В. 193, 291
Стус, Ірэна 193, 291
Стус, Нюся 193, 291
Стэцько, Яраслаў 307
Супрунюк, Ян 152, 195, 222
Сурвіла, Івонка 250
Сыс, Анатоль 380
Сьвірыд, Павал 26
Сьміт, Алфрэд 146
Сьміт, Лорэнс (Лёрэнс) Г. 93, 327
Сьцяпанаў, Мікалай 27, 44, 66, 78,
266, 275
Сыракваш, Джордж 53, 142
Сяднёў, Масей 15, 26, 32, 68, 79,
104, 114, 142, 207, 208, 264,
271, 318, 356–358, 361, 368,
369, 376, 385
Сядура (Глыбінны), Уладзімер 32,
195, 353–355, 360, 363–365,
367
Сямашка, Канстанцін (япіскап
Мацьвей) 162, 163, 166, 167
Сянькевіч, Аляксей 18, 26, 45, 125,
375
Талстая, Анна 41
Тамашчык, Уладзімер гл. Васіль,
архіяпіскап
Танк, Максім 368
Тарасевіч, Уладзіслаў, а. 312
Тарасевіч, Ян 170, 171
Тараскевіч, Уладзімер 196
Татарыновіч, Пётра, а. 36, 308
Траскевіч, Уладзімер 70, 386
Троцкі, Юльян, а. 141
Трумэн, Гары 32, 41, 42, 82, 83,
265
Трусэвіч, Лявон 170
Трысмакоў, Парфіры 32
Тулейка, Міхась 79, 111, 138, 140,
273
Тумаш, Вітаўт 22, 79, 110, 111,
159, 210, 212
Тур, Віктар 230
Турунак, Юры 10, 19, 61, 62, 161,
217, 317
Уласаў, Андрэй, генэрал 61
Ульянкина, Т. 41
Урангель, генэрал 61
Урбан, Павал 89
Ушал, Анатоль 26
Ўілет, Сэмюэл 50
Ўілет, Томас 50
Фалькоўскі, Павал, а. 248
Феадосій, архіяпіскап 162
Філафей, архіяпіскап 29, 30, 162,
163
Філбі, Кім 39
Філіповіч, Майк (Мікалай) 42, 54,
55, 58, 66, 81, 259, 271, 406
Філістовіч, Антон 386
Фінькоўскі, Уладзімер, а. 171–174
Форд, Джэралд 146, 300
Харытановіч, Леанід 176, 178
Харытановіч, Юры 78
Хатэнка, Антаніна 374
Хіхлуша, Іван 81, 406
Хмара (Зіняк), Сяргей 125, 128,
166, 299, 303
Хмыз, Вольга 58, 297, 302
Хмыз, Мікалай 58, 194, 276, 297
Хоўкінс, кангрэсмэн 299
Цамблак, Рыгор 34
Цвей, Лана 185
Целеш, Мікола 363
Цімашэнка, Б. 386
Ціхаміраў, Аляксандар 12
Цупрык, Ірэна 10, 75, 106, 247, 372
Цупрык, Робэрт 222–224, 247, 249,
253, 406
Цупрык, Янка 148, 247, 368,
406–407
Цыган, Яўхім 196

- Цьвікевіч, Аляксандар 314
 Цярпіцкая, Жэня 374
 Цярпіцкая, Ірына 10, 185
 Цярпіцкі, Віталь 10, 55, 70, 110,
 115, 118, 120, 122, 148, 149,
 151, 185, 196, 198, 216, 222–
 224, 239, 240, 251, 262, 319,
 374, 376, 380, 388, 389, 390
 Чабатарэвіч, Віктар 26, 55, 78, 89,
 103, 110, 115, 262, 263, 271,
 272, 356, 407, 409
 Чарапанскі, Аркадзь 92
 Чарапук, Янка 13, 170
 Чарэўка, Андрэй 26
 Чэмер, Андрэй 389, 390
 Чыгрын, Сяргей 389
 Шакі, браты 53, 54
 Шакун, Янка 26
 Шаптыцкі, Андрэй, а. 317
 Шаптыцкі, Станіслаў 317
 Шарэцкі, Сямён 244, 245, 383
 Шасткоўскі, Міхась 78
 Шаўроўскі, Франук 42, 54, 55, 58,
 185, 259, 260, 265
 Шаўцова, Людміла 378
 Шаўцоў, Сымон 26, 377–385, 389
 Шкутка, Анатоль 18, 26, 27
 Шкялёнак, Мікола 18
 Шмыгалёў, Яўген 372
 Шнэк, Алег 390
 Шнэк, Сьцяпан 27, 101
 Шостак, Аляксандар 152, 195, 408
 Шпак, Яўген 379, 385–394
 Шпакоўскі, Марк 26
 Шудзейка, Аляксей (Аляксанар)
 78, 110, 115, 119–121, 125, 151,
 196, 262, 271, 348, 408
 Шудзейка, Валянціна 68
 Шукелойць, Антон 210, 222, 238
 Шульгэ, Вілі 362
 Шурак, Анатоль 69, 73, 80, 122
 Шурак, Лявон 115, 118, 151, 198,
 201, 332
 Шурак, Стася 70
 Шушкевіч, Станіслаў 235, 236, 243
 Шчаглоў-Куліковіч, Мікалай 32,
 58, 104, 137, 210, 271
 Шчорс, Барыс 32, 58, 64, 74, 96,
 101, 110, 115, 118, 122, 125,
 150, 151, 196, 197, 199, 201,
 262–266, 276, 323, 325, 328,
 330, 352, 356, 375, 379, 409
 Шчорс, Васіль 32, 58, 96, 114
 Шчорс, Ігар 32, 58, 80, 96, 114,
 115, 125, 148, 149, 151, 264,
 270, 408
 Шчорс, Мікалай 18, 26, 27, 32, 67,
 76, 77, 81, 86, 88, 91–96, 100,
 101, 103, 104, 107, 110–114,
 125, 179, 185, 199–204, 218,
 234, 255, 262–266, 279, 323,
 325, 328, 330, 352, 356, 375,
 379, 409
 Шчорс, Сафія 96, 114, 264
 Шчурко, Міхаіл, а. 34, 35
 Шчэцька, Васіль 132, 134, 135,
 138, 140, 141, 152, 179, 221,
 222, 319, 320, 409, 410
 Шыбут, Вольга 47, 273
 Шыбут, Люба 47, 273
 Шыбут, Хведар 26, 32, 47, 58, 78,
 148, 152, 181–184, 270, 273,
 280, 339, 410
 Шыбут, Янка 9, 10, 47, 58, 148,
 152, 181, 183, 273
 Шымчык, Янка 125, 152, 153, 177,
 178, 196, 222
 Шыла, Мікола 27
 Шэко, Міхась 375
 Шэлест, Клаўдзія 305
 Шэлесты, сям'я 287
 Эйзэнгаўэр, Дўайт 82
 Энгельгарт, барон 210
 Этлі, Клемэнт 32
 Юнг, Дон 316
 Юркевіч, А. 366
 Юрцэвіч, Васіль 135, 138, 140, 141
 Юрцэвіч, К. 152, 222
 Юрэвіч, Лявон 10, 87, 131, 146,
 212, 242, 243

- Юхнавец, Янка 140, 207, 208, 355,
359, 360, 364–372
- Юхневіч, К. гл. Юхнавец, Янка
- Якавас, архіпіскап 166
- Якуб, Кастусь 370
- Ян Павал II 308, 312
- Яковіч, Вінцэнт 377
- Яновіч, Янка 140
- Янушкоўскі, Аляксандар 275
- Ярашэўскі, Юры 162
- Ясько, Данііл 79, 307
- Ясюк, Эмануіл 26, 27, 50, 58, 73,
78, 100, 118, 120, 125, 151, 153,
158, 195, 196, 212, 275, 276,
278, 306, 410
- Яўтуховіч, Зьміцер 384, 390
- Яцэвіч, Генрык 70
- Яцэвіч, Жорж 391
- Allen, W. 333
- Janowska, H. 13
- Kay, D. 13
- Miles, R. 13
- Vernant, J. 41, 42

**У Беларускім Інстытуце Навукі й Мастацтва
выйшлі наступныя кнігі:**

у «Бібліяграфічнай сэрыі»:

1. **Янка Купала й Якуб Колас на Захадзе.** Нью-Ёрк, 1985. — 350 с.
2. **Byelorussian Statehood.** New York, 1988. — 398 p.
3. **Пяць стагодзьдзяў Скарыніяны.** Нью-Ёрк, 1989. — XXVIII+283 с.
4. **Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі.** Том I. Кн. 1–2. Вільня — Нью-Ёрк — Менск — Прага, 1998. — 1721 с.
5. **Беларускія слоўнікі й энцыклапедыі.** Нью-Ёрк — Менск, 2002. — XXXIII+570 с.
6. **Беларускі й беларусаведны друк на Захадзе: Асобныя выданьні.** Бібліяграфія. Нью-Ёрк — Менск, 2003. — XXII+582 с.
7. **Belarusian Publishing in the West: A Bibliography — Periodicals =** Беларускі й беларусаведны друк на Захадзе: Бібліяграфія — Часопісы, газеты. New York, 2004. — XX+152 с.
8. **Vitaut Kipel, Zora Kipel. Belarusian Publishing in the West: A Bibliography: Published by Belarusian Institute of Arts and Sciences; Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences.** New York — Warsaw, 2006. — XVI+841 p.

у сэрыі «Гісторыя эміграцыі»:

1. **Ян Максімяк. Беларускае гімназія імя Янкі Купалы ў Заходняй Нямеччыне (1945–1950).** Нью-Ёрк — Беласток, 1994. — 196 с.
2. **Янка Запруднік. Дванаццаць: Дакумэнтальная аповесць пра дванаццаць беларускіх хлапоў у Нямеччыне, Вялікабрытаніі й Бэльгіі (1946–1954 гг.).** Нью-Ёрк, 2002. — 510 с.
3. **Лявон Юрэвіч. Летанісны звод сусьвету Чалавека Сьведамага: Гісторыя газэтаў «Бацькаўшчына» й «Беларус» (1947–2000).** — Мінск: Беларускі кнігазбор, 2006. — 256 с. — (Бібліятэка Бацькаўшчыны, кн. 8).
4. **Алег Гардзіенка. Беларускі Кангрэсавы Камітэт Амэрыкі.** — Смаленск, 2009. — 428 с.

рыхтуецца да друку:

5. **Зьміцер Саўка. Гісторыя Беларуска-Амэрыканскага Задзіночаньня (1949–1999).**
6. **Юрась Гарбінскі. Рэлігія й царква на эміграцыі.**

у сэрыі «Беларускія паэты й пісьменьнікі»:

1. **Наталья Арсеньнева. Між берагамі: Выбар паэзіі.** Нью-Ёрк — Таронта, 1979. — XXXIX+350 с.

2. *Алесь Салавей. Нягуская краса*: Збор твораў. Нью-Ёрк — Мэльбурн, 1982. — XVI+373 с.
3. *Аляксандра Саковіч. У пошуках праўды*: Апавяданьні й аповесці. Нью-Ёрк — Кліўлэнд, 1986. — 254 с.
4. *Міхась Кавыль. Міжагнёўе*: Выбраныя творы. Нью-Ёрк, 1990. — XXI+344 с.
5. *Уладзімер Дудзіцкі. Напярэймы жаданьням*: Збор твораў. Нью-Ёрк, 1994. — XXIX+312 с.
6. *Мікола Цэлеш. Хмары над Бацькаўшчынай*: Апавяданьні. Нью-Ёрк, 1995. — XXXV+299 с.
7. *Юрка Віцьбіч. Антыбальшавіцкія паўстаньні і партызанская барацьба на Беларусі*. Нью-Ёрк, 1996. — XVI+397 с.
8. *Архіўная кніга / Аўтар-укладальнік Лявон Юрэвіч*. Нью-Ёрк, 1997. — 446 с.
9. *Лявон Крывічанін. Беларусізацыя пад № ...* Нью-Ёрк, 1998. — 164 с.
10. *Лявон Юрэвіч. Беларуская мэмуарыстыка на эміграцыі*. Нью-Ёрк, 1999. — 360 с.
11. *Антон Адамовіч. Творы*. Нью-Ёрк, 2003. — XXXIV+764 с.
12. *Урачыгасьць у садзе*: Драматургія беларускай эміграцыі XX стагодзьдзя / Укладаньне і прадмова Ванкарэма Нікіфаровіча. Менск: Медысонт, 2007. — 536 с. (Бібліятэка Бацькаўшчыны; кн. 14).

рыхтуецца да друку:

13. Сусьветная літаратура па-беларуску: Кніга перакладаў.

Гардзіенка, А.

Г20 Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі (БККА) / Алег Гардзіенка. — Смаленск, 2009. — 428 с., [12] с. іл. — (БІНІМ ; Бібліятэка Бацькаўшчыны ; кн. 16).

У кнізе распавядаецца пра адну з найбуйнейшых беларускіх арганізацыяў у ЗША — Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі, што дзейнічае ад 1951 г. па сёння. Аўтар разглядае гісторыю арганізацыі на фоне падзеяў жыцця беларускай эміграцыі, палітычнага й царкоўнага расколу, а таксама замежнай і ўнутранай палітыкі ЗША.

УДК 325.2(73)(=826)(091)

ББК 63.3(4Бел)

Навукова-папулярнае выданьне
Беларускі інстытут навукі й мастацтва

Бібліятэка Бацькаўшчыны
Кніга 16

Гардзіенка Алег
Беларускі кангрэсавы камітэт Амэрыкі
(БККА)

Рэдактар Н. Гардзіенка
Кампутарны дызайн, вёрстка Ю. Флягіна
Вокладка А. Хітрова
Карэктар Н. Мацяш

Падпісана да друку 17.02.09. Фармат 84x108 $\frac{1}{32}$.
Папера афсэтная. Гарнітура Times. Друк афсэтным.
Ум. друк. арк. 24,7. Ул.-выд. арк. 23,8.

Наклад 500 ас.

Printed in Russia.

Алег Гардзіенка. Нарадзіўся 9 ліпеня 1977 г. у вёсцы Раёўка Маладзечанскага раёну. Скончыў гістарычны факультэт БДУ. Працаваў у Інстытуце гісторыі Акадэміі навук, інфармацыйнай кампаніі БелаГАН. Супрацоўнік “Нашай Нівы”. Аўтар шэрагу публікацый па гісторыі нацыянальнага руху падчас Другой сусьветнай вайны і беларускай эміграцыі на Захадзе.

Алег Гардзіеўніка

• **Беларускі канігрэсавы
камітэт Амэрыкі**